C. CORNELII

TACITI

OPERA,

RECOGNOVIT, EMENDAVIT,

SUPPLEMENTIS EXPLEVIT,

NOTIS, DISSERTATIONIBUS,

ILLUSTRAVIT,

GABRIEL BROTIER.

EDITIO NOVA ET AUCTIOR.

VOL. V.

Londini:

CURANTE ET IMPRIMENTE

ABRAHAMO JOANNE VALPY, A. M.

COLLEGII PEMB. OXON. NUPERRIME SOCIO.

VENEUNT APUD LUNN, LONDINENSEM; ET BIBLIOPOLAS

OXONIENSES, CANTABRIGIENSES, EDINENSES,

ET DUBLINIENSES.

C. CORNELII
TACITI
OPERA,

RECOGNOVIT, EMENDAVIT,

SUPPLEMENTIS EXPLEVIT,

NOTIS, DISSERTATIONIBUS,

ILLUSTRAVIT,

GABRIEL BROTIER.

EDITIO NOVA ET AUCTIOR.

VOL. V.

Londini:

CURANTE ET IMPRIMENTE

ABRAHAMO JOANNE VALPY, A. M.

COLLEGII PEMB. OXON. NUPERRIME SOCIO.

VENEUNT APUD LUNN, LONDINENSEM; ET BIBLIOPOLAS OXONIENSES, CANTABRIGIENSES, EDINENSES, ET DUBLINIENSES.

STEMMA CÆSARUM.

- C. Julius Cæsar, 1. *Uxor* Aurelia, 2.
  - C. JULIUS CÆSAR, DICTATOR, 3. *Uxores* Cossutia, 4. Cornelia, 5. Pompeia, 10. Calpurnia, 11.
    - Julia, 6. *Uxor* Cn. Pompeii Magni, 7.
      - N. Filius, 8. N. Filia, 9.
  - Julia, 12. *Uxor* M. Atii Balbi, 13.
    - Atia, 14. *Uxor* C. Octavii, 15.
      - Octavia, 16. *Uxor primò* C. Claudii Marcelli, 17. Secundò M. Antonii triumviri, 31.
        - M. Marcellus, 18. *Uxores* Pompeia, 19. Julia, 46.
        - Marcella major, 20. *Uxor* Apuleii, 21. M. Valerii Messalæ, 23.
          - Apuleia Varilia, 22.
          - M. Valerius Messala Barbatus, 24. *Uxor* Domitia Lepida, 25.
            - Valeria Messalina, 26. *Uxor* CLAUDII Imperatoris, 100.
        - Marcella minor, 27. *Uxor* M. Vipsanii Agrippæ, 47. M. Julii Antonii, 29.
          - N. N. 28.
          - L. Antonius. 30.
        - Antonia major, 32. (Tacito minor) *Uxor* L. Domitii Ahenobarbi, 33.
          - Cn. Domitius Ahenobarbus, 34. *Uxor* Agrippina Germanici filia, 93.
            - L. DOMITIUS NERO IMPERATOR VI. 35. *Uxores* Octavia, 36. Poppæa Sabina, 37. Statilia Messalina, 39.
              - Claudia Augusta, 38.
          - Domitia, 40. *Uxor* Passieni Crispi, 94.
          - Domitia Lepida, 25. *Uxor* M. Valerii Messalæ Barbati, 24. C. Appii Junii Silani, 41.
        - Antonia minor, 42. *Uxor* Neronis Claudii Drusi, 79.
      - C. OCTAVIUS CÆSAR AUGUSTUS, IMPERATOR, 43. *Uxores* Clodia, 44. Scribonia, 45. …………………… Livia, 66. Cui jam erant liberi ex Tiberio Nerone, 67.
        - Julia, 46. *Uxor* M. Marcelli, 18. M. Vipsanii Agrippæ, 47. TIBERII Imperatoris, 68.
          - Caius Cæsar, 48. *Uxor* Livia, Germanici soror, 71.
          - Lucius Cæsar, 49.
          - M. Agrippa Cæsar Postumus, 50.
          - Agrippina, 51. *Uxor* Germanici, 81.
          - Julia, 52. *Uxor* L. Æmilii Pauli, 53.
            - M. Æmilius Lepidus, 54. *Uxor* Drusilla, 95.
            - Æmilia Lepida, 55. *Uxor* Junii Silani, 56.
              - M. Junius Silanus, 57. *Uxor* N. 58.
                - Lucius Silanus Torquatus, 59.
              - L. Junius Silanus, 60.
              - Junius Silanus Torquatus, 61.
              - Junia Calvina, 62. *Uxor* Vitellii, 63.
              - Lepida, 64. *Uxor* C. Cassii, 65.
        - TIBERIUS IMP. III. 68. *Uxores* Vipsania Agrippina, 69. Julia, 46.
          - Drusus Cæsar, 70. *Uxor* Livia, Germanici soror, 71.
            - Tiberius, 72. Gemelli.
            - N. Filius, 73.
            - Julia, 74. *Uxor* Neronis Cæsaris, 82. Rubellii Blandi, 75.
              - Rubellius Plautus, 76. *Uxor* Antistia Pollutia, 77.
          - N. Filius, 78.
        - Nero Claudius Drusus, 79. *Uxor* Antonia minor, 42.
          - NN. 80.
          - Germanicus Cæsar 81. *Uxor* Agrippina, Agrippæ filia, 51.
            - Nero Cæsar, 82. *Uxor* Julia Drusi Cæsaris filia, 74.
            - Drusus Cæsar, 83. *Uxor* Æmilia Lepida, 84.
            - Caius Cæsar, 85.
            - CAIUS CALIGULA IMP. IV. 86. *Uxores* Claudia, 87. Livia Orestilla, 88. Lollia Paulina, 89. Milonia Cæsonia, 90.
              - Julia Drusilla, 91.
            - NN. Duo infantes mortui, 92.
            - Agrippina, 93. *Uxor* Cn. Domitii Ahenobarbi, 34. Passieni Crispi, 94. CLAUDII Imperatoris, 100.
            - Drusilla, 95. *Uxor* L. Cassii Longini, 96. M. Lepidi, 54.
            - Julia 97. *Uxor* Vari, 98. …
          - Livia, 71. *Uxor* Caii Cæsaris, 48. Drusi Cæsaris, 70.
          - TIBERIUS CLAUDIUS IMP. V. 100. *Uxores* Plautia Urgulanilla, 101. Ælia Petina, 104. Valeria Messalina, 26. Agrippina, 93.
            - Drusus, 102.
            - Claudia, 103.
            - Antonia, 105. *Uxor* Cn. Pompeii, 106. Corn. Syllæ, 107.
            - Britannicus, 108.
            - Octavia, 36.

STEMMA CÆSARUM.

STEMMA CÆSARUM

AD NUMMORUM, SCRIPTORUM VETERUM, AC MAXIME

C. CORNELII TACITI

INTELLIGENTIAM ILLUSTRATUM.

---

1. CAIUS JULIUS CÆSAR, nobilissimâ Juliorum familiâ genitus, dictatoris pater, fratrem habuit Lucium Julium Cæsarem. Hic prætor, ille præturâ perfunctus, nullis evidentibus causis, dum calceantur, repentinâ morte obiere: Lucius Romæ, Caius Pisis exanimatus A. U. C. 670. Julia, eorum soror, conjugem habuit C. Marium, septies consulem, seculi sui decus et ornamentum, dictatori Cæsari virtutis incitamentum. Cæsarum, totiusque gentis Juliæ, licèt Ascanio Julo, Æneæ filio, et Venere Deâ ortos se jactitarent, laus maxima fuit DICTATOR CÆSAR. Sueton. in Jul. I et VI. Plin. VII. 53. Plutarch. in Mario, p. 408.

2. AURELIA, uxor Caii Julii Cæsaris, dictatoris mater; fœmina morum honestate illustris. Plutarch. in Cæsare, p. 711. Tacit. Dialog. de Orat. XXVIII.

3. CAIUS JULIUS CÆSAR, DICTATOR, natus est IV. Idus Quintiles, A. U. C. 654. A. C. 99. Mario VI. et Valerio Flacco consulibus. Pharsalicis in campis Cn. Pompeii Magni victor, Romæ, terrarum dominæ, imperavit A. U. C. 706. Quadriennio pòst, à M. Bruto, C. Cassio, aliisque conjuratis, Idibus Martiis anni U. C. 710. occisus est. Vir Romanorum maximus,

et laude dignissimus, nisi, quod summum est in liberâ civitate crimen, libertatem perdidisset. Mentis capacitate, animi sublimitate, celeritate ingenii supra humanam et naturam, et fidem, evectus, non patriam tantùm, sed totum terrarum orbem rebus præclarè gestis illustravit. Ad gloriam tamen, incertum, an ad generis humani injuriam natus, qui collatis signis quinquagies dimicavit, et, præter bellorum civilium strages, undecies centena et XCII M. hominum[1] à se occisa præliis ipse prodidit. Macrob. Saturnal. I. 12. Vell. Patercul. II. 41 et seq. Plin. VII. 25.

In nummis appellatur CÆSAR IMP. COS. AVG. PONT. MAX. DICT. PERP. *Cæsar imperator, consul, augur, pontifex maximus, dictator perpetuò.* Post mortem DIVOS vel DIVVS JVLIVS.

4. COSSUTIA, uxor Cæsaris, familiâ equestri, sed admodùm dives. Cæsari adhuc prætextato desponsata, posteà dimissa. Sueton. in Jul. Cæs. I.

5. CORNELIA, Cinnæ quater consulis filia, secunda uxor Cæsaris; quam ut repudiaret à dictatore Syllâ, neque spe, neque metu unquam compelli potuit. Defunctam, cùm quæstor esset, pro rostris laudavit. Sueton. in Jul. I et VI. Plutarch. in Jul. p. 707.

6. JULIA, Cæsaris et Corneliæ filia, primùm Servilio Cæpioni desponsata; eo deinde repudiato, fuit Cn. Pompeio Magno collocata A. U. C. 695. Illam A. U. C. 700. mortuam laudavit nepos Octavius: in ejus honorem venationes ludosque gladiatorios instituit Cæsar, pater optimus. Sueton. in Jul. XXI. In Aug. VIII. Dio, XXXVIII. p. 63. XXXIX. p. 120. XLIII. p. 225.

7. CNEIUS POMPEIUS MAGNUS, Pompeio Strabone et Luciliâ A. U. C. 648. pridie Kalendas Octobris genitus, conjux Juliæ. Pompeio majorem non haberet Roma, si Cæsarem non tulisset. Octavo decimo ætatis anno civilia bella sustinuit. Viginti tres annos natus, privatis ut opibus, ita et consiliis, dignitatem patriæ vindicare aggressus est. Magna ausus, magnificentiùs

[1] Ut vulgò scribimus 1,192,000. hominum. Plutarchus in Cæsar. p. 715. ait Julium diversis temporibus signa contulisse cum tricies centenis millibus, 3,000,000. hominum; decies, 1,000,000. interfecisse, totidem cepisse.

conata exsecutus, oram maritimam à prædonibus liberavit; imperium maris populo Romano restituit; Asiam, quam ultimam provinciarum acceperat, eamdem mediam fecit; subactâ Africâ, Magni nomen in spolium cepit. Ex Ponto, Armeniâ, Paphlagoniâ, Cappadociâ, Ciliciâ, Syriâ, Scythis, Judæis, Albanis, Iberiâ, insulâ Cretâ, Basternis, et super hæc de regibus Mithridate atque Tigrane triumphavit. Tot victoriarum monumentum superstes esse voluit in delubro Minervæ, quod A. U. C. 696. ex manubiis dicavit, positâ hâc inscriptione: CN. POMPEIVS MAGNVS IMP. BELLO XXX ANNORUM CONFECTO, FVSIS, FVGATIS, OCCISIS, IN DEDITIONEM ACCEPTIS HOMINVM CENTIES VICIES SEMEL LXXXIII M. (12,183,000. hominum) DEPRESSIS AVT CAPTIS NAVIBVS DCCCXLVI. OPPIDIS, CASTELLIS MDXXXVIII IN FIDEM RECEPTIS. TERRIS A MAEOTIS LACV AD RVBRVM MARE SVBACTIS, VOTVM MERITO MINERVAE. Civis optimus ac felicissimus, si parem ferre potuisset, nec inexplebili pecuniæ cupiditate laborâsset. Dominationem dum unus affectat, victus interficitur A. U. C. 706. et Cæsar, mortuo illacrymans, bis victor videtur, ac solus imperat. Plin. VII. 26. XXXVII. 2. Tacit. Annal. XIII. 6. Vell. Pater. II. 29. Plutarch. in Pompeio, p. 619.

In nummis appellatur CN. MAGN. PIVS PROCOS. IMP. IMP. ITER. PRAEF. CLAS. ET ORAE MARIT. EX SC. id est, *Cneius magnus, pius, proconsul, imperator, imperator iterum, præfectus classis et oræ maritimæ, ex senatûs consulto.*

8. N. Cn. Pompeii et Juliæ filius, Cæsaris nepos, natus ad maxima, et Cæsarem inter ac Pompeium pacis vinculum; sed brevi post matrem extinctus est A. U. C. 701. Cum ipso stirps Cæsaris, et reipublicæ Romanæ libertas periere. Vell. Patercul. II. 47.

9. N. Cn. Pompeii et Juliæ filia, neptis Cæsaris. In partu occubuit mater ejus Julia A. U. C. 700. Ipsa paucos dies vixit. Plutarch. in Jul. p. 647. Dio, XXXIX. p. 120.

10. POMPEIA, Quinti Pompeii filia, Lucii Syllæ neptis, tertia uxor Cæsaris, qui illam repudiavit, à Publio Clodio adulteratam opinatus. Cur dimisisset interrogatus, respondit: *thalamum Cæsaris non modò crimine, sed etiam suspicione vacuum esse debere.*

Sueton. in Jul. VI. Plutarch. in Jul. p. 711. in Cicerone, p. 874 et 875.

11. CALPURNIA, L. Calpurnii Pisonis filia, nupsit Cæsari A. U. C. 695. Interfecto conjuge, ad M. Antonium confugit; convasatis ex uxoriâ domo quatuor millibus talentorum, *Angl.* 900,000*l.* Sueton. in Jul. LXXXI. Plutarch. in Jul. p. 714. in Antonio, p. 922.

12. JULIA, Caii Julii Cæsaris prætorii, et Aureliæ filia, Cæsaris dictatoris soror, uxor M. Atii Balbi. Sueton. in Aug. IV.

13. MARCUS ATIUS BALBUS, stirpe Aricinus, Juliæ, dictatoris sororis, conjux, Augusti avus; multis imaginibus senatoriis nobilis, Cæsarum affinitate nobilior. Sueton. in Aug. IV.

14. ATIA, M. Atii Balbi et Juliæ filia, uxor Caii Octavii, mater Augusti. Sueton. in Aug. IV. Tacit. Dialog. de Orat. XXVIII.

15. CAIUS OCTAVIUS, Atiæ conjux, Augusti pater, oriundus Velitris, familiâ equestri, sed vetere ac locuplete. Post præturam Macedoniam sortitus est. Residuam Spartaci et Catilinæ manum delevit: Bessos Thracasque magno prælio fudit, socios tractavit humanissimè. Decedens Macedoniâ, priusquàm profiteri se candidatum consulatûs posset, morte repentinâ obiit. Ex priore cum Ancharîa matrimonio Octaviam susceperat, quæ ad stirpem Cæsarum nihil pertinet. Sueton. in Aug. III. IV et V.

16. OCTAVIA, Atiæ et Octavi filia, soror Augusti; primùm Fausto Syllæ destinata, deinde Claudio Marcello et M. Antonio nupta: fœmina virtutum et literarum studiis commendatissima. Defunctam A. U. C. 743. laudavit Augustus. Corinthii templum ei sacrârunt. Sueton. in Jul. XXVII. Dio, LIV. p. 546. Pausanias, II. 3. in Corinth. Plin. III. 2. Sec. 3.

17. CAIUS CLAUDIUS MARCELLUS, Octaviæ, sororis Augusti, conjux; consulatum gessit A. U. C. 704. Licèt Cæsari dictatori affinis, fuit tamen ei inimicissimus. Sueton. in Jul. XXVII. Dio, XL. p. 148.

18. MARCUS MARCELLUS, Octaviæ et Claudii Marcelli filius, maximæ spei juvenis, Augusto carissimus, et successionis, in quam alebatur, capax: sed flagrantibus populi Romani studiis in-

trà juventam ereptus est A. U. C. 731. Memoriam ejus maximis honoribus prosecutus est Augustus; immortalem fecit Virgilius. Tacit. Annal. II. 41. III. 64. Dio, LIII. p. 517. Virgil. Æneid. VI. 883.

19. POMPEIA, Sexti Pompeii filia, M. Marcello desponsa A. U. C. 715. Dio, Lib. XLVIII. p. 380.

JULIA, Augusti et Scriboniæ filia, M. Marcello nupta A. U. C. 729. Dio, LIII. p. 515. De illâ plura dicentur infra n. 47.

20. MARCELLA major, Claudii Marcelli et Octaviæ filia: primò uxor, ut mihi videtur, Apuleii, deinde Valerii Messalæ. Sueton. in Aug. LIII. Dio, LIV. p. 543.

21. APULEIUS, Marcellæ majoris conjux, fortè filius Sexti Apuleii, qui consulatum gessit A. U. C. 725. Dio, LIV. p. 543.

22. APULEIA VARILIA, neptis Octaviæ sororis Augusti, Apuleii et Marcellæ majoris filia, damnata adulterii A. U. C. 770. et ultra ducentesimum lapidem ablegata. Tacit. Annal. II. 50.

23. M. VALERIUS MESSALA BARBATUS, alter Marcellæ majoris conjux, consul A. U. C. 742. Sueton. in Aug. LXIII. in Claud. XXXVI. Dio, LIV. p. 541.

24. M. VALERIUS MESSALA BARBATUS, Messalæ Barbati et Marcellæ majoris filius, Messalinæ pater. Sueton. in Claud. XXVI.

25. DOMITIA LEPIDA, Antoniæ minoris et L. Domitii Ahenobarbi filia, uxor Messalæ Barbati, mater Messalinæ. Fœmina impudica, infamis, violenta; formâ, ætate, opibus, vitiis, Agrippinæ, Neronis matris, æmula: ideo morte damnata A. U. C. 807. Tacit. Annal. XI. 37. XII. 64. Sueton. in Claud. XXVI. in Ner. VII.

26. VALERIA MESSALINA, Messalæ Barbati et Domitiæ Lepidæ filia, uxor Claudii imperatoris: novæ, et furori proximæ, libidinis fœmina. Cùm imperator Ostiæ diversaretur, Silio nubere ausa est. Inauditum ob scelus occisa A. U. C. 801. Sueton. in Claud. XXVI. Tacit. Annal. XI. 26 et seq.

In nummis appellatur *ΟΥΑΛΕΡΙΑ ΜΕΣΣΑΛΙΝΑ. ΜΕΣΣΑΛΙΝΑ ΣΕΒΑΣΤΗ.* Id est, *Valeria Messalina: Messalina Augusta.*

In æreâ Musei Gallici statuâ MES. AUG. id est, *Messalina Augusta*.

TIBERIUS CLAUDIUS, IMPERATOR V. conjux Messalinæ. De illo dicetur infra n. 101.

27. MARCELLA minor, Octaviæ et Marcelli filia, primùm M. Vipsanii Agrippæ, deinde M. Juli Antonii uxor. Sueton. in Aug. LXIII. Plutarch. in Anton. p. 955.

MARCUS VIPSANIUS AGRIPPA, Marcellæ minoris conjux, posteà Juliæ, Augusti filiæ. De illo plura n. 47.

28. NN. liberi, quos Vipsanius Agrippa ex Marcellâ minore susceperat, antequàm Juliam, Augusti filiam, uxorem duceret. Sueton. in Aug. LXIII.

29. MARCUS JULUS ANTONIUS, M. Antonii triumviri et Fulviæ filius, Marcellæ minoris, ab Agrippâ dimissæ, conjux: consulatum gessit A. U. C. 744. Vir projectæ libidinis, et ob adulterium Juliæ, Augusti filiæ, morte punitus. Egregium carmen illi inscripserat Horatius, Pindari laudator et æmulus. Tacit. Annal. III. 18. IV. 44. Dio, LIV. p. 546. LV. p. 555. Horat. IV. Od. 2.

30. LUCIUS ANTONIUS, Juli Antonii et Marcellæ minoris filius. Ob scelus patris, adhuc admodùm adolescentulus in civitatem Massiliensem ab Augusto sepositus est, ut specie studiorum nomen exilii tegeretur. Obiit A. U. C. 778. Tacit. Annal. IV. 44.

31. MARCUS ANTONIUS, triumvir, M. Antonii, oratoris, filius, alter Octaviæ, sororis Augusti, conjux, cui nupsit A. U. C. 714. Eam verò repudiavit A. U. C. 722. ut Cleopatræ, Ægypti reginarum novissimæ, ipse serviret. Cæsare dictatore occiso, sestertiûm septies millies, *Angl.* 5,833,333*l.* 6*s.* 8*d.* ad ædem Opis depositum occupaverat. Civis pessimus, in triumviratu prægravis, et scelere proscriptionum infamis. Summa sæpe consecuturus, nisi fortunâ suâ inferiorem, aut potiùs indignum, se semper præstitisset. Ad Actium victus A. U. C. 724. multa desidiæ crimina morte redemit, scriptis tamen et morte Ciceronis æternùm famosus. Vell. Patercul. II. 60 et 87. Dio, L. p. 420. Plin. VII. 45. Plutarch. in Anton. Cicero in Philippic.

In nummis appellatur M. ANTON. M. F. M. N. AVG. IMP.

COS. DESIG. ITER. ET. TERT. IIIVIR. RPC. id est, *Marcus Antonius, Marci filius, Marci nepos, augur, imperator, consul designatus iterum et tertiùm, triumvir reipublicæ constituendæ.*

32. ANTONIA major, Octaviæ, Augusti sororis, et M. Antonii triumviri filia, uxor L. Domitii Ahenobarbi. A Tacito Antonia minor appellatur; fortè Antoniam majorem ex Fulviâ antè susceperat Antonius. At Dio perperam scripsit Antoniam Cn. Domitio fuisse desponsatam. Dio, XLVIII. p. 390. Tacit. Annal. IV. 44. Sueton. in Nerone, V. Plutarch. in Anton. p. 955.

33. LUCIUS DOMITIUS AHENOBARBUS, Cn. Domitio, Cæsaris dictatoris interfectore, genitus, conjux Antoniæ majoris. Vir profusus, arrogans, immitis: exercitu Albim transcendit; longiùsque penetratâ Germaniâ, quàm quisquam priorum, insignia triumphi adeptus est. Obiit A. U. C. 778. Sueton. in Nerone, IV. Tacit. Annal. IV. 44.

34. CNEIUS DOMITIUS AHENOBARBUS, Antoniæ majoris et Lucii Domitii filius; Agrippinam, Germanici filiam, uxorem duxit A. U. C. 781. consulatum gessit A. U. C. 785. Omni parte vitæ ita detestabilis, ut ex se et Agrippinâ nihil boni nasci posse verè pronuntiaverit Suetonius in Nerone, V. Tacit. Annal. IV. 75. Dio, LVIII. p. 633. LXI. p. 690.

AGRIPPINA, Germanici et Agrippinæ, Vipsanio Agrippâ genitæ, filia, Cn. Domitii uxor, Neronis imperatoris mater. De hâc imperii Romani face dicemus, n. 93.

35. LUCIUS DOMITIUS NERO CLAUDIUS, IMPERATOR VI. Agrippinæ et Cn. Domitii Ahenobarbi, pessimorum parentum filius pessimus: natus est decimo octavo Kalendas Januarias, A. U. C. 790. A vitrico suo Claudio gener ac filius adoptatus, in familiam Claudiam et nomen Neronis transiit. Regnum ita auspicatus est A. U. C. 807. ut inter optimos principes haberi potuerit; ita gessit posteà, ut inter nequissimos ac sceleratissimos semper sit annumerandus. Princeps nefandi ingenii, omnium immanitatum, omnium turpitudinum capax, et principatûs libidine omnium reus. Illum, funeratis Cæsaribus, tamquam pestem, incensa Roma exhorruit. Christiana religio, quòd primum eum hostem habuerit, gloriatur. Hominibus sibique invisus, et

atroci senatûs consulto capite damnatus, ipse, scelerum suorum vindex, carnificis partes in se explevit A. U. C. 821. In eo defecit Cæsarum progenies tot virtutibus olim illustrata, omnigenis recentiorum Cæsarum vitiis infamata. Plutarch. in Anton. p. 955. Sueton. in Nerone, VI. Tacit. Annal. XII. 25. Plin. XXII. 22. Sect. 46. Dio, LXIII. p. 727.

[1] In nummis ante principatum appellatur NERO CLAVD. CAES. DRVSVS GERM. PRINC. IVVENT. COS. DESIG. SACER. COOP. IN OMN. CONL. SVPRA NVM. EX SC. id est, *Nero Claudius Cæsar Drusus Germanicus, princeps juventutis, consul designatus, sacerdos cooptatus in omnia collegia supra numerum, ex senatûs consulto.*

In principatu, NERO CLAVD. DIVI CLAVD. F. CAESAR AVG. GERM. PONT. MAX. IMP. TR. P. P. P. id est, *Nero Claudius, divi Claudii filius, Cæsar, Augustus, Germanicus, pontifex maximus, imperator, tribuniciâ potestate, pater patriæ.*

36. OCTAVIA, Claudii imperatoris et Messalinæ filia, Britannici soror, nata A. U. C. 795. primùm L. Silano desponsa, sed Neroni nupta A. U. C. 806. Fœmina incorruptâ probitate, aliis temporibus, alio marito digna. Illam Nero repudiavit, repudiatam revocavit, ac tandem in insulam Pandatariam claudi et interimi jussit A. U. C. 815. Tacit. Annal. XII. 3 et 25. XIV. 60 et 64. Dio, LXII. p. 706.

In nummis, OCTAVIA AVG. id est, *Octavia Augusta.*

37. POPPÆA SABINA, T. Ollii et Poppææ Sabinæ filia; primùm Rufio Crispino, deinde M. Salvio Othoni posteà imperatori, demum Neroni nupta A. U. C. 815. Eam, summè dilectam, nec vitiis absimilem, ferox Princeps calcis ictu occidit A. U. C. 818. et pro rostris laudavit. Corpus ejus non fuit crematum, pro Romanorum more; sed odoribus differtum et Juliorum tumulo conditum. Testatur Plinius Arabiam felicem non ferre tantum thuris annuo fœtu, quantùm Nero novissimo Poppææ suæ die concremaverit. Triennio pòst templum posuit SABINAE DEAE VENERI. Tacit. Annal. XIII. 45. XVI. 6. Sueton. in Nerone, XXXV. Dio, LXIII. p. 726.

In nummis POPPAEA AVG. id est, *Poppæa Augusta.* DIVA POPPAEA.

38. CLAUDIA AUGUSTA, Poppææ et Neronis filia, nata Antii A. U. C. 816. et statim appellata *Augusta.* Quartum intrà mensem defuncta est, Nerone, ut lætitiæ in partu, sic in morte mœroris immodico. Tacit. Annal. XV. 23. Sueton. in Ner. XXXV.

In nummis DIVA CLAVDIA NER. F. id est, *Diva Claudia Neronis filia.*

39. STATILIA MESSALINA, T. Statilii Tauri abneptis, tertia Neronis uxor; quâ ut potiretur, virum ejus Atticum Vestinum consulem trucidavit A. U. C. 818. Sueton. in Nerone, XXXV. Tacit. Annal. XV. 68.

40. DOMITIA, Antoniæ majoris et L. Domitii Ahenobarbi filia, Neronis amita, Passieni Crisp uxor, quam Nero veneno interemit A. U. C. 812. Quinctilian. Institut. Orat. VI. 1. Tacit. Annal. XIII. 19 et 21. Dio, LXI. p. 697.

PASSIENUS CRISPUS, conjux primò Domitiæ, deinde Agrippinæ Germanici filiæ. De illo infra n. 94.

DOMITIA LEPIDA, Antoniæ majoris et L. Domitii Ahenobarbi filia, primò M. Valerii Messalæ Barbati, secundò C. Appii Junii Silani uxor. De illâ jam dictum supra n. 25.

MARCUS VALERIUS MESSALA BARBATUS, Messalæ Barbati et Marcellæ majoris filius, primus Domitiæ Lepidæ conjux; de quo diximus supra n. 24.

41. CAIUS APPIUS JUNIUS SILANUS, Hispaniæ præfectus, quem Claudius Domitiæ Lepidæ, Messalinæ matri, despondit, ac paulo pòst interfecit A. U. C. 795. Dio, LX. p. 674.

42. ANTONIA minor, Octaviæ sororis Augusti et M. Antonii triumviri filia, Neronis Drusi conjux, mater Germanici. Fœmina formâ et castitate excellens. Post mariti obitum in viduitate consenuit, laudibus virilem familiæ suæ claritatem supergressa. Inter parva naturæ insignia, Antoniam numquam exspuisse observat Plinius, VII. 19. Sueton. in Caio, I. Tacit. Annal. III. 3. XI. 3. Plutarch. in Antonio, p. 955. Valer. Maxim. IV. 3. n. 3.

In nummis ANTONIA AVGVSTA.

NERO CLAUDIUS DRUSUS, Antoniæ minoris conjux, pater Germanici, utroque dignus: de illo infra n. 79.

43. CAIUS OCTAVIUS CÆSAR AUGUSTUS, IMPERATOR, Atiæ et C. Octavii filius, natus nono Kalendas Octobris, A. U. C. 691. Romani imperii conditor. Bella civilia anno ætatis nono decimo suscepit: ita gessit, ut triennio pòst nullus ex dictatoris Cæsaris, adoptivi patris, interfectoribus superstes fuerit. Sextum Pompeium navali prælio apud Siciliam oppressit; M. Lepidum triumvirum, imperio exutum, in ordinem redegit; M. Antonium ad Actium superavit; ac tandem unus Julianarum etiam partium dux reliquus, cuncta, discordiis civilibus fessa, nomine Principis sub imperium accepit. Tunc pacis studiosus, doctorum hominum cultor, egregiarum artium instinctor munificus, omnium animos per annos fermè quadraginta quatuor sibi adeò devinxit, ut AVGVSTVS, PATER PATRIAE appellaretur. Scythæ et Sarmatæ, Garamantes ac Bactri, Seres et Indi, orando fœderi legatos miserunt: Roma et celeberrimæ provinciarum urbes, tamquam Deo, templa, sacerdotes et collegia vivo mortuove consecrârunt. Obiit decimo quarto Kalendas Septembris, A. U. C. 767. Vir, si diligenter æstimentur cuncta, famâ quàm virtutibus celebratior; numquam principatum adepturus, nisi pessimi fuissent Lepidus et Antonius, maximus dictator Cæsar, optimus Vipsanius Agrippa. Laudandus tamen quòd imperium, alienâ virtute partum, arte plurimâ sustinuerit, et Romam, quam lateritiam acceperat, marmoream reliquerit. In ipsâ suâ felicitate ita varius, ut inter omnes sortis humanæ casus semper colluctatus, nemo magis ex omnibus mortalibus hominem esse se, dum inter homines erat, senserit. Sueton. in Aug. v et c. Tacit. Annal. I. 1. XIII. 6. Florus, IV. 12. Aurel. Victor de Cæsaribus, cap. 1. Plin. VII. 45. Senec. consol. ad Polyb. XXXIV.

In nummis ante principatum appellatur C. CAESAR DIVI F. IMP. IIIVIR RPC. COS. LIBERTATIS P. R. VINDEX. id est, *Caius Cæsar, divi filius, imperator, triumvir reipublicæ constituendæ, consul, libertatis populi Romani vindex.*

In principatu CAESAR AVG. AVGVSTVS. DIVI F. IMP. COS. PONT. MAX. TR. POT. PATER PATRIAE. id est, *Cæsar Augustus.*

Augustus, divi filius, imperator, consul, pontifex maximus, tribuniciâ potestate, pater patriæ.

Post mortem DIVVS AVGVSTVS. DEO AVGVSTO.

44. CLODIA, Publii Clodii et Fulviæ filia, M. Antonii triumviri privigna, quam firmandæ pacis causâ, Augustus duxit uxorem, vix dum nubilem. At, simultate cum Fulviâ socru exortâ, dimisit intactam adhuc et virginem. Sueton. in Aug. LXII.

45. SCRIBONIA, Lucii Scribonii Libonis soror, uxor Augusti: anteà duobus consularibus nupta, quorum ex altero, Scipione dicto, Corneliam filiam habuerat. Augustus Scriboniam dimisit A. U. C. 715. sive, ut ipse scripsit, morum ejus perversitatem pertæsus, sive potiùs, quòd illa nimiam pellicis Liviæ potentiam liberiùs doleret. Sueton. in Aug. LXIII et LXIX. Dio, XLVIII. p. 366 et 377. Propert. IV. Eleg. II.

46. JULIA, Augusto et Scriboniâ A. U. C. 715. genita, primò Marcelli, secundò Agrippæ, tertiò Tiberii uxor. Fœmina, turpitudinis avida, quæque magnitudinem fortunæ suæ peccandi licentiâ metiebatur. Illam ob adulteria et consilia parricidæ palam facta in insulam Pandatariam Augustus ablegavit circa A. U. C. 752. Omnis spei egenam inopiâ ac tabe longâ peremit Tiberius, exeunte A. U. C. 767. Plin. VII. 45. Dio, LV. p. 555. Tacit. Annal. I. 53. Vell. Patercul. II. 100.

In nummis *ΙΟΥΛΙΑ. ΙΟΥΛΙΑ ΑΦΡΟΔΙΤΗ.* id est, *Julia. Julia Venus.*

MARCUS MARCELLUS, Octaviæ et Claudii Marcelli filius, conjux Juliæ Augusti filiæ. De hoc optimo juvene dictum est supra n. 18.

47. MARCUS VIPSANIUS AGRIPPA, ignobilis loco, et rusticitati propior, quàm deliciis, sed optimus militiâ, et amicus integerrimus. Terrâ marique victor, Augusti imperium firmavit. In illâ suâ torvitate, literarum et artium studiosus, orbem terrarum diligentissimè descripsit, et orbi spectandum in tabulâ geographicâ proposuit: præcipuam auctoritatem tabulis ac statuis publicè fecit; easque omnes publicandas, nec in villarum exilia pellendas magnificè scripsit. Non Urbem tantùm, sed Italiam admirandis, tum ad ornamentum, tum ad utilitatem, operibus locupletavit. Augus-

tus, ne beneficiorum immemor videretur, geminatis consulatibus illum extulit, tribuniciæ ac censoriæ suæ potestatis participem fecit; et, defuncto Marcello, generum sumsit A. U. C. 733. maximis honoribus majorem semper expertus. Novitate suâ tam multis rebus nobilitatâ, obiit Agrippa A. U. C. 742. ætatis suæ quinquagesimo primo. Augustum virtutum suarum olim æmulum, tunc laudatorem habuit; meritò dictus CIVIUM MAXIMUS. Tacit. Annal. I. 3. Plin. III. 2. VII. 8. XXXV. 4. Sect. 9. Dio, LIV. p. 525. 541 et seq. Vell. Patercul. II. 96.

In nummis appellatur M. AGRIPPA L. F. COS. DES. COS. TER. PRAEF. ORAE MARIT. ET CLASS. id est, *Marcus Agrippa Lucii filius consul designatus, consul tertiùm, præfectus oræ maritimæ et classis.*

48. CAIUS CÆSAR, Agrippæ et Juliæ filius, natus A. U. C. 734. Ab Augusto adoptatus, princeps juventutis, consul; at fato brevis, nec tamen inglorius, in Lyciâ obiit nono Kalendas Martias, A. U. C. 757. cùm ex Armeniâ remearet. Tacit. Annal. I. 3. Dio, LIV. p. 526. Noris Cenotaphia Pisana Dissert. II. 17. p. 347 et seq.

In nummis C. CAESAR AVGVSTI F. AVGVR PONT. COS. DES. COS. id est, *Caius Cæsar, Augusti filius, augur, pontifex, consul designatus, consul.*

LIVIA, soror Germanici, Caii Cæsaris uxor. Tacit. Annal. IV. 40. De illâ infra n. 71.

49. LUCIUS CÆSAR, Agrippæ, et Juliæ filius, Caii Cæsaris frater, natus A. U. C. 737. Augustus illum in Cæsarum domum induxit, principem juventutis appellavit, consulem destinavit. Massiliæ occubuit mense Augusto A. U. C. 755. cùm ad Hispanienses exercitus proficisceretur. Tacit. Annal. I. 3. Noris Cenotaphia Pisana Dissert. II. 15. p. 265 et seq.

In nummis L. AVG. F. PRINC. IVVENT. id est, *Lucius Augusti filius, princeps juventutis.*

In amborum fratrum nummis, C. ET L. CAESARES AVG. F. COS. D. PRIN. IVVEN. id est, *Caius et Lucius Cæsares, Augusti filii, consules designati, principes juventutis.*

50. MARCUS AGRIPPA CÆSAR POSTUMUS, Agrippæ et Juliæ filius, Caii et Lucii Cæsarum frater, post patris mortem

genitus A. U. C. 742. Illum adoptavit Augustus quinto Kalendas Julias anni 757. sed rudem bonarum artium, et robore corporis stolidè ferocem, posteà abdicavit, et in insulam Planasiam ablegavit. Nullius tamen flagitii compertum, post ablegationem desideravit. Ejus cæde imperium auspicatus est Tiberius A. U. C. 767. Dio, LIV. p. 542. Vell. Patercul. II. 104. Tacit. Annal. I. 3 et 6. Plin. VII. 45.

In nummis AGRIPPA CAESAR.

51. AGRIPPINA, Agrippæ et Juliæ filia, Germanici uxor. Fœmina ingens animi, impenetrabilis pudicitiæ: sed superbior ac æquior quàm ut artes Liviæ ferret. Ipsâ suâ virtute infelix, occubuit in insulâ Pandatariâ quinto decimo Kalendas Novembris A. U. C. 786. Tacit. Annal. IV. 12. VI. 25. XIV. 63.

In nummis, imperante filio suo Caio Caligulâ, cusis appellatur AGRIPPINA AVGVSTA. AGRIPPINA M. F. MAT. C. CAES. AVG. GERM. ΘΕΑ ΑΓΡΙΠΠΙΝΑ, id est, *Agrippina Marci filia, mater Caii Cæsaris Augusti Germanici. Diva Agrippina.*

GERMANICUS, Neronis Drusi et Antoniæ minoris filius, Agrippinæ conjux. De hoc optimo Cæsare dicetur infra n. 81.

52. JULIA, Agrippæ et Juliæ filia, L. Æmilii Pauli uxor, matris suæ libidinum æmula. Augustus convictam adulterii in insulam Trimetum projecit A. U. C. 761. Illic obiit A. U. C. 781. Tacit. Annal. IV. 71.

53. LUCIUS ÆMILIUS PAULUS, Pauli Æmilii Lepidi, censoris A. U. C. 732. et Corneliæ filius, Juliâ genitæ, conjux. Sueton. in Aug. LXIV. Dio, LIV. p. 521.

54. MARCUS ÆMILIUS LEPIDUS, Lucii Æmilii et Juliæ filius, Drusillæ conjux, sororum ejus stuprator, libidinum societate Caio Caligulæ diu acceptissimus, et successioni destinatus. Majestatis reus interemtus est A. U. C. 792. Caius, quasi superatis hostibus, donativum militibus distribuit, et tres gladios, in necem suam præparatos, Marti Ultori consecravit. Dio, LIX. p. 648 et 657. Suet. in Caio, XXIV et XXXVI. Tacit. Annal. XIV. 2.

55. ÆMILIA LEPIDA, Lucii Æmilii et Juliæ filia, Augusti proneptis. Claudio admodùm adolescenti, et posteà imperatori desponsata, deinde Junii Silani uxor. Suet. in Claud. XXVI. Plin. VII. 13.

56. JUNIUS SILANUS, Æmiliæ Lepidæ conjux. Fortè ille ipse Marcus Junius Silanus, qui consulatum gessit cum L. Norbano Flacco A. U. C. 772. Tacit. Annal. II. 59.

57. MARCUS JUNIUS SILANUS, Junii Silani et Æmiliæ Lepidæ filius, *quem divus Augustus neptis suæ nepotem vidit genitum quo excessit anno* U. C. 767. Plin. VII. 13. Homo minimè malus, quem Caius Caligula *pecudem auream* appellare erat solitus. Illum tamen, Asiæ proconsulem, Nero veneno interemit A. U. C. 807. Tacit. Annal. XIII. 1.

58. N. uxor M. Junii Silani, mater Lucii Silani Torquati. Nusquam nomen ejus appellatur.

59. LUCIUS SILANUS TORQUATUS, M. Junii Silani filius, abnepos Augusti, ejusque stirpis ultimus: ob claritudinem generis et modestam juventam, nullo crimine, à Nerone interfectus A. U. C. 818. Tacit. Annal. XVI. 7. 8 et 9.

60. LUCIUS JUNIUS SILANUS, Junii Silani et Æmiliæ Lepidæ filius, Augusti abnepos. Claudius filiam suam Octavium ei desponsaverat A. U. C. 794. posteà affinitatem diremit; Silanumque præturam ejurare et mori coegit A. U. C. 802. Dio, LX. p. 668. Tacit. Annal. XII. 3 et 8.

61. JUNIUS SILANUS TORQUATUS, Junii Silani et Æmiliæ Lepidæ filius, Augusti abnepos, Lucii Silani Torquati patruus, quòd supra Juniæ familiæ claritudinem divum Augustum abavum ferret, illum Nero mori adegit A. U. C. 817. Uterque Torquatus mense Junio interfectus. Tacit. Annal. XV. 35. XVI. 8 et 12. Dio LXII. p. 714.

62. JUNIA CALVINA, Junii Silani et Æmiliæ Lepidæ filia, Augusti abneptis: decora et illustris fœmina, sed procax. Artibus Agrippinæ Italiâ pulsam patriæ reddidit Nero A. U. C. 812. Ad Vespasiani tempora vitam protraxit. Tacit. Annal. XII. 4 et 8. XIV. 12. Sueton. in Vespasian. XXIII.

63. VITELLIUS, L. Vitellii censoris et Sextiliæ filius, Juniæ Calvinæ conjux, consul A. U. C. 801. Calvinam inter et Vitellium ante A. U. C. 802. divortium fuisse patet ex Tacito Annal. XII. 4. Sueton. in Vespasian. XXIII.

63. VITELLIUS, L. Vitellii censoris et Sextiliæ filius, Juniæ Calvinæ conjux, consul A. U. C. 801. Calvinam inter et Vitellium ante A. U. C. 802. divortium fuisse patet ex Tacito Annal. XII. 4. Sueton. in Vitellio, III et XVIII.

64. LEPIDA, Junii Silani et Æmiliæ Lepidæ filia, uxor C. Cassii, Syriæ præsidis, L. Silani Torquati amita. Confictis criminibus, Neronis judicio permissa fuit A. U. C. 818. Tacit. Annal. XVI. 8 et 9.

65. CAIUS CASSIUS, Syriæ præses, Lepidæ conjux, peritiâ legum celebratissimus, in insulam Sardiniam deportatus est A. U. C. 818. quòd, inter majorum imagines, C. Cassii effigiem, DVCI PARTIVM inscriptam, coluisset. Tacit. Annal. XII. 2 et 12. XVI. 8 et 9.

TIBERIUS, tertius Juliæ conjux. De hoc imperii Romani et dissimulationis principe dicetur infra n. 68.

66. LIVIA, dicta quoque LIVIA DRUSILLA, post Augusti mortem vulgò appellata JULIA AUGUSTA, Livii Drusi Claudiani filia; primò uxor Tiberii Claudii Neronis, deinde Augusto nupta A. U. C. 716. Fœmina genere, formâ, domûs sanctitate Romanarum eminentissima, sed mater impotens, uxor facilis, cum Augusti artibus et Tiberii simulatione benè composita, dominationis cupida, Germanico et Agrippinæ iniqua. Obiit A. U. C. 782. nata annos octoginta sex. Vell. Patercul. II. 75. Sueton. in Tiber. III et IV. Dio, XLVIII. p. 366 et 383. Tacit. Annal. V. 1.

In nummis LIVIA AVGVSTA. IVLIA AVGVSTA GENETRIX ORBIS. AVGVSTA MATER PATRIAE.

Post mortem DIVA LIVIA DIVI AVG. *IOYΛIA ΘEA CEBACTH.* id est, *diva Livia divi Augusti. Julia diva Augusta.*

67. TIBERIUS CLAUDIUS NERO, Liviæ conjux, Tiberii imperatoris pater, prætorius et pontifex. Magni vir animi, doctissimique ingenii. Antonii triumviri partes secutus, in Siciliam A. U. C. 714. secessit cum Liviâ, quæ per itinerum avia, uno comite, Cæsaris, mox futuri sui conjugis, arma fugiebat, et bimum Tiberium, futurum ejusdem Cæsaris filium et heredem sinu gestabat. Reconciliatâ pace, uxorem suam Liviam petenti Augusto

concessit A. U. C. 716. Triennio post diem obiit A. U. C. 719. Vell. Patercul. II. 75. Sueton. in Tiber. IV et VI. Dio, XLVIII. p. 366.

68. TIBERIUS NERO, Tiberii Claudii Neronis et Liviæ filius, natus sexto decimo Kalendas Decembris, A. U. C. 712. ab Augusto adoptatus anno 757. Princeps anno 767. mortuus septimo decimo Kalendas Aprilis, anno 790. Romanos vicerat Julius Cæsar, victos foverat Augustus, servos fecit Tiberius; dominationis adhuc crudos, et Cæsareæ auctoritatis jam pertæsos vix aliter retenturus. Servitutis tamen ita temperans, ut cùm servos faceret, serviles eorum animos argueret. Vir prorsus singularis, eminentium virtutum æquè ac vitiorum osor, bona inter ac mala anceps, ante principatum fortissimus, in principatu astutissimus, continuâ dissimulatione et imminentibus semper periculis factus hominum tristissimus. Ferale ejus dictum percrebuit:

Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί.

Me mortuo terra misceatur igni.

Beatumque appellabat Priamum, qui simul cum patriâ et regno perierit. Vell. Patercul. II. 75. Tacit. Annal. I. 3. et VI. 51. Plin. XXVIII. 2. Suidas, *ΤΙΒΕΡΙΟΣ*.

In nummis, TI. CAESAR AVGVSTVS DIVI AVG. F. IMP. COS. AVGVR. PONT. MAX. TR. POT. id est, *Tiberius Cæsar Augustus divi Augusti filius, imperator, consul, augur, pontifex maximus, tribuniciâ potestate.*

69. VIPSANIA AGRIPPINA, M. Vipsanii Agrippæ et Pomponiæ filia, neptis Cæcilii Attici, ad quem sunt scriptæ Ciceronis epistolæ; prima Tiberii imperatoris uxor, quam invitus gravidam dimisit A. U. C. 742. ut Juliæ, Augusti filiæ, nuberet. Tacit. Annal. I. 12. Sueton. in Tiber. VII. Dio, 54. p. 543. Post discidium Vipsania Agrippina nupsit Asinio Gallo, patri consulari, cujus stemma dedimus in not. et emend. ad Annal. III. 75. Una omnium Agrippæ liberorum miti obitu excessit A. U. C. 773. Tacit. Annal. III. 19.

70. DRUSUS CÆSAR, Tiberii imperatoris at Agrippinæ filius, natus A. U. C. 739. Juvenis impatiens æmuli, animo com-

motior et ad vinum ita pronus, ut non alio magis patrem suum Tiberium regenerâsse diceretur. Illum jam ter consulem, et fortunæ capacem, veneno extinxit Sejanus A. U. C. 776. Dio, LIV. p. 543. Tacit. Annal. I. 55. III. 56. IV. 3 et 8. Plin. XIV. 22.

In nummis, DRVSVS CAES. TI. AVG. F. DIVI AVG. N. PONT. COS. TR. P. id est, *Drusus Cæsar Tiberii Augusti filius, divi Augusti nepos, pontifex, consul, tribuniciâ potestate.*

71. LIVIA, dicta quoque LIVILLA, Neronis Claudii Drusi et Antoniæ minoris filia, Germanici et Claudii soror, primò Caio Cæsari, deinde Druso Cæsari nupta. Ambitione demens fœmina. A Sejano, municipali adultero, fœdatam, et in conjugii spem ac regni consortium erectam non puduit Drusi, mariti sui, necem machinari. Cognito scelere, non modò in ipsam, sed in effigies quoque ac memoriam ejus atrociter sævitum est. Sueton. in Claud. I. in Tiber. LXII. Tacit. Annal. IV. 3 et 40. VI. 2. Dio, LVIII. p. 628.

72. TIBERIUS, Drusi Cæsaris et Liviæ filius, Tiberii nepos, natus cum fratre gemello A. U. C. 772. Quod tanto gaudio avum Principem affecit, ut nulli antè Romanorum ejusdem fastigii viro geminam stirpem editam jactitaret. Caius Caligula illum imperio, deinde vitâ privavit A. U. C. 790. Tacit. Annal. II. 84. Dio, LIX. p. 640 et 645.

73. N. filius Drusi Cæsaris et Liviæ, frater gemellus Tiberii: mortuus est quadrimus A. U. C. 776. Tacit. Annal. II. 84. IV. 15. Ab erudito Harduino, Select. Oper. p. 693. appellatur DRUSUS. Posteà in suo exemplari, quod hìc adservatur, emendavit, GERMANICUS. Utrumque nomen divinavit.

74. JULIA, Drusi Cæsaris et Liviæ filia; primò Neronis Cæsaris, deinde Rubellii Blandi uxor, dolo Messalinæ interfecta A. U. C. 796. Tacit. Annal. III. 29. VI. 27. XIX. 19 et 32. Dio, LX. p. 677. Illam Sejano desponsam fuisse ait Zonaras, p. 550.

NERO CÆSAR, Germanici et Agrippinæ filius, Juliæ conjux. De illo infra n. 82.

75. RUBELLIUS BLANDUS, avo, Tiburte, et equite Romano, genitus, alter Juliæ conjux, quam uxorem duxerat A. U. C. 786. Tacit. Annal. VI. 27. Dio, LVIII. p. 634.

76. RUBELLIUS PLAUTUS, Rubellii Blandi et Juliæ filius, Tiberii pronepos, ob vota populi, qui illum imperio destinabat, à Nerone interfectus A. U. C. 815. Tacit. Annal. XIII. 19. XIV. 22 et 58.

77. ANTISTIA POLLUTIA, Lucii Antistii Veteris filia, Sextiæ neptis, uxor Rubellii Plauti. A Nerone cum patre ac matre interfecta A. U. C. 818. quòd, dum viveret, Rubellium, conjugem suum, interfectum esse exprobrare videretur. Tacit. Annal. XIV. 58. XVI. 10 et 11.

JULIA, Augusti et Scriboniæ filia, Tiberio imperatori nupta A. U. C. 742. Dio, LIV. p. 543. De illâ dictum supra n. 46.

78. N. Tiberii imperatoris et Juliæ filius, natus Aquileiæ. Extinctus est adhuc infans circa A. U. C. 748. Sueton. in Tiber. VII. Dio, LV. p. 554.

79. NERO CLAUDIUS DRUSUS, Tiberii Claudii Neronis et Liviæ filius, Tiberii imperatoris frater, natus A. U. C. 716. *Adolescens*, teste Velleio Paterculo, II. 97. *tot tantarumque virtutum, quot et quantas natura mortalis recipit, vel industria percipit.* Prætor, ædilis, consul, Germaniæ domitor, et GERMANICI cognomen posteris adeptus, obiit A. U. C. 745. Meritò appellatus eximia Claudiæ familiæ gloria, et rarum patriæ ornamentum. Defunctum ita pro concione laudavit Augustus, *ut Deos precatus sit, similes ei Cæsares suos facerent: sibique tam honestum quandòque exitum darent, quàm illi dedissent.* Sueton. in Claud. I. in Tiber. IV. Dio, LV. p. 548. Valer. Maxim. IV. 3. n. 3.

In nummis, NERO CLAVDIVS DRVSVS GERMANICVS IMP. id est, *imperator.*

ANTONIA minor, Octaviæ sororis Augusti et M. Antonii triumviri filia, Neronis Claudii Drusi conjux. De hâc spectatissimâ fœminâ dictum supra n. 42.

80. NN. Neronis Claudii Drusi et Antoniæ minoris filii. Ante A. U. C. 745. mortui. Sueton. in Claud. I.

81. GERMANICUS CÆSAR, Nerone Claudio Druso et Antoniâ minore genitus, optimorum parentum filius optimus, et populo Romano carissimus. Tiberius, jubente Augusto, illum adoptavit A. U. C. 757. factus Princeps, invidit; Livia Pisonis et

Plancinæ veneno interemit A. U. C. 772. haud multùm triginta annos egressum; juvenem civilis ingenii, voluptatis modicum, visu et auditu venerabilem, comem in socios, mansuetum in hostes, virtutibus Alexandro magno comparandum, nullâ vitiorum societate superiorem. Ereptum et cum eo perditam omnem libertatis spem doluit Roma. Indoluere gentes exteræ; et æternum optimi Cæsaris manet desiderium. Tacit. Annal. I. 3. II. 72 et 73. Dio, LV. p. 557.

In nummis, dum vivebat, GERMANICVS CAESAR TI. AVG. F. DIVI AVG. N. COS. DES. id est, *Germanicus Cæsar Tiberii Augusti filius, divi Augusti nepos, consul designatus.*

Post mortem, imperitante filio Caio Caligulâ, GERMANICVS CAES. P. CAES. AVG. GERM. id est, *Germanicus Cæsar, pater Cæsaris Augusti Germanici.* In nummis Mitylenæorum, *ΘΕΟΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ, divus Germanicus.*

AGRIPPINA, Vipsanii Agrippæ et Juliæ filia, uxor Germanici. Fœmina nobilitate et virtute princeps, de quâ dictum supra n. 51.

82. NERO CÆSAR, Germanici et Agrippinæ filius, matri suæ percarus. Artibus Sejani, Drusique fratris sui scelere periit A. U. C. 784. Tacit. Annal. IV. 59 et 60. V. 3 et 4. Sueton. in Tiber. LIV. Dio, LVIII. p. 626.

In nummis cum fratre suo Druso conjunctus, NERO ET DRVSVS CAESARES.

JULIA, Drusi Cæsaris et Liviæ filia, Neroni Cæsari nupta A. U. C. 773. Tacit. Annal. III. 29. De illâ jam egimus supra n. 74.

83. DRUSUS CÆSAR, Germanici et Agrippinæ filius, Neronis Cæsaris frater; juvenis præferox, et fratris sui necis particeps. Custodiâ clausum A. U. C. 783. Tiberius illum fame enecuit A. U. C. 786. Tacit. Annal. IV. 60. VI. 23 et 24. Dio, LVIII. p. 623.

In nummis cum fratre suo Nerone conjunctus, NERO CAESAR DRVSVS CAESAR IIVIRI. id est, *Duumviri.*

84. ÆMILIA LEPIDA, M. Lepidi filia, uxor Drusi Cæsaris, quem crebris criminibus insecuta est. Impunita, dum superfuit

pater; pòst à delatoribus correpta, se ipsa interemit A. U. C. 789. Tacit. Annal. IV. 20. VI. 27 et 40.

85. CAIUS CÆSAR, Germanici et Agrippinæ filius, amabili pueritiâ et insigni festivitate, Augusto, vel post mortem, carissimus. Jam puerascens obiit. Sueton. in Caio, VII et VIII.

86. CAIUS, CÆSAR, dictus CALIGULA, IMPERATOR IV. Germanici et Agrippinæ filius, natus Antii pridie Kalendas Septembres, Germanico et Capitone Coss. A. U. C. 765. Gnarus simulationis, dum vixit Tiberius. Animos prodidit et efferavit Principatus. Nihil jam nisi portentosum cogitavit ac gessit: et cùm Deus haberi vellet, fax generis humani evasit. Adeò sanguinis avidus, ut solitus esset dicere: *Utinam populus Romanus unam cervicem haberet,* quam præcideret! Immensas opes, totumque illud Tiberii vicies ac septies millies sestertiûm, *Angl.* 22,500,000*l.* non toto vertente anno, absumsit. Nec mirum in eo, qui uno die centies sestertio, *Angl.* 83,333*l.* 6*s.* 8*d.* cœnaret, et super alia muliebria socculos è margaritis indueret. Interemtus est nono Kalendas Februarii, A. U. C. 794. Princeps, *quem videtur rerum natura edidisse, ut ostenderet quid summa vitia in summâ fortunâ possent.* Senec. consol. ad Helviam, IX. Sueton. in Caio, VIII. XXXVII et LVIII. Plin. VII. 8. XXXVII. 2. Tacit. Annal. VI. 20.

In nummis, C. CAESAR AVG. GERMANICVS TI. AVG. F. DIVI. AVG. N. in aliis, DIVI AVG. PRON. *ΓΑΙΟC ΚΑΙCΑΡ ΘΕΟC ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ,* id est, *Caius Cæsar Augustus Germanicus, Tiberii Augusti filius, divi Augusti nepos, divi Augusti pronepos. Caius Cæsar, Deus, imperator.* Ut filius adoptivus Tiberii, erat Augusti nepos; ut filius, Germanici erat Augusti pronepos.

87. CLAUDIA, appellata à Suetonio JUNIA CLAUDILLA, M. Silani filia, nupta Caio Caligulæ A. U. C. 786. ex partu mortua. Tacit. Annal. VI. 20. Sueton. in Caio, XII.

88. LIVIA ORESTILLA, à Dione dicta CORNELIA ORESTINA, uxor Caii Caligulæ, qui illam, C. Calpurnio Pisoni nubentem, rapuit, et intrà paucos dies repudiavit. Sueton. in Caio, XXV. Dio, LIX. p. 646.

89. LOLLIA PAULINA, avum habuit M. Lollium, Caii Cæsaris, Agrippâ geniti, juventæ moderatorem, et regum muneribus

in toto Oriente infamatum: uxor Caii Caligulæ, qui illam C. Memmio Regulo rapuit, et deinde repudiavit. Plinius testatur se eam vidisse, *ne serio quidem, aut solemni cærimoniarum aliquo apparatu, sed mediocrium etiam sponsalium cœnâ smaragdis margaritisque opertam, alterno textu fulgentibus, toto capite crinibus, spirâ, auribus, collo, monilibus digitisque: quæ summa quadringenties* HS. *Angl.* 333,333*l.* 6*s.* 8*d.* *colligebat. Nec dona prodigi Principis fuerant, sed avitæ opes, provinciarum scilicet spoliis partæ.* Plin. IX. 35. Sect. 57. Sueton. in Caio, XXV. Dio, LIX. p. 648.

90. MILONIA CÆSONIA, Vestiliæ filia, quam, ita gravidam, uxorem duxit Caligula A. U. C. 792. ut trigesimo post die partum ediderit. Conjugi pessimo uxor simillima et gratissima. Cum illo interfecta fuit A. U. C. 794. Sueton. in Caio, XXV et LIX. Dio, LIX. p. 658 et 663. Plin. VII. 5.

91. JULIA DRUSILLA, Caii Caligulæ et Miloniæ filia, quam amens pater per omnia Dearum templa circumtulit, et Minervæ alendam instituendamque commendavit. In ipsâ suâ infantiâ, parentum sævitiæ proles haud degener. Cum iis periit, parieti illisa A. U. C. 794. Sueton. in Caio, XXV et LIX. Dio, LIX. p. 663.

92. NN. Germanici et Agrippinæ duo filii, infantes mortui. Sueton. in Caio, VII et VIII.

93. AGRIPPINA, Germanici et Agrippinæ filia, nata A. U. C. 769. ter nupta, primò Cn. Domitio A. U. C. 781. secundò Passieno Crispo; tertiò Claudio imperatori A. U. C. 801. Fœmina literarum studiis nobilis, libidinibus infamis, dominationis cupiditate atrox. Infelix uteri, Neronem, generis humani hostem, genuit A. U. C. 790. Ab illo occisa A. U. C. 812. indigna quidem, sed merita, persolvit supplicia. Tacit. Annal. II. 54. IV. 53. V. 75. XII. 74. XIV. 8. Sueton. in Caio, VII. Dio, LX. p. 686.

In nummis, AGRIPPINA. AGRIPPINA AVGVSTA.

CNEIUS DOMITIUS AHENOBARBUS, Antoniæ majoris et Lucii Domitii filius, conjux Agrippinæ. De hoc homine detestabili dictum est supra n. 34.

94. PASSIENUS CRISPUS, orator, bis consul, primò

Domitiæ, deinde Agrippinæ conjux. Scitum ejus dictum percrebuit, Caio Cæsare, Caligulâ, *neque meliorem unquam servum, neque deteriorem dominum fuisse.* In omnibus rebus, ac maximè in distinguendis et curandis vitiis subtilissimus, sæpe dicebat *adulationi nos opponere, non claudere ostium.* Plin. XVI. 44. Sect. 91. Tacit. Annal. VI. 20. Senec. Quæst. natural. IV. Præf.

CLAUDIUS IMPERATOR, tertius Agrippinæ conjux. De hoc socordi Principe dicetur infra n. 100.

95. DRUSILLA, Germanici et Agrippinæ filia, nata A. U. C. 770. Primùm Lucio Cassio Longino consulari nupta A. U. C. 786. deinde M. Lepido. Mortuam A. U. C. 791. Caius Caligula frater et adulter in Dearum numerum retulit, et *Panthean* appellavit: Senatoremque Livium Geminium, qui, se eam in cœlum ascendentem vidisse, juraverat, decies sestertio, *Angl.* 8333*l.* 6*s.* 8*d.* muneravit. Tacit. Annal. VI. 15. Sueton. in Caio, VII et XXIV. Dio, LIX. p. 648 et 657.

In nummis, DRVSILLA. *ΔΡΟΥΣΙΛΛΑ ΣΕΒΑΣΤΗ.* id est, *Drusilla Augusta.*

96. LUCIUS CASSIUS LONGINUS, Drusillæ conjux A. U. C. 776. consulatum gessit A. U. C. 783. et Drusum Cæsarem, Drusillæ fratrem accusavit. Sueton. in Caio, XXIV. Tacit. Annal. VI. 15. Dio, LVIII. p. 623.

MARCUS ÆMILIUS LEPIDUS, Lucii Æmilii et Juliæ filius, Drusillæ conjux. De hoc ambitioso ac scelerato juvene dictum est supra n. 54.

97. JULIA, Suetonio LIVILLA, Germanici et Agrippinæ filia, nata A. U. C. 771. ob libidines à Caio in insulas Pontias relegata A. U. C. 792. Illam posteà odio, invidiâ, crimine incerto, nec ullâ defensione datâ, primò in exilium egit, deinde occidit Messalina A. U. C. 796. Tacit. Annal. II. 54. Sueton. in Caio, VII et XXIV. in Claud. XXIX. Dio, LIX. p. 657. LX. p. 670 et 677.

In nummis, IVLIA.

98. QUINCTILIUS VARUS, Claudiæ Pulchræ, quæ erat Agrippinæ sobrina, filius, Juliæ conjux. Illum A. U. C. 788.

corripuere delatores Domitius Afer et Dolabella. Senec. I. Controvers. 3. Tacit. Annal. IV. 52 et 66.

99. MARCUS VINICIUS, Juliæ nupsit A. U. C. 786. Bis consul, veneno Messalinæ interemtus est A. U. C. 799. Vinicio compendiariam et elegantissimam historiam, sed adulatoriis Tiberii ac Sejani laudibus falsam ac putidam dicavit Velleius Paterculus. Tacit. Annal. VI. 15. Dio, LX. p. 683.

LIVIA, dicta quoque LIVILLA, Neronis Claudii Drusi et Antoniæ minoris filia, uxor Caii et Drusi Cæsarum. De hâc ambitiosâ fœminâ dictum est supra n. 71.

CAIUS CÆSAR Agrippæ et Juliæ filius, conjux Liviæ. Supra n. 48.

DRUSUS CÆSAR, Tiberii imperatoris et Agrippinæ filius, Liviæ conjux. De hoc infelice Cæsare egimus supra n. 70.

100. TIBERIUS CLAUDIUS DRUSUS GERMANICUS, IMPERATOR V. Neronis Claudii Drusi et Antoniæ minoris filius, Germanici frater, Lugduni natus Kalendis Augusti, A. U. C. 744. Puer animo et corpore hebetato. Princeps A. U. C. 794. Imperiis conjugum et libertorum patuit obnoxius. Veneno Agrippinæ occubuit inglorius tertium ante Idus Octobris A. U. C. 807. Post mortem relatus est inter Divos, et à Senecâ acriùs, quàm philosophum decet, irrisus. In hâc suâ socordiâ, literarum et artium cultor, multa Latinè et Græcè haud ineleganter scripsit, varia opera publica magnificè perfecit. Sueton. in Claud. II. X. XI et XLII. Tacit. Annal. XII. 69. Senec. in Apocolocynt. Plin. XXXVI. 15. Sect. 24. n. 10 et 11.

In nummis, TI. CLAVD. CAES. AVG. GERM. IMP. COS. P. M. TR P. CENSOR. id est, *Tiberius Claudius Cæsar Augustus Germanicus, imperator, consul, pontifex maximus, tribuniciâ potestate, censor.*

Post mortem, DIVVS CLAVDIVS AVGVSTVS.

101. PLAUTIA URGULANILLA, Auli Plautii, triumphalis viri, filia, Claudii imperatoris uxor. Ob libidinum probra et homicidii suspicionem repudiata. Sueton. in Claud. XXVI. Dio, LX. p685.

102. DRUSUS, Claudii imperatoris et Plautiæ Urgulanillæ filius, cui socer destinatus fuit Sejanus A. U. C. 773. At impubes Pompeiis obiit, pyro per lusum in sublime jacto, et hiatu oris excepto, strangulatus. Sueton. in Claud. XXVII. Tacit. Annal. III. 29.

103. CLAUDIA, Plautiæ Urgulanillæ filia. Illam, ut liberto suo Botere conceptam, quamvis ante quintum mensem divortii natam, et ali cœptam, exponi tamen ad matris januam, et nudam abjici, Claudius jussit. Sueton. in Claud. XXVII.

104. ÆLIA PETINA, Q. Ælii Tuberonis, A. U. C. 743 consulis, filia, Claudii imperatoris uxor, ex levibus offensis repudiata. Sueton. in Claud. XXVI. Tacit. Annal. XII. 1 et 2.

105. ANTONIA, Claudii imperatoris et Æliæ Petinæ filia, primò Cn. Pompeii, deinde Cornelii Syllæ uxor. Illam, interfecta Poppæâ, nuptias suas recusantem, quasi novarum rerum molitricem Nero interemit. Sueton. in Claud. XXVII. In Nerone, XXXV. Tacit. Annal. XII. 68.

106. CNEIUS POMPEIUS MAGNUS, nobilissimus juvenis, Antoniæ conjux A. U. C. 794. ab imperatore Claudio occisus. Dio, LX. p. 668. Sueton. in Claud. XXVII et XXIX. Zonaras, p. 563. Vide quoque Stemma Pisonis in Notis et Emendationibus ad Hist. I. 14.

107. FAUSTUS CORNELIUS SYLLA, nobilissimus juvenis, alter Antoniæ conjux. A Nerone in Galliam Narbonensem amotus; et Româ pervectis Massiliam percussoribus, interfetus A. U. C. 815. Sueton. in Claud. XXVII. Tacit. Annal. XIII 23. XIV. 57.

VALERIA MESSALINA, Messalæ Barbati et Domitiæ Lepidæ filia, Claudii imperatoris uxor. De hoc libidinis portento diximus supra n. 26.

108. BRITANNICUS, Claudii imperatoris et Messalinæ filius, supremus Claudiorum sanguis. Natus est pridi Idus Februarias, A. U. C. 794. Natalium jure, ipsâ patris destinatione heres imperii, et illius capax. At novercæ Agrippinæ artibus postpositus Neroni, qui illum veneno interemit A. U. C. 808.

propinquo die, quo quartumdecimum ætatis annum explebat. Sueton. in Claud. XXVII. Tacit. Annal. XII. 25. XIII. 15 et 16.

In nummis, BRITANNICVS CAESAR. AVG. F. PRIN. IVVENT. *ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΒΡΕΤΑΝΝΙΚΟΣ ΚΑΙΣΑΡ.* id est, *Britannicus Cæsar, Augusti filius, princeps juventutis. Claudius Britannicus Cæsar.*

OCTAVIA, Claudii imperatoris et Messalinæ filia, Britannici soror. De hâc spectatissimâ fœminâ dictum supra n. 36.

AGRIPPINA, Germanici et Agrippinæ filia, Neronis mater, Claudii uxor, de quâ dictum supra n. 93. Nostra stemmatis Cæsarum explicatio in hâc exitiabili domûs Cæsarum peste meritò desinit.

ANECDOTA

DE TIBERIO.

Talem sui memoriam reliquit Tiberius, ut omnes ejus tum corporis, tum animi dotes pernoscere, neque inutile, neque lectoribus ingratum duxerim. Quæ Cornelii Taciti et Suetonii scriptis innotuere, haud repetam. Verùm anecdota, et aliis auctoribus per transennam dicta seligam.

Ac primò quidem *ferunt Tiberio Cæsari, nec alii genitorum mortalium fuisse naturam, ut expergefactus noctu paulisper haud alio modo, quàm luce clarâ contueretur omnia, paulatim tenebris se obducentibus.* Plin. XI. 37. Sect. 54. Id posteà plurimorum exemplis firmatum est. Vide notas Reimari ad Dionem, LVII. p. 603.

Inter cibos *Cucumis mirâ voluptate* illi fuit *expetitus,* Plin. XIX. 5. Cùmque in explendâ Principum gulâ summa semper fuerit industria, vasis ac specularibus cautum, ut *ferè toto anno Cucumis* illi *pararetur,* Columell. de Re Rustic. XI. 3.

Laser quoque *nobilitavit,* illud *flagitans omnibus annis è Germaniâ,* Plin. XIX. 5. Sect. 28. Ceterùm, ut mos est iis, qui vilioribus delectantur, sumtuosiores cibos respuebat. Missum sibi *mullum ingentis formæ (quatuor pondo et ad selibram fuisse* aiunt) *in macellum deferri et venire jussit: Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octavius. Ultra spem illi conjectura processit: licitati sunt: vicit Octavius, et ingentem consecutus est inter suos gloriam, cùm quinque millibus*

HS. Angl. 416*l.* 13*s.* 4*d. emisset piscem, quem Cæsar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. Numerare tantum Octavio fuit turpe. Num ille qui emerat, ut Tiberio mitteret, (quamquam illum quoque reprehenderim) admiratus est rem, quâ putavit Cæsarem dignum.* Senec. Epist. XCV.

Quod verò singulare, pervicax ille animus superstitione laboravit. Cumque tonitrua præter modum expavesceret, *tonante cælo, coronari* lauro erat *solitus contra fulminum metus,* Plin. XV. 30. *In capillo etiam tondendo, servavit interlunia,* Plin. XVI. 39. Et nescio quâ sternutamentorum religione tractus, ut sternutans consalutaretur, vel in vehiculo exigebat, Plin. XXVIII. 2. Quàm fuerit astrologiæ deditus, omnibus compertum.

Superstitione incertum an religione ductus, fortè grati animi causâ, quòd à Sejani facinore Judæi abhorruissent, sacra Judaica tanti fecit, ut nullus fermè esset ex ejus domo, cujus donaria non extarent in templo Hierosolymitano; in quo ipse mandavit quotidianas in perpetuum mactari victimas suis sumtibus, Deo votas altissimo. Quæ quidem sacra, Imperatoriæ venerationis monumentum, Caio Principe, adhuc peragebantur. *Ὅυτως ὡσίωτο περὶ τὰ ἡμέτερα, ὥστε μονονοὺ πανοίκιος ἀναθημάτων πολυτελείαις τὸ ἱερὸν ἡμῶν ἐκόσμησε, προστάξας καὶ δι' αἰῶνος ἀνάγεσθαι θυσίας ἐντελεχεῖς ὁλοκαύτους καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐκ τῶν ἰδίων προσόδων, ἀπαρχὴν τῷ ὑψίστῳ θεῷ· αἳ καὶ μέχρι νῦν ἐπιτελοῦνται, καὶ εἰς ἅπαν ἐπιτελεσθήσονται, μήνυμα τρόπων ὄντως αὐτοκρατορικῶν.* Philo, Legat. ad Caium, p. 1014 et 1015.

In cogitando acerrimus, in consultando rarus extitit. Unde Augustus, Tiberium innuens, dixit Romanis se imperii heredem relicturum, qui numquam bis unâ de re consultaverit. *Ῥωμαίοις δὲ τῆς ἀρχῆς ἔλεγεν ἀπολείψειν διάδοχον, ὃς οὐδέποτε περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος δὶς ἐβουλεύσατο· Τιβέριον λέγων.* Plutarch. Apophthegm. Laconic. vol. II. p. 207.

Ut cresceret reverentia, amicitias exuit. *Inter initia* principatûs *dicenti cuidam, Meministi: antequàm plures notas familiaritatis veteris proferret, Non memini, inquit, quid fuerim. Aversabatur* enim *omnium amicorum et æqualium notitiam, et illam solam præsentem fortunam suam aspici, illam solam cogitari ac narrari*

volebat: inquisitorem habebat, veterem amicum. Senec. de Benefic. v. 25.

Ne quâ re tanta majestas violaretur, quam sibi, eamdem suis imaginibus venerationem esse voluit. Testisque Philostratus, vel in ipsis remotissimis provinciis majorem fuisse Tiberii statuarum, quàm Jovis Olympii metum ac religionem. *Οἱ καὶ τοῦ Διὸς τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ φοβερώτεροι τότε καὶ ἀσυλότεροι ἦσαν· Τιβερίου γε ὄντες* (ἀνδριάντες). Philostrat. Vit. Apollon. I. 15.

Quanto magis servituti imminens, tanto crebrior libertatis laudator, convitiorumque patientior, dicebat *in civitate liberâ, linguas liberas esse, et mentes hominum* oportere. Joan. Saresberiensis in Policratic. III. 14.

Legum duritiem, ut virtuti et utilitati publicæ consuleret, mollivit. Cùmque more esset receptum, ut civicâ coronâ donaretur, *qui civem servaverat, eodem tempore etiam hostem occiderat, neque locum in eâ pugnâ reliquerat, consultus est Tiberius an civicam coronam capere posset, qui civem in prælio servâsset, et hostes ibidem duos occidisset, sed locum, in quo pugnabat, non retinuisset eoque loco hostes potiti essent; rescripsit eum quoque civicâ dignum videri, quòd appareret tam iniquo loco civem ab eo servatum, ut etiam à fortiter pugnantibus retineri non quiverit.* Gellius, v. 6.

Liberalitatem, quâ inter bonas malasque Principum dotes nullam ambiguam magis puto, eo temperamento flexit, ut cùm exhaustas aliquot fortunas reparâsset, idemque subsidium à nepote M. Allio prætorio efflagitaretur, *edere illum sibi nomina creditorum jussit. Cùm edita essent, scripsit, nepoti jussisse se pecuniam solvi.* Alios deinde plurimos privatâ hâc contumeliâ haud deterritos (audax enim et inverecunda paupertas) *jussit reddere in senatu æris alieni causas.* Sicque effrænam nepotum proterviam pudore paululum repressit. Quis enim eam penitus coercuerit? Hâc de re aliter sentit, rationesque beneficiorum, Principibus haud semper parabiles, laudat Seneca de Benefic. II. 7 et 8. ingeniosior, quàm prudentior philosophus.

Non siluerim percrebuisse, *Tiberio Principe excogitatum vitri temperamentum, ut flexibile esset: et totam officinam artificis ejus abolitam, ne æris, argenti, auri metallis pretia detraherentur.*

Verùm ut rectè observat Plinius, XXXVI. 26. *ea fama crebrior diu, quàm certior fuit.* Architectum, hujusce artis repertorem, vas vitreum contusum, manibusque contritum, coram Principe, refecisse; ideoque capite damnatum narrat Dio, LVII. p. 617. Fusiùs etiam Petronius in Satyric. LI. Neuter tamen fidem fecit.

Certior et luctuosior, novus morbus, *Colum* dictus. *Tiberii Cæsaris principatu irrepsit id malum. Nec quisquam id prior Imperatore ipso sensit, magnâ civitatis ambage, cùm edicto ejus excusantis valetudinem, legeretur nomen incognitum.* Plin. XXVI. 1.

Nunc verò qui hæc, ceteraque sex prioribus annalium libris contenta, revolverit, animadvertet duos extitisse Principes, ingenio persimiles, arte dominandi celebratissimos, Tiberium et Ludovicum XI. Galliæ regem. Quorum, ut virtutes, sic vitia reputanti mihi sæpe in mentem venit utrùm expers criminis esse valeret summa ars politica. Cùmque mens exemplorum multitudine, rerum et sententiarum varietate fatisceret, tandem visum est artium omnium præstantissimam esse artem politicam: in privatis hominibus, quanta sit, mancam semper esse ac mutilam: summam reperiri non posse nisi in Principibus. Dominationem, exiguis finibus constrictam, summæ arti politicæ vix esse parem; vulgò per dolos, quandòque per crimina grassari: inde repetendum Machiavelli vitium, qui cùm non videret, unde virtutes educaret, ad scelera deflexit: contra verò Tacitum, regnorum imperiorumque majestati assuetum, crimina odisse, et vel in recensendis Principum vitiis virtuti semper patrocinari. Nulla esse politicorum Principum vitia, quæ virtutibus pensari non valeant: secretum dissimulatione, dexteritatem fraude, vim violentiâ, virtutem scelere præstare. Itaque artis politicæ summam adsequi posse Principem valido corpore, mente acerrimâ, haud exiguâ dominatione dotatum, libidinum modicum, laboris patientem, futuri magis quàm præsentis curiosum, iisque seculis constitutum, in quibus summæ virtuti locus. Nihil enim perfecti ab ætatibus barbaris expectaveris. Quinam verò ad artis politicæ fastigium, quo nihil Principibus gloriosum magis, nihil populis magis optandum, pervenerint, propiùsve accesserint, lectorum judicio permiserim. Me hâc de re pronuntiare foret invidiosum.

ANECDOTA

DE

CAIO, CLAUDIO ET NERONE PRINCIPIBUS.

CUM multa ab optimis scriptoribus omittantur, quæ tamen scire interest, ut Principum ingenia, et temporum usus moresque innotescant, Anecdota de Caio, Claudio et Nerone Principibus subjiciam, ne curiosus lector meam hâc in re diligentiam desideret.

DE CAIO.

CAIO Caligulæ non illiteratum fuit ingenium. De rhetoricâ Latinè scripsit. Suidas verbo Γάϊος.

At luxu, quàm literis, celebratior: immo luxûs, qui Romanum imperium perdidit, auctor et princeps, *centies sestertio, Angl.* 83,333*l.* 6*s.* 8*d.* *cœnavit uno die: et in hoc omnium adjutus ingenio, vix tamen invenit, quomodò trium provinciarum tributum una cœna fieret.* Senec. Consol. ad Helviam, IX.

Pomponius Secundus, vates, luxuriæ æmulus, cœnam fecit Principi, in quâ singulæ unciæ vini constitere 960. nummis, *Angl.* 8*l.* Plin. XIV. 4.

Instituit Caius *solia,* id est, balinea, *unguento temperari;* ut balineis simul et odoribus recrearetur: nec *Principale* diu fuit *hoc bonum,* quod quidam *ex servis Neronis* posteà æmulatus est. Plin. XIII. 3. Sueton. in Caio, XXXVII.

Ad muliebria delapsus, *socculos* induit *è margaritis.* Plin. XXXVII. 2.

Inter hæc pudendæ mollitiei, rem magnificentiâ Imperii dignam ausus est. Tum enim *abies admirationis præcipuæ visa est in navi, quæ ex Ægypto, Caii Principis jussu, obeliscum in Vaticano circo statutum quatuorque truncos lapides ejusdem ad sustinendum eum adduxit: quâ nave nihil admirabilius visum in mari certum est. CXX M.* id est, centum viginti millia, *modiûm lentis pro saburrâ,* (*Angl. ballast,*) *ei fuere. Longitudo spatium obtinuit magnâ ex parte Ostiensis portûs latere lævo. Ibi namque demersa est à Claudio Principe, cum tribus molibus, turrium altitudine, in eâ exædificatis obiter Puteolano pulvere, advectisque. Arboris ejus crassitudo quatuor hominum ulnas complectentium implebat,* Plin. XVI. 40. Hæc est Caii navis, quâ nulla, teste Plinio, admirabilior in mari visa: major proinde undeciremi, Demetrii ad quam succisa est in Cypro cedrus *centum triginta pedum, crassitudinis verò ad trium hominum complexum,* Plin. *Ibid.*

Quod verò admirationem vincit, stat adhuc Romæ obeliscus ille ante ædem D. Petri, pondere librarum 963,537 et $\frac{35}{48}$ anteà stabat in Caii et Neronis circo, cujus triplici muro pars ecclesiæ D. Petri innititur. Inde anno 1586. eum transferri curavit Sixtus Quintus, pontifex maximus, ad Urbis splendorem et ornamentum pari cum Cæsaribus animo. In id opus, cùm modicum adhuc esset argenti pretium, impendit 37,975. nummos Romanos, *scudi,* non numeratis amplissimis præmiis, quæ Dominico Fontanæ, architecto ducique operis, dono dedit. Hæcque impensa fuit tantùm, ut obeliscus dejiceretur, è circo Vaticano ad aream ecclesiæ D. Petri duceretur, et extolleretur: totaque moles tot materiis, ferreis vinculis, funibus, ne læderetur, compacta est, ut, cùm attolleretur, æstimata sit pondo 1,043,537. Quantæ ergò, Caio Principe, factæ sunt impensæ ut obeliscus ille ex Ægypto efferretur, Nilo navibus subveheretur, in admirabili Caii nave collocaretur, per mare deferretur,

inde novis navibus Tiberi impositus Romam duceretur, rursus extraheretur; et, vel ad ripam circo Vaticano propiorem eductus, ad duplo longius spatium, quàm quo Sixtus V. duxerat, traheretur, ac demum quatuor truncis lapidibus, pariter ex Ægypto advectis superimponeretur! Et cùm hæc in uno obelisco miramur, quid si cogitemus fuisse Romæ sex magnos obeliscos, et parvos quadraginta duos, teste Victore, de Regionibus Urbis? Præter Dominicum Fontanam, qui egregium opus scripsit, *della Trasportatione dell' Obelisco Vaticano,* vide Bonanni, *Numismata Summorum Pontificum templi Vaticani fabricam indicantia,* cap. 33. et *Castelli, e Ponti di Maestro Niccola Zabaglia con la descrizione del trasporto dell' Obelisco Vaticano del Cavaliere Domenico Fontana.* In Roma. Pagliarini. 1743. Tab. 38 et 40 et seq.

Ut magis adhuc perspiciatur quanta fuerit Caii navis, observaverim minorem fuisse, magnam tamen, navem, quâ Augustus obeliscum antè advexerat. De hâc nave ita MS. Bibliothecæ Cæsareæ Vindobonensis, n. 648. in quo *Imperia Cæsarum* summatim continentur. *Hoc Imperatore,* Augusto, *navis Alexandrina primùm in portum Romanum introivit, nomine Acatus,* fortè Achates, *quæ attulit frumenti modios CCCC. vectores MCC. piper, linteamen, carta, vitria et opoliscum,* corrige *cartam,* nempe factam ex papyro, *vitrea, et obeliscum, cum suâ sibi base, qui est in circo maximo, altum pedes LXXXVII S.* Id est, *cum semipede.*

Caius, cùm Augustum superâsset, æmulatus est Syriæ et Ægypti reges, qui inopiâ abietis cedro ad classes ferebantur usi: *fabricavit de cedris liburnicas, gemmatis puppibus, versicoloribus velis.* Sueton. in Caio, XXXVII.

Cleopatram quoque vicit, commentus *portentosissima genera ciborum atque cœnarum, ut pretiosissimas margaritas aceto liquefactas sorberet: convivis ex auro panes et opsonia apponeret: aut frugi hominem esse oportere dictitans, aut Cæsarem.* Sueton. *ibid.*

Res Caii narratas reperies supra vol. IV. in Suppl. Annal. Lib. VII et VIII.

DE CLAUDIO.

CLAUDIUS haberetur virtutes inter et vitia ambiguus, ni Principatus eum hebetem prodidisset.

Smaragdos induebat et Sardonychas, Plin. XXXVII. 6. sect. 23. Quod non supra Imperatoris Romani fortunam. At Principis luxu pares superioresque liberti. Testatur Plinius, XXXVI. 7. sect. 12. se vidisse amplas triginta columnas ex onyche in cœnatione, quam *Callistus, Cæsaris Claudii libertorum potentiâ notus, sibi exædificaverat.*

Cùm gemmæ promiscuè haberentur, excogitata nova luxûs inventa. *Multi nullas* admisere *gemmas, auroque ipso* signavere: *id Claudii Principatu repertum,* Plin. XXXIII. 1. sect. 6.

Immo in vestes aurum transiit; visaque Agrippina, Claudii uxor, induta *auro textili sine ullâ materie,* Plin. XXXIII. 3. sect. 19.

In tanto auri usu, modestiæ fines non egredi visus est *servus* Claudii, *Drusillanus, nomine Rotundus, dispensator Hispaniæ citerioris, cùm quingenariam lancem,* (*a silver dish weighing* 500*lbs.*) *cui fabricandæ officina priùs exædificata fuerat: et comites ejus octo,* DCCCL. *librarum,* (*eight other dishes for the same service weighing* 850*lbs.*) *quæso ut quàm multi eas conservi ejus inferrent, aut quibus cœnantibus?* Plin. XXXIII. 2. sect. 52.

Nullâ in re majora, quàm in luxu, fastidia. Romanos gemmarum, auri, argenti tæduit: cœpere *et lapidem,* (*marble,*) *pingere. Hoc Claudii Principis inventum: Neronis verò, maculas, quæ non essent, crustis inserendo, unitatem variare, ut ovatus esset Numidicus, ut purpurâ distingueretur Synnadicus, qualiter illos nasci optarent deliciæ.* Plin. XXXV. 1. Quâ de re vide quoque Cl. de Caylus, *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions,* vol. XXIX. p. 167. At, cùm neque Plinius, neque Cl. de Caylus, neque eruditi Academici Herculanenses, *Pitture Antiche d'Ercolano,* Vol. I. p. 1. Ægyptiam hujus inventi antiquitatem noverint, hìc tradere

juvat, quod artem illustret. Picti marmoris splendida multa monumenta manent Thebis, quæ antiquissimis temporibus, ante Persas Græcosque, et sub ipsis Pharaonibus, condita sunt. Ea inspexit P. Sicard annis 1718 et 1721. Egregii quidem ejus operis, eruditis viris valdè desiderati, legi tantùm MSS. schedas aliquot, ab interitu vindicatas, quas cum antiquitatis et artium amatoribus libenter communico. Et ne ex Latinâ interpretatione aliqua suboriatur in re technicâ obscuritas, ipsius auctoris verba referam. Multa tamen omittam, licèt maximæ stupendæque magnificentiæ, quòd nihil huc pertinent. At reliquias palatii regii, quæ superstites adhuc extant in câ parte Thebarum, quæ nunc dicitur *Carnac*, memorabo, ut pictum antiquitùs ab Ægyptiis marmor pateat. Sic autem eas describit P. Sicard. Ac primò quidem generatim. *Appartemens singuliers, qui se trouvent à l'Est des petites aiguilles. Ce sont quelques allées découvertes, ou chambres, dont le plafond est tombé. Elles sont revêtues de granit peint de vives couleurs, selon l'exigence des personnages, de leur corps, ou de leurs draperies.* Deinde particulatim. *Entre les premieres salles et le grand sallon royal, il y a les petits appartemens du Roi, dont les murailles et le plancher, revêtus d'un granit très-fin, sont d'une beauté ravissante et très-singuliere. Car ce marbre est en piéces quarrées de la longueur des chambres (c'est-à-dire, six ou sept pas) et de trois pieds de largeur. Ses couleurs sont diverses, d'un cramoisi foncé, moucheté de noir et de blanc, ou d'un rouge clair mêlé de bleu et de vert. Le cramoisi fait tantôt les fonds, et alors les figures sculptées, qui représentent les Dieux et les Déesses, les Prêtres et les Prêtresses, les animaux sacrés, &c. sont vertes et bleuâtres; ou bien les figures taillées étant rouges, le relief de l'entre-deux est turquin, ou vert tigré. Toutes ces nuances de couleurs ne sont point naturelles, mais l'effet d'un art singulier et d'une peinture finement et ineffaçablement appliquée. Là il y a un petit cabinet, dont la porte et les murs sont de marbre noir. Plusieurs de ces merveilleux appartemens sont encore entiers. Au sortir du grand sallon, tirant à l'Est, sont deux statues gigantesques de marbre noir, dont l'une est sans tête et l'autre toute brisée. C'étoient peut-être les figures du Roi et de la Reine. A quelques pas de-là on trouve deux obélisques*

de granit rouge, qui se terminent en quarré. Sur ce quarré s'élevoient sans doute les statues du Prince et de son épouse. Ces obélisques sont de six palmes de diametre au bas, sur environ quarante de haut. Les deux faces, Est, Ouest, brillent de Hiéroglyphes creusés profondément, et d'une conservation qui les fait paroître neufs. Dix pas après ces deux petits obélisques et sur la même ligne sont deux autres obélisques de marbre granit, d'une beauté, d'une profondeur, et d'une conservation de traits admirables, de cent-vingt palmes environ de haut, et dix d'épaisseur au bas, parfaitement égaux pour la mesure et toutes les proportions aux deux aiguilles du palais d'Osymanduas à Luxor. La seule différence qu'il y ait, c'est que les deux obélisques, dont nous parlons, n'ont qu'une ligne de sculpture Hiéroglyphique depuis le pied jusqu'à un tiers de leur fust, et les deux tiers suivans pleins. A vingt pas de ceux-ci, dans un terrein plus bas, on trouve deux autres obélisques moins élévés, mais semblables pour la matiere, la forme, et les ornemens. A côté de ces derniers obélisques sont des chambres à personnages, gravés dans le granit peint de différentes couleurs, comme dans les petits appartemens du Roi.

Pullulantia inter opes crimina coercere voluit Claudius. At malè consultus ea monstravit potiùs, quàm emendavit. Inde Neronem alloquens Seneca, de Clementiâ, I. 23. *Pater tuus plures intrà quinquennium culleo insuit, quàm omnibus seculis insutos accepimus.* Quod egregiè illustrat MS. Bibliothecæ Cæsareæ Vindobonensis, jam supra laudatus: *Hoc Imperatore,* Claudio, *primùm venenarii et malefici comprehensi sunt; homines* 45. *mulieres* 85. *ad supplicium ducti sunt.*

Leges tamen aliquot, utilitate et humanitate commendandæ, hoc Principatu latæ. Scilicet ut coerceretur libertorum perfidia; et reverentia erga patronos, Tiberii Caiique suspicionibus crudelitateve infracta, restitueretur, *Divus Claudius libertum, qui probatus fuerit patrono delatores summisisse, qui de statu ejus facerent ei quæstionem, servum patroni esse jussit eum libertum,* Digest. Libr. XXXVII. Tit. 14. de Jure patronatûs. Leg. 5. ex Marciano.

Pariter dominorum duritiam punivit. Nam *servo, quem pro derelicto dominus ob gravem infirmitatem habuit, ex edicto Divi*

Claudii competit libertas, Digest. Libr. XL. Tit. 8. Qui sine manumissione ad libertatem pervenirent. Leg. 2. ex Modestino.

Subvenit matribus; et ad solatium liberorum amissorum matri legitimam eorum detulit hereditatem, Justinian. Institut. Libr. III. de Senatusconsulto Tertulliano.

Consuluit et miseris naufragio perculsis. *Senatusconsultum Claudianis temporibus factum est, ut si quis ex naufragio clavos, vel unum ex his, abstulerit, omnium rerum nomine teneatur. Item alio senatusconsulto cavetur, eos, quorum fraude aut consilio naufragi suppressi per vim fuissent, ne navi, vel iis periclitantibus opitulentur, legis Corneliæ, quæ de Sicariis lata est, pœnis adficiendos: eos autem, qui quid ex miserrimâ naufragiorum fortunâ rapuissent, lucrative fuissent dolo malo, in quantum edicto prætoris actio daretur, tantum et fisco dare debere,* Digest. Libr. XLVII. Tit. 9. De incendio, ruinâ, naufragio, rate, nave expugnatâ. Leg. 3. ex Ulpiano.

Cavit quoque ne levi de causâ status defunctorum inquietaretur. *Divus Claudius Claudiano rescripsit, si per quæstionem nummariam præjudicium statui defuncti videbitur fieri, cessare quæstionem,* Digest. Libr. XL. Tit. 15. Ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur. Leg. 4. ex Callistrato.

Repressa, invalescens in dies, testamentorum captatio. *Divus Claudius edicto præcepit adjiciendum legi Corneliæ* de falsis, *ut, si quis cùm alterius testamentum, vel codicillos, scriberet, legatum sibi suâ manu scripserit, perinde teneatur, ac si commisisset in legem Corneliam, et ne vel iis venia detur, qui se ignorâsse edicti severitatem prætendant. Scribere autem sibi legatum videri, non solùm eum, qui manu suâ id fecit, sed etiam qui per servum suum, vel filium, quem in potestatem habet, dictante testatore, legato honoratur.* Digest. Libr. XLVIII. Tit. 10. de Lege Corneliâ de falsis, et de senatusconsulto Liboniano. Leg. 15. ex Callistrato.

Maximum Nili *incrementum ad hoc ævi fuit cubitorum decem et octo, Claudio Principe,* Plin. v. 9. sect. 10.

Procerissimum hominum ætas nostra, Divo Claudio Principe, Gabbaram nomine, ex Arabiâ advectum, IX. pedum et totidem

unciarum vidit. Plin. VII. 16. Mensurâ autem Anglicâ, 9. *feet*, 9. *inches*.

Legi literas MSS. P. Ducros, S. J. in Indiâ Missionarii, scriptas die 27. Decembris, anno 1727. quæ nuntiarent repertum fuisse prope insulam *Ceylon* nummum Claudii, Imperatoris; alium recens inventum in regno *Mayssur*, qui Trajani esse videretur: alios memorari nondum satis perspectos. Hi nummi, non dominationis Romanæ, sed commerciorum, testes.

Eruditi Herculanenses Academici, *Antichità di Ercolano*, vol. VI. p. 309. publicavere egregiam Claudii Imperatoris statuam æream, altam palmos 9. et uncias 3. Mensurâ Anglicâ, 4. *feet*, 5. *inches*, inventam Retinæ, nunc *Resina*. Imperator nudus hastæ innititur. Basi Inscriptum:

TI. CLAUDIO. DRVSI. F.
CAISARI. AVGVSTO
GERMANICO
PONTIF. MAX. TR. *pot.* VIII
*im*P. XVI. COS. IIII
P*at*RI. PATRI*æ* *ce*N*S**ori*
EX TESTAME*n*. MESSI. L. F. *Mn*. SENECAE
MILIT. COHOR. XIII. *ur*BANAE. ET
DEDICATIONI. EIVS. LEGAVIT. MVNICIPIB.
SINGVLIS. HS. IIII. N.

Fuit ille Messius Seneca, Lucii filius, ex tribu, ut videtur, Meneniâ. Ex testamento legavit dedicationi ejus statuæ municipibus singulis sestertios quaternos. Miror eruditos Academicos æstimâsse quaternos illos sestertios uno, ut loquuntur, Carlino, id est, *Angl.* 4*d*. $\frac{1}{6}$. Quatuor sestertii æstimandi sunt, *Angl.* 8*d*. ac proinde uno fermè Tarino Neapolitano. Præcavebunt sanè eruditi Academici ne egregium ac præstantissimum suum opus, quod in sequentibus voluminibus frequentem nummorum Romanorum mentionem habebit, æstimatione, quæ semisse ferè minor est, labefactetur.

Initia rerum Claudii Principis narrata vide supra vol. IV. in Suppl. Annal. Libr. IX et X.

DE NERONE.

NERONEM, ad Romani imperii ruinam genitum, ægrè parturire visa est natura. *In pedes procedere nascentem, contra naturam est... Neronem, paulo antè Principem, et toto principatu suo hostem generis humani, pedibus genitum parens ejus scribit Agrippina*, Plin. VII. 8.

Initiis tamen principatûs emicuere quidam virtutum igniculi, quibus adulatur Seneca, Natural. Quæst. VI. 8. *Centuriones duos, quos Nero Cæsar, ut aliarum virtutum, ita veritatis in primis amantissimus, ad investigandum caput Nili miserat, audivi narrantes, lòngum illos iter peregisse, cùm à rege Æthiopiæ instructi auxilio, commendatique proximis regibus penetrâssent. Ad ulteriora quidem, aiebant, pervenimus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incolæ noverant, nec sperare quisquam potest, ita implicitæ aquis herbæ sunt, et aquæ nec pediti eluctabiles, nec navigio, quod, nisi parvum et unius capax, limosa et obsita palus non ferat. Ibi, inquit, vidimus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis excidebat.* Verùm centuriones, à Nerone missi, ut et priore seculo Lusitani Missionarii Societatis Jesu, Astapi, nunc *Abawi*, fontes pro Nili fontibus perperam accepere. Verè Lucanus, X. 268.

Quæ tibi noscendi Nilum, Romane, cupido,
Et Phariis, Persisque fuit, Macedûmque tyrannis;
Nullaque non ætas voluit conferre futuris
Notitiam, sed vincit adhuc natura latendi.

Vide et Cl. Danville, *Dissertation sur les sources du Nil; Mémoires de l' Académie Royale des Inscriptions*, vol. XXVI. p. 46.

Salubritatis incertum, an voluptatis, tunc inventum, aquam decoquere, et nivibus refrigerare. Plin. XXXI. 3. *Neronis Principis inventum est, decoquere aquam, vitroque demissam in nives refrigerare. Ita voluptas frigoris contingit sine vitiis nivis. Omnem utique decoctam utiliorem esse convenit: item calefactam magis refrigerari.*

A studiis non illiberalibus ad malas canendi artes deflexit Nero, curaque fuit Imperatoris Romani porro sectivo, plumbi laminâ, ceterisque id genus inventis, vocem alere. Plin. XIX. 6. sect. 33. et XXXIV. 18.

Crevit infamia; nec pudor fuit canere, aurigare publicè. Undequaque et quoquomodo paratæ sunt opes, ut dignum Principe spectaculum instrueretur. Vir consularis, cùm maximus esset luxus murrhinorum vasorum, *brittle vases made of a precious stone from the East,* murrhinum unum *LXX. talentis, Angl.* 15,750*l.* emerat, *capaci planè ad sextarios tres calice. Idem in reliquis generis ejus, quantum voraverit licet existimare ex multitudine, quæ tanta fuit, ut ea auferente liberis ejus Nerone Domitio, theatrum peculiare trans Tiberim hortis exposita occuparent,* Plin. XXXVII. 2.

Aliàs *Visum est Neronis Principis spectaculis arenam circi chrysocollâ sterni, cùm ipse concolori panno aurigaturus esset,* Plinius, XXXIII. 5.

In hos usus vocatum quoque succinum; quantoque sumtu! *Sexcentis ferè M. pass. à Carnunto Pannoniæ,* extant Carnunti rudera inter Hainbourg. et Petronell, *abest littus id Germaniæ, ex quo invehitur* succinum *præcognitum nuper. Vidit enim eques Romanus, missus ad id comparandum à Juliano curante gladiatorium munus Neronis Principis, qui hæc commercia et littora peragravit, tantâ copiâ invectâ, ut retia arcendis feris podium protegentia succino nodarentur: arma verò, et libitina, totusque unius diei apparatus esset è succino. Maximum pondus is glebæ attulit XIII. librarum,* Plin. XXXVII. 3.

Cùm multum temporis in spectandis gladiatorum ludis insumeret Nero, ne oculi lassitudine fatiscerent, eos viridi lenitate smaragdi recreabat. *Quorum* enim smaragdorum *corpus extensum est,*

eâdem, quâ specula, ratione supini imagines reddunt. Nero Princeps gladiatorum pugnas spectabat smaragdo, Plin. XXXVII. 5.

In tanto Principis luxu, haud miror eum *sceptra et personas histrionum et cubilia amatoria, unionibus* construxisse, Plin. XXXVII. 2.

His profecere, aut potiùs adulteratæ sunt artes. Tum enim cœpit pictura in linteo, cùm anteà ligna tantùm tabulæve pingerentur: at statim fœdata picturæ nobilitas. *Nostræ ætatis insaniam ex picturâ non omittam. Nero Princeps jusserat colosseum se pingi CXX. pedum in linteo, incognitum ad hoc tempus. Ea pictura, cùm peracta esset in Maianis hortis, accensa fulmine cum optimâ hortorum parte conflagravit. Libertus ejus cùm daret Antii munus gladiatorum, publicas porticus investivit picturâ, ut constat, gladiatorum ministrorumque omnium veris imaginibus redditis,* Plin. XXXV. 7.

Tum quoque, *Nerone Principe, in Cappadociâ repertus est lapis duritiâ marmoris, candidus atque translucens, etiam quâ parte fulvæ inciderant venæ, ex argumento Phengites appellatus. Hoc construxerat ædem Fortunæ, quam Sejam appellant, à Servio rege sacratam, aureâ domo complexus. Quare etiam foribus opertis interdiu claritas ibi diurna erat, alio quàm specularium modo, tanquam inclusâ luce, non transmissâ,* Plin. XXXVI. 22. sect. 46.

Reperta quoque, Neronis Principatu, *vitri ars, quæ modicos calices duos, quos appellant pterotos, H-S. sex millibus, Angl. 50l. venderet,* Plin. XXXVI. 26. Vitrum illud, diversum fuit à communi vitro, jam pridem noto: perfectius nempe, et candidius, quod crystallum imitaretur. Mansit tamen crystallo fama, ac pretium. Unde Plinius, XXXVII. 2. *Nero, amissarum rerum nuncio accepto, duos calices crystallinos in supremâ irâ fregit. Hæc fuit ratio seculum suum punientis, ne quis alius ex his biberet. Fragmenta sarciri nullo modo queunt. Mirè ad similitudinem accessere vitrea, sed prodigii modo, ut suum pretium auxerint crystalli, non diminuerint.* Hi sunt duo scyphi, de quibus Suetonius in Ner. XLVII. *Nuntiatâ ceterorum exercituum defectione, literas prandenti sibi redditas concerpsit, mensam subvertit, duos scyphos, gratissimi usûs, quos Homericos à cælaturâ carminum Homeri vocabat, solo illisit.*

Demum *nuper in Dalmatiâ, Principatu Neronis,* inventum in summâ tellure aurum, *singulis diebus etiam quinquagenas libras fundens.* Plin. XXXIII. 4.

Dum recens inventa celebrabantur, artes obliterabantur vetere famâ nobiles, utì fieri adsolet, cùm portentosa sectantur Principes. *Omnem amplitudinem statuarum vicit ætate nostrâ Zenodorus, Mercurio facto in civitate Galliæ Arvernis, Auvergne, per annos decem, HS. $\overline{CCCC}$, Angl. 333,333l. 6s. 8d. manipretio. Postquàm satis ibi artem approbaverat, Romam accitus est à Nerone, ubi destinatum illius Principis simulacrum, colossum fecit,* CX. *pedum longitudine... Mirabamur in officinâ non modò ex argillâ similitudinem insignem, verùm et ex parvis admodùm surculis, quod primum operis instar fuit. Ea statua indicavit interîsse fundendi æris scientiam, cùm et Nero largiri aurum argentumque paratus esset, et Zenodorus scientiâ fingendi cælandique nulli veterum postponeretur.... Quantoque major in Zenodoro præstantia fuit, tanto magis deprehendi æris obliteratio potest,* Plin. XXXIV. 7.

Nec mirum fundendi æris scientiam periisse, cùm ærea perfectissimæ artis monumenta Princeps auro deturparet. *Fecit* Lysippus *Alexandrum Magnum multis operibus, à pueritiâ ejus orsus. Quam statuam inaurari jussit Nero Princeps, delectatus admodùm illâ. Dein cùm pretio perîsset gratia artis, detractum est aurum: pretiosiorque talis existimatur, etiam cicatricibus operis atque concisuris, in quibus aurum hæserat, remanentibus.* Plin. XXXIV. 8. Sect. 19. n. 6.

Hoc insano luxu, indignus qui divinæ artis miracula possideret, eorum tamen desiderio flagravit, et præter Olympicas statuas, quingentas æreas, tum Deûm, tum hominum, imagines Delphis subripuit. Pausanias, V. 446. et X. 813.

Cetera Neronis luxûs non persequar, ne infinitus sim. Dixerim tantùm *tricliniaria Babylonia, (the coverings of the eating couches,) quadragies sestertio, Angl.* 33,333*l.* 6*s.* 8*d.* ei stetisse, Plin. VIII. 48. Eum trecentis talentis, *Angl.* 67,500*l. Capidem unam* murrhinam *paravisse. Memoranda res tanti Imperatorem patremque patriæ bibisse!* Plin. XXXVII. 2.

Principis vitia in publicos mores transiere; pervulgataque unguentorum insania. *Vidimus etiam vestigia pedum tingi: quod M. Othonem monstrâsse Neroni Principi ferebant. Quæso ut qualiter sentiretur, juvaretque, ab eâ parte corporis.* Plin. XIII. 3.

In hâc fortunæ satietate, unica cura excogitare nova luxûs genera. Fastiditis ergò in supellectile ligno et ebore, quæsita et adulterata testudo. *Placuit deinde materiam et in mari quæri. Testudò in hoc secta. Nuperque portentosis ingeniis Principatu Neronis inventum, ut pigmentis perderet se, plurisque veniret imitata lignum....Modò luxuria non fuerat contenta ligno: jam lignum enim è testudine facit.* Plin. XVI. 43.

Hæc fatali quâdam necessitate gliscebant, cùm Neronis servitia, opibus superba, opulentos quosque ad luxûs æmulationem adigerent. *Bina* olim *jugera populo Romano satis erant; nullique majorem modum attribuit* Romulus: *quo servos paulo antè Principis Neronis contemtis hujus spatii viridariis, piscinas juvat habere majores.* Plin. XVIII. 2.

Quantæ autem forent servorum illorum opes monstrabit pretium hominis in servitio geniti. *Armeniaci belli, paulo antè propter Tiridatem gesti, dispensatorum Nero HS. CXXX.* Angl. 108,333*l.* 6*s.* 3*d. manumisit.* Verè Plinius, *hoc pretium belli, non hominis fuit.* Plin. VII. 39.

Tantas inter opes, immensa fuit possidendi cupido: cui favebant Principes, ut unico crimine, vero fictove, plura raperent. *Latifundia perdidere Italiam; jam et provincias. Sex domi semissem Africæ possidebant, cùm interfecit eos Nero Princeps.* Plin. XVIII. 6. Hæc tamen ne de totâ Africâ accipias, sed de Africâ, provinciâ Romanâ, seu Zeugitanâ, nunc *Tunis and part of Tripoli.*

Quanta autem foret Africæ fœcunditas novo experimento compertum. *E modio* tritici, *si sit aptum solum, quale est in Byzacio Africæ campo, centeni quinquageni modii* redduntur.... *Misit Neroni* procurator ejus *CCCLX. stipulas ex uno grano.* Plin. XVIII. 10.

Extremo Neronis principatu, commercia Indica novum annonæ genus Italiæ attulere. Teste enim Plinio, XVIII. 7. num. 3. *Milium intrà hos decem annos ex Indiâ in Italiam invectum est, nigrum colore, amplum grano, arundineum culmo. Adolescit ad pedes altitudine septem, prægrandibus culmis: lobas vocant: omnium frugum fertilissimum. Ex uno grano terni sextarii gignuntur.* Milium illud nunc dicimus *Indian corn,* or *maize.* Rectè observavit P. Lafiteau, *Mœurs des Sauvages Amériquains, comparées avec les mœurs des premiers temps.* Vol. 2. p. 71.

At cùm ita vigerent libidines, modica fuit legum cura. *Factum* tamen *est senatusconsultum, temporibus Neronis, octavo Calendas Septembres, Annæo Senecâ et Trebellio Maximo consulibus,* suffectis, ut vulgò fertur, A. U. C. DCCCXIV. J. C. 61. *cujus verba hæc sunt. Cùm esset æquissimum in omnibus fideicommissariis hereditatibus, si qua de his bonis judicia penderent, ex his eos subire, in quos jus fructusque transferetur, potiùs quàm cuique periculosam esse fidem suam: placet ut actiones, quæ in heredem heredibusque dari solent, eas neque in eos, neque his dari, qui fidei suæ commissum, sicut rogati essent, restituissent: sed his, et in eos, quibus ex testamento fideicommissum restitutum fuisset: quò magis in reliquum confirmentur supremæ defunctorum voluntates.* Digest. Libr. XXXVI. Tit. I. ad Senatusconsultum Trebellianum. Leg. I. ex Ulpiano.

Literæ, quæ à seculo corrumpuntur magis, quàm seculum corrumpunt, communi peste fuere afflatæ. Eloquentia verbosa fuit et quæstuosa: Philosophia arguta magis, quàm virilis: Poesis turgida potiùs, quàm vivida: Tragœdiæ exigua laus, cùm ætas nec virtutes ferret, nec punita vellet crimina: Comœdia nulla fuit, quæ semper esse desinit, cùm validiora sunt vitia, quàm ut, aut exprobrentur, aut emendentur. Viguit quidem Musicè, sed effœminata, et impudicis modis fracta: placuit Pictura compendiaria ac monstrosa, quam dicimus Anglicè, *the grotesque.*

Publica quoque placita sectata est Medicina, quæ sese hominum ingeniis æquè, ac morbis, attemperat. Cùm vana cuncta essent, et venalia, *Q. Stertinius imputavit Principibus, quòd H-S. quingenis annuis, Angl.* 20*l.* 16*s.* 8*d.* *contentus esset: sexcena enim,*

Angl. 25l. sibi quæstu Urbis fuisse, numeratis domibus, ostendebat. Par et fratri ejus merces à Claudio Cæsare infusa est: censusque, quanquam exhausti, operibus Neapoli exornatâ, heredi H-S. $\overline{CCC}$. *Angl. 250,000l. reliquere, quantum ad eam ætatem Arruntius solus. Exortus deinde est Vectius Valens, adulterio Messalinæ Claudii Cæsaris nobilitatus, pariterque eloquentiæ assectator. Is eam potentiam nactus, novam instituit sectam. Eadem ætas Neronis Principatu ad Thessalum transilivit, delentem cuncta majorum placita, et rabie quâdam in omnis ævi medicos perorantem: quali prudentiâ ingenioque, æstimari vel uno argumento abundè potest, cùm monumento suo (quod est Appiâ viâ) jatronicen,* id est, medicorum victorem, *se inscripserit. Nullius histrionum equarumque trigarii comitatior egressus in publico erat: cùm Crinas, Massiliensis, (Marseilles,) arte geminatâ, ut cautior religiosiorque, ad siderum motus ex ephemeride Mathematicâ cibos dando, horasque observando, auctoritate eum præcessit. Nuperque centies H-S. Angl. 83,333l. 6s. 8d. reliquit, muris patriæ, mœnibusque aliis pœnè non minori summâ exstructis. Hi regebant fata, cùm repentè civitatem Charmis ex eâdem Massiliâ invasit, damnatis non solùm prioribus medicis, verùm et balineis: frigidâque etiam hibernis algoribus lavari persuasit. Mersit ægros in lacus. Videbamus senes consulares usque in ostentationem rigentes. Quâ de re extat etiam Annæi Senecæ adstipulatio. Nec dubium est omnes istos, famam novitate aliquâ aucupantes, animâ statim nostrâ negotiari.* Plin. XXIX. 1. sect. 5.

Thespesius quidam commentus est vidisse se in inferis animam Neronis, tot flagitiorum pœnas luentem, miris et horrendis vexatam tormentis, aureisque clavis confixam. Qui fabulam legere voluerit, adeat Plutarchum, Vol. II. *De his qui serò à numine puniuntur.* p. 567.

Nos veriora utilioraque sectamur, tantæ tamque effrenæ libidinis causam repetituri: quam indicâsse videtur Plutarchus, plerumque consultissimus ac sapientissimus. Vera tot malorum causa adulatio. *Τί δὲ Νέρωνι τραγικὴν ἐπήξατο σκηνὴν, καὶ προσωπεῖα καὶ κοθορνοὺς περιέθηκεν; οὐχ ὁ κολακευόντων ἔπαινος; οἱ δὲ πολλοὶ τῶν βασιλέων, οὐκ Ἀπόλλωνες μὲν, ἂν μινυρίσωσι, Διόνυσοι δὲ, ἂν μεθυσθῶσιν,*

Ἡρακλεῖς δὲ, ἐὰν παλαίσωσι, προσαγορευόμενοι, καὶ χαίροντες, εἰς ἅπασαν αἰσχύνην ὑπὸ τῆς κολακείας ἐξάγονται; *Quid Neroni scenam erexit tragicam, larvasque et cothurnos induit, quàm adulantium laudes? Annon plerique reges, dum cantillarent, Apollines; dum ebrii essent, Bacchi; dum palæstram exercerent, Hercules salutati: iisque gaudentes nominibus, assentatione ad extremam sunt adacti turpitudinem.* Plutarch. Vol. 11. *De adulatoris et amici discrimine.* p. 56.

ANECDOTA

DE

PRINCIPIBUS GALBA, OTHONE ET VITELLIO.

BREVE ac ferale fuit horum Principum imperium, civium cædibus cruentatum. Inde Julianus, Imperator, *in Cæsaribus,* eos dixit feras fuisse, quæ ne suo quidem generi parcerent. Φείδεται γὰρ οὐδὲ τῶν ἀναγκαιοτέρων ταῦτα τὰ θηρία.

Ob subitariam fluxamque eorum auctoritatem, monogrammata tum Galbæ, tum Othonis nonnullis Tiberii Neronisque nummis impressa reperiuntur. Quod sanè factum, ut citiùs ac sine dispendio pararetur eorum moneta. Tales nummos vide apud Cl. Pellerin, *Mélange de Médailles,* vol. II. p. 37.

Haud inglorius tamen fuisset, si longior, Galbæ principatus. Multa sapienter fortiterque jam providerat. Vectigalia quoque imminuit. Remissam quadragesimam testantur ejus nummi ex ære magno et mediocri. SER. GALBA IMP. AVG. Laureatum Galbæ caput. In aversâ parte: QVADRAGENS. REMISSAE. SC. Arcus triumphalis, cui equites impositi. Nummi alii habent: XXXX. REMISSAE. SC. Eodem planè sensu. De quadragesimæ abolitione vide dicta supra Annal. XIII. 51.

Ob eas egregii principatûs spes, et positum à Galbâ SIGNVM LIBERTATIS RESTITVTAE, nummos Galbæ restituere optimi Principes Vespasianus, Nerva, et Trajanus. Vide Cl. le Beau,

Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions. Vol. XXIV. p. 181 et seq.

Percelebris fuit et multorum eruditorum virorum conjectationibus jactatus Galbæ argenteus nummus, quem ita exhibebant: GALBA IMPERATOR. Caput Galbæ laureatum. In posticâ parte, REST. NVM. Caput muliebre monili ornatum. Alii interpretabantur, RESTITVTO NVMMO: alii, RESTITVTO NVMINE: alii, RESTITVTA NUMIDIA: alii, RESTITVTA NVMANTIA. Hæc omnia vana esse docuit Cl. Barthelemy. Seguinianus ille nummus, qui nunc in Gazâ Regiâ adservatur, non habet REST. NVM. sed RESTITVTA: nec integer est, et in parte, quæ extat, affrictu detritus; unde literæ TVTA corruptæ sunt in NVM. At nummum planè similem, sed integrum habet Cl. D' Enery, in quo manifestè scriptu, LIBERTAS RESTITVTA. Vide Cl. Barthelemy, *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions.* Vol. XXVI. p. 547 et seq.

Tabulas honestæ missionis à Galbâ datas memoravi supra vol. II. p. 455. in not. et emend. ad Annal. XIV. 27.

De Othone, luxurioso Principe, pauca dixero. Satis sit monuisse eum fuisse ipsi Neroni libidinis ac luxûs magistrum; et, cùm omnia luxûs genera anteoccupata reperisset, eò usque descendisse, ut unguentis vestigia pedum tingere monstraret. Quod jam monuimus inter *Anecdota* de Nerone.

Ineunte hoc seculo, reperta in agro Brixelliano, *Brescello,* magna vis aureorum nummorum, qui ibi defossi fuisse creduntur, versâ in exitium Othonis fortunâ. Vide Cl. Muratori, *Annali d'Italia.* Vol. I. Anno LXIX.

Inter hos bellorum motus, novo cibo aucta est mensa Romana, teste Plinio, X. 49. *Venere in Italiam Bebriacensibus bellis civilibus trans Padum et novæ aves (ita enim adhuc vocantur) turdorum specie, paulum infra columbas magnitudine, sapore gratæ.* Nova illa avis appellatur *Starna,* id est, externa; et perdicis species est, quam perdicem cineream, *a grey partridge,* dicimus. Vide eruditum Manelphum, *Mensa Romana,* c. 24. p. 84.

At quantulum hoc ad ventrem gulamque Vitellii! de quibus cùm dictum sit satis supra in notis et emendationibus ad Hist. II.

52. nihil superest dicendum de Principe, qui semper vixit inter patinarum paludes; et unde sub mortem, cùm vera sunt nomina, dictus est *Patinarius*. Sueton. in Vitell. XVII.

DE VESPASIANO, TITO ET DOMITIANO.

Ubi primùm Vespasianus pacem imperio attulit, id enixè curavit, quod Romanis semper gratissimum fuit, ut Roma magnificis operibus attolleretur. Præter Jovis ut Capitolini Pacisque templa, amphitheatrum exstruxit tam magnificè tantisque impensis, ut Cl. Barthelemy, peritissimus antiquitatis æstimator, cùm stupendas, quæ adhuc supersunt, partes inviseret, solius fabricæ pretium, æstimatione per cubicos materiæ pedes factâ, repererit esse *Angl.* 708,333*l.* 6*s.* 8*d.* *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions*, Vol. XXVIII. p. 583. Quid, si nunc cogitemus tantæ molis fundamenta, interiorem ambitum, cunctaque ornamenta ipsamque inferiorem amphitheatri partem, viginti duorum palmorum altitudine, sub ruderibus aggestisque terris latitantem? Manifestum sanè erit Theodoricum regem meritò scripsisse, Vespasianum, *divitiarum profuso flumine, cogitâsse ædificium fieri, unde caput urbium potuisset*. Cassiodor. Variat. v. 42. Tantâ autem tamque incredibili celeritate immensum id opus confectum est, ut ipse Vespasianus ad tres gradus illud erexerit, editisque ludis dedicaverit. Duos gradus posteà adjecit Titus, iterumque dedicavit. Domitianus ad clypea usque perduxit, penitusque perfecit, ut jam dixi supra. Tunc verè scripsit Martialis, I. 1.

Barbara Pyramidum sileat miracula Memphis,
Assiduus jactet nec Babylona labor:
Nec Triviæ templo molles laudentur honores,
Dissimuletque Deum cornibus ara frequens.
Aere nec vacuo pendentia Mausolea
Laudibus immodicis Cares in astra ferant.
Omnis Cæsareo cedat labor amphitheatro:
Unum pro cunctis fama loquatur opus.

Ibi non veteres tantùm opes explicuit architectura; novas quoque addidit, et bases Doricis columnis supposuit. Unde columnis non modò decus et elegantia, sed et soliditas ac firmamentum venit. Vide Cl. T. Major, *les Ruines de Pæstum, ou de Posidonie, dans la grande Gréce*, p. 27.

Operum quidem magnificentiâ commendetur Vespasianus, æquè commendandus mihi videtur, quòd iis plebeculam pascere studuerit. Curam, vigilantissimo Principe dignissimam, memorat Suetonius in Vespasian. c. 18. *Mechanico grandes columnas exiguâ impensâ perducturum in Capitolium pollicenti, præmium pro commento non mediocre obtulit, operam remisit, præfatus: Sineret se plebeculam pascere.*

Statuam Nili, ex basalte lapide, seu marmore, confectam, et à Vespasiano in templo Pacis dicatam celebrat Plinius, XXXVI. 7. *Invenit eadem Ægyptus in Æthiopiâ, quem vocant basalten, ferrei coloris atque duritiæ. Unde et nomen ei dedit. Numquam hic major repertus est, quàm in templo Pacis ab Imperatore Vespasiano Augusto dicatus: argumento Nili, XVI. libris circa ludentibus, per quos totidem cubita summi incrementi augentis se amnis intelliguntur.* Diu creditum est illam ipsam statuam in cavædio Pontificiarum Vaticani palatii ædium nunc adservari. Quæ ibi adservatur, inventa est, teste Serlio, in thermis Constantini, in monte Quirinali: temporum injuriâ rubiginem contraxerat. Unde à recentioribus quibusdam scriptoribus ex basalte esse credita est. At constat eam esse ex marmore albo statuario. Manifestum itaque est non esse statuam à Vespasiano dicatam, sed antiquum ejus exemplum, et ad similitudinem statuæ ex basalte efformatum.

Idem fuit Tito Principi magnificentiæ studium; ejusque domum absolutissimis artium monumentis præfulsisse docet Laocoontis statua, quam celebrat Plinius, XXXVI. 5. n. II. *Nec multò plurium fama est, quorumdam claritati in operibus eximiis obstante numero artificum, quoniam nec unus occupat gloriam, nec plures pariter nuncupari possunt, sicut in Laocoonte, qui est in Titi Imperatoris domo, opus omnibus et picturæ et statuariæ artis præponendum. Ex uno lapide eum et liberos draconumque mirabiles nexus de concilii sententiâ fecere summi artifices, Agesander et Poly-*

dorus et Athenodorus Rhodii. Egregium illud artis opus, quod nemo sine maximâ admiratione inspexerit, nunc videre est in Pontificiis Vaticani palatii hortis. A Felice *de Fredis* inventum fuit sub Julio, 2. Pontifice maximo in Thermis Titi. Nunc quidem diligenti contemplatione observatum est illud non ex uno lapide, id est, marmore, fuisse confectum, sed plus minùs quatuor compaginibus esse ferruminatum. Quod, cùm recens adhuc foret, ab artificibus occultari dissimularique potuit, nunc post tot secula, aggestaque olim rudera, ipsamque demum exportationem, anxiâ tantùm curâ deprehenditur.

Hactenus magnificentiæ consuluerant egregii Principes Vespasianus et Titus. Portentosa libidinum miracula, quæ sub Caio Caligulâ et Nerone Romam attonuerant, æmulatus est Domitianus. Visaque sunt in Cæsareâ domo Adonea, seu horti pensiles, quibus victam Assyriam gloriabatur Princeps, incredibilium cupitor. De his hortis vide Cl. Bianchini, *del Palazzo de Cesari*, Tab. VIII. Præter illos hortos videre erat alia immensæ prodigentiæ opera à Domitiano exstructa, porticum ante Cæsaream domum, basilicam, balneum, pellicum diætam; in quæ singula, teste Plutarcho in Poplicolâ, p. 105. cadebat illud Epicharmi ad gurgitem dictum.

Non benignus es, habes morbum, gestis tu largiens.

Nam in his non se religiosum, nec magnificum probabat Domitianus; sed morbo tenebatur, gaudebatque cùm in ædificia omnia profunderet; et, ut Midas, omnia sibi aurea et gemmea cupiebat, *Ὁ μέντοι θαυμάσας τοῦ Καπιτωλίου τὴν πολυτέλειαν, εἰ μίαν εἶδεν ἐν οἰκίᾳ Δομετιανοῦ στοὰν, ἢ βασιλικὴν, ἢ βαλανεῖον, ἢ παλλακίδων δίαιταν, οἷόν ἐστι τὸ λεγόμενον τοῦ Ἐπιχαρμοῦ πρὸς τὸν ἄσωτον, Οὐ φιλάνθρωπος τύ γ' ἐσσί· ἔχεις νόσον· χαίρεις δίδους· τοιοῦτον ἄν τι πρὸς Δομετιανὸν εἰπεῖν προήχθη, Οὐκ εὐσεβὴς, οὐδὲ φιλότιμος τύ γ' ἐσσί· ἔχεις νόσον, χαίρεις κατοικοδομῶν· ὥσπερ ὁ Μίδας ἐκεῖνος, ἅπαντά σοι χρυσᾶ καὶ λίθινα βουλόμενος γίνεσθαι.*

Domitiani opera ejusque tempora plurimùm illustrat Martialis in suis Epigrammatum libris, quibus Domitianum passim celebrat, eique adulatur.

In Gazâ Serenissimi Aurelianensium Ducis extat egregia gemma. Achates est, *a precious agate*, cujus diameter duos fermè æquat pollices. In ambitu, sculpta sunt duodecim signa Zodiaci. In mediâ, videtur pars posterior templi rotundi, ante quod in parte dextrâ sedet vir togatus, capite nudo, cui vir pariter togatus stans offert coronam radiatam. Hos inter, juvenis quoque togatus stans, et multo minor, manus attollit, venerans. Hinc et inde ad pedes viri sedentis sunt duo vasa. Sedes et antiqua et affabrè facta: posita est supra planum, quod sustinetur capite inter duas alas.

Multi multa, nec probabilia, excogitavere, ut hanc gemmam explicarent. Unus ad veritatem accessit Cl. Belley, *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions*, Vol. XXVI. p. 475. Cùm enim observâsset extare nummum Domitiani, cusum, cùm ludi seculares facti sunt, qui quamdam similitudinem cum gemmâ habebat, existimavit in nummo et in achate exhiberi Domitianum, qui suffimenta pro ludis secularibus populo distribueret. At alia est gemmæ mens, sublimis magis magisque divina, quam non deprehendit Cl. Belley, quòd ad locum Panegyrici, quem Plinius Trajano dixit, non attenderit. Locus ille Plinii gemmam egregiè explicat. Quod ut clariùs percipiatur, et nummum et gemmam afferam.

Nummus est ex ære magno, nec rarus: IMP. CAES. DOMIT. AVG. GERM. P. M. TR. P. VIII. caput Domitiani laureatum. In posticâ parte, COS. XIIII. LVD. SAEC. S. C. Vir togatus sedet in suggestu, capite nudo: dextram porrigit viro togato stanti, et dextram porrigenti. Hos inter stat ante suggestum juvenis togatus, sed minor. Ante pedes viri sedentis sunt duo vasa. In recessu, videtur frons templi, aut basilicæ, quatuor columnis insignis. In imo suggestu scriptum est: SVF. P. D. id est, *Suffimenta populo data*. Nempe cùm adessent ludi seculares, quindecimviri in Capitolio et in templo Palatino, sedentes in suggestu, suffimenta, lustrationis causâ, populo dabant, faces scilicet, et sulphur et bitumen, ut docet Zosimus, II. p. 669. *Ἐν τῷ Καπετωλίῳ καὶ ἐν τῷ νεῷ τῷ κατὰ τὸ Παλάτιον, οἱ δεκαπέντε ἄνδρες ἐπὶ βήματος καθήμενοι, τῷ δήμῳ διανέμουσι τὰ καθάρσια· ταῦτα δέ ἐστι δᾶδες καὶ Θεῖον καὶ ἄσφαλτον.* Hæc sunt suffimenta à quindecim viris data, quæ in hoc

Domitiani nummo, sicuti in compluribus aliis ejus nummis aliæ ludorum secularium cærimoniæ, exhibentur. Immo videre est in Philipporum nummis ipsa etiam animalia, quæ per seculares eorum ludos spectata sunt.

Gemma autem non ludos, ludorumve ritus, sed divinos honores, Domitiano oblatos et adsertos, ostentat. Id significat corona radiata: Idem loquuntur Zodiaci signa; nec aliter Virgilius, Georgic. I. 32. Cæsarem laudat, oratque ut novum tardis sidus se mensibus addat. Ita etiam artifex Zodiacum disposuit, ut retro post Domitianum viderentur signa Virgo et Libra, quæ intrà se Domitianus reciperet, cùm cœlos peteret. Carissima enim fuere Domitiano illa signa, qui ideo menses Septembrem et Octobrem ex suis appellationibus Germanicum et Domitianum transnominavit; ut videre est apud Suetonium in Domit. cap. 13, apud Plutarchum in Numâ, p. 72. quòd horum altero imperium suscepisset, altero natus esset. Divinitatis argumenta adhuc sunt in templo, in capite inter duos alas, in ipsâ sede, antiquâ et cum scabello, quæ Deorum est, non hominum. Liberalitate autem Domitiano partam esse divinitatem indicant duo vasa. Hæc autem omnia paucis complexus est Plinius in Panegyric. cap. 52. Cùm enim Trajanum laudâsset, quòd pro se parcus, in publicum magnificus, urbem porticibus, delubris, exornaverat, maximum circi latus splendidissimè refecerat, multa ibi loca addiderat populo, quem congiarii facilitate auxerat, ait. *Horum unum si præstitisset alius, illi jamdudum radiatum caput, et media inter Deos sedes auro staret aut ebore, augustioribusque et grandioribus victimis invocaretur.* Quæ, ut certo certiùs Domitianum notant, ita quoque gemmam Serenissimi Aurelianensium Ducis clarissimè explicant.

DE NERVA ET TRAJANO.

De optimis illis Principibus, quorum tempora satis illustravi, pauca addidero. Satis sit observâsse Romam numquam fuisse, quàm sub eorum Principatu, magnificentiorem ac feliciorem: illos magnificentiæ et felicitatis publicæ egregia sua studia liberalitate et

clementiâ cumulâsse. Quod, post tot Principes superbiâ, avaritiâ, crudelitate commaculatos, adeò suave gratumque visum est, ut id omnium vocibus fuerit celebratum, repertaque sint prope forum Nervæ complura marmora inscripta, POTISSIMA DOS IN PRINCIPE LIBERALITAS ET CLEMENTIA. Prædicantur adhuc in Trajano SANCTITAS DOMI, IN ARMIS FORTITVDO, VTROBIQVE PRVDENTIA. Aurel. Victor, in Epitome.

Iis virtutibus in immensum crevit sub auspicatissimo Trajani principatu Romana gloria; et quanto major gloria, tanto major fuit felicitas. Inde in veteribus monumentis passim occurrit, TRAIANVS RESTITVTOR ITALIAE, PROPAGATOR ORBIS TERRARVM, LOCUPLETATOR CIVIVM, PATER PATRIAE PRINCEPS OPTIMVS. ALTER quoque ROMULUS dicebatur, teste Dione, LXX. p. 800. At cùm ejus nomen, ob multitudinem operum, quæ aut nova struxerat, aut reipublicæ temporibus insigniora, sed vetustate collapsa, refecerat, parietibus ubique inscriptum legeretur, plebs, cui vel laus maxima in jocum sæpe cessit, eum herbam parietinam, *the pellitory*, cognominavit. Ammian. Marcellin. XXVII. 2. Nec ingratum nomen fuit Principi, cui liberæ omnes voces placebant; adulationem tantùm oderat: ideoque laudatus à Martiale, Epigram. x. 72.

Frustra blanditiæ venitis ad me
Attritis miserabiles labellis:
Dicturus dominum, Deumque non sum.
Jam non est locus hâc in urbe vobis:
Ad Parthos procul ite pileatos,
Et turpes humilesque, supplicesque
Pictorum sola basiate regum.
Non est hic dominus, sed Imperator,
Sed justissimus omnium senator:
Per quem de Stygiâ domo reducta est
Siccis rustica veritas capillis.
Hoc sub Principe, si sapis, caveto,
Verbis, Roma, prioribus loquaris.

Suis verisque laudibus attollatur Trajani virtus, quâ certè nullam illustriorem vidit imperium Romanum. At fabularum suarum pudeat Christianos quosdam scriptores, qui eum ab inferis, ob ejus clementiam et mansuetudinem, lacrymis et fletibus Divi Gregorii liberatum fuisse commenti sunt. Vide *Acta Sanctorum*, vol. II. mensis Martii, p. 136. 137 et 155.

Trajanus commentarios rerum suarum scripserat; qui si ad nos pervenissent, egregium suppeditâssent historiæ argumentum: in iis ampla quoque fuisset eruditionis materia. Nullus enim principum, quos prisca Romanorum, Græcorum, aliorumve imperiorum ætas celebravit, majora gessit, quàm Trajanus, plusve terrarum peragravit et illustravit.

Præter insignem columnam Trajani, quam sæpissimè supra memoravi, erat ejus arcus in primâ Urbis regione, teste P. Victore; anaglyphis aliisque ornamentis nobilitatus. At, cùm Constantini ætate periissent artes, eique tamen ob victorias arcus dicaretur, nova quidem et rudia structa sunt, quibus addita egregia decora ab arcu Trajani ablata. Hæc inter videtur anaglyphum, in quo Trajanus stat sacrificans cum suovetaurilibus. Erant quoque octo insignes statuæ, eximii operis, quorum capita clam nocte, jussu Laurentii de Medicis, amputata sunt, et Florentiam asportata. Post veterem illam exspoliationem, manebant adhuc marmora arcus Trajani, quibus clarissimus Michael-Angelus Buonarotti usus est, cùm strueret elegantissimam basim, cui imposita est in areâ Capitolinâ equestris statua M. Aurelii.

Sic monumentorum vetus interit ætas,
Et juvenum ritu florent modò nata, vigentque.
Debemur morti nos, nostraque.

Horat. Art. Poetic. 61.

FRAGMENTUM

LIBRI XCI. HISTORIARUM

TITI LIVII PATAVINI.

FRAGMENTUM

LIBRI XCI. HISTORIARUM

TITI LIVII PATAVINI.

SUPPLEMENTO ET ADNOTATIONIBUS ILLUSTRAVIT

GABRIEL BROTIER.

LIB. XCI.

TAMENINSEQVENTI
IPSOPERVIGILANTEIN
EODEMLOCOALIAEXCI
TATATVRRISPRIMALV
CEMIRACVLOHOSTIB
FVITSIMVLETOPPIDI
TVRRISQVAEMAXIMV⁻
PROPVGNACVLVMFVE
RATSVBRVTISFVNDA
MENTISDEHISCEREIN
GENTIBVSRIMISETTV
. . . .

IVS . . . . . IGNICOE
PITINCENDIIQ.SIMVL
ETRVINAEMETVTER
RITICONTREBIENSES
DEMVROTREPIDIEFFV
GERVNTETVTLEGATIMIT
TERENTVRADDEDENDA⁻
VRBEMABVNIVERSA
MVLTITVDINECONCLA
MATVMESTEADEMVIR
TVSQVAEINRITANTE⁻
OPPVGNAVERATVICTO

REMPLACABILIOREM
FECITOBSIDIBVSACCEI
TISPECVNIAEMODICA —
EXEGITSUMMAMARMA
QVEOMNIAADEMITTRAN
.VGASLIBEROSVIVOS
ADSEADDVCIIVSSITETFVGI
TIVOSQVORVMMAIOR
MVLTITVDOERATIPSIS
IMPERAVITVTINTERFI
CERENTIVGVLATOSDE
MVRODEIECERVNTCV—
MAGNAIACTVRAMILI
TVMQVATTVORETQVA
DRAGINTADIEBVSCON
R .
TEBRIAEXPVGNATARE
LICTOQVEIBI.LINSTELO
. . . .
ADHIBERVMFLVME
COPIASADDVXITIBIHIBER
NACVLISSECVNDVMOP
PIDVMQVODCASTRAAE
LIAVOCATVRAEFDIFICA
TISIPSEINCASTRISMA
NEBATINTERDIVCON
VENTVMSOCIARVMCI
VITATIVMINOPPIDOA
N

GEBATARMAVTFIERET
PROCOPIISCVIVSQPOPV
LIPERTOTAMPROVINCI
AMEDIXERATQVIBVS I—
SPECTISREFERRECETERA
ARMAMILITESIVSSITQVAE
AVTITINERIBVSCREBRIS
AVTOPPV. . . . .
. . . .
FACTAERANTNOVA
MANEPERCENTVRIO
NESDIVISIT. . . . .
TVMQVOQ . . . SIN
STRVXIT ARMIS VESTI
MENTAQV. . . . . . .
N
. . . . IPE
DIVMDATVMFABROS
. . . . IN
DEQEXCIVERATQVIBVS
S
OFFICINABV.BITVMEN
. . . . RA
TIONEINITAQVIDINSIN
GVLOSDIESEFFICIPOSSET
ITAQOMNIASIMVLINSTRV
MENTABELLIPARABAN
TVRNEQVEMATERIAAR
TIFICIBVSPRAEPARATIS

ANTEOMNIBVSINIXO
GIVITIVM.VDIONEC
SVOQVISQOPERIARTI
FEXDEERATCONVO
CATISDEINDEOMNIVMPO
PVLORVMLEGATIONIB.
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . . QVAS IPSE RES
. . . .
QVASQINOPPVGNAN
DISVRBIBVSHOSTIVM
GESSISSETEXPOSVITET
ADRELIQVABELLICOHOR
TATVSESTPAVCISEDOC
TOSQVATVMHISPANI
AEPROVINCIAEINTER
ESSETSVASPARTESSV
PERIORESESSEDIMIS
SODEINDECONVENTV
IVSSITQVAEOMNIB
. . . .
IBI . . . .
RESVASPRINCIPIOVE
RIS·M·PERPERNAM
CVMVIGINTIMILIB·
PEDITVMEQVITIBVS

MILLEQVINGENTIS
INILVRCAONVMGEN
TEMMISITADTVENDA
REGIONISEIVSMARI
TIMAMORAMDATIS
PRAECEPTISQVIBVSITI
NERIBVSDVCERETAD
DEFENDENDASSOCIAS
VRBESQVASPONPEIVS
OPPVGNARETQVIB·
QVEIPSVMAGMEN
PONPEIEXINSIDII·
ADGREDERETVR
EODEMTEMPOREET
ADHERENNVLEIVM
QVIINISDEMLOCISE
RATLITERASMISIT
ETINALTERAMPROVIN

—

CIAMAD.L.HERTVLEIV—
PRAECIPIENSQVEMAD
MODVMBELLVMAD
MINISTRAREVELLETANTE
OMNIAVTITASOCIASCI
VITATESTVERETVRNEA
CIECVMMETELLODIMI
CARETCVINEQAVCTORI
TATENEQVIRIBVSPARES
SET NEIPSEQVIDEM

CONSILIVM	SEOPEM . . . .
. . VERSVS . . .	. . . MISSOSQQVIITI
NEQVEIN	NERAEXERCITVIROMAN-
SVRVMEVMCREDEBAT	MONS TRARENT
SITRAHERETVRBELLV-	. . . .
HOSTICVMMAREABTER	. . . .
GOPROVINCIASQOMNES	. . . .
INPOTESTATEHABERET	. . . .
NAVIBVSVNDIQCOM	. . . .
MEATVSVENTVROSIPSI	. . . .
AVTEMCONSVMPTISPRIO	. . . .
REAESTATEQVAEPRAEPA	. . . .
RATAFVISSENTOMNIV-	. . . .
RERVMINOPIAMFORE	. . . .
PERPERNAMINMARITIMA-	. . . .
REGIONEMSVP	. . . .
VTEAQVAEINTEGRAAD	. . . .
HVCABHOSTIS	MARITIMAMNEORAM
RIPOSSETETSIQVAOCCA	VTPONPEIVMABILERCA
SIODETVRINCAVTOSPER	ONIAETCONTESTANIA
TEMPVSADGRESSVRVM	ARCEATVTRAQ.SOCIAGE
IPSECVMSVOEXERCITV	TEANAN·ADMETELLVMET
HIBERONESETAVTALCO	RVSITANIAMSECONVER
N	TAT HAECSECVMAGI
RESPROGREDISTATVIT	TANSSERTORIVSPRAE
AQVIB.G	TEEHIBERVMAMNEM
MEMCVM . . . OPPVG	R
NARENTVRCELTIB.	PERPACATOSAGOSQVIE
VRBESINPLORATAME	TVMEXERCITVMSINE

VLLIVSNOXADVXITPRO
FECTVSINDEINBVRSAO
NVMETCASVANTINORV—
ETGRACCVRITANORVM
FINESEVASTATISOMNIB.
PROCVLCATISQVESEGITI
BVSADCALAGVRIMNA
SICAMSOCIORVMVRBE.
BENITTRANSGRESSVS
QAMNEMPROPINQVM
VRBIPONTEFACTOCASTRA
POSVIT POSTERODIE'M
MASIVMQVAESTOREM
INARVACOSETCERINDO
NESMISITADCONSCRI
BENDOSEXIISGENTIB'S
MILITESFRVMENTVM
QVEINDECONTREBIAM
. . . LEVCADAAPPELLA
TVRCONPORTANDVMPRAE
TERQVAMVRBEMOPPOR
TVNISSIMVSEXBERO
NIBVSTRANSITVSERAT
INQVAMCVMQVEREGIo
NEMDVCEREEXERCITV—

STATVISSETET.C.INSTE
LVMPRAEFECTVMEQVI
TVMSEGOVIAMETIN
VACREORVMGENTEM
ADEQVITVMCONQVISI
TIONEMMISITIVSSV—
CVMEQVITIBVSCONTRE
BIAESESEOPPERIRIDI
MISSISIISIPSEPROFEC
TVSPERVMCONVMA
GRVMDVCTOEXERCI
TVINCONFINIOVIRO
NVMPOSVITCASTRAPOS
TERODIECVMEQVITIB.
PRAEGRESSVSADITINE
RAEXPLORANDAIVSSO
PEDITEQVADRATOAGMI
NESEQVIADVAREIAM
VALIDISSIMAMREGIO
NISEIVSVRBEMVENIT
HAVDINOPINANTIB.
. . . ADVENERAT
VNDIQEQVITIBVSET
SVAE GENTISETAVTRIC

BREVIARIUM

FRAGMENTI LIBRI XCI.

TITI LIVII.

Contrebia à Sertorio expugnata. Is, in hiberna ducto exercitu, conventum sociarum civitatum agit, et ad reliqua belli cohortatur. Principio veris M. Perpernam in Ilurcaonum gentem mittit. Herennuleium et Hertuleium docet quemadmodùm bellum sit administrandum. Ipse ad Calagurim Nasicam, sociorum urbem, venit: M. Masium mittit in Arvacos et Cerindones, C. Instelum Segoviam et in Vacreorum gentem: mox profectus per Umconum agrum, Vareiam validissimam urbem petit.

Hæc gesta,

A. U. C.	A. C.		
DCLXXVIII.	75.	Coss.	Cn. Octavio, C. Scribonio Curione.
DCLXXIX.	74.	Coss.	L. Octavio, C. Aurelio Cottâ.

FRAGMENTUM

LIBRI XCI. HISTORIARUM

TITI LIVII PATAVINI.

Nocte tamen insequenti, ipso pervigilante, in eodem loco alia excitata turris primâ luce miraculo hostibus fuit: simul et oppidi turris, quæ maximum propugnaculum fuerat, subrutis fundamentis dehiscere ingentibus rimis, et tu*m erumpente validi*ùs *ardescere* igni cœpit: incendiique simul et ruinæ metu territi Contrebienses de muro trepidi effugerunt; et, ut legati mitterentur ad dedendam urbem ab universâ multitudine conclamatum est. Eadem virtus, quæ inritantes oppugnaverat, victorem placabiliorem fecit. Obsidibus acceptis, pecuniæ modicam exegit summam, armaque omnia ademit. Transfugas liberos vivos ad se adduci jussit; et fugitivos, quorum major multitudo erat ipsis, imperavit ut interficerent. Jugulatos de muro dejecerunt. Cum magnâ jacturâ militum, quatuor et quadraginta diebus

Contrebia expugnata; relictoque ibi L. (*fortè potiùs* Caio) Instelo, *præfecto equitum*, ad Hiberum flumen copias adduxit. Ibi hibernaculis secundùm oppidum, quod Castra Ælia vocatur, ædificatis, ipse in castris manebat, interdiu conventum sociarum civitatum in oppido agebat. Arma ut fierent, pro copiis cujusque populi per totam provinciam edixerat: quibus inspectis, referre cetera arma milites jussit, quæ aut itineribus crebris, aut oppug*na-tionibus variisque prœliis labe*facta erant. Nova mane per centuriones divisit *militi:* tum quoq*ue ipso*s instruxit armis, vestimentaque *addita; et operarum* i*m*pendium datum. Fabros *enim advocaverat*, indeque exciverat quibus officinabus bitumen *excoqueretur*, ratione initâ quid in singulos dies effici posset.

Itaque omnia simul instrumenta belli parabantur. Neque materia artificibus, præparatis antè omnibus, *in ministerium tardior;* nec suo quisque operi artifex deerat. Convocatis deinde omnium populorum legationibus, *summatim prioris belli eventus recensuit, laudatisque civitatum consensu et militum virtute*, quas ipse res *consilio providisset*, quasque in oppugnandis urbibus hostium gessisset, exposuit; et ad reliqua belli cohortatus est paucis edoctos quantum Hispaniæ provinciæ interesset suas partes superiores esse. Dimisso deinde conventu, jussis, quæ omnib*us conducerent*, *quibusque s*ibi *possent res serva*re suas, principio veris M. Perpernam cum viginti milibus peditum, equitibus mille quingentis in Ilurcaonum gentem misit ad tuendam regionis ejus maritimam oram; datis præceptis, quibus itineribus duceret ad defendendas socias urbes, quas

Po*m*peius oppugnaret, quibusque ipsum agmen Po*m*pei ex insidiis aggrederetur.

Eodem tempore et ad Herennuleium, qui in *i*isdem locis erat, literas misit, et in alteram provinciam ad L. Hertuleium, præcipiens, quemadmodùm bellum administrare vellet; ante omnia ut ita socias civitates tueretur, ne acie cum Metello dimicaret, cui neque auctoritate neque viribus par esset; ne ipse quidem consilium *inierat ad*versùs *eum eundi*, neque in *præsentiarum incur*surum eum credebat, si traheretur bellum: hosti, cùm mare ab tergo provinciasque omnes in potestate haberet, navibus undique commeatus venturos: ipsi autem, consumtis priore æstate, quæ præparata fuissent, omnium rerum inopiam fore: Perpernam in maritimam regionem sup*erventurum*, ut ea, quæ integra adhuc, ab hostis *vi tuta*ri posset, et, si qua occasio detur, incautos per tempus adgressurum. Ipse cum suo exercitu Hiberones et Autalcones progredi statuit, à quibus g*ratiam querebatur infa*mem: cùm *nuper* oppugnarentur Celtib*erorum* urbes i*m*ploratam esse opem *ab Metello*, missosq*ue* qui itinera exercitui Romano monstrarent. *Quam perfidiam ultum ire volebat Sertorius, ut insigni exemplo ceterorum fidem retineret. Illos cùm pro flagitii gravitate mulctâsset, variis distrahitur curis, ambiguus quònam bellum vertat, utrùm fidos Romanis populos incurset*, maritimamne oram, ut Po*m*peium ab Ilercaoniâ et Contestaniâ arceat, utrâque sociâ gente, an ad Metellum et Lusitaniam se convertat.

Hæc secum agitans Sertorius præter Hiberum amnem per pacatos agros quietum exercitum sine ullius noxâ

duxit. Profectus inde in Bursaonum et Casuantinorum et Graccuritanorum fines, evastatis omnibus proculcatisque segetibus, ad Calagurim Nasicam sociorum urbem *v*enit, transgressusque amnem propinqu*um* urbi, ponte facto, castra posuit. Postero die M. Masium quæstorem in Arvacos et Cerindones misit ad conscribendos ex iis gentibus milites, frumentumque inde Contrebiam, *quæ* Leucada appellatur, co*m*portandum, præter quam urbem opportunissimus ex Beronibus transitus erat, in quamcumque regionem ducere exercitum statuisset; et C. Instelum, præfectum equitum Segoviam et in Vacreorum gentem ad equitum conquisitionem misit, jussumque cum equitibus Contrebiæ sese opperiri. Dimissis iis, ipse profectus per Umconum agrum, ducto exercitu in confinio Vironum posuit castra. Postero die cum equitibus prægressus ad itinera exploranda, jusso pedite quadrato agmine sequi ad Vareiam validissimam regionis ejus urbem venit. Haud inopinantibus *Vareianis* advenerat, undique equitibus et suæ gentis et Autrig*onum accitis.*

NOTÆ

IN FRAGMENTUM LIBRI XCI.

TITI LIVII.

Fragmentum. Egregios labores eruditi viri Benjamini Kennicotti in edendis Bibliis Hebraicis laudaveram, nec tum spes fuit eos in Romanæ historiæ utilitatem cessuros. Id tamen felici literarum fato contigit, cùm Cl. V. Paulus Jacobus Bruns Vaticanam Bibliothecam anno 1772. inviseret, antiquos qui ibi adservantur sacræ Scripturæ codices lustraturus, ut studiis Cl. Kennicotti inserviret. Dum enim eos recensebat, illi oblatus est codex Latinus, designatus No. 24. in Bibliothecâ Palatino-Vaticanâ, qui libros Tobiæ, Jobi et Esther complectebatur. Animadvertit Cl. Bruns codicem illum esse ex eorum numero, quos, ut utamur Ciceroniano verbo in Epistolis ad familiares, VII. 18. appellare possumus palimpsestos, id est, iterum scriptos. Nempe parsimoniæ causâ, et ob membranarum raritatem, antiquorum librorum scriptura pumice delebatur, extritisque illis membranis novi libri inscribebantur. Porrò cùm Cl. Bruns in Tobiæ, Jobi et Esther codicem incidisset, eumque palimpsestis membranis constare deprehendisset, curiositate suâ dignum ratus est quæ priùs fuerant scripta in fugacibus literarum vestigiis investigare. Observavit primùm in multis

membranarum illarum paginis scriptas olim fuisse Ciceronis orationis, quas typis editas habemus. Oculos ejus gratiùs detinuit titulus aliis membranis minutissimo charactere exaratus LIB. XCI. TITI. LIVII. Librum enim illum in Titi Livii editionibus deesse compertum habebat. Curiositatem ejus adhuc accendebat, quòd pars illa Livii in his membranis unciali, ut loquuntur, charactere, ac proinde antiquissimo, fuisset olim exarata. Aciem ergò oculorum intendit, ut extritam illam Livii partem, quantâ posset perspicacitate et diligentiâ, legeret ac describeret. Illam posteà anno 1773. Hamburgi typis edidit: confisus non defore, qui præstantissimum Romanæ et Hispanæ antiquitatis monumentum pro rei gravitate illustrarent. Exemplar Hamburgianæ editionis, Londino missum, nactus, illud statim et Supplemento explevi, et adnotationes, quibus opus erat maximè ad veterem Geographiam explicandam, addidi.

Titi Livii. Tanta est apud literarum et historiæ peritos T. Livii commendatio, ut summum sit omnium desiderium, quòd magnâ scriptorum ejus parte careant. Superiore seculo quàm maximam lætitiam iis attulit Joannes Horrion, Societatis Jesu, cùm Librum XXXIII. T. Livii, quem in Bibliothecâ Ecclesiæ Cathedralis Bambergæ repererat, Paderbornæ edidit anno 1617. Pars libri XCI. licèt exigua, quam Cl. Bruns nuper invenit in Bibliothecâ Vaticanâ, industriam exstimulare animosque addere debet, ut Bibliothecarum foruli ipsique codices palimpsesti diligentissimè inspiciantur, ne quid adhuc lateat magnâ cum laude et omnium gratulatione proferendum. Ne veteribus quidem Monialium Bibliothecis abstinendum videtur, cùm feratur priore seculo fuisse manu scriptos T. Livii codices in Abbatiâ Fontis-Evraldi, *Fontevrault,* qui propolæ turpiter sunt venumdati. Is, quod turpius funestiusque fuit, eorum membranis usus est in ludicris palmulis, *Angl. battledores,* obtegendis; quibus passim divenditis, cùm tùm maximè lusoriarum pilarum exercitationes vigerent, compertum fuit in iis codicibus contentos fuisse T. Livii libros, qui decades octavam, decimam et undecimam conficiebant; ut videre est apud Colomiès, *Bibliothéque choisie,* p. 33. Nondum fortè tamen desperandum de integro Livio adinveniendo. Illum enim extare in Bibliothecâ Turcarum Imperatoris admonuit Petrus della Valle.

Ut inde erueretur sæpe adlaboratum est sub regibus Ludovico XIII. Ludovico XIV. et Ludovico XV. munificis literarum patronis. At vanus cassusque hactenus recidit labor; responsumque semper est à Turcis, quibus eum quærendi cura imposita est, talem librum in Palatii, *Angl. the Seraglio*, Bibliothecâ non reperiri. Dolendum certè est quòd illa inquisitio Turcis tantùm fuerit commissa, Francis verò numquam permissa. Prætereà audivi T. Livium non in Palatinâ, sed in sanctæ Sophiæ Bibliothecâ delitescere: dictum quoque mihi est eum non extare Latinè, sed Græcè. Magna quidem erit Latinitatis jactura, si Græca tantùm Livii interpretatio maneat, at ingens adhuc foret ipsius interpretationis utilitas, cùm, quod potissimum est, historiæ materiam, gestorum seriem, Livianamque narrationem sit allatura. Quod monitum volui, ut Principes, quibus literarum honor ac dignitas cordi sunt, videant quid per suos legatos hâc in re tentare valeant. Operæ quoque pretium simul foret, si per Turcicam diffidentiam licet, Imperatorem exorare, ut titulos veterum suorum librorum Latinorum ac Græcorum, Arabicarum etiam interpretationum, communicatos vellet. Eòque magis instandum, quòd ejus Bibliotheca, jam passa incendia, iis sit obnoxia. Hæc paulo fusiùs sum prosecutus, ob publicam utilitatem, et ut T. Livii fata spesque notescerent. Nunc ad Fragmentum libri XCI. illustrandum propero.

Nocte insequenti. Supplevi *nocte;* idque postulabat, quod mox sequitur, *primâ luce miraculo hostibus fuit. Nocte* erat sanè scriptum in superiore paginâ.

Ipso pervigilante. Ipso Sertorio pervigilante.

Tum erumpente validius ardescere igni. Si quis attenderit quæ supersint literæ, vacuumque spatium, is haud diffitebitur hunc esse Livii sensum.

Contrebienses. Contrebia, urbs citerioris Hispaniæ, seu Tarraconensis, nunc *Santa-Vert, in La Mancha.*

L. (*fortè potiùs Caio*) *Instelo, præfecto equitum.* Is mihi videtur esse C. Instelus, præfectus equitum, qui infra memoratur. Proclivis autem fuit error, ut L. pro C. maximè in unciali charac-

tere, ac detrito legeretur. Si L. Instelus legendus est, quæ sit ejus dignitas militaris ignoratur.

Hiberum flumen. Nunc *the Ebro* dicitur; de quo Plinius, III. 3. *Iberus amnis navigabili commercio dives, ortus in Cantabris, haud procul oppido Juliobricâ,* nunc *Fuentes, on the Ebro, per* CCCCL. M. *pass. fluens: navium per* CCLX. M. *à Variâ oppido,* nunc *Logroño, in Old Castille,* de quo infra adhuc dicetur, *capax, quem propter universam Hispaniam Græci appellavere Iberiam.* Videre est apud eruditum Florez, *Medallas de España,* Tab. LII. n. 12. rarissimum insignemque nummum, in quo caput hominis ex ore aquam projicientis: infra HIBERVS. Inde constat tum antiqua orthographia, cui favet codex Vaticanus, tum Hispanum fluminis symbolum.

Oppidum, quod castra Ælia vocatur. Oppidum illud uni Livio memoratum, propinquum fuit Hibero flumini: ita sanè dictum, ab Ælio aliquo qui castra ibi condiderit. In Oscæ, nunc *Huesca, in Arragon,* nummis memoratur C. AELIVS II VIR, id est, *C. Ælius duumvir.*

Quæ aut itineribus. Hæc Cl. Bruns sine ullâ distinctione cum sequentibus *nova mane &c.* conjungebat. Quod quàm vitiosum sit satis indicat rerum verborumque series.

Oppugnationibus variisque præliis labefacta. Ita supplendum monstrant et superstites literæ, et vacuum ipsum spatium. Arma autem itineribus, oppugnationibus, præliis deteri, labefieri notum ac compertum est. Nec de itineribus mirum videatur, cùm in iis sæpe cædendæ essent materiæ, aliaque præstanda, quæ passim occurrunt in anaglyphis Columnæ Trajanæ.

Divisit militi. Supplendum, ut patet, *militi* vel *militibus.* Placet magis *militi,* ne ambigua sint quæ sequuntur.

Tum quoque ipsos. Ipsos quoque centuriones armis instruxit. Quæ manent literæ, Supplementum satis indicant.

Vestimentaque addita. Nec difficile quoque fuit Supplementum, per se satis obvium.

Et operarum impendium. Fabros enim advocaverat. Id, ut opinor, et loco et narrationi accommodatum videbitur.

Bitumen excoqueretur. Aut *excoqueretur*, aut *eliquaretur* supplendum. Sertorius machinarum scientiâ et usu peritissimus, ut videre est apud Plutarchum in ejus vitâ, adversùs hostes et bitumine et malleolis et falaricis utebatur, maximè cùm incendendæ essent eorum turres. De his machinamentis Vegetius, *de Re militari*, IV. 18. *Quòd si oppidani exire non audeant, majores balistas, malleolos vel falaricas cum incendio destinant, ut perruptis coriis, vel centonibus, intrinsecus flamma condatur. Malleoli velut sagittæ sunt, et ubi adhæserint, quia ardentes sunt, universa conflagrant. Falarica autem, ad modum hastæ, valido præfigitur ferro: inter tubum et hastile, sulphure, resinâ, bitumine, stuppisque convolvitur infuso oleo, quod incendiarium vocant, quæ balistæ impetu destinata, perrupto munimine ardens figitur ligno, turritamque machinam frequenter incendit.* Falaricâ usos esse Saguntinos docet Livius, XXI. 8. *Falarica* autem *erat Saguntinis, missile telum, hastili oblongo, et cetera tereti; præterquàm ad extremum, unde ferrum extabat: id sicut in pilo, quadratum stuppâ circumligabant, linebantque pice. Ferrum autem tres in longum habebat pedes, ut cum armis transfigere corpus posset.* Antiqua arma in Celtiberiâ reperta exhibet Serenissimus Princeps Hispaniæ, D. Gabriel, in egregio suo opere, *Sallustio*, p. 303.

In ministerium tardior. Locus omnino corruptus ab ipso vetere librario, si quidem in codice Vaticano legitur *inixogivitium-udio.* Ni tamen me mea fallit conjectura, ad Livii sensum proximè accedunt, quæ reposui. Erunt fortè qui conjiciant, *in hoc servitium tardior.* At displicet *servitium* hoc sensu usurpatum nec Livianum est.

Summatim prioris belli....militum virtute. Hæc conveniunt iis quæ antecedunt, et loco, qui in codice legi non potest.

Consilio providisset. Hæc quoque satis indicantur rerum serie.

Omnibus conducerent, quibusque sibi possent res servare. Antecedentia et reliquæ literæ hæc indigitant.

Viginti milibus. Libri veteres, Inscriptiones, ut et hic codex Vaticanus Livii sæpe habent *milibus, milia.* Sed et ipse quoque mox habet *mille.*

Ilurcaonum. Ilurcaones oram maritimam ad ostia fluminis Hiberi, *the Ebro,* habitabant: nunc *the southern part of Catalonia, and the northern part of Valencia.* Fortè meliùs scriberetur *Ilercaonum.* Ipse Livius, XXII. 21. dixit *in agro Ilercaonensium;* et ipse mox infra in Fragmento memorat Ilercaoniam. In Plinio, III. 3. legitur regio *Ilergaonum.* Multa est apud antiquos scriptores in scribendis nominibus varietas. Iidem enim Julio Cæsari, *de Bello civili,* I. 59. dicuntur *Illurgavonenses.* Ptolemæo, II. 6. Ἰλεϱκάονες.

Pompeius. In codice Vaticano librarius scripsit *Ponpeius, Ponpeii, inploratam.* Vitia sunt pronuntiationis et scripturæ, quæ ex nummis et lapidibus corrigere pronum est.

L. Hertuleium. Perperam Epitome Liviana Libr. XCI. habet, *Herculeius;* Fragmenta Sallustii, *Hirtuleius.* Verum nomen prodit antiquissimus hic Livii codex, ut rectè observavit Cl. Bruns.

In alteram provinciam. In Hispaniam ulteriorem; videturque Hertuleius fuisse in Lusitaniæ finibus, *Portugal,* quæ pars erat Hispaniæ ulterioris.

Inierat adversùs eum eundi, neque in præsentiarum incursurum. Quæ superant in MS. codice, locusque ea suggerunt.

Superventurum. Jam pars verbi occurrit in MS. codice. Id quoque innuit, quod mox sequitur, *incautos....adgressurum.*

Ab hostis vi tutari. Supplevi quæ indicabant reliquæ literæ.

Hiberones et Autalcones. Hi populi Citerioris Hispaniæ veteribus scriptoribus non memorantur. At cùm Metello ad Celtiberos tendenti iter monstraverint, manifestum est eos habitâsse in eâ parte Hispaniæ, quam nunc dicimus *the eastern part of Old Castille, and part of Alava and Navarre.* Et ut videtur ex nominibus Hiberones Hibero flumini propiores, Autalcones Celtiberis. Opinor Livium scripsisse *ad Hiberones et Autalcones progredi. Ad* exciderit aut vitio librarii, aut extritâ scripturâ. Immo suspicor non fuisse scriptum *Hiberones,* sed *ad Berones.* In extritis enim literis falli potuit Cl. Bruns. Manet fortè veteris nominis memoria in oppido quod nunc dicitur Briones, et Hibero flumini vicinum est, supra *Logroño.*

Gratiam querebatur infamem. Id et loco et veteris scripturæ vestigiis convenire mihi videtur. Pro *querebatur,* si quis malit, *reposcebat,* haud repugnabo.

Nuper oppugnarentur. Supplevi *nuper:* quod cum historiâ consentit.

Celtiberorum urbes. Non difficile fuit Supplementum, cùm maxima pars in codice MS. extaret. Celtiber iautem, Celtis, seu Gallis, et Hiberis mixti, unde iis nomen, illudque apud Hispanos, bellorum studiis celebratissimum. Laudantur à Silio Italico, III. 340.

Venere et Celtæ sociati nomen Hiberis.
His pugnâ cecidisse decus.

Eam Hispaniæ partem tenuere, quam nunc dicimus *the western part of New Castille, and a great part of Arragon.*

Esse opem. In MS. *ese;* ut jam aliàs monui, aut librarii vitio, aut detritâ scripturâ.

Ab Metello. Id necessariò fuit supplendum. Metellus enim Occidentalem Hispaniæ partem tenebat; Pompeius autem Orientalem. Unde unus Metellus implorare opem poterat, ut subveniret Celtiberis.

Quam perfidiam ultum ire . . . . populos incurset. Magnus hic ob extritam scripturam hiatus, quem convenienter loco et tempori explevisse mihi videor.

Contestaniâ. Contestania, seu Contestanorum regio, erat infra Ilercaniam; et oram maritimam Hispaniæ, Orientem versùs occupabat, ubi nunc *a great part of Valencia, and part of Murcia.*

Lusitaniam. Perperam aut librarius scripsit, aut Cl. Bruns legit *Rusitaniam.* Certò certiùs legendum *Lusitaniam,* cujus pars magna nunc *Portugal.*

Bursaonum. Bursaones Plinio, III. 3. dicuntur *Bursaonenses.* Erant è centum quinquaginta duobus populis, qui Cæsaraugustam, nunc *Saragossa,* juris causâ, conveniebant. Principem eorum urbem *Βούρσαδα,* Ptolemæus, II. 6. Celtiberorum urbibus

accenset. Videntur habitâsse Hispaniæ partem, quam nunc dicimus *la Mancha.*

Casuantinorum. Cùm Plinius, III. 3. in hoc populorum tractu memoret *Cascantenses;* et Ptolemæus, II. 6. urbem *Κάσκαντον,* nunc *Càscante, in Navarre,* trans Hiberum fluvium; crediderim Casuantinos à Livio memoratos eosdem esse ac Cascantenses: aut incompertum qui sint illi *Casuantini.*

Graccuritanorum. Urbs princeps Graccuritanorum erat Graccuris, nunc *Agreda, in old Castille.* De hâc urbe Festus: *Gracchuris urbs Hiberæ regionis, dictæ à Graccho Sempronio, quæ anteà Illurcis nominabatur.* Nec aliter Epitome Livii. Libr. XLI. *Tib. Sempronius, Gracchus proconsul Celtiberos victos in deditionem accepit: monimentumque operum suorum, Gracchurim oppidum in Hispaniâ constituit.* Veterem nominis orthographiam retinuit MS. codex Vaticanus, ut constat ex nummis inscriptis MVNICIP. GRACCVRIS, id est, *municipium Graccuris.*

Calagurim Nasicam. Calaguris Nasica, nunc *Calahorra, in Old Castille.* Hujus urbis nummus ex ære mediocri perrarus extat apud eruditum Florez, *Medallas de Españna,* Tab. XI. num. 9. p. 259. Ex unâ parte caput hominis nudum; ex alterâ parte, bos. Supra, CALAGVRRI. infra, IVLIA. Nempe Calagurris Julia Nassica municipium erat, fortè ita dictum à Cornelio Scipione Nasicâ. Plinius, III. 3. memorat *Calaguritanos, qui Nassici cognominantur.* Fuit et Calaguris Fibularia; unde Plinius, loc. cit. appellat *Calaguritanos, qui Fibularenses cognominantur.* Illa Calaguris debet esse *Loharra, in Navarre.*

Amnem propinquum urbi. Amnis ille est Hiberus.

Venit. In MS. *benit.* Nempe ex vitiosâ pronuntiatione librarii, quæ adhuc frequens est in Hispaniâ, Aquitaniâ, &c. Inde similis error frequens occurrit in veteribus Inscriptionibus.

Arvacos. Plinio, III. 3. et IV. 20. appellantur *Arevaci* Celtiberis vicini erant, Occidentem versùs; immo et pars Celtiberorum: unde dicebantur Arevaci Celtiberi, nunc *the eastern part of Old Castille.* Nomen ducebant ab Arevâ fluvio, nunc *the river Arlencon,* qui urbem *Burgos* alluit. *Arevacis nomen dedit fluvius Areva.* Plinius, III. 3.

Cernidones. Populus soli Livio nominatus; et certè Arevacis vicinus. In hoc situ Plinius memorat Pelendones, partem quoque Celtiberorum. Quatuor populis constabant Pelendones, quorum unus videntur fuisse Cerindones. Plinius, III. 3. *Pelendones Celtiberorum, quatuor populis: quorum Numantini,* nunc *the Ruins of Numantia, in Old Castille, near the town of Soria.* In vetere Inscriptione apud Gruterum, CXI. 5. PELLENDONES. AREVACON.

Contrebiam. Urbs illa diversa est à Contrebiâ, quam à Sertorio expugnatam initio fragmenti vidimus. Contrebia, quæ appellabatur Leucada, debuit essé Calaguri Nasicæ vicina, Occidentem versùs, si quidem præter hanc urbem opportunissimus erat ex Beronibus transitus.

Beronibus. Ptolemæo, II. 6. *Βήρωνες.* Hiberum fluvium accolebant. Inter eorum oppida erat Tritium, nunc *Tricio, near Riaza.* Jam monui Beronum nomen manere in oppido *Briones.*

Segoviam. Nunc quoque *Segovia, in old Castille.*

Vacreorum. Pronum est divinare emendandum esse *Vaccæorum.* At cùm Plinius, III. 3. memoret Vaccæos, quorum XVIII. erant civitates, quas inter appellat Intercatienses, Pallantinos, Lacobricenses, Caucenses: earum quoque è numero potuerunt esse Vacrei. Vaccæi autem, quorum pars certè fuere Vacrei eam Hispaniæ partem tenebant, quam nunc dicimus *part of Old Castille in the province of Leon, ubi urbes Palencia, Valladolid, Salamanca.*

Contrebiæ. Contrebiæ, nunc *Taracona,* quam Sertorius expugnaverat, ut dictum est initio Fragmenti.

Per Umconum agrum. Umcones, ut patet ex ipso Sertorii itinere, fuere cis Hiberum flumen, supra urbem Calagurim Nasicam, ubi nunc *the southern part of Navarre,* Orientem versùs.

Vironum. Umconibus vicini erant Virones, et Hiberum flumen accolebant; nunc *the southern part of Navarre,* Occidentem versùs.

Vareiam. Vareia, urbs erat Vironum, nunc *Logroño, in Navarre,* Hibero flumini apposita.

Haud inopinantibus Vareianis. Supplevi *Vareianis,* ut locus ipse postulabat.

Suæ gentis. Gentis Vironum, quorum urbs validissima erat Vareia. Ptolemæus, II. 6. Virones omisit ; et Vareiam Beronibus attribuit.

Et Autrigonum accitis. In MS. codice *et Autric.* Supplevi, et Autrigonum *accitis.* Licèt Cl. Bruns legerit AVTRIC. Certè fuit scriptum AVTRIG. Ptolemæo, II. 6. dicuntur *Αὐτρίγονες* ; et juxta Plinium, III. 3. Autrigonum decem erant civitates. Habitabant Hispaniæ partem quam appellamus *the northern part of Old Castille.* Decem civitatum una fuit Virovesca, nunc *Birbiesca.*

Cl. Bruns, cùm hoc T. Livii Fragmentum edidit, Inscriptionem de bello Sertoriano protulit, quam Barcinone repertam fert MS. codex Marcanovæ, qui Venetiis in Bibliothecâ Illustr. Cornaro adservatur.

D. M. S.

BELLO SERTORIANO

VVLNERE SVSCEPTO

A KALAGVRITANO NITIA

QVEM MANV EXTEMPLO

FODI. ACQVIRENDAE

VALITVDINIS GRATIA

BARCINONAM PECII.

ESCVLAPIO VOTA VOVI.

TEMPLVM INGRATO VT

FIERET STATVI. MORTE

INMATVRA ME INTERCI

PIENTE. ET AB VALITVDI

NE. ET AB AVRA ADVLE

SCENTEM MISERABILI

TER DESTITVTVM VIDES

EQVITVM. MAGISTER. SP. POMPEANVS.

Licèt Marcanova curiosus fuerit veterum monumentorum accumulator, illa Inscriptio, nescio quid recens et adulterinum spirare mihi videtur. Suspecta quoque visa est, Scaligero Inscriptio altera, quam tamen ex erudito Resendio, ut inventam apud Exarramam fluvium in Lusitaniâ, habet Gruterus, p. 16. num. 2.

I. O. M.

OB PVLSOS A Q. SER

TORIO METELLVM

ADQ. POMP.

IVN. DONACE

CORON. ET SCEPTRVM

EX ARG. MVNVS

ADTVLIT

FLAMINICAE PHIA

LAM CAELATAM

HIERODVLIS COE

NAM DEDIT.

Certæ et indubitatæ fidei monumentis illustratur ac commendatur antiquitas: suspectis spuriisque obscuratur et deteritur.

APPENDIX

CHRONOLOGICA.

APPENDIX

CHRONOLOGICA.

Appendix hæc Chronologica summam, quâ Cornelius Tacitus in scribendâ historiâ usus est, artem reteget. Tristia enim et sæva tempora cursaturus, ita totius ævi Romani molem complexus est, ut assiduâ temporum, rerum, hominum, eventuumque comparatione, et ab historiâ tædium amoverit, et legentium animos ad scelerum odia, studia virtutis, atque eximiam in adversis ac secundis rebus prudentiam erexerit. Multos quoque juvabit nôsse, quomodò Tacitus præcipuas variasque populi Romani res spectaverit. Potuissem equidem altiùs veterem memo-

riam repetere, et quæ de Mose, Bocchori, Rhamse, Cyro, aliisque populorum antiquitatibus memorat, colligere. At hæc disjecta nimis, jamque innotescunt, nec in tantas patent utilitates. Sit ergò satis Romana tantùm tempora relegere, eaque usque ad Trajani initia continuare.

APPENDIX

CHRONOLOGICA.

A. U. C. 1. A. C. 752.

ROMULUS Urbis Romæ conditor. Tacit. Annal. IV. 9.

Pomerium Urbis à Romulo positum. Annal. XII. 24.

Urbem Romam à principio reges habuere. Annal. I. 1.

Romulus, ut libitum, imperitat. Annal. III. 26.

A. U. C. 2. A. C. 751.

Romulus patres legit. Eæ patriciorum familiæ, dictæ posteà *majorum gentium*. Annal. XI. 25.

A. U. C. 6. A. C. 747.

Ædem Statoris Jovis vovet Romulus. Annal. XV. 41.

A. U. C. 7. A. C. 746.

Capitolium à T. Tatio Urbi additum. Annal. XII. 24.

Tatius, retinendis Sabinorum sacris, sodales Tatios instituit. Annal. I. 54. Hist. II. 95.

A. U. C. 16. A. C. 737.

Romulus tantùm sapientiâ valet, ut plerosque populus eodem die hostes, dein cives habeat. Annal. XI. 24.

A. U. C. 39. A. C. 714.

Quirinus Deûm numero additus. Annal. IV. 38.

A. U. C. 40. A. C. 713.

Numa religionibus et divino jure populum devincit. Annal. III. 26.

Numæ regia. Annal. xv. 41.

A. U. C. 85. A. C. 668.

Sacra piaculaque ex legibus Tulli regis instituta. Annal. XII. 8. III. 26.

A. U. C. 115. A. C. 638.

Reperta quædam ab Anco divini juris. Annal. III. 26.

A. U. C. 140. A. C. 613.

Equorum certamina à Thuriis accita. Annal. XIV. 21.

A. U. C. 141. A. C. 612.

Capitolium vovet Tarquinius Priscus rex, bello Sabino; jacitque fundamenta, spe magis futuræ magnitudinis, quàm quò modicæ adhuc populi Romani res sufficerent. Hist. III. 72.

A. U. C. 177. A. C. 576.

Servius Tullius sanctor præcipuus legum fuit, queis etiam reges obtemperarent. Annal. III. 26.

Templum Lunæ à Servio Tullio sacratum. Annal. XV. 41.

A. U. C. 183. A. C. 570.

Servius Tullius, sociorum studio, Capitolium exstruere adgreditur. Hist. III. 72.

A. U. C. 225. A. C. 528.

Tarquinius Superbus, captâ Suessâ Pometiâ, Capitoliam exstruit: haud perfecit. Sed gloria operis libertati reservata. Hist. III. 72.

A. U. C. 244. A. C. 509.

Tarquinii exacti. Annal. XI. 22.

A. U. C. 245. A. C. 508.

Libertatem et consulatum L. Brutus instituit. Annal. I. 1.

Brutus patrum numerum supplet. Eæ familiæ *minorum gentium* appellatæ. Annal. XI. 25.

A. U. C. 247. A. C. 506.

Horatius Pulvillus, iterum consul, Capitolium dedicat, eâ magnificentiâ, quam immensæ posteà populi Romani opes ornarent potiùs, quàm augerent. Hist. III. 72.

Urbs Porsenæ dedita, Tuscisque dati obsides. Hist. III. 72. Annal. XI. 24.

A. U. C. 250. A. C. 503.

Attus Clausus, origine Sabinâ, gentis Claudiæ auctor. Annal. IV. 9. XI. 24.

Patricii Claudii ab Atto Clauso continui duravere sine ullâ adoptione, usque ad Domitium à Claudio, Principe, adoptatum. Annal. XII. 25.

A. U. C. 256. A. C. 497.

Dictaturæ ad tempus sumtæ. Annal. I. 1.

A. U. C. 258. A. C. 495.

A. Postùmius, dictator, Libero Liberæque et Cereri ædem juxta Circum maximum vovet. Annal. II. 49.

A. U. C. 277. A. C. 476.

Cremerensis clades. Hist. II. 91.

A. U. C. 300. A. C. 453.

Adversùs patrum factiones multa populus parat, tuendæ libertatis et firmandæ concordiæ causâ. Accita quæ usquam legum egregia. Annal. III. 27.

A. U. C. 303. A. C. 450.

Creati decemviri, et compositæ duodecim tabulæ, finis æqui juris. Annal. III. 27.

Vetus Urbi fœnebre malum, et seditionum discordiarumque creberrima causa. Duodecim tabulis sanctum, ne quis unciario fœnore ampliùs exerceret; cùm anteà ex libidine locupletium agitaretur. Annal. VI. 16.

Decemviralis potestas haud ultra biennium. Annal. I. 1.

A. U. C. 307. A. C. 446.

Quæstores creati Valerius Potitus et Æmilius Mamercus, ut rem militarem comitarentur. Annal. XI. 22.

A. U. C. 310. A. C. 443.

Tribunorum militum consulare jus non diu valuit. Annal. I. 1.

A. U. C. 364. A. C. 389.

Alliensis clades. Hist. II. 91.

Capta à Gallis Roma. Annal. XI. 24.

XIV. Calendas Sextiles captam Urbem Senones inflammant. Annal. XV. 41.

Post Gallica incendia, Urbs nullâ distinctione passim erecta. Annal. XV. 43.

A. U. C. 390. A. C. 363.

Histriones à Tuscis acciti. Annal. XIV. 21.

A. U. C. 407. A. C. 346.

Unciarium fœnus, rogatione tribuniciâ, ad semuncias redactum. Annal. VI. 16.

A. U. C. 412. A. C. 341.

Vetita versura. Annal. VI. 16.

Pòst multis plebis scitis obviam itum fœneratorum fraudibus. Sed toties repressæ, miras per artes rursum oriebantur. Annal. VI. 16.

A. U. C. 423. A. C. 330.

Arbela, castellum insigne famâ; quòd postremo inter Darium atque Alexandrum prælio Persarum illic opes concidêre. Annal. XII. 13.

A. U. C. 430. A. C. 323.

Mors Alexandri Magni. *Ejus virtutum fatorumque cum Germanici virtutibus fatisque comparatio.* Annal. II. 73.

A. U. C. 433. A. C. 320.

Caudina clades. Annal. XV. 13.

Samnitium jugum subeunt Romani. Annal. XI. 24.

A. U. C. 476. A. C. 277.

Fabricius consul senatusque Romanus venenum in Pyrrhum regem vetant produntque. Annal. II. 88.

A. U. C. 485. A. C. 268.

Duplicatus quæstorum numerus, stipendiariâ jam Italiâ, et accedentibus provinciarum vectigalibus. Annal. XI. 22.

A. U. C. 490. A. C. 263.

Primum bellum Punicum. Spei ædem hoc bello vovet Atilius. Annal. II. 49.

A. U. C. 494. A. C. 259.

Jani templum apud forum olitorium à C. Duillio structum, qui

primus rem Romanam prosperè mari gessit, triumphumque navalem de Pœnis meruit. Annal. II. 49.

A. U. C. 512. A. C. 241.

Aulum Postumium, consulem, sed flaminem Dialem, in Siciliam ad classem proficiscentem, ad sacra retinet L. Metellus pontifex maximus. Annal. III. 71.

A. U. C. 536. A. C. 217.

Secundum bellum Punicum. Hannibal in Italiam ingruit. Annal. III. 34.

Cremona condita. Hist. III. 34.

A. U. C. 541. A. C. 212.

Oppiæ leges, queis constricta fœminarum licentia. Annal. III. 33.

Bellum Macedonum. Icta cum Romanis Lydorum fœdera. Annal. IV. 55.

A. U. C. 550. A. C. 203.

Lex Cincia, quâ cavetur ne quis ob causam orandam pecuniam donumve accipiat. Annal. XI. 5. et XV. 20.

Marcus Lepidus Ptolemæi liberis tutor in Egyptum missus. Annal. II. 67.

A. U. C. 553. A. C. 200.

Syphacem P. Scipio triumphans populo Romano ostendit. Annal. XII. 38.

A. U. C. 559. A. C. 194.

Smyrnæi primi omnium, templum urbis Romæ statuunt: magnis quidem jam Romani imperii rebus, nondum tamen ad summum elatis, stante adhuc Punicâ urbe, et validis per Asiam regibus. Annal. IV. 56.

A. U. C. 562. A. C. 191.

Bellum Syriacum. Byzantii copias mittunt in Antiochum. Annal. XII. 62.

A. U. C. 564. A. C. 189.

L. Scipio, pulso Antiocho, fidem atque virtutem Magnetum decorat. Annal. III. 62.

A. U. C. 583. A. C. 170.

Bellum Persei, Macedonum regis. Quo in bello studia urbium Asiæ in populum Romanum. Annal. IV. 55.

Byzantii copias mittunt in Regem Persen. Annal. xii. 62.

A. U. C. 587. A. C. 166.

L. Paulus Æmilius triumphat, ducto ante currum Perse Macedonum rege. Annal. xii. 38.

A. U. C. 604. A. C. 149.

Servius Galba à Catone censorio accusatus. Annal. iii. 66.

A. U. C. 605. A. C. 148.

Magistratuum avaritia parit Calpurnia scita de repetundis. Annal. xv. 20.

Tertium bellum Punicum. P. Scipio, quamvis flagrante adhuc Pœnorum bello, apud Siciliam Romanum militaremque cultum exuit, ut externorum morum æmulatione animos devinciat. Annal. ii. 59.

A. U. C. 606. A. C. 147.

Byzantiorum ictum cum Romanis fœdus, quâ tempestate bellatum adversùs regem Macedonum, cui, ut degeneri, Pseudophilippi vocabulum impositum. Annal. xii. 62.

A. U. C. 608. A. C. 145.

Possessâ Achaiâ Asiâque, ludi curatiùs Romæ editi. Annal. xiv. 21.

L. Mummius primus Græci certaminis spectaculum in Urbe præbet. Annal. xiv. 21.

A. U. C. 610. A. C. 143.

Aqua Marcia ad Urbem deducta. Annal. xiv. 22.

A. U. C. 617. A. C. 136.

Numantina clades. Annal. xv. 13.

A. U. C. 621. A. C. 132.

Dissensione ordinum, et apiscendi illicitos honores, aut pellendi claros viros, aliaque ob prava latæ leges. Annal. iii. 27.

Tiberius Gracchus turbator plebis. Annal. iii. 27.

Discordiæ consulum apud tribunos, agrariæ-frumentariæque leges, plebis et optimatium certamina. Annal. iv. 32.

L. Cotta à Scipione Africano accusatus. Annal. iii. 66.

A. U. C. 623. A. C. 130.

Bellum Aristonici. Byzantii copias mittunt in Aristonicum. Annal. iv. 55. et xii. 62.

Ubi subacto orbe, et æmulis urbibus regibusve excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque certamina exarsere. Modò turbulenti tribuni, modò consules prævalidi, et in Urbe ac foro tentamenta civilium bellorum. Hist. II. 38.

A. U. C. 632. A. C. 121.

Semproniis rogationibus equester ordo in possessione judiciorum locatur. Annal. XII. 60.

C. Gracchus turbator plebis. Annal. III. 27.

A. U. C. 641. A. C. 112.

Cimbrorum arma primùm audita sunt, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone consulibus. De Mor. German. cap. 37.

Papirius Carbo consul à Germanis fusus. ibid.

A. U. C. 645. A. C. 108.

P. Rutilius à M. Scauro accusatus. Annal. III. 66.

Rutilius et Scaurus suam ipsi vitam posteà narravere, fiduciam potiùs morum, quàm arrogantiam arbitrati. Vit. Agric. cap. 1.

A. U. C. 646. A. C. 107.

Aurelius Scaurus à Germanis captus. De Mor. German. cap. 37.

A. U. C. 647. A. C. 106.

Cassius à Germanis victus cæsusque. De Mor. German. cap. 37.

A. U. C. 648. A. C. 105.

Serviliæ leges senatui judicia reddunt. Annal. XII. 60.

A. U. C. 649. A. C. 104.

Servilius Cæpio et Cn. Manlius à Germanis fusi. De mor. German. cap. 37.

A. U. C. 653. A. C. 100.

Germani à C. Mario in Italiâ victi: at non impunè. De Mor. German. cap. 37.

A. U. C. 654. A. C. 99.

Saturninus turbator plebis. Annal. III. 27.

A. U. C. 658. A. C. 95.

Ptolemæus, Cyrenarum rex, cui cognomentum Apionis fuit, agros populo Romano cum regno relinquit. Annal. XIV. 18.

A. U. C. 662. A. C. 91.

L. Crasso et Domitio censoribus rhetores cludere ludum impudentiæ jussi sunt. Dialog. de Orat. cap. 35.

A. U. C. 663. A. C. 90.

Turbator plebis, nec minor largitor, nomine senatûs, Drusus: corrupti spe, aut illusi per intercessionem socii. Inde bellum Italicum. Annal. III. 27.

A. U. C. 666. A. C. 87.

Mithridaticum bellum. Athenienses socii sunt Mithridatis adversùs Sullam. Annal. II. 55.

Jussu regis Mithridatis apud cunctas Asiæ insulas et urbes trucidantur Romani. Annal. IV. 14.

Coi, fidem suam tum testati, cives Romanos templo Æsculapii induxere. Annal. IV. 14.

Multa eorumdem in populum Romanum merita, sociæque victoriæ. Annal. XII. 61.

Gravissimo in discrimine exercitûs, ob asperitatem hiemis et penuriam vestis, cùm id Smyrnam in concionem nuntiatum foret, omnes, qui adstabant, detraxere corpori tegmina, Romanisque legionibus miserunt. Annal. IV. 56.

Bellum civile. Multæ et diversæ leges. Annal. III. 27.

Marius et Sulla de judiciorum jure præcipuè bellant. Annal. XII. 60.

E plebe infimâ C. Marius, et nobilium sævissimus L. Sulla, victam armis libertatem in dominationem vertunt. Hist. II. 38.

Cn. Pompeius octavodecimo ætatis anno civilia bella sustinet. Annal. XIII. 6.

Cn. Pompeius Mario Sullâque occultior, non melior. Et numquam posteà nisi de principatu quæsitum. Hist. II. 38.

A. U. C. 667. A. C. 86.

Haud longa Cinnæ dominatio. Annal. I. 1.

Prælio, quo apud Janiculum adversùs Cinnam pugnatum est; Pompeianus miles fratrem suum, dein cognito facinore, seipsum interficit. Tanto acrior apud majores sicut virtutibus gloria, ita flagitiis pœnitentia fuit. Hist. III. 51.

Cornelii Merulæ, flaminis Dialis, cædes. Sex et septuaginta annis nemo post eum suffectus. Annal. III. 58.

A. U. C. 670. A. C. 84.

L. Sulla, pulso Mithridate, fidem atque virtutem Magnetum decorat. Annal. III. 62.

A. U. C. 671. A. C. 83.

Ardet Capitolium civili bello, sed fraude privatâ. Annal. VI. 12. et Hist. III. 72.

Arsere et Sibyllini libri. Quæsita Samo, Ilio, Erythris, per Africam etiam ac Siciliam, et Italicas colonias carmina Sibyllæ, una seu plures fuere; datumque sacerdotibus negotium, quantum humanâ ope potuissent, vera discernere. Annal. VI. 12.

Capitolium iisdem rursus vestigiis situm exstruendi curam victor Sulla suscipit. Hist. III. 72.

A. U. C. 672. A. C. 81.

L. Sulla dictator, abolitis vel conversis prioribus legibus, plura addit; et tribunorum plebis licentiam tollit. Annal. III. 27.

Lege Sullæ viginti quæstores creati supplendo senatui, cui judicia tradiderat. Annal. XI. 22.

A. U. C. 673. A. C. 80.

Pomœrium Urbis à L. Sullâ auctum. Annal. XII. 23.

A. U. C. 675. A. C. 78.

Haud longa Sullæ dominatio. Annal. I. 1.

A. U. C. 676. A. C. 77.

Sulla moritur. Hoc solum felicitati ejus negatum, quod Capitolium non dedicaverit. Hist. III. 72.

Lutatius Catulus, consul, Capitolium dedicat; ejusque nomen, inter tanta Cæsarum opera, usque ad Vitellium mansit. Hist. III. 72.

Turbidæ Lepidi rogationes, ut acta mortui Sullæ rescinderentur. Annal. III. 27.

A. U. C. 680. A. C. 73.

Sertorii atque Mithridatis ingentibus bellis labat respublica. Annal. III. 73.

A. U. C. 681. A. C. 72.

Cyziceni circumsessi haud minùs suâ constantiâ, quàm præsidio Luculli, Mithridaten regem pellunt; ideoque libertatem adepti. Annal. IV. 36.

Servile bellum. Spartaco tamen, post multas consularium exercituum clades inultam Italiam urenti, haud datum ut pacto in fidem acciperetur. Annal. III. 83. et XV. 46.

A. U. C. 684. A. C. 69.

Tribunis plebis reddita licentia. Annal. III. 27.

Tum non modò in commune, sed in singulos homines latæ quæstiones; et corruptissimâ republicâ multæ leges. Annal. III. 27.

A. U. C. 685. A. C. 68.

L. Lucullus Armeniam penetrat, et itinera aperit. Annal. XV. 27.

Lex Roscia de equitum Romanorum loco apud theatrum. Annal. XV. 32.

A. U. C. 687. A. C. 66.

Cn. Pompeio, Piraticum bellum gesturo, multum à populo Romano potestatis datum. Annal. XV. 25.

Piratico bello Antonium adjuvant Byzantii. Annal. XII. 62.

A. U. C. 691. A. C. 62.

Romanorum primus Cn. Pompeius Judæos domuit; templumque jure victoriæ ingressus est. Muri Hierosolymorum diruti; delubrum mansit. Hist. V. 9.

A. U. C. 696. A. C. 57.

Germani à Julio Cæsare in Galliâ victi. De Mor. German. cap. 37.

A. U. C. 699. A. C. 54.

Primus omnium Romanorum Julius Cæsar, cum exercitu Britanniam ingressus, quamquam prosperâ pugnâ terruerit incolas, ac littore potitus sit, potest videri eam ostendisse posteris, non tradidisse. Vit. Agric. cap. 13.

Cn. Pompeius mansuram theatri sedem ponit; ideoque incusatus à senioribus. Annal. XIV. 20.

Anteà subitariis gradibus, et scenâ in tempus structâ, ludos edi solitum. Vetustioribus adhuc temporibus, stans populus ludos spectabat, ne si consideret, theatro dies totos ignaviâ continuaret. Annal. XIV. 20.

Pompeii Crassique potentia citò in Cæsarem cessura. Annal. I. 1.

A. U. C. 701. A. C. 52.

Crassus à Parthis trucidatus. Annal. II. 2. et de Mor. German. cap. 37.

Cassius debellati exercitûs Romani reliquias servat; ipse posteà Parthorum victor. Inde familia Cassia per illas gentes celebrata. Annal. XII. 2.

A. U. C. 702. A. C. 51.

Galli Julium Cæsarem apud Alesiam obsident. Annal. XI. 23.

Victore Cæsare, nullum breviore spatio, quàm adversùs Gallos confectum est bellum. Annal. XI. 24.

Cn. Pompeius, tertiùm consul, corrigendis moribus delectus. At gravior remediis, quàm delicta erant, suarumque legum auctos idem ac subversor. Annal. III. 28.

A. U. C. 706. A. C. 47.

Pharsalica pugna. Quæ armis tuebatur, armis amittit Cn. Pompeius. Annal. III. 28.

Pompeii potentia in Cæsarem cedit. Annal. I. 1.

Exin continua per viginti annos discordia: non mos, non jus: deterrima quæque impunè; ac multa honesta exitio sunt. Annal. III. 28.

A. U. C. 707. A. C. 46.

Lex dictatoris Cæsaris de modo credendi possidendique intrà Italiam. Annal. VI. 16.

Cæsar seditionem exercitûs verbo uno compescit, *Quirites* vocando, qui sacramentum ejus detrectabant. Annal. I. 42.

A. U. C. 708. A. C. 45.

Dictator Cæsar lege Cassiâ patricios sublegit. Annal. XI. 25.

A. U. C. 709. A. C. 44.

Consul uno die fuit Caninius Rebilus, C. Cæsare dictatore, cùm belli civilis præmia festinarentur. Hist. III. 37.

A. U. C. 710. A. C. 43.

Repentina vis dictatorem Cæsarem opprimit. Hist. III. 68.

Cæsar Octavianus nonodecimo ætatis anno civilia bella sustinet. Annal. XIII. 6.

Is, adolescens privatus, veteranos cupidine dominandi concitos per largitiones inflammat, exercitum parat, corrumpit consulis legiones, simulat Pompeianarum gratiam partium. Annal. I. 10.

A. U. C. 711. A. C. 42.

Cæsis Hirtio et Pansâ consulibus, utriusque copias Octavius occupat; extorquet invito senatu consulatum, armaque, quæ in Antonium acceperat, contra rempublicam vertit. Annal. I. 10.

Triumviratus: proscriptio civium: divisiones agrorum. Annal. I. 10.

Cicero interficitur. Ab ejus interitu mutata eloquentia. Dialog. de Orat. cap. 24.

A. U. C. 712. A. C. 41.

Philippensis acies. Bruto et Cassio cæsis, nulla jam publica arma. Annal. I. 2. et III. 76.

A. U. C. 714. A. C. 39.

Perusinum bellum. Annal. V. 1.

Brundisinum fœdus. Annal. I. 10.

Stratonicenses Parthorum irruptionem, nihil mutatâ in populum Romanum constantiâ, perferunt. Annal. III. 62.

Regnum Judææ ab Antonio Herodi datum. Hist. V. 9.

A. U. C. 715. A. C. 38.

Pax inter Sex. Pompeium ac triumviros pacta. Annal. V. I.

Pacorus, Judæâ potitus, à P. Ventidio interficitur; et Parthi trans Euphraten redacti. Hist. V. 9.

Amisso Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens. De Mor. German. cap. 37.

A. U. C. 716. A. C. 37.

Cæsar, cupidine formæ, aufert Tiberio Neroni uxorem Liviam, incertum an invitam; adeò properus, ut ne spatio quidem ad enitendum dato, penatibus suis gravidam induxerit. Annal. V. 1.

Consulti per ludibrium pontifices, an concepto, necdum edito partu, ritè nuberet. Annal. I. 10.

A. U. C. 717. A. C. 36.

Tarentinum fœdus. Annal. I. 10.

Agrippa Ubiorum gentem, Rheno transgressam, in fidem accipit. Annal. XII. 27.

Experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocantur, ut arceant, non ut custodiantur. De Mor. German. cap. 28.

Judæos C. Sosius subigit. Hist. v. 9.

A. U. C. 718. A. C. 35.

Lepidus, postquàm socordiâ senuit, specie quoque amicitiæ, legionibus exuitur. Annal. I. 2. 9 et 10.

Cæsar bellis civilibus Cilnium Mæcenatem, equestris ordinis, cunctis apud Romam atque Italiam præponit. Annal. VI. 2.

A. U. C. 719. A. C. 34.

Sextus Pompeius, pacis imagine deceptus, apud Siciliam opprimitur. Annal. I. 2 et 10.

A. U. C. 723. A. C. 30.

Actiaca victoria. Annal. I. 3.

Cæsar vultu et aspectu Actiacas legiones Brundisii turbantes exterret. Annal. I. 42.

A. U. C. 724. A. C. 29.

Antonio per libidines pessum dato, eoque interfecto, Cæsar, posito triumviri nomine, cuncta discordiis civilibus fessa, nomine *Principis*, sub imperium accipit. Annal. I. 2 et 9.

Luxus mensæ, à fine Actiaci belli, ad ea arma queis Ser. Galba rerum adeptus est, per annos centum profusis sumtibus exerciti. Annal. III. 55.

Princeps Augustus lege Sæniâ patricios sublegit. Annal. XI. 25.

Mauros Juba rex accipit, donum populi Romani. Annal. IV. 5.

Phraates, Parthorum rex, cuncta venerantium officia ad Augustum vertit; partemque prolis firmandæ amicitiæ mittit: haud perinde Romanorum metu, quàm fidei popularium diffisus. Annal. II. 1.

A. U. C. 725. A. C. 28.

Augustus, inter alia dominationis arcana, seponit Ægyptum, vetitis, nisi permissu, ingredi senatoribus aut equitibus Romanis illustribus: ne fame urgeret Italiam, quisquis eam provinciam, claustraque terræ ac maris, quamvis levi præsidio, adversùm ingentes exercitus insedisset. Annal. II. 59.

C. Oppius, Cornelius Balbus, Matius, Vedius, aliaque equitum Romanorum, sub Augusto Principe, prævalida nomina. Oppius

et Balbus primi Cæsaris opibus potuere conditiones pacis et arbitria belli tractare. Annal. xii. 60.

Statilius Taurus, Marcius Philippus, Corn. Balbus hostiles exuvias, aut exundantes opes, ornatum ad Urbis et posterûm gloriam conferunt. Annal. iii. 72.

Augustus sibi atque urbi Romæ templum apud Pergamum sisti non prohibet. Annal. iv. 5.

A. U. C. 726. A. C. 27.

Sexto suo consulatu Cæsar Augustus, potentiæ securus, quæ triumviratu jusserat, abolet; datque jura, queis pace et Principe uteremur. Annal. iii. 28.

A. U. C. 731. A. C. 22.

Piso, qui civili bello resurgentes in Africâ partes acerrimo ministerio adversùs Cæsarem juverat; mox Brutum et Cassium secutus, concesso reditu, petitione honorum abstinebat, delatum ab Augusto consulatum accipit. Annal. ii. 43.

Marcellus, flagrantibus plebis studiis, intrà juventam, morte ereptus. Annal. ii. 41.

M. Agrippæ Mitylenense secretum. Annal. xiv. 53.

A. U. C. 733. A. C. 20.

Augustus M. Agrippam generum sumit. Annal. i. 3. et Hist. i. 15.

Ejus filii Caius ac Lucius in familiam Cæsarum posteà inducti. Ibid.

A. U. C. 734. A. C. 19.

Datus rex Armeniis à Cæsare Tigranes, deductusque in regnum à Tiberio Nerone. Annal. ii. 3.

A. U. C. 736. A. C. 17.

M. Agrippa socius tribuniciæ potestatis deligitur. Annal. iii. 56.

A. U. C. 737. A. C. 16.

Ludi seculares ab Augusto editi. Annal. xi. 11.

A. U. C. 738. A. C. 15.

Lolliana clades. Annal. i. 10.

A. U. C. 742. A. C. 11.

M. Agrippa vitâ concessit. Annal. I. 3.

Sulpicius Quirinius, impiger militiæ, et acribus ministeriis, consulatum, mox expugnatis per Ciliciam Homonadensium castellis, insignia triumphi adeptus. Annal. III. 48.

A. U. C. 743. A. C. 10.

Germani à Druso in suis sedibus perculsi. De Mor. Germ. cap. 37.

A. U. C. 745. A. C. 8.

Drusus extinctus magnam sui apud Populum Romanum memoriam relinquit: credebatur enim, si rerum potitus foret, libertatem redditurus. Annal. I. 3 et 33.

Is aggerem coercendo Rheno inchoaverat. Annal. XIII. 53.

A. U. C. 746. A. C. 7.

Pomœrium Urbis ab Augusto auctum. Annal. XII. 23.

Germani à Tiberio in suis sedibus perculsi, ac sæpe posteà fusi. De Mor. Germ. cap. 37.

Mæcenas, Augusti amicitiâ præcipuus, moritur. Provectâ tamen ætate speciem magis in amicitiâ Principis, quàm vim tenuit, fato potentiæ raró sempiternæ. Annal. III. 30.

A. U. C. 747. A. C. 6.

Tiberii de Germanis triumphus. Annal. I. 4 et 34. II. 26.

Cum Germanis Tiberius, Germanicus, aliique duces rursum bellavere: multaque invicem damna. Non Samnis, non Pœni, non Hispaniæ, Galliæve, ne Parthi quidem sæpiùs admonuere: quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. De Mor. Germ. cap. 37.

A. U. C. 748. A. C. 5.

Jussu Augusti Armeniis impositus rex Artavasdes; pòst non sine clade Romanâ dejectus. Annal. II. 3.

Defuncto Agrippâ, Augustus Tiberium Neronem potestatis

tribuniciæ socium delegit, ne successor in incerto foret. Annal. III. 56.

A. U. C. 749. A. C. 4.

Tiberius, ab uxore suâ Juliâ spretus, Rhodum abscedit: ibique iram, et simulationem, secretas libidines meditatur. Annal. I. 4 et 53.

A. U. C. 750. A. C. 3.

Post mortem Herodis, Simon quidam in Judæâ regium nomen invadit. Is à Quinctilio Varo, obtinente Syriam, punitus: et gentem coercitam liberi Herodis tripartitò rexere. Hist. V. 9.

A. U. C. 752. A. C. 1.

Caius Cæsar componendæ Armeniæ deligitur. Is Ariobarzanem, origine Medum, ob insignem corporis formam, et præclarum animum, volentibus Armeniis præfecit. Annal. II. 4.

Caio Cæsari obtinenti Armeniam datus rector Sulpicius Quirinius. Annal. III. 48.

Ut valida Augusto in rempublicam fortuna, ita domi improspera fuit. Julia, ejus filia Tiberiique uxor, ob impudicitiam Pandatariâ insulâ, mox oppido Rheginorum, qui Siculum fretum accolunt, clausa. Annal. I. 53. et III. 24.

Julus Antonius, ob adulterium Juliæ, morte punitus. Annal. IV. 44.

Sempronius Graccus, Juliæ pervicax adulter, amotus Cercinam Africi maris insulam. Annal. I. 53.

A. U. C. 755. J. C. 2.

Lucium Cæsarem euntem ad Hispanienses exercitus mors, vel Liviæ dolus, opprimit. Annal. I. 3.

A. U. C. 757. J. C. 4.

Caium Cæsarem remeantem Armeniâ, et vulnere invalidum, mors fato propera, vel novercæ Liviæ dolus, abstulit. Annal. I. 3.

Tum in Tiberium cuncta vergere: filius, collega imperii, consors tribuniciæ potestatis adsumitur. Annal. I. 3. Hist. I. 15.

A Tiberio quoque, super propriam stirpem, Germanicus adsumtus. Annal. XII. 25.

A. U. C. 759. J. C. 6.

Capito Ateius principem in civitate locum studiis civilibus obtinet. Consulatum ei adceleravit Augustus, ut Labeonem Antistium iisdem artibus præcellentem anteiret. Annal. III. 75.

A. U. C. 760. J. C. 7.

Livia senem Augustum devinxerat adeò, utì nepotem unicum Agrippam Postumum in insulam Planasiam projiceret. Annal. I. 3.

A. U. C. 761. J. C. 8.

Julia, Augusti neptis, convicta adulterii, projicitur in insulam Trimetum, haud procul Apulis littoribus. Annal. IV. 71.

D. Silanus, ejus adulter, amicitiâ Augusti prohibetur; exiliumque sibi demonstrari intelligens, fugit. Annal. III. 24.

Augustus, commotus Cassii Severi libidine, quâ viros fœminasque illustres procacibus scriptis diffamaverat, primus cognitionem de famosis libellis, specie legis majestatis, tractat. Annal. I. 72.

Apud veteres fuit quoque lex majestatis; sed alia in judicium veniebant. Si quis proditione exercitum, aut plebem seditionibus, denique malè gestâ republicâ majestatem populi Romani minuisset, facta arguebantur, dicta impunè erant. Annal. I. 72.

A. U. C. 762. J. C. 9.

Augustus legem Papiam Poppæam incitandis cœlibum pœnis et augendo ærario sancit. Annal. III. 25.

Bellum Dalmaticum à Tiberio confectum. Ornospades haud inglorius auxiliator, eòque civitate Romanâ donatus. Annal VI. 37.

Variana clades. Tres cum Varo legiones periere. Victor Arminius. Annal. I. 10. 59 et 62. de Mor. German. cap. 37.

A. U. C. 765. J. C. 12.

Tiberii de Pannoniis ac Dalmatis triumphus. Annal. I. 4 et 34.

Caius, Germanici et Agrippinæ filius, in castris nascitur: eum, in contubernio legionum eductum, militari vocabulo *Caligulam* appellant, quia plerumque ad conciliandi vulgi studia eo tegmine pedum induebatur. Annal. I. 41.

A. U. C. 766. J. C. 13.

Augustus, cùm Tiberio tribuniciam potestatem à patribus rursum postularet, quamquam honorâ oratione, quædam de habitu vultuque et institutis ejus jecerat, quæ velut excusando exprobaret. Inde fama ne Tiberium quidem caritate, aut reipublicæ curâ adscitum: sed quoniam arrogantiam sævitiamque ejus introspexerit, comparatione deterrimâ sibi gloriam quæsivisse. Annal. I. 10.

A. U. C. 767. J. C. 14.

Gravescere cœpit valetudo Augusti: et quidam scelus uxoris suspectabant. Tiberius properis matris literis accitur: neque satis compertum, spirantem adhuc Augustum apud urbem Nolam, an exanimem repererit. Excessisse Augustum et rerum potiri Tiberium fama eadem fert. Annal. I. 5.

HACTENUS veterem memoriam relegimus. Res autem Tiberii, Caii Caligulæ, Claudii, Neronis, Galbæ, Othonis, Vitellii, ipsaque Vespasiani initia, ab anno U. C. DCCLXVII, ad annum U. C. DCCCXXIV, Annalium, Historiarum, Supplementorum, Appendicisque libris, quos supra edidimus, satis innotuere. At, ut brevitati simul et utilitati consulam, Vespasiani, Titi Domitiani, ac Nervæ res, quas cognoscere interest, in Appendice Chronologicâ summatim complectar. Et ne in hâc Cæsarum historiâ desit exemplum optimi Principis, addidero res Trajani, Latinis Augustæ historiæ scriptoribus intactas, æternâ tamen memoriâ dignissimas, quibusque vetus ætas nihil habet ad splendorem illustrius, ad documentum præstantius. Hæc igitur nostra Appendix florentissimi adhuc imperii Romani annos quadraginta continet, ab anno nempe U. C. DCCCXXV. Jesu Christi 72. *ad annum Urbis conditæ DCCCLXX. Jesu Christi* 117.

A. U. C. 825. J. C. 72.

Vespasiano Augusto IV. Tito Cæsare II. consulibus. Invaluerant duo præcipua bellorum civilium mala, legum oblivio, et adversùs dominantes audacia. In hâc imperii pace, utrique subvenit Vespasianus. Urbi leges, regnatrici domui munimenta addita. Quò precaverentur militares motus, prætoriarum cohortium præfecturam Titus accepit:[1] magnum equestris ordinis ornamentum, et paterni imperii tutamentum. Coercita autem fœminarum licentia, pœnâ ancillas fore, quæ se alieno servo jungerent.[2] Repressa quoque creditorum sævitia; et interdictum ne filiorum familias fœneratoribus exigendi crediti jus umquam esset, ne post patrum quidem mortem.[3] Simul reficiebatur pulcherrimum ac vetustissimum imperii monumentum. Nempe tria millia ærearum tabularum, quibus continebantur, pænè ab exordio Urbis, senatusconsulta, plebiscita de societate, fœdere, privilegio cuicumque concessis, quæ, incenso Capitolio, conflagraverant, undique investigatis exemplaribus, reposita.[4] Ad conciliandos populi animos, datum à Tito congiarium.[5] Hæc popularitatis studia aversabatur Helvidius Priscus,[6] Thraseæ genere, et severioris philosophiæ placita sectatus. Integræ libertatis cupitor, querebatur publicum servitium civilibus Vespasiani studiis certiùs, quàm priorum Principum vitiis, induci. Inde acerbior quævis principatûs acta carpebat, sententiarum quoque, quas Princeps in senatu afferret, assiduus obtrectator. Vespasianus tales sui contumelias diu tulit, Helvidii integritatem, et Thraseæ, cui ipse amicus fuerat, virtutem reveritus. Ne tamen infringeretur auctoritas, Helvidium monuit, ut vel contumaciam exueret, vel sileret.[7] Contra ille in dies pervicacior et infensior, primùm exilio, dein morte, vel invito Principe,

[1] *Accepit.* Plinius, in præfat.

[2] *Jungerent.* Sueton. in Vespas. XI. Vide jam dicta supra Annal. XII. 53.

[3] *Mortem.* Sueton. ibid. Id jam statuerat Claudius, ut dictum est Annal. XI. 13.

[4] *Reposita.* Sueton. in Vespas. VIII.

[5] *Congiarium.* Memoratur in Titi nummis. Vide supra p. 237.

[6] *Helvidius Priscus.* Jam laudatus supra Annal. XVI. 28 et 35. Ejus mores, offensæ gloriæque initium vidimus in Hist. IV. 5.

[7] *Vel sileret.* De his plura Arrianus in Epictet. I. 2.

multatus est. Philosophi, ut procacia ingenia, Urbe submoti. Musonius, favore Muciani, commune discrimen solus effugit. Demetrius et Hostilius, majoris petulantiæ, in insulas relegati.[1] Interim Petilius Cerialis, confecto bello Germanico, in Britanniam fuerat missus. Decessore suo Vettio Bolano validior terrorem statim intulit, Brigantum civitatem adgressus. Multa prælia, et aliquandò non incruenta: magnam Brigantum partem aut victoriâ amplexus est, aut bello.[2]

A. U. C. 826. J. C. 73.

Fl. Domitiano Cæsare II. M. Valerio Messalino consulibus, ut cresceret favor congiarium[3] à Domitiano datum. In eo visi senes, qui se à divo Augusto semel atque iterum accepisse congiarium narrabant.[4] Grandævos alios multos prodidit census, qui tum peragebatur; et ne singulis moremur, res est confessa in regione Italiæ octavâ[5] centenûm annorum censos fuisse homines LIV. centenûm denûm homines XIV. centenûm vicenûm quinûm homines duos, centenûm tricenûm homines quatuor, centenûm tricenûm quinûm aut septenûm, totidem, centenûm quadragenûm homines tres.[6] Id tanto curiosiùs observatum, quòd mortalitas in longi ævi spes sit semper intenta, et ætas Principis ad senium vergeret. Placuit in eâdem censurâ explorari magnitudinem Urbis, quam ex tantulis initiis virtus Romana in immensum extulerat. Compertum mœnia ejus collegisse ambitu pass. XIII M CC.[7] Ejusdem spatium mensurâ currente à milliario in capite Romani fori statuto ad singulas portas numero triginta septem effecisse passuum per directum XXX M DCCLXV. Ad extrema verò tectorum cum castris prætoriis ab eodem milliario, per vicos omnium viarum numerata fuisse paulo ampliùs septuaginta millia passuum. Quò si quis altitudinem tectorum addat, dignam profectò æstimationem concipiat, fateaturque nullius urbis magnitudinem in toto orbe

[1] *Relegati.* Dio, LXVI. p. 751.

[2] *Aut bello.* Tacit. Vit. Agric. cap. 17. et Hist. IV. 68 et seq.

[3] *Congiarium.* De quo dictum supra p. 237.

[4] *Narrabant.* Tacit. Dialog. de Orat. cap. 17.

[5] *Regione Italiæ octavâ.* Inter Ariminum, *Rimini*, et Placentiam, *Placenza.*

[6] *Homines tres.* Hæc omnia Plinius, VII. 49.

[7] *Pass.* XIII M CC. De hâc urbis Romæ magnitudine disseruimus supra.

potuisse ei comparari.[1] Ne magnificentiâ ulli cederet, advectæ undique opes exteræ, novaque in dies attollebantur monumenta. Hæc augebat Vespasianus, refectis, quæ labarent, tacito quidem suo nomine, sed servatâ veterum inscriptionum gloriâ, cùm ipse additis novis splendidissimisque operibus satis inclaresceret. Atque ut Urbis splendori ex civium moribus ac dignitate accederet decus, senatum et equitem recensuit: summoti indignissimus quisque; et honestissimi Italicorum ac provincialium adlecti.[2] Ita amplissimos ordines sub prioribus Principibus cæde variâ exhaustos, veterive contaminatos negligentiâ, purgavit supplevitque, ut, cùm ducentas gentes in senatu vix reperisset, mille composuerit.[3] Et ne paupertas probro esset, consulares inopes quingenis sestertiis[4] annuis sustentavit.

A. U. C. 827. J. C. 74.

Vespasiano Augusto V. Tito Cæsare III. consulibus. Peracto censu, conditum est lustrum imperii supremum.[5] Tum Princeps Achaiam, Lyciam, Rhodum, Byzantium, Samum, Tracheam Ciliciam, et Commagenem in provinciarum formam redegit.[6] Succensuit quidem Apollonius; et acriùs, quàm philosophum decebat: Neronem laudans, quòd libertatem Græcis dedisset, Vespasianum qui eam tolleret, literis increpavit.[7] At ipse posteà edoctus quas curas pro republicâ rectè et consultè ordinandâ Princeps sustineret, posuit iras, et in publicæ lætitiæ partem laudesque venit. Una tunc fœmina, Cænis nomine,[8] famam Vespasiani inumbrabat Antoniæ quondam liberta, fidem ita probaverat, ut

[1] *Comparari.* Hæc et superiora Plinius, III. 5.

[2] *Provincialium adlecti.* Sueton. in Vespasian. IX.

[3] *Mille composuerit.* Aurel. Victor. de Cæsaribus.

[4] *Quingenis sestertiis.* Sueton. in Vespasian. XVII. Quingena autem sestertia sunt *Angl.* 4166*l.* 13*s.* 4*d.*

[5] *Imperii supremum.* Censorinus, *de Die natali.* cap. 18. De censu lustroque Romanorum diximus in not. et emend. ad Annal. XI. 25.

[6] *Redegit.* Sueton. in Vespasian. VIII. Euseb. in Chronic. et Aurel. Victor. in Epitome. Perperam autem in Suetonio *Thraciam Ciliciam,* pro *Tracheam Ciliciam* legitur, ut patet ex Victore; idque jam aliis observatum. Inde facilè intelligas cur Flaviopolis, urbs Ciliciæ, initium æræ suæ in nummis ab hoc anno ceperit. Nummos vide apud Cl. Pellerin, *Premier Supplément aux Recueils de Médailles,* p. 34. Trachea Cilicia nunc Turcis dicitur *Itch-iil.*

[7] *Literis increpavit.* Quas vide apud Philostratum, Vit. Apollon. v. 41.

[8] *Cænis nomine.* Sueton. in Vespasian. III. Dio, LXVI. p. 751.

secretioribus adhibita jussaque nuntiare Tiberio, quæ adversùs eum pararet Sejanus: pòst Vespasiani voluptatibus, antequàm Flaviam Domitillam uxorem duceret, innexa. Is, privatus adhuc, amissâ uxore, Cænidem in contubernium revocavit, atque etiam Princeps pænè justæ uxoris loco habuit. Cænis in id fastigium evecta, nihilque in auctoritate magnificum, nisi immensas opes, reputans, fortunam ad lucra vertit; provinciarum et exercituum præfecturas, magistratus, sacerdotia, ipsaque Principis responsa venalia proponebat. Tanta fœditas laudes Principis obruisset, ni inexplebilem fœminæ cupidinem finisset mors. Tum si quid adhuc obtrectationis ex tributorum vectigaliumque magnitudine supererat, Vespasianus publicâ necessitate [1] et Principalibus impensis, quæ in Urbis totiusque imperii decus ac magnificentiam unicè cederent, fuit excusatus. Hoc anno [2] feliciter se exeruit agricolarum industria. Cùm enim prægelidæ hiemis acerbitate spes tota segetum interiisset, reperti in agro Treverico [3] qui adversis temporum obluctati, mense Martio campos resarrientes novam sementem telluri credidere. Natura, labore vinci læta, agrestem patientiam uberrimis messibus pensavit.

A. U. C. 828. J. C. 75.

VESPASIANO Augusto VI. Tito Cæsare IV. consulibus, templum Pacis,[4] quo nullum in Urbe fuit majus pulchriusque, dicatum est: ibi, ceteras inter opes undique terrarum advectas, posita templi Hierosolymitani spolia.[5] Simul attollebatur ingens magnificentiæ et luxuriæ miraculum, amphitheatrum,[6] divo Augusto quondam meditatum, tranquillioribus servatum temporibus. Architectura, liberè exspatiata, et undequaque spectabilis, suas omnes opes

[1] *Publicâ necessitate.* Quam Neronis libidines et civilia bella tantam induxerant, ut Vespasianus, cùm imperium capesseret, professus sit *quadringenties millies, Angl.* 333,333,333*l.* 6*s.* 8*d.* *opus esse, ut respublica stare posset.* Sueton. in Vespasian. XVI.

[2] *Hoc anno.* Plin. XVIII. 20.

[3] *Agro Treverico.* Nunc *Treves.*

[4] *Templum Pacis.* Dio, LXVI. p. 752. Sueton. in Vespasian. IX.

[5] *Spolia.* Vide supra in Appendice ad librum Historiarum, v. 52.

[6] *Amphitheatrúm.* Sueton. ibid. Hujus amphitheatri pars magna adhuc extat, et dicitur *il Colosseo*; Accipimus ex MS. Vindobonensi edito supra, Vespasianum illud ad tres gradus erexisse; editisque ludis, dedicavisse; deinde à Tito rursus dedicatum, adjectis duobus gradibus. Domitianus illud ad clypea usque perduxit, penitusque perfecit.

explicuit. Admirationem auxit in hujus monumenti decora tractum colosseum Neronis simulacrum, sed damnatis ejus sceleribus, venerationi Solis dicatum.[1] Hâc operum audaciâ Urbs se priscis Orientis et Ægypti prodigiis æquabat, cùm Vespasianum ad belli curas retrahere voluit Vologeses, Parthorum rex. Is nuntiabat "Ala-" nos,[2] barbaram gentem, fugatis regibus Pacoro et Tiridate, "Mediam Armeniamque populari: Parthis jam imminere: inde "Romanorum agros incursaturos." "Adversùs communem hostem "arma sociari: alterutrum de Vespasiani filiis ducem belli mitti" flagitabat.[3] Designabaturque Domitianus, et juvenili impetu, et fraternæ gloriæ æmulatu in hæc præceps. At Vespasianus, filii naturam, dominationis avidam, reveritus, lætusque Arsacidarum fastigium barbarâ vi imminui, hanc belli aleam detrectavit;[4] prætexens Romanos ab exteris domesticisque præliis recentiores, novis periculis non objectandos. Iratus Vologeses superbas mittit epistolas, quibus inscripserat:[5] "Arsaces rex regum Flavio Vespa-"siano." Modestiore responso, quod hujusmodi fuit, "Arsaci, regi "regum, Fl. Vespasianus," adeò irritata Vologesis ferocia, ut Syriam occupare statim pararet. Adversùs barbarum impetum restitit interrita Trajani,[6] Syriæ præsidis, constantia; et virtus jam vivida ejus filii, qui puer admodùm[7] in maximas spes adolescebat. Parthorum superbiâ metu solo cohibitâ, Vologeses in pacem coactus est.[8] Decreta Trajano, qui hoc decus antiquis natalibus addidit, triumphalia ornamenta;[9] editique ludi, quos ferè funestavit Cynicorum malignitas. Ii pulsi, ut philosophorum vulgus, clam in Urbem irrepserant: publicis moribus tanto iratiores, quanto diutiùs coercita maledicentia, rebantur se opportunam populum Romanum insectandi occasionem nactos. Diogenes, ut nomine, sic re, veterem famam æmulatus, in plebem, spectaculis intentam, conviciis

[1] *Dicatum.* Plin. XXXIV. 7.

[2] *Alanos.* Supra Tanaim et paludem Mæotidem habitabant Alani. Joseph. Bell. Jud. VII. 7. n. 4.

[3] *Mitti flagitabat.* Sueton. in Domitian. II.

[4] *Detrectavit.* Dio, LXVI. p. 752.

[5] *Inscripserat.* Dio, ibid.

[6] *Trajani.* Ad hunc Trajanum, Trajani Imperatoris patrem, pertinet præstantissimus è Museo Pembrockiano nummus, quem eruditè explicavit Cl. Belley, *Mémoires de l'Académie Royale des Inscriptions*, Vol. XXX. p. 271 et seq.

[7] *Puer admodùm.* Plin. in Panegyric. XIV.

[8] *Coactus est.* Victor *de Cæsaribus*, et *in Epitome.*

[9] *Triumphalia ornamenta.* Plin. in Panegyric. IX et XVI.

invehitur. Effrena procacitas verberibus multata.[1] Heras, supplicio invitatus magis, quàm territus, atrociùs criminari audet. Iterata licentia rei capite expiata.[2] Silentibus bellis, in hâc pacis tranquillitate, et cùm studia liberalitate[3] Principis refoverentur, juvit expendere[4] quomodò Urbs, quæ tot eminentium oratorum ingeniis gloriâque effloruisset, eâ laude ita tunc esset orbata, ut vix nomen ipsum oratoris retineret. Hâc quidem de re disseruere M. Aper, Julius Secundus, Curiatius Maternus et Vipstanius Messala, ingenii famâ tum insignes. Singula rei momenta ritè perpensa; et quæ olim studia alerent, quæ deinde vel ipsa ingenia pessum dederint tractata. In confesso tamen fuit eloquentiam alumnam esse licentiæ ac libertatis: nullos umquam fuisse oratores in iis civitatibus, quæ severissimis legibus uterentur: bono seculi sui utendum: sapientissimi uniusque Principis pacem contumaci arrogantique eloquentiâ meliorem esse atque utiliorem. Hæc cùm Tacitus juvenis admodùm[5] audiisset, posteà literis tradidit, et utilitati publicæ consecravit.

A. U. C. 829. J. C. 76.

Vespasiano Augusto VII. Tito Cæsare V. consulibus. Domitianus ab externis bellis hactenus retractus, ne vel successu elatus, vel Orientis societate audax, fortunam præsumeret, adversùs Sarmatas missus est,[6] ex queis gloriæ spes, nullus novarum rerum metus. Recepit signa antè capta, victorque in Urbem rediit. Interim visa Titi virtus elanguescere. Otia tamen fallebat studiis; et de acontiâ,[7] quæ hoc anno apparuit, præclaro carmine perscripsit. At hæc leviora adversùs animum juventutis fervore, et novæ fortunæ licentiâ æstuantem. Parta quidem bellis gloria diu fuit

[1] *Multata.* Dio, LXVI. p. 752.
[2] *Expiata.* Dio, ibid.
[3] *Liberalitate.* De quâ vide Tacitum in Dialog. de Orat. IX. et Suetonium in Vespasian. XVIII.
[4] *Juvit expendere.* Habitusque Dialogus de Oratoribus, editus supra.
[5] *Juvenis admodùm.* Tac. Dialog. de Orat. I. Inde patet Quintilianum, qui alterum et tricesimum ætatis annum attigerat, non esse hujus dialogi auctorem. Contra verò juvenis admodùm Tacitus, tunc octodecim circiter annos natus.
[6] *Missus est.* Hanc expeditionem testantur nummi multi, hoc anno cusi. CAESAR AVG. F. DOMITIANVS. Caput Domitiani. In aversâ parte Sarmata genuflexus signum militare restituit. Infra COS. V. id est, *consul quintùm.* Hoc anno consul quintùm suffectus fuit Domitianus.
[7] *Acontiâ.* Acontias stellas, (seu, ut veriùs loquimur, cometas) Romani dixere, ob jaculi formam. Plin. II. 25.

gliscentibus vitiis velamen. Erupere tandem luxu, libidine, e impotentiori in dies amore Berenices,[1] quæ non modò Romam venerat, et in palatium fuerat recepta,[2] sed et ei Titus nuptias pollicitus ferebatur.[3] Urbs, barbarum dedecus exosa, verebatur adhuc ne cetera Neronianæ aulæ mala redirent. Tum enim Titus ad mediam noctem comessationes cum profusissimo quoque familiarium extendebat; inter exoletorum et spadonum greges frequens. Fœdâ quoque rapacitate constabat eum in cognitionibus patris nundinari præmiarique solitum.[4] Invisa et sævitia, cùm suspectum quemque, et oppositum sibi, violenter opprimeret.[5] Hæc in majus ferebantur, vel ipsis patris virtutibus, qui nec suspicione, nec metu ad perniciem cujusquam compulsus est: immo monentibus amicis cavendum esse Metium Pomposianum, quòd vulgò crederetur genesim habere imperatoriam, consulem eum fecit, spondens "quandòque beneficii memorem futurum."[6] Ea tamen haud perinde fuere in Tito Cæsare naturæ vitia, quàm morbida luxuriantis fortunæ tabes, quæ, optimâ ejus indole, in melius post susceptum principatum statim cessit, ut mox sumus dicturi.[7] Hadrianus,[8] posteà rerum potiturus, hoc anno Romæ natus est IX. Calendas Februarias.

A. U. C. 830. J. C. 77.

FLAVIO Vespasiano VIII. Tito Cæsare VI. consulibus, annus, ut civilibus rebus inturbidus, ita cœli inclementiâ fuit insignis. Notatum est papilionum proventum ter repetito frigore fuisse extinctum, advenasque volucres ad VI. Calendas Februarii spem veris attulisse, mox sævissimâ hieme conflictatas.[9] Quod autem luctuosius, carbunculus,[10] peculiare olim Narbonensis provinciæ malum, qui L. Paullo et Q. Marcio censoribus,[11] primùm in Italiam venerat,

[1] *Berenices.* De quâ dictum supra Hist. II. 2.
[2] *Recepta.* Dio, LXVI. p. 752.
[3] *Ferebatur.* Sueton. in Tit. VII.
[4] *Solitum.* Sueton. ibid.
[5] *Opprimeret.* Aurel. Victor. in Epitome.
[6] *Memorem futurum.* Sueton. in Vespasian. XIV.
[7] *Dicturi.* Infra ad A. U. C. 832.
[8] *Hadrianus.* Spartian. in Hadrian. I.
[9] *Conflictatas.* Plin. XVIII. 25.
[10] *Carbunculus.* Morbum illum adhuc dicimus *carbuncle.*
[11] *Censoribus.* Censores fuere A. U. C. 590.

hoc anno fœdè sæviit, duosque consulares exanimavit, Julium Rufum[1] et C. Læcanium Bassum:[2] illum medicorum inscientiâ sectum; hunc pollice lævæ manûs avulso acu à semetipso, tam parvo vulnere, ut vix cerni posset.[3] His acerbitatibus cùm Urbs esset intenta, C. Plinius, ob studiorum claritudinem Vespasiano familiaris,[4] naturæ historiarum triginta septem libros edidit;[5] opus diffusum, eruditum, nec minùs varium, quàm ipsam naturam:[6] quod utinam majore delectu, minori credulitate fuisset collectum, nec fœdatum insanabili librariorum imperitiâ, aut incuriâ. In hoc tamen suo squalore, maximum humani ingenii, naturæ, atque artis promtuarium semper habebitur. Cn. Julius Agricola, cùm Vespasianus senatum lectissimis viris suppleret, inter patricios adscitus, dein, egregiè administratâ pænè per triennium Aquitaniâ provinciâ laudem adsecutus, in Urbem revocatus est ut suffectus foret consul. Fama quoque erat provinciam ei Britanniam destinari. Ibi Julius Frontinus, Petilio Ceriali, decessori suo, quem supra memoravimus,[7] haud impar, validam et pugnacem Silurum gentem subegerat; super virtutem hostium, locorum quoque difficultates eluctatus.[8] Saborensibus[9] in Hispaniâ permissum, ut oppidum sub Principis nomine exstruerent.

A. U. C. 831. J. C. 78.

L. Ceionio Commodo, Decimo Novio Prisco consulibus, Vespasiani clementia, vel sua inter pericula hactenus illæsa, insolito casu est infracta; quem ut exponam, res altiùs repetenda. Julius Sabinus, apud Gallos opibus præcipuus, et falsâ divi Julii stirpe vanus, Cæsarem se salutari jusserat. Sequanos, Romanis fidos, bello provocare ausus, utì jam supra relatum est.[10] Contra fuit

[1] *Julium Rufum.* Quem consulem A. U. C. 830. vidimus in Supplemento Annal. XVI. 49.

[2] *Læcanium Bassum.* Consulem A. U. C. 817. jam memoratum supra Annal. XV. 33.

[3] *Cerni posset.* Hæc et superiora Plinius, XXVI. 1.

[4] *Familiaris.* Plin. Epist. III. 5.

[5] *Edidit.* Et dicavit Tito sexies consuli. Vide Plinii epistolam, Historiæ naturalis libro primo præfixam.

[6] *Quàm ipsam naturam.* Hæc totidem verbis Plin. Epist. III. 5.

[7] *Supra memoravimus.* Vide annum 825.

[8] *Eluctatus.* Tacit. Vit. Agric. IX.

[9] *Saborensibus.* Tabula ænea reperta Cagneti prope Malacam, nunc *Malaga*, populorum illorum sedem ibi fuisse indicat. Inscriptionem vide apud Gruterum, p. 164. n. 1. et Marianam, *Hist. Hispaniæ*, IV. 4.

[10] *Relatum est.* Tacit. Hist. IV. 67.

fortuna: ipse cum popularibus suis Lingonibus fusus. Captivos, maximè duces, et Sabino intimos, manebant supplicia, rebellionis pœna. Multi aut fugâ, aut voluntariâ morte, infamiæ se subduxere. Sabinus,[1] amore uxoris suæ Eponinæ, nec fugam, nec mortem tentare sustinuit; at arte usus est, ut famam exitii sui vulgaret. Nempe concessit in villam, in quâ sibi certum esse vitam finire simulat; ideoque dimissis servis, duos tantùm libertos sibi fidissimos retinet. Iis secreti consciis, subterraneam specum, condendis thesauris clam olim paratam, subit: mox incensâ villâ, Martialem, è duobus libertis alterum, mittit, qui Eponinæ nuntiet maritum veneno occubuisse, ejusque corpus flammis haustum: certus, quanto atrocior foret uxoris luctus, tanto citiorem manifestioremque fore mortis suæ fidem. Eponina, luctu amens, tres dies totidemque noctes muliebribus lamentis et ejulatibus absumserat, cùm Sabinus, veritus ne longior tristitia dilectam uxorem obrueret, Martialem remittit, qui maritum vivere, artem locumque secessûs doceat, moneat tamen ut per doloris imitamenta adultam viduitatis famam nutriat. Eponina, quò re lætior, eò specie tristior, lacrymas, questus, ceteraque lugentium atra ingeminat; ac tandem obscuro noctis usa, in mariti amplexus ruit; alloquioque recreata, domum repetit, ad notas artes paratior. Sic exacti septem menses, cùm spes illuxit esse in Urbe veniæ locum. Huc statim proficiscitur cum marito, quem mutato habitu, tonso capillo, galericuloque capiti adaptato, ita componit, ut gratiæ, si sit locus, non injuriæ, si metus ingrueret, pateat. Ibi, ut miseris plerumque evenit, comperto læta ab amicis temerè promissa, tristia imminere, in Gallias redit, et maritum suâ in specu recondit. Sævientis fati solatia fuere, mutuus amor, meliorum temporum vota, grataque vel summâ in miseriâ fœcunditas. Plurimâ enim arte et uterum et parturientis necessitates occultans, Eponina aucta est duobus liberis virilis sexûs, qui in tanto cariores spes adolevere, quanto calamitosior erat parentum fortuna. Sabinus his artibus latebrisque vitam per novem annos traduxerat, cùm tandem eum vivere auditum est. Statim ipse ejusque uxor ac liberi comprehensi, Romamque vecti,

[1] *Sabinus.* Egregium illud historiæ fragmentum debemus Plutarcho, *in Amatorio*, p. 770 et 771. quem ducem hìc maximè sequimur.

ante Vespasianum sistere se jussi sunt. Viso Principe, Sabinus obmutuit, rebellionis flagitio pressus. Eponina, sexu, amore, conscientiâ animosior, rumpit silentia, preces intendit, testatur "se "peperisse ut plures haberet, qui efflagitarent veniam."[1] Vespasianus, insontes liberos intuens, illacrymavit; iisque datum vivere.[2] At Sabinus lege majestatis, non illâ novâ et sub prioribus Principibus repertâ, sed vetere, quâ perduelles puniuntur,[3] mortis damnatus est. Tracta quoque in mariti ruinam Eponina, fortè consiliorum societate et virilibus curis nocens visa. Nullâ jam spe vitæ, cassisque quos per tot annos sustinuerat laboribus, ferox fœmina preces in iras vertit, Vespasianoque insultans, profitetur "vitam "morte sibi libenter mutari: se feliciorem vel in obscuris terræ vis- "ceribus, quàm ipsum in principatûs splendore, vixisse."[4] Multi, fœminæ fortitudinem mirati, ejus malis indoluere: vulgus autem, cuncta, maximè quæ Principes spectant, interpretari solitum, mox secutam Vespasiani, haud lentam Titi mortem, dein Domitiani scelera cædemque, et totius Flaviæ gentis excidium, hujus supplicii pœnas fuisse, ut serò, sic adseveranter, jactitavit.[5] Hæc cùm in Urbe diversis rumoribus agitarentur, lætiores de Britanniâ nuntii venêre. Julius Agricola,[6] quamquam mediâ jam æstate in insulam transgressus, Ordovicum civitatem, quòd haud multo ante ejus adventum alam in suis finibus agentem obtrivisset, ingenti clade adfecerat; cæsâque prope universâ gente, Monam insulam, à Suetonio Paullino improsperè olim tentatam, petiit, hostesque ita terruit, ut petitâ pace, deditâque insulâ, clarus ac magnus statim haberetur. Ipse, ne laureatis quidem gesta prosecutus, dissimu-

[1] *Veniam.* Dio, LXVI. p. 752.

[2] *Datum vivere.* Horum alter posteà in Ægypto occubuit; alterum secum nuper fuisse Delphis, nunc *Castri*, testatur Plutarchus, loc. cit.

[3] *Puniuntur.* Vide Tacit. Annal. I. 72.

[4] *Vixisse.* Argumentum, quo vix ullum tragœdia habet, eventuum varietate splendidius, et ad movendos animos validius, tractandum suscepere apud nos Cl. Richer. *Sabinus et Eponine, Tragédie, par M. Richer. Paris. Prault.* 1735: apud Italos Cl. Bartoli, *Epponina, Tragedia di Giuseppe Bartoli: in Torino. Mairesse.* 1767. Idem argumentum retractaturos manet ampla gloriæ seges.

[5] *Jactitavit.* Idem peccavit Plutarchus, loc. cit. Melior locupletiorque testis Suetonius in Vespasian. XV. *Non temerè quis punitus insons reperitur....neque* Vespasianus *cæde cujusquam umquam lætatus, justis suppliciis illacrymavit etiam et ingemuit.*

[6] *Julius Agricola.* Tacit. Vit. Agric. XVIII.

latione famæ famam auxit. Tres urbes in Cypro insulâ terræ motu corruêre.[1]

A. U. C. 832. J. C. 79.

VESPASIANUS Augustus IX. Titus Cæsar VII. consules, continuis fermè magistratibus imperium firmare intendebant. Hæc dominationis studia Alienum Cæcinam et Eprium Marcellum in novas res impulere. Compertis consiliis, Titus, patris caritate suoque periculo in vindictam præceps, Cæcinam vocatum ad cœnam, ac vixdum è triclinio egressum confodi jussit: sanè urgente discrimine, cùm etiam chirographum ejus præparatæ apud milites conjurationis deprehendisset.[2] Hunc finem habuit Cæcina, antè Vitellii proditor.[3] Marcellus autem à senatu interrogatus damnatusque, sectis novaculâ faucibus,[4] vitam multis sub Nerone fœdatam flagitiis, nunc perfidis adversùs Principem amicum[5] consiliis infamem finivit.

Tum quidem fuit securitas. At Principis valetudo[6] motiunculis levibus in Campaniâ tentari cœpit: vulgata statim portenta: "Mausoleum Cæsarum derepentè patuisse: crinitam stellam[7] in cœlo visam." Hæc quidem irrisit Princeps: "alterum ad Juniam Calvinam[8] è gente Augusti pertinere" dictitans: "alterum ad Parthorum regem, qui capillatus esset." In urbem tamen regressus, Cutilias[9] ac Reatina rura, ubi æstivare quotannis solebat, petiit. Hìc, super urgentem valetudinem, creberrimo frigidæ aquæ usu intestina vitiavit. Fesso tunc corpore, et imminente vitæ periculo, cœlestibus honoribus, quos adulatione Romanâ et Titi

[1] *Corruêre.* Paul. Oros. VII. 9. Id quidem biennio antè refert Eusebius in Chronic. At non ita probabiliter. Altum enim hâc de re silentium apud Plinium, qui singulares hujus temporis res diligentissimè annotavit.

[2] *Deprehendisset.* Sueton. in Tit. VI. Minimè autem audiendus Aurelius Victor, in Epitome. *Cæcinam consularem adhibitum cœnæ, vixdum triclinio egressum, ob suspicionem stupratæ Berenices uxoris suæ, jugulari jussit.*

[3] *Proditor.* Ut vidimus supra Hist. II. 100.

[4] *Novaculâ faucibus.* Dio, LXVI. p. 752.

[5] *Principem amicum.* Vide supra Dialog. de Orat. VIII.

[6] *Principis valetudo.* Hæc et seq. Suetonius in Vespasian. XXIV.

[7] *Crinitam stellam.* Sueton. in Vespasian. XXIII. Sic autem Romanis dictos fuisse cometas jam monuimus.

[8] *Juniam Calvinam.* Augusti abneptem, Silani et Lepidæ filiam, de quâ diximus supra in Stem. Cæs. n. 62.

[9] *Cutilias.* In agro Reatino erant Cutiliæ aquæ, et Cutiliæ lacus, nunc *lago di Contigliano.* Vide Plinium, III. 12. Reate autem, nunc *Rieti.*

filii sui industriâ[1] proximos præsentiscebat, illudens, "ut," inquit, "puto, Deus fio."[2] Interim ad imperatoria munia intentus, ipsas etiam legationes audiebat cubans. Has inter curas, alvus repentè usque ad defectionem soluta. Ne mors inertem cubantemque opprimeret, consuluit; ratus "Imperatorem stantem mori oportere."[3] Dum consurgit, ac nititur, inter manus sublevantium extinctus est IX. Calendas Julii, annum agens ætatis sexagesimum ac nonum, superque mensem ac diem septimum:[4] Princeps animi magnitudine, consiliorum prudentiâ, parcimoniâ simul et magnificentiâ super priorum Principum laudes evectus: sequentibus exemplo fuit et incitamento.[5] Primus Cæsarum vitam fato implevit.[6]

TITUS, quod quoque in imperio novum, filius patri successit. Titus enim Imperator consalutatus est; promissumque militi donativum: fratre iras non occultante, et diu cunctato an duplum donativum donaret.[7] Inde assiduæ ejus querelæ relictum se participem imperii, sed fraudem testamento adhibitam.[8] Quæ odia, dum viveret pater, clam exercita, tum manifesta, crevere semper, donec imperio potitus est. Vespasiano autem funus pro more ductum; exin cœlestes honores[9] decreti.

TITUS, summam rerum adeptus, nihil retinuit pristinæ luxuriæ: sed amicos elegit optimos:[10] Berenice in Judæam regredi jussa:[11] dimissi delicatorum gratissimi. Et Princeps totus patuit virtutibus. Beneficia à superioribus concessa Principibus, quæ ex instituto Tiberii omnes Cæsares aliter rata non habuerant, quàm si eadem iisdem et ipsi tribuissent, primus præterita omnia uno confirmavit edicto, nec à se peti passus.[12] Par ejus in ceteros

[1] *Industriâ.* Ut novæ domui favorem et reverentiam conciliaret.

[2] *Deus fio.* Sueton. in Vespasian. XXIII.

[3] *Oportere.* Sueton. in Vespas. XXIV.

[4] *Septimum.* Sueton. ibid.

[5] *Incitamento.* Cùm immensus antè fuisset mensarum luxus, Vespasianus adstricti moris, quo posteà victitatum, præcipuus auctor fuit. Vide supra Annal. III. 55.

[6] *Implevit.* Tiberius, Caius Caligula, Claudius, Nero, Galba, Otho, Vitellius, violentâ morte perierant. Suspecta quoque in Augusti fine Livia, ut dictum est supra Annal. I. 5. Minimè autem audiendus Hadrianus aliique, qui Vespasianum veneno, quod Titus ei in convivio dederat, fuisse necatum dixere. Vide Dionem, LXVI. p. 753.

[7] *Donaret.* Sueton. in Domit. II.

[8] *Adhibitam.* Sueton. ibid.

[9] *Cœlestes honores.* Inde in nummis veteribusque monumentis frequens DIVVS VESPASIANVS.

[10] *Elegit optimos.* Sueton. in Tit. VII.

[11] *Jussa.* Aurel. Victor. in Epitome. Sueton. loc. cit.

[12] *Peti passus.* Sueton. in Tit. VIII.

comitas, liberalitasque, et obstinata cura, ne quem umquam sine spe dimitteret. Admonentibus domesticis, quasi plura polliceretur, quàm præstare posset: "Non oportere," respondit, "quemquam à sermone Principis tristem discedere." Et quondam recordatus super cœnam, quòd nihil cuiquam toto die præstitisset, memorabilem vocem edidit: "Amici, diem perdidi." Ne quid etiam paternæ labis hæreret, cùm Vespasianus et pecuniæ visus fuisset cupidior, et deceptus in insontium neces consensisset, ipse ne concessas quidem ac solitas collationes recepit;[1] pontificatum quoque maximum ideo "se" professus "recipere, ut puras servaret manus:" nec auctor posthàc cujusquam necis, nec conscius, quamvis interdum ulciscendi causa non deesset, sed "periturum se potiùs, quàm perditurum" adjuravit.[2] De majestatis crimine numquam egit, neque agi permisit, dictitans "neque injuriam neque contumeliam sibi fieri posse, quòd nihil reprehensione dignum patraret: falsa, si qua spargerentur, sibi curæ non esse."[3] Tum omnes Titum mirari, celebrare; iis verò, qui eum, nondum Principem, timuissent, pudor. Dum in hâc admiratione venerationeque Urbs adquiescebat, luctum adtulit atrox et continuus tremor terræ, quem secuta est horrenda Vesuvii montis conflagratio.[4] Pulcherrima Campaniæ ora miserè fœdata: obrutæ duæ urbes Herculanium et Pompeii:[5] vasta hominum strages, quos inter periere Agrippa ejusque mater Drusilla.[6] At, studiorum famâ, mors C. Plinii,[7] quem supra memoravimus, fuit insignitior. Is fortè tum Miseni erat, classemque imperio præsens regebat. Miraculo nubis, quæ in similitudinem formamque arboris è summo Vesuvio primùm visa erumpere, excitus, huc properat,

[1] *Recepit.* Sueton. in Tit. VII.

[2] *Adjuravit.* Sueton. in Tit. IX.

[3] *Non esse.* Dio, LXVI. p. 754.

[4] *Conflagratio.* De quà vide Plinii epistolas VI. 16 et 20. inter Testimonia Veterum supra relatas. Multa quoque habet Dio, LXVI. p. 755 et seq.

[5] *Herculanium et Pompeii.* Dio, ibid. ait duas illas urbes, populo sedente in theatro, fuisse obrutas. At videtur eum fugisse, continuo terræ motu exterritum. Ibi enim nulla reperta corpora. Hâc autem nostrâ ætate utraque urbs è suis ruinis emersit, certissimarum præstantissimarumque antiquitatum fœcundissima, quarum partem multâ cum laude totiusque literarii orbis plausu sub Regiis auspiciis publicavere eruditi Academici Herculanenses.

[6] *Drusilla.* Josephus Antiq. Jud. XX. 7. n. 2. Felicis uxor fuit Drusilla, filius Agrippa. Vide Stemma Herodum in not. et emend. ad Annal. XII. 23. n. 12 et 15.

[7] *C. Plinii.* Qui historiæ naturalis libros scripsit, ut modò diximus ad annum 830.

noscendæ naturæ avidus. Dum pergit, gliscit periculum, cineribus, pumicibus, ambustisque lapidibus latè depluentibus. Interritus, inter incendia, montem petit: sulphureis flammis crassioreque caligine spiritu obstructo, exanimatus est.[1] Tanta autem fuit ignium vis, ut cineres in Africam, Syriam et Ægyptum fuisse delatos vulgatum.[2] Ubi hæc Romæ audita, ab omnibus trepidatum est. Princeps ad miserorum solatia et levamenta curas omnes vertit. E consularium numero ducti, qui Campaniam spectarent et refoverent:[3] bona oppressorum, quorum heredes non extabant, restitutioni afflictarum civitatum attributa.[4]

A. U. C. 833. J. C. 80.

Tito Augusto VIII. Domitiano Cæsare VII. consulibus, nec sanguinis communione, nec societate honorum, nec Principis indulgentiâ placabatur Domitiani animus, dominationis cupidine atrox. At is modò insidias fratri struere, modò solicitare exercitus, fugam quoque meditari.[5] Contra Titus, in dies clementior, nec sævire, nec succensere, ne in minore quidem honore fratrem habere, sed imperii consortem successoremque palam testari; secretò tantùm lacrymis et precibus orare, "ut tandem mutuo erga se animo vellet "esse."[6] Hæc Titi clementia intrà domum non stetit. Duos quoque patricii generis convictos in affectatione imperii nihil ampliùs, quàm "ut desisterent," monuit: "principatum fato dari: si quid "præterea desiderarent, se tributurum." Confestim ad alterius matrem, quæ procul aberat, cursores suos misit, qui anxiæ salvum filium nuntiarent: mox ipsos familiari cœnæ adhibuit; et insequenti die, gladiatorum spectaculo, circa se ex industriâ collocatis,[7] oblatos sibi mirmillonum gladios,[8] quasi ad explorandam aciem, uni atque

[1] *Exanimatus est.* De ejus morte ad Tacitum scriptæ sunt epistolæ Plinii, VI. 16 et 20. quas vide inter Testimonia Veterum, ut jam monuimus.

[2] *Vulgatum.* Dio, LXVI. p. 756.

[3] *Refoverent.* Sueton. in Tit. VIII.

[4] *Attributa.* Sueton. ibid.

[5] *Meditari.* Sueton. in Tit. IX. in Domit. II.

[6] *Vellet esse.* Sueton. in Tit. IX. Vide et Aurelium Victorem, in Epitome.

[7] *Collocatis.* Hæc omnia, et totidem fermè verbis Suetonius, loc. cit.

[8] *Mirmillonum gladios.* Aurel. Victor, loc. cit. Mirmillones autem gladiatores erant, vulgò dicti secutores, qui adversùs retiarios pugnabant. Vide Juvenalem, Satyr. VIII. 200.

alteri commisit. Iis perculsis, constantiamque mirantibus, nefaria conjurationum consilia in obsequium cessere.

At quanto melior Princeps, tanto gravioribus malis conflictabatur res Romana. Eo enim profecto,[1] ut Campaniam inviseret, sævissimum post Neronis flammas incendium per triduum totidemque noctes[2] Romæ exarsit. Præter insulas domosque, ædes Serapidis et Isidis,[3] Septa, Neptuni templum, thermæ Agrippæ, Pantheon, Diribitorium, theatrum Balbi, scena Pompeii, Octaviæ opera et Bibliothecæ, templum Jovis Capitolini, junctæque Junonis et Minervæ ædes, igni hausta. Tetrior adhuc incubuit lues. Tanta enim fuit vis pestilentiæ,[4] ut per multos dies in rationem Libitinæ fermè dena millia funerum venirent. Titus, his malis haud victus, pietatem auxit: nec modò Principis solicitudinem, sed et parentis affectum unicum præstitit: eversas incendio fortunas suis sustentavit opibus: publica reparavit Urbis damna; et ne prior magnificentia desideraretur, cuncta prætoriorum suorum ornamenta operibus et templis destinavit; præpositique complures ex equestri ordine, quò quæque maturiùs peragerentur. Medendæ autem valetudini, leniendisque morbis, quæ ei cura magis anxia, nullam divinam humanamque opem non adhibuit, inquisito omni sacrificiorum remediorumque genere.[5]

Inter hæc temporum adversa exhorruit delatores mandatoresque,[6] intestinum malum, nec sub patris principatu, vigente Eprio Marcello,[7] satis coercitum, sævire ausos. Ut securitati publicæ prospiceret, eos acriter corripuit, assiduèque in foro flagellis ac fustibus cæsos, partim subjici in servos ac venire imperavit, partim in

[1] *Profecto.* Dio, LXVI. p. 756.

[2] *Totidemque noctes.* Sueton. in Tit. VIII.

[3] *Serapidis et Isidis.* Hæc et seq. Dio, ibid. Inde autem patet ignem maximè sæviisse in nonâ Urbis regione. Ibi enim sita fermè omnia hæc monumenta; ut videre est apud P. Victorem, *de Regionibus Urbis.*

[4] *Pestilentiæ.* Sueton. in Tit. VIII. Aurel. Victor, in Epitome. Hanc quidem pestilentiam Eusebius in Chronic. ejusve librarii sub Vespasiani principatu retulere; sed perperam, ut constat ex Suetonio et Victore, Plinii quoque silentio, qui, cùm horum temporum morbos diligenter adnotaverit, tam atrocem luem non omisisset. De hâc peste jam diximus in not. et emend. ad Annal. XVI. 23.

[5] *Genere.* Sueton. ibid.

[6] *Mandatoresque.* Sueton. ibid. Mandatores dicebantur, qui aliis mandabant, ut delationes exercerent.

[7] *Eprio Marcello.* Olim delationibus famoso, posteà apud Vespasianum Principem amicitià et auctoritate præcipuo. Vide Dial. de Orat. VIII.

asperrima insularum avehi. Et ne rediret audacia, sed perpetuò coerceretur, vetuit inter cetera, de eâdem re pluribus legibus agi, quærive de cujusquam defunctorum statu ultra certos annos.[1]

Sic paratâ imperii tranquillitate, ut præteritorum malorum memoria aboleretur, amphitheatrum,[2] duobus gradibus à Tito auctum, thermisque juxtà celeriter exstructis, dedicatum est. Ibi editum munus apparatissimum largissimumque; et uno die quinque millia omne genus ferarum confecta: mox immissâ aquâ, equi, tauri, ceteraque animalia, nova præbuere spectacula:[3] deinde Corcyrensium Corinthiorumque classes pugnavere.[4] Iterati posteà ludi in veteri naumachiâ:[5] præter gladiatores, ferarumque cædes, et navale prælium, quo tria millia hominum certavere, exhibita obsidio; atque ut magnarum rerum memoriâ voluptas cresceret, Athenienses,[6] Syracusanos aggressi, expugnatoque muro ad id structo, eos superavere. Ludorum pompa munificentiâ Principis, è theatro dona spargentis, exhilarata. Inter hæc hilaria faustaque imperii auspicia, XII. Idus Decembris vota pro restitutione et dedicatione Capitolii nuncupata.[7]

A. U. C. 834. J. C. 81.

L. FLAVIO Silvano Nonio Basso,[8] Asinio Pollione Verrucoso consulibus, quidam Terentius Maximus,[9] Asiâ oriundus, Neroni corporis habitu, citharæ cantûsque artibus non absimilis, se esse Neronem erat mentitus; concitâque popularium manu, ad Euphratem contenderat: ibi regis Parthorum, Tito infensi, studiis attollebatur. Irritum fuit mendacium, vanaque novarum rerum tentamina, non Urbe tantùm, sed et imperio, in obsequio venerationeque

[1] *Certos annos.* Sueton. ibid. Quot annos Titus determinaverit non compertum. Posteà Nerva quinquennium edicto statuit.

[2] *Amphitheatrum.* Sueton. in Tit. VII. MS. Vindobon. ut jam dictum supra.

[3] *Spectacula.* Dio, LXVI. p. 757.

[4] *Pugnavere.* Dio, ibid. Repetitis è vetere historiâ ludorum argumentis, oculos animosque gratiùs detinebant.

[5] *Veteri naumachiâ.* Sueton. in Tit. VII. Augustus naumachiam illam trans Tiberim struxerat, ut jam vidimus supra Annal. XII. 56.

[6] *Athenienses.* Dio, loc. cit.

[7] *Nuncupata.* Ut constat ex egregio monumento Fratrum Arvalium, quod vide apud Cl. Muratori, Thesaur. Inscript. Antiq. Vol. I. p. 312. De eo plura eruditus Philippus à Turre, *Monumenta veteris Antii,* cap. VII. p. 95.

[8] *Nonio Basso.* Hujus consulis nomina docuit modò laudatum Fratrum Arvalium monumentum.

[9] *Terentius Maximus.* Zonaras, Vol. I. p. 578.

Principis, qui deliciæ et amor humani generis[1] appellabatur, defixis. In hâc pacis securitate, vota pro Titi salute nuncupabantur. At infausti amores populi Romani. Et super Domitiani odium, valetudo Principis assiduo balneorum usu[2] labefactata ingravescebat. Seu suæ, seu communis mortalitatis sensu, in spectaculorum fine, populo coram ubertim flevit:[3] mox Sabinos petiit aliquanto tristior, ob læva quæ evenerant portenta: ad primam statim mansionem febri corripitur: cùm inde lecticâ transferretur, suspexisse dicitur, dimotis plagulis, cœlum: multùm conquestus, "eripi sibi "vitam immerenti: neque enim extare ullum suum factum pœni- "tendum, excepto dumtaxat uno." Id quale fuerit, neque ipse tunc prodidit, neque cuiquam facilè succurrit.[4] Vanum autem scrutari, quod non licet adsequi. Ubi Titus in villâ, quâ pater obierat, decubuit, morbus invaluit. Domitianus, morarum impatiens, eum, remedii specie, lavacro nive pleno mergi[5] deserique[6] jubet: mox ipse properè Romam petit, castra occupat, et promisso, quod frater dederat, donativo,[7] Imperator salutatur. Extinctus est Titus Idibus Septembris, altero et quadragesimo ætatis anno,[8] eamdem brevi imperio, quam Augustus longiore, claritatem adsecutus. Utrique mortis opportunitatem obtigisse multi memorabant,[9] quòd ille brevitate vitæ ventura vitia effugisset, hic juventutis mala senectute emendâsset. Ingens fuit in urbe Titi desiderium, ut in domestico luctu cunctis publicè mœrentibus. Præcipuus dolor senatûs, qui amantissimum ordinis sui Principem amittebat.

Domitianus defunctum Titum nullo præterquàm consecrationis honore dignatus est:[10] ausus et in senatu jactare "et patri "se et fratri imperium dedisse, illos sibi reddidisse."[11] Haud illæta tamen fuere principatûs initia, Principe adversùs cupiditatem, et avaritiam,[12] satis firmo. Senatus, novi imperii facilitate utendum

[1] *Humani generis.* Aurel. Victor, in Epitome.

[2] *Balneorum usu.* Plutarchus, de Valetudine tuendâ, Vol. II. p. 123.

[3] *Ubertim flevit.* Sueton. in Tit. X.

[4] *Succurrit.* Suetonius, loc. cit. Vide et Dionem, LXVI. p. 758.

[5] *Mergi.* Dio, LXVI. p. 757.

[6] *Deserique.* Sueton. in Domit. II.

[7] *Donativo.* Dio, loc. cit. Donativa illa à Tito et Domitiano data ad exemplum Claudii et Neronis largitionum, de quibus diximus supra Annal. XII. 69. et in Suppl. Annal. IX. 12.

[8] *Ætatis anno.* Sueton. in Tit. XI.

[9] *Memorabant.* Dio, LXVI. p. 754.

[10] *Dignatus est.* Sueton. in Domit. II.

[11] *Reddidisse.* Sueton. in Domit. XIII.

[12] *Avaritiam.* Sueton. in Domit. IX.

ratus, postulavit " ne senatorem Princeps puniret, sed reos senatûs "judiciis permitteret."[1] Renuit Domitianus, seu iras jam recondebat, seu fratris clementiam exosus. Manebat enim odium etiam post fata; Titumque assiduè vel obliquis orationibus vel edictis[2] carpebat: immo vetuit natalem ejus diem[3] celebrari.

A. U. C. 835. J. C. 82.

DOMITIANO Augusto VIII. T. Flavio Sabino consulibus. Princeps, ut patre fratreque videatur melior, omnes reipublicæ partes emendare adgreditur. A se orsus, ne ulla hæreat cupiditatis suspicio, relictas sibi hereditates ab iis, quibus liberi erant, non recipit:[4] omnes circa se largissimâ liberalitate prosequitur, nihil priùs aut acriùs monitos, quàm " ne quid sordidè facerent." Inde in foro assiduus, pro tribunali jus dicit; et extra ordinem ambitiosas centumvirorum sententias rescindit: magistratus Urbicos et provinciarum prætores ita coercet, ut neque modestiores umquam, neque justiores extiterint. Fiscales calumniæ magnâ calumniantium pœnâ repressæ; egregiaque vox Principis audita: " Princeps, " qui delatores non castigat, irritat."[5] Ut licentiam infringat, probrosis fœminis usum lecticæ, jusque capiendi legata atque hereditates adimit. Infensus quoque ingeniorum audaciæ, famosa scripta, vulgòque edita, quibus primores viri ac fœminæ notabantur, abolet non sine auctorum ignominiâ. Simul priorum Principum magnificentiam æmulabatur. Templa monumentaque, quæ incendium nuper hauserat,[6] refecta. Ne omissa quidem incensarum bibliothecarum cura: ut repararentur, exemplaria undique petita; missique Alexandriam, qui describerent, emendarentque.[7] Capitolium autem tantis opibus restitutum, ut in aurea ejus opera duodecim millia talentorum[8] impensa. Prope Capitolium, Jovi Cus-

[1] *Permitteret.* Dio, LXVII. p. 759.
[2] *Orationibus vel edictis.* Sueton. in Domit. II.
[3] *Natalem ejus diem.* Dio, loc. cit. Honos posteà restitutus, ut constat ex veteribus Kalendariis ad diem 30. Decembris. III Kal. Januar. N. DIVI TITI CMXXIIII. Id est, *Natalis divi Titi, Circenses missus viginti quatuor.*
[4] *Non recipit.* Hæc et seq. Sueton. in Domit. VIII.
[5] *Irritat.* Sueton. in Domit. IX. Quod quoque edicto declaratum ait Dio, LXVII. p. 759.
[6] *Nuper hauserat.* Ut dictum est anno superiore. Ob Urbem restitutam et ornatam Domitianus laudatur à Martiale, Epigramm. V. 7.
[7] *Emendarentque.* Sueton. in Domit. XX.
[8] *Duodecim millia talentorum.* Plutarch. in Poplicolâ p. 105. Duodecim

todi[1] exstructum templum ingens. Palatio quoque addita Domitiani domus, quæ inter tanta opera præfulgeret.[2] At resurgentem Caii Neronisque prodigentiam mirantibus inerat metus, ne rediret quoque sævitia. In eam enim præceps erat Domitianus; cæsique Ælius Lamia,[3] et Flavius Sabinus.[4]

A. U. C. 836. J. C. 83.

Domitiano Augusto IX. Q. Petilio Rufo II. consulibus, Domitia, uxor Principis, Augustaque recens consalutata,[5] Paridis histrionis amore fœdabatur. De ejus cæde consultatum.[6] Urso vitam deprecante, repudiata est. Paris, in viâ Flaminiâ cæsus, adulterii poenas luit. Multi, qui, ob scenicarum artium memoriam, ejus tumulum floribus condecorabant, interfecti.[7] Tum Princeps in amorem Juliæ,[8] divi Titi filiæ, prorupit. At, intrà breve tempus, impatiens discidii, Domitiam, quasi efflagitante populo, reduxit.[9] Haud fracta[10] tamen Juliæ potentia ac libido. Super has cupidines, et ædificiorum impensas, quibus vix par fuisset imperium, in immane creverant spectaculorum sumtus. Iis brevi exhaustæ opes; et Principis libidines inopiâ accensæ. Sic cœpit tristissimum illud seculum, quo, resolutis reipublicæ vinculis, turbata omnia et in contrarium versa. Curia trepida fuit et elinguis. In castris nulla ducibus auctoritas, nulla militibus verecundia.[11] Inter hæc immotus Agricola[12] grande dedit constantiæ

millia talentorum sunt *Angl.* 2,700,000*l.* Vide quæ hâc de re jam observavimus supra in not. et emend. ad Hist. IV. 53.

[1] *Jovi Custodi.* Vide supra Hist. III. 74.

[2] *Præfulgeret.* Domitianum omnia aurea gemmeave ibi voluisse docet oculatus testis Plutarchus, loc. cit.

[3] *Ælius Lamia.* Vir consularis, cujus uxorem Domitianus jam abduxerat. Sueton. in Domit. X.

[4] *Flavius Sabinus.* Maritus Juliæ Augustæ, et Domitiani patruelis. Vide Stemma Flaviorum, n. 8. in not. et emend. ad Hist. I. 46.

[5] *Consalutata.* Sueton. in Domit. III.

[6] *Consultatum.* Dio, LXVII. p. 759.

[7] *Interfecti.* Dio, ibid. Post mortem Domitiani, ut videtur, Paridis epitaphium edidit Martialis, Epigramm. XI. 14. De hoc histrione plura vide apud Juvenalem Satyr. VII. 87 et seq.

[8] *Juliæ.* Dio, loc. cit. Julia Augusta, Titi filia, uxor Flavii Sabini. Vide Stem. Flaviorum, n. 9. in not. et emend. ad Hist. I. 46.

[9] *Reduxit.* Sueton. in Domit. III.

[10] *Haud fracta.* Dio, ibid.

[11] *Militibus verecundia.* Hæc queritur Plinius, Ep. VIII. 14. horum temporum testis.

[12] *Agricola.* Res Agricolæ jam illustravimus supra Vit. Agric. XXII et seq.

exemplum. Hactenus Britanniâ belli pacisque artibus obtentâ, cunctisque gentibus cis Bodotriam compositis, Hiberniæ imminens eam facili certæque victoriæ destinabat. At propius graviusque discrimen ingruebat ab amplis civitatibus trans Bodotriam sitis. Agricola hâc æstate eas exercitu classeque adgressus, simul terrâ, simul mari bellum impulit, ut latiùs faceret terrorem, et subitis occurreret. Populi Caledoniam incolentes, aperiri suos recessus indignati, paratu magno arma cepere. Agricola, ne superante numero, et peritiâ locorum circumiretur, diviso in tres partes exercitu, incessit. Hostis, occasione usus, nonam legionem, ut maximè invalidam, nocte adgressus, inter somnum ac trepidationem irrupit. Quod ubi Agricolæ compertum, opem tulit, et Britannos ita terruit, ut nisi paludes et sylvæ fugientes texissent, debellatum illâ victoriâ foret. Successu ferox exercitus penetrandam Caledoniam fremebat. Dux cautior restitit, ut certam et incruentam victoriam pararet. Eàdem æstate cohors Usipiorum,[1] per Germanias conscripta, et in Britanniam transmissa, conscensis tribus liburnicis, aufugit. Hàc, illàc rapti, et ad id inopiæ adacti, ut infirmissimos suorum, mox sorte ductos vescerentur, Britanniam circumvecti sunt. At amissis per inscitiam regendi navibus, à Suevis Frisiisque intercepti ac venumdati indicio tanti casûs inclaruere.

A. U. C. 837. J. C. 84.

Domitiano Augusto X. et T. Aurelio Sabino[2] consulibus, quæsita belli materia, ut Princeps triumphalia civilis belli Judaicæque victoriæ, quæ dudum æmulabatur, decora præmineret. Petita Germania. At ne gentes domesticis tumultibus divisæ, in unum sociarentur, si vis Romana magno paratu ingrueret, Domitianus profectionem suam censu obtexuit Galliarum.[3] Tum inopinato bello affusus, Cattos terruit.[4] Mox, ne viso quidem hoste,[5] emtis tantùm per commercia, quorum habitus et crines in capti-

[1] *Cohors Usipiorum.* Tacit. Vit. Agric. XXVIII.

[2] *T. Aurelio Sabino.* Ita vetus lapis apud Theodorum ab Almelowen, in præfat. ad Fastos, n. XIV.

[3] *Galliarum.* Frontin. Strategem. I. 1. n. 8.

[4] *Cattos terruit.* Sueton. in Domit. VI. Vide et Statium, I. Sylvarum, I. 27.

[5] *Hoste.* Dio, LXVII p. 760.

vorum speciem formarentur,[1] Romam repetit, præeunte famâ Germaniam captam.[2] Ut falsa fuit victoria, ita in Urbe major adulatio. Super solitos honores, Principi consulatus in decennium à senatu decretus,[3] perpetuaque[4] potestas censoria data: additum ut, quoties in senatum veniret, quatuor et viginti lictoribus vesteque triumphali uteretur. Dum Princeps Urbsque fortunæ illudebant, Agricola summâ de re in Britanniâ decertabat. Is ubi ad montem Grampium pervenit,[5] adstitere hostes, superioris anni clade non fracti, et, sociatis omnium civitatum viribus, validiores. Calgacus, virtute et genere præstans, eos adlocutus, spe libertatis, servitutis metu, majorum memoriâ, posterorum curâ imflammat. Suum quoque militem Agricola rerum antè gestarum gloriâ victoriæque necessitate accendit. Pòst statim ad arma discursum: ambigua diu pugna: cùm tandem, immissis equitum alis, quas Agricola ad subita belli retinuerat, Britanni in fugam versi, et ab insequentibus trucidati. Cæsa hostium ad decem millia. Romanorum trecenti quadraginta cecidere, in queis Aulus Atticus, præfectus cohortis, juvenili ardore et ferociâ equi hostibus illatus. Exactâ jam æstate, cùm spargi bellum nequiret, Agricola in fines Horestorum exercitum deduxit. Ibi acceptis obsidibus, præfecto classis circumvehi Britanniam præcepit; et in extremum hunc terræ famæque recessum est inquisitum.

A. U. C. 838. J. C. 85.

DOMITIANO Augusto XI. T. Aurelio Fulvo[6] consulibus. Princeps, in Urbem redux,[7] triumphum egit; et ut præmiis fidem

[1] *Formarentur.* Tacit. Vit. Agric. XXXIX.

[2] *Germaniam captam.* Inde in nummis Domitiani, ex ære magno. IMP. CAES. DOMITIAN. AVG. GERM. COS. X. capite laureato. In aversâ parte, GERMANIA CAPTA. Stat imperator post trophæum, cum clypeo; retro captivus sedet.

[3] *Decretus.* Dio, LXVII. p. 760.

[4] *Perpetuaque.* Dio, ibid. Testes quoque nummi quamplurimi inscripti, CENS. POT. vel CENS. PER. id est, *censoriâ potestate,* vel *censor perpetuus.*

[5] *Pervenit.* Hæc pluribus Tacit. Vit. Agric. XXIX et seq.

[6] *T. Aurelio Fulvo.* T. Aurelius Fulvus fuit paternus avus Antonini Pii, qui posteà imperavit. Vide Julium Capitolinum, in Antonino Pio, cap. 1.

[7] *Redux.* Adventum Domitiani ejusque triumphum testantur nummi hoc anno cusi, cùm Domitianus esset COS. XI. seu *consul undecimùm,* in queis inscriptum, ADVENT. AVGVSTI, vel GERMANIA CAPTA. Alii quoque nummi exhibent Domitianum in quadrigis triumphantem.

virtutis militaris faceret, quartum addidit stipendium militi, aureos ternos.[1] Hæc alii solitâ adulatione attollebant: plures irridebant: pari utrimque discrimine,[2] cùm Domitianus conscientiâ mendacii laudes non ferret, et insitâ vanitate contumelias odisset. Omnibus pariter infensus, secretoque palatii, aut in Albano suo[3] conditus, atroces iras meditatur. Inde in deterius ruente principatu, delatores, hactenus repressi, licentiùs irrupere. Ursus, talia Principis dedecora haud æquo animo ferens, in discrimen adductus.[4] At quam ipse Domitiæ, hanc illi salutem attulit Julia.[5]

Invidum autem Principis animum acriùs ussere literæ, ab Agricolâ missæ, quibus res in Britanniâ gestæ nuntiabantur.[6] Recurrebat enim falsi triumphi pudor. Suberat et indignatio veram et magnam victoriam, tot millibus hostium cæsis, ingenti famâ celebrari. Formidolosum videbatur privati hominis nomen supra Principis attolli, militaremque gloriam occupari. Odium tamen reposuit, donec impetus famæ et favor exercitûs languesceret. Nam etiam tum Agricola Britanniam obtinebat. Igitur triumphalia ornamenta, et illustris statuæ honorem, et quidquid pro triumpho datur, multo verborum honore cumulata, decerni in senatu jubet: addique insuper opinionem: Syriam provinciam Agricolæ destinari, vacuam tum morte Atilii Rufi consularis, et majoribus reservatam. Agricola, traditâ successori suo quietâ tutâque provinciâ, Romam revertit. At ne notabilis celebritate et frequentiâ occurrentium introitus esset, vitato amicorum officio, noctu in Urbem, noctu in palatium, ita ut præceptum erat, venit: exceptusque brevi osculo, et nullo sermone, turbæ servientium immixtus. Impendebat et ruina, ni militare nomen aliis virtutibus temperâsset; modestiâque parta securitas.

Interim intestinis bellis fervebat Germania. Catti, triumphati, non victi, Cheruscos gentem Romanis fidem erant adgressi; pulsus-

[1] *Aureos ternos.* Sueton. in Domit. VII. Ante Domitianum dabantur militibus noveni aurei, *Angl.* 9*l.* Domitianus addidit quartum stipendium, datique sunt duodeni aurei, *Angl.* 12*l.* Vide et Zonaram, Vol. I. p. 580. De stipendio militari jam dictum supra Annal. I. 17.

[2] *Discrimine.* Dio, LXVII. p. 760.

[3] *Albano suo.* Ibi fuit Domitiani villa, ut jam vidimus supra Vit. Agric. XLV.

[4] *Adductus.* Dio, LXVII. p. 760.

[5] *Julia.* Dio, ibid. Julia, Titi filia, de quâ jam dictum ad A. U. C. 836.

[6] *Nuntiabantur.* De his plura Tacitus in Vit. Agric. XXXIX et seq.

que regno Chariomerus,[1] Cheruscorum rex. Is quidem, sociis in auxilium excitis, regnum recuperavit: at mox desertus, obsides Romam misit, qui opem orarent. Data tantùm pecunia; Cheruscique, longâ pace imbelles, à Cattis attriti sunt.[2] Tracti ruinâ Cheruscorum Fosi,[3] contermina gens. Suevis[4] autem, quòd à Lygiis vexarentur, auxilium petentibus, missi centum equites, onus potiùs, quàm vires adversùs hostem. Unde irritati Suevi cum Jazygibus adversùs pacem Romanam, trajecto Danubio, consilia iniere. Masyus[5] quoque, Semnonum rex, et Ganna, post Veledam magnæ apud eos auctoritatis fœmina, cùm Romam venissent, honorificè excepti, in patriam remissi sunt. Sic quæ olim, dum vigebant artes Romanæ, ad debellandam suisque armis vincendam Germaniam fuissent quæsita, ultro oblata tum spernebantur cum pari reipublicæ probro ac detrimento.

A. U. C. 839. J. C. 86.

DOMITIANO Augusto XII. Ser. Cornelio Dolabellâ consulibus, licèt Urbs suâ luxuriâ jam fatisceret, excogitata nova ludorum nomina ad Græcorum exemplum. Igitur exstructis odeo[6] stadioque, institutum quinquennale certamen,[7] Capitolino Jovi triplex, musicum, equestre et gymnicum. Ibi non poesi[8] tantùm, certatum etiam et prosâ oratione[9] Græcè Latinèque. Laudes Jovis Capitolini, perpetua materia.[10] In stadio cucurrere et virgines. Super hæc ludicra, quotannis celebrabantur in Albano Quinquatria Minervæ,[11] cui Princeps collegium instituerat; ex quo sorte ducti magisterio fungerentur, redderentque eximias venationes et scenicos ludos.

[1] *Chariomerus.* Dio, LXVII. p. 760.

[2] *Attriti sunt.* Tacit. de Mor. German. XXXVI.

[3] *Fosi.* Tacit. ibid.

[4] *Suevis.* Dio, LXVII. p. 761. Suevi autem non ii sunt, qui interiorem Germaniam habitabant, sed ii quos Drusus inter flumina Marum et Cusum locaverat; ut jam vidimus supra Annal. II. 63. et XII. 29.

[5] *Masyus.* Dio, ibid.

[6] *Odeo.* Sueton. in Domit. V. Odeum ædificium fuit ad musicos concentus musicaque certamina edenda exstructum.

[7] *Quinquennale certamen.* Sueton. in Domit. IV. Censorin. *de Die natali*, c. 18.

[8] *Poesi.* Statius, III. *Sylvarum*, v. 31. et v. *Sylvarum*, III. 231.

[9] *Prosâ oratione.* Sueton. loc. cit.

[10] *Perpetua materia.* Quintilianus, Institut. Orat. III. 7.

[11] *Quinquatria Minervæ.* Sueton. ibid. De quinquatribus jam diximus supra Annal. XIV. 4.

Ibi quoque oratorum ac poetarum[1] certamina. Interim malum, reipublicæ exitiale, in exercitibus gliscere cœperat. Sordebat nempe vetus disciplina, orbis terrarum victrix: ducumque curâ in leviores agilioresque artes conversâ, studium armorum, à manibus ad oculos,[2] ad voluptatem à labore transferebatur: nec exercitationibus veteranorum aliquis, cui decus muralis aut civica corona, sed Græculus magister assistebat. Aderat et pessimum exemplum, mollitia Principis adeò fracti et enervis, ut si navigaret, nec pulsum, nec fragorem remorum ferret, sed ad singulos ictus formidine horresceret. Unde repertum, ut procul ab omni sono inconcussus et immotus, religato revinctoque navigio, non secus ac piaculum aliquod, traheretur.[3] Cetera ad hanc luxûs speciem corrupta et imbellia. Nec ulla jam reipublicæ cura. Sed si qua fortè consilia, de libidine gulâque[4] inita. Anxia tantùm Principis solicitudo, ne ulla emineret virtus. Multæ tamen hostium minæ. Invalido Agricolæ successore,[5] animos resumserant Britanni; jamque celebrabatur rex Arviragus.[6] Plus adhuc terroris inferebant Daci,[7] quorum amicitiam priores Principes pecuniâ foverant. Ubi exhaustum à Domitiano ærarium liberalitati non suffecit, hostilia ingruêre;[8] duceque Diurpaneo,[9] quem Decebalum[10] appellabant, cœptum atrox bellum. Inter hæc Romani nominis opprobria,

[1] *Poetarum.* Ter in iis certaminibus coronatus est Statius, ut ipse testatur, III. *Sylvarum*, v. 28.

[2] *A manibus ad oculos.* Plinius in Panegyric. XIII. horum quoque temporum testis.

[3] *Traheretur.* Plinius in Panegyric. LXXXII.

[4] *Gulâque.* Huc pertinet consilium de rhombo Albanâ in villâ habitum, centumque et ampliùs versibus graphicè descriptum à Juvenale, Satyr. IV. 37.

" *Cùm jam semianimum laceraret Flavius*
" *orbem*
" *Ultimus,*" &c.

Totus hic locus omnino legendus, ut homines moresque hujus temporis noscantur. Vide et Plinium in Panegyric. LIV.

[5] *Successore.* Sallustio Lucullo, quem Domitianus *posteà interfecit, quòd lanceas novæ formæ appellari Luculleas passus esset.* Sueton. in Domit. X.

[6] *Arviragus.* Cujus ruinam Fabricius Vejento, cùm de rhombo actum est, vaticinabatur; teste Juvenale, Satyr. IV. 123.

" *De temone Britanno*
" *Excidet Arviragus.*"

[7] *Daci.* Dacia, nunc *Transylvania, Wallachia et Moldavia.* Bellum hoc à Tacito fuisse diligentissimè conscriptum testatur Orosius, VII. 10. Vide Testimonia Veterum.

[8] *Ingruêre.* Jornandes, *de Rebus Geticis*, cap. 13.

[9] *Diurpaneo.* Duras, Dacorum rex, regnum Diurpaneo sponte reliquerat, teste Dione, LXVII. p. 761. qui bellicas virtutes Diurpanei valdè commendat.

[10] *Decebalum.* Decebalus videtur fuisse commune regibus Dacorum nomen.

tertiodecimo Kalendas Octobres natus est Antoninus Pius,[1] cui studia virtutis et publica felicitas, cùm imperio potitus est, immortale decus peperere.

A. U. C. 840. J. C. 87.

DOMITIANO Augusto XIII. Aulo Volusio Saturnino consulibus. Hactenus Princeps se super patris fratrisque laudes extulerat, Græcamve vanitatem erat æmulatus: nunc ad Orientis libidines superbiamque divertit; et infra se humanos honores ratus, divinos usurpavit.[2] Talis arrogantiæ initium fecit, cùm procuratorum suorum nomine formalem dictaret epistolam,[3] iis verbis: "Dominus Deus-"que noster sic fieri jubet." Quod statim ita pervulgatum, ut ne scripto quidem ac sermone cujusquam aliter appellaretur. Tum ad id superbiæ compositus est principatus: statuasque sibi in Capitolio non nisi aureas et argenteas poni permisit, ac ponderis certi.[4] Janos[5] arcusque cum quadrigis et insignibus triumphorum passim per regiones Urbis exstruxit. Inde in omnium fortunas eò licentiùs irruit, quòd operum ac munerum impensis, auctoque stipendio exhaustus, et ad relevandos castrenses sumtus[6] inconsultè amputatis militum numeris, obnoxium se barbaris animadverteret. In prædam cessere bona vivorum ac mortuorum: usquequaque, quolibet et accusatore et crimine corripiebantur. Satis erat objici qualecumque factum dictumque adversùm majestatem Principis.[7] Nulla testamenta secura, nullus status certus,[8] si vel unus profiteretur, audîsse se ex defuncto, cùm viveret, heredem sibi Cæsarem esse, alienissimæ confiscabantur hereditates. Acerbiùs adhuc agebatur fiscus Judaicus;[9] deferebaturque quicumque, vel impro-

[1] *Antoninus Pius.* Jul. Capitolin. in Antonino, cap. 1.

[2] *Usurpavit.* Euseb. in Chronic.

[3] *Formalem dictaret epistolam.* Hæc et seq. Suetonius in Domit. XIII. Formalis autem dicitur epistola, quam, ut formam cæterarum epistolarum deinde observare debebant procuratores.

[4] *Ponderis certi.* Sueton. ibid. Illas autem statuas fuisse centeno pondere satis declarat Statius, v. *Sylvarum*, I. 188.

[5] *Janos.* Sueton. ibid. Jani erant fornicata opera, arcuum specie, sed ampliora.

[6] *Castrenses sumtus.* Sueton. in Domit. XII.

[7] *Majestatem Principis.* Hæc omnia Suetonius, ibid.

[8] *Status certus.* Plin. in Panegyric. XXXIV.

[9] *Fiscus Judaicus.* Sueton. loc. cit. Præter censum, Judæi, captis Hierosolymis, jussi fuerant binos denarios

fessus,[1] Judaicam intrà Urbem viveret vitam, vel dissimulatâ origine, imposita genti tributa non pependisset. Nec abstinebatur contumeliis, ut inspiceretur an quis esset circumsectus. His quidem atrocitatibus crevere opes Principis. At militi non redierat virtus. Ambiguum semper, aut funestum cum Dacis bellum: invalido adversùs hostium ferociam, ducisque artes, Oppio Sabino,[2] qui tum Mœsiam regebat. Ni fors favisset, certa quoque Flacci, Numidiæ prætoris, ruina. Nasamones,[3] quòd tributis attererentur, arma ceperant, quæstoresque interfecerant. Dein Flaccum aggressi, eoque superato, castris potiti, fortè ibi præter cibaria vini copiam reperere, quâ ingurgitati ac temulenti, à Flacco internecione deleti sunt. Fortuitam victoriam suas in laudes Domitianus traxit, gloriatus in senatu "se Nasamonibus vitâ interdixisse."[4]

A. U. C. 841. J. C. 88.

Domitiano Augusto XIV. L. Minucio Rufo consulibus. Opes Principis, privatarum fortunarum subversionibus reparatæ, in spectacula statim sunt impensæ: quibus ut plus celebritatis foret, editi seculares ludi;[5] computatâ ratione temporum ab anno, non quo Claudius proximè, sed quo olim Augustus eos ediderat.[6] Immo et anticipatum tempus,[7] ne lentior veniret voluptas. Urbe gaudio vagâ, auditum est hominem incertæ conditionis[8] in Oriente videri, qui se Neronem esse jactaret; eumque gratiâ opibusque Parthorum niti. Seu imminutâ Romani nominis auctoritate, seu infestiore Parthorum animo, et prævalidâ vetere in Neronem benevolentiâ, mendacium, aliàs jam vulgatum,[9] ægrè compressum. At is

solvere; ut jam diximus supra in Append. ad Hist. lib. v. 43.

[1] *Improfessus.* Qui apud fiscum non erat professus se esse Judæum.

[2] *Oppio Sabino.* Sueton. in Domit. VI. Jornandes, *de Rebus Geticis*, cap. 13. eum appellat Poppæum Sabinum, Agrippæ successorem.

[3] *Nasamones.* Libyæ populi in orâ Syrtis majoris.

[4] *Interdixisse.* Hæc omnia de Nasamonibus Zonaras, Vol. I. p. 580.

[5] *Seculares ludi.* Censorin. *de Die natali*, cap. 17.

[6] *Ediderat.* Sueton. in Domit. IV. Quintos seculares ludos ediderat Augustus A. U. C. 737. sextos Claudius A. U. C. 800. Vide jam dicta supra Annal. XI. 11.

[7] *Anticipatum tempus.* Ludi seculares fiebant anno centesimo decimo. Ni Domitianus anticipâsset tempus, facti tantùm fuissent A. U. C. 847.

[8] *Incertæ conditionis.* Sueton. in Ner. LVII.

[9] *Jam vulgatum.* Vide Hist. II. 8. et supra ad A. U. C. 834.

tandem redditus est; et sublata turbarum materia. Tristiores è Danubii ripâ venere nuntii. Diurpaneus, cæsis legionibus, Oppium Sabinum, consularem, oppresserat; ejusque caput fœdè abscissum[1] apud barbaros ostentui habebatur. Penetratâ inde provinciâ, Diurpaneus castella urbesque expugnabat, cunctaque prædabundus latè populabatur. Nec jam de limite imperii et ripâ, sed de hibernis legionum et possessione dubitatum.

A. U. C. 842. J. C. 89.

T. Aurelio Fulvo II. A. Sempronio Atratino consulibus. Post tantas exercituum clades, dux ultorque sanguinis Romani ore vulgi poscebatur Agricola.[2] Restitit Princeps, infensus virtutibus, et gloriâ viri deterritus. Ipse cum immenso paratu adversùs Dacos proficiscitur, bellum, ut rebatur, suis auspiciis reparaturus. Diurpaneus, tantam armorum vim metuens, legatos misit,[3] qui de pace agerent. Ejus prudentia Domitiani vanitatem inflavit. Is, spretis legatis, ne dato quidem responso, Cornelium Fuscum, prætoriarum cohortium præfectum, bello præponit. Ubi Diurpaneo id fuit compertum, ducem Urbis deliciis,[4] quàm belli artibus meliorem irrisit, rursusque misit legatos, qui pacem offerrent, dum Romani, harum terrarum incolæ, singulis annis binos obolos[5] solverent: secus exterminium minitabatur. Domitianus, ut vanus, sic periculi timidus, in Mœsiâ restitit.[6] Fuscus, junctis navibus in modum pontis, Danubium transmisit cum lectissimis militibus; hostemque aggressus, sed post cruenta prælia oppressus, temeritatis pœnas luit. Tum cura belli Juliano commissa,[7] qui rem Romanam restituit. Interim Domitianus in Pannoniam venerat; Quadisque et Marcomannis infensus, quòd opem adversùs Dacos non tulissent, intulerat bellum. Iis pacem orantibus, despecti legati: alii, cùm preces iterâssent, cæsi. Germani, hâc atrocitate in fu-

[1] *Fœdè abscissum.* Jornandes, *de Rebus Geticis*, cap. 13.
[2] *Agricola.* Tacit. Vit. Agr. XLI.
[3] *Legatos misit.* Petr. Patricius, *de Legationibus*, p. 23.
[4] *Urbis deliciis.* Vetus Scholiastes Juvenalis Satyr. IV. 112.
[5] *Binos obolos.* *Angl.* *3d.* Patricius, loc. cit.
[6] *In Mœsiâ restitit.* Dio, LXVII. p. 761.
[7] *Juliano commissa.* Dio, LXVII. p. 764.

rorem versi, bellum suscipiunt; victusque et in fugam[1] conjectus Domitianus. Res feliciùs cesserant in Daciâ. Julianus, arte usus ut Romanorum animos pudore erigeret, jusserat milites sua et centurionum nomina scutis inscribere. Tum, cùm certa esset virtus, nec occulta ignavia, hostes aggressus est, gravique clade eos perculit. Vezinas, post Diurpaneum auctoritate apud Dacos præcipuus, simulatâ morte,[2] deinde fugâ salutem quærere coactus. In ipsius regiæ expugnationem ibatur, ni Diurpaneus hostem, quem vi repellere non poterat, astu elusisset. Cæsis enim arboribus, truncos armis induit, numerosique exercitûs fecit speciem, quâ deceptus Julianus recessit. Manebat tamen prioris victoriæ fama. Eâ usus est Domitianus, ut se suo dedecore exsolveret; pacisque conditiones et opes obtulit, quas Diurpaneus ultro accepit, diuturni belli laboribus fessus, et clade à Juliano illatâ anxius. Colloquium tamen cum Principe renuit: sed fratrem suum Diegin misit, qui capta arma, paucosque captivos, quasi hi soli manerent, traderet. Tum Domitianus, ut victor, regnumque daturus, Diegin diademate evinxit.[3] Superbas inde literas, victoriarum nuntias, amplaque spoliorum fercula, unâ cum epistolâ Diurpanei, verâ incertum an fictâ, ejusque legatos Romam mittit; quò mox ipse, aucto milite honoribus et donativo, revertitur; provinciis, quàm hostibus gravior.[4]

A. U. C. 843. J. C. 90.

Domitiano Augusto XV. M. Cocceio Nervâ II. consulibus. Vulgato sub hoc principatu more, quo clades, ut quondam victoriæ, celebrabantur; Princeps de Dacis Germanisque triumphavit: nec umquam magis solicita adulatio, ut triumphales ejus statuæ non Urbem tantùm, sed et imperium, opplerent. Acriora tamen Romæ studia, instinctore Principe, qui militiæ probra spectaculorum magnificentiâ velabat. Omne genus ludorum editum.[5] In naumachiâ, juxta Tiberim effossâ et circumstructâ, pænè justæ

[1] *In fugam.* Dio, LXVII. p. 761.
[2] *Simulatâ morte.* Ut posset fugâ evadere, Dio, LXVII. p. 764.
[3] *Evinxit.* Dio, LXVII. p. 762.
[4] *Gravior.* Plin. in Panegyric. XVII et XX.
[5] *Editum.* Dio, LXVII. p. 762. Sueton. in Domit. IV et V.

classes pugnavere: at misera fuit et spectantium et pugnantium sors. Hi enim ad omnium usque necem certavere. Illorum multi extincti sunt, quòd princeps adeò fuit pervicax, ut, coortâ tempestate, inter maximos imbres, prospectaverit, vestes quidem idemtidem commutans; neminem verò egredi, aut vestimenta mutare siverit. Ut in hâc ludorum satietate irritaretur voluptas, naturæ portentis placuit ludere; visaque pumilonum et mulierum[1] certamina. Hæc ludicra excepit convivalis lætitia, luctu mixta. Novo quidem luxu, et miraculo noctis die splendidioris, datum plebi epulum. Contra Principis cœna tenebrarum obscuro funereisque cærimoniis horruit.[2] Paratæ erant ædes nigrore luridæ: atra ibi laquearia, parietes, pavimentum: atra quoque, et in solo nuda, sedilia. Primores senatûs equestrisque ordinis sine comitibus huc intrare sedereque jussi; sepulcralisque columna, convivæ nomine inscripta, cuique adposita, cum exiguo lychnucho, qualis in monumentis suspenditur. Tum, umbrarum instar, erupere elegantes pueri, nudi et atramento tincti, qui cùm horridè circùm convivas tripudiâssent, ante cujusque pedes adstitere. Mox allatæ feralis convivii lances; ministratumque quidquid in funeribus edule et atrum. Loci horror, pavor imminentis fati omnes attonuerat. Alto silentio defixis terrorem intendebat Princeps, mortes, cædes, ceteraque funebria memorans. Nec cœnæ finis metûs laxamentum tulit: at servis, qui in ædium vestibulis constiterant, jussis discedere, alii et ignoti præstò fuere, qui convivas partim vehiculis, partim lecticis imponunt; cunctis rigescentibus, seque ad mortem rapi reputantibus. Ut tamen quisque suâ in domo repositi, formidinem inter et spem ancipites respirare cœperant, cùm nuntiatur singulis quosdam ab Augusto venire; gravior redit pavor, statimque subit admiratio, cùm columnæ argenteæ, lances pretii laborisque exquisitissimi in cœnâ adpositæ, aliaque id luxûs dona afferrentur: singulis quoque datus puer, qui infernâ imagine luserat, tum lotus comtusque. Sic nocte absumtâ, cœpit Principis liberalitas celebrari. At quæ ipse triumphalia victoriarum decora jactitabat, vul-

[1] *Pumilonum et mulierum.* Hæc certamina celebrat Statius, I. *Sylvarum*, VI. 57 et seq.

[2] *Horruit.* Hanc cœnam describit Dio, LXVII. p. 763.

gus ferales epulas eorum qui in Daciâ occubuerant, vel in Urbe mactabantur, veriùs appellavit.[1] Ausus tamen est Septembrem mensem et Octobrem ex appellationibus suis *Germanicum Domitianumque* transnominare;[2] quòd altero suscepisset imperium, altero natus esset. Mansere vocabula, dum sævire potuit: periere, ubi desiit timeri. Interim civica Cerealis, Asiæ proconsul, res novas erat molitus. In ipso proconsulatu occisus est.[3] Asia, in rebellionem ebrietate acta, excidere vineas jussa.[4] Aderat annus, quo Agricola proconsulatum Asiæ et Africæ sortiretur: artes invidiamque Domitiani veritus, ne in provinciam iret se excusavit, annuentique Principi gratias egit. Salarium tamen, proconsuli solitum offerri, Agricolæ non dedit Domitianus, sive offensus non petitum, sive ex conscientiâ, ne quod vetuerat videretur emisse.[5]

A. U. C. 844. J. C. 91.

M. Ulpio Trajano, M. Acilio Glabrione consulibus, vulgata prodigia, quæ Glabrioni exitium, Trajano imperium portenderent.[6] Certè Trajani virtus, in castris jam probata, Urbis splendore inclarescebat; factumque calamitate temporum, ut multi ejus fortunam augurarentur simul et precarentur.[7] Favorem augebat Princeps in dies atrocior. Juliam, incesto pollutam, quod supra memoravimus, dum cogit conceptum à se abigere,[8] occiderat; moxque divinis honoribus extulerat.[9] Super hanc libidinem, aliis mersus, tanto erat invisior, quòd se acerrimum violatæ pudicitiæ vindicem ferebat. Vespasianus quidem Titusque Vestalium incesta neglexerant:[10] hæc Domitianus æmulatu magìs, quàm sanctitatis studio, coercuit. Jam sub ipsa principatûs initia, Ocellatas sorores Varonillamque corripuerat:[11] iis tamen permissum liberum mortis arbi-

[1] *Appellavit.* Dio, loc. cit.
[2] *Transnominare.* Sueton. in Domit. XIII.
[3] *Occisus est.* Tacit. Vit. Agric. XLII. Sueton. in Domit. X.
[4] *Vineas jussa.* Philostrat. Vit. Apoll. VI. 42.
[5] *Emisse.* Tacit. Vit. Agric. XLII.
[6] *Portenderent.* Dio, LXVII. p. 765.
[7] *Et precarentur.* Quos inter fuit Agricola, teste Tacito, Vit. Agric. XLIV.
[8] *Abigere.* Sueton. in Domit. XXII. Vide et Juvenalem Satyr. II. 32.
[9] *Extulerat.* Ut constat ex nummis hoc aut superiore anno cusis.
[10] *Neglexerant.* Sueton. in Domit. VIII.
[11] *Corripuerat.* Euseb. in Chronic. Sueton. loc. cit.

trium; earumque corruptores relegati. Nunc verò quasi indulgentiæ pœniteret, ratusque seculum suum illustrari, si Vestalem vivam defoderet,[1] Corneliam, Vestalium maximam, olim absolutam, longo intervallo repetit; jureque pontificis maximi, reliquos pontifices non in regiam, sed in Albanam villam convocat. Cornelia, absens inauditaque, incesti damnatur. Missi statim pontifices, qui defodiendam necandamque curarent. Ejus stupratores virgis in comitio ad necem cæsi: quos inter Celer, eques Romanus, supplicio subditus, se insontem professus est. Valerius Licinianus, prætorius vir, reusque quòd in agris suis occultâsset Corneliæ libertam, ad confessionem confugit. Princeps, se absolvi lætus, exilium molle, velut præmium, ipsi dedit.

A. U. C. 845. J. C. 92.

Domitiano Augusto XVI. Q. Volusio Saturnino consulibus. Gliscentia jam ob sævitiam odia Domitianus adhuc provocabat contumeliis, quibus nihil umquam fuit Principibus exitiosius. L. Antonius, Germaniæ superioris præses, iis accensus bellum civile movit.[2] Ipsi aderant legionum vis et opes: consilia quoque cum Germanis inierat. Grave inde exarserat bellum, ni L. Maximi vigilantia forsque reipublicæ præstò fuissent. At mirâ felicitate, ipsâ dimicationis horâ resolutus repentè Rhenus transituras ad Antonium barbarorum copias inhibuit; victusque Antonius. Ubi Romam venêre rebellionis nuntii, Domitianus, cùm de retinendâ dominatione ageretur impiger, legiones excivit; Trajanum qui in Hispaniâ tunc agebat, Lucianum Proclum aliosque evocavit, statim ipse ad bellum profectus. In itinere supervenêre victoriæ nuntii; eaque quodam famæ miraculo, priùs præsagiis, quàm nuntiis, Romæ innotuit. Ipso enim, quo dimicatum est, die, statuam Principis insignis aquila circumplexa pennis clangores lætissimos edidit;[3] vulgatusque, incerto auctore, rumor, "interfectum Antonium:" multis etiam caput ejus allatum vidisse se adeò perviciter contendentibus, ut pars magna magistratuum pro partâ

[1] *Vivam defoderet.* Hæc et seq. fermè totidem verbis Plinius, Ep. IV. II. qui rem fusè et eleganter narrat.

[2] *Movit.* Sueton. in Domit. VI. Dio, LXVII. p. 764.

[3] *Clangores—edidit.* Suetonius, loc. cit.

victoriâ statim sacrificaret.[1] Tam inopinato successu in limite imperii restituta pax: at Principis crudelitas inclementer sævit. Id quidem veritus L. Maximus, literas omnes in Antonii scriniis repertas igne aboleverat,[2] ne cui periculum facesserent. Domitianus, periculo atrox, quosvis suspectos corripuit: interfectorum quoque memoriæ infensus, vetuit "in acta eos referri." Ne scriptis quidem ad senatum literis, eorum capita, ut et Antonii, Romam misit pro rostris exponenda. In hâc pereuntium turbâ, duo soli è notioribus veniâ donati sunt, tribunus laticlavius, et centurio, qui "se," ut faciliùs expertes culpæ crederentur, "impudicos" probaverant, "et ob id neque apud ducem, neque apud milites ullius momenti esse potuisse."[3] Ne idem rediret periculum, "geminari castra legionum" prohibitum:[4] "nec plus quàm mille nummos[5] à quoquam ad signa deponi." Antonius enim apud duarum legionum hiberna, ex depositorum etiam summâ, fiduciam cepisse videbatur. Imminutâ quoque nobilium potentiâ, quædam ex maximis officiis inter libertinos militesque Romanos communicata. Longiùs adhuc prospexit suspicacis Principis cura: cùmque ebrietas in seditiones facilè effervescat, utì jam antè de Asiâ compertum, causatus "ubertatem vini, frumenti inopiam, nimioque vinearum studio negligi arva," edixit, "ne quis in Italiâ novellaret:[6] utque in provinciis vineta succiderentur; relictâ ubi plurimùm dimidiâ parte." Quâ tamen in re exsequendâ haud ita perseveravit, seu mutatus precibus Scòpeliani, à cunctis Asiæ civitatibus, ut id deprecaretur, missi, seu potiùs metu compulsus, quòd sparsi tum libelli cum Græcis versibus, hâc sententiâ: "Rode vitem; hinc tamen erit, quod in mactandum "Cæsarem spargatur." Quibus commotus, edicti de excidendis vineis propositi gratiam fecit.[7] Insuper datum Scopeliani eloquentiæ, ut qui in Asiâ vites non sererent, multarentur.[8] Sub Principe, cui ludus fuit muscas captare ac stylo præacuto con-

[1] *Sacrificaret.* Plutarch. in Paul. Æmil. p. 263.

[2] *Igne aboleverat.* Dio, loc. cit.

[3] *Esse potuisse.* Sueton. in Domit. x. Vide et Dionem, loc. cit.

[4] *Prohibitum.* Sueton. in Domit. VII.

[5] *Mille nummos.* *Angl.* 8*l.* 6*s.* 8*d.* De fiscis militaribus diximus supra in not. et emend. ad Annal. I. 37.

[6] *Novellaret.* Sueton. loc. cit.

[7] *Gratiam fecit.* Sueton. in Domit. XIV.

[8] *Multarentur.* Philostrat. de Vitis Sophist. I. 21. n. 6.

figere, quidam cœpere, novo scelere, venenatis acubus obvios pungere; morsque sæpe sine ullo doloris sensu inferebatur. Furor, qui non in Urbe tantùm, sed pessimo æmulatu per totum imperium grassabatur,[1] reorum morte repressus.

A. U. C. 846. J. C. 93.

POMPEIO Collegâ, Cornelio Prisco consulibus. Verso ad sævitiam Principe, crevit delatorum audacia; bonisque omnibus formidata nomina, Carus Metius, Catullus Messalinus, Marcus Regulus, Publicius Certus, et Bebius Massa. Hic, supra insitam perfidiam, suo quoque periculo audax. Bæticis enim querentibus, contra eum senatus Plinium cum Herennio Senecione advocatum provinciæ dederat.[2] Dum fit inquisitio, obiit Cn. Julius Agricola,[3] sexto et quinquagesimo ætatis anno. Rerum gestarum claritate, virtutumque constantiâ, celebrata olim nomina æquaverat: propriam in hâc temporum calamitate laudem adsecutus, quòd sine contumaciâ, sine inani jactatione libertatis, sed moderatione et prudentiâ, industriâ simul et vigore, salvam virtutis famam retinuit; et quam multi ambitiosâ morte quæsiere, ipse placido vitæ cursu immortalem sui memoriam reliquit. A Cornelio Tacito, eâdem, quâ vixit, fide ac modestiâ narratus, posterisque traditus, magnum semper erit exemplum posse etiam sub malis Principibus magnos viros esse.

Post Agricolæ mortem, quasi turbo, furor Domitiani incubuit. Is nempe efferatus civilis belli memoriâ et assiduis conjurationum rumoribus, ratusque securitatem diffidentiâ niti, non jam per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo et velut uno ictu rempublicam exhausit.[4] Ob levissimas suspiciones bonus quisque in exilium acti, morteve adfecti. Inter eos, qui pœnis tum fuere obnoxii, eminebant M. Cocceius Nerva et Salvidianus Orfitus, ambo consulares: ille Tarenti exul[5] delituit: hic in insulam conjectus,[6] mox interemtus est. In his temporum acerbitatibus,

[1] *Grassabatur.* Dio, LXVII. p. 764.
[2] *Dederat.* Plin. Epist. VII. 33. Tacit. Vit. Agric. XLV.
[3] *Agricola.* Tacit. Vit. Agric. XLIV.
[4] *Exhausit.* Tacit. ibid.
[5] *Exul.* Philostrat. Vit. Apollon. VI. 8.
[6] *Conjectus.* Philostrat. ibid. Sueton. in Domit. X.

auditi sunt motus Sarmatarum, qui legionem cum legato ceciderant. Huc tendit Princeps. Et, seu victis hostibus, seu fictis victoriis, utì jam antè, ludificatus, lauream Jovi Capitolino retulit.[1]

A. U. C. 847. J. C. 94.

L. Nonio Torquato Asprenate, T. Sextio Magio Laterano consulibus. Principis sævitia, nec bello, nec victoriæ solemnibus remissa, impietatis accusationibus adcrevit. Præcipua mali causa Massa Bebius, supra memoratus. Is fuerat damnatus, causam Bæticorum orantibus Herennio Senecione et Plinio: ejusque bona, ut publicè custodirentur, seposita. Senecio, dum, nimio in clientes provinciamque studio, apud consules instat, ne postulationibus vacent, irritat Massam, qui eum impietatis postulat,[2] quòd Priscum Helvidium laudâsset.[3] Eâ accusatione perculsus, occisus est. Par causa, eademque ruina Arulenum Rusticum traxit; eique capitale fuit, quòd Pæti Thraseæ vitam scripsisset,[4] virumque sanctissimum appellâsset. Nec in ipsos modò auctores, sed in libros quoque eorum sævitum, delegato triumviris ministerio, ut in comitio ac foro urerentur. Eodem casu convulsæ nobilissimæ fœminæ: relegantur[5] Arria Thraseæ Pæti, Fannia Helvidii Prisci vidua, Gratilla Rustici uxor. Relegatus quoque Mauricus.[6] Nihil autem atrocius visum, quàm cùm Publicius Certus, accusato Helvidio filio,[7] quasi scenico exodio sub personâ Paridis et Œnones divortium Principis cum uxore[8] tractâsset, ipse senator senatori manus intulit,[9] eumque, mox occidendum, in carcerem duxit. Tum Philosophi omnes, ut instinctores libertatis, Urbe Italiâque submoti.[10] Acriter quoque in Christianos animadversum.[11]

[1] *Retulit.* Eutrop. in Breviario. Sueton. in Domit. v.

[2] *Postulat.* Plin. Epist. VII. 33.

[3] *Laudâsset.* Tacit. Vit. Agric. II.

[4] *Scripsisset.* Tacit. ibid. Sueton. in Domit. x.

[5] *Relegantur.* Plin. Ep. III. 2.

[6] *Mauricus.* Frater Arulem Rustici.

[7] *Helvidio filio.* Sueton. in Domit. x. Plin. Ep. IX. 13.

[8] *Cum uxore.* Domitiâ.

[9] *Manus intulit.* Plin. loc. cit. Tacit. Vit. Agric. XLV.

[10] *Submoti.* Sueton. in Domit. x.

[11] *Animadversum.* Hieronym. de Script. Eccles. cap. 9.

A. U. C. 848. J. C. 95.

DOMITIANO Augusto XVII. T. Flavio Clemente consulibus. Nemo umquam tot consulatus ceperat. Id Principis arrogantiæ diffidentiæque datum. Obsessa autem, ut priore anno, curia. Nec pudor fuit Clementem reum subdere, licèt consul, Principis collega ac patruelis foret.[1] Ob Christianam religionem, arguebatur impietatis in Deos;[2] ideoque fermè in ipso consulatu interemtus.[3] Eandem ob causam Flavia Domitilla ejus uxor in Pandatariam insulam relegata,[4] ut et in Pontiam[5] altera Domitilla, pariter Flavio sanguine orta. Nullâ re magis Domitianus maturavit sibi exitum; licèt et alias nobilium cædes ediderit: quas inter Acilius Glabrio consularis et exul occisus est ut rerum novarum molitor.[6] At ubi mota domestica hæc odia, nemo fuit cui Princeps fideret. Frustra vel præfectos prætorio in ipsâ præfecturâ reos agebat,[7] vel opprimebat libertos, quos ut doceret numquam, ne bono quidem exemplo, audendam patroni necem, Epaphroditum à libellis capitali pœnâ condemnavit, quòd post destitutionem, Nero in adipiscendâ morte, manu ejus adjutus existimabatur.[8] Suppliciis irritata tantùm audacia. Nec profuit vigilantia Juventii Celsi,[9] inter conspiratos olim accusati; sed supplicium effugerat, Principem secretò allocutus, testatusque se esse insontem: et, si annuerit Princeps dominus ac Deus, se nefanda quævis consilia investigaturum, certoque renuntiaturum. Posteà semper elusit Principem; hâcque fraude incruentus supervixit.

A. U. C. 849. J. C. 96.

C. ANTISTIO Vetere, C. Manlio Valente consulibus. Valens

[1] *Patruelis foret.* Vide Stemma Flaviorum in not. et emend. ad Hist. I. 46. n. 13.

[2] *Impietatis in Deos.* Dio, LXVII. p. 766.

[3] *Interemtus.* Sueton. in Domit. XV. *Contemtissimæ inertiæ* Clementem arguit Suetonius, quòd Clemens Christianæ pietatis tranquillitatem sectabatur. Multi alii Christiani periere, ut constat ex Brutio, apud Hieronymum in Chronic. Suffragatur Dio, loc. cit. Tunc Joannes Apostolus in insulam Patmon relegatus est.

[4] *Relegata.* Dio, loc. cit. Pandataria insula, nunc *isle St. Mary*, ut jam dictum est supra Annal. I. 53.

[5] *In Pontiam.* Brutius apud Hieronymum, in Chronic. Pontia insula, nunc *isle Ponza.* De utrâque Domitillâ vide Stemma Flaviorum, in not. et emend. ad Hist. I. 46. n. 12 et 14.

[6] *Rerum novarum molitor.* Sueton. in Domit. X.

[7] *Reos agebat.* Dio, LXVII. p. 766.

[8] *Existimabatur.* Hæc totidem verbis Suetonius in Domit. XIV. Vide et Dionem, loc. cit.

[9] *Juventii Celsi.* Dio, LXVII. p. 765.

nonagesimo ætatis anno in consulatu mortuus est.[1] Hunc quoque annum fatalem sibi fore Domitianus dudum audierat, ab adolescentiâ vaticiniis Chaldæorum, qui diem, horam, genusque mortis ei prædixerant,[2] imbutus. Recentioribus adhuc agitabatur oraculis. Insuper continua fulminum vis, tactum de cœlo Capitolium, templum Flaviæ gentis, domus Palatina et cubiculum Principis, aliaque multa portenta[3] metum intendebant. Dum adversùs imminens periculum se solicitudine et sævitiâ accingit, suam ipse impellit ruinam. Parthenius enim et Sigerius, cubicularii, Entellus à libellis, ceterique Principis amici ac liberti, sed ejus iras veriti, conjurationem iniere.[4] Iis animos addidit Domitia, cùm fortè legisset secretas Domitiani tabellas, quibus suum, eorumque qui morti destinabantur, nomen inscriptum. Ubi id conspiratis compertum, suo aliorumque periculo territi, rem properant. Priùs tamen actum de successore, quem eligerent. Cocceium Nervam ad imperii spem votumque erigunt. Cunctabantur adhuc quandò et quomodò Domitianum aggrederentur. Stephanus, Domitillæ procurator,[5] et tunc interceptarum pecuniarum reus, consilium operamque obtulit. Is ergò, ut ad suspicacem Principem facilior secretiorque foret aditus, conspirationis indicium professus, et admissus, legenti traditum à se libellum, et attonito suffodit inguina: saucium ac repugnantem alii adorti, vulneribus septem contrucidaverunt. Occisus est Domitianus quartodecimo Kalendas Octobris, anno ætatis quinto et quadragesimo, imperii quintodecimo. Ante principatum arrogans; sub principatûs initiis, ut patris fratrisque gloriam obrueret, virtutum species mentitus est: mox suis vitiis abstractus, in omnes libidines ruit: quævis audendi licentiam adducto et militari imperio obtinuit: plebi, ob ludorum magnificentiam, non ingratus; militi, cui omnia indulgebat, acceptissimus, senatoribus ita odiosus, ut, auditâ ejus cæde, certatim repleverint curiam, et in ejus contumelias eruperint, detractis quoque, et solo afflictis ejus imaginibus: mox ut ubique ejus tituli eraderentur abolereturque omnis memoria decretum.

[1] *Mortuus est.* Dio, LXVII. p. 766.

[2] *Prædixerant.* Sueton. in Domit. XIV.

[3] *Portenta.* Quæ vide apud Suetonium in Domit. XV.

[4] *Iniere.* Dio, loc. cit.

[5] *Domitillæ procurator.* Sueton. in Domit. XVII.

NERVA.

Hæc fuit animorum inclinatio, cùm M. Cocceius Nerva, Narniæ[1] in Umbriâ natus, sed Cretensi origine,[2] imperio potitus est, adnitentibus Petronio secundo, cohortium prætoriarum præfecto, et Parthenio conjuratorum duce. Primus advenarum, Romæ imperavit; et virtutes, fastigio Cæsarum ignotas, ostendit: res olim dissociabiles miscuit principatum ac libertatem.[3] Naturâ, senectute, et, quod bonarum artium feracissimum est, multiplici malorum temporum experientiâ difficilem regendi artem edoctus, prioris principatûs odia abrogavit. Rei majestatis absoluti: sublata fisci Judaici calumnia:[4] servi ac liberti, qui dominis insidias struxerant, suppliciis subditi: in eos omnes, qui delationes factitaverant, inquiri licuit. At ut mali, sic et boni, est præfervidus et lethifer quidam impetus. Tanta delatorum turba incondito turbidoque clamore postulata simul et oppressa, ut Fronto, consul, egregiâ adverterit, "malum esse Principem, sub quo nihil cuiquam "liceat; pejorem tamen esse, per quem omnia omnibus licent."[5] Inde Nerva pronos ad vindictam animos inhibuit, eosque mollivit liberalitate. Restitutum quidquid apud fiscum supererat, à Domitiano temerè ademtum: egenis civibus Romanis datus ager ad sexcenties sestertiûm;[6] lectique senatores, qui agrum emerent et dividerent: additum quoque congiarium.[7] Ad levanda imperii onera, conflata ex aureis argenteisque Domitiani statuis ingens pecuniarum vis. Privatas quoque opes, et Principum prædia, domos, supellectilem Nerva distraxit,[8] ut reipublicæ consuleret.

[1] *Narniæ.* Aurel. Victor. *in Epitome.*

[2] *Cretensi origine.* Aurel. Victor. *de Cæsaribus.*

[3] *Ac libertatem.* Tacit. Vit. Agric. III.

[4] *Calumnia.* Ut constat ex Nervæ nummis. Minimè tamen sublatum Judaicum tributum. At non licuit quenquam Judaici ritûs accusare; ut videre est apud Dionem, LXVIII. p. 769.

[5] *Licent.* Dio, loc. cit.

[6] *Sexcenties sestertiûm.* Dio, ibid. Sexcenties sestertiûm sunt *Angl.* 500,000*l.*

[7] *Congiarium.* In Nervæ nummis expressum.

[8] *Distraxit.* Dio, ibid.

A. U. C. 850. J. C. 97.

Nerva Augusto III. L. Verginio Rufo III. consulibus. Verginius Rufus, spreto triginta ante annos imperio[1] et continuâ virtutum claritate principem in Urbe locum adsecutus, tertio hoc consulatu perfunctus obiit, cùm annum tertium et octogesimum excessisset. Longo illo ævo undecim Cæsares vidit; ita tamen inter Augusti felicitatem et Trajani virtutes interjectus, ut egregiis hujus imperii temporibus non sit usus. Ductum ei publicum funus. Pro rostris laudatus est à Cornelio Tacito consule. Supremus hic gloriæ ejus cumulus accessit laudator eloquentissimus.[2]

Nerva autem, ad imperii curas intentus, afflictas urbes refovebat; puellas puerosque egenis parentibus natos per Italiæ oppida sumtibus publicis ali jussit. Simul ut pluribus necessitàtibus subveniretur, creati quinqueviri, qui modum publicis impensis facerent. Sacrificia, Circenses ludi, spectacula, aliaque id genus, quibus sub priore Principatu opes profundebantur, circumcisa. Dum talibus curis detinebatur Princeps, penes prætorianum militem flagrabat Domitiani desiderium. Novas quoque res moliebatur Calpurnius Crassus.[3] Is deprehensus, confessusque, Tarentum cum uxore amotus est. Hâc Principis lenitate arrogantiam cepit Ælianus Casperius;[4] eoque instinctore, Domitiani interfectores ad exitium postulantur. Restitit quidem Princeps. At, eo neglecto, Petronius Secundus et Parthenius comprehensi et jugulati. Tum eò audaciæ prorupit Casperius, ut nervam compelleret referre apud populum gratias militibus, " quia nefandos pessimosque omnium " mortalium peremissent." Tali indignitate Princeps infremuit, sensitque et senectuti suæ et reipublicæ quærendum præsidium. Nec illud intrà domum adsumsit; sed M. Ulpium Trajanum, qui præsidebat Germaniæ, cunctosque bellicis ac civilibus virtutibus præeminebat, adoptavit: quartodecimo Kalendas Octobris, cùm lauream ex Pannoniâ allatam in gremio Jovis collocâsset, adoptio

[1] *Imperio.* Vide Suppl. Annal. XVI. 79.

[2] *Eloquentissimus.* Hæc omnia Plinius, Ep. II. 1.

[3] *Calpurnius Crassus.* Dio, LXVIII. p. 770.

[4] *Ælianus Casperius.* Hæc quoque Dio, ibid.

nuncupata.[1] Trajani vel absentis famâ statim restituta Nervæ auctoritas, et prætorianorum tumultus consedit.

A. U. C. 851. J. C. 98.

Nerva Augusto IV. Ulpio Trajano II. consulibus. In hâc imperii tranquillitate, Nervæ longa decoraque obtingere potuit senectus, si acriorem in vitia impetum esset moderatus. At, dum in Regulum,[2] legibus potiùs quàm verbis puniendum, fervidior invehitur, irâ adeò exarsit, ut per omnes ejus artus sudor erumperet: qui cùm et hiemis acerbitate et Principis senio fuisset subitò restinctus, febris eum corripuit, quâ paulo pòst occubuit:[3] brevi imperio ipsâque mortis causâ majorem quàm ullus antè Principum gloriam nactus. Is enim primus, Cæsarum superbiam exosus, civilia professus est studia, cunctaque in publicam utilitatem vertit; et consiliorum magnitudine, legum prudentiâ, magnificentiâ operum, Urbis splendore præoccupavit gloriam, quæ sequentem Principatum illustravit. Ejus corpus, à senatu delatum,[4] in Augusti tumulo conditum est: mox Deûm honores[5] additi.

TRAJANUS.

Trajanus ab Urbe aberat, firmandæ apud Germaniæ inferioris exercitus militari disciplinæ intentus. Nervam excessisse accepit diligentiâ Hadriani,[6] qui paulo antè adoptionem ei gratulatus, tum in Germaniâ superiore agebat, tanto alacrior ut imperium primus nuntiaret, quòd Trajani esset consobrinus, eumque, mortuo patre, tutorem habuisset; pro filio ipse etiam habitus, donec ob vitam juvenili libidine vagam gratiâ excidit. Inde magis solicitus ut prioris culpæ oblivia mereretur, et vacuum Principis animum

[1] *Nuncupata.* Plin. in Panegyric. VIII et XCII. Dio, ibid.

[2] *In Regulum.* Quem omnium bipedum nequissimum appellat Plinius, Ep. I. 5.

[3] *Occubuit.* Victor ex Epitome. Obiit die 27. Januarii, ut colligitur ex Dione, LXVIII. p. 771.

[4] *Delatum.* Victor, ibid.

[5] *Deûm honores.* Multi extant nummi inscripti DIVO NERVAE.

[6] *Diligentiâ Hadriani.* Spartianus in Hadrian. cap. 2.

occuparet. Servianus, sororis vir, qui ejus luxum ganeamque olím arguerat, odiaque ei moverat, eum detinere, dein fracto consultè vehiculo retardare frustra enisus est: Hadrianus, pedibus iter aggressus, Serviani beneficiarium [1] antevertit. Paulo pòst allatæ senatûs literæ.

Nihil prioris vitæ consiliorumve mutavit Trajanus. Quam inire vellet imperii rationem ad senatum scripsit, testatus proborum quemque tutum fore, se eorum nullum aut morte, aut ignominiâ adfecturum.[2] Simul consuluit auctoritati; et Ælianum Casperium, prætorianosque ejus insolentiæ adversùs Galbam satellites, ab Urbe accivit, scelerisque admonitos interfici jussit. Eâ severitate Nervam ultum ibat; suum quoque muniit Principatum, cujus turbida fortè fuissent initia, quòd nec in Urbe, nec in Italiâ, sed Italicæ [3] in Hispaniâ natus, imperium capesseret: eique familia antiqua magis,[4] quàm clara, cui pater consulatum primus intulerat. At splendorem amoremque statim addidit Principis virtus: versis ad admirationem omnium animis, ubi memorandum percrebuit dictum, quo Saburanum, quem prætoriis cohortibus præfecit, adlocutus est. Cùm ei insigne potestatis, utì mos est, pugionem daret; "Tibi, inquit,[5] "istum ad munimentum mei committo, si rectè agam; sin aliter "in me magis: moderatorem omnium vel errare minus fas est." Cuncta posteà ad eam sublimitatem composita. Idque unum in principatu egregium reputans, quòd virtutum exemplis et immortalitatis necessitate posset ceteros præeminere, huc suas omnes cogitationes convertit.

Certus militari re stare imperii auctoritatem et robur, voluit in castris nihil vitiorum, quæ ex Neronis temporibus civiliumque bellorum licentiâ vesanus Domitiani furor revexerat, superesse. Inertia, contumacia, dedignatio parendi [6] exolevere ipsâ Principis præsentiâ, qui imperator simul et commilito omnes imperio et exemplo continebat. Revaluit ducum auctoritas: viguere militum exerci-

[1] *Beneficiarium.* De beneficiariis, seu ad militiæ gradus promotis militibus, dictum supra Hist. IV. 48.

[2] *Adfecturum.* Dio, LXVIII. p. 771.

[3] *Italicæ.* Italica, nunc *Sevilla la vieja*, urbi Hispali, *Séville*, proxima.

[4] *Antiqua magis.* Eutrop. VIII.

[5] *Tibi, inquit.* Victor, de Cæsar. in Trajan. Vide et Plinium in Panegyric. cap. 67. Dio, LXVIII. p. 778.

[6] *Dedignatio parendi.* Plin. in Panegyric. cap. 18.

tationes et obsequia: moreque militiæ, quæ uno citissimoque impetu ut ad malum, sic ad rectum rapitur, reformata hæc castra ceteris legionum castris se reformandi voluntatem et facilitatem indidere. Jam ardebat miles suas vires experiri, ulsisci veteres injurias, et Principem, paternis suisque bellicis factis[1] illustrem, triumphi gloriâ condecorare. At Trajanus, restitutâ militari disciplinâ lætus, eos motus composuit, in hoc tum firmus illam esse veram Principum gloriam, ut nec timeant bella, nec provocent. Altiore adhuc detinebatur curâ: nempe trans Rhenum intestinis dissidiis laborabat Germania. Bructeri,[3] vicinis nationibus invisi, nuper fuerant sedibus pulsi ac penitus excisi. Super sexaginta millia non armis telisque Romanis, sed suo furore suique odio ceciderant. Melius utiliusque visum per has discordias grassari: longè ostentare bellum, et solâ Romani nominis famâ ferocissimas gentes compescere.[4] Quod quidem ita valuit, ut numquam securiores fuerint imperii fines, cùm terrore munirentur.

A. U. C. 852. J. C. 99.

CORNELIUS Palma et Sosius Senecio consulatum iniere. Quod iis datum humanitate Principis, tum ut privatorum virtuti locus ac præmia manerent, tum ut insigni exemplo pateret mutata esse tempora, quibus Principes consulatus extorquebant et continuabant.

Emendatis autem castris, Trajanus profectus est Romam, quò eum vocabant civium studia et ipsa rerum necessitas: frustra enim adversùs externos hostes rempublicam tutabatur, si interna vitia invalescerent, quæ Urbem primùm, dein provincias pessumdabant.

[1] *Paternis suisque bellicis factis.* Vide supra Append. Chronol. ad ann. 828.

[2] *Nec provocent.* Plin. in Panegyric. cap. 16.

[3] *Bructeri.* Vide supra Tacitum de Morib. German. cap. 33.

[4] *Ferocissimas gentes compescere.* Ob ita compositas Germanicas gentes, Trajanus dictus videtur *Germanicus.* Sic in nummo, qui olim fuit in Museo Collegii Ludovici Magni, ex ære mediocri, IMP. CAESAR NERVA TRAIAN. AVG. GERM. P. M. capite laureato. In aversâ parte, TR. POT. COS. II. S. C. Spes lilium dextrâ gerit. Anno sequenti arcus ei decretus est, constat è præstantissimo et rarissimo Cardinalis Camilli *Massimi* nummo ex ære maximo, IMP. CAES. NERVA GERM. P. M. capite laureato. In adversâ parte, TRAIAN. AVG. TR. POT. COS. III. P. P. S. C. Arcus triumphalis, triplici fornice.

Ejus iter placidum[1] fuit ac modestum: nullus in exigendis vehiculis tumultus: nullum circa hospita fastidium: annona, quæ ceteris: comitatus, tali Principe dignus, accinctus et parens. Mirantibus passim populis, qui meminerant qualis fuisset Domitiani transitus, cùm hospitum abactus exerceret, populationem inferret, et ut gulæ luxuique sufficeret, omnia dextra lævaque perureret et attereret, ut si vis aliqua externa ac barbara incideret. Placuit Trajano utriusque Principis discrimen observari; nec tam pro suâ gloriâ, quàm pro communi utilitate, edicto subjecit quid in utrumque esset impensum.

Lætior adhuc gratiorque in Urbem ingressus, cùm Princeps, non quadrijugo curru, non albentibus equis, non humeris hominum,[2] ut priores invehi et importari erant soliti, at solâ corporis proceritate altior aliis et excelsior, ita sedem imperii adiit, ut simul communem patriam veneraretur. Effusa in ejus occursum civitas, viso Principe, lætitiæ impotens, in faustas omnes, quas amor gaudiumque reperit, voces erumpit. Patris patriæ nomina ingeminat senatus. Titulum, sibi carissimum, at nondum satis meritum Princeps deprecatur. Novum inde venerationis et amoris certamen: crescit, cùm receptus Princeps senatum osculo excipit; equestris ordinis decora honore nominum sine monitore distinguit; ultro salutatis clientibus notas addit familiaritatis: affabilitatem etiam ita intendens, ut sensim et placidè, quantùm respectantium turba pateretur, incederet, et occursantium populus Principi adstaret. Ipse non stipatus satellitum manu, sed circumfusus undique nunc senatûs, nunc equestris ordinis flore, prout alterutrum frequentiæ genus invaluisset, silentes quietosque lictores suos subsequebatur. Idem militum, qui et Principis, pudor, eadem tranquillitas, eadem modestia.

Ubi ad Capitolium ventum est, visa cuncta altaribus plena, augusta victimis: auditæ voces Jovem Principi, Principem Jovi gratulantium: in ejus salutem collata omnium vota. Pari studio Trajanus pro se, pro populo, pro imperio precatur; peractisque sacris palatium petit, sed eo vultu, eâ moderatione,[3] ut omnes civem

[1] *Iter placidum.* Plin. in Panegyric. cap. 20.

[2] *Humeris hominum.* Plin. in Panegyric. cap. 22.

[3] *Eâ moderatione.* Plin. in Panegyric. cap. 23.

potiùs, quàm Principem sentirent. Accedebat magnum felicitatis publicæ ornamentum simul ac tutamentum Plotina et Marciana,[1] hæc soror, illa uxor Principis, sanctissimæ fœminæ, et, rarum in hoc fastigio, sibi concordes, atque, in quantum patitur sexus, Principi similes. Celebrata quoque Plotinæ, palatium intrantis, vox, "qualis ingrederetur,[2] talem se velle egredi." Statim earum virtuti datum, ut offerret senatus cognomen Augustarum, quod eodem animo, quo Trajanus appellationem patris patriæ recusaverat, ipsæ certatim sunt deprecatæ.

Lætissimas, sub talibus auspiciis, imperii spes cumulavit Principis liberalitas. Jam miles partem donativi acceperat. Plebi, cujus urgens erat necessitas, totum additum est congiarium,[3] et eâ quidem curâ, quæ nondum fuerat visa. Nemo enim expers fuit munificentiæ, seu negotiis, seu valetudine, seu mari fluminibusve distinebatur: ipsi infantes recepti. Supra solitum numerum, paulo minùs quinque millia ingenuorum hâc Principis solicitudine conquisita et adscita. Neque eâ liberalitate, ut sæpe antè contigit, Princeps redimebat scelera, sed ejus in publicum studia notescebant. Aderat et temporis opportunitas. Acrior enim annona, ob inopiam Ægypti siccitatem sterilitatemque,[4] leviter inundante Nilo, metuebatur. At providentiâ Principis factum, ut non modò Roma Italiaque, sed et Ægyptus abundaret, eique alimenta, quibus per tot annos populum Romanum paverat, refunderentur.

Neque his impensis quidquam publicæ lætitiæ detractum. At editum est spectaculum paratu magnificum, nec tamen enerve et fluxum, quod animos molliret, sed quod per servorum noxiorumque pugnas ad pulchra vulnera contemtumque mortis accenderet. Libera spectantium studia, securus fuit favor. Nemo ingenuus, nedum eques senatorve, arenâ fœdari jussus: neque impietas fuit crimenve majestatis, si quis odisset gladiatores, aut eos non veneraretur.

[1] *Plotina et Marciana.* Plin. in Panegyric. cap. 83 et 84.
[2] *Qualis ingrederetur.* Dio, LXVIII. p. 771.
[3] *Congiarium.* Plin. in Panegyric. cap. 25. De hoc congiario ejusque nummis dixi in not. ad Dialog. de Orat. cap. 17. ubi multa *de Congiariis Romanis.*
[4] *Sterilitatemque.* Plin. in Panegyric. cap. 30.
[5] *Pulchra vulnera.* Plin. in Panegyric. cap. 33.

His dulcibus illecebris in majus opus tendebat Trajanus. Delatorum audacia vetus erat in Urbe malum, improborum Principum avaritiæ gratum, sub bonis numquam satis coercitum: immo apud eos odiosa nomina sæpe invaluerant. Eprium Marcellum[1] inter amicos receperat Vespasianus: probrosus Vejento[2] cum Nervâ cœnabat, atque etiam in ejus sinu recumbebat. Nempe boni venerandique senes sensim et leniter vitia tolli posse confidebant. At Trajanus, ut viridi adhuc ætate, ita et valentioribus consiliis usus, summaque mala extremis tantùm remediis curari certus, pestem hanc penitus sublatam exscisamque voluit. Providâ ergò severitate agmina illa delatorum, qui templum, qui forum insederant, qui honestissimorum civium, maximè potentissimorum, incertos status fecerant, eos fortunis ac penatibus deturbaverant, qui fundatam legibus civitatem tot abhinc annis subvertebant, undique coacta sunt: congesti in navigia raptim conquisita, ac tempestatibus dediti, ut per ventorum ludibria irent, scopulis adfigerentur, aut in insularum aspera detruderentur, quibus pulsa et inops virtus tamdiu ingemuerat. Neque in hâc severitate desiderata Principis clementia, quæ vitam permitteret hominibus tanto sanguine, tot cædibus contaminatis. At sapienter provisum ut exsecrabilis eorum furor, mille pœnarum indagine inclusus, non in præsens tantùm, sed in æternum reprimeretur.[3]

Pace foro redditâ, ad altiores curas vertit Princeps: vectigalia, onera publica, imperii necessitates introspexit, simul reputans quantum sua frugalitas de impendiis demere, reditibus posset addere. Hæc scrutatus, collationes remisit,[4] temperavit vectigalia, iisque, quæ supererant, modum posuit, quibus fierent toleratiora; rescisis, quæ naturæ legibus non consentirent. Id quidem majores divusque Augustus neglexerant. Et ut major foret Romani nominis reverentia, qui per Latium[5] in civitate, seu beneficio Principis venis-

[1] *Eprium Marcellum.* Tacit. Dialog. de Orat. cap. 8.

[2] *Probrosus Vejento.* De hoc probroso homine, egregioque Maurici dicto vide Plinium, Ep. IV. 22.

[3] *Reprimeretur.* Plin. in Panegyric. cap. 35.

[4] *Collationes remisit.* Plin. in Panegyric. cap. 41.

[5] *Qui per Latium.* Qui vel jure Latii, vel beneficio Principis, adipiscebantur civitatem Romanam. Vide Plinium in Panegyric. cap. 37. De jure Latii et civitate Romanâ dictum ad Annal. XI. 23.

sent, nisi simul cognationis jura impetrâssent, alienissimi habebantur, quibus conjunctissimi fuerant: institutâque vigesimâ, bona, licèt sanguine, gentilitate, sacrorum societate fuissent possessa, transmitti tamen non poterant, quin eorum pars tributo adraderetur. Hanc quidem duritiem jam Nerva mollierat; sancito, ut "quod ex "matris ad liberos, ex liberorum bonis pervenisset ad matrem, "etiamsi cognationum jura non recepissent, cùm civitatem adipis- "cerentur, ejus vigesimam ne darent." Eamdem immunitatem in paternis bonis filio tribuerat, si modò reductus esset in patris potestatem.

Addidit Trajanus, "ut, quemadmodùm in patris filius, sic in "hereditate filii pater esset immunis:" exceptionem quoque removit, "si modò filius in potestate patris fuisset:" intuitus sanè vim legemque naturæ, quæ semper in ditione parentum esse liberos jussit, nec utì inter pecudes, sic inter homines potestatem et imperium valentioribus dedit. Nec contentus primum cognationis gradum abstulisse vigesimæ, secundum quoque exemit, cavitque, ut in sororis bonis frater, et contra in fratris soror, utque avus avia in neptis nepotisque, et invicem illi servarentur immunes. His quoque quibus per Latium civitas Romana patuisset, idem indulsit, omnibusque inter se cognationum jura simul commisit, ut summus civitatis honos nihil naturæ detraheret. Ulteriùs tetendit Principis providentia; statutâque summâ, quæ publicanum pati posset, caruit onere vigesimæ parva et exilis hereditas. Denique ne suum seculum priorum temporum acerbitate notaretur, adjecit, ut qui ejusmodi ex causis in diem edicti vigesimam deberent, nondum tamen intulissent, non inferrent.[1]

Pari æquitate, ne auditum quidem est majestatis crimen,[2] singulare et unicum eorum qui crimine vacarent, non tutandis Principibus, sed fisco et ærario locupletandis repertum. Eadem fuit testamentorum securitas: nec umquam nisi ab amicis[3] Princeps scriptus est heres: amicus autem nemo, nisi bonus, nisi constans et integer. Civium recti ac vividi animi placebant et fovebantur. Hi

[1] *Non inferrent.* Plin. in Panegyric. cap. 40.
[2] *Majestatis crimen.* Plin. in Panegyric. cap. 42.
[3] *Ab amicis.* Plin. in Panegyric. cap. 43 et 44.

honoribus, sacerdotiis, provinciis attollebantur. Cetera imperii simili gravitate composita. Tum visum est, quod numquam priùs annalibus memoratum, utinam quantà admiratione, tantâ æmulatione posteà memoretur! Urbs sine censurâ, sine præfecturâ morum, solis Principis beneficiis, solis virtutibus emendata. Vulgus ipsum Principis disciplinæ capax et æmulum. Ipsum puduit suæ lasciviæ; oravitque ut spectaculum pantomimorum, à prioribus Principibus ob immodestiam sæpe pulsum, semper à populo repetitum, tolleretur.[1]

Nihil quoque omittebat Trajanus, quo ipse carior, populus lætior foret. Palatium, arcem illam dominationis, quam *publicarum ædium*[2] nomine divus Nerva jam inscripserat, publicum fecit. Patuit omnibus: ibi Princeps cuivis obvius, non aditu tantùm facilis, sed invitans, sed expectans, singulis comis et indulgens. Post magnam diei partem inter imperii curas transactam, remissiones, non occultæ, sed oculis expositæ, cœtu, frequentiâ, suavitate sociales. Cibus semper in medio,[3] mensaque communis, et in convictu frugalitas, jucunditas, mutui sermones, liberales joci, et studiorum honor. Inde parcus brevisque somnus,[4] quem novæ curæ, nova excipiebat humanitas.

Nec satis fuit, si se totum Princeps utilitati publicæ impenderet; voluit ut in eamdem utilitatem voluptatemque cederet priorum temporum luxus, sibi invisus, imperio gravis. Arctata ergò immensa illa terrarum spatia, quibus in unâ suâ domo urbes, flumina, stagna, sylvas concluserant Principes, incredibilium cupidi. Circumlata tabula ingens rerum venalium,[5] quas effræna eorum cupiditas undique corrogaverat. Licuit domos, villas, suburbana emere, quas ob inquietum animum gravemque conscientiam, ut totidem latibula, in infinitum paraverant. Amicis etiam amœnissima quæque elargitus est, amicitiæ quidem pignora, sed et simul virtutis præmium et incitamentum.

[1] *Tolleretur.* Plin. in Panegyric. cap. 46.

[2] *Publicarum ædium.* Plin. in Panegyric. cap. 47.

[3] *Cibus semper in medio.* Plin. in Panegyric. cap. 49. Cibus semper in propatulo et coram adstantibus.

[4] *Brevisque somnus.* Eleganter Plin. in Panegyric. cap. 49. *Brevis somnus, nullumque amore nostri angustius tempus, quàm quod sine nobis agis.*

[5] *Rerum venalium.* Plin. in Panegyric. cap. 50.

Quantum privatis Principum opibus detraxerat, tanto in publicum liberalior, templa, porticus,[1] vetera monimenta, vetustate, casu, negligentiâ, invidiâ, dilapsa aut corrupta reposuit restituitve. Aucto quoque, ut memoravimus, congiarii facilitate populo, locorum quinque millia circo addita; immensumque circi latus, incendio sub Nerone Principe labefactum, tantâ magnificentiâ refectum est, ut templorum pulchritudinem provocaret:[2] longè majori tamen specie, quòd tum æquatus in hâc populi victoris gentium sede plebis ac Principis locus, nec cubiculum Principis,[3] sed ipse Princeps cerneretur, in publico, in populo sedens.

Mirum ut in hoc imperii splendore erupit impetus procreandi et educandi liberos,[4] qui non in immitia, sed in lætissima tempora crescerent et adolescerent: egregium reipublicæ subsidium, sub bonis Principibus semper paratum, curâ Trajani adhuc amplificatum, et in seras ætates diffusum. Nihil enim omisit, ut vitam virtutemque extenderet. Medendi ars[5] præmiis et immunitatibus incitata. Idem collatum grammaticis, rhetoribus, philosophis, qui ingenia moresque juventutis formarent.

Ab ortu imperii nondum fuerat tanta admirationis laudumque materies. Iis jam personabant theatra: vetuit Princeps; hisque in locis, quæ adulatio libidoque tamdiu fœdaverant, voluit de se sileri.[6] Senatum quoque coercuit, qui arcus, tropæa, statuas affatim vetere de more offerebat. Ne tamen modestia contemtu honorum in arrogantiam verteret, statuam unam alteramve, et hanc æream,[7] in vestibulo Jovis Capitolini sibi poni permisit. Quo temperamento egre-

[1] *Templa, porticus.* Plin. in Panegyric. cap. 51.

[2] *Provocaret.* Plin. in Panegyric. cap. 51. Restituti à Trajano circi maximi pulchritudinem videre est in Trajani nummis ex ære magno.

[3] *Cubiculum Principis.* Tale cubiculum, in quo Nero parvis foraminibus spectabat, memorat Suetonius in Ner. cap. 12.

[4] *Educandi liberos.* Plin. in Panegyric. cap. 26 et 27. Hanc felicitatem temporum sub Trajano Principe egregiè commendat auctor Dialogi φιλοπάτριδος apud Lucianum, p. 1129. Ne pauperes quidem erant soliciti, quid liberis suis relinquerent. Id, inquit, unum sufficit, dies Principis. Salvo Principe, nec nos deficient divitiæ, nec ulla vis hostium terrebit.

[5] *Medendi ars.* Privilegia præmiaque philosophis, rhetoribus, grammaticis, medicis à Trajano data memorantur in Digest. Libr. 27. Tit. 1. de *Excusationibus; Leg. 6. ex modestine.*

[6] *De se sileri.* Plin. in Panegyric. cap. 54.

[7] *Et hanc æream.* Plin. in Panegyric. cap. 52.

giè providit, ut virtutum monimentis honos maneret, dum ea, quæ vanitas, scelus, et impietas, auro, argento, per fora, per templa, passim antè sacraverant, ridebantur et abolebantur.

A. U. C. 853. J. C. 100.

TRAJANO Augusto III. Cornelio Frontone III. consulibus. Proximus annus raras Principibus, tertius hic consulatus ne totas quidem virtutes explicuit. Hactenus Principes consulatum usurpaverant, ut cuncta imperio parerent, eum recepit Trajanus ut pareret legibus. Nec umquam certius fuit restitutæ libertatis argumentum, quàm cùm Princeps, privato similis, campum adiit, candidatus[1] comitiis suis interfuit; peractisque eorum solemniis, designatus consul accessit ad consulis sellam: eo sedente, ipse, Imperator, Cæsar, Augustus Pontifex maximus, stetit ante ejus gremium:[2] præeunte consule, juravit, expressitque verba, quibus caput suum, domum suam, si scienter fefellisset, Deorum iræ consecraret. Dein cùm consulatum iniret Kalendis Januariis, nullo jam præeunte, in rostris simili religione ipse se legibus subjecit: mox tertio idus Januarias, cùm vota nuncuparentur[3] pro æternitate imperii, pro salute civium, pro salute Principis, numquam obliteranda verba addidit, "si benè rempublicam et ex utilitate omnium rexero."[4]

Major adhuc visus, cùm comitia obivit. Candidatos exemplo suo satis docuerat, ut senatum revererentur; ne eorum animi perstringerentur Principatûs splendore, eos adhuc hortatus est, "ut senatui supplicarent, atque ita à Principe sperarent honores, "si à senatu petîssent."[5] Tum anxia ei fuit solicitudo, ut si quid usquam post tot strages stirpis antiquæ, si quid residuæ claritatis foret, illud in usum reipublicæ promeret, debitumque generi honorem, vel antequàm deberetur, offerret: nec minor industria, ut quos nondum sanguis, jam virtus nobilitaverat, promoverentur. Ipse erat laudator, ut quod egregium, licèt longè et in provinciis,[6] præ-

[1] *Candidatus.* Plin. in Panegyric. cap. 63.

[2] *Ante ejus gremium.* Ante gremium consulis. Plin. in Panegyric. cap. 64.

[3] *Vota nuncuparentur.* In vetere Kalendario Herwartiano 3. Nonas Januarias, VOTORVM NVNCVPATIO; et in Laterculo Ptolemæi Silvii, 3. *Non. Jan. dies auspicalium.*

[4] *Rexero.* Plin. in Panegyric. cap. 67.

[5] *A senatu petîssent.* Plin. in Panegyric. cap. 69.

[6] *Et in provinciis.* Plin. in Panegy-

stiterant, notesceret: gnarus nempe gratissimam esse virtuti mercedem, si à Principe laudetur;[1] et ad æmulandum accendi animos, si sciverint nihil laudabiliter actum Principem celari, paratum semper ejus testimonium, huncque honoris et gloriæ campum omnibus patere.

Quos tam impensè foverat, novâ extulit comitate. Candidatos enim, senatûs adsensu probatos, suâ voce renuntiavit: ut quemque nominabat, non adfixus curuli manum tantùm, et hanc cunctanter et pigrè, et imputanti similis, utì priùs fuit solitum, promsit, sed osculo occurrit,[2] devexus in planum, et quasi unus ex gratulantibus. Perculsis animis insolitâ humanitatis specie, quâ Princeps et candidatus æquales et simul stantes videbantur, instinctu quodam et virtutis imperio exsiliere patres, et à cuncto senatu acclamatum est, "tanto major! tanto augustior!"[3] Erubuit Princeps; demisit vultum; humescentibus stillantibusque oculis, precatus est "ut illa "ipsa ordinatio comitiorum benè ac feliciter eveniret senatui, "reipublicæ, sibi."[4] His principis lacrymis, talibus votis, admiratio, lætitia, caritas ardescit: unanimis erumpit acclamantium impetus, "ô te felicem![5] ô nos felices! crede nobis! crede tibi! "Sic te ament Dii, quemadmodùm tu nos." Nondum vel regum imperia, vel felix libertas, vel Cæsarum magnificentia hanc lætitiam talesque voces expresserant. Ne qua faustissimum diem interciperet oblivio, simul ut ejus memoriâ futuri Principes onerarentur, hæc comitia in publica acta mittenda et incidenda in ære senatus censuit: annuit Princeps sui securus, et quòd omnes gauderent lætus.

Idem fuit totius consulatûs tenor. Trajanus frequens in campo, in foro frequentior, assiduus in tribunali, omnes consulis partes sustinere: religione æquitatis, legum reverentiâ tueri cujusque

ric. cap. 70. *Præfuerat provinciæ quæstor unus ex candidatis, inque eâ civitatis amplissimæ reditus egregiâ constitutione fundaverat; hoc senatui allegandum putâsti.*

[1] *A principe laudetur.* Verè enim et egregiè Plinius in Panegyric. cap. 70. *Sincera rectaque ingenia* hebetat *misera, sed vera reputatio; si quid benè fecero, nesciet Cæsar; aut si scierit, testimonium non reddet.*

[2] *Osculo occurrit.* Plin. in Panegyric. cap. 61.

[3] *Tanto augustior.* Plin. ibid.

[4] *Reipublicæ, sibi.* Plin. in Panegyric. cap. 72.

[5] *O te felicem.* Plin. in Panegyric. cap. 74.

jura: in cognitionibus mitem severitatem[1] non dissolutâ clementiâ attemperare: singulis magistratibus suam auctoritatem non imminuere, sed augere: pleraque ad prætores remittere, quos etiam collegas vocabat;[2] populare gratumque nomen, et ex ore Principis non irridentis, sed ita sentientis, amicum pariter et honorificum.

His tamen anni initiis nihil magis probavit consularem Trajani patientiam, quàm triduum totum[3] in causâ Marii Prisci insumtum. Avaritia magistratuum, singulare vitium, malorum Principum terrore meliùs, quàm bonorum vigilantiâ repressum, sub Nervâ Principe recruduerat; senili ejus auctoritate irritatum et audax. Duo homines, Marius Priscus et Cæcilius Classicus, iis sordibus infames:[4] consularis alter, alter senator: ille ex Bæticâ, hic ex Africâ oriundus. At, mutatis invicem locis, licentiùs, ut extra patriam, sævierant.

Afri, quibus Marius proconsul præfuerat, eum accusavere. Is, manifestis criminibus irretitus, judices petiit. Ego[5] (absit verbo injuria; non me vanitas, sed rerum necessitas Historiæ inserit) et C. Plinius, Afris adesse jussi, existimavimus fidei nostræ convenire, notum senatui facere, "excessisse Priscum immanitate et sævitiâ "crimina, quibus dari judices possent: cùm ob innocentes con-"demnandos, interficiendos etiam, pecunias accepisset." Respondit Fronto Catius, deprecatusque est "ne quid ultra repetundarum "legem quæreretur:" vir, movendarum lacrymarum peritus, orationem miseratione implevit. Magna inde contentio, magni utrimque clamores: aliis "cognitionem senatûs lege conclusam," aliis "liberam solutamque" dicentibus, "quantumque admisisset reus, tan-"tum vindicandum." Cùm ita fervcrent animi, consul designatus Julius Ferox, vir rectus et sanctus, "Mario quidem judices inte-"rim censuit dandos: evocandos autem, quibus diceretur innocen-"tium pœnas vendidisse." Venerunt, qui adesse erant jussi,

[1] *Mitem severitatem.* Plin. in Panegyric. cap. 80.

[2] *Collegas vocabat.* Plin. in Panegyric. cap. 77.

[3] *Triduum totum.* Plin. in Panegyric. cap. 76.

[4] *In sordibus infames.* De Marii Prisci et Cæcilii Classici causâ magnas epistolas scripsit Plinius, Ep. II 11. III. 9. Vide et Ep. III. 4.

[5] *Ego.* Cornelius Tacitus et C. Plinius Afris adesse jussi. Plin. Ep. II 11. Ut veterem retinerem morem, loquentem Tacitum induxi. Aliter obscuratur narratio.

Vitellius Honoratus et Flavius Martianus, ex quibus Honoratus "trecentis millibus [1] exilium equitis Romani, septemque amicorum "ejus ultimam pœnam:" Martianus "unius equitis Romani septingentis millibus [2] plura supplicia arguebatur emisse:" erat enim fustibus cæsus, damnatus in metallum, strangulatus in carcere. Honoratum cognitioni senatûs mors opportuna subtraxit: Martianus inductus est, absente Prisco. Tutius Cerealis, consularis, jure senatorio postulavit "ut Priscus certior fieret:" incertum miserationem an invidiam ejus præsentiâ vellet movere: fortè tamen ratus æquissimum esse commune crimen ab utroque defendi; et, si dilui non potuisset, in utroque puniri. Dilata res est in proximum senatum. Magna jam erat ob causæ amplitudinem expectatio et fama: crevere dilatione. Celebritatem addidit Princeps, consul et præses, senatusque, ut Januario, mense frequentissimus. Movit et ipse rei squalor. Stetit enim Priscus, modò consularis, modò septemvir epulonum, jam neutrum.

Causam orsus est Plinius: dixit horis pænè quinque, magno audientium adsensu, tantâque Principis solicitudine, ut oratorem, per ejus libertum post eum stantem, sæpiùs admonuerit, "voci laterique parceret," Respondit pro Martiano Claudius Marcellinus. Missus deinde senatus, ne si inchoaretur Marii defensio, noctis interventu scinderetur. Postero die dixit pro Mario Salvius Liberalis, vir subtilis, dispositus, acer, disertus. Respondi [3] eâ, quam causa locusque suadebant, eloquentiâ et gravitate. Rursus pro Mario dixit Fronto Catius insigniter: utque jam locus ille poscebat, plus in precibus temporis, quàm in defensione consumsit. Hujus actionem vespera inclusit, non abrupit. Itaque in tertium diem probationes exierunt. Pulchrum sanè et antiquum, senatum nocte dimitti, triduo vocari, triduo contineri. At egregium, Principem tamdiu sedisse, nihil præter consulem egisse; et, quod rarum magis, tutum fuit cuique interrogare quod placuit, dissentire, dis-

[1] *Trecentis millibus.* Trecentis millibus sestertiûm, *Angl.* 2500*l.*

[2] *Septingentis millibus.* Septingentis millibus sestertiûm. *Angl.* 5833*l.* 6*s.* 8*d.*

[3] *Respondi.* Plinius, Ep. II. 11. *Respondit Cornelius Tacitus eloquentissimæ, et quod eximium orationi ejus inest,* σεμνῶς. Sic Plinius appellat splendidum et grave dicendi genus, quo excellebat Tacitus.

cedere, copiam judicii sui reipublicæ facere. Consulti sunt omnes, atque etiam dinumerati; vicitque sententia, non prima, sed melior.

Censuit enim Cornutus Tertullus, consul designatus, vir egregius et pro veritate firmissimus, "septingenta millia, quæ acceperat "Marius, ærario inferenda: Mario urbe Italiâque interdicendum: "Martiano hoc ampliùs, Africâ." In fine sententiæ adjecit "Plinium et Tacitum injunctâ advocatione diligenter fortiterque functos esse: arbitrari senatum, ita eos fecisse, ut dignum mandatis "partibus fuerit." Adsenserunt consules designati, omnes etiam consulares usque ad Pompeium collegam. Ille "septingenta millia, "quæ acceperat Marius, ærario inferenda, et Martianum in quinquennium relegandum: Marium pœnæ, quam jam passus esset, "censuit reliquendum." In molliorem hanc sententiam plures iere, quidam etiam ex iis, qui Cornuto videbantur adsensi, Collegam secuti sunt. Sed cùm fieret discessio, qui sellis consulum adstiterant, in Cornuti sententiam ire cœperunt. Tum illi, qui se Collegæ adnumerari patiebantur, in diversum transierunt. Collega, cum paucis relictus, multùm posteà de impulsoribus suis, præcipuè de Regulo questus est, qui se in sententiâ, quam ipse dictaverat, deseruisset. At Regulo, homini malefico, quem sæpe memoravimus, mobile ingenium: ut plurimùm audebat, plurimùm timebat. Hic finis fuit cognitionis amplissimæ, quam Plinium hujus temporis res elegantissimis epistolis complexum secutus, fusiùs tradidi, ut palam fieret, quantùm mutata essent ea tempora, quibus unus solusque censebat, ceteros manebat muta ac sedentaria adsentiendi necessitas.[1]

Supererat quidem Hostilius Firminus, legatus Marii Prisci, permistus causæ,[2] nunc verò casu an conscientiâ absens. De eo relatum proximo senatu.[3] Probatus est rationibus Martiani, et sermone quem ille habuerat in ordine Leptitanorum[4] operam suam Prisco ad Turpissimum ministerium commodâsse, stipulatus quo-

[1] *Adsentiendi necessitas.* Plin. in Panegyric. cap. 76.

[2] *Permistus causæ.* Plin. Ep. II. 11.

[3] *Proximo senatu.* Is dies mihi videtur fuisse tertius mensis Februarii. In vetere Kalendario Herwartiano, 3. Nonas Febr. SENATVS LEGITIMVS.

[4] *In ordine Leptitanorum.* Leptitani, Africæ populus, de quibus jam dictum supra Hist. IV. 50. Leptis, nunc *Lebida.* Ordinem Mutinensem vidimus supra Hist. II. 52.

que de Martiano quinquaginta millia denariûm:[1] prætereà comtus semper et pumicatus, sestertiûm decem millia[2] fœdissimo unguentarii nomine[3] acceperat. Evictis criminibus, de pœnâ secutæ sunt diversæ sententiæ consulum designatorum. "Ordine movendum" censuit Cornutus Tertullus: Nerva "in sortitione provinciæ ratio-"nem ejus non habendam." Quæ sententia, tanquam mitior, vicit. Altera tamen in publicum magis decora. Congruens enim hominem, notatum à senatu, et damnatum sordium, in senatu non sedere.

Cæcilii Classici causa[4] major fuit reorum numero: minor tamen claritas, licèt una tantùm civitas paucique privati Marium Priscum postulâssent, tota verò Bætica[5] in classicum incumberet. At is properâ morte pudorem damnationis fugerat: quod cognitionis famam minuit, odia non restinxit. Nam Bætica in defuncti accusatione perstitit. Provisum hoc legibus, intermissum tamen, et post longam intercapedinem tunc reductum.

Adfuere Bæticis C. Plinius, modò memoratus, et Luceius Albinus, vir dicendo copiosus, ornatus. Ne evaderent, quos Classicus socios ministrosque habuerat, necesse fuit Classicum nocentem ostendere, et ministerium crimen esse probare. Utrumque peractum est; et manifesta erant Classici crimina. Suâ enim manu reliquerat scriptum quid ex quâque re, quid ex quâque causâ accepisset. Vulgatæ quoque ejus epistolæ, Romam ad amiculam missæ, jactantes et gloriosæ, his verbis: "Io, Io, liber ad te venio: jam "sestertiûm quadragies[6] redegi, parte venditâ Bæticorum." In hanc proterviam animadversum. "Bona Classici, quæ habuisset "ante provinciam," placuit senatui "à reliquis separari: illa filiæ, "hæc spoliatis relinqui." Additum est "ut pecuniæ, quas credi-"toribus solverat, revocarentur."

Duos provinciales, in accusatione junctos Classico, Bæbium Pro-

[1] *Quinquaginta millia denariûm. Angl.* 1666*l.* 13*s.* 4*d.*

[2] *Sestertiûm decem millia. Angl.* 83*l.* 6*s.* 8*d.*

[3] *Unguentarii nomine.* Ob unguenta. Sic ob clavos caligares dictum est clavarium. Tacit. Hist. III. 50.

[4] *Cæcilii Classici causa.* Plin. Ep. III. 9.

[5] *Bætica.* De eâ jam dictum Hist. I. 53.

[6] *Sestertiûm quadragies. Angl.* 33,333*l.* 6*s.* 8*d.*

bum et Fabium Hispanum, utrumque gratiâ, Hispanum etiam facundiâ, validum, defendere frustra tentavit Claudius Restitutus, vir exercitatus et subitis paratus. Hispanus et Probus in quinquennium relegati sunt. Post paucos dies Clavius Fuscus, Classici gener, et Stillonius Priscus, tribunus cohortis sub Classico, accusati sunt, dispari eventu. Prisco in biennium Italiâ interdictum: absolutus est Fuscus. Actione tertiâ plures inducti, ne si longiùs esset extracta cognitio, satietate et tædio quodam justitia cognoscentium severitasque languesceret. In hâc turbâ, quidam absoluti, plures damnati, atque etiam relegati, alii in tempus, alii in perpetuum. Uxor Classici, Casta nomine, suspicionibus implicabatur: nondum tamen convincebatur, cùm quidam ex testibus Norbanum Licinianum, legatum et inquisitorem à Bæticis missum, non tamquam bonum et fidelem, sed tamquam Classici inimicum, et ab illo relegatum, reum postulavit, quasi in causâ Castæ prævaricaretur. Lege quidem cautum est, ut reus antè peragatur, tunc de prævaricatore quæratur. Optimè enim ex accusatione ipsâ æstimatur accusatoris fides. At Norbanus, homo alioqui flagitiosus, et Domitiani temporibus usus, tantâ conflagravit invidiâ, ut non ordo legis, non legati nomen, non inquisitionis officium præsidio fuerit. Immo dari sibi diem ad diluenda crimina frustra postulavit. Coactus est statim respondere. Confidenter incertum an constanter (adeò pravum fuit hominis ingenium) certè paratissimè respondit. Objecta sunt multa, quæ magis quàm prævaricatio, nocuerunt. Duo etiam consulares, Pomponius Rufus et Libo Frugi, læserunt eum testimonio, tamquam apud judicem, sub Domitiano, Salvii Liberalis accusatoribus adfuisset. Damnatus itaque et in insulam relegatus est.

Tum Plinius iterum Castam aggressus est; nihilque magis pressit, quàm quod accusator ejus prævaricationis crimine corruisset. Non vicit. Contrarium tamen et novum, ut, accusatore prævaricationis damnato, rea absolveretur. At prona in fœminam indulgentia senatûs; fortè et juvere crimina præter prævaricationem Norbano objecta. Summo die Salvius Liberalis, naturâ vehemens et disertus suisque periculis in suspiciones præceps, reliquos legatos graviter increpuit, tamquam non omnes, quos mandâsset provincia, reos peregissent. Viris optimis, jam in discrimen adductis, subve-

nit Plinius, in hâc, ut in Prisci causâ, senatûs testimonio probatus. Forensibus ejus laudibus accessit consulatûs fastigium, prioribus etiam temporibus præcipuum, sed Trajani virtutibus adhuc nobilitatum. Quâ enim modestiâ eum gesserat, eâdem posuit, pro concione, pro rostris, et solemni jurejurando "se nihil contra leges "fecisse."[1] Eam dignitatem cepit Plinius Kalendis Septembribus. Gratias egit Principi ingeniosè et facundè. Extat oratio, in quâ magna oratoris ars, major eminet Principis virtus. Id enim facundiam inter et eloquentiam interest, quòd hæc commendet virtutes, illa commendetur virtutibus.[2]

Interim venere bellorum nuntii: nec Principem imparatum reperere. Nihil enim inter pacis otia militaris duritiei omiserat Trajanus: solitus per Urbem pedibus ingredi;[3] et, si quid remissionis permitterent publica negotia, venatu corpus exercere, lustrare saltus,[4] excutere cubilibus feras, superare montium juga, horrentibus scopulis gradum inferre, nullius manu, nullius vestigio adjutus: aut, si ad mare diverteret, naves conscendere, gubernaculis adsidere,[5] cum valentissimo quoque sodalium certatim fran-

[1] *Contra leges fecisse.* Plin. in Panegyric. cap. 65.

[2] *Commendetur virtutibus.* Eloquentiæ inest aliquid sublime ac divinum, quod vel maximas virtutes potest commendare. Non eadem est facundiæ vis: non eadem potestas. Virtutem adsequi ingenio contendit facundia; sed semper major adsurgit virtus, quæ facundiam illustrat et commendat, à facundiâ nec illustratur, nec commendatur. Inde licèt nihil fortè ingeniosius excogitari possit oratione, quam Plinius de Trajani laudibus recitavit; in eâ tamen Trajanus melior majorque videtur Princeps, quàm Plinius, orator. Nunc verò juvat expendere, quod quidam mirantur vixque intelligere se profitentur, quomodò et Plinius tantas Trajani laudes, Trajano præsente, recitare; quomodò eas Trajanus audire potuerit. At oratori semper decorum est virtutem Principis celebrare; et cùm maxima est, quodam orationis impetu fertur, nec timet ne nimis, sed ne satis dicat: ipsâ Principis præsentiâ inflammatur, ardetque et suos et publicos sensus efferre. Modestia autem omnes homines, Principes etiam decet. At vel modesti Principes suas laudes patiuntur; quod iis honorificum, populis gratum est. Pessima res est Princeps, qui laudes vel non audit, vel spernit. Prætereà privatorum hominum virtutibus manent præmia: unum Principum virtutis præmium, laudes. Denique nova erat Trajani fortuna; ne obscuraretur priorum Cæsarum fastigio, debebat Plinius Cæsarum vitia insectari, Trajanum publicè laudare; et Trajanus laudes suas pati, immo et optare. Felix tantùm Plinius, quòd egregias laudaverit virtutes, quarum magna tum erat fama, et quæ per totum posteà Trajani principatum crevere. Post circumacta tot secula, visosque tot Principes manet vigetque eadem laus, par admiratio.

[3] *Pedibus ingredi.* Plinius in Panegyric. cap. 24.

[4] *Lustrare saltus.* Plin. in Panegyric. cap. 81.

[5] *Gubernaculis adsidere.* Plin. in Panegyric. cap. 81 et 82.

gere fluctus, domitare ventos reluctantes, remisque transfretare obstantia freta. Certus corpora otio marcescere, valescere exercitiis; decorum esse Principi, ut vel ejus voluptates belli memoriam imaginemque referant: alioquin in belli cogitationes defixus, quòd sciret summam hanc esse Principum artem, ut pace bellum parent, bello pacis securitatem faciant. Ceterùm cuncta in imperio erant valida: in exercitibus disciplina, in foro æquitas, in provinciis abundantia, in ærario opes.[1] Ubi igitur auditum est Decebalum, Dacorum regem, sæpe nobis memoratum,[2] Trajani absentiâ extolli, ingentem hominum vim armari, bellum statim decretum est. Commeatus aliaque bello necessaria properari jussa. Præter naturam militaris gloriæ avidam, ardebat Trajanus illatas Romano nomini sub Domitiano Principe injurias ulcisci, et rempublicam ignavis pecuniis, quæ per singulos annos barbaris pendebantur, absolvere. Exscindendam quoque reputabat gentem in bella semper pronam, corporum vi, et, quod ferocius, spe æternitatis ac melioris vitæ, quam eorum animis indiderat Zamolxis,[3] apud eos numinis loco habitus.

Inter hos belli apparatus, obiere Silius Italicus et Valerius Martialis, duo ætatis suæ ingenia, mediocritatem non egressa. Hic, Bilbili,[4] in Hispaniâ oriundus, ut ferebat literarum quas coluit jocosum genus, plus laudis quàm fortunæ obtinuit; in notandis vitiis sat lepidus, in vitandis haud ita felix: cùm alios in Urbe irrisisset, ipse in patriâ irrisus tristem vitam finivit.[5] Contra Silio Italico[6] omnia fuere præter ingenium: opes, honores, et, quæ rariora sunt, potentia sine invidiâ, et in magnâ fortunâ literarum

[1] *In ærario opes.* Nec tunc ærarium fuit *spoliarium civium, cruentarumque prædarum sævum receptaculum*, sed publicarum opum viriumque templum ac munimentum. Eadem in fisco sanctitas. Opes tantùm ex Principis parcimoniâ et moderatione. Plin. in Panegyric. cap. 36.

[2] *Nobis memoratum.* Vide supra Appendicem Chronologicam ad annos U. C. 839. 841 et seq.

[3] *Indiderat Zamolxis.* Julianus, de Cæsaribus, p. 846. Zamolxis, servilis conditionis, sed sapientiâ apud Scythas Getasque, quorum pars erant Daci, divinitatem adeptus.

[4] *Bilbili.* Hispaniæ Tarraconensis urbs fuit Bilbilis, cujus extant adhuc rudera in monte *Bambola*, mille et quingentis fermè passibus ab urbe *Calatayud.*

[5] *Vitam finivit.* De Martialis morte scripsit Plin. Ep. III. 21.

[6] *Silio Italico.* De ejus morbo morteque epistolam habet Plinius Ep. III. 7.

amor et cura. At dum Virgilium,[1] quem præcipuâ religione colebat, imitari audet, exemplo fuit promtum esse præcellentes viros venerari, imitari arduum; cunctaque præter ingenium esse fortunæ obvia. Neronianis temporibus ambiguâ vixit famâ, quòd crederetur sponte accusâsse. In Vitellii amicitiâ sapienter et comiter se gessit. Ex proconsulatu Asiæ reportatâ gloriâ, maculam veteris industriæ laudabili otio abluit; fuitque inter principes civitatis, vitam aut scribendo, aut doctissimis sermonibus terere solitus. Pòst suadentibus annis, in amœnissimo Campaniæ secessu se continuit. Plures ibi ei villæ,[2] quarum, cùm inconstans sit elegantiarum libido et facilis opulentiæ satietas, adamatis novis, priores negligebat. Multùm ubique librorum, multùm statuarum, multùm imaginum. In hâc eruditi luxûs tranquillitate, insanabili clavo discruciatus, dolorisque impatiens, mortem inediâ properavit. Annum quintum et septuagesimum excessit. Haud magnâ certè mortalitate, ipse tamen novissimus à Nerone factus consul, postremus ex omnibus, quos Nero consules fecerat, decessit.[3]

A. U. C. 854. J. C. 101.

TRAJANO Augusto IV. et Sexto Articuleio Pæto consulibus. Senatus Trajanum exoraverat, ut quartum hunc consulatum[4] sumeret. Ejus initia insignivere leges, quibus obviam itum cupiditati, ne quid libertatem impediret. Senatusconsulto Articuleiano[5] cautum est "ut de fideicommissâ libertate[6] præsides provinciarum in

[1] *Dum Virgilium.* Silio Italico fuit *multùm imaginum, quas non habebat modò, verùm etiam venerabatur: Virgilii ante omnes, cujus natalem religiosiùs, quàm suum, celebrabat. Neapoli maximè, ubi monimentum ejus adire, ut templum, solebat.* Plinius Ep. III. 7.

[2] *Ei villæ.* Iisdem etiam in locis plures fuere Silio villæ. *Erat* enim φιλόκαλος *usque ad emacitatis reprehensionem.* Plin. ibid.

[3] *Decessit.* Verè benèque Plinius, ibid. *Quod me recordantem, fragilitatis humanæ miseratio subit. Quid enim tam circumcisum, tam breve, quàm hominis vita longissima? An non videtur tibi Nero modò fuisse, cùm interim ex iis, qui sub illo gesserant consulatum, nemo jam superest? Quamquam quid hoc miror? nuper Lucius Piso, pater Pisonis illius, qui à Valerio Festo per summum facinus in Africâ occisus est, dicere solebat: Neminem se videre in senatu, quem consul ipse sententiam rogavisset. Tam angustis terminis tantæ multitudinis vivacitas ipsa concluditur.*

[4] *Quartum hunc consulatum.* Plin. in Panegyric. cap. 78.

[5] *Senatusconsulto Articuleiano.* Digest. Libr. XL. Tit. 5. *de Fideicommissariis libertatibus*, Leg. 51.

[6] *Fideicommissâ libertate.* Libertate codicillis, vel testamento, non tamen civilibus verbis, sed per preces, relictâ

"provinciis cognoscerent, licèt heres non foret ejus provinciæ." Alterum posteà, cùm suffecti fuissent consules Rubrius Gallus et Cœlius Hispo, additum est senatusconsultum,[1] "ut si hi, à quibus "libertatem præstari oportet, evocati à prætore, adesse noluissent: "si, causâ cognitâ, prætor pronuntiâsset libertatem his deberi, "eodem jure status servaretur, ac si directò manumissi essent."

Hæc inter clarior dignaque his temporibus acta est causa.[2] Gymnicus agon apud Viennenses[3] ex testamento celebrabatur. Hunc Trebonius Rufinus, vir egregius, in duumviratu[4] suo tollendum abolendumque curaverat. Cùm negaretur ex auctoritate publicâ fecisse, cognitio coram Principe instituta. Trebonius egit ipse causam non minùs feliciter, quàm disertè. Dein cùm rogarentur sententiæ, dixit Junius Mauricus, naturâ, et obitis sub Domitiano[5] periculis, virtutis et veritatis firmus, "non esse resti"tuendum Viennensibus agona." "Vellem etiam," adjecit, "Romæ "tolli posse." Placuit agona tolli, qui mores Viennensium infecerat. Majori cum labe mansit in Urbe, quæ eò amplitudinis et licentiæ excessit, ut vitiis sit continenda.

His perfunctus curis, Trajanus Daciam profectus est.[6] In Romanâ ripâ aggesta jam erat ingens frumenti et commeatuum

[1] *Senatusconsultum.* Quod à Rubrio Gallo consule Rubrianum dictum est; de quo vide Digest. loc. cit. leg. 26. ex Ulpiano.

[2] *Acta est causa.* Cui Plinius interfuit, ab optimo Principe in consilium adsumtus. Plin. Ep. IV. 22.

[3] *Apud Viennenses.* Vienna, nunc *Vienne, in Dauphiné.*

[4] *Duumviratu.* Ut Romæ consules, ita in coloniis et municipiis erant duumviri, qui populo præsidebant. Eorum nomen sæpe occurrit in nummis sic scriptum II VIR.

[5] *Sub Domitiano.* Vide Appendicem Chronologicam ad annum U. C. 847.

[6] *Daciam profectus est.* Si veteres tantùm scriptores consulas, multa de bello Dacico desiderantur. Inde ea, quæ nunc percurrimus tempora, apud recentiores scriptores mirum in modum confusa sunt et turbata. Si attendissent hoc bellum fuisse traditum non fugacibus tantùm librorum literis, sed vivaci marmore, et mirabili opere anaglypticarum tabularum Columnæ Trajanæ, quæ tot seculorum superstes adhuc in Mediâ urbe Româ extat, omniumque oculis et admirationi patet; sese ex iis, quibus hærent, ambagibus extricâssent: maximè, si veterum nummorum et Inscriptionum subsidia adhibuissent. Iis ducibus, bellum Dacicum explanabo. At cùm sæpe sum laudaturus Columnam Trajanam, operæ pretium est monere me sequi Romanam editionem, quam ex delineatione Petri-Sanctis Bartoli, cum adnotationibus Alphonsi Ciacconii et Joannis Petri Bellori, Joannes Jacobus Rossi edidit. *Colonna Trajana data in luce da Gio. Giacomo de Rossi.* Dacia autem, quæ in hoc bello toties memorabitur, nunc *Transylvania, Wallachia, and Moldavia,*

copia.[1] Nec Decebalus, audito non per legatos, sed ab ipso Trajano se peti, quidquam tentare ausus est. At, ut mos est barbaris, quanto antè in audaciam, tanto in pavorem[2] tunc pronior, suis se montibus abdidit, ut locorum difficultate et insidiis falleret. Itaque ubi primùm Trajanus advenit, transvecti commeatus;[3] constratoque navibus Danubio, impositoque ponte, trajectus exercitus.[4] Tum Princeps, hostile solum ingressus, post initam de summâ belli consultationem,[5] suovetaurilibus[6] Deos propitiavit. Dein milites adlocutus,[7] castra muniri[8] jubet, ne quis sit occasioni locus: ipse ubique præsens, operas consiliis juvat, dictis accendit; et, cùm amnibus passim intercepta esset regio, aut derivatæ aquæ,[9] aut pontes additi,[10] ut ferebat locorum natura, et itinerum necessitas. Interim exploratores misit,[11] qui hostium positus viresque scrutarentur. Horum duo intercepti, et ad Trajanum adducti,[12] ubi sui latitarent docere coacti sunt. Penetranda erat sylva: ne incedentem militem moraretur, aut pugnantem impediret excisa est.[13] Tum legiones in hostem ductæ.[14] In conspectu stetere acies: Romana, aperto in campo, solitis armis, et fulgentibus aquilis insig-

[1] *Commeatuum copia.* Quam videre est in columnâ Trajanâ. Tab. I. num. 18 et 19.

[2] *In pavorem.* Trajanum enim verebatur Decebalus. Dio, LXVIII. p. 772.

[3] *Transvecti commeatus.* Columm. Trajan. Tab. II et III.

[4] *Trajectus exercitus.* Columm. Trajan. Tab. IV et V.

[5] *Consultationem.* Hâc de re Trajanum pro tribunali, cum suis ducibus consultantem exhibet Columna Trajana, Tab. VI.

[6] *Suovetaurilibus.* Sacrificia erant in quibus sus, ovis, taurus immolabantur. Trajanum his acris operantem videre est in Columnâ Trajanâ, Tab. VII.

[7] *Milites adlocutus.* Hanc adlocutionem habet Columna Trajana, Tab. VIII. In eâdem tabulâ videtur homo, tunicâ imâ amictus, ceterùm nudus, ab asino, aut potiùs mulo excussus: sinistrâ cribrum, dextrâ clavam tenet, stantemque pro tribunali Trajanum respectat. Ut opinor, est Dacorum ariolus, quem miserant, ut Trajanum à bello deterrerent. Sic posteà cùm propiùs instaret discrimen, Daci ad eum misere, qui fungum ingentem perferrent, Latinis literis inscriptum: *Burri sociique omnes Trajanum hortantur, ut domum revertatur pacemque colat.* Dio, LXVIII. p. 772. Burios memorat Tacitus, de Mor. German. cap. 43.

[8] *Castra muniri.* Columm. Trajan. Tab. IX. X. XI et XII.

[9] *Derivatæ aquæ.* Plinius quoque Ep. VIII. 4. *memorat immissa terris nova flumina, novos pontes fluminibus injectos.* In his operibus industriâ Sexti Julii Frontini usus est Trajanus, ut testatur ipse Frontinus in Præfat. de Re agrariâ.

[10] *Pontes additi.* Columm. Trajan. Tab. IX. X et XI.

[11] *Exploratores misit.* Columm. Trajan. Tab. XI. n. 105.

[12] *Ad Trajanum adducti.* Columm. Trajan. Tab. XIII. n. 116.

[13] *Excisa est.* Columm. Trajan. Tab. XV et XVI.

[14] *In hostem ductæ.* Columm. Trajan. Tab. XVI et XVII.

nis: hostes, saltu defensi, gladiis, sudibus, sagittisque armati, suæ inter vexilla ferarum monstra gestantes. Gravi prælio dimicatum est. Romanorum impetum equitatu adjutum non sustinuere Daci; ingensque strages edita.[2] Trajano allata cæsa ducum capita. Is terrore utendum ratus, hostium capita[3] contis præfigi exponique jussit: eorumque castra flammis aboleri.[4] Tum milites concione laudavit,[5] et ut feliciter cœpta grandioribus ausis promoverent adhortatus est.

Barbari, suâ clade territi, statim Trajanum adiere,[6] pacem orantes. At is certus quanto nunc demissiores, tanto ferociores fore, ni graviore bello mulctarentur, eos acriter increpuit, veterisque perfidiæ admonuit:[7] "instare semper sceleri pœnas: sat magno "sanguine illud nondum fuisse expiatum. Scirent populum Romanum subjectis populis parcere, consulere amicis, at superbos et "divini humanique juris nescios contundere: eos non sua tantùm, "sed externa quoque bella[8] provocare ausos: nunc quoque ituros in exemplum, ut eorum cladibus discerent gentes quanto cum "discrimine lacesseretur Romana pax. Irent ergò; belli aleam "experirentur; ferro flammâque vastandam regionem defende"rent." Ita dimissos mox secutus est Romanus miles: abditos recessus specusque rimatur; et quidquid repertum, occidione dele-

[1] *Ferarum monstra.* Longos dracones hastis præfixos gestabant Daci; ut videre est in Columm. Trajan. Tab. XVIII. n. 134. et aliàs sæpe.

[2] *Strages edita.* Columm. Trajan. Tab. XVII et XVIII. Insigne victoriæ Romanæ, aerius videtur Jupiter, elatâ dextrâ, torvèque Dacos intuens.

[3] *Hostium capita.* Columm. Trajan. Tab. XIX. Inter hæc capita affixum quoque labarum Dacicum, præfixus Dacicus draco: hæc ergò capita Dacorum sunt, non verò Romanorum olim à Dacis interfectorum, ut conjectabat eruditus Bellori. Observaverim capita hostium Constantino allata ex columnâ Trajanà Raphaelem Urbinatem mutâsse, et in egregiam suam tabulam victoriæ à Constantino de Maxentio relatæ transtulisse. Neque id solùm, sed alia plurima et præstantissima Raphael, Julius Romanus, Carolus le Brun, aliique summi bellorum et victoriarum pictores ex hàc columnâ hausere, et numquam satis laudatâ imitatione antiquitatem renovavere. Vetera, sed egregia, exprimere summæ artis est. Nova, sed humilia, sed frigida, sed distorta, cudere vanum est et ignobile.

[4] *Flammis aboleri.* Columm. Trajan. Tab. XVIII.

[5] *Concione laudavit.* Columm. Trajan. Tab. XIX et XX.

[6] *Trajanum adiere.* Columm. Trajan. Tab. XX. n. 142.

[7] *Perfidiæ admonuit.* Columm. Trajan. Tab. XX. n. 143.

[8] *Externa quoque bella.* Societas inter Decebalum Dacorum et Pacorum Parthiæ regem intercedebat. Callidromum quemdam in Mœsiâ captum et à Decebalo muneri missum Pacoro memorat Plinius Ep. X. 16.

tum.[1] Has inter strages barbaros furor occupat: ipsi facibus armati discurrunt,[2] suaque tecta ignibus populantur: pecudes, armenta contrucidant; in se ipsos sæviunt, nihil sibi perire rati, quod Romanorum manus effugerit. Matres, relictis penatibus, diffugiunt, liberos, carissima pignora, amplexæ, et in vicinum amnem ultro præcipites, si aliud non sit effugium. Adversùs hunc furorem haud immota perstitit optimi Principis clementia. Ipse accurrit fœminas alloquitur,[3] orat "ne pereant: se de sontibus "pœnas repetere: insontibus esse præsidio: eas sexu, liberos inno-"centiâ satis defendi: vivant, patrias terras retineant; nec verbis, "sed beneficiis credant, ut Romani nominis amorem induant." At incassum: nihil movet fœminas furore et dolore amentes: manus retinentis militis eluctantur, periculaque lacessunt, nihil solicitæ dum communi suorum fato vivant aut occumbant. Interim Dacorum equites peditesque amnem tranando superare adlaborant: multi aquis obruuntur; alii in ulteriorem ripam ægrè enatant, suorumve manibus attrahuntur.[4] Pars Daciæ occupata manet victoribus, qui, exactâ jam æstate, in hiberna se recipiunt; et, ne quid per hyemem auderent barbari, in eorum ripâ munita castra;[5] simul ut labores voluptatibus levarentur, exstructum amphitheatrum;[6] positusque arcus;[7] victoriæ monimentum: Principi additum *Dacici* cognomen.[8]

[1] *Occidione deletum.* Columna. Trajan. Tab. XXI.

[2] *Facibus armati discurrunt.* Columna. Trajan. Tab. XXI. Patet ex habitu incendiarios illos esse Dacos, non verò Romanos; quod non ita advertit eruditus Bellori.

[3] *Fœminas alloquitur.* Columna. Trajan. Tab. XXI. n. 145.

[4] *Manibus attrahuntur.* Columna. Trajan. XXI et XXII.

[5] *Munita castra.* Quæ sub hyemis finem oppugnavere Daci, ut dicetur anno sequenti. Columna. Trajan. Tab. XXII.

[6] *Exstructum amphitheatrum.* Columna. Trajan. Tab. XXIII. Eruditi viri Ciacconius, Bellori, et ipse Scipio Maffei, qui hanc partem Columnæ Trajanæ explanare voluit, haud videre hoc amphitheatro vicinoque oppido designari post bellicam hujus anni expeditionem hiberna otia castrensesque voluptates. Quod facilè percepissent, si eorum animos subiisset insignis Taciti locus in Vit. Agric. cap. 21. *Sequens hyems saluberrimis consiliis absumta; namque ut homines dispersi ac rudes, eòque bello faciles, quieti et otio per voluptates assuescerent, hortari privatim, adjuvare publicè, ut templa, fora, domus exstruerent, laudando promtos, et castigando segnes—Paulatimque discessum ad delinimenta vitiorum, porticus, et balnea, et conviviorum elegantiam. Idque apud imperitos humanitas vocabatur, cùm pars servitutis esset.* Porrò cùm id nemo hactenus observâsset, inde apud recentiores omnes scriptores indigesta belli Dacici tempora.

[7] *Positusque arcus.* Columna. Trajan. Tab. XXIV. n. 154.

[8] *Dacici cognomen.* In argenteo nummo Musei Medicei apud Harduinum,

Antequàm Trajanus ex Urbe discederet, repetundarum reus jam agebatur Julius Bassus,[1] qui Bithyniam proconsul rexerat. Vir minimè malus, nec ullis avaritiæ sordibus inquinatus, incautè tamen natali die Principis[2] et Saturnalibus[3] munuscula, quod lege etiam vetitum, acceperat miseratque. Hæc exaggerabat Theophanes, unus ex Bithyniæ legatis. Ad hanc causam tanto arrectior fuit civitas, quanto magis vacua, absente Principe. Multos quoque movebat mœsta et squalida senectus Bassi, quem sæpiùs in pericula revocatum dolebant. Accusatus enim sub Vespasiano, et ad senatum remissus, diu pependerat, antequàm absolveretur. Titum timuerat, ut Domitiani amicus: dein à Domitiano relegatus est: revocatus à Nervâ, sortitusque Bithyniam, in discrimen rursus adducebatur. At acriter accusatus, fideliter quoque defensus fuit. Et, licèt ex severitate legis, censuisset Bæbius Macer, consul designatus, lege repetundarum Bassum teneri; prævaluit tamen Cæpionis Hisponis sententia, "salvâ Bassi dignitate, judices "dandos." Immo ita placuit senatui, in facto, vetito quidem, non tamen inusitato, jure suo uti, quo valet et mitigare leges et intendere, ut Cæpioni, ad censendum consurgenti, acclamatum sit, quod solet residentibus.[4] Valerius autem Paullinus non tantùm assen-

Selecta Opera, p. 748. IMP. CAES. NERVA TRAIANVS AVG. GERM. capite laureato. In adversâ parte, DACICVS COS. IIII. P. P. Hercules dextrâ clavam gerit, sinistrâ leonis exuvias. Testis quoque Dacicæ victoriæ nummus argenteus, qui olim fuit in Museo Collegii Ludovici Magni, IMP. CAES. NERVA TRAIAN. AVG. GERM. capite laureato. In adversâ parte, P. M. TR. P. COSS. IIII. P. P. Victoria cum coronâ et palmâ. Et in vetere Inscriptione apud Gruterum, p. 246. n. 6.

IMP. CAESAR. DIVI
NERVAE. F. NERVA
TRAIANVS AVGVSTVS
GERMANICVS DACICVS
PONTIF. MAXIMVS
TRIB. POT. IIII. COSS. IV.
VICTO DECEBALO.

[1] *Julius Bassus.* Ejus causam egit Plinius Ep. IV. 9. et VI. 29.

[2] *Natali die Principis.* Natalis Trajani fuit dies 18. Septembris. In vetere Kalendario Herwartiano, XIV. KAL. OCTOBR. NATALIS TRAIANI. Inde Plinius Ep. X. 28. *Aliquanto tardiùs, quàm speraveram, id est, 15. Kalend. Octobres, Bithyniam intravi. Non possum tamen de morâ queri, cùm mihi contigerit, quod erat auspicatissimum, natalem tuum in provinciâ celebrare.*

[3] *Saturnalibus.* Saturnalia per quinque dies mense Decembri celebrabantur. In vetere Kalendario Herwartiano, XVI. KALEND. IANVAR. SATURNALIA.

[4] *Residentibus.* In senatu dicturus, surgebat; cùm dixisset, adsidebat, seu residebat. Vide Plin. Ep. IX. 13.

sus est Cæpioni, hoc ampliùs censuit "referendum de Theophane, cùm legationem renuntiàsset."[1] Arguebat enim "multa in accu-"satione fecisse, quæ illâ ipsâ lege, quâ Bassum accusaverat, tene-"rentur." Hanc sententiam consules, quamquam maximæ parti senatûs probabatur, non sunt persecuti; sanè ne infringeretur legatorum auctoritas. Paullinus tamen et justitiæ famam et constantiæ tulit. Misso senatu, Bassus magnâ hominum frequentiâ, magno clamore, magno gaudio exceptus est. Dignitatem nempe et venerationem addit nomen periculis notum.

Agrippa, rex,[2] mortem obiit. Romanis rebus magis, quàm externum hominem decebat, sub Caio Claudioque Principibus fuerat immixtus: laudem tamen posteà meritus ob fidem et constantiam in Judaico bello, cùm socius Vespasiano Titoque adfuit. Tristior fuit Helvidiarum sororum[3] casus. Utraque à partu, utraque filiam enixa decessit. Præter juventutem moresque honestissimos, eas in summo claritatis fastigio collocaverat egregia patris avique virtus et nunquam intermoritura memoria. Mœrorem anxiamque solicitudinem addebat ex optimo sanguine unicus frater superstes.

A. U. C. 855. J. C. 102.

C. Sosio Senecione III. L. Licinio Surâ consulibus. Decebalus, reparato per hyemem exercitu, excitisque in auxilium Sarmatis, castra, Tapis vicina,[4] obsidione cinxit. Hæc quidem pulcherrima bellorum pars vulgò barbaris ignara, ob rude ingenium et machinarum inopiam. Ejus usum artesque superioribus adversùs Domitianum bellis Daci didicerant. Jamque castrorum muros pars ariete quatiebat,[5] dum alii sagittis Romanos petunt, qui è murorum

[1] *Legationem renuntiàsset.* Ne violaretur legatorum dignitas, legati, manente legatione, non accusabantur. Antè tamen Norbano, homini flagitioso, legati nomen præsidio non fuerat. Plin. Ep. III. 9.

[2] *Agrippa rex.* Justus Tiberiadensis apud Photium, Bibliothec. cod. 33.

[3] *Helvidiarum sororum.* Plinius Ep. IV. 21. De Helvidiis, avo et patre, dictum in Appendice Chronologicâ ad A. U. C. 825 et 847.

[4] *Tapis vicina.* Unus Dio, LXVIII. p. 772. Tapas memorat. Locus ille Daciæ haud procul fuit à campo, in quo mox pugnatum est. Quidam volunt campum illum eumdem esse, qui nunc dicitur *Keresztes-mezo*, in Comitatu *Torda*. At campus ille ab itinere Trajani alienissimus et remotissimus est. Crediderim pugnatum esse inter *Temesvar* et *Lugos*.

[5] *Ariete quatiebat.* Columm. Trajan. Tab. XXIII. n. 150.

summmo propinquos hostes et machinas obruere conantur. Ubi Trajanus castrorum necessitatem audivit, statim profectus est, opem laturus; et, ne retardaretur, jumenta impedimentaque navibus imposita:[1] ipse cum lectâ ducum militumque manu navem conscendit, castraque noctu penetrat.[2] Tum terrorem, quo nihil adversùs barbaros validius, intendens, præmissis speculatoribus et equitum turmâ in cataphractos Sarmatarum equites[3] impetum facit. Ii improviso adsultu consternati, in fugam vertuntur,[4] paucis temerè et è longinquo sagittas ejaculantibus: alii, dum præcipiti cursu fugiunt, procidunt, et, ob armorum pondus ad resurgendum invalidi, equorum pedibus proteruntur.

Reversis speculatoribus Trajanus id accepit,[5] antequàm in hostium conspectum venisset. Haud dato temporis spatio, ut Daci, qui vicinam sylvam occupabant, consilio fugâve saluti consulerent, in eos immisit equitem, quem sequebantur legionarii. Illic ferociter pugnatum.[6] Hostes, licèt Sarmatarum fugâ et repentino suo discrimine turbati, at quòd mors servitusve immineret in desperationem acti, impetum sustinent. Miscentur acies: conseruntur manus: ictus agglomerantur. Hæc inter strages edit eques. Ac tandem victi, at non inulti, et multo cum sanguine Romano Daci latè procumbunt. Qui superant, vinclis onusti. Capta signa, arma, commeatus.

Spe victoriæ tam citò in luctum versâ consternati undique animi: nulla jam fugæ consilia: unica in victore salutis spes. Accurrunt patres,[7] liberos manu trahentes, humerisve gestantes, matres filios sinu complexæ, honestæque puellæ; præmissis, qui clementiam Principis implorarent, Trajanum adeunt, supplices manus precesque offerunt. Is tali visu permotus, veritus tamen ne præcipiti

[1] *Navibus imposita.* Columm. Trajan. Tab. XXIII. XXIV et XXV.

[2] *Noctu penetrat.* Quod demonstrant accensæ faces signis impositæ. Columm. Trajan. Tab. XXIII.

[3] *Cataphractos Sarmatarum equites.* Columm. Trajan. Tab. XXII. n. 147. Ex hoc Columnæ Trajanæ loco homines equosque cataphractos hausere recentiores pictores.

[4] *In fugam vertuntur.* Columm. Trajan. Tab. XXVI et XXVII.

[5] *Trajanus id accepit.* Columm. Trajan. Tab. XXVI. n. 160.

[6] *Ferociter pugnatum.* Columm. Trajan. Tab. XXVII et XXVIII. In tabulâ XXVII. n. 162. aeriam videre est Deam, quam Romani in prælio propitiam aut oravere, aut credidere. Pugnatum, ut modò dixi, inter *Temesvar* et *Lugos*.

[7] *Accurrunt patres.* Columm. Trajan. Tab. XXVIII et XXIX.

indulgentiâ belli finem retardet, consultat; mox, clementiâ severitati antehabitâ, miseros in fidem recipit. At ejus animum altiùs penetravit tristior visus, Principisque humanitatem aperuit. Nempe Romanorum multi aderant acceptis in prælio vulneribus invalidi:[1] fomenta quidem et medicamenta apponebantur. At iis ligandis, ob læsorum multitudinem, præstò non esse parem fasciarum numerum videt Princeps: statim vestem suam discindit,[2] sanguinem pro se, pro patriâ, fusum reverens, certusque Principalem ornatum in eorum usús rectè cedere, per quos valet et splendescit. Cæsis autem aras strui, et per singulos annos iis parentari jubet.[3]

Inter has curas, publicæ securitatis non oblitus, et ut in fidem recepti contineantur, præcaveaturque hostis, tanto formidolosior, quanto ejus recessus magis penetrabantur, nova exstrui castra imperat. Dum fervent operæ, carrobalistas[4] ceteraque bellica instrumenta disponi curat, ut, hostem mox quæsiturus, decretoriâ tandem, si fieri possit, pugnâ confligat. Interim Lusius Quietus[5] (is ex Maurorum gente, equestrem militiam in castris Romanis secutus, dein exauctoratus, à Trajano ob militarem virtutem et experientiam revocatus) in interiorem Daciam cum legionum vexillis antè missus, tum ut hostium vires distraheret, tum ut bellum latiùs spargeretur, victor rediit: vastatis campis, hostibusque justâ acie superatis,[6] captivorum agmina secum ducebat, qui castris clausi sunt.[7] Mirum ut legionarius miles, diu disjunctus, periculorum

[1] *Vulneribus invalidi.* Column. Trajan. Tab. XXIX. n. 169.

[2] *Vestem suam discindit.* Dio, LXVIII. p. 773.

[3] *Parentari jubet.* Dio, ibid.

[4] *Carrobalistas.* Column. Trajan. Tab. XXX. n. 170. Hìc videre est Carrobalistas, quas accuratè descripsit Vegetius, de Re militari, II. 25. *Legio autem non tantùm militum numero, sed etiam genere ferramentorum vincere consuevit. Primùm autem instruitur jaculis, quæ nullæ loricæ, nulla possunt scuta sufferre. Nam per singulos centurias singulas carrobalistas habere consuevit, quibus muli ad trahendum, et singula contubernia ad armandum vel dirigendum, hoc est, undecim homines deputantur. Nam hæ quanto majores fuerint, tanto longiùs ac fortiùs tela jaculantur. Non solùm autem castra defendunt, verùm etiam in campo post aciem gravis armaturæ ponuntur. Ad quarum impetum, nec equites loricati, nec pedites scutati possunt obstare. In unâ autem legione quinquaginta quinque carrobalistæ esse solent.* Aliam balistam videre est in eâdem columnâ. Tab. XLV. n. 202.

[5] *Lusius Quietus.* Dio, LXVIII. p. 773 et 786. Spartianus in Hadrian. cap. 5.

[6] *Acie superatis.* Column. Trajan. Tab. XXX et XXXI.

[7] *Castris clausi sunt.* Column. Trajan. Tab. XXXII. n. 174.

superstes, tamdem obvius in mutuos amplexus ruebat;[1] sua quisque facinora ostentantes. Eorum lætitia Principis humanitate et liberalitate cumulata. Laudatâ enim pro concione[2] militum virtute, singulis dextram suam osculandam permisit;[3] addiditque donativum.[4]

At dum castra laudibus Principis exercitûsque gaudiis personabant, auditum est quo furore in captivos Romanos sævirent barbari. Nullis parcebant tormentis: fœminæque, ut fert eorum natura, quanto imbellior, tanto atrocior, in hâc barbarie viris horridiores. Lætæ superbæque, facibus armatæ, nudos revinctisque manibus, captivos accipiebant: post ludibria, aliæ capitis vertici, aliæ humeris, aliæ brachiis, aliæ aliis membris ardentes faces admovebant.[5] In his cruciatibus haud desiderata Romana constantia: non auditi imbelles questus, sed firmæ voces Deos Romanosque ultores minitantium. Eorum suppliciis exarsit Trajani exercitûsque indignatio. Cùmque commeatus, quos subditi Daci advexerant,[6] fuissent recepti, transmissus est amnis,[7] ut, superato Decebalo captâque ejus regiâ, finis bello imponeretur, et occisorum manes placarentur.

Primùm occupata castra,[8] quæ hostis deseruerat; ibique relicti veterani, et addita munimenta,[9] ut tutiùs præsidium agitarent. Cùm disciplinæ curam vigilantiamque[10] iis commendâsset Princeps, processit exercitus. At ne quos temeritas efferret, Trajanus, habitâ concione,[11] monuit "ut formidolosum hostem locaque ignota peri-

[1] *In mutuos amplexus ruebat.* Columm. Trajan. Tab. XXXII. n. 175.

[2] *Pro concione.* Columm. Trajan. Tab. XXXII. n. 173.

[3] *Osculandam permisit.* Columm. Trajan. Tab. XXXIII. n. 177.

[4] *Donativum.* Columm. Trajan. Tab. XXXII. n. 176.

[5] *Ardentes faces admovebant.* Columm. Trajan. Tab. XXXIII. n. 178.

[6] *Advexerant.* Columm. Trajan. Tab. XXXIII et XXXIV.

[7] *Tramissus est amnis.* Columm. Trajan. Tab. XXXIV. n. 182. Ubi in Columnâ Trajanâ occurrit amnis fluviusve, Ciacconius, quem secutus est eruditus Bellori, semper interpretatur Danubium, aut Tibiscum. At jam pridem Danubium Tibiscumque *the Teisse*, superaverat Trajanus. Jam Sarmizegethusæ propinquabat. Ergò trajectus est amnis *Temes*, qui in Tibiscum influit, facto navibus ponte. Id observâsse intererat, ut loca temporaque distinguerentur.

[8] *Occupata castra.* Columm. Trajan. Tab. XXXIV et XXXV.

[9] *Addita munimenta.* Columm. Trajan. Tab. XXXV.

[10] *Curam vigilantiamque.* Columm. Trajan. Tab. XXXV. n. 185.

[11] *Habitâ concione.* Columm. Trajan. Tab. XXXVI. n. 186. Existimavere eruditi Ciacconius et Bellori hìc repræ-

"culisque septa præcaverent:" simul jussit "propinquam cædi "sylvam,[1] addi munimenta, ne hosti latibulum suffugiumve foret." Cùm nihil intutum sineret Imperatoris solertia, Daci misere legatos,[2] qui pacis conditiones offerrent. Territo, nondum fracto, hoste, "abire et belli aleam experiri" jussi sunt. Tum Trajanus, sacris operatus,[3] lustratoque suovetaurilibus exercitu, concionem habuit;[4] hortatus milites, "mactarent animis: graviores quidem, at supre- "mos, labores instare: iis, superatâ gente hactenus invictâ,[5] æter- "nam sibi Romanoque nomini famam adserturos." Imperatoris oratione laudisque cupidine alacres, pars sylvam exscindit;[6] alii spargunt per agros incendia, castellaque succendunt; alii interceptos hostes cædunt, eorumque capita contis præfigunt;[7] severitatis, quæ ceteros manet, exempla. Trajanus, ponè secutus, tramisit pontem;[8] et quæ cis transque pontem erant incendi jussit,[9] ne, dum Sarmizegethusæ propinquaret, inde turbaret hostis, nihil tum ausus, sed, viso Principe, in montes cum vexillis suis profugus.[10]

Tum nova structa castra;[11] cùmque bellum propiùs premeret, venit Dacorum legatio, non jam comatorum, sed pileatorum,[12] quos

sentari Dacorum legationem. At nec vestis, nec calceamenta Dacica sunt, sed Romana.

[1] *Cædi sylvam.* Column. Trajan. Tab. XXXVI.

[2] *Daci misere legatos.* Column. Trajan. Tab. XXXVI et XXXVII.

[3] *Sacris operatus.* Column. Trajan. Tab. XXXVII. n. 187.

[4] *Concionem habuit.* Column. Trajan. Tab. XXXVIII. n. 190.

[5] *Hactenus invictâ.* Plin. Ep. VIII. 4.

[6] *Sylvam exscindit.* Column. Trajan. Tab. XXXVIII et XXXIX.

[7] *Contis præfigunt.* Column. Trajan. Tab. XXXIX.

[8] *Tramisit pontem.* Column. Trajan. Tab. XL. n. 192. Hìc adhuc errant eruditi Ciacconius et Bellori, cùm notant Trajanum trajicere Tibiscum. Pons, de quo nunc agitur, ille ipse est, qui in Tabulâ Theodosianâ dicitur *Pons Augusti;* et signatur XV. id est, quindecim millibus distans à Sarmizegethusâ. Pons ille ligneus fuit, et pilis suffultus, ut videre est in columnâ Trajanâ, loc. cit. Impositus autem erat torrenti, qui in amnem *Temes* influit; ut rectè observavit eruditus d'Anville, *Mémoires de l' Académie Royale des Inscriptions*, Vol. XXVIII. p. 448.

[9] *Incendi jussit.* Column. Trajan. Tab. XXXIX et XL.

[10] *Profugus.* Column. Trajan. Tab. LX. n. 193.

[11] *Structa castra.* Column. Trajan. Tab. XL et XLI.

[12] *Non jam comatorum, sed pileatorum.* Dio, LXVIII. p. 773. Jornandes in Gothic. p. 86. Columna Trajana, Tab. XLI. n. 195. pileatum exhibet Dacorum legatum, Trajani genua advolutum, supplicesque tendentem manus. Pileus Dacicus haud absimilis est pileo, quo utitur Venetiarum dux, cornu antè recurvo. Contra in Columnâ Trajanâ, Tab. XXXVI. videre est comatum, Dacorum legatum. Ex Scythicis institutionibus videtur esse pileatorum et comatorum distinctio. Duæ enim erant apud Scythas hominum conditiones: altera, regius sanguis et nobilitas quæ pileis utebatur: altera plebis, quæ duos boves unumque plaustrum habebat, ideoque octipes dicebatur. Lucianus, in Dialogo, Scythâ, p. 340.

Daci habent primores, è quibus regum sacerdotumque fit delectus. Ii, positis armis, genuaque Principis advoluti, pacem orant supplices; testantes "Decebalum,[1] quidquid Princeps voluerit, facturum; ipsumque venturum, ut colloquio pacis conditiones ineant; sin minùs mittat, qui cum eo transigant." Id magis ex dignitate imperii Romani visum. Missi Sura et Claudius Livianus,[2] prætoriarum cohortium præfectus. At ne cum iis quidem congredi ausus est Decebalus animo perfidus, ideoque timidus. Dixit "se alios missurum legatos."

Regem illudentem indignasque trahentem moras non tulit Trajanus: jussa vexilla legionum[3] montes, quos hostis insederat, scrutari, dum ipse,[4] cum legionum viribus suggressus, præmittit Lusium Quietum, qui cum alâ Maurorum[5] terrorem faceret. Is manum hostium offendit in preces potiùs,[6] quàm ad prælium pronam At, urgentibus Imperatoris mandatis, plerique Dacorum cæsi sunt: ceteri fugâ se proripuere: nec libuit per colles saltusque eos insequi. Princeps semper meliora ratus, quæ tutiora, in occupato loco castra communiit.[7] Ibi expetitus novâ legatione, humaniter quidem datâque dextrâ legatos excepit:[8] at, sinistrâ gladio admotâ, "ite, inquit, et renuntiate adversùs perfidos bella non verbis, sed gladiis, profligari." Mox hostem petit, qui non longè aberat. Aggestis, in castrorum modum arborum truncis[9] ut balistæ ceteræque belli machinæ defenderentur, lecta legionum vexilla funditoresque[10] et Sarmatarum Germanorumque auxilia pugnam inire mandat. Pars hostium, ad resistendum invalida, improsperum certamen subiit, dum alii vicinam sylvam cædebant,[11] ut victor

[1] *Testantes Decebalum.* Dio, LXVIII. p. 773.

[2] *Sura et Claudius Livianus.* Dio, ibid.

[3] *Vexilla legionum.* Columnn. Trajan. Tab. XLII. Illa legionum vexilla dicimus *detachments*.

[4] *Dum ipse.* Columnn. Trajan. Tab. XLIII. n. 198.

[5] *Cum alâ Maurorum.* Columnn. Trajan. Tab. XLIII. In hâc tabulâ observare est equites Mauros, calamistratos, sine stragulis epiphiisque equis insidentes. Pars etiam equos regit sine fræno.

[6] *In preces potiùs.* Columnn. Trajan. Tab. XLIV. n. 199.

[7] *Castra communiit.* Columnn. Trajan. Tab. XLV. n. 200.

[8] *Legatos excepit.* Columnn. Trajan. Tab. XLV. n. 201.

[9] *Arborum truncis.* Columnn. Trajan. Tab. XLVI. n. 203.

[10] *Funditoresque.* Columnn. Trajan. Tab, XLVI. n. 205. Insignis hæc tabula, quæ funditores lapides sinu tenentes et ejaculantes, Sarmatas hamatis loricis æreis tectos, Germanos pectus nudos præliantes exhibet.

[11] *Sylvam cædebant.* Columnn. Trajan. Tab. XLVII.

exercitus progredi prohiberetur. At id quoque infeliciter cessit. Superatâ acie, occupata est sylva; et, quòd prope esset Dacorum oppidum, castra posuit Trajanus,[1] cunctaque ad obsidionem paravit. Quo autem essent loco hostium res docuere captivi[2] ad eum adducti. Ante oppidum castra munierant Daci;[3] ipsisque ante castra stantibus, pugnandum fuit. Adversùs eos missi libratores,[4] sagittarii, aliique levioris armaturæ, qui, editâ hostium strage, eorum castra asseribus tantùm compacta[5] potiti sunt. Tum oppido propinquatum. Obsidionis cura Maximo demandata.[6] Is sororem Decebali intercepit; milesque, actâ testudine,[7] oppidum expugnavit. Pars hostium, quæ haud procul tendebat, auxilium oppido latura, in communem ruinam tracta,[8] non ignavè tamen, sed fortiter pugnando, periit. Intereà excisa hostium castella montibus imposita: capta magna armorum hominumque vis: recuperatum quoque signum sub Domitiano Principe Duceque Fusco amissum.[9] Tot præsidiis nudata patuit tandem Sarmizegethusa,[10] Decebali regia. Ducibus legionumque præcipuis ad consilium adhibitis censuit Trajanus[11] "periculosam fore festinationem; bella arte et pruden- "tiâ profligari, momento corrumpi: hactenus nihil temeritati "datum: parùm Romani sanguinis, si tot tamque varia, quæ susti- "nuerant, prælia numerarentur: incruentam nunc posse esse "victoriam: Decebalum ultro in deditionem venturum. Supre- "mam hanc sibi laudem adderent; eâque se reipublicæ approba- "rent. Adesse sibi loci opportunitatem, aquæ copiam,[12] parata

[1] *Castra posuit Trajanus.* Columņ. Trajan. Tab. XLVIII. n. 209.

[2] *Docuere captivi.* Columņ. Trajan. Tab. XLVIII et XLIX. n. 210.

[3] *Munierant Daci.* Columņ. Trajan. Tab. L. n. 212.

[4] *Libratores.* Columņ. Trajan. Tab. XLIX. Hìc videre est libratorem; qui sinistrâ lapides sinu continet, dextrâ jacit.

[5] *Asseribus tantùm compacta.* Columņ. Trajan. Tab. L. n. 212.

[6] *Maximo demandata.* Dio, LXVIII. p. 773.

[7] *Actâ testudine.* Columņ. Trajan. Tab. L et LI. insignes tabulæ testudinis Romanæ imagine.

[8] *In communem ruinam tracta.* Columņ. Trajan. Tab. LII.

[9] *Fusco amissum.* Dio, LXVIII. p. 772. De Fusco vide Appendicem Chronologicam ad A. U. C. 942.

[10] *Sarmizegethusa.* Urbs Daciæ princeps, cujus manent adhuc rudera in loco, qui nunc dicitur *Varhel*, in Transylvaniâ. Amplissima fuit, si ad eam quoque referas rudera, quæ videntur in *Haczek*. Sed fortè oppidum fuit Sarmizegethusæ vicinum.

[11] *Censuit Trajanus.* Columņ. Trajan. Tab. LIII. n. 216.

[12] *Aquæ copiam.* Columņ. Trajan. Tab. LIV. n. 218.

"castra. Commeatus tantùm[1] importarent, et belli finem oppe-"rirentur." Illati castris commeatus. Nec lenta fuere Decebali obsequia. Is enim reputans rerum suarum angustias, regiam hosti perviam, insuper anxius sororis suæ sorte (et apud barbaros sororum amore nihil validius) statuit, ut illi sibique consuleret, Trajanum adire, veneratione obsequioque pacem emercari, quam infringere et fortè in hostium exitium vertere penes se foret, si umquam faveret fortuna. Itaque ad Trajanum mittit,[2] qui veniam pacemque orent suppliciter, eum ad quævis Principis imperia paratum testentur, hasque pacis conditiones offerant: "Decebalum arma,[3] machinas, earumque artifices traditurum: deditu-"rum transfugas; Sarmizegethusæ propugnacula diruturum: num-"quam milite Romano usurum: nec quemquam Romanorum "umquam excepturum: agris, quos ex vicinis populis occupaverat, "decessurum: amicos hostesque habiturum, quos amicos hostesque "haberet populus Romanus." Pacis conditionibus annuit Trajanus; jussitque legatos dari,[4] qui eas Romam ad senatum perferrent. Tum Decebalus cum regni primoribus et frequenti populo Trajanum adiit:[5] eum genua advolutus veneratus est, pacta et conventa jurejurando firmavit: se antè hostem, nunc sociorum fidissimum fore patriis exsecrationibus tanto impensiùs obtestans, quanto mente perfidior. At ultra regis perfidiam Trajani providentia. Antequàm Urbem repeteret, diruta à Dacis Sarmizegethusæ propugnacula:[6] ab eam posita castra,[7] structaque tropæa,[8]

1 *Commeatus tantùm.* Columm. Trajan. Tab. LIV. n. 219.

2 *Ad Trajanum mittit.* Dio, LXVIII. p. 773. Columm. Trajan. Tab. LIV.

3 *Decebalum arma.* Dio, loc. cit.

4 *Legatos dari.* Dio, ibid.

5 *Trajanum adiit.* Dio, LXVIII. p. 773 et 774. Columm. Trajan. Tab. LV et LVI.

6 *Sarmizegethusæ propugnacula.* Columm. Trajan. Tab. LVI. n. 225.

7 *Posita castra.* Dio, LXVIII. p. 774.

8 *Structaque tropæa.* Columm. Trajan. Tab. LVIII. Egregia tabula, in quâ spectare est, præter Victoriam, quæ clypeo victoriam Dacicam inscribit, arma, vestes, signa Dacorum et Sarmatarum, qui eorum socii fuere. Tum cusi nummi plurimi ex auro, argento, et ære, Dacicæ victoriæ testes. Eos inter duo omnino insignes sunt ob temporis notam, quos laudat eruditus Fabretti, de Columnâ Trajani, p. 275. IMP. CAES. NERVA TRAIAN. AVG. GERM. DACICVS. P. M. caput Trajani. In aversâ parte, TR. P. VII. IMP. IIII. COS. IIII. DES. V. S. C. Roma tropæo insidens, ante quam Imperator sinistrâ hastam tenet, Dacum genuflexum offerens. Fuit et in Museo Collegii Ludovici Magni ex ære magno nummus paulo antè, et nuntiatâ jam pace, cusus: IMP. CAES. NERVA TRAIAN. AVG. GERM. P. M. TR. P. VI. capite laureato. In aversâ parte, IMP. IIII. COS. IIII.

victoriæ monumentum. Redditi Sarmatis Jazygibus[1] agri, quos Decebalus occupaverat. Castra, quæ eo bello munierat Trajanus validis præsidiis firmata. Tum legionem,[2] quam præsidem vindicemque pacis relinquebant, adlocutus, Romam profectus est.

Urbem, ante bellum optimi Principis admiratione defixam, continui victoriarum nuntii in victoris laudes transtulerant. Idem omnium sermo: omnium oculi auresque in Daciam versæ. Prout quisque aut locorum scientiâ, aut veterum temporum historiis exercitatus, castra, prælia, ceteraque belli eventa enarrabat, et Principis victorias cum priscorum imperatorum victoriis conferebat. Hæc per fora, per domos, per insulas, per publica privataque loca celebrabantur. In hoc laudum concentu auditæ tamen Bithynorum querelæ. Nuper Priscum Varenum[3] adversùs Julium Bassum advocatum postulaverant et acceperant. Proconsul posteà ad eos missus Varenus. Eum nunc reum agebant, et inquisitionem postulabant. Causa magnâ contentione acta. Intercessit senatusconsultum, quo Vareno defensionis causâ evocare testes licuit. Illud Bithyni apud absentem Principem[4] criminati sunt. Ad senatum à Principe remissi, criminari non destitere. Mox eos accusationis, ut temerè inchoatæ, pœnituit;[5] et Principi utrum verè eos pœniteret fuit judicandum. Quâ in re miram provincialium naturam sortemque juvat observare. Hos si difficiliùs audieris à provinciarum rectoribus vexantur: si faciliùs, vexant provinciarum rectores. Adeò difficile est mortalibus intrà æqui verique fines consistere.

Variâ quoque famâ jactatum est Nepotis, prætoris, edictum.[6] Is, ut venalia advocatorum ingenia coerceret, brevi edicto accusatores

DES. V. P. P. S. C. Pax sedens sinistrâ hastam tenet, dextrâ oleam gerit.

[1] *Sarmatis Jazygibus.* Quorum agri erant cis Tibiscum, ubi nunc *Iaz-berin*, *Agria, &c.* Eos in Romanorum commilitium adscitos vidimus supra Hist. III. 5.

[2] *Tum legionem.* Column. Trajan. Tab. LVII. n. 227. Legionem illam, præsidio relictam in Daciâ, fuisse Tertiamdecimam Geminam docent multa monumenta in Daciâ reperta. Eam ex Pannoniâ transtulerat Trajanus; et Dionis tempore erat adhuc in Daciâ. De Legionibus diximus satis ad Hist. II. 6.

[3] *Priscum Varenum.* Plin. Ep. V. 20.

[4] *Absentem Principem.* Plin. Ep. VI. 13.

[5] *Temerè inchoatæ, pœnituit.* Plin. Ep. VII. 6.

[6] *Nepotis, prætoris, edictum.* Plin. Ep. V. 21.

reosque admonuit "exsecuturum se, quæ senatusconsulto conti-"nebantur." Suberat senatusconsultum, quo omnes, quidquid negotii haberent, jurare, priusquàm agerent, jubebantur, "nihil se "ob advocationem cuiquam dedisse, promisisse, cavisse." Peractis tamen negotiis, permissum pecuniam dumtaxat decem millium[1] dari. Alii prætorem carpebant, "quòd publicos mores emen-"daret." Alii laudibus attollebant, "quòd rem pulcherrimam "turpissimè vænire non pateretur." Dum fervebant diversa sentientium animi, fortè Sollers, vir prætorius,[2] à senatu petiit, "ut "sibi institui in agris suis nundinas permitteretur." Contradixerunt Vicentinorum legati.[3] Iis adfuit Tuscillus Nominatus. Mox, dilatâ causâ, ab advocatione destitit; amicorum sermonibus perterritus, qui monebant ne desiderio senatoris[4] tam pertinaciter, præsertim in senatu, repugnaret. Talem inconstantiam ægrè tulit Nepos; et cùm, alio senatu, Vicentini sine advocato intrâssent, Nepos eos interrogavit "an Tuscillus gratìs adfuisset:" responderunt, "sex millibus nummûm;"[5] "an rursus aliquid dedissent," dixerunt, "mille denarios."[6] Secuta statim Nepotis postulatio circa Tuscillum. Is in senatum inductus,[7] ipse pro se egit; multas preces, multum lacrymarum fudit: totâ actione (quod et favorabilius et tutius) deprecari magis, quàm defendi visus. Absolutus est sententiâ designati consulis Afranii Dextri.[8] Censuit "liberandum, qui in hoc genus culpæ non fraude incidisset, nihil-"que dignum animadversione admisisse convinceretur." Adsenserunt omnes præter Flavium Aprum. Is "interdicendum Tuscillo "advocationibus in quinquennium" censuit. Neminem auctoritate suâ traxit. A quibusdam etiam reclamatum, cùm, prolatâ lege de senatu habendo, Dextrum jurare coegit "è republicâ esse, "quod censuisset." Nigrinus, tribunus plebis, cùm non hominem,

[1] *Decem millium.* *Angl.* 83*l.* 6*s.* 8*d.* De præmiis eloquentiæ vide jam dicta Annal. xi. 7.

[2] *Sollers, vir prætorius.* Plin. Ep. v. 4.

[3] *Vicentinorum legati.* Vicentia, nunc *Vicenza, in Venitian Lombardy.*

[4] *Desiderio senatoris.* Plin. Ep. v. 14.

[5] *Sex millibus nummûm.* *Angl.* 50*l.*

[6] *Mille denarios.* *Angl.* 33*l.* 6*s.* 8*d.*

[7] *In senatum inductus.* Plin. Ep. v. 14.

[8] *Afranii Dextri.* Is mox consul interfectus est, incertum suâ, an suorum libertorum manu, scelere an obsequio. Plin. Ep. viii. 14.

sed vitium argueret, plus obtinuit. Recitavit libellum disertum et gravem, quo questus est "vænire advocationes, vænire etiam prævaricationes; in lites coiri: et gloriæ loco poni ex spoliis civium "magnos et statos reditus:" addidit capita legum, admonuit senatusconsultorum; et in fine dixit "petendum ab optimo Principe, "ut, quia leges, quia senatusconsulta contemnerentur, ipse tantis "vitiis mederetur." Paucos post dies allatus liber Principis severus, et tamen moderatus. Egregium fuit temperamentum, quo avaritiæ occursum, nec sublata præstiti officii memoria et præmia.

A. U. C. 856. J. C. 103.

TRAJANO Augusto V. L. Appio Maximo iterum consulibus. Adventu Principis[1] mirum in modum efferbuit Urbis lætitia; visaque in senatu egregia veteris magnificentiæ species. Senatum enim Dacorum legati à Decebalo missi,[2] depositis armis, junctisque in captivorum morem manibus, ingressi sunt. Pauca suppliciter locuti, confirmatâque pace, arma recepere. Dein primus ex invictâ gente actus est triumphus;[3] novâque acclamatione Dacici cognomen[4] Trajano confirmatum. Datum plebi congiarium;[5] editaque in amphitheatro gladiatorum spectacula; et, ut publica lætitia novo spectaculo incitaretur, revocati pantomimi, quos inter Pylades[6] Cæsari præcipuè acceptus.

Principibus celebratissimisque ducibus solemne est à castrorum laboribus ad pacis voluptates raptim dilabi, in deliciis tanto mollio-

[1] *Adventû Principis.* Lætissimum hunc Principis adventum exhibet nummus ex ære magno, qui extat in Gazâ Regiâ: IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. capite laureato. In aversâ parte, ADVENTVS AVGVSTI. Imperator equo insidet hastam tenens, Victoriâ præeunte, duobus militibus subsequentibus. Infra, SPQR OPTIMO PRINCIPI. Id est, *senatus populusque Romanus optimo Principi* adventum gratulatur. Alii sunt nummi plurimi eâ de re hoc anno cusi, quibus inscriptum VIC. DAC. id est, *Victoria Dacica,* DAC. CAPT. id est, *Dacia capta.* DACIA AVGVSTI PROVINCIA. DANVVIVS. Nempe Danubius, post superatos Dacos, se juris Romani esse gloriatur.

[2] *A Decebalo missi.* Dio, LXVIII. p. 774.

[3] *Actus est triumphus.* Dio, ibid. Plin. Ep. VIII. 4. De hoc triumpho extant nummi plurimi.

[4] *Dacici cognomen.* Dio, ibid.

[5] *Congiarium.* De quo nummus ex ære magno, qui fuit in Museo Collegii Ludovici Magni, IMP. CAES. NERVA TRAIAN. AVG. GER. DACICVS P. M. capite laureato. In aversâ parte, COS. V. CONGIARIVM SECVND. S. C. Imperator congiarium populo Romano distribuit. De primo congiario jam egimus ad annum 852.

[6] *Quos inter Pylades.* Dio, ibid.

res, quanto antè in periculis duriores. His quoque vicibus sunt superbi, quasi hostibus patriæ servire jussis, eorum voluptatibus servire debeat patria. At id, quod fortè privatos duces non ita dedecet, Trajanus indecorum Principi rebatur, cui magna belli, major pacis habenda est cura. Civiles ergò, ut ante bellum, occupationes resumit. Frequens in foro Augusti, in porticu Liviæ, aliisque publicis in locis, jus pro tribunali dicebat.[1] Si qua graviora occurrerent, consilium optimorum senatorum adhibebat. Tali consilio magna res est acta, et in exemplum itura.

Lustricus Bruttianus, provinciam sortitus, Montanum Atticinum comitem suum in multis flagitiis deprehensum esse Principi scripserat. Atticinus, ut periculum declinaret, nova addidit flagitia, et Bruttianum, quem deceperat, accusavit. Cognitionem recepit Princeps. Egit uterque pro se; idque carptim et per summa capita, quo genere veritas statim ostenditur. Protulit Bruttianus testamentum suum, quod Atticini manu scriptum esse dicebat. Hoc et arcana familiaritas, et querendi de eo, quem sic amâsset, necessitas indicabatur. Enumeravit crimina fœda et manifesta. Atticinus, cùm diluere non posset, ita regessit, ut, dum defenditur, turpis, dum accusat, sceleratus probaretur. Corrupto enim Scribæ servo, interceperat commentarios, intercideratque, et per summum nefas utebatur adversùs amicum crimine suo. Fecit pulcherrimè Cæsar. Non enim de Bruttiano, sed statim de Atticino perrogavit. Damnatus et in insulam relegatus. Bruttiano justissimum integritatis testimonium redditum, quem constantiæ gloria etiam secuta est. Nam defensus expeditissimè, accusavit vehementer; nec minùs acer, quàm bonus et sincerus apparuit. Magnum provinciarum rectoribus documentum, ut plurimùm sibi credant, nec cuiquam satis fidant: et, si fortè fuerint decepti, paratum ultionem sciant.

Ultra Urbanas curas sese diffudit Trajani solicitudo; ipsosque secessus, Principibus adeò optatos, ut, dignitatis suæ majestate fessi, ad privatæ vitæ delicias redeant, in publicos usus vertit: nec

[1] *Jus pro tribunali dicebat.* Dio, ibid.

[2] *Lustricus Bruttianus.* Plin. Ep. VI. 22.

umquam major visus. Nam familiaritas, quæ plerumque Principes minuit, ei plus splendoris addidit. Ibi enim nulla recludebantur vitia; sed, ut propiùs visæ, magis enitebant Principis virtutes, justitia, gravitas, comitas.[1] Nec societate corrumpi poterat, cùm senatorum optimos in consilium illuc evocaret. Centumcellis,[2] quò in pulcherrimam villam diverterat, insignes actæ sunt causæ. Suam dixit Claudius Aristo,[3] princeps Ephesiorum, homo munificus et innoxiæ popularitatis: inde tamen invidia, et à dissimillimis immissus delator. Itaque absolutus vindicatusque est.

Audita quoque Gallita,[4] adulterii rea. Nupta hæc tribuno militum, honores petituro, et suam et mariti dignitatem centurionis amore maculaverat. Maritus legato consulari, ille Cæsari scripserat. Cæsar, excussis probationibus, centurionem exauctoravit, atque etiam relegavit. Supererat ut criminis, sic ultionis reliqua pars. Sed maritum, non sine aliquâ reprehensione patientiæ, amor uxoris retardabat. Immo, post delatum adulterium, eam domi habuerat, quasi contentus æmulum removisse. Admonitus, ut perageret accusationem, peregit invitus: sed, vel invito accusatore, ut par erat, damnata est et Juliæ legis pœnis[5] relicta. At Cæsar, ne omnes ejusmodi causas revocare ad se videretur, et nomen centurionis et commemorationem disciplinæ militaris[6] sententiæ adjecit: reputans sub prioribus Principibus imminutam legum reverentiam, dum promiscuè judicum munia pro libidine usurpabant.

Pariter ob memoriam veterum temporum, quibus præpollentes Principum liberti, plus celebritatis habuit cognitio de Julii Tironis codicillis,[7] quos ex parte veros esse constabat, ex parte falsi dicebantur. Substituebantur crimini Sempronius Senecio, eques Romanus, et Eurythmus, Cæsaris libertus et procurator. Heredes, cùm Cæsar esset in Daciâ, communiter epistolâ scriptâ, petierant,

[1] *Justitia, gravitas, comitas.* Plin. Ep. VI. 31.

[2] *Centumcellis.* Centumcellæ, nunc *Civita-vecchia.*

[3] *Claudius Aristo.* Plinius Ep. VI. 31. hæc et seq. habet totidem verbis, quæ mutari non poterant, quin corrumperentur.

[4] *Audita quoque Gallita.* Plin. ibid.

[5] *Juliæ legis pœnis.* Pœnam illam vulgò fuisse relegationem diximus supra in not. ad Annal. II. 50.

[6] *Commemorationem disciplinæ militaris.* Præcipuum enim imperatoris munus disciplinam militarem tueri.

[7] *Julii Tironis codicillis.* Plin. Ep. VI. 31.

ut cognitionem susciperet. Susceperat, reversusque diem dixerat. At, cùm ex heredibus quidam, quasi reverentiâ Eurythmi, remitterent accusationem, pulcherrimè dixit Trajanus: "Nec ille Polycletus est, nec ego Nero." Indulserat tamen petentibus dilationem; cujus tempore exacto, consedit auditurus. A parte heredum intraverunt duo: omnino postulârunt, ut omnes heredes agere cogerentur, cùm detulissent omnes, aut sibi quoque desistere permitteretur. Locutus est Cæsar summâ gravitate, summâ moderatione: cùmque advocatus Senecionis et Eurythmi dixisset "suspicionibus relinqui reos, nisi audirentur." "Non curo, inquit, an isti suspicionibus relinquantur, ego relinquor." Vox digna Principe, qui sciret puram esse debere privatorum fidem, Principum inviolabilem. Conversus ergò ad senatores, qui aderant, ususque Græco verbo, "censete,[1] inquit, quid facere debeamus." Mox, ex consilii sententiâ, jussit "denuntiari heredibus omnibus aut agerent, aut singuli approbarent causas non agendi, alioqui se vel de calumniâ pronuntiaturum." Dies eâ honestate, eâ severitate actos excipiebant jucundissimæ remissiones. Senatores, qui consiliis interfuerant, cœnæ adhibebantur.[2] Erat modica, et ut decebat Principem, qui non sumtu et ganeâ, sed suavitate et simplicitate convictûs vellet præcellere. Inde aut acroamata[3] audiebantur, aut jucundissimis sermonibus nox ducebatur. Summo die, antequàm in consilium evocati abirent, (adeò diligens erat in Cæsare humanitas) singulis xenia mittebantur.

Privatam Principum vitam plerumque silet Historia, ne evilescat: Trajani referre gestit, eâ quàm victoriis recensendis lætior et splendidior. Immorari tamen haud licet, quòd, vel inter secessûs delicias, mens, imperii magnitudini par, totam ejus molem semper versaret, novisque institutis ac monumentis perficeret. Super solitos reditus, Principisque parcimoniam, tantis operibus sufficie-

[1] *Censete.* Ἐπίστασθε. Major quidem erat Trajano, ut Principem decebat, militaris rei, quàm politioris literaturæ scientia. Literas tamen non negligebat: in Græcâ poesi etiam exercitatus.

[2] *Cœnæ adhibebantur.* Plinius Ep. VI. 31. ipse in consilium à Trajano evocatus, et conviva.

[3] *Acroamata.* Concentus musicos veteres dixere ἀκροάματα, Anglicè *concerts.*

[4] *Xenia.* Munera quæ hospitibus dabantur. Ut usus, sic voces plurimas Græcorum Romani recepere.

bant partæ bello Dacico opes. Itaque dum exstruebatur Centumcellis immensæ magnificentiæ portus,[1] qui importuoso Tyrrheni maris littori succurreret, alter simul et majore quidem munificentiâ addebatur Anconæ,[2] ut Adriatici maris commercia promoverentur. Ostiensi autem portui,[3] quem Claudius Cæsar inenarrabili impen-

[1] *Immensæ magnificentiæ portus.* Portum Centumcellarum, *Civita-vecchia*, ob operis magnificentiam et veterem architectonicæ artis industriam, licèt longior sit Plinii locus, haud pigebit illustrâsse. Trajani *villa pulcherrima cingitur viridissimis agris, imminet littori, cujus in sinu, quàm maximus portus, velut amphitheatrum. Hujus sinistrum brachium firmissimo opere munitum est: dextrum elaboratur. In ore portûs insula adsurgit, quæ illatum vento mare objacens frangat, tutumque ab utroque latere decursum navibus præstet. Adsurgit autem arte visendâ. Ingentia saxa latissima navis provehit: contra, hæc alia super alia dejecta ipso pondere manent, ac sensim quodam velut aggere construuntur. Eminet jam et apparet saxeum dorsum: impactosque fluctus in immensum elidit et tollit. Vastus illic fragor, canumque circa mare. Saxis deinde pilæ adjiciuntur; quæ procedenti tempore enatam insulam imitentur. Habebit hic portus etiam nomen auctoris, eritque vel maximè salutaris. Nam per longissimum spatium littus importuosum hoc receptaculo utetur.* Plin. Ep. VI. 31.

[2] *Anconæ.* Nunc *Ancona, in the gulf of Venice.* Extat egregia hujus portûs imago in Trajani nummis ex ære magno. Ibi posteà positus Trajano arcus triumphalis, et inscriptio, quam habet Gruterus, p. 247. n. 6.

IMP. CAESARI. DIVI. NERVAE. F. NERVAE
TRAIANO. OPTIMO. AVG. GERMANIC. DACICO
ET. CYRIACO. PONT. MAX. TR. POT. XVIIII. IMP. VIII.
COS. VI. P. P. PROVIDENTISSIMO. PRINCIPI
SENATVS. P. Q. R. QVOD. ACCESSVM
ITALIAE. HOC. ETIAM. ADDITO. EX. PECVNIA.
SVA PORTV. TVTIOREM. NAVIGANTIBVS.
REDDIDERIT.

Lateribus inscriptum:

PLOTINAE AVG CONIVGI. AVG.	DIVAE MARCIANAE AVG. SORORI AVG.

[3] *Ostiensi autem portui.* De Ostiensi portu à Claudio Imperatore condito diximus supra in supplemento Annal. IX. 31. Portum alterum, ut priori succurreret, addidit Trajanus; dictusque est Trajanus portus, Τραιανὸς λιμὴν, teste Ptolemæo, III. 1. Saracenorum vastationibus, temporum injuriâ hominumque incuriâ, uterque portus periit. Loco manet tamen nomen *Porto di Trajano.* Utriusque portûs elegantem imaginem habet Cornelius Meyer, *l'Arte di restituere a Roma la tralasciata navigatione del suo Tevere.* Tab. II.

dio, ut jam memoravimus, condiderat, novum superaddidit, quo tutiùs commodiùsque naves, quæ Urbem alerent, reciperentur. Ipsâ in Urbe restituebantur vetera reipublicæ libertatisque monumenta,[1] temporum injuriâ collapsa, aut Cæsarum negligentiâ et ambitione corrupta. Ut arcerentur Tiberis inundationes, quæ toties Romam terrore et ruinis oppleverant, fossa per Vaticanos campos[2] ducebatur, quâ pars fluminis innoxio fluxu decurreret, et fœcunditatem inferret.

Eadem Principis vigilantia, in quotidianas Urbis necessitates intenta, quæ divus Nerva admirabili consilio cœperat, absolvit.[3] Aqua Marcia,[4] clarissima aquarum omnium, et salubritatis palmâ populi Romani potibus addicta, ita per omnes colles est invecta, ut omnium siti largè sufficeret. Ceteræ aquæ, non ita nobiles, pro suâ quæque qualitate,[5] aptis usibus adsignatæ. Emendata etiam Anienis novæ[6] vitia; et ne, ob tempestatum pluviarumque casus, deformis ac turbida umquam flueret, omisso flumine, repetita est ex lacu, unde per montium saxa et nemorum opaca, adeò frigida et

[1] *Reipublicæ libertatisque monumenta.* Quamplurimi extant nummi argentei familiarum Romanarum, qui monumentorum à Trajano restitutorum testes sunt. Vidi tales nummos familiarum Æmiliæ, Cassiæ, Corneliæ, Cornuficiæ, Horatiæ, Juniæ, Mamiliæ, Memmiæ, Norbanæ, Rubriæ, Tulliæ, Vipsaniæ. Paucos proferam, ut facile sit de aliis judicium. In nummo familiæ Æmiliæ, caput libertatis velatum, antè simpulum, retro corona. In aversâ parte, AEMILIA REF. S. C. M. LEPIDUS, Basilica Æmilia. IMP. CAES. TRAIAN. AVG. GER. DAC. P. P. REST. Nempe Æmiliam basilicam refecerat M. Lepidus consulto, aut decreto senatûs: illam restituit Trajanus. In Cassiæ familiæ nummo, Q. CASSIVS VEST. Caput Vestæ velatum. In aversâ parte, Templum, hinc urna, inde tabella cum literis AC. IMP. CAES. TRAIAN. AVG. GER. DAC. P. P. REST. Nempe templum Vestæ aut refecerat, aut condiderat Q. Cassius, illud restituit Trajanus. Qui plura volet de hujusmodi nummis adeat Cl. le Beau, *Mémoires de l' Académie Royale des Inscriptions*, Vol. XXIV. p. 188 et seq.

[2] *Fossa per Vaticanos campos.* Fossam illam à providentissimo Imperatore factam memorat Plin. Ep. VIII. 17. Eâ, pluviarum inundationumque temporibus, pars fluminis exonerabatur: à ponte Milvio per Vaticanos campos, ubi nunc *Strada della valle dell' Inferno*, post Pontificios hortos, vulgò *Belvedera*, fuerat ducta.

[3] *Absolvit.* Frontinus, de Aquæductibus Romæ, Libr. II.

[4] *Aqua Marcia.* Plin. XXXI. 3. sect. 24. Primus eam in Urbem ducere auspicatus est Ancus Marcius, unus è regibus. Posteà Q. Marcius Rex in præturâ. Rursusque restituit M. Agrippa. Aqua Marcia oriebatur prope *Arsoli*, 33. milliario ab Urbe. Eschinardi, *l' Agro Romano*, n. 65.

[5] *Quæque qualitate.* Frontin. loc. cit.

[6] *Anienis novæ.* A lacu prope *Subjaco*, 62. milliario ab Urbe oriebatur Anio novus. Eschinardi, ibid. Anio, nunc *Teverone.* Dictus est Anio vetus, quòd propiùs Urbem ducta primùm ejus aqua. Deinde remotiùs ab Urbe, ut purior foret aqua, ductus est: inde ejus aquæ nomen Anienis novæ.

splendida in Urbem pervenit, ut dotibus æquaret Marciam, copiâ superaret. Tantaque fuit solicitudo ne umquam sentiretur aquarum inopia, ut per omnes Urbis partes lacus tam novi quàm veteres plerique binos salientes diversarum aquarum acceperint, alteriusque copia, si alteruter deficeret, abundè sufficeret. Ne pereuntibus quidem aquis sua defuit utilitas. Iis enim et immunditiarum facies, et impurior spiritus, et causæ gravioris cœli, quibus aer antè fuit infamis, sunt remotæ.[1]

Hanc urbis salubritatem ejusque commoda ampliabant Pomptinæ paludes,[2] quarum pars magna jam siccata, nec frugum tantùm

[1] *Sunt remotæ.* Frontinus, de Aquæductibus Romæ, Libr. II.

[2] *Pomptinæ paludes.* Hodieque appellantur *paludi Pontine;* eas exsiccavit Augustus, unde Horatius, Art. Poetic. vers. 65.

Sterilisve diu palus, aptaque remis,
Vicinas urbes alit, et grave sentit aratrum.

Iterum exsiccavit Trajanus, teste Dione, LXVIII. p. 777. Auctor operis videtur fuisse Imperator Nerva, teste Inscriptione, quam ex vetere lapide ad 42. ab Urbe milliarium descripsit Cl. Capmartin de Chaupy, *Découverte de la maison d' Horace,* Vol. III. p. 388. IMP. CAESAR NERVA AVG. GERMAN. PONTIFEX MAX. TRIB. POTESTATE. COS. III. P. P. VIAM A TRIPVNTIO AD FORVM APPII EX GLAREA SILICE STERNENDAM SVA PECVNIA INCOHAVIT. IMP. CAESAR NERVA DIVI NERVAE F. TRAIANVS AVG. GERMANIC. TRIBVN. POTEST. COS. III. CONSVMMAVIT. Et in turre, quæ stat viâ Appiâ supra pontem Tripuntii, nunc *Tre ponti,* vetus est lapis inscriptus:

IMP. CAESAR
DIVI NERVAE F. NERVA
TRAIANVS AVGVSTVS
GERMANICVS
PONTIFEX
MAXIMVS
TRIBVNICIA
POTESTATE IIII. COS. III.
PATER PATRIAE
REFECIT.

Bolognini, *Memorie dell' antico e presente stato delle Paludi Pontine,* p. 8. Decem anni à Trajano in id opus insumti videntur. Tarracinæ enim ad angulum parietis summi Templi extat in lapide, quem diligentissimè descripsit eruditus Fabretti, *Columm. Trajan.* p. 291. IMP. CAESAR. DIVI. NERVAE. FILIVS. NERVA. TRAIANVS. AVG. GERMANICVS. DACICVS. PONT. MAX. TRIB. POT. XIIII. IMP. VI. COS. V. P. P. XVIIII. SILICE. SVA. PECVNIA STRAVIT. Itaque à Tripuntio, *Tre ponti,* novemdecim millia passuum, quod Theodoricus rex, apud Cassiodorum, *Variarum,* II. 3. appellat *Decennovium,* ad Terracinam usque Trajanus siccavit. Idem posteà præstitit Theodoricus rex, auctore et adjutore Basilio Decio, ut constat tum ex Cassiodoro, *Variarum,* II. 32 et 33. et ex vetere Inscriptione, quam habet Gruterus, p. 152. n. 8. Ejus summam ad illustranda Trajani opera necessariam, omissà barbarie, retulisse sit satis. *Dominus gloriosissimus atque inclutus rex Theodoricus, &c. Decennovii viæ Appiæ, id est, à Tripuntio usque Terracinam iter et loca quæ confluentibus ab utrâque parte paludum per omnes retro Principum* ætates *inundaverant, usui publico et securitati viantium admirandâ propitio Deo felicitate restituit; operi*

fœcunda, sed et pervia, stratâ silice Appiâ viâ, quæ novis in dies magnificisque operibus exornabatur. Par per provincias ac maximè in Hispaniam, patriam ejus terram, munificentia.

At hæc satis vulgata, et conditoris nomine ac monumentis[1] adhuc plerumque celebrata, singillatim persequi haud licet, cùm nos ad majora et ætatum omnium memoriâ laudibusque dignissima trahat miranda optimi Principis humanitas. Jam Roma, ut supra memoravimus,[2] ejus liberalitatem in pueros effusam senserat. Excelsius aliquid ac prope divinum ausus est. Nôrat imperia non opum, non dominationis magnitudine, sed civium numero et virtute niti: Italiam esse populi Romani sedem, orbis terrarum dominam, cunctarum gentium parentem, cujus æternitati erat consulendum, si æternum vellet imperium. Eâ imbutus scientiâ, quod erat in Italiâ puerorum puellarumque,[3] quos inopia morti aut vitiis

invicto naviter insudante, atque clementissimi Principis feliciter deserviente præconiis, ex prosapiâ Deciorum Cæc. Mau. Basilio Decio, viro clarissimo, et inlustrissimo, exprœfecto Urbis, &c. qui ad perpetuandam tanti domini gloriam per plurimos qui antè non erant alveos—deductâ in mare aquâ; ignotæ ataris et nimis antiquæ reddi terræ viæque cœperint curavit. Rediit malum: tentata sæpe remedia; nunc vix ulla spes superest. Tantum agri (patent enim Pomptinæ paludes longitudine octo fermè leucas, latitudine duas) non modo perit, sed et Romam tetro aere inficit. Si siccaretur, Romæ redderentur jugera Parisiensia 48000. singula quadratarum hexapedarum 900.

[1] *Conditoris nomine ac monumentis.* In nummis Trajani ex ære magno, IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. capite laureato. In aversâ parte, AQVA TRAIANA S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI. Figura fluvii decumbentis sub fornice. Ea aqua eadem est quæ Aurelia dicta est, nunc *Paolina* dicitur, quòd à Paulo V. summo Pontifice fuit restituta. Eschinardi, ibid. Multæ quoque extant Inscriptiones, quibus recensendis supersedeo, ne infinitus sim. Innumera enim sunt monumenta, quæ in Urbe et per provincias Trajani magnificentiam testantur.

[2] *Ut supra memoravimus.* Ad annum 852.

[3] *In Italiâ puerorum puellarumque.* Dio, LXVIII. p. 771. Eàdem de re extant multæ Inscriptiones nummique plurimi. At cùm ad Trajani gloriam, ad imperatorum æmulationem et utilitatem, ad Romanæ eruditionis copiam plurimùm conferre possit amplior diligentiorque hujus institutionis explicatio, haud patiar nostram hâc in re operam desiderari.

Primus memoratur Princeps Nerva, qui per Italiam puerorum puellarumque egestati subvenire cogitaverit. *Puellas puerosque natos parentibus egestosis sumtu publico per Italiæ oppida ali jussit.* Victor, in Epitome. Trajanus, quem egregia natura formaverat, ut præclara quæque priorum Cæsarum instituta non modò retineret, sed perficeret et ampliaret, noluit hanc liberalitatem in publicum onus cedere. Jam Romanæ soboli alimenta dederat, teste Plin. in Panegyric. cap. 26. Ad Italam prolem animum vertit; suisque sumtibus pueros puellasque per Italiam alendos curavit: cùmque egenorum parens esse gloriaretur, infantes illos suos dici *Ulpianos*que appellari permisit. De novâ illâ et præstantissimâ Principis munificentiâ, quædam ante bellum Dacicum extant monumenta: quæ inter satis sit laudâsse In-

mancipabat, ipse alendos sumtibus suis suscipit. Et ne institutum, quo nullum fuit, nec erit præstantius, incuriâ aut avaritiâ in posterum

scriptionem veterem Ameriæ, nunc *Amelia*, positam, Gruter, p. 1084. n. 7.

IMP. NERVAE. TRAIAN. AVG.
GERM. P. MAX. TRIB.
POTEST. COS. IIII. P. P.
NOMINE PVERORVM
PVELLARVMQVE
VLPIANORVM
EX. S. C. P.

Fuit et in Museo Collegii Ludovici Magni nummus ex ære magno, cusus sub finem A. U. C. 855. IMP. TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. IIII. P. P. capite Trajani laureato. In aversâ parte, SPQR OPTIMO PRINCIPI. Infra, ALIM. ITAL. Id est, *Alimenta Italiæ* data. In medio S C. *Senatusconsulto.* Pietas stans, dextrâ fruges, sinistrâ cornu copiæ tenet. Ad pedes stat puer Italus.

Post Dacicam victoriam, cùm locupletior esset Principis fiscus, ejusque munificentia totam Italiam pervaderet, plura fuere monumenta; extantque nummi plurimi ex auro et ære, quorum unum aureum, qui fuit in Museo Collegii Ludovici Magni, proferam: IMP. TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. T. P. capite Trajani laureato. In aversâ parte, COS. V. P. P. SPQR OPTIMO PRINC. stans Princeps, porrectâ dextrâ duos pueros protegit. Infra, ALIM. ITAL. Alii sunt multi nummi ex ære, cum simili Inscriptione, in quibus sedens Princeps alimenta distribuit fœminæ cum pueris adstanti. Trajanus tali tantâque liberalitate meritò appellatus est *Restitutor Italiæ;* ut in hoc nummo ex ære magno, IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. capite laureato. In posticâ parte, SPQR OPTIMO PRINCIPI SC. Princeps Italiam, cui pueri duo adsistunt, in genua procumbentem sublevat. Infra, REST. ITAL.

At quâ arte tot egenis Trajanus subvenerit, ignoraremus, ni detecta fuisset anno 1747, ænea tabula Veleiatum, præstantissimum antiquitatis monumentum, quod egregiam hâc in re Trajani industriam manifestam fecit. Nempe optimus Princeps, qui inopibus pueris alimenta de suo subministrare volebat, cùm in singulis Italiæ civitatibus (maximè cùm ipse Hispanus esset, non Italus) agros non haberet, qui his impensis sufficerent, ipse pecunias incolis civitatum obtulit, quas qui accipiebant, vectigales suos agros obligabant, ut singulis annis acceptæ pecuniæ usuram persolverent. Ex annuo eo reditu, alimenta egenis pueris subministrabantur. Verùm cùm optimus Princeps omnibus consultum vellet, minuit usuram. Cùmque iis temporibus, constitutione Romanâ, legitima haberetur usura centesima, seu duodenorum assium, quod nunc diceremus *twelve per cent.* ipse exigebat tantùm usuram quincuncem, seu quinûm assium, quod vulgò dicimus *five per cent.* Quanto minor erat usura, tanto major erat numerus mutuantium, tanto certior reditus.

Nunc verò noluit Princeps providentissimus ita consulere egestati, ut parentum officia penitus cessarent, intersque educarètur juventus. Itaque ut inopes Veleiatum pueri puellæque alimenta acciperent, singulis legitimis filiis adsignavit in singulos menses sedenos sestertios, *Angl.* 2*s.* 8*d.* singulis legitimis filiabus in singulos menses duodenos sestertios, *Angl.* 2*s.* spurio dati in singulos annos sestertii centeni quadrageni quaterni, *Angl.* 1*l.* 4*s.* spuriæ in singulos annos nummi centeni viceni, *Angl.* 1*l.* Mirum quibusdam videtur, quòd Trajanus nihil illegitimis pueris adsignaverit, cùm ejus liberalitas ad spurios perveniret. At fortè

convelleretur, per universam Italiam emit agros, quos modico fœnore, ne unquam vacarent, collocat, ut ex annuis reditibus ino-

apud Veleiates, ab Urbe remotos, et quorum haud magna erat civitas, satis fuit morum, ut nulli tunc in eâ numerarentur illegitimi; aut, si qui erant, inopiâ non laborabant. Fortè quoque illegitimis nihil dedit Trajanus, ne concubinatui faveret, et ut quantum posset connubia, in quibus posita imperii vis et sanctitas, foveret. In spurios liberalis fuit, misertus puerorum, quorum miserrima erat sors, incerto patre.

Extendebatur sanè Trajani liberalitas usque ad pubertatem. Id enim usu receptum, ut videre est in Digest. Libr. xxxiv. Tit. 1. *de Alimentis vel cibariis legatis.* Sed cùm quæ dantur usque ad pubertatem, extendantur usque ad plenam pubertatem; nequis foret ambagibus locus, definita est ipsa ætas, ut habetur in Digest. L. xxxiv. loc. cit. Leg. 14. ex Ulpiano. *Si quis exemplum alimentorum, quæ dudum pueris et puellis dabantur, velit sequi; sciat Hadrianum constituisse, ut pueri usque ad decimum octavum, puellæ usque ad quartumdecimum alantur. Et hanc formam ab Hadriano datam observandam Imperator noster* (Alexander Severus) *rescripsit.*

Sunt fortè qui mirentur tam pauca à Trajano, liberalissimo Principe, inopibus Veleiatum pueris fuisse data. At ii non attendunt hæc data esse in alimenta, non verò in vestitum aliasque vitæ commoditates; à prudentissimo Principe esse data, qui nôsset in maximis opulentissimisque imperiis, si opes æqualiter omnibus dividantur, singulis perexiguam contingere opum portionem. Consultissimus ergò et prudentissimus fuit Trajanus, qui binos circiter asses in alimenta egenis Veleiatum pueris subministraverit.

At, etiamsi plura non fuisset largitus, maxima foret ejus liberalitas. Quod ut intelligatur, observandum est Trajanum, ante bellum Dacicum, collocâsse septuaginta duo millia sestertiûm, *Angl.* 600*l.* ut ex quincunce usurâ fieret annua summa sestertiûm trinûm millium sexcenûm, *Angl.* 31*l.* quâ ex summâ alimenta accipiebant Veleiatum pueri legitimi 18. puella legitima 1. Iterum optimus idem Princeps, post bellum Dacicum, collocavit decies quadraginta quatuor millia sestertiûm, *Angl.* 8704*l.* 8*s.* ut ex quincunce usurâ fieret annua summa quinquagenûm binûm millium sestertiûm et ducenorum, *Angl.* 435*l.* quâ ex summâ alimenta accipiebant Veleiatum pueri legitimi 245. puellæ legitimæ 34. spurius 1. spuria 1. At, cùm Italia contineat Gallicas leucas quadratas 6400. et ampliùs, Veleiatum civitas, etiamsi patuisset sex leucas quadratas, quod maximum certè est, ne foret quidem millesima pars Italiæ. Per me tamen licet, sit pars millesima; demus etiam aliam non fuisse in Italiâ civitatem populo frequentiorem, quod ne verisimile quidem est: maxima adhuc erit et egregia Trajani liberalitas, qui, ut inopibus Italiæ pueris subveniret, secutus tantùm Veleiatum rationes, impendit *Angl.* 908, 5041*l.* 13*s.* 4*d.* quæ ex quincuncibus usuris reddebant in singulos annos *Angl.* 452, 250*l.* Annuo hoc reditu alebat pueras 300,000. Egregia sanè liberalitas, quâ Princeps optimus, parensque publicus, tot pueros de suo in bellorum subsidium, pacisque ornamentum, nec suâ tantùm, sed et futurâ ætate alebat. Reviviscat, et per omnia imperia diffundatur tantæ utilitatis tantæque laudis æmulatio. Magnum est in Trajani exemplo curæ meditamentum, magnum adjumentum simul et incitamentum. Eâdem munificentiâ laudem posteà quæsiere Romanorum Principum optimi: at non eâdem semper, quâ Trajanus, prudentiâ. Hadrianus *pueris ac puellis, quibus etiam Trajanus alimenta detulerat, incrementum liberalitas adjecit.* Spartian. in Hadrian. cap. 7. Antoninus Pius *puellas alimentarias in honorem Faustinæ, Faustinianas constituit.* Jul. Capitolin. in Antonin. cap. 8. Idem testatur nummus aureus è Gazâ Regiâ, DIVA AVG. FAVSTINA, caput Faustinæ. In aversâ parte, PVELLÆ FAVSTINIANAE. Antoninus stat togatus: de alendis puellis transigitur. Infra fœminæ puellas ostentant. M. Aurelius Antoninus, inconsultè adsumto in societatem imperii fratre, non modò *pueros et puellas novorum hominum frumentariæ perceptioni adscribi præcepit.* Jul. Capitolin. M. Antonin. cap. 7. sed et *novas puellas Faustinianas instituit in honorem uxoris mortuæ* Faustinæ junioris. Capitolin. ibid. cap. 26. Nuper quoque reperta est in vineâ oppidi *Gensano*, vetus Inscriptio monumenti quod posuere M. Aurelio

pi pueritiæ, non procul à patriâ, quod dispendiosum pariter et vitiosum est, sed suos apud Penates, alimenta in perpetuum suppeditet. Ultra fata, et in omnes ætates[1] re et exemplo beneficus, homines naturæ, reipublicæ cives addidit, tanto meliores, quòd in Romani nominis amore et Principis veneratione crescerent.

Provinciis quoque subventum; omniumque Princeps non eas tantùm qui sui erant juris, sed et quæ populi senatûsque imperio continebantur, in meliorem statum revocandas curavit. Universâ hâc providentiâ in Bithyniam, proconsulum negligentiâ aut vitiis turbatam, C. Plinium legatum proprætorem[2] consulari potestate[3] misit. Pontus quoque et Byzantiorum respublica[4] ejus cura commissa. Ob egregiam viri integritatem ac prudentiam, mandatum ut formandis illarum civitatum moribus moderaretur, et ea constitueret, quæ ad perpetuam earum quietem essent profutura.[5]

Sub anni finem Nicomedia vastissimum incendium[6] passa est; latiùs sparsum primùm violentiâ venti, deinde inertiâ hominum,

Antonino optimo et indulgentissimo Principi PVERI ET PVELLAE ALIMENTARIAE FICOLENSIVM. Si integram volueris Inscriptionem adi Cl. Capmartin de Chaupy, *Découverte de la Maison de campagne d' Horace*, Vol. III. p. 258. Alexander Severus, post Trajanum Princeps maximus et optimus, *puellas et pueros, quemadmodùm Antoninus Faustinianas instituerat, Mammæanas et Mammæanos instituit* in honorem Mammææ, matris suæ, fœminæ laudatissimæ. Lamprid. in Alexandr. Sever. cap. 57. Nec Principes tantùm, sed et privatos egregio æmulationis studio inflammavit Trajani exemplum. Plinius, ut concives suos Comenses, nunc *Come*, juvaret, agrum ex suis, vectigali imposito, obligavit, tricena millia, *Angl.* 250*l.* annua daturus *in alimenta ingenuorum*. Plin. Ep. VII. 18.

His explicatis, superest ut æneam tabulam Veleiatium, quæ in collibus Placentinis, octavodecimo milliari ab urbe Placentiâ, in villâ *Macinesso*, paulo supra *Fiorenzuola*, referam. At cùm hæc Inscriptio suâ amplitudine ordinem Notarum nimis interturbaret, commodius erit eam in hujus voluminis calcem rejicere; quam ibi videat eruditus Lector.

[1] *Et in omnes ætates.* Post optimos Principes, qui Trajani liberalitatem foverant et ampliaverant, Aurelius Commodus eam omisit, cùm luxuriæ sumtibus ærarium minuisset. Lamprid. in Commod. c. 16. Nec Pertinax, ejus successor, ablata restituit. Inde Jul. Capitolin. in Pertinace, cap. 9. *Alimentaria etiam compendia quæ novem annorum ex instituto Trajani debebantur, obduratâ verecundiâ sustulit.*

[2] *Legatum proprætorem.* Gruter. Inscript. Antiq. p. 454. n. 3. Vide et eruditum Joannem Masson. C. Plinii Secundi Junioris vita p. 9 et 132.

[3] *Consulari potestate.* Ut plenissimam haberet jurisdictionem. Vide Ulpianum in Digest. Lib. I. Tit. 26. *de officio proconsulis et legati*, Leg. 6 et 8.

[4] *Pontus quoque et Byzantiorum respublica.* Hàc de re multæ sunt Plinii epistolæ x. 52, 53, 109, 110, &c. Pontus et Bythinia, nunc *part of Natolia, near the Black-Sea.* Byzantiorum respublica, nunc *Constantinople.*

[5] *Essent profutura.* Plin. Ep. X. 98.

[6] *Vastissimum incendium.* Plin. Ep. X. 42. Nicomedia, urbs Bithyniæ præclara, nunc *Is Nikmid.*

quos satis constitit otiosos et immobiles tanti mali spectatores perstitisse; ceterùm instrumentis ad incendia compescenda[1] destitutos. Jussi sunt comparare ea, quæ ad coercendos ignes auxilio esse possent. At princeps non permisit[2] institui fabrorum collegium, ne hetæriæ (sic vocant sodalitates) fierent, et turbida civitas iis ad movendas factiones abuteretur.

A. U. C. 857. J. C. 104.

L. Licinio Surâ II.[3] et P. Horatio Marcello consulibus. Prudentiam diligentiamque Principis in ordinandis provinciis hic annus maximè insignivit. Verùm, antequàm hâc de re sapienter constituta in Bithyniâ referam, juvat aliàs et per plures annos diffusa summatim colligere, ne aut optimi regiminis memoria pereat, aut sæpiùs interrupta narratio lectoris animos fatiget. Hìc ergò monuisse sit satis toto hoc Principatu creatos fuisse consules Principi amicos et plerumque simillimos: eos, posteà in provincias missos, continuis Cæsaris literis et adhortationibus ad ea quæ provinciis opes, tranquillitatem, splendorem inferrent, fuisse incitatos: expertâque fide, collatam iis summam auctoritatem. Quos inter Plutarchus,[4] quem, licèt tot alios sileam, honoris causâ ob studiorum claritudinem nominaverim, cùm Illyricum regeret, id dignitatis accepit, ut omnes qui inter has gentes agebant magistratus, nihil eo inconsulto facere jussi sint. Principales autem Cæsarum ac maximè Trajani curas nihil magis commendat, quàm assidua eorum diligentia et exquisita brevitas[5] in rescribendo de

[1] *Instrumentis ad incendia compescenda.* Plin. Ep. x. 42. *Alioqui nullus usquam in publico sipho, nulla hama, nullum denique instrumentum ad incendia compescenda: et hæc quidem, ut jam præcepi, parabuntur.* Inde patet Romanis, ut et nobis, fuisse adversus incendia instrumenta publica.

[2] *Princeps non permisit.* Trajani epistola apud Plinium, Ep. x. 43.

[3] *L. Licinio Surâ II.* In Fastis Vindobonensibus, *Surano II.* sed perperam. Malè quidam emendant, *Saburano.* Is certè est L. Licinius Sura jam consul biennio antè.

[4] *Quos inter Plutarchus.* Vide Suidam, verbo Πλούταρχος. Fertur quidem Plutarchus fuisse Trajani præceptor. Dignus sanè Trajano magister, dignus Plutarcho discipulus. At Plutarchi, quæ hâc de re circumfertur, epistola, Latinè tantùm, non Græcè extat; ideoque non immeritò suspecta. Inter tantas imperii curas, cùm Trajano legendis libris exigua superessent tempora, Plutarchus regum, Principum, ducumque dicta memorabilia selegit, et Trajano inscripsit.

[5] *Exquisita brevitas.* Multæ extant Trajani epistolæ apud Plinium, Ep. x.

rebus, super quas continuò et à cunctis provinciarum rectoribus consulebantur.

Æquitate adhuc et humanitate præstabant Trajani rescripta. Nec tam vox Principis, quàm Dei fuit, cùm et Julio Frontoni scripsit: "Absentem[1] in criminibus damnari non debere;" et Assiduo Severo, "sed nec suspicionibus debere aliquem damnari. "Satius enim esse impunitum relinqui facinus nocentis, quàm "innocentem damnare."[2] Insidiosas quoque quæstiones vetuit; mandavitque: "Qui quæstionem habiturus est, non debet speciali-"ter, sed generaliter, interrogare[3] quis crimen fecerit. Alterum "enim magis suggerentis, quàm requirentis videtur." Nec suâ utilitate decessorumve exemplis à propositâ sibi clementiâ innocentiâque umquam dimoveri potuit; et ad Didium Secundum rescripsit: "Scio relegatorum bona avaritiâ superiorum tempo-"rum fisco vindicata: sed aliud clementiæ meæ convenit, qui inter "cetera, quibus innocentiam rationum meorum temporum appro-"bavi, hoc quoque remisi exemplum."[4] In virtutis gloriæque subsidium veniebat Plotina Augusta.[5] Comperto procuratores, vel sub optimis Principibus avidum durumque hominum genus, ausos esse contumelias provinciis inferre, Cæsarem admonuit, ne talem nomini suo labem inuri pateretur. Quod ita Trajanum advertit, ut exactiones in posterum inhibuerit; dictitans "fiscum "lienem esse,[6] quo crescente, artus reliqui tabescunt." Dein tanta fuit fisci modestia, ut, moriente Trajano, reliqua fuerint vetera sestertium novies millies:[7] ingens Hadriano liberalitatis materies.

21 et seq. Nervæ, Domitiani, aliorumque Cæsarum habentur literæ, eâdem brevitate commendabiles.

[1] *Absentem.* Digest. Libr. XLVIII. Tit. 19. *de Pœnis*, Leg. 5. ex Ulpiano.

[2] *Innocentem damnare.* Ulpianus, ibid.

[3] *Generaliter interrogare.* Digest. Libr. XLVIII. Tit. 18. *de Quæstionibus*, Leg. 1. n. 21. ex Ulpiano. *Non debet specialiter interrogari, an Lucius Titius homicidium fecerit: sed generaliter quis id fecerit.*

[4] *Remisi exemplum.* Digest. Libr. XLVIII. Tit. 22. *de interdictis et relegatis et deportatis*, Leg. 1. ex Pomponio.

[5] *Plotina Augusta.* Victor in Epitome, cùm res Juliani Imperatoris tractat.

[6] *Fiscum lienem esse.* Victor, ibid.

[7] *Sestertium novies millies.* *Angl.* 7,500,000*l.* In nummis Hadriani ex ære magno, apud Harduinum, *Selecta opera*, p. 756. IMP. CAESAR TRAIANVS HADRIANVS AVG. P. M. TR. P. COS. II. caput laureatum Hadriani. In aversâ parte, RELIQVA VETERA HS NOVIES MIL. ABOLITA. S C. Hadrianus stans paludatus sinistrâ tenet bacillum Imperatorium, dextrâ facem, quâ incendit syngraphas. Hâc quoque de

Verùm ad temporum ordinem rerumque seriem redeo. Cùm Plinius tertio Nonas Januarii vota pro incolumitate Principis[1] cum provincialibus solvisset, ad publicas curas animum vertit. Præcipua ei cura fuit rationes civitatum excutere, ne aut nimiis, aut minimè legitimis, sumtibus exhaurirentur. Approbante plurimùm Principe, levata est Byzantiorum respublica, quæ maximis impendiis gravabatur. Legatum ad eum salutandum annis omnibus cum psephismate (id apud eos nomen plebiscito) mittebat, eique dabat nummorum duodena millia.[2] Ut minuerentur sumtus, id remissum: ne tamen omitteretur publicum officium, Plinius ad Principem ipse misit psephisma. Pariter circumcidit terna millia,[3] quæ viatici

re insignis est Inscriptio, in columnâ Trajani reperta, quam ex Mss. schedis Marcanovæ et Sirmondi referre juvat, cùm non ita accurata sit apud Gruterum, p. 10. n. 6.

S. P. Q. R.

IMP. CAES. DIVI. TRAIANI PARTHICI F.

DIVI NERVAE NEPOTI TRAIANO HADRIANO

AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. II. COS. II.

QVI VNVS OMNIVM PRINCIPVM ET SOLVS

REMITTENDO SESTERTIVM NOVIES MILLIES

CENTENA MILLIA N. DEBITVM FISCIS NON

PRAESENTES TANTVM CIVES SVOS SED

ET POSTEROS EORVM PRAESTITIT

HAC LIBERALITATE SECVROS.

[1] *Vota pro incolumitate Principis.* Plin. Ep. x. 44. Tertiâ die Januarii fuisse votorum occupationem sæpe antè monuimus.

[2] *Nummorum duodena millia.* Plin. Ep. x. 52. HS $\overline{\text{XII}}$. efficiunt *Angl.* 100*l.*

[3] *Terna millia. Angl.* 25*l.*

nomine annua dabantur legato eunti ad eum, qui Mœsiæ præerat, publicè salutandum.[1]

De pecuniis publicis[2] plus ei videbatur difficultatis. Intererat ne otiosæ jacerent; nec facilè tamen collocabantur, cùm prædiorum comparandorum aut nulla, aut rarissima esset occasio. Prætereà non inveniebantur, qui vellent debere reipublicæ, præsertim duodenis assibus,[3] quanti à privatis mutuabantur. Consuluit Principem "ut dispiceret numquid minuenda usura, ac per hoc idonei debi- "tores invitandi; an, si nec sic quidem reperirentur, distribuenda "inter decuriones pecunia, ita ut rectè reipublicæ caverent: quod, "quamquam invitis et recusantibus, minùs acerbum foret, leviore "usurâ constitutâ." Pro solitâ suâ æquitate rescripsit Princeps:[4] "Non aliud esse remedium, quàm ut quantitas usurarum minue- "retur,[5] quò faciliùs pecuniæ publicæ collocarentur: modum ejus, "ex copiâ eorum qui mutuarentur, Plinius constitueret. At invitos "ad accipiendum compellere, quod fortassis ipsis otiosum futurum "foret, non esse ex justitiâ suorum temporum."

Hanc Principis indulgentiam haud fregit juris durities. Plinius maximam, et quæ ad totam provinciam pertineret, quæstionem de conditione et alimentis eorum, qui liberi nati,[6] expositi,[7] deinde sublati, à quibusdam in servitute educabantur, proposuerat; eâque de re edictum Augusti, et Principum epistolas, sed parùm emendatas, et quasdam non certæ fidei memoraverat. Respondit Trajanus[8] "quæstionem hanc sæpe esse tractatam: nihil tamen inveniri "in commentariis Principum, qui ante se fuerunt, quod ad omnes "provincias foret constitutum: nec Bithyniam esse inter provin-

[1] *Publicè salutandum.* Plin. Ep. x. 52. Trajanus Plinio rescripsit. *Ignoscet illis et Mœsiæ præses, si minùs illum sumtuosè coluerint.*

[2] *De pecuniis publicis.* Plin. Ep. x. 62.

[3] *Duodenis assibus.* Hæc est usura centesima quam vulgò dicimus *twelve per cent.*

[4] *Rescripsit Princeps.* Plin. Ep. x. 63.

[5] *Quantitas usurarum minueretur.* Cùm modò de pueris puellisque alimentariis ageremus, vidimus Trajanum contentum fuisse quincunce usurâ, quam vocamus *five per cent.*

[6] *Liberi nati.* Nati parentibus liberis.

[7] *Expositi.* Plin. Ep. x. 71. Ut nunc viget apud Sinenses populos, ita apud Romanos viguit barbara consuetudo liberos exponendi, quam Valentinus et Valens primi abolere conati sunt. Cod. lib. 2. *de Infantium expositione.*

[8] *Respondit Trajanus.* Plin. Ep. x. 72.

"cias, quibus hâc de re fuerat rescriptum: ideo putare se non "adsertionem denegandam[1] iis, qui ex ejusmodi causâ in libertatem vindicabuntur: neque ipsam libertatem redimendam pretio "alimentorum." Sic, quantùm per tempus licuit, expositorum statui consuluit.

At in eâ quæstionum multitudine, quæ hoc anno tractatæ sunt, plurimas haud ita graves omiserim: duas verò, alteram Amisenorum, Christianorum alteram, juris similitudine, et innocentiâ, singulares referre operæ pretium est. Amiseni,[2] civitas libera et fœderata, beneficio Principis legibus suis utebantur. Plinio dederunt[3] publicè libellum ad Eranos[4] (id apud eos nomen pecuniis, quæ sublevandis pauperibus colliguntur) pertinentem. Illum Trajano misit Plinius, ut quid et quatenus aut permittendum aut prohibendum declararet. Secutæ Principis literæ:[5] "Amisenos, quorum "libellum epistolæ tuæ junxeras, si legibus istorum, quibus de "officio fœderis utuntur, concessum est eranos habere, possumus, "quò minùs habeant, non impedire, eò faciliùs, si tali collatione, "non ad turbas et illicitos cœtus, sed ad sustinendam tenuiorum "inopiam utuntur. In ceteris civitatibus, quæ nostro jure obstrictæ "sunt, res hujusmodi prohibenda est."[6] Nihil nempe, præsertim in longinquis provinciis, magis cavebatur, quàm ut nullus esset, quod jam supra memoravimus,[7] hæteriarum usus, nulla tumultûs factionumve causa.

Itaque cùm Christiani, ut postulabat sacrorum usus, sæpe inter se convenirent, id Plinium omnibus intentum advertit; et numero coeuntium permotus, re diligenter inquisitâ, ad Trajanum episto-

[1] *Non adsertionem denegandam.* Non denegandam esse libertatem, seu vindicationem libertatis.

[2] *Amiseni.* Amisus, urbs Ponti, nunc *Samsoun.*

[3] *Plinio dederunt.* Plin. Ep. x. 93.

[4] *Ad Eranos.* Erani dicti sunt à voce Græcâ ἔρανος, quæ *stipem* significat.

[5] *Principis literæ.* Plin. Ep. x. 94.

[6] *Prohibenda est.* Fortè interrogabit aliquis cur Trajanus in provinciis Eranos prohiberet, cùm ipse tot alimentarios pueros in Italiâ educaret. Manifesta est causa. Erani, ut plerumque sunt egeni, seditiosi et turbidi. Exempla vide apud eruditum Du Cange, Glossarium mediæ et infimæ Græcitatis, verbo ἐνάριοι. Contra ab alimentariis pueris nullus timor; magnum verò Italiæ ornamentum et imperii subsidium. Inde intelligas quàm multiplex variaque esse debeat Principis cura, ne ulla reipublicæ pars labefactetur.

[7] *Supra memoravimus.* Sub finem anni 856.

lam misit,[1] quam integram hìc subjungere necesse est, ut, quàm latè serperet religio, notescat. "Solemne est mihi, Domine, "omnia de quibus dubito, ad te referre. Quis enim potest meliùs "vel cunctationem meam regere, vel ignorantiam instruere? Cogni-"tionibus de Christianis interfui numquam:[2] ideo nescio quid et "quatenus aut puniri soleat, aut quæri. Nec mediocriter hæsitavi, "sitne aliquod discrimen ætatum, an quamlibet teneri nihil à robus-"tioribus differant: deturne pœnitentiæ venia, an ei qui omnino "Christianus fuit, desîsse non prosit: nomen ipsum, etiamsi flagi-"tiis careat, an flagitia cohærentia nomini puniantur. Interim in "iis, qui ad me, tamquam Christiani, deferebantur, hunc sum secu-"tus modum. Interrogavi ipsos, an essent Christiani: confitentes "iterum ac tertiò interrogavi, supplicium minatus: perseverantes "duci jussi. Neque enim dubitabam, qualecumque esset, quod "faterentur, pertinaciam certè, et inflexibilem obstinationem "debere puniri. Fuerunt alii similis amentiæ,[3] quos, quia cives "Romani erant, adnotavi in Urbem remittendos; mox ipso "tractatu, ut fieri solet, diffundente se crimine, plures species inci-"derunt. Propositus est libellus sine auctore, multorum nomina "continens, qui negarent se esse Christianos, aut fuisse: cùm, "præeunte me, Deos appellarent, et imagini tuæ, quam propter "hoc jusseram cum simulacris numinum adferri, thure ac vino "supplicarent, prætereà maledicerent Christo (quorum nihil cogi "posse[4] dicuntur, qui sunt reverà Christiani) dimittendos putavi. "Alii ab indice nominati, esse se Christianos dixerunt, et mox nega-"verunt: fuisse quidem, sed desîsse, quidam ante triennium, "quidam ante plures annos, non nemo etiam ante viginti quoque. "Omnes et imaginem tuam, Deorumque simulacra venerati sunt; "ii et Christo maledixerunt. Adfirmabant autem, hanc fuisse

[1] *Epistolam misit.* Plin. Ep. x. 97.

[2] *Interfui numquam.* Ergò Romæ haud ita frequentes fuere de Christianis cognitiones, cùm Plinius nullis interfuisset.

[3] *Similis amentiæ.* Benè Tertullianus in Apologetic. cap. 1. *Non potes dementiam dicere, qui revinceris, ignorare.*

[4] *Nihil cogi posse.* Locupletissimum testimonium veros Christianos puram sinceramque fidem sine ullâ dissimulatione, sine ullâ tergiversatione esse professos.

" summam vel culpæ suæ, vel erroris, quòd essent soliti stato die[1] " ante lucem convenire: carmenque Christo, quasi Deo,[2] dicere " secum invicem: seque sacramento non in scelus aliquod[3] " obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committe- " rent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent: " quibus peractis, morem sibi discedendi fuisse, rursusque coeundi " ad capiendum cibum,[4] promiscuum tamen et innoxium: quod " ipsum facere desîsse[5] post edictum meum, quo secundùm " mandata tua hetærias esse vetueram. Quò magis necessarium " credidi, ex duabus ancillis, quæ ministræ dicebantur,[6] quid esset " veri, et per tormenta, quærere. Sed nihil aliud inveni, quàm " superstitionem pravam, et immodicam;[7] ideoque dilatâ cogni- " tione, ad consulendum te decurri. Visa est enim mihi res digna " consultatione, maximè propter periclitantium numerum. Multi " enim omnis ætatis, omnis ordinis utriusque sexûs etiam, vocantur " in periculum, et vocabuntur. Neque enim civitates tantùm, sed " vicos etiam atque agros superstitionis istius contagio pervagata " est: quæ videtur sisti et corrigi posse. Certè satis constat, prope " jam desolata templa cœpisse celebrari,[8] et sacra solemnia diu

[1] *Stato die.* Diem illam nunc dicimus dominicam; de quâ S. Paulus, Act. Apostol. xx. 7. *ἐν δὲ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων, συνηγμένων τῶν μαθητῶν τοῦ κλάσαι ἄρτον.*

[2] *Christo, quasi Deo.* Egregium divinitatis Christi monumentum.

[3] *Non in scelus aliquod.* Quanta, quàm splendida Christianæ religionis laus! Tanto illustrior est, quòd proficiscitur ab hominibus, qui Christum ejusque religionem ejuraverant.

[4] *Ad capiendum cibum.* Cœna illa est, quæ Christianis dicebatur Ἀγάπη. Inde D. Paulus I. Ep. ad Corinthios XI. 21. eos arguit, quòd promiscuum cibum non sumerent.

[5] *Facere desîsse.* Summa hæc est Christianorum lex Principibus eorumque magistratibus obsequi, dum salvâ conscientiâ licet. Inde Paulus *Siu*, inter imperii Sinensis proceres administrosque sapientissimus, et Christianus, coram Imperatore obtestabatur se caput suum, suam fortunam, suam domum ultro devovere, si quidquam esset in Christianorum doctrinâ contrarium aut legibus imperii, aut Principum auctoritati. Couplet, *Vida de Candida Hiu*, p. 5.

[6] *Ministræ dicebantur.* Frequens posteà in veteribus Ecclesiæ monumentis Diaconissarum nomen; de quibus, si volueris, plura vide apud Henricum Valois ad Sozomenum, libr. VIII. cap. 9.

[7] *Pravam et immodicam.* Piam et simplicem Christianorum religionem Plinius superstitionem interpretatur.

[8] *Cœpisse celebrari.* Ita et nunc ubi in Sinensem Ecclesiam sævit persecutio, clarissima semper videntur Christianæ fortitudinis et constantiæ exempla, dum alii ignavè ad nefanda Deûm sacra deficiunt. Viguit, viget, semperque vigebit solemnis Jesu Christi sententia, πολλοὶ γάρ εἰσι κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί. D. Matth. xx. 16.

"intermissa repeti: passimque vænire victimas, quarum adhuc "rarissimus emtor inveniebatur. Ex quo facilè est opinari, quæ "turba hominum emendari possit, si sit pœnitentiæ locus."

Pronum in clementiam Plinii animum Trajanus majore adhuc indulgentiâ levavit; rescripsitque:[1] "Actum quem debuisti, mi "Secunde, in excutiendis causis eorum, qui Christiani ad te delati "fuerant, secutus es. Neque enim in universum aliquid, quod "quasi certam formam habeat, constitui potest. Conquirendi non "sunt:[2] si deferantur et arguantur, puniendi sunt: ita tamen, ut,

[1] *Rescripsitque.* Plin. Ep. x. 98.

[2] *Conquirendi non sunt.* Verè quidem Tertullianus in Apologetic. cap. 2. *O sententiam necessitate confusam! Trajanus negat inquirendos ut innocentes, et mandat puniendos ut nocentes. Parcit et sævit, dissimulat et animadvertit. Quid temetipsum censurâ circumvenis? Si damnas, cur non inquiris; si non inquiris, cur non et absolvis!* At cùm nobis sæpe in hoc opere de Christianis fuerit agendum, expositâ in Supplemento Annal. v. 8. Jesu Christi morte; explicatis sub Nerone Christianorum suppliciis Annal. xv. 44. et in not. et emend. ad Annal. xv. 44. memoratis quoque sub Domitiano Clementis consulis ejusque domûs pro Christo certaminibus in Append. ad Ann. 848. et in not. et emend. ad Hist. i. 46. nunc demum explanatis Plinii et Trajani literis, juvat coronidis loco quædam De Christianis nondum satis explorata subjungere.

Multos audire est, qui, curiosè incertum an malignè, sæpe interrogent quomodò Vespasianus, Titus, Trajanus, et posteà Antoninus Pius, Marcusque Aurelius, Principes optimi, Christianos sint persecuti, quomodò eos non modò in tormentis necari, sed barbaris etiam, quæ neque leges Romanæ nec temporum pudor, nec humanitas, paterentur, suppliciis discruciari permiserint. Generatim quidem responderi potest in Historicis factis quærendum non esse quomodò res factæ sint, sed utrùm factæ sint: neminem fermè esse qui ætate suâ non viderit multa evenisse quæ vera essent, licèt vix verisimilia viderentur: nihil ergò ambigendum esse de Christianorum suppliciis, cùm ea aut oculati testes, aut scriptores indubitatæ fidei, prodiderint. Quosdam tamen reperias qui adhuc hæsitent, et intimas hujusce rei causas requirant. Quibus respondere haud difficile est tria esse in mortalium rebus, quæ nullas patiuntur leges, nec ratione, sed impetu, ac proinde ferociter, aguntur; civilia nempe bella, fraterna odia, et contraria sacra: haud mirum ergò esse, si optimi Principes Vespasianus, Titus, Trajanus, Antoninus Pius, Marcusque Aurelius ad dura proruperint, cùm ageretur de Christianis, qui Romana sacra damnarent, eaque æternis ignibus digna pronuntiarent: ceterùm rarò sæviisse illos Principes; et si quid actum, id in tantâ imperii amplitudine à provinciarum præfectis magistratibusve, ignaro plerumque Principe, aut falsis accusationibus circumvento, fuisse susceptum.

Quod si difficilibus illis ingeniis scrupulus aliquis adhuc hæreat, manet ratio ultima, eaque efficacissima. Homines nempe hominibus, vetera tempora præsentibus suis temporibus æstiment. Hâc nostrâ ætate, vivit Sinensium Imperator, imperii magnitudine, opum vi, et, quod præstantius est, pacificis virtutibus Vespasiano, Tito, Trajano, Antonino Pio, Marcoque Aurelio non impar. Quæ hic de *Kien-Long*, optimo Principe, prædico, ea non incertis rumoribus, sed à viris accepi quos novi esse incorruptæ fidei, qui eum sæpe vidêre, sæpe sunt allocuti, qui multis, abhinc annis in regiâ urbe Pekinensi ipsoque Imperatoris palatio degunt. Porrò optimus ille Princeps, Christianis minimè infensus, sinit tamen Christianos maximè in provinciis, vexari, discruciari; et singulis fermè annis exilio, morte, suppliciis in eos sævitum esse accipimus. Nec solita tantùm, sed nova, et mori-

"qui negaverit se Christianum esse, idque re ipsâ manifestum "fuerit, id est, supplicando Diis nostris, quamvis suspectus in "præteritum fuerit, veniam ex pœnitentiâ impetret. Sine auctore "verò propositi libelli, nullo crimine locum habere debent. Nam "et pessimi exempli, nec nostri seculi est." Sic Christiana religio, Neronis ac Domitiani furores antè eluctata, jam in Cæsarum indulgentiam irrepebat, aliquandò fortè[1] venerationem et fidem obtentura.

Hæc verò cùm Trajanus sub anni finem rescriberet, allatum in Urbem "Decebalum pactis et conventis[2] non stare, arma clam "parare, transfugas recipere, munitiones, castella instaurare; vici- "nas gentes per legatos solicitare: qui superiore in bello pro "Romanis steterant vexari, jamque Jazygum terras partim occu- "pari." Turbidum hominis ingenium, et ad majores, quàm barba- "rum decebat, spes erectum, suspectum antè fecerat Callidromus,[3] "olim Laberii Maximi servus, dein captus à Susago[4] in Mœsiâ, et à Decebalo muneri missus Pacoro,[5] Parthorum regi. Cùm pluribus annis in ministerio ejus fuisset, fugerat, et in Nicomediam pervenerat. Inde, ob forensia jurgia, Plinio notus, ad Trajanum nuper fuerat perductus. Decebalus ob talem cum potentissimo rege necessitudinem violataque pacis fœdera, hostis à senatu judi-

bus Sinensibus vehementer repugnantia, tormenta adhibenter. Mandarinorum multi, neglectâ Sinensium legum æquitate et clementiâ, in Christianos quidquid horridius imaginantur, exercent. Eorum unus nuper visus est, qui puellam Christianam sub plantâ pedum fustibus cædi jusserit: quod Sinensibus inauditum, vixque credibile est. Quod nunc sub *Kien-Long* viget, idem nostrâ ætate viguit sub ejus avo *Kang-hi*, maximo Principe, et Christianis amicissimo. Idem viguit sub ejus patre *Yong-Tching*, bono Principe, Christianis infenso, licèt quosdam suo in palatio haberet, quos et honore et amicitiâ prosequeretur. Quid ergò nunc de Romanorum temporibus Principibusque difficultates comminiscimur, cùm eadem hâc nostrâ ætate à Sinensibus Imperatoribus fieri aut videmus, aut accipimus? Inde potiùs sanctitatem Christianæ religionis æstimemus. Obruitur suppliciis, quia innocens est. Maximum enim scelus est, innocentia. Scelera confessione utcumque expiantur. Confessio innocentiæ, irritat; et negare suam innocentiam haud licet. Hæc inter tormenta durat crescitque Christiana religio, quia propitius adest Deus Christianæ religionis auctor, innocentiæ dator et ultor.

[1] *Aliquandò fortè*. Venerationem hanc fidemque obtinuit sub Constantino Magno, A. U. C. 1065. J. C. 312.

[2] *Decebalum pactis et conventis*. Dio, LXVIII. p. 774.

[3] *Callidromus*. Plin. Ep. X. 16.

[4] *A Susago*. Susagus, dux Decebali, Dacorum regis, cùm bella Decebalum inter et Domitianum ferverent.

[5] *Pacoro*. Cujus extat nummus cusus anno Æræ Parthicæ ENT, id est, 355. J. C. 99.

catus est.[1] Id bellum in se recepit Trajanus, dum Cornelius Palma[2] Arabiam occupare parabat. Validissima tum fuit res militaris: additæ erant legiones duæ, secunda Trajana et tricesima Ulpia: firma et vigil cuncta per castra disciplina: mandatum quoque provinciarum rectoribus, "quantùm fieri posset, milites à "signis non esse avocandos."[3] Et ne in habendis delectibus fraus foret, prodierat Principis præceptum, "ut si quis filium debili- "taret,[4] delectu per bellum indicto, deportaretur." Insuper rem militi lætissimam curaverat Trajanus, permisso "ut liberè testa- "menta facerent."[5] Id primus concesserat divus Julius Cæsar; sed ad tempus: deinde idem tribuit divus Titus, et posteà Domitianus. Plenissimam hanc indulgentiam in milites contulit divus Nerva, quam ita amplexus est Trajanus, ut mandatis insertum fuerit caput: "Cùm in notitiam meam prolatum sit, subinde testa- "menta à commilitonibus relicta proferri, quæ possint in controver- "siam deduci, si ad diligentiam legum revocentur et observantiam: "secutus animi mei integritudinem erga optimos fidelissimosque "commilitones, simplicitati eorum consulendum existimavi, ut "quoquo modo testati fuissent, rata esset eorum voluntas. Faciant "igitur testamenta quoquo modo volent: faciant quomodò pote- "rint, sufficiatque ad bonorum suorum divisionem faciendam nuda "voluntas testatoris."

A. U. C. 858. J. C. 105.

TIBERIO Julio Candido II. Aulo Julio Quadrato II. consulibus. Dum expectatur mare, ut Trajanus in Daciam transmitteret, venêre Plinii literæ, quæ de protopraxiâ civitatum,[6] de earum

[1] *Hostis à senatu judicatus est.* Dio, LXVIII. p. 774.

[2] *Cornelius Palma.* Quem consulem vidimus A. U. C. 852.

[3] *Non esse avocandos.* Plin. Ep. X. 31 et 33.

[4] *Filium debilitaret.* Digest. Libr. XLIX. Tit. 16. *de Re militari*, Leg. 4. ex Arrio Menandro, n. 12. Filios debilitabant, ut inhabiles militiæ forent. Illud vitium notat Ammianus Marcellinus, XV. 10. *Nec eorum* (Gallorum) *aliquandò quisquam, ut in Italiâ, munus Martium pertimescens pollicem sibi præcidit, quos jocaliter Murcos appellant.*

[5] *Testamenta facerent.* Ulpianus in Digest. Libr. XXIX. Tit. I. *de Testamento militis*, Leg. I.

[6] *De protopraxiâ civitatum.* Plin. Ep. X. 109 et 110.

largitionibus,[1] de introitu decurionum,[2] de solemnibus invitationibus[3] interrogarent. Respondit in summam imperii securitati, civitatum civiumque felicitati consuli; nihil, nisi necesse, novari, ne foret perturbationi locus. Singulaque sigillatim evolvens, voluit "protopraxiam, seu jus, quo civitates in exigendis pecuniis, quæ "ipsis debebantur, ceteris creditoribus anteponebantur, ex lege "cujusque civitatis æstimari: si haberent privilegium, quo antepo-"nerentur, custodiri: si verò non habebant, in injuriam privatorum "id non dari." Mandata, quibus prohibebatur largitiones ex publico fieri, confirmavit. At, cùm Amisenorum civitas ab Julio Pisone denariorum circiter quadraginta millia,[4] donata ei publicè ante viginti annos, repeteret, sanxit "ne multorum securitas subrue-"retur, largitiones factas ante aliquantum temporis retractari, "atque in irritum vindicari non oportere. Quidquid ergò ex hâc "causâ actum ante viginti annos fuisset, omittendum esse: se enim "non minùs hominibus cujusque loci, quàm pecuniæ publicæ "consultum velle." Decuriones, qui à censoribus legebantur, pro introitu[5] dare pecuniam non jusserat lex Pompeia: sed ii, quos Trajanus super legitimum numerum adjecerat, singula millia denariorum[6] et bina[7] intulerant. Anicius deinde Maximus, proconsul, eos etiam, qui à censoribus legerentur, dumtaxat in paucissimis civitatibus, aliud aliis jusserat inferre. Quærebat Plinius an id in omnibus civitatibus exigendum. Respondit Trajanus "hâc de re "in universum à Principe non posse statui: at, quod semper tutis-"simum ratus est, sequendam cujusque civitatis legem: et sanè id "acturos, ut, cùm inviti fuerint decuriones, eorum erogatio ceteris "præferretur."[8] Denique invitationes Plinius ex solemnibus causis concesserat. Verebatur tamen ne modum aliquandò excedere vide-

[1] *Earum largitionibus.* Plin. Ep. x. 111 et 112.

[2] *Introitu decurionum.* Plin. Ep. x. 113 et 114.

[3] *Solemnibus invitationibus.* Plin. Ep. x. 117 et 118.

[4] *Quadraginta millia.* Denariorum quadraginta millia efficiunt *Angl.* 1333*l.* 6*s.* 8*d.*

[5] *Pro introitu.* Teste Suetonio in Claud. cap. 9. Claudius *sestertium octogies Angl.* 66,666*l.* 13*s.* 4*d.* *pro introitu novi sacerdotii coactus impendere.*

[6] *Singula millia denariorum. Angl.* 33*l.* 6*s.* 8*d.*

[7] *Et bina.* Bina millia denariorum, *Angl.* 66*l.* 13*s.* 4*d.*

[8] *Eorum erogatio ceteris præferretur.* Ii, qui erogationem inferent, ceteris præferentur.

rentur, et in quamdam ambitiosarum sportularum[1] speciem incidere, cùm, qui virilem togam sumebant, vel nuptias faciebant, vel inibant magistratum, vel opus publicum dedicabant, solerent totum senatum, atque etiam ex plebe tantum numerum vocare, ut sæpe mille homines, interdum etiam plures convenirent, binosque denarios[2] vel singulos acciperent. Ne imprudenter egisse argueretur, monuit Principem. Is Plinium, quòd ambitionem sportularum timeret, laudavit. Voluisset quidem ut, non per corpora, sed viritim singuli ex notitiâ ad solemnes sportulas contraherentur. Ne quid tamen imperiosiùs novaret, maximè cùm nihil impatientiùs ferant civitates, quàm si gentiles usus mutantur, id Plinio remisit, quem elegerat ut formandis illius provinciæ moribus ipse moderaretur, et ea constitueret, quæ ad perpetuam ejus quietem essent profutura.[3]

Hæc pacis decora belli curis, instante navigationis opportunitate, Trajanus mutavit: vitatisque Alpibus, ne moras objicerent, Adriaticum mare trajecit,[4] et per Illyricum Mœsiam petiit, inde Daciam ingressurus: comitem adsumsit Hadrianum, qui eo anno tribunus plebis factus,[5] nunc primæ legioni Minerviæ[6] præpositus est. Hostes jam præoccupaverat terror. Multi, ubi primùm audierant Decebalum à senatu hostem fuisse judicatum, bellumque non per duces, sed à Trajano confectum iri, ad eum defecerant. Ipse Decebalus, prioris belli adversa et cœptæ defectionis pericula reputans, de pace egerat:[7] sed jussus "arma seque ipsum tradere," horruerat; ratusque nihil sibi fœdius posse evenire, belli discrimen adire decrevit. Tum arma copiasque palam paravit; utque vicinas gentes ad bellum traheret, eas acriter monuit,[8] "si consilia viresque sociarent, certam esse libertatem: si sese disjungerent, imminere servitium: se quidem primum peti, ut, cùm foret superatus, ceteri indefensi et bello impares in ruinam impellerentur. His

[1] *Ambitiosarum sportularum.* Sportulis, donisve, favor quærebatur.

[2] *Binosque denarios.* *Angl.* 1*s.* 4*d.*

[3] *Profutura.* Plin. Ep. x. 117.

[4] *Trajecit.* Column, Trajan. Tab. LIX. Adriaticum mare.

[5] *Tribunus plebis factus.* Spartian. in Hadriano. cap. 3.

[6] *Primæ legioni Minerviæ.* Quam Domitianus instituerat, et ob distinctionem de nomine Minervæ appellaverat.

[7] *De pace egerat.* Dio, LXVIII. p. 774.

[8] *Acriter monuit.* Dio, LXVIII. p. 774.

"artibus increvisse Romanum imperium: quibus olim succu-"buisse miserum fuit, nunc succumbere, probrosum." At vel junctis viribus non satis confisus, dolo ac scelere grassatus est; misitque transfugas,[1] qui Trajanum, dum adhuc erat in Mœsiâ, interficerent. Is tanto apertiùs insidiis patebat, quòd suâpte naturâ et ob disponendi belli necessitatem maxima esset admissionum facilitas. Sed plerumque turbidæ et efferæ sunt sceleris meditationes; quidam earum suspectus, comprehensus est; tormentisque subditus, crimen sociosque patefecit.

Trajanus, suo periculo cautior, hostile solum ingressus est. In ejus venerationem obsequiumque ruit Dacorum pars,[2] quæ ad eum defecerat. Parentes liberosque, manus tendentes, opem fidemque implorantes, benignè excepit: sacrisque operatus,[3] precatus est Deos, ut cœptis annuerent, mala averterent: dissonis Romanorum Dacorumque precibus ingeminata sunt vota. Mox cæsæ materiæ, munitaque castra.[4] Interim hostis,[5] unde bellum ingrueret certus, partim oppida munitionibus valida, partim castella montibus imposita occupat. Nihil tutum fuit adversùs Romanorum impetum. Capta oppida, expugnata castella, ingensque fuit hostium strages.[6] Cùm tamen ad eorum propugnaculum, triplici muro vallatum,[7] perventum esset; primùm substitit impetus: mox difficultate irritata est militis audacia; tresque muros superavit. Necdum certa victoria: ibi enim hostis plurimus; et singula inter valla mutuis cædibus dimicabatur, cùm Trajanus supervenit,[8] et suis fiduciam, hostibus terrorem injecit.

At hujus anni prospera non virtus, sed fraus Decebali interturbaverat. Longinum enim,[9] legionis præfectum, qui adversùs eum multa strenuè gesserat, cuncta ejus arbitrio permittendi specie ad colloquium vocatum, interceperat. Ut id accepit Trajanus, simul-

[1] *Misitque transfugas.* Dio, LXVIII. p. 775.

[2] *Ruit Dacorum pars.* Columu. Trajan. Tab. LX et LXI.

[3] *Sacrisque operatus.* Column. Trajan. Tab. LXII. ad LXVII.

[4] *Munitaque castra.* Column. Trajan. Tab. LXVIII.

[5] *Interim hostis.* Column. Trajan. Tab. LXIX.

[6] *Hostium strages.* Column. Trajan. Tab. LXX et LXXI.

[7] *Triplici muro vallatum.* Column. Trajan. Tab. LXXII.

[8] *Trajanus supervenit.* Column. Trajan. Tab. LXXIII.

[9] *Longinum enim.* Dio, LXVIII. p. 775.

que ne feliciter cœpta aut temporum adversis aut hostium dolis perverterentur, exercitum in hiberna maturè reduxit.[1] Decebalus autem, cùm Longinum de consiliis Trajani publicè interrogâsset, isque se nihil proditurum respondisset, liberæ eum custodiæ tradidit, honorificèque habuit; ratus se eo, ut pacis vade, uti posse. Legatum itaque Trajano mittit, qui proponat, "ut sibi terræ ad "Danubium usque permittantur, bellique impensæ restituantur, se "Longinum redditurum." Responsum ita moderatus est Trajanus, ut nec Longini virtutem minueret, nec efferret; ne aut nimiis laudibus cresceret redemtionis pretium, aut modicis Longini vita periclitaretur. Decebalus his ambagibus impeditus, hæsit; quid ageret incertus. Interim Longinus, adversis non fractus, secum reputabat quomodò patriæ subveniret: libertique operâ venenum nactus, ne qua oriretur suspicio, arctiorve custodia adhiberetur, se Decebalum inter et Trajanum pacis sequestrum fore simulavit. Hâc de re supplices componit literas, quas liberto tradit perferendas. Eo profecto, nocte venenum hausit, et repentè exanimatus est. Trajanus, quid Longinus meditaretur certus, libertum retinuit. Decebalus, se illusum indignans, libertum repetit, Longini cadaver et decem præterea captivos traditurum se pollicitus. Centurionem, cum Longino captum, misit, qui id significaret. At Trajanus liberti et centurionis salutem, ob imperii dignitatem, Longini sepulturæ antehabendam ratus, neutrum remisit:[2] de captivis haud ita solicitus, quòd nihil adversùs eos auderet Decebalus, ne majori suorum sanguine rependeretur.

Dum Cæsar ultra Danubium victoriis imperium propagabat, illud ejus auspiciis per Arabiam diffuderat Corn. Palma, Syriæ præses. Eam quidem Cn. Pompeius[3] olim terruerat, non domuerat. Dein divus Augustus, intelligens quanti interesset regionem odoriferâ sylvarum fertilitate inclytam, opibus potentem, et commerciis opportunissimam, imperio adjicere, Ælio Gallo,[4] Ægypti præfec-

[1] *Maturè reduxit.* Inde ut vidimus supra Tab. XXXIII. amphitheatrum quoque exhibet Columm. Trajan. Tab. LXXV.

[2] *Neutrum remisit.* Dio, LXVIII. p. 776.

[3] *Cn. Pompeius.* Pompeius, occupatis Cœlesyriâ et Damasco, Arabas terruit. Joseph. Antiq. Jud. XIV. 3. Vide et eruditum Belley, *Mémoires de l' Académie Royale des Inscriptions.* Vol. XXX. p. 309.

[4] *Ælio Gallo.* Strabo, XVI. p. 780. XVII. p. 819.

to, hanc expeditionem mandavit. Aderat et Nabatæorum favor, qui se adjutores sociosque fore spoponderunt. Nec rex Obodas erat impedimento; cùm, utì mos est earum gentium regibus, otio resolutus pacem negligeret, bellum ne attingeret quidem, sed ejus curam Syllæo, procuratori, penitus committeret. Prætereà adversùs gentes præliorum ignaras et timidas, mercaturæ addictas, fermè decem millia Romanorum peditum et sociorum ex Ægypto transvexerat; ipseque Syllæus quingentorum Judæorum et mille Nabatæorum ductor. At is animo perfidus, et inhians bello parandis opibus, quas, si falleret, solus occuparet, continuis per sex menses erroribus potiùs, quàm itineribus, inter loca aspera, arida, deserta, ita exercitum debilitavit, ut, licèt Romani sæpe cum barbaris conflixissent, eorum ad decem millia uno prælio interfecissent, plura oppida cepissent, et suorum septem tantùm amisissent, ceteri omnes morbis, laboribus, fame, et itinerum difficultate perierint. Syllæus quidem, dum adhuc amicitiam simulabat, aliorum quoque criminum convictus, in Urbe securi percussus est.[1] Sic expiata est perfidia: deinde tamen ab Augusto, et, qui eum secuti sunt, Principibus, seu incuriâ, seu desidiâ, neglecta est Arabia.

At Trajanus, qui non modò opimæ terræ thesauros noverat, sed et dolebat singulis annis magnam Romani auri argentique vim Arabicis odoribus mutari,[2] nec umquam remeare, Indicaque commercia,[3] quorum ingens tum erat celebritas, et, crescente in dies luxu, necessitas, ni possideretur Arabia, tarda esse et parùm proficua, Palmæ imperaverat, ut eam, non terrore, sed prudentiâ occuparet. Quod callidè Palma præstitit. Arabiam enim desertam, cujus incolas inopes simul et fortes superare velle et inutile erat et periculosum, reliquit. Petrææ verò et Felici Arabiæ victrices Orientis legiones ostentavit: laudavit gentes, "quæ

[1] *Securi percussus est.* Strabo, XVI. p. 782.

[2] *Arabicis odoribus mutari.* Inde in Arabiam confluebant maximæ Romanorum et Parthorum opes, teste Plinio, VI. 28. *In universum gentes Arabum ditissimæ, ut apud quas maximæ opes Romanorum Parthorumque subsistant, vendentibus quæ è mari aut sylvis capiunt, nihil invicem redimentibus.*

[3] *Indicaque commercia.* Plinii ætate jam India, Seres, et Arabicæ margaritæ, minimâ computatione, millies centena millia sestertiûm *Angl.* 833,333*l.* 6*s.* 8*d.* annis omnibus imperio Romano adimebant. Tanto iis deliciæ et fœminæ constabant. Plin, XII. 18.

"super céteros terrarum populos opibus abundarent, iisque ita "providè uterentur, ut apud eas privatam rem augentibus "præmium, minuentibus pœna[1] esset constituta, nec laborarent "nisi regum suorum vitiis, in quorum vitam sæpe erat inquiren-"dum.[2] Penes eas esse ignavum fœdumque servitium excutere, "et sese Romano imperio inserere. Se iis sub optimo suo "Principe, fortunarum incrementum, et quod in fortunâ dulcissi-"mum est, securitatem adpromittere. Adesse legiones, si adnue-"rint, non in excidium, sed in præsidium paratas." Placuit imperii novitas et magnificentia: nec victa, sed adquisita est Arabia.[3] Præcipuæ urbes Bostra et Petra,[4] ob mutatos dominos, lætitiam statim testatæ sunt, hocque anno novæ dominationis suæque felicitatis tempora computare instituerunt. Nec minorem, quam Palma promiserat, indulgentiam, expertæ sunt: eâ quoque magnificentiâ adornata fuit Bostra, ut Nova Trajana Bostra nuncuparetur.

Cùm ita cresceret imperium, contigit tristissima sex urbium clades:[5] terræ motu collapsis Elæâ, Myrinâ, Pitane, et Cyme in Asiâ, Opunte in Achaiâ, et Oritano in Eubœâ.

[1] *Minuentibus pœna.* Strabo, XVI. p. 783.

[2] *Erat inquirendum.* Strabo, ibid.

[3] *Adquisita est Arabia.* Fuit in Museo Collegii Ludovici Magni nummus ex ære magno, IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. caput Trajani laureatum. In adversâ parte, SPQR OPTIMO PRINCIPI. SC. Stat Arabia stolata, dextrâ ramum thuris, sinistrâ calamum odoratum tenet: ad ejus pedes calamus. Infra, ARAB. ADQVIS. id est, *Arabia adquisita.* Habetur et in Thesauro Regio nummus æreus, laudatus ab Harduino, *Selecta opera*, p. 750. ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΚΑΙCΑΡ ΤΡΑΙΑΝΟC ΔΑΚΙΚΟC, capite laureato. In adversâ parte, Arabiæ effigies, pectore tenus, in sinu gestat infantes duos, geminæ Arabiæ, Felicis ac Petrææ, symbola. Infra, ARABIA, Latinis literis. Partem maximam Arabiæ Felicis, Orientalem nempe, Trajanus ipse posteà adquisivit.

[4] *Bostra et Petra.* Chronic. Alexandrin. Testes quoque nummi plurimi Bostrenorum quos videre est apud Cl. Pellerin, *Médailles des Peuples et des Villes*, Vol. III. p. 244. et C. Belley, *Mémoires de l' Académie Royale des Inscriptions.* Vol. XXX. p. 307 et seq. Bostra, urbs Arabiæ, tunc dicta est Nova Trajana Bostra, in nummis ΝЄ Α ΤΡΑΙΑΝΗ ΒΟCΤΡΑ. Nunc dicitur *Bosra*, et ut alii scribunt *Bussora.* Petra autem, urbs Arabiæ Petrææ, nunc appellatur *Krac.*

[5] *Sex urbium clades.* Euseb. in Chronic. Elæa, nunc *Jalea:* Myrina, nunc *Sanderlic.* Cyme, nunc *Namourt.* Ceteræ intercidêre. Ille terræ motus occupavit ducenta viginti millia passuum ab Oriente in Occidentem. Myrinam et Cymen prostratas jam vidimus supra Annal. II. 47.

A. U. C. 859. J. C. 106.

L. Ceionio Commodo Vero, L. Tutio Cereale consulibus. Belli curas ne per hyemem quidem Trajanus omiserat: immo cuncta paraverat, ut ei finem imponeret. Operi maximè instabat, quod nunc vincendæ Daciæ, pòst retinendæ, plurimùm inserviret. Expertus enim priore bello vi frigoris et gelu [1] diffractas esse naves, ortasque inde moras, cum magnâ laborum et impensarum jacturâ; ne id incommodi rediret, jusserat pontem in Mœsiâ [2]

[1] *Vi frigoris et gelu.* Plutarchus, de frigore, cap. 6.

[2] *Pontem in Mœsiâ.* De hoc ponte, ob operis famam, plura sunt dicenda.

Magnificentiam pontis, quo Trajanus Mœsiam Daciamque supra Danubium junxit, maximis laudibus extulit Dio, LXVIII. p. 776. Tantam operis molem se satis admirari non posse exclamat; eamque, licèt egregia fuerint cetera Trajani opera, omnibus tamen antecellere contendit. *Pontis pilæ,* inquit, *sunt viginti ex lapide quadrato; quarum singulæ, præter fundamentum, altæ pedes* 150. *latæ pedes* 60. *distant inter se intervallo pedum* 170. *suntque fornicibus devinctæ.* Quantæ *in tantum opus impensæ!* Quanta difficultas, cùm *magno in fluvio, cujus cursus aliò averti non potuit, vorticosâ in aquâ, limosoque solo pilæ fuerint firmandæ!* Adde *tanto rapidiorem profundioremque Danubium, quanto hoc in loco arctiorem.* Tot tantisque difficultatibus superatis, intelligitur quanta fuerit Trajano animi magnitudo ut tam arduum opus susciperet, tantâque celeritate exequeretur. Cùmque Principis animo par esset prudentia, structa in utrâque fluminis ripâ præsidia, quæ pontem defenderent.

Præter Dionem Historici multi de hoc ponte scripserant: hujus quoque meminerant, teste Tzetze, Chiliad. II. 35. tum Philæterius in libro de Portuum structuris et fundamentorum positionibus, tum Theophilus, proconsul, qui ait Apollodorum, nobilissimum architectum, et pontis opificem, ante jacta fundamenta arculam, quam κιβώτιον vocat, fabricàsse longitudine pedum 120, latitudine 80. Firmata nempe tali arculâ singularum pilarum fundamenta. Ipse quoque Apollodorus de suo ponte librum scripserat. Utinam illa opera extarent, quibus multa de antiquorum artibus abstrusa et ignota doceremur, quidque de ponte, de quo nunc agimus, sit sentiendum, intelligeremus.

Nonnulla enim occurrit difficultas. Multi existimant totum illum pontem fuisse lapideum; suasque in partes trahunt Dionem, qui γέφυραν λιθίνην dixit. At Columna Trajani, Tab. 74. pilas quidem quadratas quadratoque lapide compactas exhibet, sed fornices, concameratis lignis structos et pilis impositos ostendit. In argenteis quoque Trajani nummis, inscriptis DANVVIVS, videre est Danubium sub fornice ligneo. Itaque existimaverim Apollodorum destinâsse pontem illum lapideâ concameratione firmare: ipsa Columna Trajani initium concamerationis lapideæ in duabus primis pilis demonstrat. Sed ob instantem belli necessitatem, Apollodorus ligneos fornices adstruxit: deinde operibus, quæ in Urbe ædificavit, distractus, prius consilium omisit, probante Principe, qui ea, quæ intenderat, erat adsecutus. Mox Hadrianus, Trajano invidus, Apollodoroque infensus, superiorem pontis partem evertit, periculum obtendens, si hostis, expugnatis præsidiis, pontem occuparet, et Mœsiam invaderet. Extabant adhuc pilæ testeque Dione, nihil esse quod humano ingenio effici non possit comprobabant. Nunc, temporum injuriâ et fluminis violentiâ dirutæ, sub aquis delitescunt.

Manent tamen conspicua in utrâque Danubii ripâ ruinarum vestigia: at e

strui, qui Daciam Romano imperio adnecteret. Architectus fuit Apollodorus, origine Damascenus. Is magnificentiam, Principi insitam, animo ita complexus est, ut, licèt posteà in Urbe multa exstruxerit, quæ admirationem vicerint, hoc tamen in opere major

iis nova oritur difficultas. Arguunt enim non tantam esse fluminis latitudinem, quantam scripsit Dio. Hanc difficultatem movit Cl. Comes Aloysius Ferdinandus Marsigli, tum in Epistolâ ad R. P. de Montfaucon, tum in egregio opere, cui titulus, *Danubius Pannonico-Mysicus*, Vol. II. p. 25. et seq. nec tamen ipse loca satis diligenter invisit et explicavit. Illustrissimus Princeps Eugenius, ductus curiositate, quæ Principem Trajani æmulum deceret, pontis vestigia exploravit, et comperit lapideos non fuisse fornices, nec eam, quæ ferebatur, pontis longitudinem. Mensuras admovit Cl. Baro Hingelhard, et inter saxeas moles, quibus arcus incumbebant, reperit intervallum esse 535 *Klaffters*, quod efficit Gallicas hexapedas 520. At vel in his angustiis pons Trajani maximus haberi debet, cùm septuplo major sit ponte Regio, qui supra Sequanam prope hortos Regios, *Tuilleries*, Parisiis visitur.

Fortè dicet aliquis quomodò in signandâ pontis longitudine tantùm errare potuerit Dio, vir consularis, scriptor diligens, et qui, cùm vicinam Mœsiæ Pannoniam præses rexerit, superstites pilas videre potuit. Proclivis fuit error, vel in scriptore, vel in librariis; et pedes pro palmis architectonicis usurpavere, ut ingeniosè observavit Cl. d' Anville, *Mémoire sur le Pont de Trajan*. Ædificia autem et ædificiorum loca palmis, non pedibus, architectos metiri esse solitos constat veteri et continuo architectorum Romanorum usu. Nulla ergò, ut opinor, de hâc explicatione suboriri potest difficultas.

Superest itaque ut ex emendato Dione locique ratione proponamus mensuram pontis, quem Trajanus supra Danubium struxit. Viginti fuere pilæ: singulæ, præter fundamentum, altæ pedes Parisienses 100. latæ, pedes 40. distantes inter se, pedibus 115. Arcula, quâ singulæ pilæ sunt firmatæ, emendato errore Theophili, qui pedes quoque pro palmis accepit, fuit pedum Parisiensium 80. longitudine, 53. latitudine. Nunc verò meritas laudes obtinet Cl. Perronet, quòd pontem Neulliacum, *le pont de Neuilly*, constantem sex arcubus, quorum singuli longi sunt pedes 120. partim in insulâ, partim in angusto Sequanæ alveo ædificaverit. Plurimas quoque adsecutus est Cl. de Labellie, qui Londini, supra Tamesam, pulcherrimum pontem de *Westminster*, prope *Whitehall*, quindecim arcubus insignem, latum pedes 44. longum pedes 1223. per decem annos construxit: suis laudibus ne defraudetur Apollodorus, qui supra Danubium, tam exiguo temporis intervallo pontem longum pedes 3090. struxit. Nec objicere est ligneam fuisse concamerationem. Id postulavit instans belli necessitas, parsque lapide concamerata architecti scientiam consiliumque, si per tempus licuisset, satis comprobat. Neque difficiles erant Romanis lapidei illi fornices, ut satis ostendit pons super Tagum, qui hodieque extat in Hispaniâ oppidoque *Alcantara*. Altus est aquâ tenus pedes 200. longus pedes 670. latus pedes 28. constat arcubus sex, qui singuli longi sunt pedes 80. Municipia provinciæ Lusitaniæ, stipe collatâ, architecto Lacero, id opus perfecerunt, et Trajano dicaverunt A. U. C. 105. Inscriptiones vide apud Gruterum, p. 162. n. 1. 2 et 3.

Romana industria non in solis fluminibus sese exeruit: major clariorque visa est in mari, cùm veteres architecti, certissimâ perpendiculi scientiâ usi, sine calce, sine cæmento, pilas ipso in mari firmare, arcusque imponere ausi sunt. Talis est pons nunc appellatus *de Suaço*, apud Gades, *Cadiz*. Longus est pedes 700. latus pedes 15. et ampliùs: anterides, altæ 15. *estados*, seu pedes 75. Ponti addita alia utilitas, cùm simul esset aquæductus, quo aqua *Tempul* à monte *de las Cabras*, prope *Xerez de la Frontera*, per undecim lucas perduceretur. Suarez de Salazar, *Grandezas y Antiquedades de la Isla y Ciudad de Cadiz*, I. 16. et *Emporio de el Orbe, Cadiz illustrada por Geronimo de la Concepcion*, p. 318.

Hæc autem observâsse haud erit inutile, cùm artes exemplis et æmulatione vigeant.

et præcellentior sit habitus. Pontem quidem in angusto Danubii sinu statuit. Sed quanto ibi arctior fluvius, tanto profundior erat et rapidior. Quadrato lapide positæ sunt pilæ viginti; singulæ, super fundamentum, altæ pedes centenos quinquagenos, latæ pedes sexagenos, inter se distantes pedibus centenis septuagenis, et fornicibus concameratæ. Opus, quamquam ante aliquot annos cœptum, nondum erat absolutum. Expeditus tamen transitus: tramissoque exercitu, Cæsar sacrificiis[1] et religionem et lætitiam testatus est.

Huc cum convenêre Dacorum legati,[2] pacem orantes: admissi quidem sunt, et auditi. Id tantùm sinebat Principis clementia. Nam super ceteras belli causas, regis per superiorem annum flagitia ultionem pœnasque reposcebant. Jussus ergò exercitus[3] progredi. Adventantem Principem, structis aris, excepere milites,[4] in Daciâ per hyemem relicti. Dein suovetaurilibus lustratus est exercitus;[5] tribunalque conscendit Trajanus, et milites adlocutus,[6] monuit "adesse laborum finem: hunc annum æternam ipsis gloriam, "Romano imperio provinciam additurum. Macti virtute, in disci-"plinâ militari perstarent, quâ unâ datum Romanis bellare et "vincere." Mox quid cuique esset gerendum præscripsit.[7] Tum pars in castra commeatus comportat,[8] dum sociorum cohortes et legionum vexilla[9] hostem petunt.

Nacti agros,[10] jam messibus albentes, eos demessuere, ut, cùm angustior foret res, furor resideret. Dein valido Dacorum oppido propinquatum,[11] cujus tamen non statim cœpta obsidio, quòd prope esset hostium exercitus. Placuit rem potiùs prælio transigere[12] consternatis enim clade animis, certa deditio. Utrimque ergò instructæ acies: atroci certamine conflictum est: ex utrâque parte

[1] *Cæsar sacrificiis.* Column. Trajan. Tab. LXXIV.

[2] *Dacorum legati.* Column. Trajan. Tab. LXXV.

[3] *Jussus ergò exercitus.* Column. Trajan. Tab. LXXVI.

[4] *Excepere milites.* Column. Trajan. Tab. LXXVII.

[5] *Lustratus est exercitus.* Column. Trajan. Tab. LXXVIII.

[6] *Milites adlocutus.* Column. Trajan. Tab. LXXIX.

[7] *Præscripsit.* Column. Trajan. Tab. LXXX.

[8] *Commeatus comportat.* Column. Trajan. Tab. LXXXI.

[9] *Sociorum cohortes et legionum vexilla.* Column. Trajan. Tab. LXXXII.

[10] *Nacti agros.* Column. Trajan. Tab. LXXXIII.

[11] *Oppido propinquatum.* Column. Trajan. Tab. LXXXIV.

[12] *Prælio transigere.* Column. Trajan. Tab. LXXXV.

multæ primùm mortes, plurima vulnera. Præ ceteris tamen enituit unius ex equitibus Romanis virtus. Is, gravi vulnere saucius,[1] ad tabernaculum erat delatus, ut medici fomenta adhiberent: ibi audiit nullam sibi esse salutis spem: cùm adhuc ferveret sanguis, et vires suppeterent, stringit gladium, equum scandit, præcipiti cursu hostem petit, latèque stragem facit, donec exsanguis, sed ultus, corruit exanimus. Tali virtutis portento recrudescit militis Romani ardor: undique cadunt Daci; et per calcatas eorum strages in superstitum excidium itum est. Tum in victoris potestatem cessit indefensum oppidum.

Dato tempore, ut fessus miles vires resumeret, cuncta parata, queis præsidium,[2] locorum asperitate et multiplici munimentorum serie et anfractu defensum, expugnaretur. Admotæ scalæ: funditores lapidibus, sagittarii telis eminùs hostem aggrediuntur, dum alii muris succedunt, qui cominùs feriant. Contra Daci ingentes saxorum moles in oppugnatores devolvunt, eosve sagittis figunt. In longum trahebatur obsidio, ni venisset Trajanus,[3] qui loca inspexit, ac præsentiâ consilioque animos viresque suffecit. Nihil tamen magis juvit, quàm ipsa Dacorum audacia. Muros egressi,[4] in Romanos impetum faciunt: at fortiter excepti, repulsique, cæsi fuere plurimi: ceteri in fugam acti. Occupatum est præsidium; et ne fiat aliquandò hosti suffugium, exscinditur.[5] Dein effossi putei,[6] cæsa sylva proxima, collectæque materiæ, ut inter arida petrosaque loca consistere posset exercitus, nec munimentis careret.

Inde mota castra, et propinquatum Sarmizegethusæ;[7] læto milite, qui urbem aspiceret tot periculis quæsitam, et tamdem in opima spolia cessuram. Venit quidem unus è primoribus Trajano supplicatum.[8] Inanes fuere preces; jussusque miles urbem occupare.

[1] *Gravi vulnere saucius.* Dio, LXVIII. p. 777.

[2] *Queis præsidium.* Columu. Trajan. Tab. LXXXVI.

[3] *Venisset Trajanus.* Columu. Traj. Tab. LXXXVII.

[4] *Muros egressi.* Columu. Trajan. Tab. LXXXVIII.

[5] *Exscinditur.* Columu. Trajan. Tab. LXXXIX.

[6] *Effossi putei.* Columu. Trajan. Tab. XC.

[7] *Sarmizegethusæ.* Columu. Trajan. Tab. XCI. De Sarmizegethusâ, urbe Principe Dacorum, jam dictum supra.

[8] *Trajano supplicatum.* Col. Trajan. ibid. n. 291.

At, horrendum dictu! furor hostem abripit: in se Romanis sævior, suam ipse urbem[1] regiamque flammis succendit. Vitam quoque suam exosus, commune init mortis consilium; statuiturque in eorum medio vas ingens venenis plenum.[2] Ut quisque furore atrocior, rapidis haustibus mortem ebibit: hanc sibi invicem propinant, et alacres ministrant. In hoc tamen morientium furore, superstes adhuc pietas; visusque pater morienti filio adsidere.[3] Alii, quibus non ita ferox pectus, aut timidius, fugâ novis[4] se objectant periclis: dum quidam, quibus nondum insana mens, ad Cæsarem confugiunt,[5] ejusque genua advoluti, vitam veniamque orant. Indignis quidem precibus nihil datum: sed humanitati indulsit Princeps, ne pari suorum scelere vitam finirent.

Intereà miles, urbem ingressus, loca flammis et cadaveribus fœda purgabat; quodque supererat commeatuum opumque, collectum. Reperta ingens frumenti copia,[6] quæ viritim militi data. Dein Cæsar, milites adlocutus,[7] jubet muniri castra, ut reliquum belli tutò peragatur.

Dum fervent operæ,[8] Dacorum primores Cæsarem adeunt,[9] seque ejus arbitrio permittunt. Is, increpitâ gentis pertinaciâ, et regis proterviâ, qui antè arrogans, nunc ignavus, fugitet, interrogat ubi lateat. Supplicum unus eum cum exercitûs reliquiis ultra Sargetiam flumen[10] secessisse monstrat. Postquàm Trajanus eos in fidem accepit, ligneo ponte[11] Romanum exercitum trajecit. Daci haud procul tenebant locum,[12] partim lapidibus, partim lignorum strue vallatum: cùm defendi non posset, illum deseruere, ne numero obruerentur. Nondum tamen spe exciderant.

[1] *Suam ipse urbem.* Col. Traj. Tab. XCII.

[2] *Venenis plenum.* Column. Trajan. Tab. XCIII.

[3] *Morienti filio adsidere.* Col. Traj. ibid.

[4] *Fugâ novis.* Column. Trajan. Tab. XCIV.

[5] *Ad Cæsarem confugiunt.* Column. Trajan. Tab. XCV.

[6] *Frumenti copia.* Column. Trajan. Tab. XCVI.

[7] *Milites adlocutus.* Column. Trajan. Tab. XCVI et XCVII.

[8] *Fervent operæ.* Column. Trajan. Tab. XCVIII.

[9] *Cæsarem adeunt.* Column. Trajan. Tab. XCIX.

[10] *Sargetiam flumen.* Column. Trajan. ibid. Sargetia, unus fuit ex amnibus, qui alluebant Sarmizegethusam. Idem esse creditur, qui nunc *Strey* appellatur.

[11] *Ligneo ponte.* Column. Traj. Tab. XCIX. n. 302.

[12] *Tenebant locum.* Column. Trajan. Tab. C.

Et cùm Romani castra haud ita valida occupâssent, Daci ausi sunt obsidionem tentare.[1] At à cœptis brevi destitere,[2] temeritate in ruinam cedente.

Tum allati sunt Trajano Decebali thesauri.[3] Hos quidem Decebalus, præsentium temporum formidine, averso captivorum operâ fluvio,[4] et effossâ humo, cum pretiosâ vasorum supellectile condiderat: deinde, injectâ terrâ saxisque aggestis, fluvium immiserat. Quidquid autem aquis humentive solo corrumpi poterat, speluncis fuerat abditum. Pòst captivi, quibus usus erat, ad unum occisi, ut loca ignorarentur. At Bicilis, Decebalo intimus, et secreti particeps, in adversis Dacorum præliis captus, loca aperuit; statimque jussa lecta militum manus ea scrutari, thesaurosque efferre. Militem, imposito munere perfunctum, et complures equos[5] opulentissimâ prædâ onustos trahentem, pro tribunali excepit Cæsar, ejusque fidem et diligentiam laudavit.

Interim Decebalus, hactenus vel sua inter pericula interritus, sensit, captâ regiâ, proditis arcanis, ablatisque thesauris, cuncta sibi periisse, nihil spei esse reliquum. At neque animo fractus, nec dejecto vultu, sed firmâ voce, suos supremùm adloquitur. "Ad "quas, inquit, angustias fata res nostras adegerint cernitis: nec "me vestri, nec vos, opinor, mei pœnitet. Quod penes nos fuit "præstitimus. Honor, virtus, fortitudo in tuto sunt. Diu victores, "tamdem vincimur. Id humanæ sortis est; quam quidem queri "non possumus, cùm, quod plerisque hominum negatum est, "longâ felicitate frui et æternum nomen parare nobis datum sit. "Illam ipsam, quæ nunc imminet, necessitatem momento finire in "nostrâ manu est. Hæc autem nostra laus semper erit numquam "serviisse. Addet ætas postera semperque mirabitur Dacorum "gentem populo Romano terrarum victori restitisse: victos numerosissimos ejus exercitus; captos cæsosque duces, aquilam signaque rapta; Domitianum, superbissimum Cæsarum, turpem in

[1] *Obsidionem tentare.* Columm. Trajan. Tab. CI.

[2] *Destitere.* Columm. Trajan. Tab. CII.

[3] *Decebali thesauri.* Columm. Trajan. Tab. CIII.

[4] *Fluvio.* Fluvio Sargetiâ, de quo modo dictum est Dio, LXVIII. p. 777.

[5] *Complures equos.* Columm. Trajan. Tab. CIII.

" fugam actum: Romam, Romam ipsam nobis factam esse stipen-" diariam: annua tributa Domitianum, divum, ut vocant, Nervam, " Trajanum ipsum pependisse. Nunc tamdem victor est. At ne " ejus quidem victoriæ invideatis. Certior inde promtiorque " nostra ultio. Aliena rapienti nihil umquam satis est. Nostro " excidio audacior avidiorque Trajanus suum in exitium ruet. " Atque utinam non me mea fallat mens, Roma undique raptis " opibus jam corrupta, nostris corruptior, citiùs in luxuriam, in " ignominiam, ac tamdem, sine ferro, solis suis vitiis, pudendam in " ruinam resolvetur. Hæc mea spes; eâque lætus, mortem ultro " sponteque obibo. Hoc unum superest, quo me mihi, me vobis " approbem."

Hæc locutus, omnibusque in admirationem defixis, genu terram tangit, Romæque ruinam precatus, gladium jugulo imprimit.[1] Multi, exemplum regis secuti, pariter in mortem ruunt. Alii, quibus mollior manus, se interficiendos tradunt.[2] Quidam, quos vitæ amor tenet, pretiosiorem supellectilem, quam secum tulerat Decebalus, tollunt, adeuntque Trajanum,[3] hoc pretio vitam emercaturi. Manebant tamen adhuc Dacici exercitûs reliquiæ. Multi in armis palabantur, aut avia in castella sese abdiderant. Ne quid hostile relinqueretur, eques pedesque adversùs eos missus.[4] Citò quidem Dacorum equites assecutus est Romanus eques;[5] et jam fessos turbidosque ita intercepit, ut penitus sint deleti. Repertum Decebali cadaver, cujus amputatum caput[6] castris illatum est: tum ostentui habitum, dein Romam perferendum, ingens victoriæ monumentum. Interim à Romano pedite palantes Daci aut cæsi,[7] aut vinclis onusti. Capta et incensa castra.[8] Horum unum pro muris etiam defendere ausi sunt Daci. Temeritas graviore exitio repensa; hæcque fuit suprema Daciæ clades. Propinquante jam

[1] *Gladium jugulo imprimit.* Columu. Trajan. Tab. CIV. Dio, LXVIII. p. 777.

[2] *Interficiendos tradunt.* Col. Trajan. Tab. CV.

[3] *Adeuntque Trajanum.* Col. Trajan. ibid. n. 311.

[4] *Adversùs eos missus.* Col. Trajan. Tab. CVI.

[5] *Romanus eques.* Columu. Trajan. Tab. CVII et CVIII.

[6] *Amputatum caput.* Columu. Traj. Tab. CIX.

[7] *Aut cæsi.* Columu. Trajan. Tab. CX et CXI.

[8] *Capta et incensa castra.* Columu. Trajan. Tab. CXI et CXII.

hyeme, additum militi donativum, et in hiberna missus est. Remansit Trajanus, per hyemem Daciæ statui consulturus. Hadrianus, qui in hoc bello Principi strenuè adfuit, muneratus est adamante,[1] quem ipse Trajanus à Nervâ acceperat: lætumque fuit imperii augurium.

In Urbe, quam continuæ Principis victoriæ novis in dies gaudiis extulerant, aucta est lætitia, celebrato quinquennali Jovis Capitolini certamine, à Domitiano, ut supra memoravimus,[2] instituto. Sexto hoc lustro L. Valerius Pudens,[3] cùm esset annorum tredecim, inter poetas Latinos omnibus sententiis judicum coronatus est. Quod non ob claritatem ingenii, sed propter singularitatem, et proniores ad ingeniosæ pueritiæ admirationem animos, retulerim. Plerumque enim improspera præcox natura: nec portentis, sed studio et arte vigent literæ.

A. U. C. 860. J. C. 107.

L. Licinio Surâ III. C. Sosio Senecione IV. consulibus. Danubius non jam limes, sed pars fuit imperii Romani, quod ad Tyram[4] usque fluvium propagatum est. Trajanus victoriis addi-

[1] *Adamante.* Spartianus in Hadrian. cap. 3. Eà ætate maximum in rebus humanis pretium habebat adamas ob duritiam suam inenarrabilem, simulque ignium victricem naturam, et numquam incalescentem, teste Plinio, XXXVII. 4. Summum quoque manet apud nos adamanti pretium, licèt nec jam inenarrabilem ejus duritiem jactemus, quam ante trecentos annos frangere docuit Ludovicus de Berquen; nec prædicemus ejus naturam victricem ignium, cùm compertum nobis sit recentibus experimentis adamantem non modò igne vinci, sed et dissipari, et in pulverem terreum redigi. Præcellit fulgore, cui ars vim addidit.

[2] *Supra memoravimus.* In Append. Chronol. ad A. U. C. 839.

[3] *L. Valerius Pudens.* Extat in oppido Histonio, nunc *Guasto, in Abruzzo,* Inscriptio apud Gruterum, p. 332. n. 3.

L. VALERIO. L. F.
PVDENTI
HIC. CVM. ESSET. ANNORVM
XIII. ROMAE. CERTAMINE
IOVIS. CAPITOLINI. LVSTRO
SEXTO. CLARITATE INGENII
CORONATVS EST. INTER
POETAS. LATINOS. OMNIBVS
SENTENTIIS. IVDICVM

[4] *Ad Tyram.* Tyras fluvius, nunc *the Dniester;* aut ut alii scribunt *Niester.*

derat[1], plus quàm decies centena millia passuum circuitu. Nihil omisit ut tantum terrarum non modò retineretur, sed pro virili portione ad publicas utilitates totum converteret. Prima cura fuit vias aperire[2] et sternere, ut expediti forent militares commeatus, commerciisque pateret regio. Oppida, castra,[3] strui jussa: ob pontis vicinitatem, addita Sernensium colonia[4] juris Italici; restituta quoque Sarmizegethusa; ibique condita per M. Scaurianum[5] colonia, quæ victoris nomine Ulpia Trajana nuncupata est. Ne quid autem turbarum umquam oriretur, ex toto orbe Romano arcessiti, qui Daciam incolerent, mores ritusque imperii transfunderent. Veteres coloni, virile ac muliebre secus, cum liberis, armentis, pecudibus,[6] in imperii interiora sunt recepti, ut fera ingenia mitescerent, et procul à patriâ Romanis sacris legibusque faciliùs assuescerent.

[1] *Victoriis addiderat.* Daciam, provinciam à Trajano additam, decies centenâ millia in circuitu tenere docet Eutropius Libr. VIII. Immo additum esse plus quàm tredecies centena millia passuum probat eruditus d'Anville, *Mémoires de l' Académie Royale des Inscriptions*, Vol. XXVIII. p. 462.

[2] *Vias aperire.* Multæ adhuc extant in Daciâ viæ Trajani jussu factæ; hodieque appellantur *Troïan*, corrupto nomine pro *Trajan*. Viarum illarum præcipuæ sunt, quæ à Viminiaco, nunc *Vipalanka*, Tibiscum, nunc *Temesvar*, inde Sarmizegethusam, *Varhel*, ac demum Parolissum, *Lees*, usque protendebatur. Altera ab ostiis fermè Arari fluvii, nunc *the Siret*, ad Tyram, *the Dniester*, ducebat.

[3] *Oppida, castra.* Quæ inter eminebant Ulpianum, nunc, ut creditur, *Colosvar*, Castra Trajana, nunc *Ribnik*.

[4] *Sernensium colonia.* Digest. Libr. L. Tit. 15. *de Censibus*, Leg. 1. ex Ulpiano, n. 8. Nomen adhuc retinet, et appellatur *Czernez*. Fuere aliæ coloniæ, Apulum, nunc *Albe-Julie*, et Napoca, nunc *Doboca*, inter *Colosvar* et *Szamosvivar*.

[5] *Per M. Scaurianum.* Testis est Inscriptio in ruinis urbis *Warhel* reperta apud Gruterum, p. 6. n. 3.

I. O. M.
ROMVLO. PARENTI
MARTI. AVXILIATORI
FELICIBVS. AVSPICIIS
CAESARIS. DIVI. NERVAE
TRAIANI. AVGVSTI
CONDITA. COLONIA
DACICA
SARMIZ
PER
M. SCAVRIANVM
EIVS. PROPR

In aliis Inscriptionibus memoratur COLON. VLPIA TRAIAN. AVG. DACICA SARMIZGETVSA. Fuit quoque juris Italici, ut videre est apud Ulpianum in Digest. loc. cit.

[6] *Cum liberis, armentis, pecudibus.* Columnn. Trajan. Tab. CXIII et CXIV. De illâ columnâ, magnificentissimo et utilissimo opere, plura hìc adderem, ni opportunius foret ea, pro rei dignitate, anno sequenti fusiùs persequi.

Cùm Trajanus ea providisset, Urbem repetiit.[1] Antè profectus erat Hadrianus, ut præturam iniret;[2] eique datum quadragies sestertium,[3] quo ludos ederet. Longè splendidior fuit Urbis facies ob adventum Augusti. In ejus occursum effusa tota civitas. Ardebat quisque optimum Principem revisere, et propagatori imperii gratulari. Accrevit publica lætitia, cùm acta est triumphi pompa,[4] et spectata fortissimæ gentis spolia. Nihil veteris magnificentiæ tramissum: datum plebi congiarium,[5] et pomœrium[6] Urbis amplificatum. Addidit Princeps ludos quos immensâ munificentiâ per centum viginti tres dies[7] edidit. In iis cæsa sunt undecim millia ferarum pecudumve, decem millia gladiatorum certavere. Tantorum spectaculorum lætitia aucta visu prorsus novo, et majestate populi Romani dignissimo. Longus erat legatorum ordo, quos reges socii amicive Romam miserant Trajano victorias gratulatum. Hos inter videbantur, qui à barbaris gentibus extremisque Indis[8] missi venerant, famâ incertum an timore exciti. Eos omnes Trajanus in senatorum sede ludos spectare voluit. Magnificum et ipsi erant spectaculum.

[1] *Urbem repetiit.* Ob Principis adventum cusus nummus ex ære maximo in Cimelio Regio: IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. caput laureatum Trajani. In adversâ parte, ADVENTVS AVGVSTI. Imperator in equo cum hastâ, Victoriâ præeunte, duobus militibus subsequentibus. Infra, SPQR OPTIMO PRINCIPI.

[2] *Præturam iniret.* Spartianus in Hadriano, cap. 3. Sed erravit in consulibus qui nominantur, *Surâ bis et Serviano consulibus.*

[3] *Quadragies sestertium.* Spartianus, ibid. *Sestertium iterum vicies.* Quod efficit *Angl.* 33,333*l.* 6*s.* 8*d.*

[4] *Triumphi pompa.* In nummo aureo Musei Theupolitani, IMP. TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. caput Trajani. In adversâ parte, S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI. Quadrigæ triumphales aurigante Imperatore, dextrâ ramum, sinistrâ scipionem tenente. Quamplurimi autem sunt nummi inscripti, VIC. DAC. aut DAC. CAP. Id est, *Victoria Dacica, Dacia capta.* DACIA AVGVSTI PROVINCIA. Aliis in nummis, spolia Dacica, aut lugentis Daciæ imagines. Singulos persequi infinitum foret.

[5] *Congiarium.* Extant nummi multi ex ære magno inscripti, IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GERM. DAC. P. M. TR. POT. COS. V. P. P. caput Trajani laureatum. In posticâ parte, CONGIARIVM TERTIVM, S C. imperator congiarium distribuit.

[6] *Pomœrium.* Pomœrium à Trajano auctum docuit Inscriptio, quam memorat Nicolaus Galeotti, Soc. Jesu, *Francisci Ficoronii Gemmæ antiquæ litteratæ*, p. 127. Reperta est anno 1735. juxta Cœnobium Monachorum Sancti Stephani supra Cacum. Posteà periit, ut dixi in not. et emend. ad Annal. XII. 23.

[7] *Centum viginti tres dies.* Dio, XLVIII. p. 777.

[8] *A barbaris gentibus extremisque Indis.* Dio, ibid. Indos maximè exciverat Arabiæ adquisitæ fama, et semper ingens veloxque victoriarum rumor, quem circumferebat commerciorum societas.

Mirum, ut efferbuere ingenia: ardent Principis laudibus sese æternitati inserere. Græcis etiam versibus Caninius[1] Dacicum bellum complecti aggressus est. Juvabat virum altissimi ingenii, quodque amplissimis operibus incresceret, latam copiosamque materiam tractare, quâ, quamquam in verissimis rebus, fabulæ licentiam æquaret aut superaret. Egregium enim dicere immissa terris nova flumina, novos pontes fluminibus injectos, insessa castris montium abrupta, pulsum regiâ, pulsum etiam vitâ regem, nihil desperantem. Super hæc, actos bis triumphos, exultantisque Urbis faciem, qualem ne libertas quidem olim viderat.

Rarissimam temporum felicitatem, ni excelsa fuisset Principi mens, luctuosam fecisset aula. Ibi invisum, quidquid eminet; locoque criminis est, Principis favor. Quisquis apud eum amicitiâ prævalidus, palam quidem obsequiis, clam calumniis mactatur. Iis sæpe jam petitus Licinius Sura, suâ integritate, Principis conscientiâ, inimicos eluserat. Novæ, ideoque atrociores parabantur. Præsensit Trajanus; illustrique exemplo amicum iis exemtum voluit. Itaque ne vocatus quidem, dimissâ custodum corporis turbâ, Suram adit cœnaturus.[2] Antè oculario ejus medico oculos suos inungendos, tonsori radendam barbam permittit: ita lotus, cum amico recumbens jucundissimam init cœnam. Postero die, cùm adstarent, qui Suram cruentarum machinationum insimulabant, "Erratis, inquit, si vitam meam Sura peteret, heri eam "eripuisset." Quo dicto adserta tum Suræ tranquillitas, tum Trajani gloria: qui norat amicitiis fortunam Principum indigere, præcipuumque eorum opus esse amicos parare, et, cùm paraverint, defendere.

A. U. C. 861. J. C. 108.

Appio Annio Trebonio Gallo, M. Atilio Metilio Braduâ consulibus. Auctis imperii opibus, ad publicam Urbis magnificentiam Trajanus curas vertit. Aderat Apollodorus, quem supra memoravi,[3] vir vastissimi ingenii, et creatrice naturâ instinctus. Is

[1] *Caninius.* Plin. Ep. VIII. 4.

[2] *Suram adit cœnaturus.* Dio, LXVIII. p. 777 et 778.

[3] *Supra memoravi.* Cùm de ponte, quem supra Danubium Trajanus strui jussit, ageretur ad A. U. C. 859.

vidit in foro Romano adultam esse populi Romani gloriam: divum Julium Cæsarem forum alterum[1] splendidius addidisse, ingens cœpti imperii ornamentum: suum, cùm crevisset Urbs, et terrarum orbi jura diceret, divum Augustum[2] struxisse; ibique clarissimorum virorum statuas, inscriptis eorum laudibus consecrâsse, ut aspectu et gloriâ virtus accenderetur: divum Nervam, novum à Domitiano inchoatum, sed meliore dignum auctore, non modò absolvisse, sed quidquid etiam anteactum sublimitate operum[3] superâsse. Supremum, quod omnia vinceret,[4] et æternum foret Urbis monimentum, animo concepit. Grandioribus ausis utilitatem addidit. Nempe in hoc Urbis splendore fastigium Quirinalis montis centum octo et viginti pedibus adhuc adsurgebat. Complanato monte, vallibusque æquatis, Apollodorus forum imponere statuit, quod cuncta imperii decora, sacra, leges, ingenia complecteretur; eaque inter emineret Principis majestas, cum æternâ suscepti operis memoriâ.

Ob id delineavit forum, columnarum magnitudine et æneis laquearibus[5] superbum, in cujus atrio Trajanus ære expressus et equo insidens spectaretur. Fori fastigia inauratis equorum

[1] *Forum alterum.* Julius Cæsar forum suum cum æde Veneris struxit. Ejus magnificentiam prædicat Plinius, XXXVI. 15. *Pyramidas regum miramur, cùm solum tantùm foro exstruendo H-S millies, Angl.* 833,333*l.* 6*s.* 8*d. Cæsar Dictator emerit.* Quantum enim in ædificando impendit, qui tantum in emendo solo impenderat. De Galliarum manubiis tantum opus à Cæsare inchoatum et peractum.

[2] *Divum Augustum.* Augustus forum suum cum æde Martis Ultoris struxit. Illud inter *pulcherrima operum, quæ umquam fuere,* annumerat Plinius, loc. cit.

[3] *Sublimitate operum.* Manent adhuc egregia rudera ad arcum, quem vocant *de' Pantani,* et ad turrim Comitum, vulgò *Tor de Conti.* Ibi ingentes columnæ, quas vocant *le Colonacce.*

[4] *Omnia vinceret.* Quantâ magnificentiâ præniteret forum Trajani expressit Ammianus Marcellinus, XVI. 6. Constantius Imperator Romam visere gestiit. *Cùm ad Trajani forum venisset, singularem sub omni cœlo structuram, ut opinamur, etiam numinum assensione mirabilem, hærebat attonitus per giganteos contextus circumferens mentem, nec relatu effabiles, nec rursus mortalibus appetendos.* Nec visendæ tantæ artis ulla erat satietas. Immo teste Cassiodoro, *Variarum,* VII. 6. *Trajani forum vel sub assiduitate videre miraculum est.* Partem hujus fori videre est in nummis ex ære magno et auro inscriptis FORVM TRAIANI. Et anno 1700. in Cœnobii Monialium Spiritûs Sancti fundamentis plura reperta sunt columnarum fragmenta ex Thebaico lapide candidis guttis intertincto, quæ sanè fuerint Trajanæ porticus decora. Ibidem inventæ tessellæ permultæ atque crustæ ex marmore Numidico, vulgò *Giallo antico,* quibus porticûs pavimentum stratum fuisse creditur. Vide eruditum Galeotti. *Francisci Ficoronii Gemmæ antiquæ litteratæ,* p. 109.

[5] *Æneis laquearibus.* Pausanias in Eliacis, V. 12.

atque signorum militarium simulacris circumundique ornata. Insuper tropæis et sejugi triumphali curru, cui superstabat Princeps, victricem laurum tenens et à victoriâ coronatus, insignis porticus.[1] Hinc juri dicundo basilica erat Ulpia:[2] inde Ulpiæ bibliothecæ,[3] quæ non ingeniorum tantùm, sed senatûs et imperii monimenta includerent. Ibi quoque attollebatur magnifica templi moles,[4] Deorum qui victorias tutaverant imaginibus præfulgens. Hæc inter sublimis columna marmorea,[5] egregià arte sculpenda, ut cunctos

[1] *Insignis porticus.* Hæc omnia vide in nummis inscriptis, FORVM TRAIANI.

[2] *Basilica erat Ulpia.* Basilicæ Ulpiæ frontem columnis, statuis, equisque insignem exhibent nummi auro et ære magno cusi et inscripti, BASILICA VLPIA SPQR OPTIMO PRINCIPI. Eam quoque memorat P. Victor, *de Regionibus Urbis,* Reg. VIII. *Basilica Trajani in foro ejusdem.*

[3] *Bibliothecæ.* Dio, LXVIII. p. 778. Vide et Aulum Gellium, XI. 17. qui bibliothecam templi Trajani memorat, in quâ erant edicta veterum prætorum. Libros quoque linteos bibliothecæ Ulpiæ commemorat Vopiscus in Aureliano, cap. 1 et 8. Immo et libros elephantinos, id est eboreos, ejusdem bibliothecæ laudat Vopiscus in Tacito, cap. 8. *Habet bibliotheca Ulpia in Armario sexto librum elephantinum, in quo hoc S. C. perscriptum est: cui Tacitus ipse manu suâ subscripsit. Nam diu hæc S. C. quæ ad Principes pertinebant, in libris elephantinis scribebantur.*

[4] *Templi moles.* Hujus templi frontem octo columnis et Deûm imaginibus præfulgentem videre est in nummis ex ære magno inscriptis, IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. caput Trajani laureatum. In adversâ parte, SPQR OPTIMO PRINCIPI. Templum octo columnarum. Quibusdam in nummis templum hoc hinc et inde porticibus ornatum.

[5] *Columna marmorea.* De hâc columnâ P. Victor, *de Regionibus Urbis,* Reg. VIII. *Forum Trajani cum templo, et equo æneo, et columnâ cochlide, quæ est alta pedes 128. habetque intus gradus 185, fenestellas 45.* Extat adhuc egregium illud et præstantissimum antiquitatum Romanarum monumentum, cui explicando nos immorari non erit ingratum.

Sublimis adhuc Romæ extat Trajani Columna, alta pedes 128. Intus ad ejus fastigium ascenditur per 185. gradus. Fenestellæ 43. lucem ministrant. Tota columna constat 34. lapidibus marmoreis stupendæ magnitudinis, quorum octo tenet basis, unum torus, viginti tres columna: uno constat capitulum, uno apex, cui olim imposita Trajani statua.

Basis singula latera lata sunt pedes Romanos 21. Pars media basis lata est pedes Romanos 18. uncias 4. cum minutis duobus. Pes Romanus dividitur in uncias 12. singulæ unciæ dividuntur in minuta 5. In hâc parte mediâ basis multâ arte sculpta arma, signa, vestes victarum gentium: quæ inter Inscriptio, quam tenent duæ Victoriæ.

SENATVS POPVLVSQ ROMANVS

IMP. CAESARI. DIVI. NERVAE. F. NERVAE

TRAIANO. AVG. GERM. DACICO PONTIF

Dacici belli eventus repræsentaret; eâque altitudine, quæ intuentibus omnibus quantum montis fuisset tantis operibus egestum declararet:

MAXIMO. TRIB. POT. XVII. IMP. VI. COS. VI. P. P.

AD DECLARANDVM QVANTAE ALTITVDINIS

MONS. ET LOCVS TANTIS *op*ERIBVS SIT EGESTVS.

Malè alii supplent *tantis ruderibus*, vel *tantis ex collibus*, ut rectè observat eruditus Fabretti, *Syntagma de Columnâ Trajanâ*, p. 52.

Supra quatuor basis angulos stant aquilæ, quarum ductu et auspiciis partæ victoriæ Dacicæ. Aquilæ unguibus tenent lemniscos et quercearum laurearumque coronarum insignia. Hæc basis, præter egregiam sculpturæ artem, præstat adhuc nobili simplicitate, à quâ tantùm recedimus, dum triumphales nostras bases catenatis distortisque victarum gentium figuris deturpamus.

Supra basim attollitur tòrus, laureâ coronâ insignis, cujus diameter est pedum 17. Altitudo basis et tori est pedum 21. unciarum undecim, cum minutis duobus. Supra torum adsurgit columnæ scapus, constans, ut jam memoravi, 23. marmoreis lapidibus. Ejus diameter est pedum 12$\frac{1}{3}$. in inferiore columnæ parte; in superiore parte, pedum 10$\frac{1}{2}$. Altitudo autem columnæ cum capitello est pedum 90$\frac{1}{2}$. Hæc est columna, quæ insculptos exhibet Romanorum, Dacorum, Sarmatarum exercitus, commeatus, castra, flumina, pontes, sacrificia, prælia, adlocutiones, singulos denique utriusque belli Dacici eventus, quos in superiorum annorum historiâ explicavi. Tanta verò est ars in singulis hujusce columnæ partibus, ut quicquid posteà præstantius eo in genere effectum est, inde sit repetitum. Quantum autem eâ imitatione profecerint summi pictores Raphael Urbinas, Julius Romanus, Joannes Franciscus Polydorus, Hieronymus Mutianus, Nicolaus Poussin, Carolus le Brun, cùm Constantini Magni, Alexandri Magni, aliasque Principum victorias expressere, curiosis omnibus artium amatoribus compertum est. Præter equos et quamplurimas alias figuras, in hâc columnâ numerare est homines bis mille et quingentos. Figuræ altæ sunt circiter pedes binos, modò paulo plus, modò paulo minùs. Nec crescunt, prout excelsior est columna, ut voluit Ciacconius: sed ejusdem sunt altitudinis in infimâ mediâque columnæ parte. Observatur tantùm in supremâ parte, quæ capitello subjacet figuras esse proceriores tribus quatuorve unciis.

Diameter capitelli est pedum 14$\frac{1}{4}$. Apicis diameter est pedum 9$\frac{1}{6}$.

Apici imposita erat colossea Trajani statua, jam dudum injuriâ temporum disturbata: sed repertum ad columnæ pedem Trajani caput. Quod cùm à vertice ad mentum haberet pedes 2$\frac{1}{2}$. statuam altam fuisse pedes 21. credidit eruditus Ciacconius: eam nempe statuam per novem capita metiebatur. At cùm antiquæ et præstantissimæ statuæ juvenum habeant tantùm capita 7$\frac{1}{2}$. hominum heroumque, capita 8. Trajani statuam altam fuisse pedes 18. rectè definivit eruditus Bellori.

Statuam illam adhuc videre est in nummis ex ære magno, IMP. CAES. NER. TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. VI. P. P. caput Trajani laureatum. In adversâ parte, SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS. Columna, in cujus apice Trajani statua. Hujus columnæ loco, Sixtus V. Pontifex maximus statuam beati Petri Apostoli ex ære aurato, altam pedes XIII. posuit anno Pontificatûs sui IV.

Intrà Trajanam columnam elaborata est cochlea, in ipsâ crassitudine marmoreorum lapidum; quod soliditati plurimùm confert. Cochleæ pars solida habet diametrum pedum 3. Singuli gradus longi sunt pedes 2$\frac{1}{2}$. Reliquus

raret. Columnæ capiti imposita colossea Trajani statua, dextrâ orbem gestantis, sinistrâ innixi hastâ. Ceterùm cùm optimus Princeps in hos usus neque ærarii neque fisci opes impendi vellet, sed contractas tantùm ex venditâ Dacicâ prædâ pecunias destinaret, foro inscriptum: EX MANVBIEIS.[1] Ut placuit, plaudente senatu populoque Romano, operis meditamentum, quale nullum umquam fuit majus excogitatum, statim conquisitæ operæ, asportatæ materiæ; omniumque fuit impetus, ut quod erat artis, fieret celeritatis miraculum.

Interim altioribus curis distinebatur Princeps; certusque ex majestate simul et ex utilitate esse, ut Roma latiùs mari, quàm terris præsideret, huc imperium propagare decreverat. Jam Oceanum, jam mare Mediterraneum tenebant classes Romanæ. Sub ipso divo Claudio Cæsare, jam agitata, ut antè memoratum est,[2] per Rubrum mare commercia; sed tenuia et languida, quòd nullâ protegerentur classe. Adquisitâ Arabiâ, patebat tandem ille sinus,[3] unde per Ægyptum Orientisque regna in immensum opes quondam diffusæ. Ut nunc in Urbem confluerent, Trajanus in mari Rubro

columnæ scapus habet pedes 2. cum minutis 4.

Hæc est columna, quæ extat adhuc, per tot secula temporum hominumque vim eluctata. Ipsa argumentum est quanta sint veteris Romæ rudera. Nunc enim depresso antiquæ Urbis solo, tota fermè basis lateret, ni undique effossa fuisset terra, ut pateret, et spectantium curiositati consuleretur. Cornelius Meyer, Batavus, mathematicis mechanicisque artibus illustris, audaci, non novo tamen, consilio basim totamque columnam sublimem efferre, ut fundamentum substrueretur, et recenti Urbis solo æquaretur, proposuerat. Quod casûs metu incertum an ob impensæ magnitudinem haud præstitum est. Impensas tamen non excessuras nummos Romanos sex mille et treecentos, *Angl.* 52*l.* 10*s.* spondebat Cornelius Meyer.

Aliud consilium, et nobilissimum, mente conceperat Franciscus I. Gallorum rex, literarum artiumque amantissimus. Jamque sub Pontificatu Pauli III. cœperat partes aliquot columnæ ære conflare, ut eam integram in urbe Lutetiâ Parisiorum erigeret. Illud consilium aut rei difficultate, aut Principis morte impeditum. Melioribus auspiciis Ludovicus XIV. quo nullus fuit consiliorum magnitudine et gloriâ Trajano propior, cùm Gallicam picturæ Academiam Romæ fundâsset anno 1670. jussit in alumnorum utilitatem egregia antiquitatis monumenta conquiri et repræsentari. Prima cura fuit ut Trajana columna gypso exprimeretur. Inde cum mirâ artium literarumque utilitate increvit ejus celebritas, et pervulgata exemplaria.

[1] *Ex manubieis.* Gellius, XIII. 24. *In fastigiis fori Trajani simulacra sunt sita circumundique inaurata equorum atque signorum militarium: subscriptumque est,* EX MANVBIEIS.

[2] *Antè memoratum est.* In Suppl. Annal. X. 32.

[3] *Ille sinus.* Nunc *the Arabian gulf.*

classem instituit;[1] æmulatusque quod olim Sesostris[2] Ægypti, Darius[3] Persarum rex tentaverant, Ptolemæusque Philadelphus[4] promoverat, navigabilem alveum fecit; ductâ à Babylone ad Heroum oppidum[5] fossâ, quæ Nilum Arabicumque Sinum conjunxit. Præter adsertam Arabiæ fidem, his operibus hinc imminebat opulentis Æthiopiæ oris, inde Indiam petebat, et, si læderetur commerciorum societas, bellum vastationemque spargere[6] meditabatur. Numquam latiùs prudentiùsque fuerat imperitatum; ita coalescente Romanæ dominationis vi, ut nihil intus esset divulsum, nihil externum nisi cum suo exitio posset hostilia exercere.

Id tamen ausi Sarmatæ, acti prædæ cupidine. Compressi sunt ab Hadriano,[7] qui tum legatus prætorius Pannoniam regebat; quantoque apud Trajanum favoris cupidior, tanto retinendæ militaris disciplinæ diligentior. Civilia quoque pari studio tractabat; et procuratores, quos nôn fiscus, sub optimo Principe æquus et modestus, sed privata avaritia ad injurias adigebat, coerçuit.

A. U. C. 862. J. C. 109.

Aulo Cornelio Palmâ II. Caio Calvisio Tullo II. consulibus. Annus inquies fuit terræ motibus. Iis tres urbes[8] in Galatiâ prostratæ. Perterritus quoque extremus Oriens,[9] simul adeò atroci conflictatus fame, ut corporibus humanis vesceretur. Cæsar, haud minùs securitati, quàm splendori Urbis intentus, hæc mala pro virili portione præcaverat. Numquam enim major fuit annonæ

[1] *Classem instituit.* Cassiodorus in Chronic.

[2] *Sesostris.* Strabo, Libr. XVII. p. 804. Ante Trojanum bellum, id à Sesostride tentatum.

[3] *Darius.* Darius primus, Histaspis filius. Strabo, ibid.

[4] *Ptolemæusque Philadelphus.* Diodorus Siculus, libr. I. p. 21. Vide et Strabonem, loc. cit.

[5] *Heroum oppidum.* Heroopolis, nunc *Ageroud.* Fossa in Heroopoliticum sinum, nunc *Suez,* desinebat. Fossa illa à Ptolemæo, IV. 5. Τραιανοῦ ποταμὸς, *Trajani fluvius* appellatur. Macrizi quidem, ut videre est apud Golium in not. ad Alferganum, p. 153. ait canalem illum esse *Hadriani Cæsaris,* fortè quòd cœpta à Trajano perfecerit. Neque ex auctoritate scriptoris recentioris minuenda Trajani gloria, à Ptolemæo adserta.

[6] *Vastationemque spargere.* Cassiodor. in Chronic.

[7] *Compressi sunt ab Hadriano.* Spartianus in Hadrian. cap. 3.

[8] *Tres urbes.* Euseb. in Chronic.

[9] *Extremus Oriens.* Terræ motum, horrendamque illam famem memorat quoque Historia Sinensis Kia-tsee-houei-ki.

cura; et, ut ad posteros etiam ejus solicitudo tenderet, reperit firmavitque pistorum collegium.[1] Adversùs quoque aut imminentes terræ tremores, aut Tiberis exundationes, quarum vim magnam jam exhauriebat fossa à providentissimo Principe facta, utì supra relatum est,[2] statuit ne domorum altitudo, sexaginta pedes[3] superaret. Eadem caritas, assiduæ per provincias largitiones, et continua in urbes beneficia: præcipuo tamen, ut Cæsarem decebat, Italiæ amore, cujus non modò commoditati, sed æternitati[4] in omnibus consultum voluit. Inde non quæsita, sed Principum beneficiis semper devota, erupit omnium veneratio. Undique, quod numquam antè auditum, propagatori imperii,[5] locupletatori civium acclamabatur. Unus omnium timor, sola querela, quòd aliquandò fata optimum Principem raperent, nec esset ei soboles, quam sui similem et heredem institueret.

Circumspiciebat quidem Trajanus virtutes, quas in id fastigium adsumeret. At difficilis ob raritatem delectus, et semper anceps, quòd privatorum virtutes plerumque in regnantûm vitia cedant. Præthereà ambitione et cognatione gliscebat Hadrianus, Licinii

[1] *Pistorum collegium.* Aurel. Victor, *de Cæsaribus.*

[2] *Supra relatum est.* Ad A. U. C. 856.

[3] *Sexaginta pedes.* Aurel. Victor, in Epitome. Vide et jam notata supra Annal. xv. 43.

[4] *Æternitati.* Vide Tabulam æneam apud eruditum Gori, *Inscriptiones Antiq.* Vol. I. p. 65. in quâ indulgentissimus Imperâtor Trajanus AETERNITATI ITALIAE SVAE prospicit.

[5] *Propagatori imperii.* In veteri Inscriptione apud eruditum Fabretti, Syntagma de Column. Trajani, p. 206.

IMP. CAESARI. DIVI. NERVAE. F. NERVAE TRAIA

NO. AVG. GERM. DACICO. PONTIF. MAX.

TRIB. POT. XIII. IMP. VI. COS. V. P. P. PROPA

GATORI. ORBIS. TERRARVM. LOCVPLETA

TORI CIVIVM. CVLTORES. LARVM. ET. IMA

GINVM. DOMVS. AVGVSTAE. SOLO. PRIVATO

SVA. PECVNIA. FECERVNT

Suræ amicitiâ, Plotinæ, Trajani uxoris, favore, oraculis[1] etiam, quæ semper audaciæ promta sunt, subnixus. Aderat et commendatio ob Sabinam,[2] Marcianæ, sororis Trajani, neptem, quam uxorem duxerat. Hæsitabat tamen Trajanus, et reformidabat leve et versatile ingenium, Græcorum literis, moribus, artibus impensiùs, quàm Principem decet, deditum, subdolum etiam, quod vitia et virtutes pariter simularet. Ut curatiùs introspiceretur, cùmque Hadrianus fortiter in bello Dacico se gessisset, et recens Pannoniam egregiè rexisset, hoc anno consul suffectus est.[3] In eo magistratu à Surâ comperit se esse adoptandum. Ubi primùm id vulgari cœptum, semper pronis ad fortunæ reverentiam animis, momento mutata de Hadriano hominum judicia. Antè ejus mores contemtui, artes irrisui habebantur. Statim in immensum crevere virtutes: nulla fuere vitia. Passim ut literarum et elegantiarum arbiter celebratur: canere, psallere, mederi etiam peritus omnium laudibus attollitur: musicus quoque, et geometra, et pictor, et fictor ex ære, vel marmore, proximè Polycletos et Euphranoras,[4] prædicatur. Has inter adulationes, seu virtus, seu invidia fuit, infensi mansere Palma et Celsus.[5] Apollodorus[6] autem, æmulationis expers, sed ingenitâ nobilitate ingeniorum, cùm in ejus operibus aliquid coram Trajano Hadrianus arguisset, liberè eum adlocutus: "Hæc, inquit, nihil ad te. Tuas cura cucurbitas."[7] Quæ nunc tanto patientiùs dissimulavit Hadrianus, quanto acriorem parabat ultionem,[8] si umquam rerum potiretur.

A. U. C. 863. J. C. 110.

Ser. Salvidieno Orfito, M. Pæducæo Priscino consulibus,

[1] *Oraculis.* Spartian. in Hadrian. cap. 2.

[2] *Ob Sabinam.* Sabina matrem habuerat Matidiam, filiam Marcianæ.

[3] *Consul suffectus est.* Spartian. in Hadrian. cap. 3.

[4] *Polycletos et Euphranoras.* Aurel. Victor. in Epitome. Polycletus et Euphranor pingendi fingendique fuere summi artifices. Hic centesimâ quartâ olympiade, ille octogesimâ septimâ floruit.

[5] *Palma et Celsus.* Spart. in Hadrian. cap. 4.

[6] *Apollodorus.* Apollodorus, Damascenus, hâc ætate architecturæ laude summus. Præter pontem supra Danubium, Romæ forum Trajani, gymnasium, odeumque condidit. Dio, LXIX. p. 789.

[7] *Tuas cura cucurbitas.* Ἄπελθε, καὶ τὰς κολοκύνθας γράφε. Dio, LXIX. p. 789.

[8] *Parabat ultionem.* Eum exilio, dein morte multavit Hadrianus. Dio, ibid.

Pantheon[1] tactum fulmine; auctaque assiduis tempestatibus et crebris diluviis mala. Exundavit Tiberis, demissioribus ripis altè superfusus: ipse Anio,[2] delicatissimus amnium, fractis raptisque quibus inumbratur, nemoribus, latè per agros villas tectaque disjecit, et, super ruinas evectus, pariter divitum apparatus gravemque supellectilem, et ruris instrumenta, armentaque, boves et rectores adstulit. Nec malo vacant, quos excelsioribus terris illa tempestas non deprehendit. Hos premit assiduus imber, et dejecti nubibus turbines. Proruta opera, quassata atque etiam decussa monimenta; multi ejusmodi casibus debilitati, obruti, obtriti; plurima passim damna. Repentinæ calamitati subvenit Trajanus, Italiamque restituit.[3] Egregium quoque subsidium paraverant jam diu coalitæ pax et concordia,[4] earumque comes abundantia. Magna quidem horum temporum laus, sed non ita grata legentibus. Varietate placent bellorum motus et fori strepitus: æqualem et inconcussam felicitatis tranquillitatem fastidimus. At detur virtuti, detur exemplo, sæpe cupita, rarò visa, et fortè seriùs reditura, memorari tempora, quibus Princeps et populus mutuò felices, sibi invicem plaudentes, læti adquiescebant: hic in reverentiam, ille in benevolentiam intentus. Præeminebat quidem Princeps, non dignitate tantùm, sed, quibus semper certum Principibus placere, liberalitate et affabilitate. Tantaque ejus popularitas, ut nimiam erga omnes comitatem amici culparent. At voces, veteris servitutis retinentes, egregio, et per omnes ætates in Principum documentum ituro, corripuit dicto, "Talem se Imperatorem esse privatis, quales "esse sibi Imperatores privatus optâsset."[5]

[1] *Pantheon.* Euseb. in Chronic. Templum illud, splendidum magnificentiæ Romanæ monumentum, adhuc extat; et, ob rotundam suam formam, *Rotunda* dicitur.

[2] *Ipse Anio.* Plin. Ep. VIII. 17. Anio, nunc *Teverone.*

[3] *Italiamque restituit.* Testis nummis ex ære magno apud Harduinum, *Selecta opera,* p. 750. IMP. CAES. NERVAE TRAIANO. AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. V. P. P. caput Trajani laureatum. In adversâ parte, SPQR OPTIMO PRINCIPI. S. C. Infra, REST. ITAL. Id est, *restitutori Italiæ.* Imperator Italiam, cui duo pueri adsistunt, procidentem in genu sublevat.

[4] *Pax et concordia.* Vide apud eumdem Harduinum loc. cit. nummos inscriptos, ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΙ ΟΜΟΝΟΙΑ L. IΓ. Id est, *anno tertiodecimo* imperii. Dea geminum cornu copiæ tenet.

[5] *Privatus optâsset.* Eutropius, in Breviario, Libr. VIII.

Inter eas civilis vitæ delicias, nihil de principalibus curis remissum. Novis quotidie operibus promovebatur publica commoditas. Jam superi inferique maris portus[1] absolvebantur. Jam præclarâ arte maximisque impensis strata erat per Pomptinas paludes via:[2] eam produxit Cæsar, et à Benevento Brundusium[3] pecuniâ suâ fecit. Ex alterâ imperii parte iter per feras gentes conditum, quo facilè ab usque Pontico mari in Galliam[4] permearetur. Simul Sauromatæ regis[5] amicitia disjunctas terras consociabat, Orientemque Occidenti connectebat. Tantam imperii amplitudinem, consensu validam, Trajanus novo firmavit invento, quo, quantùm patitur hominum natura, omnia, numinis instar, intueretur, omnia exaudiret. Admota nempe publici cursûs media,[6] ut quidquid ubique è republicâ gerebatur, ociùs nosceretur, et, si quid egeret regimine, statim adesset Principatûs vis et auctoritas.

Singulæ imperii partes in optimo statu erant constitutæ. Novum ac mirabile ex ipsis Principis oblectamentis decus accessit. Ingens erat fama immensarum navium, quas Ægypti reges[7]

[1] *Superi inferique maris portus.* In mari supero, portus Anconitanus. In mari infero, portus Centumcellarum; de quibus dictum supra ad A. U. C. 856.

[2] *Per Pomptinas paludes via.* Vide jam dicta ad A. U. C. 856.

[3] *A Benevento Brundusium.* Testis Inscriptio apud Gruterum, p. 151. et Andream *della Monica,* Hist. Brundusii, II. 7.

IMP. CAESAR
DIVI NERVAE F
NERVA TRAIANVS
AVG. GER. DAC.
PONT. MAX. TRIB. POT
XIII. IMP. VI. COS. V
P. P.
VIAM A BENEVENTO
BRVNDVSIVM
PECVNIA SVA FECIT.

[4] *Pontico mari in Galliam.* Aurel. Victor, *de Cæsaribus.* Ponticum mare, nunc *the Black Sea.* A Tyrâ fluvio, *the Niester,* iter illud in Galliam Belgicam ducebat.

[5] *Sauromatæ regis.* Sauromatæ II. regis Bospori, aureus nummus extat in Cimelio Regio, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΑΥΡΟΜΑΤΟΥ. Caput Sauromatæ diadematum. In adversâ parte, caput Trajani laureatum, ΗΥ, id est, anno 408. æræ Bospori, cujus initium repetendum est ab autumno A. U. C. 456. Plures extant hujus regis nummi, quos vide apud eruditum Cary, *Histoire des Rois du Bosphore,* p. 57 et seq.

[6] *Publici cursûs media.* Aurel. Victor, *de Cæsaribus.*

[7] *Ægypti reges.* Ptolemæus Philadelphus maximas naves ædificare cœperat. Multò majores fecit Ptolemæus Philopator. Harum una fuit ordinum quadraginta, longa ducentos octoginta cubitos; lata octo et triginta; ad acrostolion usque alta octo et quadraginta cubitos; à puppis tabulis ad mare usque; alta cubitos quinquaginta tres. Amplam hujus navis descriptionem vide apud Athenæum,

et Hiero,[1] clarissimus Syracusarum rex, quondam struxerant. Trajanus hæc artis miracula, bellis quidem et commerciis minùs

Libr. v. p. 203. Monuerim tantùm duodecim tabulata in eâ nave fuisse singula senûm cubitorum. Perperam in Græcis Latinisque libris legitur ἑξακοσίων πηχῶν corrigendum ἓξ πηχῶν. Alteram fecit Philopator, quam Thalamegon vocavit, ut in Nilo navigaret, paulo quidem minorem, sed regio ornatu et gemmis superbam. Ejus longitudo fuit dimidii stadii, seu pedum 312. latitudo major, quàm cubitorum triginta; altitudo cum tabernaculi fastigio parùm à quadraginta cubitis aberat.' Navem illam fusiùs describit idem Athenæus, Libr. v. p. 204. Ne audias Cl. Deslandes, *Essai sur la Marine des Anciens*, qui ita negligenter Athenæum legit, ut et erret in navium magnitudine, et se deridendum propinet, cùm eas naves fabulosas et absurdas contendat, p. 27.

[1] *Hiero.* Hiero II. Syracusarum rex, adjutus divino Archimedis ingenio eximiam navem fecit, quam descripsit Athenæus, Libr. v. p. 206. Si quis autem velit cognoscere quantum in re celeberrimâ et notissimâ delirare possit vir ingeniosus, adeat Cl. Deslandes, *Essai sur la Marine des Anciens*, p. 29. Verba ipsa referam: *Il est facile de se convaincre que, si cet ouvrage du Tiran de Syracuse a jamais existé, ce ne pouvoit être qu'un bâtiment sur pilotis, auquel on avoit donné, par affectation, la forme d'une galere.* ' Quomodò navis illa fuit ædificium fistucationibus palationibusque fundatum, quæ Syracusis Alexandriam remulco deducta est. At tales opiniosissimi viri conjecturas refellere supervacuum est. Erudito lectori gratius erit epigramma de eâ nave Græcè scriptum, et ab erudito Grotio Latinis versibus redditum legere.

" Transtra quis in terris rex hæc ingentia fecit,
" Aut quibus in pontum funibus acta ratis?
" Qui surrexerunt ex alvo stamina? Navi
" Quæ faceret clavos, unde securis erat?
" Verticibus par, Ætna, tuis, aut maxima qualis
" Innatat Ægæis Cyclas in æquoribus;
" Tollitur æquatis laterum compagibus? Hoc ne
" Ad supera admôrunt astra Gigantes opus?
" En lorica triplex mediis in nubibus extat:
" Inter sidereas ludit aplustre faces.
" Sic illam vinctam tenet anchora, sicut Abydos
" Cum Sesto Xerxis juncta labore fuit.
" Quis molem è terris in aquas devolverit istam,
" In vastis humeris litera picta docet.
" Nempe Hieron Hierocle satus, quo Græcia dante
" Triticeas fruges insulaque omnis habet,
" Sicelidos terræ rex Doricus: æquore tuta
" Hæc, Neptune, tuo munere puppis eat."'

Si Græca volueris, adi Athenæum, ibid.

habilia, sed ob magnificentiæ et artificii commendationem æternùm memoranda, renovare atque etiam superare aggressus est: ratus dignum esse populo Romano spectaculum, et interesse ut, qui orbem virtute et armis vicisset, eum quoque ingeniis et artibus vinceret.

Itaque quintodecimo ab Urbe lapide delegit Aricinum lacum,[1] profundissimum, illimi aquâ, nec ullis umquam casibus obnoxium. Locus erat non modò viæ Appiæ viciniâ, et Numæ regis[2] memoriâ celeberrimus, sed amœnissimis quoque collibus, semper virentibus sylvis, saluberrimâ aeris temperie, ditique solo, et lætis prospectibus gratissimus. Ibi aggestis immensis larignarum, pinearum, cupressinarum, quercearumque arborum struibus cum ingentibus ferreorum, æreorum, et roboreorum clavorum acervis, structa est navis,[3] omnium quæ umquam fuere maxima, quingentos sex pedes longa,[4] lata ducentos quinquaginta tres, profunda sexaginta.

Prima cura fuit, ut tanta moles validissimâ compage coagmentaretur; iisque in partibus, unde hiscere potuisset, solidiùs firmaretur. Tabulæ non junctæ tantùm, sed minoribus tabulis,[5] latis

[1] *Aricinum lacum.* Nunc *the lake of Nemi*, prope Cynthianum oppidum, hodie *Gensano.*

[2] *Numæ regis.* In proximum nemus Aricinum, Numa sine arbitris velut ad congressum Deæ Egeriæ, se persæpe inferebat, Livius, I. 21.

[3] *Structa est navis.* In explicandâ hâc Trajani nave, ducem sequor Franciscum Marchi, testem peritissimum et oculatum, qui, quæ ipse videt, descripsit in præstantissimo et rarissimo opere, *Della Architettura militare del Capitanio Francesco de' Marchi, Bolognese, Gentilhuomo Romano, libri tre; nelle quali si descrivono li veri modi del fortificare, che si usa a tempi moderni. In Brescia.* 1599. In folio maximo. *Apresso Comino Presegni.* Is Libro, II. cap. 82. fol. 42. narrat quomodò adjutus machinâ quam Guillielmus *da Lorena* repererat ut aquas intraret, et sub iis diutius commoraretur, ipse Aricinum lacum subiit, navem exploravit, et dimensus est die 15. Julii mensis, anno 1535.

[4] *Quingentos——pedes longa.* Marchi, loc. cit. *La lunghezza, e canne settanta: la larghezza, e canne trenta cinque: l' altezza dal fondo alla cima della sponda, canne otto.* De hâc cannâ ipse Marchi: *Dieci palmi Romani fanno una canna, la qual misura e in una tavola di marmo in campidoglio. E questa misura adoperano li Romani a misurar li terreni et fabriche.* Palmus autem Romanus ex imagine quam exhibet Cl. Marchi et ex observationibus Cl. Cassini est, ut vulgò loquimur, 8. pollicum Parisiensium et 3. linearum. Navis ergò Trajani longa fuit pedes Parisienses 481. pollices 3. lata pedes 240. pollices $7\frac{1}{2}$. alta pedes 55.

[5] *Minoribus tabulis.* Marchi, ibid. *Le tavole, che facevano il fondo, e sponde, e ogni brasso vi era una committitura di legno larga quatro dita, che entrava in l'uno, e l'altro tavolone, che teneva serrate le tavole insieme, dove erano di questi cavigli di rovere, che passavano quelli legni, che serravano le tavole insieme, ma non riuscivano fuori delle sponde, le quali sponde erano di tavoloni grossi sei dita, chi piu e chi meno. Quelle da basso erano piu grosse, che quelle di sopra.*

circiter quaternos digitos, per striaturas insertis, connexæ, et roboreis clavis constrictæ: cautum tamen est ne clavi foras exirent, ut exterior tabularum facies purior et firmior maneret. Nullus usquam fuit ferreorum clavorum usus, nisi iis in locis, in quibus aut rubigine infici, aut excidere, sine ullo navis damno poterant. Quidquid robustiore et perenni juncturâ fuit continendum, æreis clavis, quorum multi binos palmos erant longi, transfixum est. Ultra progressa est cura; juvitque, cùm duraturum pararetur monumentum, extimam totam navim plumbeis laminis[1] vestire. At, ne quid humidi penetraret, ligneasque materias corrumperet, inter navis tabulas et plumbeas laminas infarctæ lanæ[2] suavè olenti pice imbutæ. Prætereà, ut pars navis, aquis mergenda, incorruptior foret, licèt jam ibi major esset tabularum crassitudo, duplicibus adhuc plumbeis laminis redimita est: in superiore autem dimidiâ parte simplices tantùm fuere. Æreis clavis fixæ erant laminæ; et, ne desideraretur elegantia, clavorum caput in radiantium stellarum[3] formam erat figuratum.

Major in interiore nave, adversùs ignium vim arenato et lateribus[4] vestitâ, magnificentiæ ostentatio. Ibi structa digna Principe, digna Trajano domus; præter opes et decora, quæ tantam semper sequuntur fortunam, vermiculatis pavimentis, æreisque trabibus[5] superba. Improvisum magis, eòque gratius, additum etiam orna-

[1] *Plumbeis laminis.* Marchi, ibid. *Le lamme di piombo erano poste sopra in doi modi, da mezzo in giu erano poste doppie, e da mezzo in su sempie, ma sopra poste tutte l'una all' altra, alla congiontura erano grosse le piastre quanta e la costa d'un cortello ordinario, piu presto piu, che meno, e dette lastre erano di fuori inchiodate nelle sponde della barca.* Suprà scripserat Marchi, *Li chiodi erano posti per di fuori della barca, e quelli tenevano le lastre de piombo—li detti chiodi erano lontani l'uno dall' altro, quanto e la palma della mano.*

[2] *Infarctæ lanæ.* Marchi, ibid. *Quelli chiodi tenevano le lastre de piombo, e la vela di lana coperta d'una mistura, che sapeva di buono e ardeva facilmente: questa era tra le sponde della barca e il piombo.*

[3] *Radiantium stellarum.* Marchi, ibid. *Erano certi raggi di relievi a similitudine d'una stella.*

[4] *Arenato et lateribus.* Marchi, ibid. *Dentro della barca, v'erano delli pavimenti de matoni di tre palmi per ogni verso, e grossi quatro dita, le quali erano rossi come è un carmesino. Ancora cavassimo un pezzo de smalto di un pavimento, il quale era rosso e di bel colore: era cinque palmi per un verso, e otto per l' altro, grosso un mezzo palmo.*

[5] *Æreisque trabibus.* Quas vidit Guillielmus *da Lorena.* Marchi ausus non est domûs cameras ingredi, ut ipse testatur, ibid. *In detta barca si vedevano certe scurita, le quali erano le camere del palazzo, che qui era edificato sopra questa barca, dovai non mi attentai di entrarvi per paura di non mi perdore, e ancora per il pericolo dell' instrumento.*

mentum. Nempe è summo colle, qui trecentis circiter passibus[1] adsurgit Septemtrionem versùs, fons erumpit: ejus aqua plumbeis canalibus[2] in navim perducta, ut et commoditati sufficeret, et salientibus jactibus domûs areas condecoraret.

Tantum artis prodigium stabat in medio lacu: ad ejus oras nave hinc et inde funibus alligatâ:[3] nec ullus intumescentium aquarum metus, excavato intrà montem per tria passuum millia emissario,[4] quo superfluum exoneraretur. Civium oblectamenta inter principis delicias non omissa. Ambitu trium circiter millium passuum explanata via,[5] lacui imminens, quâ currus ducerentur. Inde per trecentos circiter passus facilis ad lacum descensus;[6] ibique, pari circuitu, multâque platanorum umbrâ,[7] commoda peditibus deambulatio. Ipso in lacu, magna cymbarum copia, ut quæ quisque longiùs suspexerat, propiùs inspiceret, adiretque, et Principis voluptatibus frueretur.[8] Id autem tradidisse operæ pretium fuit,

[1] *Trecentis circiter passibus.* Marchi, loc. cit. p. 43. *Nella ripa di Settentrione cade un' acqua de fontana.—Puo esser dalla cima per sino all' acqua* (del lago) 300. *passi andanti per linea dritta.*

[2] *Plumbeis canalibus.* Reperti quoque sunt in Aricino lacu plumbei canales inscripti TIB. CAESAR AVG. Fortè et Tiberius lacum illum incoluit; fortè quoque canales illi è veteribus operibus detracti et in novos usus conversi. Vide eruditum Vulpium, *Vetus Latium*, Vol. VII. p. 136 et seq.

[3] *Funibus alligatâ.* Videntur adhuc anuli, teste Cl. Marchi, ibid. *Nella ditta ripa vi sono ancora de gli anelli di ferro impiombati in grosse pietre, dove si attaccava la detta barca in la ripa verso il Ponente.*

[4] *Emissario.* Marchi, ibid. *Nella ripa del lago è un' apertura, che fecero Romani, la qual e posta in la ripa di Ponente, che passa un monte, che camina tre grosse miglia. La bocca dove uscisse l'acqua, e alta da venti palmi, e larga sette. Io non viddi se non il principio, dove l'acqua corre di continuo, alta quattro palmi.*

[5] *Explanata via.* Marchi, ibid. *Le ripe di questo lago sono piane di sopra, con una strada all' intorno, che vi possono andare le carozze, la qual strada puo girare tre miglia à circondare il lago.*

[6] *Ad lacum descensus.* Marchi, ibid. *Per andar a basso vi e una strada stretta, quanto vi puo andare un' huomo, la quale e lastricata di pietre selze, le quali paiono sempre onte di olio; e la detta strada e nella ripa che volta la faccia verso il Levante, e calla dalla cime per insino all' acqua, un terzo de miglio; la qual trova un' altra strada, che e piano, che circonda tutto il lago, tanto appresso l'acqua, che in doi passi si tocca; e la detta strada e un poco piu larga, di quella che calla a basso; e dimostra, che la fusse ancora lei lastricata di pietra selci.*

[7] *Platanorum umbrâ.* Marchi, ibid. *Questa ripa e piena all' intorno d'alberi, li quali sono tanto spessi, che fanno bosco, e sono quasi tutti di sorte, che tengono la verdura tutto l'anno, come sono lauri, ginepri, agrifoli, mertella, elera, e altri simili arbori; ma vi e ancora gran quantita di platani, e ve ne è uno tra gli altri, che e alla bocca dell' apertura del lago, che e cose dignissima da vedere, fa una grande e oscura ombra, la quale fu molto stimata da gli antichi Romani.*

[8] *Voluptatibus frueretur.* Frueremur et nos, si quæ supersunt hujus navis, è lacu extraherentur. Sana adhuc et fermè integra navis materiatura. Ligna tantùm induêre nigrum ebeni colorem, teste Cl. Marchi. Ærei clavi integri sunt et splendidi. Ferrei clavi, qui olim fuere digitalis crassitudinis, nunc vix æquant scriptorium calamum.

cùm nihil summum silere debeat Historia, prudensque rerum non minùs ex oblectamentis, quàm ex consiliis factisve Principes æstimet.

A. U. C. 864. J. C. 111.

C. Calpurnio Pisone, M. Vettio Bolano[1] consulibus. Structum in Martio campo amphitheatrum,[2] thermasque[3] Urbi additas, aliaque complura monumenta[4] aut à Principe in publicos usus, aut à populis in Principis venerationem posita, licèt egregia sint pacis et felicitatis ornamenta, haud tamen recensuerim, ne sit similia narrantis satietas. At, ob raritatem et exemplum, silere nefas amicitiæ decora. Exoleverant cruenta illa tempora, quibus præcipua fuit Principatûs lex: "Oderint, dum metuant." Trajanus, id atrox et Principe indignum ratus, se Titi æmulum ferebat; et ut, quas Titus orbi delicias promiserat, ipse faceret, se optimis amicis accinxerat, queis sine nihil datum Principibus magnum aut suscipere, aut peragere. Gloriam, quam eorum consiliis sibi peperit, cum iis communicatam voluit; eosque consulatibus extulit, honoribus prosecutus est. Vidit læta civitas, non ob fortunam et opes, sed propter virtutem et amicitiam, à Principe honoratos cives, statuasque[5] in ejus foro positas Sosio Senecioni, Licinio Suræ, et Publicio Celso.

Adeò eos attrivit rubigo. Aricinus autem lacus, in quo stat hæc navis, olim Cæsarum, nunc est Principum Columnensium. Observaverim splendidis illis Cæsarum oblectamentis adhuc recreari Sinenses Imperatores. Testis F. Attiret, qui egregiè descripsit Imperatoriam villam *Yvin ming yven*, inter magnificas multas naves, quas ibi vidit, unam memorat longam tredecim hexapedas, latam quatuor, cui superba domus est imposita.

[1] *M. Vettio Bolano.* Horum consulum nomina habet vetus Inscriptio apud Gruterum, p. 163. n. 7. Iis suffecti fuere C. Ursus Servianus II. et L. Fabius Justus, ut videre est in aliâ veteri Inscriptione apud eumdem Gruterum, p. 190. n. 5 et 6.

[2] *Amphitheatrum.* Magnum fuisse illud amphitheatrum docet Pausan. v. 12.

[3] *Thermasque.* Fuere in III. Urbis regione, teste P. Victore, de Reg. Urb. Mulieres in iis lavisse docet Ms. Codex Vindobonensis, quem edidi in not. et emend. ad. Dialog. de Orat. cap. 17.

[4] *Complura monumenta.* Gymnasium exercendis corporibus, odeum musicis concertationibus, ab Apollodoro structa memorat Dio, LXIX. p. 789. Trajani porticum in campo Martio recenset P. Victor, *de Regionibus Urbis*, Reg. IX. Hippodromum quoque, duo stadia longum, habet Pausanias, v. 12. Optimi magnificentissimique Principis veneratio per omnes provincias invaluit. Statuas ei posuere universi Græci, teste Pausaniâ, v. 12. Paucis Eutropius, Libr. VIII. Trajanus *per orbem terrarum Deo proximus nihil non venerationis meruit, et vivus, et mortuus.*

[5] *Statuasque.* Dio, LXVIII. p. 778.

Tantâ Principis humanitate malesanos animos ad scelus provocatos referre puderet, ni interesset illustri exemplo comprobare turbida ingenia cæco impetu in novas res ferri, et, quamquam recti studia sæpe prætendant, ambitione tantùm et audaciâ regi. Numquam id evidentiùs compertum, quàm cùm in eâ reipublicæ tranquillitate Crassus, Laberius Maximus,[1] aliique conjurationis socii, adversùs optimum Principem conspiravere. Ultionem Trajanus, suâ conscientiâ et populi amore tutus, dedignatus est. Senatus, non ex sceleris atrocitate, sed ex Cæsaris indulgentiâ, in reos animadvertit. Crassus et Laberius Maximus insulis clausi sunt.

Dum illi sese in exitium præcipites agebant, Hadrianus fortunæ validiùs se inserebat. Sura, quem modò memoravimus, mortalitatem expleverat, Principi ob familiaritatem, populo ob publicæ magnificentiæ studium conditumque gymnasium gratissimus. Ductum ei publicum funus:[2] et in perennem memoriam, thermas, recens structas, Trajanus de ejus nomine Suranas appellavit.[3] Ejus ingenio in componendis Principalibus orationibus usus erat Cæsar,[4] non quòd literas aut nesciret, aut despiceret: immo extant vel Græcis in literis[5] ejus ingenii monumenta. At ab ipsâ juventute in castris bellisque fuerat innutritus: dein Princeps vetera ducum exempla, militaresque artes, et imperii curas tractare, quàm in operosâ verborum compositione, vix decorâ Principi, cùm eam primis ab annis non calluerit, tempus terere, satiùs duxerat. In Suræ locum dictandis orationibus Hadrianum adsumsit.[6] Magnum fuit et favoris et familiaritatis incrementum, quod Hadrianus blanditiis, Plotina artibus promoverant.

[1] *Crassus, Laberius Maximus.* Dio, LXVIII. p. 778. Spartian. in Hadrian. cap. 5. Eutropius, Libr. VIII.

[2] *Publicum funus.* Dio, LXVIII. p. 777.

[3] *Suranas appellavit.* Victor, de Cæsaribus et in Epitome.

[4] *Usus erat Cæsar.* Spartian. in Hadrian. cap. 3.

[5] *Græcis in literis.* Epigramma à Trajano scriptum in deformem quemdam extat in Anthologiâ, II. 13. n. 17.

Ἀντίον ἠελίου στήσας ῥίνα, καὶ στόμα χάσκων,
Δείξεις τὰς ὥρας πᾶσι παρερχομένοις.

Quod ita vertit Grotius.

Si nasum radiis obvertas Solis, et hiscas
Ore, videbit ibi qui volet hora quota est.

[6] *Hadrianum adsumsit.* Spartian. ibid.

A. U. C. 865. J. C. 112.

Trajano Augusto VI. T. Sextio Africano consulibus. Longâ imperii Romani pace creverat Parthorum superbia. Jam Pacorus[1] hostilia tentaverat: majora suscepit Chosroes. Hic, mortuo Armeniæ rege, Exedari diadema imponere[2] ausus est. Trajanus, ubi id nuntiatum est, Chosroi scripsit "nihil adversùs majestatem "Romanam jusque imperii attentaret. Non Parthorum, sed "Romanorum, esse Armeniæ reges dare. Meminerit veterum "temporum, et Neronis,[3] qui id auctoritatis recens sibi vindicavit. "Non passurum, se Principe, minui imperii decus: neque existi- "mare se Chosroem bellum, quàm pacem, malle. Jam à Venti- "dio,[4] cùm divisa ac turbulenta esset Romana res, superatos esse "Parthorum exercitus: nunc integras bello paceque adolevisse "Romani imperii vires; totasque externam vim propulsuras. Se "esse hortatorem pacis; modò, ni consiliis annuat, ducem belli, "læsæque populi Romani majestatis vindicem fore."

Chosroes, insitâ Orienti vanitate, longinquas minas inrisit. Id Trajanus, haud illætus, rescivit; quòd, partâ quæsitæ pacis famâ, loca paternis victoriis[5] nobilitata reviseret, Alexandri Magni premeret vestigia, et, post propagatos ultra Danubium imperii fines, trans Euphraten Tigrimque Romanas aquilas ostentaret: ibi cum immortali sui nomine clarissima patriæ tropæa positurus; Indias etiam, si fata siverint, penetraturus. In has belli cogitationes intentus, incertosque mortalitatis casus reputans, quantùm potuit, reipublicæ consuluit; providitque ut maneret Urbis felicitas, cœptaque in ejus splendorem opera absolverentur. Par circa provincias Principis caritas; cùmque Neratium Priscum, virum quem hæc ætas virtutis laude et juris scientiâ summum tulit, alloqueretur: "Commendo tibi,"[6] inquit, "provincias, si quid

[1] *Jam Pacorus.* Quamdam Pacori cum Decebalo societatem vidimus supra ad A. U. C. 857. Secuta hostilia, quorum memoria periit. Id tantùm superest, quod habet Suidas in verbo ἐπίκλημα.

[2] *Diadema imponere.* Dio, LXVIII. p. 778.

[3] *Et Neronis.* Vide supra Annal. XVI. 23. et Suppl. Annal. XVI. 37.

[4] *A Ventidio.* Supra Hist. V. 9.

[5] *Paternis victoriis.* Vide supra Append. Chronol. ad A. U. C. 828.

[6] *Commendo tibi.* Spartianus in Hadriano. cap. 4.

" mihi fataliter contigerit." Ubi cuncta disposita sunt, vota suscepit[1] Princeps, ut Dii bellum prosperarent; senatus populusque Romanus, ut periculis immunem, salvumque, Principem optimum reducerent; additaque Trajano patri cœlestis religio,[2] ut filium ardua tentantem protegeret. Mox Trajanus profectus est,[3] comitibus Plotinâ, quæ numquam à marito discessit, et Matidiâ, cujus mater, Marciana, soror Principis, expletâ mortalitate, Deûm honores receperat.[4] Hadrianus, Plotinæ favore,[5] inter legatos adscitus.

Cùm id bellum moras pateretur, iter Trajanus ita instituit, ut in provinciarum utilitatem cederet: multasque invisit. Postquàm Athenas advênit, ei occurrêre Parthorum legati.[6] Auditâ Trajani profectione, Chosroes, territus quòd minis facta tam citò instarent, belloque invalidus, hos miserat, " ut pacem orarent; Armeniam " peterent pro Parthamasiride, qui et ipse Pacori erat filius; " nuntiarentque Exedarem à se regno esse pulsum, quòd adversùs " Romanos et Parthos æquè indigne se gereret." Legati, oblatis muneribus, regis mandata exposuere. Trajanus munera rejecit; idque tantùm respondit: " Amicitiam operibus, non verbis, æsti- " mari: se Syriam mox petiturum: ibique quid facto opus consul- " turum."[7]

[1] *Vota suscepit.* In aureo nummo Cimelii Regii, IMP. CAES. NER. TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. caput laureatum Trajani. In adversâ parte, P. M. TR. P. COS. VI. P. P. SPQR. VOTA SVSCEPTA. Trajanus togatus cum senatore togato ante aram sacrificat.

[2] *Trajano patri cœlestis religio.* Fuit in Museo Collegii Ludovici Magni nummus argenteus IMP. TRAIANO O. AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. VI. P. P. caput laureatum Trajani. In adversâ parte, DIVVS PATER TRAIANVS. Sedet in sellâ curuli, nudo capite, cum hastâ et paterâ. In alio nummo argenteo ejusdem Musei, IMP. TRAIANO AVG. DAC. P. M. TR. P. COS. VI. P. P. caput Trajani laureatum. In posticâ parte, DIVI NERVA ET TRAIANVS PAT. capita duo adversa, Nervæ Augusti laureatum, Trajani patris nudum.

[3] *Trajanus profectus est.* In nummo aureo Cimelii Regii eadem quæ in superioribus nummis inscriptio. In adversâ parte, PROFECTIO AVGVSTI. Trajanus sedet in equo, præeunte uno milite, tribus subsequentibus.

[4] *Deûm honores receperat.* In nummo aureo Cimelii Regii, DIVA. AVGVSTA MARCIANA. caput Marcianæ. In adversâ parte, Aquila, CONSECRATIO. In eodem Cimelio nummus est argenteus, IMP. TRAIAN. AVG. GERM. DAC. COS. VI. P. P. MATIDIA AVG. Matidia, Marcianæ filia, dextrâ pateram tenet. In adversâ parte, DIVA AVGVSTA MARCIANA. caput Marcianæ.

[5] *Plotinæ favore.* Spartianus in Hadriano, cap. 4.

[6] *Parthorum legati.* Dio, LXVIII. p. 778.

[7] *Consulturum.* Dio, ibid. Hæc omnia omisit Moses Chorenensis: alia memorat de quodam Artase, quæ satis

Inde Asiâ, Lyciâ, locisque finitimis lustratis, flexit ad Ægyptum, ut turbatas res provinciæ mobilis et ventosæ, at ob Urbis annonam cautiùs coercendæ, componeret. Ibi hortantibus amicis ut de belli eventu consuleret Heliopolitanum Deum,[1] cujus responsa magnâ celebritate multisque experimentis comprobata ferebantur; Cæsar, ne qua humana fraus subesset veritus, priùs religionis fidem exploravit; misitque signatos codicillos,[2] ad quos sibi rescribi vellet. Deus jussit "afferri chartam, eamque signari puram, et "mitti." Stupuere plurimùm sacerdotes, qui conditionem codicillorum ignorabant. Hos verò maximâ cum admiratione Trajanus excepit, quòd ipse quoque puris tabulis cum Deo egisset. Tum quasi religionis certus, aliis codicillis conscriptis signatisque consulit "an Romam, perpetrato bello, rediturus sit." Vitem centurialem[3] Deus ex donariis, in æde dedicatis, deferri jussit, divisamque in partes sudario condi, ac proinde ferri. Obscurum responsum, nunc prout cuique sensus aut adulatio in varia tractum, pòst, cùm defuncti Trajani ossa Romam relata sunt, ambitiosè laudatum, Cæsar ad properandi necessitatem meliùs convertit. Itaque compositis Ægypti rebus, vicinos adiit Judæos,[4] gentemque inquietem, et fanatico impetu malisque ad atrocia semper pronam, compescuit; ne quid turbarum retro audiret, dum Armeniis Parthisque incumberet.

Inter has peregrinationes, cùm Hadrianus factus esset Athenarum princeps, quem Archontem vocant, mulier bicipitem fœtum[5] Romæ edidit. Aruspicum responso in Tiberim abjectus est. Felicior fuit mater, quæ Alexandriæ uno utero quinque liberos[6] genuit:

arguunt hujus scriptoris vanitatem, qui fermè totus est in incredibilibus.

[1] *Heliopolitanum Deum.* Heliopolis, urbs Ægypti Solis cultu percelebris. Hodieque dicitur *Ain el chams*, id est, oculus Solis. Fertur Jesum Christum hìc habitâsse, cùm in Ægypto commoratus est. Urbs illa non multùm distabat à fossâ, quâ Nilum et mare Rubrum Trajanus conjunxit, ut diximus supra ad A. U. C. 861.

[2] *Signatos codicillos.* Macrobius, Saturnal. I. 23.

[3] *Vitem centurialem.* Vitem fuisse insigne centurionum vidimus supra Annal. I. 23.

[4] *Judæos.* Quos Moses Chorenensis, Hist. Armeniac. II. 52. Palæstinos appellat.

[5] *Bicipitem fœtum.* Phlegon, *de Rebus mirabilib.* cap. 25.

[6] *Uno utero quinque liberos.* Phlegon, *de Rebus mirabilib.* cap. 29. In his liberis tres erant masculi, duæ fœminæ. Manet adhuc Ægypto vis illa fœtifica, à veteribus auctoribus sæpe laudata.

hos Trajanus suis sumtibus ali jussit. Eadem anno sequenti tres peperit.[1]

A. U. C. 866. J. C. 113.

L. Publicio Celso II. L. Clodio Priscino consulibus. Adsertâ per provincias tranquillitate, Trajanus Seleuciam venit.[2] Urbi proximus est mons Casius, quem placuit Cæsari conscendere, non modò ut excelso ejus è cacumine quartâ vigiliâ orientem per tenebras solem aspiceret,[3] brevique circumactu corporis diem noctemque pariter experiretur; sed major erat religio Jovem, summum loci numen, venerari; eique argentea vasa aliaque Dacicæ victoriæ monimenta sacrare. Pietatem Cæsaris carmine Græco[4] celebravit

[1] *Tres peperit.* Phlegon. ibid.

[2] *Seleuciam venit.* Dio, LXVIII. p. 778. Hæc est Seleucia Pieria, urbs Syriæ, nunc *Suveidia.* Ob Trajani adventum cusus est nummus, qui fuit olim collegii Ludovici Magni, ex ære minimo. ΑΥΤΟΚΡ. ΝΕΡ. ΤΡΑΙΑΝΟϹ ΑΡΙϹΤ. ΚΑΙ. ϹΕΒ. capite laureato. In adversâ parte, ϹΕΛΕΥΚΕΩΝ ΠΙΕΡΙΑϹ. Id est, *Seleucensium Syriæ Pieriæ.* Fulmen super mensâ positum. Sub mensâ, A. In alio nummo è Museo, P. de Vitry, ϹΕΛΕΥΚΕΩΝ ΠΙΕΡΙΑϹ. Mons Casius, in quo templum. Infra, ΖΕΥϹ ΚΑϹΙΟϹ. Ad latus Ι Θ, hoc est, *anno* XVI. tribuniciæ potestatis Trajani.

[3] *Solem aspiceret.* Plin. v. 22. Casius mons est Syriæ, cujus *altitudo per directum,* IV M *pass.* Plin. v. 22. Solem ex ejus cacumine quartâ vigiliâ aspici, non intelligendum de initio quartæ vigiliæ, id est, tribus horis ante solis exortum, sed circa finem quartæ vigiliæ, ut postulat montis altitudo.

[4] *Carmine Græco.* Epigramma hâc de re ab Hadriano scriptum memorat Suidas, verbo Κάσιον. Illud integrum ex Ms. Anthologiâ edidere Salmasius et Kusterus.

Ζηνὶ τόδ' Αἰνεάδης Κασίῳ Τραιανὸς ἄγαλμα
Κοίρανος ἀνθρώπων, κοιράνῳ ἀθανάτων
Ἄνθετο, δοιὰ λιτὰ πολυδαίδαλα, καὶ βοὸς οὔρου
Ἀσκητὸν χρυσῷ παμφανόωντι κέρας.
Ἔξαιτα προτέρης ἀπὸ ληΐδος, ἦμος ἀτειρὴς·
Πέρσεν ὑπερθύμους ᾧ ὑπὸ δουρὶ Γέτας.
Ἀλλὰ σὺ οἱ καὶ τήνδε, κελαινεφὲς, ἐγγυάλιξον
Κρῆναι εὐκλειῶς δῆριν Ἀχαιμενίην·
Ὄφρα τοι εἰσορόωντι διάνδιχα θυμὸν ἰαίνῃ
Δοιὰ, τὰ μὲν Γετέων σκῦλα, τὰ δ' Ἀρσακίδων.

Hadrianus, quem nulla umquam fugit placendi occasio. Inde Antiochiam[1] ventum. Ingens fuit ob receptum Principem urbis lætitia, sed in Christianorum luctum versa.

Supra memoravimus[2] Trajani literas, quibus Christianos quidem conquiri prohibitum. Id ultro indulserat Cæsaris clementia. At, si deferrentur et arguerentur, eos puniri jussum; quòd vetita esset externa quæque religio, ni à senatu probaretur. Ignatius,[3] Antiochiæ Christianorum antistes, difficilia tempora, quibus multi periere, erat elapsus, cùm, tamdem accusatus, coram Trajano sistere se jussus est. Is pervicax perstitit, seque *Theophorum* dicebat. Trajanus jubet "eum comprehendi, duci Romam " et in amphi-" theatro bestiis objici, ut populus Romanus *Theophori* spectaculo " fruatur."

Tum Cæsar ad belli curas conversus est. Eum convenit

Quod Latinè vertit eruditus Grotius.

" Æneades Casio Trajanus dona Tonanti
" Rex hominum regi dedicat ista Deûm.
" Uri grande bovis cornu quod bractea levit
" Aurea, prætereà stragula picta duo.
" De prædâ donata sibi, quo tempore victrix
" Ipsius indomitas perculit hasta Getas.
" At tu, summe pater, da nunc nova rursus ut illi
" Gloria Mavortis surgat Achæmenii;
" Ut coram positis spoliis lætere duobus
" Et Geticæ gentis, gentis et Arsaciæ."

[1] *Antiochiam.* Urbem Syriæ principem, nunc *Antakia.*

[2] *Supra memoravimus.* Ad A. U. C. 857.

[3] *Ignatius.* Vide Acta Sanctorum ad diem 1. Februarii, et Acta primorum Martyrum sincera et selecta, ab erudito Ruinart edita. Peccant tamen vel sincera illa Acta, dum Ignatium passum esse anno quarto Trajani, vel consulibus Surâ et Senecione II. Hæc vitiosa sunt, cùm compertum sit A. U. C. 855. Trajanum non fuisse in Oriente, sed in Daciâ, ubi Decebalum profligabat. Inde placuit eruditis viris pro *Surâ et Senecione II.* emendare *Surâ III. et Senecione IV.* qui quidem annus est U. C. 860. Favet Joannes Malela, Antiochenus, Libr. x. Chronic. Is enim ait Trajanum Antiochiam venisse mense Audynæo, sive Januario, die septimâ, feriâ quintâ, horâ quartâ matutinâ. Κατῆλθεν ὁ βασιλεὺς Τραϊανὸς ἀπὸ Δάφνης, καὶ εἰσῆλθεν ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας . . . μηνὶ Αὐδυνέῳ, τῷ καὶ Ἰανουαρίῳ, ἑβδόμῃ, ἡμέρᾳ έ, ὥρᾳ ἡμερινῇ δ'. Hoc enim tantùm anno 860. dies Januarii septima in feriam quintam incidit sub Trajani principatu. Nihilominus, cùm Malela vanus sit et fabulosus scriptor, mors Ignatii in annum 866. fuit differenda, cùm Trajanus Antiochiam venit Armenios Parthosque bello petiturus.

Arbandes, Abgari Arabum regis[1] filius. Pater, qui regnum magnâ pecuniæ summâ à Pacoro redemerat,[2] fidem exuere nondum audebat: cupidus tamen gratiam apud Trajanum occupandi, filium præmiserat, qui munera et obsequia deferret. Juvenem, vultu formosum,[3] procerum corpore, ætate florentem, multâ cum humanitate Cæsar excepit; amicè tantùm questus, quòd ad legationis officia, non in belli et periculorum societatem venisset; ejusque inaurem attrectans, (illi enim gentili de more perforatæ aures, et aureis inauribus onustæ) "hanc tibi,"[4] inquit, "libenter avellerem, "ut in posterum non hoc cultu, sed armis, Romanum Imperatorem adeas." Alia addidit filio patrique grata.

Dein Antiochiâ profectus est cum valido exercitu: geminus ei erat,[5] alter legionum, alter sociorum: ingens insuper auxiliarium copia, et multi in numeros relati. Armeniam primùm petiit. Ut ejus finibus propinquavit, undique in occursum et venerationem adcucurrere vicini satrapæ regesque,[6] sua quisque offerentes munera, et si quid haberent singularitate curiosum ostentantes. Hæc inter visus equus,[7] doctus anteriora genua flectere, cervicemque pedibus ejus, qui prope aderat, submittere. Dum fervent salutantûm officia, Parthamasiris, adversùs ingruentem belli procellam impotens, literas ad Trajanum misit,[8] usurpato regis nomine. Nihil ei rescriptum. Alteras, omisso regis titulo, scripsit; petiitque ad se mitti Marcum Junium, Cappadociæ præsidem, quîcum ageret. Trajanus, Junii filio eum adire jusso, ipse Samosata proficiscitur,[9] quibus citra pugnam potitus est. Mox, ne Parthamasiris nectendo moras illuderet, magnis itineribus indefensam Armeniam penetrat: captisque Satalis,[10] Anchialum, Heniocho-

[1] *Abgari Arabum regis.* Jam supra Annal. XII. 12. Arabum nomine designatum vidimus regnum Osroenæ, quod Abgarus occupabat.

[2] *A Pacoro redemerat.* Suidas in verbo Ὠνητή.

[3] *Vultu formosum.* Suidas in verbo Ἄκρα. Dio, LXVIII. p. 780.

[4] *Hanc tibi.* Suidas in verbo Ἐλλόβια.

[5] *Geminus ei erat.* Suidas in verbo Κατάλογος ex Æliano.

[6] *Satrapæ regesque.* Dio, LVIII. p. 779.

[7] *Visus equus.* Dio, ibid.

[8] *Ad Trajanum misit.* Dio, ibid.

[9] *Samosata proficiscitur.* Samosata, urbs Commagenes, Euphrati proxima, nunc *Simsat.*

[10] *Satalis.* Satala, urbs Armeniæ minoris, nunc *Arzingan.*

rum et Machelonum [1] regem, ob fidem, donis remunerat.[2] Deinde occupat Elegiam:[3] ibi munita castra; dataque Parthamasiridi Cæsarem adeundi copia. Is, intrà castra pro tribunali admissus, Trajanum salutat. Nihil autem humile, nihil abjectum reputans, dum regnum obtineat, diadema capiti detrahit: eoque ante Cæsaris pedes posito, stat silens et venerabundus, ejus jussa opperiens. Miles, lætus videre Arsacidarum sanguinem, Pacori filium, Chosrois fratre genitum, quasi captivum, ante Romanam majestatem demissum, ingenti clamore Trajanum, ut victo hoste profligatoque bello, imperatorem consalutat. Improviso tumultu horret Parthamasiris, eumque sui injuriam interpretatus, fugam trepidus circumspicit. At se undique cinctum milite intuens, hæret, et deprecatur "ne in tantâ turbâ eloqui cogatur." In Principis tabernaculum deducitur; regnumque orat: sed nihil impetrat; certo Cæsare Armeniam Romano imperio continere, dum Parthico bello distineretur.

Parthamasiris, nullâ regni spe subnixus, irâque infremens, è tabernaculo exilit. Jam castrorum medium attigerat, cùm illum arcessi jubet Trajanus,[4] ne, si inauditus recederet, quæ inter ipsos secretò erant agitata, falsis rumoribus corrumperentur. Itaque iterum conscenso tribunali, imperat Parthamasiridem adstare, et, prout libitum, causam orare. Is adhuc irâ et amissi regni desiderio incensus, in libera prorumpit verba: "Se non victum, non captum "bello: sed sponte venisse, ratum apud Principes inviolatam esse "Principum dignitatem: nec se aut nova, aut indebita, petere. "Idem à Nerone Tiridati datum; prioresque Cæsares cum Arsa-"cidis non ut hostes, sed ut amicos egisse. Se primum esse "delectum, ut per sui contumeliam in regum injurias iretur." Trajanus, libertate haud offensus, sed dignitatis retinens, respondit: "Eam esse populi Romani æquitatem, ut neminem lædat: eam

[1] *Heniochorum et Machelonum.* Heniochi et Machelones australem oram tenebant maris Pontici, versùs Orientem, ubi nunc *Issancti* et *Guria.* Australes magis erant Machelones. De Anchialo vide Arrianum in Periplo Ponti Euxini, p. 7 et 11.

[2] *Donis remunerat.* Dio, LXVIII. p. 779.

[3] *Occupat Elegiam.* Elegia, urbs Armeniæ in Sophene, nunc *Ilija*, trans Euphratem.

[4] *Arcessi jubet Trajanus.* Dio, LXVIII. p. 780.

" majestatem, ut nec reges despiciat, nec timeat. A Pompeio " prioribusque Cæsaribus Armeniam regibus permissam, quòd id " tunc tranquillitati publicæ expediret. Nunc Chosroem amicitiæ " fœdera violâsse; datisque Armeniæ regibus, dominationis " Romanæ jura perfregisse: ea se sarta tectaque velle; et in " posterum non regnum, sed provinciam fore Armeniam. Sibi " autem sacra esse gentium jura: nec Parthamasiridem suis in " castris captivum attineri. Quò vellet, abiret; Parthique, qui " eum erant comitati, sequerentur." Armenii autem, qui cum eo venerant, cùm et ipsi, ut et eorum patria, pars essent imperii Romani, manere jussi sunt. Parthamasiridi additi equites,[1] qui eum ducerent, ne fortè dum discederet, turbas seditionesve machinaretur.

Tum reliqua Armeniæ occupata: vicini reges in fidem recepti, aut, si repugnavere, non præliis, sed auctoritate, in ditionem redacti. Castris præsidiisque munitâ provinciâ, Trajanus Edessam profectus est,[2] ut Parthicum bellum disponeret. Abgarus, qui, missis sæpe legatis et muneribus, amicitiam ejus coluerat, ei occurrit; obtulitque[3] ducentos quinquaginta equos, totidem loricas atque ephippia, et sexaginta millia telorum. Tres tantùm loricas accepit Trajanus; cetera remisit, sponte indulgens Abgaro, quòd non priùs in ejus conspectum venisset. Inde Edessam ingressus est. Magna fuit ob ejus adventum lætitia. In convivio rex filium suum barbarico de more saltantem induxit;[4] regnumque, quod à Parthis, ut jam retuli, redemerat, Principi ultro offerebat, in obsequia eò effusior, quò serior.

Interim Ignatius, quem supra memoravi Romam pervenerat. Cùm instaret ludorum finis, XIII. Kal. Januarias[5] leonibus objectus est, statimque discerptus; mortis, quàm hominum vulgus vitæ, avidior. Non in Urbe tantùm, sed in provinciis visa eadem

[1] *Additi equites.* Dio, ibid.
[2] *Edessam profectus est.* Dio, ibid. Edessa, urbs princeps Osroenæ, in Mesopotamiâ, nunc *Orfa*.
[3] *Obtulitque.* Suidas in verbis Αὔγαρος et Ἔδεσσα.
[4] *Saltantem induxit.* Dio, LXVIII. p. 780.
[5] XIII. *Kal. Januarias.* Die 20. Decembris, quo festa Sigillaria celebrabantur. Acta S. Ignatii. In veteri Kalendario Herwartiano, XIII. KAL. IANVARII MVNVS KANDIDA: id est, *munus candidatorum.* De Sigillariis autem festis vide Macrob. Saturnal. I. 10.

Christianorum alacritas; iisque profuit. Puduit enim morte punire, quibus volupe erat mori. Sic restincta, quæ adversùs Christianos efferbuerant, odia: cùmque Tiberianus,[1] Judææ præses, Trajano scripsisset, se in eos animadvertendo esse imparem, quòd sponte lætique supplicia provocarent, Cæsar prudentiâ simul et clementiâ inutiles pœnas prohibuit.

A. U. C. 867. J. C. 114.

Q. Ninnio Hastâ, P. Manilio Vopisco consulibus. Præter lætos receptæ Armeniæ nuntios, forum et columna,[2] splendidissima artium miracula recens absoluta, Urbem gratissimo spectaculo recreabant. Consentientibus senatûs et populi votis dedicata sunt; cunctique jactabant "terram tristi pyramidum mole non obrui, nec "peregrinas obeliscorum formas operosiùs, quàm gloriosiùs, osten- "tari: tamdem Romam suis artibus victoriarumque suarum moni- "mentis splendescere, et supra quidquid prisca ætas prædicavit "evehi." Iterum Principi additum est *Optimi* cognomentum;[3] rarâ et majore, quàm antè, gloriâ; cùm præproperæ laudis toties populos pœnituerit, puduerit Principes. At idem erat post tot annos Urbis sensus, eadem Principis virtus. Pace belloque inclaruerat. Novum decus ex Parthicis rebus accessit.

Dum bellum per superiorem annum in Armeniâ flagrabat, Mannus, Arabiæ, quæ Mesopotamiæ contermina est, rex,[4] et Sporaces, Anthemusiæ phylarchus[5] (id ibi nomen regibus), seu fide in Parthos, seu ob incertos belli eventus ambigui, neque Trajanum adierant, neque legatos miserant. Eorum quoque exem-

[1] *Cùmque Tiberianus.* Suidas in verbo Τραϊανός.

[2] *Forum et columna.* De quibus dictum supra ad A. U. C. 861. cùm inchoata sunt opera.

[3] *Optimi cognomentum.* Dio, LXVIII. p. 781. Huc quoque spectat nummus ex ære magno, qui fuit in Museo Collegii Ludovici Magni, IMP. CAES. NER. TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. VI. P. P. caput Trajani laureatum. In adversâ parte, SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS. Dea stans tenet dextrâ caduceum, sinistrâ cornu copiæ. Alios ejusmodi nummos cum iisdem inscriptionibus habet Museum Theupolitanum, in quibus columna Trajana, vel Victoria, vel tropæa exhibentur.

[4] *Mannus, Arabiæ, rex.* Dio, LXVIII. p. 780. Parti Arabiæ desertæ imperabat Mannus, quæ etiam trans Euphratem erat diffusa.

[5] *Sporaces, Anthemusiæ phylarchus.* Dio, ibid. Anthemusia regio fuit Mesopotamiæ; ibi urbs Anthemusias inter Edessam, nunc *Orfa*, et Batnas Sarugi, nunc *Serug*.

plum secutus Manisarus[1], licèt intestinis cum Chosroe dissidiis Armeniam Mesopotamiamque occupâsset, tuncque eos inter vigerent hostilia. At ubi audiere Cæsarem, Mesopotamiam ingressum, ad Abgarum venisse, statim misere, qui de pace componerent. Manisarus se regionibus, quas occupaverat, cessurum pollicebatur. Respondit Cæsar: "Veniret ipse, fidemque factis,[2] non verbis, "probaret." Suspectus magis Mannus, quòd copias Mebarsapi, Adiabenes regi, subministrâsset. At Cæsaris diligentiâ fuerant interceptæ. Ne aut societate, aut tempore, valescerent, visum satius esse eorum obsequia imperare, quàm expectare. Itaque Trajanus, suadente Abgaro, Anthemusiam profectus est, ut inde Adiabenen peteret.

Certus autem longinqua in primis bella imperatoris exemplo et militari disciplinâ profligari, pedes cum exercitu incedebat, tranabatque flumina: militari victu, lardo, caseo, poscâ [3] contentus. Si movenda erant castra, ipse instruere exercitum, ordinesque pro locorum temporumque varietate disponere: idemtidem falsos etiam rumores spargere,[4] ut vigil et impiger miles bellum cautè capesseret. Cùm in exercitu nihil esset vagum, nihil solutum, ducesque Cæsaris exempla æmularentur, quidquid armis petitum, cessit. Capta Anthemusia: adquisita Arabia.[5] Lusius Quietus, bello Dacico clarus,[6] Singara[7] aliaque Mesopotamiæ oppida citra pugnam potitus est. Nisibin,[8] urbem validissimam, Batnasque[9] Cæsar expugnavit. Tum cùm ultra Euphratem victrices aquilæ dominarentur, regnaque, Parthici imperii decora et auxilia, parere

[1] *Manisarus.* Dio, LXVIII. p. 781. Ad hunc regem eruditus Corsinus nummum argenteum retulit: at incertæ est scripturæ: immo non Minisari nomen, sed ΑΔΙΝΝΙΓΑΟ potiùs legitur. Vide eruditum Frœlich, *Dubia de Minnisari aliorumque Armeniæ regum nummis,* p. 5 et seq.

[2] *Fidemque factis.* Dio, ibid.

[3] *Caseo, poscâ.* Spartianus in Hadrian. cap. 10. Posca, potio erat aquâ et aceto mista.

[4] *Falsos etiam rumores spargere.* Suidas, in verbo Προσκόπων. Dio, LXVIII. p. 781.

[5] *Adquisita Arabia.* Arabiam Petræam, partemque Arabiæ Felicis adquisitam, duce Corn. Palmâ, vidimus supra ad annum U. C. 858. Partem Orientalem Arabiæ Felicis nunc adquisivit Trajanus.

[6] *Bello Dacico clarus.* Vide supra ad A. U. C. 855.

[7] *Singara.* Dio, LXVIII. p. 781. Singara, urbs Mesopotamiæ, nunc *Sinjar.*

[8] *Nisibin.* Dio, ibid. Nisibis, urbs Mesopotamiæ, nunc *Nesibin,* vel *Nesbin.*

[9] *Batnasque.* Dio, LXVIII. p. 781 Βάτνας. Malè interpres Latinus vertit, *captis Batanis.* Trans Tigrin fuere Batana. Batnæ autem, urbs Mesopotamiæ, nunc *Serug.*

essent coacta, Cæsar *Parthicus* appellatus est.[1] Gloriosum quidem nomen; sed ei lætum magis[2] nomen *Optimi:* quòd in illo bellicæ tantùm virtutis laus erat: in hoc autem, præter animi morumque commendationem, se amare populum, se à populo redamari audiebat.

A. U. C. 868. J. C. 115.

L. VIPSTANIO Messalâ, M. Vergiliano Pedone consulibus. In Oriente summa erat Romani nominis claritas; in Urbe abundantia et opes. Has amplificaverant Dacia, et Pannonia[3] metallorum feraces. Auro, argento, æreque effossis, quod fuit monetæ,[4]

[1] *Parthicus appellatus est.* Dio, ibid. Tum frequens fuit in nummis *Parthici* cognomen. Sit satis unum ex argento appellâsse, qui fuit in Museo Collegii Ludovici Magni, IMP. CAES. NER. TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. caput laureatum Trajani. In adversâ parte, PARTHICO P. M. TR. P. COS. VI. P. P. SPQR. Dea stat cum hastâ, dextrâ radium tenet, quo orbem terrarum ad pedes positum ostendit. PROVID. Id est, *Providentia* Cæsaris.

[2] *Lætum magis.* Dio, ibid.

[3] *Dacia, et Pannonia.* In utrâque provinciâ sunt adhuc uberrimæ fodinæ.

[4] *Quod fuit monetæ.* Dio, LXVIII. p. 777. Huc quoque pertinet nummus ex ære minimo, qui fuit in Museo Collegii Ludovici Magni, IMP. TRAIANO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. VI. P. P. caput laureatum Trajani. In adversâ parte, METALLI VLPIANI PANN. Id est, *Pannonici* Dea Moneta, cum librâ et cornu copiæ. Insignes autem sunt tres bases, Romæ ad S. Clementem effossæ anno J. C. 1585.

HERCVLI AVG

SACR

FELIX AVG. LIB. OPTIO ET

EXACTOR AVRI ARG. AERIS

ITEM SIGNAT. SVPPOSTORES

MALLIATORES MONETAE CAESARIS. N.

SIGNATORES SVPPOSTORES MALLIATORES

PVDENS LIB. SATYRVS LIB. GORGIAS LIB.

Cetera nomina omiserim, quæ vide apud Gruterum, *Inscript. Antiq.* p. 170. In fine scriptum:

D. V. K. FEB. D. S. D. D.

aut usu detritum, aut fraude adulteratum, aut avaritiâ clausum, reparatum est; versæque in victoriarum monimenta divitiæ,

L. VIPSTANIO MESSALLA. M. VERGILIANO PE-
DONE COS.

In alterâ basi,

FORTUNAE AVG.
SACR
OFFICINATORES MONETAE
AVRARIAE ARGENTARIAE
CAESAR. N.
FELIX LIB. OPTIO ET EXACTOR
AVRI ARGENTI AERIS
VRBANVS LIB. OPTIO
LACHES LIB. OFF
LYSIMACHVS LIB. ITEM
OPTATVS LIB. IT.
STOLVS LIB. IT.

Cetera nomina vide apud Gruterum, p. 74. Sed multa in hâc Inscriptione describendâ peccavit, quæ ex Mss. Sirmondi schedis emendavi. Et ne ulla sit difficultas, adverte: Laches, lib. off. id est, *Laches libertus officinator*. Lysimachus libertus item, id est, *officinator;* et sic de ceteris.

In fine,

D. S. D. D. DEDICAT. V. KAL. FEBR.
L. VIPSTANIO MESSALLA M. VERGILIANO PE-
DONE COS.

In tertiâ basi,

APOLLINI AVG. SAC.
FELIX AVG. LIB. OPTIO ET EXACTOR
AVRI. ARGENTI. ET AERIS

Cæsaris virtute et providentiâ partæ. Talibus monimentis materiam continuò suppeditabant, qui ex Oriente afferebantur, nuntii. Simul crescebat amor Principis, qui tot se objectabat periculis. In Urbe, in provinciis vota pro ejus incolumitate suscepta; et, ut præsens semper foret pater patriæ, passim positæ ejus imagines.

Ipse interim per domitas gentes Romanam dominationem firmatum ibat. Parthamasiride occiso,[1] Armeniâ et Mesopotamiâ[2] in potestatem populi Romani redactis, capta et Parthia:[3] Cardueni[4] Medi, Mardique[5] occupati: Iberorum, Sauromatarum, Bosporanorum, Arabum, Osroenorum, Colchorumque reges in fidem accepti.[6] Et ut Oriens intelligeret Romanos non capere terras, sed injurias ulcisci, et pacatum orbem velle, Trajanus terras victoriis partas diribuit, regesque imposuit, qui auctoritate populi Romani jura populis dicerent. Magnifica semper scena, lætissima fuit, cùm in hostili antè solo, procul à priscis imperii finibus, præsente victore exercitu, visi sunt tres reges,[7] nudo capite

Quartam basim Victoriæ inscriptam, sed mutilam, videre est apud eruditum Muratori, Inscript. Antiq. p. 319. n. 2.

[1] *Parthamasiride occiso.* Corruptè Eutropius, Libr. VIII. *Pharnace Syrio occiso.*

[2] *Armeniâ et Mesopotamiâ.* Breviter Eutropius, Libr. VIII. *Armeniam, quam occupaverant Parthi, recepit.* At egregius, et hâc in re præstantissimus est nummus ex ære magno, qui fuit in Museo Collegii Ludovici Magni, IMP. CAES. NER. TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTHICO P. M. TR. P. COS. VI. P. P. caput Trajani laureatum. ARMENIA ET MESOPOTAMIA IN POTESTATEM P. R. REDACTAE S. C. Stat Imperator paludatus, dextrâ hastam, sinistrâ scipionem Imperatorium tenet, inter amnes duos humi jacentes, Tigrin et Euphratem, intermediamque provinciam, jacentem quoque, et manus post terga revinctam, cui in capite tiara Armena est.

[3] *Capta et Parthia.* In aureo nummo Cimelii Regii, IMP. CAES. NER. TRAIAN. OPTIM. AVG. GER. DAC. PARTHICO. caput Trajani laureatum. In adversâ parte, P. M. TR. P. COS. VI. P. P. SPQR. Tropæum cum captivis. Infra, PARTHIA CAPTA.

[4] *Cardueni.* Rufus Festus, in Breviario. Nunc *Kurdistan.* A Plinio, v. 15. appellantur *Cordueni.*

[5] *Medi, Mardique.* Corruptè Eutropius, Libr. VIII. *Marchomedos occupavit.* Medi, nunc *Aderbigian,* Mardi nunc *Deilem,* mari Caspio proximi.

[6] *In fidem accepti.* Eutropius, Libr. VIII. Idem habet Cassiodorus in Chronico; sed perperam id retulit sub consulibus Commodo et Cereali.

[7] *Visi sunt tres reges.* Quâ de re cusus nummus ex ære magno, qui fuit in Museo Collegii Ludovici Magni, IMP. CAES. NER. TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTHICO P. M. TR. P. COS. VI. P. P. caput laureatum Trajani. In adversâ parte, REGNA ADSIGNATA. Trajanus in tribunali sedet laureatus, cui adstant Romani duo. Ante tribunal stant tres reges, quibus regna à Trajano adsignantur. Infra, S C. Qui sint tres illi reges, quibus adsignata regna, haud ita compertum est. Julianum quidem Apsilis regem à Trajano esse datum memorat Arrianus, in Periplo Ponti Euxini, p. 12. Rex quoque Albanis datus, Eutrop. Libr. VIII.

supplices, Cæsaris jussa excipere: iis obsequia professis adsignata regna.

Tum placuit Cæsari eorum fidem absentiâ experiri: simul mens erat imperii rebus propiùs consulere, ut, cùm cuncta forent tuta, bello Parthico finem audentior imponeret. Itaque destinavit hyemem Antiochiæ agere. Ut eam urbem, Syriæ caput, repetiit, illuc undique confluxit infinita hominum multitudo: alii ut publicas privatasque res, alii ut externas, tractarent: multi ut optimum Principem, tantâ victoriarum famâ præfulgidum spectarent et venerarentur. Pedo quoque consul Româ advenit. Aderat et ingens militum copia. Ne iis quidem temporibus, quibus valuit Oriens, umquam fuerat Antiochiæ tam magna hominum vis, tanta imperii majestas. Splendida lætaque urbis facies momento funeribus et luctu mutata. Præcessere quidem fulmina, tonitrua, et insolita ventorum procella, haud credita tamen tantorum malorum prænuntia.

His autem sopitis, a. d. decimum Kal. Januarias[1] ante diluculum auditus repentè terribilis sonus; simul intumescit, tremitque terra: nutantia hinc inde mœnia tectaque attolluntur: mox pondere depressa et mutuo occursu arietantia, horribili cum fragore columnis, trabibus, lateribus, saxisque crepitantibus, ruinas per vacuum etiam viarum arearumque spargunt. Avulsæ quoque radicitùs arbores sursum vibratæ subsultant. Hos inter strepitus tam densa cooritur pulveris nubes, ut nec videre, nec loqui, nec audire quisquam valeat. Interim immensa hominum vis exanimatur: alii sub tectis oppressi; alii, dum tentant fugere, multiplici ruinâ elisi, aut obruti. Triste in hâc strage subsidium mors. Sors enim tristior hos manet, quos parte tantùm corporis obtritos premunt columnarum trunci, trabiumve aut saxorum fragmina, mortis certos, in tormenta vivaces. Dies multos, multas noctes duraverat horrendus ille motus, cùm tandem resedit. Tum visi, qui evaserant: pauci quidem incolumes, multi cruribus brachiisve

[1] *A. d. decimum Kal. Januarias.* Die 23. Decembris. Joannes Malela scripsit diem 13. feriâ primâ. Certè emendandum die 23. Hoc enim anno dies 23. erat feria prima: ac dies erat feria quinta. Horrendum illum terræ motum fusè narrat Dio, LXVIII. p. 781. 782 et 783.

fractis, alii rupto capite, alii sanguinem evomebant: hos inter fuit Pedo consul, et paulo pòst extinctus. Ut oppressis, si qui adhuc viverent, subveniretur, mota urbis rudera. Dum fervet flebilis labor, audita unius mulieris querula vox, quæ se et infantem lacte suo pasta, unà cum infante eruta est incolumis. Ceterorum reperta tantùm cadavera, præter tenellum puerum mortuæ matris ubera adhuc sugentem. Unicum fuit tantæ cladis solatium servatus Trajanus. Ubi primùm terra intremuit, per fenestram ex ædibus evasit; occurritque vir corporis vi et proceritate insignis, qui eum levissimo tantùm vulnere saucium foras eduxit. Dum duravit motus, in Circo sub dio egit.

Extra urbem sævierat tremor; multæque urbes[1] afflictæ aut versæ. Casius mons, Antiochiæ imminens, ita concussus est, ut inclinata ejus culmina novam ruinam minitarentur. Alii montes subsedêre: emissi novi aquarum rivi: siccata veterum loca.

A. U. C. 869. J. C. 116.

L. ÆLIO Lamiâ, Æliano Vetere consulibus. Provisis, quæ restituendæ Antiochiæ sublevandisque miseris erant opportuna, Cæsar bellum Parthicum eò acriùs repetiit, quò, breve et incertum vitæ expertus, citò parandæ immortalitatis cupidine flagrantior. Superiore anno, antequàm Antiochiam proficisceretur, cùm summa esset circa Tigrin lignorum raritas, jusserat apud Nisibim, ubi magna erat eorum copia, naves fabricari, ita tamen paratas, ut ob faciliorem usum et conjungi et dissolvi possent.[2] Hæ cùm fuissent structæ, plaustris comportatæ sunt, ut ad Gordyæos montes[3] Tigris ponte jungeretur. Adversa ripa barbaris erat insessa: eorum vim infringere opus fuit. At cùm maximus esset navium numerus, ingensque Romanus exercitus, pars naves gravis armaturæ milite et sagittariis plenas in barbaros dirigunt, pars per diversa loca trajectum minantur: simul alii mirâ cum alacritate pontem instruunt. Consternati barbari tantâ navium multitudine, maximè

[1] *Multæque urbes.* Dio, LXVIII. p. 781.

[2] *Dissolvi possent.* Dio, LXVIII. p. 783.

[3] *Gordyæos montes.* Dio, ibid. Ii montes nomen fecere regioni, quam appellamus *Kurdistan.*

in locis sylvarum nudis, et veriti ne invadantur, diffugiunt. Libero tum transmissu, Cæsar ineunte vere Adiabenen[1] ingreditur.

Cùm exercitus Adenystris[2] (munitissimum erat Adiabenes castellum) propinquâsset, Sentius, centurio, legatus Mebarsapi antè missus, et ab eo cum sociis perfidè detentus, inditisque vinclis, castello abditus, occasione usus est. Consilio cum suorum audacissimis inito, rumpit vincula, præsidii præfectum interficit; suisque in libertatem vindicatis, se ad exercitum recipit. Comite victoriâ, peragrata est Adiabene: et in ditionem redacta. Juvit invisere celeberrima Orientis loca, Ninon,[3] clarissimam quondam regum Assyriæ sedem, Gaugamela,[4] vicum Darii castris notum, et Arbela, queis æternam gloriam circumdedit Alexandri Magni victoria.

Inde per vastam hostium solitudinem Babylonem ventum.[5] Intestinis discordiis ita exhausti fuerant Parthi, ut ne conspectum quidem Romani militis sustinere auderent. Trajanus lustravit urbem, Chaldaicarum gentium olim caput, nunc Medorum Parthorumque invidiâ exinanitam, sed vel suis in ruderibus venerandam. Ædes adiit, in quibus Alexander mortalitatem exuerat. Cùm ei parentâsset, invisit aggerem,[6] opus, ut ferebatur, Semiramidis, altitudine pedum viginti quinque, latitudine pedum quinquaginta, longitudine ducentorum stadiorum: magnum veteris magnificentiæ monumentum. Vidit quoque lacum bituminis,[7] quo ferrumi-

[1] *Adiabenen.* Trans Tigrin Adiabene, nunc *the eastern part of Kurdistan.*

[2] *Adenystris.* Dio, LXVIII. p. 781. Quem locum occupaverit hoc castellum, incertum est.

[3] *Ninon.* Loco, in quo fuit urbs Ninus, aut Ninive, manet nomen *Nino*, ex adverso urbis *Mosul.*

[4] *Gaugamela.* Vicus fuit Assyriæ, Darii clade nobilissimus, sexcentis fermè stadiis, ab Arbelis, nunc *Erbil*, dissitus. Penes tamen Arbela mansit victoriæ nomen, quòd antè ignotus vicus Gaugamela, clarius verò oppidum Arbelá.

[5] *Babylonem ventum.* Dio, LXVIII. p. 783. Urbis omnium antiquissimæ manent adhuc rudera, locoque nomen *Babil*, ad Euphratem.

[6] *Invisit aggerem.* Suidas in verbo χῶμα. Ille ager post murum Babylonis fuit.

[7] *Lacum bituminis.* Dio, LXVIII. p. 783. Lacum illum R. P. Emmanuel à Sancto Alberto, ex ordine Carmelitarum discalceatorum, ante annum 1742. adiit. Lacus èst cis Tigrim, fluvioque proximus: distat ab urbe *Bagdad* tredecim dierum itinere: ejus ambitus est duorum circiter millium passuum. Plenus est bitumine, quod ardore Solis liquescit, noctu spissescit. Fons, unde erumpit, ebullire videtur. Mirum quanta vis aquaticorum animalium, dum immergunt, agglutinetur, ita ut numquam possit se expedire. Fertur leones, canes, aliasque feras, quæ prædâ trahuntur, capi. Id bitumen in na-

nati[1] Babylonis muri; specumque halitûs tam pestilentis,[2] ut quodque animalium et volucrum genus, vel tenuissimo ejus spiritu adflatum, exanimaretur.

Artis et naturæ mira speculatus, ad ingentia, quæ volvebat animo, consilia curas vertit. Destinaverat fossam ab Euphrate ad Tigrin perducere, ut, transvectis navibus, Tigrin ponte jungeret.[3] At Euphrate multò excelsiore comperto, quàm Tigri, consilio destitit, ne immissus Euphrates exhauriretur, tollereturque ejus navigatio. Itaque jussit naves machinis trahi; iisque per brevissimum Euphraten inter et Tigrin spatium deportatis, cùm Seleuciâ[4] priùs esset potitus, Ctesiphontem occupat.[5] Fugiente semper hoste, capta Chosrois filia, aureaque Arsacidarum sella,[6] tot regum regnorumque opibus superba. Trajanus, victor Parthorum, *imperator* consalutatus est,[7] iterumque *Parthicus* cognominatus. Trecenta quinquaginta millia passuum ultra Ctesiphontem adhuc progressus, Susam cepit,[8] veterem Persarum regiam.

Tantarum fortunarum nomina, Assyrii, Medi, Persæ, Parthique ditioni Romanæ accesserant. Cùm hæc Romam nuntiata, à

vium aliorumque operum usus adhuc impenditur. *Voyage Ms. du P. Emmanuel de S. Albert d' Alep en Perse.*

[1] *Ferruminati.* Plin. XXXV. 15. Suidas quoque in verbo Ἀδιαβηνή, ait hoc bitumen tantam firmitatem ædificiis afferre, ut cum coctis lateribus parvisque lapillis commixtum, quovis ferro validius evadat.

[2] *Specumque halitûs tam pestilentis.* Dio, LXVIII. p. 783. Suidas, ibid. Nec mirum cùm his in regionibus terræ et aquæ sulphureis aliisque diris vaporibus inficiantur, teste P. Emmanuele à S. Alberto, quem supra laudavi.

[3] *Ponte jungeret.* Dio, LXVIII. p. 784.

[4] *Seleuciâ.* Cis Tigrim est Seleucia, nunc *Al-Modaïn;* de quâ dictum est supra Annal. VI. 42.

[5] *Ctesiphontem occupat.* Ctesiphon fuit trans Tigrim fermè ex adverso Seleuciæ. Unde utrique loco nomen *Al-Modaïn*, id est, duæ urbes. Propriè tamen Ctesiphonti nomen nunc est *Soliman Pak.* Tunc Parthici regni caput erat Ctesiphon.

[6] *Aureaque Arsacidarum sella.* Spartianus in Hadrian. cap. 13. Manent adhuc inter Ctesiphontis ruinas veteris ædificii rudera, quibus nomen est *Takt-Kezra*, id est, solium Chosrois. Quàm magnifica fuerit Arsacidarum sella æstimare possumus ex Turcici Imperatoris solio, aureis columnis suffulto, et ex Mogolico solio, quod hâc nostrâ ætate Thamas-Kouli-Kan rapuit. Inde non mirum, si Parthi sellam illam ab Hadriano repetiere, et si posteà inter bella de eâ sit actum.

[7] *Imperator consalutatus est.* Dio, LXVIII. p. 784. Tunc cusus videtur nummus ex ære magno, qui fuit in Museo Collegii Ludovici Magni. IMP. CAES. NER. TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTHICO P. M. TR. P. COS. VI. P. P. caput laureatum Trajani. In adversâ parte, Trajanus cohortes alloquitur. Infra IMPERATOR. VIII. SC.

[8] *Susam cepit.* Auctor Dialogi Φιλοπάτριδος apud Lucianum, p. 1128. Susa, à Tithono, Memnonis patre, ædificata, iterum à Dario Hystaspis filio condita, nunc appellatur *Suster*.

senatu decretum est ut Trajanus triumphos, quotquot vellet, ageret.[1] At is propagandi imperii et augendæ famæ cupidior, voluit Persicum sinum et mare Rubrum[2] scrutari. Haud ingens ei classis, Cæsare tamen digna. Quinquaginta erant naves,[3] quarum quatuor, imperatoriis signis splendidæ, prætoriam navem funibus alligatam trahebant.[4] Hæc autem longitudine triremem, latitudine et altitudine onerarias naves, quanta maxima est vel Nicomedea,[5] vel Ægyptiaca,[6] æquabat. Ejus aplustria auro insignia, summoque in velo Trajani nomen et imperatoris tituli præfulgebant. Intus conclavia erant, quæ numero et ornatu Cæsaris fortunam decerent. Classis tres in partes divisa est, ne, si continuo ordine succederet, inter se allisis navibus, cursus interturbaretur. Appulit ad Mesenem,[7] Tigris insulam, in quâ regnabat Athambilus, qui se ultro ditioni Romanæ subdidit, et tributa se persoluturum spopondit. Cùm inde proveheretur classis, vi tempestatis, fluminis violentiâ, æstuque maris[8] ita conflictata est, ut summum in discrimen Trajanus foret adductus, ni, qui Characem,[9] oppidum Pasitigri[10] proximum, incolebant, parebantque Athambilo, eum perhumaniter excepissent.

Defunctus periculo, et audentior, Oceanum ingreditur.[11] Cùm in ejus naturam inquireret, vidit navem, quæ in Indiam cursum dirigebat. Olim lacrymas divo Julio excusserat visa Alexandri

[1] *Triumphos, quotquot vellet, ageret.* Dio, LXVIII. p. 784.

[2] *Mare Rubrum.* Dio, LXVIII. p. 784.

[3] *Quinquaginta erant naves.* Suidas in verbis Ναῦς et Ἀκροστόλια, ex Arriano.

[4] *Alligatam trahebant.* Sic et nos trahimus naves; quod dicimus, *to take a vessel in tow.*

[5] *Nicomedea.* Nicomedia, urbs Bithyniæ, nunc *Is Nikmid.*

[6] *Vel Ægyptiaca.* Quantæ essent Ægyptiacæ naves æstimare possumus ex Ms. Vindobonensi codice, qui sub Augusto Cæsare memorat Alexandrinam navem, quæ, præter frumentum aliasque merces, attulit vectores 1200. et obeliscum, cum base, altum pedes 87. Vide not. et emend. ad Dial. de Orat. cap. 18.

[7] *Ad Mesenem.* Dio, LXVIII. p. 784. Mesene, insula inter duos Tigris alveos comprehensa, nunc *Digel;* de quâ vide Plinium, VI. 27.

[8] *Æstuque maris.* Vadosa hæc ora, et reciproco mari infesta.

[9] *Characem.* Dio, LXVIII. p. 784. oppidum illud vocat τὸν Χάρακα τὸν Σπασίνου. Fuit Charax inter oppida *Hafar* et *Hesn Modhi.*

[10] *Pasitigri.* Tigris, *ubi remeavere aquæ* duorum alveorum, quos modò memoravimus, *Pasitigris appellatur.* Nec Tigris tantùm, sed Choaspes, Euphratesque longo tempore ab accolis agros rigantibus præclusus, Pasitigri deferuntur in mare. Plin. VI. 27.

[11] *Oceanum ingreditur.* Dio, LXVIII. p. 784. Oceanum intellige mare Rubrum.

Magni imago. Ipse Alexander inlacrymaverat, audito partem orbis terrarum, quam non vicisset, superesse. Trajanus, utrique par animo, virtute melior, suam tantùm ætatem queritur. "O si, "inquit, forem Juvenis, Indiam peterem."[1] Mox gloriæ impetu æstuans, populorum mores, vires, opesque sciscitatur: quæ sit cœli solique natura interrogat. Comperto tertiam hanc esse terrarum partem, numerosissimas gentes, incredibilem agrorum fertilitatem, infinitam opum copiam et varietatem, miram aeris salubritatem, alibi effœtam, hìc vegetam esse naturam, "beatum" pronuntiat "Alexandrum: se illo longiùs progressurum[2] fuisse, et ultimos "Orientis sinus scrutaturum." His cogitationibus plenus, literas ad senatum scribit, quibus quas vicerit gentes, quas victas velit significat.

At fortuna virtutis, quæ mortalium sortem supergreditur, semper invida, crudeles parabat ludos, et momento tot victorias funestare contendit. Amici victique reges, rebellionis turbine circumacti, undique conspirant: in præsidia apud se relicta, aut imposita, insurgunt. Alia pulsa, alia cæsa. Hæc audit Trajanus[3] longinquo in mari, procul à castris, cùm paucæ adessent naves, exigua militum manus: audit tamen interritus, nec umquam major visus. Hostium turbas, ut suas antè acies, dividit; mittitque Maximum, Lusium Quietum, Erucium Clarum, et Julium Alexandrum, expertos probatosque duces, qui rebelles comprimant, dum ipse petit Ctesiphontem, ut Parthos contineat. Nec adeò iniqua fuit sors, ut nihil opis relinqueret. Mansit enim Athambilo fides, magnumque fuit renaviganti Cæsari subsidium. Parthi quoque, seu terrore, seu impotentiâ, in ceterorum furorem non adacti. Cùm ferveret adhuc rebellionis æstus, Maximus prælio victus occubuit. Lusius Quietus, eum ultus, Nisibin recuperavit: mox Edessam petiit; infensusque Abgari perfidiæ, expugnatam

[1] *Indiam peterem.* Dio, ibid. Spurius quidem est et antiquariis ignotus nummus, quem ex Occone, viro sublestæ fidei, inter Trajani nummos retulit Mediobarbus, in quo legitur INDIA PROPR. Id est, *India, provincia populi Romani.* Consiliis tamen vastandæ Indiæ non abstinuit Trajanus, cùm, teste Eutropio, Libr. VIII. *in mari Rubro classem* instituerit, *ut per eam Indiæ fines vastaret.*

[2] *Progressurum.* Dio, ibid.

[3] *Audit Trajanus.* Trajanus, cùm hæc audiit, jam revehebatur. Dio, ibid.

urbem primùm direptioni permisit, deinde incendio abolevit. Anteà Erucius Clarus et Julius Alexander Seleuciam ceperant. Urbem, plebis urbanæ sexcentis millibus[1] potentem, ut exemplo et ostentui esset, delevere et incendêre.

Ex adverso Seleuciæ Cæsar Ctesiphontem tenebat; cunctaque ejus præsentiâ erant tranquilla. At ne, cùm abesset, Parthi nova molirentur, placuit iis regem imponere. Qui tum aderant Romani Parthique in ingentem planitiem convocati sunt. Structum ibi excelsum tribunal Cæsar conscendit: ante tribunal inter Romana signa stabat Parthamaspates.[2] Tum Cæsar orsus à Deûm favore, qui ipsum populumque Romanum ad id felicitatis evexerant, ut quidquid fuerat discordiarum continuo victoriarum cursu esset sedatum, paxque Romana ultra Euphratem atque Tigrin diffusa: Deos precatus est "ut Romam subditosque populos æternæ pacis "fœdere consociarent. Non sibi curæ esse immensos imperii "fines, infinitas opes, interminatam potentiam: at cordi esse orbis "pacem, securitatem, felicitatem. Hæc sua esse vota; hanc unam "se reputare gloriam, hanc solam cupere." Dein flexâ ad Parthos et Parthamaspaten oratione, illos fidei admonuit. "Discordiis "imperiorum ruinam, populorum exitium peti: testes ipsos esse, "qui antequàm victricibus Romanorum armis subderentur, intes- "tinis dissensionibus florentissimum suum imperium jam exinani- "verant. Excidio flammâque vastatam Seleuciam documento "esse quæ sors discordes rebellesque maneant." Parthamaspaten dein allocutus, eum ad humanitatem, clementiam, æquitatem, principatûsque curas hortatus est. "Iis virtutibus se Romæ, se "suis populis approbaret. Intelligeret tandem Oriens quantùm

[1] *Plebis urbanæ sexcentis millibus.* Plin. VI. 26. Inde intelligere est quantæ essent Orientis urbes. Et cùm tanta esset Seleucia, Ctesiphontis tamen vicinitate exhauriebatur. Quid ergò miramur in tantâ locorum longinquitate plebis multitudinem quæ Lutetiam et Londinum implet, dum duæ urbes, Seleucia et Ctesiphon, uno Tigri fluvio discretæ multo plus continuere. Apud Sinas adhuc videre est illam multitudinem, quâ Oriens olim inclaruit.

[2] *Stabat Parthamaspates.* Dio, LXVIII. p. 785. Illum exhibet nummus ex ære magno, qui fuit in Museo Collegii Ludovici Magni, IMP. CAES. NER. TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. PARTHICO P. M. TR. P. COS. VI. P. P. caput laureatum Trajani. In adversâ parte, REX PARTHIS DATVS. Imperator in suggesto sedens, adstante præfecto prætoriarum cohortium, per præconem infra stantem, declarat regem Parthorum eum, qui ante suggestum in genu procumbit.

"superbiæ præstet regnantûm modestia; ipseque experiretur "quanto dulcius sit amantibus, quàm servientibus, populis imperare." Tum per præconem regno regnique conditionibus pronuntiatis, Parthamaspates, flexo genu, supplicesque manus tendens, diadema, dignitatis insigne, accepit. Ab Urbe conditâ, et apud gentes quæ memoriâ hominum latiùs sunt dominatæ, nondum illuxerat tanta, tam speciosa dies, cùm ab extremâ Britanniâ ad Parthiam usque per quadragies centena millia passuum Cæsar jura diceret, regna diriberet. Tigris Romanæ dominationis terminus[1] institutus est.

Talem imperii felicitatem intervertere se posse rata est fanatica Judæorum gens.[2] Ingenio et calamitate ad furorem prona, animos sustulerat, Orientis motu inflata. Gliscere quoque cœperant oracula, miseris turbulentisve hominibus semper parata, quæ funesta diraque[3] imperio portendebant. Iis omnibus accensi, cùm undique terrarum et lucri cupidine et scelerum pœnâ sint dispersi, uno et eodem impetu per Cyrenaïcam provinciam,[4] Ægyptum, Cyprum insulam, et Mesopotamiam debacchantur. Quidquid ibi aut Romanum, aut Deorum religionibus imbutum, ut impium, prosternunt et discerpunt. Quanto plus audaciæ, tanto plus crudelitatis. In Cyrenaïcâ, duce Andræâ, eò ferociæ prorupere, ut ducenta viginti millia hominum horribilibus suppliciis ludibriisve absumserint. Pasti humana corpora, eorum redimiti visceribus, obliti sanguine, pellibus induti, furiati discurrunt, et interceptos aut à cervice serris medios dissecant, aut objiciunt bestiis, aut invicem pugnare et perire cogunt. Vastatâ Cyrenaïcâ, atrox illa procella per Ægyptum diffunditur, quam Lucuas dux jam cædibus fœdaverat. Effera magis per Cyprum insulam Artemionis rabies. Is urbem Salamina[5] subvertit, et ducenta quadraginta millia hominum

[1] *Tigris Romanæ dominationis terminus.* Rufus Festus, in Breviario.

[2] *Judæorum gens.* Dio, LXVIII. p. 786. Eusebius Hist. Eccles. IV. 2.

[3] *Funesta diraque.* Quas vaticinationes videre est in Dialogo, cui nomen est Φιλοπάτριδι, apud Lucianum, p. 1127.

[4] *Cyrenaïcam provinciam.* Ægypto proxima fuit Cyrenaïca, Occidentem versùs; ita dicta ab urbe Cyrene, nunc *Curin.*

[5] *Urbem Salamina.* Salamis, urbs Cypri clarissima posteà dicta Constantia, unde loco adhuc nomen *Costanza.*

internecione delevit. Eadem efferbuerat per Mesopotamiam atrocitas: sed à Lusio Quieto Judæorum excidio statim fuit oppressa. Nec tarda fuit ubique vindicta, ubi primùm à consternatione resipuere animi. Lupus, Ægypti præfectus, ipsique Ægyptii hanc pestem abolevere, et Judæorum, qui Alexandriæ agebant, sanguine fuit expiata. In Cypro insulâ, Martius Turbo, vindex sceleris missus, Judæos omnes interfecit; et in posterum statuta pœna, ut si quis hujus gentis homo Cyprum appelleret, tempestatis etiam vi delatus, capital foret. Ut repentè exortus, sic repentè oppressus furor ille Judaicus.

Dum tantis rerum conversionibus ludebat fortuna, lusit et natura singulari sexûs mutatione. Mulier, Laodiceæ nupta, vir evasit; et quæ modò erat et appellabatur Æteta, fuit et dictus est Ætetus.[1]

A. U. C. 870. J. C. 117.

Quinctio Nigro, C. Vipstanio Aproniano consulibus. Crebrescebant oracula, malorum prænuntia; ipsumque mensem Mesori[2] (id nomen apud Ægyptios Augusto mensi) feralem designabant. At publicam lætitiam in tanto imperii splendore nihil morabatur. Senatus, lectis, quas à Trajano missas memoravi,[3] literis, et cùm continuò aliæ adferrentur, quæ ne notas quidem nomine subactas gentes nuntiabant, decrevit "Principem de quotcumque provinciis "vellet triumphos acturum:"[4] arcum quoque[5] in ejus foro strui

[1] *Dictus est Ætetus.* Phlegon, *de Rebus mirabilibus*, cap. 9. se occulatum testem profitetur. Quantùm Romani delectarentur hermaphroditis testantur statuæ, quæ adhuc extant, et auctor Dialogi Φιλοπάτριδος, apud Lucianum, p. 1127.

[2] *Mensem Mesori.* Auctor Dialogi, modò laudati apud Lucianum, p. 1126. Hæc quidem oracula et apud Christianos serpebant. Nec mirum, et excusatione dignum. Quanto magis pii erant et miseri, tanto magis in credulitatem proni.

[3] *Memorari.* Sub anno superiore.

[4] *Triumphos acturum.* Dio, LXVIII. p. 784.

[5] *Arcum quoque.* Dio, ibid. Extant adhuc Romæ egregia hujus arcûs monimenta, quæ nunc spectantur in arcu Constantini. Inter viros, qui in bello Parthico inclaruere, insignis extat memoria Cn. Plætorii, quam quidem videre est apud Gruterum, p. 1096. n. 6. sed in multis mancam et corruptam. Ideo juvat eam emendatè ex ipsis Mss. Sirmondi schedis describere.

jussit, Parthicæ victoriæ monumentum, ut columnam, Dacicæ. Additum "ut senatus redeunti Principi longiùs, quàm solitum, "obviam procederet."

Cæsar autem, firmandæ dominationi intentus, Atrenos, qui in prioris anni motu rebellaverant, nec hostiles animos posuerant, exscindere, aut si ob insuperabilem locorum difficultatem deleri

CN. MARCIO

CN. F. GAL.

PLAETORIO CELERI

QVAEST. $\overline{\text{II}}$. VIR. 7. LEG. $\overline{\text{VII}}$.

GEMIN. 7. LEG. $\overline{\text{XVIII}}$. FIRM.

DONIS DONATO A DIVO

TRAIANO IN BELLO PARTHIC

CORONA MVRALI TORQVIBVS

ARMILLIS PHALERIS. 7. LEG. $\overline{\text{II}}$

AN. 7. LEG. XIIII. GEM. MART. VICTR.

7. LEG. $\overline{\text{VII}}$. CIPI. 7. LEG. I. ADI. P. F. P. P. LEG.

EIVSD. PRAEPOSITO NVMEROR.

TENDENTIVM IN PONTO AB

SARO TRIB. COH. $\overline{\text{II}}$. VIG.

PATRONO COL.

D. D.

Observa Plætorium fuisse è tribu Galeriâ: duosque errores inter describendum irrepsisse: Pro LEG. $\overline{\text{II}}$. AN. legendum, LEG. $\overline{\text{II}}$. AVG. et pro LEG. $\overline{\text{VII}}$. CIPI. corrigendum LEG. $\overline{\text{VII}}$. CL. P. F. id est, *legionis septimæ Claudianæ piæ felicis.*

penitus non possent, ita infringere parabat, ut numquam rediret nocendi vel voluntas, vel facultas. Iis erat in Mesopotamiá civitas haud ampla, nec dives, Arabum legibus et ditioni subdita. Latè circùm regio magnam partem deserta: raræ aquæ, aut insalubres: summa ligni pabulique penuria. Præcipuum, sed munitissimum præsidium, Atræ,[1] urbs rupi imposita. Magna ibi Solis, cui urbs sacra, veneratio. Solæ opes, sed ingentes, donaria templis condita. Haud ægrè Romanus miles, quæ urbem ambiebant, occupavit. At ubi opus fuit urbem obsidere, machinasque admovere, ibi sudor laborque plurimus. Præmissi equites equitatu, quo Arabes præpollent, gravi cum damno proturbati sunt, eosque hostis in castra usque insecutus est. Cæsar, ad accendendam suorum virtutem, ipse, inter obsidentes, urbem petit. Ejus præsentia tantum ardoris indidit, ut pars murorum urbis fuerit diruta; haud sine Principis discrimine: licèt enim, ne agnosceretur, vestem imperatoriam exuisset, ejus canitie vultûsque gravitate permoti barbari, certique talem esse debere Imperatorem, in eum ejaculabantur; equesque ei proximus transverberatus est.

Suo quidem periculo immotus erat Cæsar: at portentis[2] territus est exercitus. Quoties enim impetum faceret, quasi eam urbem invadere profanum foret, cœlum coruscare fulguribus, tonitribus personare, versicoloribus irradiare luminibus, procellæ, grando, fulmina erumpere. Jam et antè tetra lues castris incubuerat: tanta nempe culicum vis, ut iis fœdatos omnes cibos exercitus nauseâ respueret. Hæc Cæsarem variis sententiis persisteretne, an desisteret, distractum tenebant. At reputans nec sapientis, nec optimi Principis esse naturæ imperare velle, tantumque gloriæ et salutem exercitûs temeritate perditum ire, obsidionem solvit.

Tum anceps utrùmne exercitum in Mesopotamiam reduceret, an bellis finem imponeret, dein affectâ suâ valetudine anxius, paulo

[1] *Atræ.* Manet loco nomen *Hatder.* De hâc urbe, quam Severus Imperator posteà incassum obsedit. Vide Herodianum, III. 9.

[2] *At portentis.* Dio, LXVIII. p. 785.

pòst gravem in morbum incidit. Venenum,[1] atrox summæ potentiæ malum, vel optimis Principibus formidatum, suspectans, in Italiam navigare destinat. Simul supremæ animo obversabantur curæ. Modò decorum videbatur Alexandri Magni exemplo sine certo successore[2] decedere. Modò, ut quantùm posset reipublicæ provideret, satiùs rebatur successorem deligere, qui imperium sibi à divo Nervâ traditum, à se acceptum, iisdem in publicam felicitatem studiis regeret. Nec facilis delectus. Ambigebat enim Neratiumne Priscum[3] virtute et legum scientiâ præstantem anteponeret, an Lusium Quietum[4] tantis bellorum experimentis probatum. Mox ne infausta successoris designatione memoriam suam oneraret, expeditiùs ducebat, missâ ad senatum oratione,[5] viros proponere, quos inter senatus, quem optimum probâsset, legeret. Egregia imperii Romani tempora, quibus Princeps optimus, optimi Principis filius,[6] optimos, qui succederent, valuit designare!

At de successore in incertum volvuntur Principum consilia. Dum Trajanus virtute provisum imperio volebat, artibus sese fortunæ inserebat Hadrianus. Jam dudum Principis favorem aucupabatur, et virtutum adsimulatione, et quod plerumque validius est, vitiorum æmulatu. Fuisse enim Trajano vitia haud silebit Historia; nec eum humanæ conditionis sorte excusatum feret. At, vel inter vitia, laus ejus erit propria, quòd imperii regimini numquam ea immiscuerit.[7] Immo, cùm divi Nervæ societate et exemplo quandòque indulgere vino[8] cœpisset, curari vetuerat jussa post longiores epulas. Suos autem delicatos (huic quoque

[1] *Venenum.* Dio, LXVIII. p. 786.

[2] *Certo successore.* Spartianus in Hadrian. cap. 4.

[3] *Neratiumne Priscum.* De quo dictum supra ad A. U. C. 865. Vide et Spartianum in Hadriano, cap. 4.

[4] *Lusium Quietum.* Dacicis Parthicisque bellis sæpe nobis memoratum. Quidam addunt Servianum à Trajano dignum imperio fuisse judicatum. Sed perperam, et ex corrupto Dionis loco, id volunt; ut egregie demonstravit eruditus Reimarus in Notis ad Dionem, LXIX. p. 795.

[5] *Ad senatum oratione.* Spartianus in Hadriano, cap. 4.

[6] *Optimi principis filius.* Trajanus adoptione filius Nervæ Principis optimi.

[7] *Ea immiscuerit.* Dio, LXVIII. p. 772.

[8] *Indulgere vino.* Dio, ibid. Victor, de Cæsaribus et in Epitome.

amori serviebat Cæsar) ad voluptates, non in consilia admittebat. Licèt ergò Hadrianus et vinolentiæ adsuevisset,[1] et libertos delicatosque[2] Cæsaris blanditiis, promissis, donis diu captâsset, nihil profecerat, ni Tatianus et Plotina subvenissent: ille vetere studio, cùm Hadriani tutor fuisset; hæc muliebri ambitione, ut, quod auctoritatis mariti morte decederet, dato imperio recuperaret. Aulæ autem periti, non urgendo, (obstabant enim certa Hadriani vitia, incertæ virtutes, nec umquam in eum pronus Principis favor), sed declinando, eum summæ spei admovêre. Ingravescente enim Trajani morbo, antequàm è Mesopotamiâ discederet, effecere ut Hadrianus exercitui in Syriâ præficeretur.[3] Ingens erat potentiæ adjumentum, et quibusvis artibus paratum. Increvit dein morbus, profluvioque sanguinis,[4] quo Cæsar singulis annis per alvum purgabatur, interrupto, vix ulla supererat salutis spes. Seleuciâ[5] tamen pervenit Selinuntem,[6] Ciliciæ urbem. At cùm apoplexiâ fuisset oppressus, simul et intercute aquâ laboraret, conclamatâ ejus salute, Plotina hominem prope lectum occuluit, qui morientis et exanimi Principis voce simulatâ adoptionem Hadriani[7] dictaret. Ejus nuntium quinto Idus Augusti[8] mensis accepit Hadrianus. De eâ quoque missæ ad senatum literæ, non Trajani, sed Plotinæ manu[9] subscriptæ. Ubi novo imperio satis provisum, a. d. tertium Idus[10] evulgata Trajani mors. Is fuit Trajani finis, anno ætatis sexagesimo secundo,[11] imperii vigesimo. Promiscuis laudibus vulgus Principum attollatur, nobis unica et summa Trajani laus

[1] *Vinolentiæ adsuevisset.* Spartianus in Hadrian. cap. 3.

[2] *Libertos delicatosque.* Spartian. in Hadrian. cap. 4.

[3] *In Syriâ præficeretur.* Dio, LXVIII. p. 786. Spartianus, ibid.

[4] *Profluvioque sanguinis.* Dio, LXVIII. p. 786.

[5] *Seleuciâ.* Seleuciam Isauriæ appellavit Eutropius Libr. VIII. more suæ ætatis, quæ partem hanc Ciliciæ contribuebat. Seleucia urbs erat Ciliciæ asperæ ad Calycadnum sita, nunc *Selefkeh.*

[6] *Selinúntem.* Dio, LXVIII. p. 786. Selinus, urbs maritima Ciliciæ, nunc *Selenti.*

[7] *Adoptionem Hadriani.* Spartianus in Hadrian. cap. 4.

[8] *Quinto Idus Augusti.* Die 9. Augusti. Spartianus, ibid.

[9] *Plotinæ manu.* Dio, LXIX. p. 788.

[10] *A. d. tertium Idus.* Die 11. Augusti.

[11] *Sexagesimo secundo.* Secundo et quadragesimo ætatis anno imperare cœperat. Dio, LXVIII. p. 772. Selinunti, quâ in Urbe Trajanus obiit, is honor habitus est, ut posteà appellata sit Trajanopolis. Dio, LXVIII. p. 786. Confectus, ut videtur mœrore amissi domini optimi, Selinunte pridie Idus Augusti occubuit M. Ulpius Phædimus, Trajani libertus. Inscriptionem vide apud Gruterum p. 578. vel apud Fabretti, de Columnâ Trajani, p. 185.

erit ipse TRAJANUS OPTIMUS. In hominum memoriâ vivit semperque vivet. Appellatus dulcedine, narratus admiratione animos implebit. Fortè vana et turgida adulatio Principes Trajano meliores optabit. Æqua veraque posteritas optimos habebit Trajano proximos.

Morte, quæ tot Principum gloriam obruit, ejus accrevit claritas. Cremato ejus corpore, cineres Tatianus Plotinaque et Matidia, divæ Marcianæ filia, excepere, ut eos Romam deferrent. Obviam processit Hadrianus,[1] patrisque reliquias veneratus, justa persolvit, comesque fuit itineris, donec, conscensâ classe, funebris pompa Italiam repetiit. Tum Hadrianus Antiochiam regressus est.[2] Feralis autem pompa ibat, ut ante nonaginta octo annos visa, quæ tristes Germanici exuvias[3] ferebat. Fatale enim fuit iisdem fermè locis oppressos esse et Cæsarum optimum[4] et optimum Principum: utrumque militari gloriâ circumdatum, pari utrumque comitate et affabilitate, utrumque desideratissimum, quòd ille in maximas spes adolesceret, hic maximas implevisset.

Ut Romæ propinquatum est, senatus populusque obviam effusi; mœrent simul et mirantur. Nempe omnes luctu impleverat feralis urnæ visus: simul animis obversabatur victoriarum fama, propagati imperii gloria, et merita tot triumphorum laus. Quæsitum tantæ virtuti novum decus; et, quod nemini hactenus datum, ipsâ in Urbe, locoque Urbis splendidissimo, in foro, quod Trajanus struxerat, ejus cineres triumphali[5] pariter et funebri apparatu conditi sunt, et columnæ suppositi. Mox lectis Hadriani literis,[6] super cœlestes honores[7] aliosque quos Hadrianus affatim postula-

[1] *Obviam processit Hadrianus.* Selinunte Seleuciam ad mare, Pieriam quoque dictam, nunc *Suvcidia*, ubi naves erant Romanæ, vectæ sunt Trajani reliquiæ. Antiochiâ obviam processit Hadrianus.

[2] *Antiochiam regressus est.* Spartian. in Hadrian. cap. 5. Antiochia, nunc *Antakia*, caput Syriæ.

[3] *Tristes Germanici exuvias.* Vide supra Annal. III. 1.

[4] *Cæsarum optimum.* Germanicus extinctus est Antiochiæ, Trajanus Selinunte.

[5] *Ejus cineres triumphali.* Victor in Epitome. Dio, LXIX. p. 788.

[6] *Hadriani literis.* Spartian. in Hadrian. cap. 6.

[7] *Cœlestes honores.* Tum cusus nummus aureus è Cimelio Regio, DIVO TRAIANO PART. H. AVG. PATRI. Id est, *divo Trajano Parthico Hadriani Augusti patri.* Caput laureatum Trajani. In adversâ parte, Phœ-

verat, multi adhuc additi; institutique ludi Parthici,[1] perenne victoriarum monumentum. Hadriani in Urbem adventus[2] novæ et majoris celebritatis causa fuit. Is enim, cùm triumphum à senatu sibi oblatum remisisset, dictitans "honores à patre meritos[3] in se non "esse conferendos," Trajani imaginem[4] triumphali curru vexit, præeunte senatu et exercitu; eamque columnæ[5] imposuit, ut Princeps optimus sua inter opera sublimis Urbi præsideret: ludis quoque, qui deinde in ejus honorem ederentur, balsama et crocum[6] per gradus theatri fluere jussit. Durent crescantque honores Principis optimi;[7] æternâque ejus memoriâ intelligant Principes suâ in fortunâ cuncta esse fluxa et caduca, virtutem tantùm et beneficentiam fore immortales.

nix, radiato capite, insistit ramo cinnamomi.

[1] *Ludi Parthici.* Dio, LXIX. p. 788. Ludi illi celebrabantur die 18. Septembris, ut accipimus ex veteri Kalendario Herwartiano: XIV. KAL. OCTOBRIS N. TRAIANI. TRIUMPHALES CMXXIIII. Id est, *Natalis Trajani*, ludi *triumphales, circenses missus viginti quatuor.* Immo in veteri Kalendario apud Lambecium, Bibliothec. Vindobon. Vol. IV. p. 277. scriptum CMXLVIII. Id est, Circenses missus quadraginta quatuor; nempe 24. ob natalem, et 24. ob ludos triumphales. Videntur per duos dies celebrati. Item enim Kalendarium Herwartianum habet, XII. KAL. OCTOBRIS LVDI TRIVMPHALES.

[2] *Hadriani in Urbem adventus.* Hadrianus, *præposito Syriæ Catilio Severo, per Illyricum Romam venit.* Spartianus in Hadrian. cap. 6.

[3] *A patre meritos.* Ob adoptionem, Hadrianus Trajani filius dictus est.

[4] *Trajani imaginem.* Spartianus in Hadriano, cap. 6.

[5] *Eamque columnæ.* Victor in Epitome.

[6] *Balsama et crocum.* Spartianus in Hadrian. cap. 19.

[7] *Crescantque honores Principis optimi.* Crevere hactenus; optimorumque Principum laudi datum, ut Trajano similes dicerentur.

C. CORNELII TACITI

POLITICA.

GABRIEL BROTIER

POLITICO LECTORI.

REGERE imperio populos ars fuit Romanorum propria. Artem, dignitate nobilissimam, præstantissimam utilitate, aperuit C. Cornelius Tacitus; tantoque duce ac magistro gloriati sunt, quotquot posteà publicarum rerum scientiâ inclaruere. Quam sibi doctrinam multâ lectione, assiduâ meditatione, ægrè pepererunt, eam lætam magis magisque parabilem fore sum ratus, si, quæ apud Tacitum dispersa sunt, colligerem, civilisque prudentiæ corpus conflarem. Ut id exsequerer, C. Cornelii Taciti politica ad præcipua quædam capita revocavi, quibus rei civilis summa continetur. Ne quis tamen reputet me universos politicæ scientiæ fontes, qui passim in Tacito occurrunt, exhausisse: immo multò plures, eosque feracissimos, adhuc latere profiteor, quos lectori volupe erit scrutari, quibusque repertis uti ac frui gratius erit atque laudabilius. Mihi satis sit viam monstrâsse, artisque novæ elementa

proposuisse, quibus erudiantur ingenia, mores instruantur, animi ad viriles curas exsuscitentur; et, quod mihi ut et Cornelio Tacito semper in votis fuit, omnes ad vitiorum odia studiaque virtutum inflammentur, quibus stat humana societas, florent vigentque imperia.

POLITICORUM CAPITA.

1. *RELIGIO.* 2. *Patria.* 3. *Libertas.* 4. *Dominationes.* 5. *Dominatio Romana.* 6. *Princeps.* 7. *Mores Principum Romanorum.* 8. *Aula.* 9. *Consilia.* 10. *Roma.* 11. *Senatus.* 12. *Leges.* 13. *Populus.* 14. *Coloniæ.* 15. *Tributa, Vectigalia.* 16. *Provinciarum rectores.* 17. *Militia.* 18. *Dux.* 19. *Pax.* 20. *Bellum.* 21. *Victoria.* 22. *Seditiones.* 23. *Bella civilia.* 24. *Fortuna.* 25. *Fama.* 26. *Mores.* 27. *Luxus.* 28. *Spectacula.* 29. *Virtutes.* 30. *Vitia.* 31. *Literæ et Artes.* 32. *Ars Politica.* 33. *Eloquentia.* 34. *Historia.* 35. *Philosophia.* 36. *Educatio liberorum.* 37. *Fœminæ.* 38. *Familiæ.* 39. *Servi, Liberti.* 40. *Vita.* 41. *Mors.*

C. CORNELII TACITI

POLITICA.

I. RELIGIO.[1]

Colenda divina, humana non impedienda.

OPORTERE dividi sacros et negotiosos dies, queis divina colerent, et humana non impedirent. Tacit. Annal. XIII. 41.

Cavendum ne inter prospera imminuatur religio.

Benignitati Deûm gratiam referendam, ne ritus sacrorum inter ambigua culti, per prospera obliterarentur. Annal. XI. 15.

Est in Religione modus.

Sanctius ac reverentius visum de actis Deorum credere, quàm scire. De Mor. German. XXXIV.

Ne fœdetur vanitate.

Multa vana sub nomine celebri vulgabantur. Annal. VI. 12.

Inter adversa gliscit superstitio.

Sunt mobiles ad superstitionem perculsæ semel mentes. Annal. I. 28.

[1] Nos meliora Divinaque de religione edocti, nihil habemus quod à Tacito hâc in re mutuemur. Quid tamen de eâ scripserit, haud fuit omittendum.

Tunc audiuntur prodigia.

Quod in pace fors, seu natura; tunc fatum et ira Dei vocabatur. Hist. IV. 26.

Inclinatis ad credendum animis, loco omnium etiam fortuita. Hist. II. 1.

Plura prodigia, rudibus seculis, etiam in pace observata, quæ nunc tantùm in metu audiuntur. Hist. I. 86.

Divina quoque obtenduntur sceleribus.

Ob interfectam Octaviam, dona templis decreta. Quod ad eum finem memoravimus, ut quicumque casus temporum illorum nobis vel aliis auctoribus noscent, præsumtum habeant, quotiens fugas et cædes jussit Princeps, totiens grates Deis actas; quæque rerum secundarum olim, tum publicæ cladis insignia fuisse. Annal. XIV. 64.

Scelerum vindex conscientia.

Facinora atque flagitia sua *Tiberio* quoque in supplicium verterant. Neque frustra præstantissimus sapientiæ firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus et ictus, quandò ut corpora verberibus, ita sævitiâ, libidine, malis consultis, animus dilaceretur. Quippe Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris suasque ipse pœnas faterêtur. Annal. VI. 6.

Nero cunctos per artus tremens, seu numine exterrente, seu facinorum recordatione, numquam timore vacuus. Annal. XV. 36.

II. PATRIA.

Dulce et jucundum quodque patriæ solum.

Germaniam informem terris, asperam cœlo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit. De Morib. German. II.

Omnibus, Principibus maximè, cara sit.

Cunctas sibi curas amore patriæ leviores. Annal. XV. 36.

Optimus quisque amat patriam, et ejus malis ingemiscit.

Optimus quisque reipublicæ curâ mœrebat. Annal. III. 44.

Vulgus etiam iis movetur.

Duos omnium mortalium impudicitiâ, ignaviâ, luxuriâ deterrimos, velut ad perdendum imperium fataliter electos, non senatus modò et eques, queis aliqua pars et cura reipublicæ, sed vulgus quoque palam mœrere. Hist. I. 50.

Ejus malis qui lætentur?

Multi odio præsentium et cupidine mutationis, suis quoque periculis lætabantur. Annal. III. 44.

III. LIBERTAS.

Libertas, commune bonum.

Libertatem naturâ, etiam mutis animalibus datam. Hist. IV. 17.

Virtutis altrix.

Etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis obliviscentur. Hist. IV. 64.

Nihil libertate acrius.

Longa Romanorum cum Germanis bella: multa invicem damna. Non Samnis, non Pœni, non Hispaniæ, Galliæve, ne Parthi quidem sæpiùs admonuere: quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. De Mor. German. XXXVII.

Sunt et libertatis vitia.

Germanos non juberi, non regi, sed cuncta ex libidine agere. Hist. IV. 76.

Illud ex libertate vitium, quòd non simul, nec ut jussi conveniunt. De Mor. German. XI.

Nec aliud adversùs validissimas gentes pro nobis utilius, quàm quòd in commune non consulant. Rarus duabus tribusve civitatibus ad propulsandum commune periculum conventus: ita dum singuli pugnant, universi vincuntur. Vit. Agric. XII.

Periculosiores sunt inimicitiæ juxta libertatem. De Mor. German. XXI.

Audacia libertatis placita.

Quomodò lucem diemque omnibus hominibus, ita omnes terras fortibus viris natura aperuit. Hist. IV. 64.

Sicuti cœlum Diis, ita terras generi mortalium datas: quæque vacuæ, eas publicas esse. Annal. XIII. 55.

Flagitiis quoque libertas obtenditur.

Libertas et speciosa nomina prætexuntur: nec quisquam alienum servitium et dominationem sibi concupivit, ut non eadem ista vocabula usurparet. Hist. IV. 73.

Falsò libertatis vocabulum obtendi ab iis, qui privatim degeneres, in publicum exitiosi, nihil spei, nisi per discordias habeant. Annal. XI. 17.

Ut imperium evertant, libertatem præferunt: si perverterint, libertatem ipsam aggredientur. Annal. XVI. 22.

Libertatem et dominationem miscere difficile.

Haud facilè libertas, et domini miscentur. Hist. IV. 64.

Optimis etiam Principibus placet libertatis modus.

Quomodò pessimis Imperatoribus sine fine dominationem, ita quamvis egregiis modum libertatis placere. Hist. IV. 8.

IV. DOMINATIONES.

Varia dominationum genera.

Cunctas nationes et urbes populus, aut primores, aut singuli regunt. Annal. IV. 33.

Earum natura.

Populi imperium, juxta libertatem. Annal. VI. 42.

Paucorum dominatio, regiæ libidini propior est. Annal. VI. 42.

De mixtâ dominatione Taciti idea et sensus.

Delecta ex his et consociata reipublicæ forma, laudari faciliùs, quàm evenire vel si evenit, haud diuturna esse potest. Annal. IV. 33.

Formam mixtæ dominationis primi tentavere Germani.

De minoribus rebus principes consultant, de majoribus omnes: ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur. De Morib. German. XI.

Pro hominum ingenio et opibus varia imperia.

Gothones regnantur paulo jam adductiùs, quàm ceteræ Germa-

norum gentes, nondum tamen supra libertatem. De Morib. German. XLIII.

Est apud *Suionas* et opibus honos, eòque unus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. De Morib. German. XLIV.

Suionum gentibus Sitonum gentes continuantur. Cetera similes, uno differunt, quòd fœmina dominatur: in tantum non modò à libertate, sed etiam à servitute degenerant. De Morib. German. XLV.

Summæ paupertatis mores.

Fennis mira feritas, fœda paupertas, non arma, non equi, non penates: victui herba, vestitui pelles, cubile humus: sola in sagittis spes ....Idemque venatus viros pariter ac fœminas alit....Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur: huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum. ...Securi adversùs homines, securi adversùs Deos, rem difficillimam adsecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus sit. De Morib. German. XLVI.

Dominationum vis in concordiâ.

Apud Seleucenses, trecenti opibus, aut sapientiâ delecti, ut senatus: sua populo vis, et quotiens concordes agunt, spernitur Parthus: ubi dissensere, dum sibi quisque contra æmulos subsidium vocant, accitus in partem, adversùs omnes valescit. Annal. VI. 42.

Quàm flagrans dominandi cupido?

Cupido dominandi cunctis affectibus flagrantior est. Annal. XV. 53.

Nihil ei sacrum.

Pharasmani cupido regni fratre et filiâ potior, animusque sceleribus paratus. Annal. XII. 47.

Ardescit periculis.

Imperium cupientibus, nihil medium inter summa et præcipitia. Hist. II. 74.

Adsunt semper studia et ministri.

Primas dominandi spes in arduo: ubi sis ingressus, adesse studia et ministros. Annal. IV. 7.

Dominationem inchoantibus quid expedit?

Novum imperium inchoantibus utilis clementiæ fama. Hist. IV. 63.

Mithridates atrocior, quàm novo regno conduceret. Annal. XI. 9.

Dominationis scelere quæsitæ sors.

Nemo umquam imperium, flagitio quæsitum, bonis artibus exercuit. Hist. I. 30.

Non posse principatum scelere quæsitum, subitâ modestiâ et priscà gravitate retineri. Hist. I. 83.

V. DOMINATIO ROMANA.

Ejus majestas.

Apud Romanos vis imperii valet, inania transmittuntur. Annal. XV. 31.

Virtute, non pecuniâ, nixa.

Sub Vitellio Principe, imperii vires luxu corrumpebantur, contra veterem disciplinam, et instituta majorum, apud quos virtute, quàm pecuniâ, res Romana meliùs stetit. Hist. II. 69.

Fraudibus, et occultis, invisa.

Non fraude, neque occultis, sed palam et armatum populum Romanum hostes suos ulcisci. Annal. II. 88.

Deditis clemens, victis gravis.

Victis graves pœnas, in deditionem venienti paratam clementiam. Annal. II. 10.

Levius servitium apud Romanos deditis, quàm captis. Annal. XV. 1.

Populos recens subditos voluptatibus liberalibusque artibus demulcebat.

Voluptatibus Romani plus adversùs subjectos, quàm armis valent. Hist. IV. 64.

Apud Britannos hyems saluberrimis consiliis absumta: namque ut homines dispersi ac rudes, eòque bello faciles, quieti et otio

per voluptates adsuescerent; hortari privatim, adjuvare publicè, ut templa, fora, domus exstruerent, laudando promtos, et castigando segnes: ita honoris æmulatio pro necessitate erat. Jam verò principum filios liberalibus artibus erudire, et ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre, ut qui modò linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent: inde etiam habitûs nostri honor, et frequens toga: paulatimque discessum ad delinimenta vitiorum, porticus, et balnea, et conviviorum elegantiam: idque apud imperitos humanitas vocabatur, cùm pars servitutis esset. Vit. Agric. XXI.

Utebatur et religionibus.

In Britanniâ templum divo Claudio constitutum, quasi arx æternæ dominationis aspiciebatur; delectique sacerdotes, specie religionis, omnes fortunas effundebant. Annal. XIV. 31.

Regibus quoque.

Vetus ac jam pridem recepta populi Romani consuetudo, ut haberet instrumenta servitutis et reges. Vit. Agric. XIV.

Jactis odiorum seminibus continebantur longinqui populi.

Semina etiam odiorum jacienda, ut sæpe Principes Romani eamdem Armeniam specie largitionis turbandis barbarorum animis præbuerint. Annal. XII. 48.

Quomodò spectatum scelus externum?

Omne scelus externum cum lætitiâ habendum. Annal. XII. 48.

VI. PRINCEPS.

Cum imperii magnitudine adolevit Principatûs necessitas.

Vetus ac jam pridem insita mortalibus potentiæ cupido, cum imperii magnitudine adolevit, erupitque. Nam rebus modicis, æqualitas facilè habebatur: sed ubi subacto orbe, et æmulis urbibus regibusve excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque certamina exarsere: modò turbulenti tribuni, modò consules prævalidi, et in Urbe ac foro tentamina civilium bellorum. Mox è plebe infimâ C. Marius, et nobilium sævissimus L. Sulla, victam armis libertatem in dominationem

verterunt. Post quos Cn. Pompeius occultior, non melior. Et numquam posteà, nisi de Principatu quæsitum. Hist. II. 38.

Adultâ necessitate, pacis interfuit rem Romanam regi à Principe.

Non aliud discordantis patriæ remedium fuisse, quàm ut ab uno regeretur. Annal. I. 9.

Omnem potestatem ad unum conferri pacis interfuit. Hist. I. 1.

Civile Principis nomen invexit Augustus.

Qui cuncta discordiis civilibus fessa sub nomine Principis accepit. Annal. I. 1.

Non regno, neque dictaturâ, sed Principis nomine constituta respublica. Annal. I. 9.

Ut præmineret, tribuniciam potestatem addidit.

Id summi fastigii vocabulum *(tribuniciam potestatem)* Augustus reperit, ne regis aut dictatoris nomen adsumeret, ac tamen appellatione aliquâ cetera imperia præmineret. Annal. III. 56.

Ne turbarent religiones, addita quoque summi pontificatûs dignitas.

Nunc Deûm munere, summum pontificum etiam summum hominum esse; non æmulationi, non odio, aut privatis adfectionibus obnoxium. Annal. III. 58.

Quæ principum auctoritas, populorum officia?

Principibus summum rerum judicium Dii dedere; *populis* obsequii gloria relicta est. Annal. VI. 8.

Eam conditionem esse imperandi, ut non aliter ratiò constet, quàm si uni reddatur. Annal. I. 6.

Unum esse reipublicæ corpus, atque unius animo regendum. Annal. I. 12.

Quanto major est Princeps, quanto invidiæ magis obnoxius, tanto excelsiores sint ejus cogitationes.

Non ædilis, aut prætoris, aut consulis partes sustineo: majus aliquid et excelsius à Principe postulatur; et cùm rectè factorum sibi quisque gratiam trahant, unius invidiâ ab omnibus peccatur. Annal. III. 53.

Præcipuum in bonis amicis momentum.

Nullum majus boni imperii instrumentum, quàm bonos amicos esse. Hist. IV. 7.

Amicorum Principis munus.

Honestis sermonibus aures Imperatoris imbuant. Hist. IV. 8.

Quomodò amici Principis æstimentur?

Principem daturum planè documentum, honestis, an secus, amicis uteretur, si ducem amotâ invidiâ egregium, quàm si pecuniosum et gratiâ subnixum per ambitum deligeret. Annal. XIII. 6.

Caveat Princeps ne irrumpat adulatio. Verè enim Galba Pisonem alloquens:

Fidem, libertatem, amicitiam, præcipua humani animi bona, tu quidem eâdem constantiâ retinebis; sed alii per obsequium imminuent. Inrumpet adulatio; blanditiæ pessimum veri affectûs venenum; sua cuique utilitas. Etiam ego ac tu simplicissimè inter nos hodie loquimur; ceteri libentiùs cum fortunâ nostrâ, quàm nobiscum. Nam suadere Principi quod oporteat, multi laboris: assentatio erga Principem quemcumque, sine affectu peragitur. Hist. I. 15.

Laudes expendat.

Nec occultum est quandò ex veritate, quandò adumbratâ lætitiâ facta Imperatorum celebrentur. Annal. IV. 31.

Inter laudes, sæpe mæror est.

Mœrens Burrus, ac laudans. Annal. XIV. 15.

Intempestivâ severitate abstineat.

Galbæ nocuit antiquus rigor et nimia severitas, cui jam pares non sumus. Hist. I. 18.

Offensis quoque et blanditiis caveat.

Vitellium, subitis offensis aut intempestivis blanditiis mutabilem, contemnebant metuebantque. Hist. II. 92.

Nimiæ potentiæ diffidat.

Nec umquam satis fida potentia, ubi nimia est. Hist. II. 92.

Negotiosa est Principis vita.

Tiberius, nihil intermissâ rerum curâ, negotia pro solatiis accipiens, jus civium, preces sociorum tractabat. Annal. IV. 13.

Laus ejus magna honores dignè mandare.

Tiberius mandabat honores, nobilitatem majorum, claritudinem militiæ, inlustres domi artes spectando : ut satis constaret non alios potiores fuisse. Annal. IV. 6.

Caduca Principum dona, nisi sint ex utilitate publica.

Vitellius, diffidentiâ properus, festinare comitia, quibus consules in multos annos destinabat: fœdera sociis, Latium externis dilargiri: his tributa dimittere; alios immunitatibus juvare: denique nullâ in posterum curâ, lacerare imperium. Sed vulgus ad magnitudinem beneficiorum aderat: stultissimus quisque pecuniis mercabatur: apud sapientes cassa habebantur, quæ neque dari, neque accipi, salvâ republicâ, poterant. Hist. III. 55.

Liberi sanguisque Principum validissima Principatûs præsidia.

Non legiones, non classes, perinde firma imperii munimenta, quàm numerum liberorum. Hist. IV. 52.

Amicos tempore, fortunâ, cupidinibus aliquandò, aut erroribus imminui, transferri, desinere : suum cuique sanguinem indiscretum, sed maximè Principibus : quorum prosperis et alii fruantur, adversa ad junctissimos pertineant. Hist. IV. 52.

Principum filii in publicam fortunam adolescunt.

Ita nati estis, ut bona malaque vestra ad rempublicam pertineant. Annal. IV. 8.

Ne nimis civiles sint.

Displicere regnantibus civilia filiorum ingenia. Annal. II. 82.

Id nocuit Germanico.

In Germanicum favor, et spes. Nam juveni civile ingenium, mira comitas, et diversa à Tiberii sermone, vultu, adrogantibus et obscuris. Annal. I. 33.

Quanto quis imperio propior, tanto sit cautior.

Suspectum semper invisumque dominantibus, qui proximus destinaretur. Hist. I. 21.

In legibus subsidium Principis.

Satis onerum Principibus, satis etiam potentiæ: minui jura, quotiens gliscat potestas: nec utendum imperio, ubi legibus agi possit. Annal. III. 69.

Cuncta legum et magistratuum munia in se trahens Princeps *Claudius,* materiam prædandi patefecerat. Annal. XI. 5.

Munimentum, in sceleris pœnâ.

Vitellius omnes *Galbæ interfectores* conquiri et interfici jussit, non honore Galbæ, sed tradito Principibus more, munimentum ad præsens, in posterum ultionem. Hist. I. 44.

Reputet Princeps se esse mortalem, æternam rempublicam.

Principes mortales, rempublicam æternam esse. Annal. III. 6.

Famam et prosperam sui memoriam curet.

Ceteris mortalibus in eo stare consilia, quid sibi conducere putent: Principum diversam esse sortem, quibus præcipua rerum ad famam dirigenda. Annal. IV. 40.

Cetera Principibus statim adesse: unum insatiabiliter parandum, prosperam sui memoriam. Annal. IV. 38.

Quæ vera ac magnifica sint Principum decora ac monumenta, egregiè explicavit Tiberius, cùm divinos honores ab Hispaniâ ulteriore sibi oblatos recusaret.

Ego me, patres conscripti, mortalem esse, et hominum officia fungi, satisque habere, si locum principem impleam, et vos testor, et meminisse posteros volo: qui satis superque memoriæ meæ tribuent, ut majoribus meis dignum, rerum vestrarum providum, constantem in periculis, offensionum pro utilitate publicâ non pavidum credant. Hæc mihi in animis vestris templa, hæ pulcherrimæ effigies et mansuræ: nam quæ saxo struuntur, si judicium posterorum in odium vertit, pro sepulcris spernuntur. Proinde socios, cives, et Deos ipsos precor: hos, ut mihi ad finem usque vitæ, quietam et intelligentem humani divinique juris mentem duint; illos, ut quandò concessero, cum laude et bonis recordationibus, facta atque famam nominis mei prosequantur. Annal. IV. 38.

Principibus certa et brevis est recti regula.

Utilissimus idem, ac brevissimus bonarum malarumque rerum

delectus, cogitare, quid aut volueris sub alio Principe, aut nolueris. Hist. I. 16.

Princeps subditos, ut cives, habeat.

Non dominationem et servos, sed rectorem et cives *cogitet.* Annal. XII. 11.

Majestatem tamen reverentiâ tueatur.

Majestate salvâ, cui major è longinquo reverentia. Annal. I. 47.

Dominationis suæ arcana calleat.

Augustus inter alia dominationis arcana, vetitis, nisi permissu, ingredi senatoribus aut equitibus Romanis illustribus, seposuit Ægyptum: ne fame urgeret Italiam, quisquis eam provinciam claustraque terræ ac maris, quamvis levi præsidio adversùs ingentes exercitus insedisset. Annal. II. 59.

In ea inquiri ne sinat. Inquirenti Gallo infensus fuit Tiberius.

Haud dubium erat eam *Galli* sententiam altiùs penetrare, et arcana imperii tentari. Annal. II. 36.

Id illicitum semper et anceps.

Abditos Principis sensus, et si quid occultius parat, exquirere illicitum, anceps; nec ideo adsequare. Annal. VI. 8.

Annonam curet.

Annonæ curam sustinet Princeps: hæc omissa, funditùs rempublicam trahet. Annal. III. 54.

In annonæ sævitiâ, additum à Tiberio solamen.

Sævitiam annonæ incusante plebe, Tiberius statuit frumento pretium quod emtor penderet, binosque nummos se additurum negotiatoribus in singulos modios. Neque tamen ob ea parentis patriæ delatum et anteà vocabulum adsumsit. Annal. II. 87.

Magnum Principem non dedecet popularitas.

Augustus civile rebatur misceri voluptatibus vulgi. Annal. I. 54.

Fœda Principatûs præmia.

Otho stupra nunc, et comessationes, et fœminarum cœtus, volvit animo; hæc Principatûs præmia putat; quorum libido ac voluptas penes ipsum sit, rubor ac dedecus penes omnes. Hist. I. 30.

Falluntur, quibus luxuria specie liberalitatis imponit. Perdere iste *Otho* sciet, donare nesciet. Hist. I. 30.

Invisi semel Principis miseranda sors.

Inviso semel Principe, seu benè, seu malè facta premunt. Hist. I. 7.

Vulgi iniqua de Principibus judicia.

Ipsa ætas Galbæ, et irrisui et fastidio erat, assuetis juventæ Neronis; et Imperatores formâ ac decore corporis, ut est mos vulgi, comparantibus. Hist. I. 7.

Contumaciâ ne Principem irritent populi.

Contumaciâ inferiorum, lenitatem imperitantis deminui. Annal. XVI. 28.

Ferenda regum ingenia, neque usui crebras mutationes. Annal. XII. 11.

Quomodò sterilitatem, aut nimios imbres, et cetera naturæ mala, ita luxum et avaritiam dominantium tolerate. Vitia erunt donec homines: sed neque hæc continua, et meliorum interventu pensantur. Hist. IV. 74.

Se meminisse temporum, quibus natus sit, quam civitatis formam patres avique instituerint: ulteriora mirari, præsentia sequi: bonos imperatores voto expetere, qualescumque tolerare. Hist. IV. 8.

VII. MORES PRINCIPUM ROMANORUM.

AUGUSTUS.

Ejus mens.

Divi Augusti acerrima mens. Hist. II. 76.

Sub eo Principe, florens imperium.

Mari Oceano, aut amnibus longinquis septum imperium: regiones, provinciæ, classes, cuncta inter se connexa: jus apud cives, modestia apud socios: Urbs ipsa magnifico ornatu: pauca admodùm vi tractata, quo ceteris quies esset. Annal. I. 9.

TIBERIUS.

Cautus Princeps.

Cautissima Tiberii senectus. Hist. II. 76.

Dissimulationis studiosissimus.

Nullam æquè Tiberius, ut rebatur, ex virtutibus suis, quàm dissimulationem, diligebat. Annal. IV. 71.

Eam ad mortem usque retinuit.

Jam Tiberium corpus, jam vires, nondum dissimulatio deserebat: idem animi rigor, sermone ac vultu intentus, quæsitâ interdum comitate, quamvis manifestam defectionem tegebat. Annal. VI. 50.

Callidus et anxius.

Ut callidum ejus ingenium, ita anxium judicium: neque eminentes virtutes sectabatur, et rursum vitia oderat: ex optimis periculum sibi; à pessimis dedecus publicum metuebat. Annal. I. 80.

Tristis sub eo Roma.

Angusta et lubrica oratio sub Principe, qui libertatem metuebat, adulationem oderat. Annal. II. 87.

Non aliàs magis anxia at pavens civitas, egens adversùm proximos, congressus, colloquia, notæ ignotæque aures vitari: etiam muta atque inanima tectum et parietes circumspectabantur. Annal. IV. 69.

Antequàm in deterius mutaretur, principatûs ejus forma.

Publica negotia, et privatorum maxima, apud patres tractabantur: dabaturque primoribus disserere; et in adulationem lapsos cohibebat ipse; mandabatque honores, nobilitatem majorum, claritudinem militiæ, illustres domi artes spectando; ut satis constaret, non alios potiores fuisse: sua consulibus, sua prætoribus species; minorum quoque magistratuum exercita potestas; legesque, si majestatis quæstio eximeretur, bono in usu. At frumenta, et pecuniæ vectigales, cetera publicorum fructuum, societatibus equitum Romanorum agitabantur. Res suas Cæsar spectatissimo cuique, quibusdam ignotis ex famâ mandabat, semelque adsumti tenebantur, prorsus sine modo, cùm plerique iisdem negotiis insenescerent. Plebes acri quidem annonâ fatigabatur: sed nulla in eo culpa ex Principe: quin infœcunditati terrarum, aut asperis maris obviàm iit, quantùm impendio diligentiâque poterat. Et ne provinciæ novis oneribus turbarentur, utque vetera sine avaritiâ

aut crudelitate magistratuum tolerarent, providebat: corporum verbera, ademtiones bonorum aberant. Rari per Italiam Cæsaris agri; modesta servitia; intrà paucos libertos domus, ac si quandò cum privatis disceptaret, forum et jus. Annal. IV. 6 et 7.

Diversi ejus mores.

Morum tempora illi diversa: egregium vitâ famâque quoad privatus, vel in imperiis sub Augusto fuit: occultum ac subdolum fingendis virtutibus, donec Germanicus ac Drusus superfuere. Idem inter bona malaque mixtus, incolumi matre: intestabilis sævitià, sed obtectis libidinibus, dum Sejanum dilexit, timuitve: postremò in scelera simul ac dedecora prorupit, postquàm remoto pudore et metu, suo tantum ingenio utebatur. Annal. VI. 51.

CAIUS CALIGULA.

Ejus natura.

C. Cæsar turbidus animi. Hist. IV. 48.

Falsa perdidicit.

Etsi commotus ingenio, simulationum tamen falsa in sinu avi perdidicerat. Annal. VI. 45.

Sub Tiberio servus, pòst dominus deterrimus.

Immanem animum subdolâ modestiâ tegens, non damnatione matris, non exilio fratrum ruptâ voce; qualem in diem Tiberius induisset, pari habitu, haud multùm distantibus verbis. Unde mox scitum Passieni dictum percrebuit, neque meliorem umquam servum, neque deteriorem dominum fuisse. Annal. VI. 20.

Ejus vitia fataque à Tiberio prævisa.

Illi, fortè orto sermone, L. Sullam inridenti, omnia Sullæ vitia et nullam ejusdem virtutem habiturum prædixit: simul crebris cum lacrymis minorem ex nepotibus complexus, truci alterius vultu; Occides hunc tu, inquit, et te alius. Annal. VI. 46.

CLAUDIUS.

Socors et hebes, uxoribus et libertis serviit.

Nihil arduum videbatur in animo Principis, cui non judicium, non odium erat, nisi indita et jussa. Annal. XII. 3.

A Messalinâ primùm inlusus, mox Agrippinæ magis devinctus.

Versa ex eo civitas, et cuncta fœminæ obediebant, non per lasciviam, ut Messalinæ rebus Romanis inludenti. Adductum, et quasi virile, servitium. Palam severitas, ac sæpiùs superbia: nihil domi impudicum, nisi dominationi expediret: cupido auri immensa obtentum habebat, quasi subsidium regno pararetur. Annal. XII. 7.

NERO.

Claudii insectatione gratiam gloriamque primùm quærit.

Formam futuri principatûs præscripsit, ea maximè declinans, quorum recens flagrabat invidia. Non enim se negotiorum omnium judicem fore, ut, clausis unam intrà domum accusatoribus et reis, paucorum potentia grassaretur. Nihil in penatibus suis venale, aut ambitioni pervium: discretam domum et rempublicam. Teneret antiqua munia senatus. Consulum tribunalibus Italia et publicæ provinciæ adsisterent. Illi patrum aditum præberent: se mandatis exercitibus consulturum. Nec defuit fides. Multaque arbitrio senatûs constituta sunt. Annal. XIII. 4.

Dein lasciviâ diffluit.

Otium foris, fœda domi lascivia, quâ Nero itinera Urbis, et lupanaria, et diverticula, veste servili in dissimulationem sui compositus pererrabat. Annal. XIII. 25.

Patriæ ruinis usus, domum auream exstruit.

Nero usus est patriæ ruinis, exstruxitque domum, in quâ haud perinde gemmæ et aurum miraculo essent, solita pridem et luxu vulgata, quàm arva et stagna, et in modum solitudinum hinc sylvæ, inde aperta spatia, et prospectus; magistris et machinatoribus Severo et Celere, quibus ingenium et audacia erat, etiam quæ natura denegavisset, per artem tentare, et viribus Principis inludere. Annal. XV. 42.

Corruptus et corruptor Romanos perdidit.

Ita quatuordecim annis à Nerone adsuefactos, ut haud minùs vitia Principum amarent, quàm olim virtutes verebantur. Hist. I. 5.

In hâc corruptelâ, à conjuratis ejus libidines pertæsis designatur successor ei non valdè absimilis.

Cœptâ simul, et auctâ, conjuratione, in quam certatim nomina dederant senatores, eques, miles, fœminæ etiam, cum odio Neronis, tum favore in C. Pisonem. Is Calpurnio genere ortus, ac multas insignesque familias paternâ nobilitate complexus, claro apud vulgum rumore erat, per virtutem, aut species virtutibus similes. Namque facundiam tuendis civibus exercebat, largitionem adversùs amicos, et ignotis quoque comi sermone et congressu. Aderant etiam fortuita, corpus procerum, decora facies: sed procul gravitas morum, aut voluptatum parcimonia: lenitati ac magnificentiæ, et aliquandò luxui indulgebat. Idque pluribus probabatur, qui, in tantâ vitiorum dulcedine, summum imperiun non restrictum, nec perseverum volunt.

GALBA.

Princeps in Hispaniâ adsumitur.

Evulgatum imperii arcanum posse Principem alibi, quàm Romæ fieri. Hist. I. 4.

Ejus mores et fortuna.

Ser. Galba, quinque Principes prosperâ fortunâ emensus, alieno imperio felicior *fuit*, quàm suo. Vetus in familiâ nobilitas, magnæ opes: ipsi medium ingenium, magis extra vitia quàm cum virtutibus. Famæ nec incuriosus nec venditator. Pecuniæ alienæ non appetens, suæ parcus, publicæ avarus. Amicorum libertorumque, ubi in bonos incidisset, sine reprehensione patiens: si mali forent, usque ad culpam ignarus. Sed claritas natalium, et metus temporum obtentui, ut quod segnitia erat, sapientia vocaretur. Dum vigebat ætas, militari laude apud Germanias floruit. Proconsul Africam moderatè: jam senior citeriorem Hispaniam pari justitiâ continuit: major privato visus, dum privatus fuit, et omnium consensu capax imperii, nisi imperâsset. Hist. I. 49.

Nocuit nimia severitas.

Constat potuisse conciliari animos quantulacumque parci senis

liberalitate. Nocuit antiquus rigor, et nimia severitas; cui jam pares non sumus. Hist. I. 18.

Infirmus et credulus senex.

Hiantes, in magnâ fortunâ, amicorum cupiditates ipsa Galbæ facilitas intendebat: cùm apud infirmum et credulum, minore metu, et majore præmio peccaretur. Hist. I. 12.

Cuncta libertis servisque venalia.

Adferebant venalia cuncta præpotentes liberti: servorum manus subitis avidæ, et tamquam apud senem festinantes. Hist. I. 7.

Pisonem adoptat.

Piso, M. Crasso et Scriboniâ genitus, nobilis utrimque, vultu habituque moris antiqui, et æstimatione rectâ severus, deteriùs interpretantibus tristior habebatur: ea pars morum ejus, quò suspectior solicitis, adoptanti placebat. Hist. I. 14.

OTHO.

Ejus adolescentia.

Otho pueritiam incuriosè, adolescentiam petulanter egerat, gratus Neroni æmulatione luxûs; eoque jam Poppæam Sabinam Principale scortum, ut apud conscium libidinum, deposuerat, donec Octaviam uxorem amoliretur: mox suspectum in eâdem Poppæâ in provinciam Lusitaniam specie legationis seposuit. Otho, comiter administratâ provinciâ, primus in partes *Galbæ* transgressus, nec segnis, et donec bellum fuit, inter præsentes splendidissimus, spem adoptionis statim conceptam, acriùs in dies rapiebat: faventibus plerisque militum, pronâ in eum aulâ Neronis ut similem. Hist. I. 13.

Ambitione ac libidine ad Principatûs desiderium trahitur.

Non erat Othoni mollis et corpori similis animus. Et intimi libertorum servorumque corruptiùs, quàm in privatâ domo habiti, aulam Neronis et luxus, adulteria, matrimonia, ceterasque regnorum libidines, avido talium, si auderet, ut sua ostentantes; quiescenti, ut aliena exprobrabant. Hist. I. 22.

Dissimulata in Principatu vitia.

Otho contra spem omnium non deliciis, neque desidiâ torpes-

cere: dilatæ voluptates, dissimulata luxuria, et cuncta ad decorem imperii composita; eòque plus formidinis afferebant falsæ virtutes et vitia reditura. Hist. I. 71.

Morte, quàm vitâ clarior.

Origo illi è municipio Ferentino. Pater consularis, avus prætorius; maternum genus impar, nec tamen indecorum: pueritia ac juventa, qualem monstravimus: duobus facinoribus, altero flagitiosissimo, altero egregio, tantumdem apud posteros meruit bonæ famæ, quantum malæ. Hist. II. 50.

VITELLIUS.

Vitellii cum Othone comparatio.

Ante utriusque exitum, quo egregiam Otho famam, Vitellius flagitiosissimam, meruere; minùs Vitellii ignavæ voluptates, quàm Othonis flagrantissimæ libidines timebantur. Addiderat huic terrorem atque odium cædes Galbæ; contra illi initium belli nemo imputabat. Vitellius ventre et gulâ sibi ipsi hostis; Otho, luxu, sævitiâ, audaciâ, reipublicæ exitiosior ducebatur. Hist. II. 31.

Vitellii gula et torpor.

Torpebat Vitellius, et fortunam Principatûs inerti luxu ac prodigis epulis præsumebat, medio diei temulentus et saginâ gravis. Hist. I. 62.

Epularum fœda et inexplebilis libido: ex Urbe atque Italiâ irritamenta gulæ gestabantur, strepentibus ab utroque mari itineribus: exhausti conviviorum apparatibus principes civitatum: vastabantur ipsæ civitates: degenerabat à labore ac virtute miles, assuetudine voluptatum, et contemtu ducis. Hist. II. 62.

Nihil eorum quæ fierent Vitellio anquirente: brevi auditu, quamvis magna transibat, impar curis gravioribus. Hist. II. 59.

Ejus aulæ fœditas.

Nemo in illâ aulâ, probitate aut industriâ certavit: unum ad potentiam iter prodigis epulis, et sumtu ganeâque satiare inexplebiles Vitellii libidines. Ipse abundè ratus, si præsentibus frueretur, nec in longius consultans, novies millies sestertiûm paucissimis mensibus intervertisse creditur. Hist. II. 95.

Nulla consilia, aut læsura.

Surdæ ad fortia consilia Vitellio aures. Hist. III. 66.

Peritissimos, et si consulerentur, vera dicturos, arcuere intimi amicorum Vitellii, ita formatis Principis auribus, ut aspera, quæ utilia, nec quidquam nisi jucundum et læsurum acciperet. Hist. III. 56.

Morte, ut vitâ, probrosus.

Vitellius, captâ Urbe, per aversam palatii partem, Aventinum in domum uxoris sellulâ defertur: ut si diem latebrâ vitavisset, Tarracinam ad cohortes fratremque perfugeret. Dein mobilitate ingenii, et quæ natura pavoris est, cùm omnia metuenti, præsentia maximè displicerent, in palatium regreditur, vastum, desertumque: dilapsis etiam infimis servitiorum, aut occursum ejus declinantibus. Terret solitudo, et tacentes loci: tentat clausa: inhorrescit vacuis: fessusque misero errore, et pudendâ latebrâ semet occultans, ab Julio Placido tribuno cohortis protrahitur. Vinctæ ponè tergum manus: laniatâ veste, fœdum spectaculum ducebatur, multis increpantibus, nullo illacrymante: deformitas exitûs misericordiam abstulerat. Obvius è Germanicis militibus Vitellium infesto ictu, per iram, vel quò maturiùs ludibriis eximeret; an tribunum appetierit, in incerto fuit: aurem tribuni amputavit, ac statim confossus est. Vitellium infestis mucronibus coactum modò erigere os et offerre contumeliis, nunc cadentes statuas suas, plerumque rostra, et Galbæ occisi locum contueri; postremò ad Gemonias, ubi corpus Flavii Sabini jacuerat, propulere. Vox una non degeneris animi excepta, cùm tribuno insultanti, se tamen Imperatorem ejus fuisse respondit. Ac deinde ingestis vulneribus, concidit. Et vulgus eâdem pravitate insectabatur interfectum, quâ foverat viventem. Pater illi L. Vitellius: septimum et quinquagesimum ætatis annum explebat: consulatum, sacerdotia, nomen locumque inter primores, nullâ suâ industriâ, sed cuncta patris claritudine adeptus. Principatum ei detulere, qui ipsum non noverant. Studia exercitûs, raro cuiquam bonis artibus quæsita perinde adfuere, quàm huic per ignaviam. Inerat tamen simplicitas ac liberalitas: quæ, ni adsit modus, in exitium vertuntur. Amicitias dum magnitudine munerum, non constantiâ morum continere putat, meruit

magis, quàm habuit. Reipublicæ haud dubiè intererat, Vitellium vinci: sed imputare perfidiam non possunt, qui Vitellium Vespasiano prodidere, cùm à Galbâ descivissent. Hist. III. 85 et 86.

VESPASIANUS.

Bello egregius, sed avarus, imperium Muciani studiis adeptus.

Vespasianus acer militiæ, anteire agmen, locum castris capere, noctu diuque consilio, ac si res posceret, manu hostibus obniti, cibo fortuito, veste habituque vix à gregario milite discrepans: prorsus, si avaritia abesset, antiquis ducibus par. Mucianum è contrario magnificentia, et opes, et cuncta privatum modum supergressa extollebant: aptior sermone, dispositu provisuque, civilium rerum peritus: egregium Principatûs temperamentum, si demtis utriusque vitiis, solæ virtutes temperarentur. Hist. II. 5.

Ejus principatûs initia, prioribus similia.

Magna et misera civitas, eodem anno Othonem Vitelliumque passa, inter Vinios, Fabios, Icelos, Asiaticos, variâ et pudendâ sorte agebat; donec successere Mucianus et Marcellus, et magis alii homines, quàm alii mores. Hist. II. 95.

In melius mutatur.

Ambigua de Vespasiano fama: solusque omnium ante se Principum, in melius mutatus est. Hist. I. 50.

TITUS.

Ejus ingenium.

Titi ingenium quantæcumque fortunæ capax, decor oris cum quâdam majestate: mitis natura. Hist. II. 1. IV. 86.

Adolescentia, Principatus.

Neque abhorrebat à Berenice juvenilis animus: sed gerendis rebus nullum ex eo impedimentum: lætam voluptatibus adolescentiam egit, suo quàm patris imperio modestior. Hist. II. 2.

DOMITIANUS.

Cæsaris vitia.

Nomen sedemque Cæsaris Domitianus acceperat, nondum ad

curas intentus, sed stupris et adulteriis filium Principis agebat. Hist. IV 2.

Ex paternâ fortunâ tantùm licentiam *usurpabat*. Vit. Agric. VII.

Indomitæ *ejus* libidines timebantur. Hist. IV. 68.

Princeps sævus, deinde atrox.

Domitiani natura præceps in iram, et quò obscurior, eò irrevocabilior. Vit. Agric. XLII.

Infensus virtutibus Princeps. Vit. Agric. XLI.

Domitianus non jam per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo et velut uno ictu rempublicam exhausit.... Nero tamen subtraxit oculos, jussitque scelera, non spectavit: præcipua sub Domitiano miseriarum pars erat, videre et aspici: cùm suspiria nostra subscriberentur: cùm denotandis tot hominum palloribus sufficeret sævus ille vultus et rubor, à quo se contra pudorem muniebat. Vit. Agric. XLV.

Miserrima tum civitas.

Sicut vetus ætas vidit quid ultimum in libertate esset, ita nos quid in servitute, ademto per inquisitiones et loquendi audiendique commercio.... Per quindecim annos, grande mortalis ævi spatium, multi fortuitis casibus, promtissimus quisque sævitiâ Principis interciderunt. Pauci, et ut ita dixerim, non modò aliorum, sed etiam nostri superstites sumus, exemtis è mediâ vitâ tot annis, quibus juvenes ad senectutem, senes prope ad ipsos exactæ ætatis terminos per silentium venimus. Vit. Agric. II et III.

NERVA.

Sub egregio Principe, resurgit Roma.

Primo statim beatissimi seculi ortu Nerva Cæsar res olim dissociabiles *miscuit*, Principatum ac libertatem. Vit. Agric. III.

TRAJANUS.

Princeps optimus.

Auget quotidie felicitatem imperii Nerva Trajanus; nec spem modò ac votum securitas publica, sed ipsius voti fiduciam, ac robur adsumsit. Vit. Agric. III.

Inter Domitiani mala, spes unica fuit durare et Principem Trajanum videre.

Durare in hâc beatissimi seculi luce, ac Principem Trajanum videre, augurio votisque apud nostras aures ominabatur *Agricola.* Vit. Agric. XLIV.

Sub optimo Principe, Romæ felicitas.

Nunc demum redit animus .... Non pigebit vel inconditâ ac rudi voce memoriam prioris servitutis ac testimonium præsentium temporum composuisse. Vit. Agric. III.

Rarâ temporum felicitate, ubi sentire quæ velis, et quæ sentias dicere licet. Hist. I. 1.

VIII. AULA.

Fortunæ intenta. Inde Tiberius senex Macroni, gratiam Caii juvenis captanti, exprobrabat:

Occidentem ab eo deseri, Orientem spectari. Annal. VI. 47.

Nec certa spes.

Fato et sorte nascendi, ut cetera, ita Principum inclinatio in hos, offensio in illos. Annal. IV. 20.

Ibi cauta magis, quàm acria, valent consilia.

Potentiam cautis, quàm acribus consiliis, tutiùs haberi. Annal. XI. 29.

Fluxa aulæ potentia.

Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum, quàm fama potentiæ non suâ vi nixæ. Annal. XIII. 19.

Sallustius Crispus ætate provectâ speciem magis in amicitiâ Principis, *Augusti,* quàm vim tenuit. Idque et Mæcenati acciderat; fato potentiæ rarò sempiternæ: an satias capit aut illos, cùm omnia tribuerunt, aut hos, cùm jam nihil reliquum est, quod cupiant? Annal. III. 30.

In aulâ, post casum, nulla manet potentiæ reverentiâ.

Infractâ à Nerone Agrippinæ potentiâ, statim relictum Agrippinæ limen: Nemo solari, nemo adire, præter paucas fœminas, amore an odio incertum. Annal. XIII. 19.

E nimiâ potentiâ, maximum periculum.

Vinius in dies quanto potentior, eodem actu invisior erat. Hist. I. 12.

Nec ibi tuta obscuritas.

Satis clarus est apud timentem, quisquis timetur. Hist. II. 76.

In aulâ facetiis abstine.

Facetiarum apud præpotentes in longum memoria est. Annal. V. 2.

Ubi multùm ex vero traxere, acrem sui memoriam relinquunt. Annal. XV. 68.

Aula criminationibus et laudibus sæva.

Valens, quamquam benè de partibus meritus, nullo apud Vitellium honore fuit: Secretis eum criminationibus infamaverat Fabius ignarum, et quò incautior deciperetur, palam laudatum. Hist. I. 64.

Pessimum inimicorum genus, laudantes. Vit. Agric. XLI.

Qualis in Principes.

Hæc cum adsensu audita ab his, quibus omnia Principum honesta atque inhonesta laudare mos est, plures per silentium aut occultum murmur excepere. Annal. II. 38.

Aulici summa laus.

Inter abruptam contumaciam, et deforme obsequium pergere iter ambitione ac periculis vacuum. Annal. IV. 20.

In Sejano, pessimæ aulici artes.

Tiberium variis artibus devinxit adeò, ut obscurum adversùm alios, sibi uni incautum intectumque efficeret, non tam solertiâ (quippe iisdem artibus victus est) quàm Deûm irâ in rem Romanam, cujus pari exitio viguit, ceciditque. Corpus illi laborum tolerans, animus audax: sui obtegens, in alios criminator: juxtà adulatio et superbia: palam compositus pudor, intus summa apiscendi libido: ejusque causâ, modò largitio et luxus, sæpiùs industria ac vigilantia, haud minùs noxiæ, quotiens parando regno finguntur. Annal. IV. 1.

IX. CONSILIA.

In imperiis plura consiliis agenda.

Plura in summâ fortunâ auspiciis et consiliis, quàm telis et manibus geri. Annal. XIII. 6.

Consilia Princeps adhibeat.

Quàm arduum, quàm subjectum fortunæ cuncta regendi onus. Annal. I. 11.

Consiliorum difficultas.

Suadere Principi quod oporteat, multi laboris. Hist. I. 15.

Absit ambitio.

Neque posse Principem suâ scientiâ cuncta complecti; neque expedire, ut ambitione alienâ trahatur. Annal. III. 69.

Absit assentatio.

Assentatio erga Principem quemcumque, sine affectu peragitur. Hist. I. 15.

Pessimi consultores.

Quibus omnia Principum honesta atque inhonesta laudare mos est. Annal. II. 38.

Absit pavor.

Pavidis consilia in incerto sunt. Annal. III. 9.

Adsit incorrupta libertas.

Neque in iis, quæ ad rempublicam pertinerent, consilio nisi suo usurum, vel cum periculo offensionis. Annal. I. 8.

Consultoribus tamen ex libertate fama, fortuna ex obsequio.

Illa ætas duo pacis decora simul tulit: sed Labeo incorruptâ libertate, et ob id famâ celebratior: Capitonis obsequium dominantibus magis probabatur. Illi, quòd præturam intrà stetit, commendatio ex injuriâ; huic quòd consulatum adeptus est, odium ex invidiâ oriebatur. Annal. III. 75.

Cùm difficilia sunt tempora, sua est et consultoribus laus.

Lepidum, temporibus illis, gravem et sapientem virum fuisse comperio. Nam pleraque ab sævis adulationibus aliorum, in melius flexit: neque tamen temperamenti egebat, cùm æquabili auctoritate et gratiâ apud Tiberium viguerit. Annal. IV. 20.

L. Piso nullius servilis sententiæ sponte auctor, et quotiens necessitas ingrueret, sapienter moderans. Annal. VI. 10.

Sæpe ex consultoribus, Principum vitia.

Vitellius adventu fratris et irrepentibus dominationis magistris, superbior et atrocior. Hist. II. 63.

Ipso Vespasiano, inter initia imperii, ad obtinendas iniquitates haud perinde obstinato: donec indulgentiâ fortunæ, et pravis magistris, didicit, aususque est. Hist. II. 84.

X. *ROMA.*

Romæ dignitas.

Caput rerum Urbem. Hist. II. 32.

Unde in omnia regimen. Annal. III. 47.

Erat grande momentum in nomine Urbis ac prætextu senatûs. Hist. I. 76.

Mores Urbis.

Civitas novis sermonibus læta. Hist. IV. 11.

Cuncta interpretans. Hist. II. 91.

Omnium gnara et nihil reticens. Annal. XI. 27.

Rimandis offensis sagax. Hist. IV. 11.

Avida discordiarum. Annal. XVI. 22.

Fœcunda gignendis inimicitiis. Hist. II. 93.

Facilis ad accipienda credendaque omnia nova, cùm tristia sunt. Hist. I. 19.

Pavida et servitio parata. Hist. IV. 2.

Sunt procacia Urbanæ plebis ingenia. Hist. III. 32.

Lascivit et furit, nec mala quidem publica miseratur.

Concurrêre in campo Martio infestæ *Flavianorum et Vitellianorum* acies. Pro Flavianis fortuna, et parta totiens victoria: Vitelliani desperatione solâ ruebant; et quamquam pulsi, rursus in Urbe congregabantur. Aderat pugnantibus spectator populus, utque in ludicro certamine, hos modò, rursus illos clamore et plausu fovebat: quotiens pars altera inclinâsset, abditos in tabernis, aut si quam in domum perfugerant, erui jugularique expostu-

lantes, parte majore prædæ potiebantur: nam milite ad sanguinem et cædes obverso spolia in vulgus cedebant. Sæva ac deformis Urbe totâ facies: alibi prælia et vulnera; alibi balineæ propinæque: simul cruor et strues corporum: juxta scorta et scortis similes: quantum in luxurioso otio libidinum; quidquid in acerbissimâ captivitate scelerum: prorsus ut eamdem civitatem et furere crederes, et lascivire. Conflixerant antè armati exercitus in Urbe, bis L. Sullâ, semel Cinnâ victoribus, nec tunc minus crudelitatis: nunc inhumana securitas, et ne minimo quidem temporis voluptates intermissæ, velut festis diebus id quoque gaudium accederet, exsultabant, fruebantur; nullâ partium curâ, malis publicis læti. Hist. III. 82. 83.

In adulationem prona, lætatur sceleribus.

Exacto per scelera die, novissimum malorum fuit lætitia. Hist. I. 47.

Corrumpere et corrumpi læta.

Accitam lasciviam, ut quod usquam corrumpi et corrumpere queat, in Urbe visatur. Annal. XIV. 20.

Corrumpere et corrumpi, seculum vocatur. De Morib. German. XIX.

Atrocibus etiam facilis.

Urbem, quò cuncta undique atrocia, aut pudenda, confluunt celebranturque. Annal. XV. 44.

XI. SENATUS.

Senatûs dignitas.

Senatus caput imperii, et decora omnium provinciarum. Hist. I. 84.

Senatus populusque, numquam obscura nomina, etsi aliquandò obumbrentur. Hist. II. 32.

Ejus munia.

Publica negotia, et privatorum maxima apud patres tractabantur. Annal. IV. 6.

Fas fuit senatori, ut de bello aut pace, de vectigalibus et legibus,

quibusque aliis res Romana continetur suaderet dissuaderetve. Annal. XIII. 49.

In senatu Principis præsidium. Otho milites alloquens, senatum pro se stantem laudat.

Senatûs splendore et gloriâ sordes et obscuritatem Vitellianarum partium perstringimus. Nationes aliquas occupavit Vitellius, imaginem quamdam exercitûs habet. Senatus nobiscum est. Sic fit, ut hinc respublica, inde hostes reipublicæ constiterint. Quid? vos pulcherrimam hanc Urbem, domibus et tectis, et congestu lapidum, stare creditis? Muta ista et inanima intercidere ac reparari promiscua sunt: æternitas rerum, et pax gentium, et mea cum vestrâ salus, incolumitate senatûs firmatur. Hunc auspicatò à parente et conditore Urbis nostræ institutum, et à regibus usque ad Principes continuum et immortalem, sicut à majoribus accepimus, sic posteris tradamus. Nam ut ex vobis senatores, ita ex senatoribus Principes nascuntur. Hist. I. 84.

Nec sine gratiâ, nec sine severitate sit.

Senatum neque gratiæ, neque severitatis expertem haberi par *est.* Annal. I. 25.

Senatum dedecet servitus.

Memoriæ proditur, Tiberium quotiens curiâ egrederetur, Græcis verbis in hunc modum eloqui solitum, *ô homines ad servitutem paratos!* scilicet etiam illum, qui libertatem publicam nollet, tam projectæ servientium patientiæ tædebat. Annal. III. 65.

Quandòque nocet multitudo.

Judice ab uno faciliùs discerni: odium et invidiam apud multos valere. Annal. III. 10.

XII. LEGES.

Legum initia.

Vetustissimi mortalium, nullâ adhuc malâ libidine, sine probro, scelere, eoque sine pœnâ aut coercitionibus, agebant: neque præmiis opus erat, cùm honesta suopte ingenio peterentur; et ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. A

postquàm exui æqualitas, et pro modestiâ ac pudore, ambitio et vis incedebat; provenere dominationes: multosque apud populos æternùm mansere. Quidam statim, aut postquàm regum pertæsum, leges maluerunt. Hæ primò rudibus hominum animis simplices erant. Annal. III. 26.

Qui leges apud Romanos sanxere?

Nobis Romulus, ut libitum, imperitaverat: dein Numa religionibus et divino jure populum devinxit; repertaque quædam à Tullo et Anco; sed præcipuus Servius Tullius sanctor legum fuit, queis etiam reges obtemperarent. Annal. III. 26.

Pulsis regibus, statutæ à libertate leges.

Pulso Tarquinio, adversùm patrum factiones multa populus paravit tuendæ libertatis, et firmandæ concordiæ: creatique decemviri, et accitis quæ usquam egregia, compositæ duodecim tabulæ, finis æqui juris. Annal. III. 27.

Secutæ leges, plerumque discordes ac violentæ.

Secutæ leges, etsi aliquandò in maleficos ex delicto, sæpiùs tamen dissensione ordinum, et apiscendi illicitos honores, aut pellendi claros viros, aliaque ob prava, per vim latæ sunt. Annal. III. 27.

Legum malis incassum opem ferre voluit Pompeius.

Cn. Pompeius tertiùm consul, corrigendis moribus delectus, et gravior remediis quàm delicta erant, suarumque legum auctor idem ac subversor, quæ armis tuebatur, armis amisit. Annal. III. 28.

Graviora inde mala.

Exin continua per viginti annos discordia, non mos, non jus: deterrima quæque impune; ac multa honesta exitio fuere. Annal. III. 28.

Quæ tandem composuit Augustus.

Sexto demum consulatu Cæsar Augustus, potentiæ securus, quæ triumviratu jusserat, abolevit; deditque jura, queis pace et Principe uteremur. Annal. III. 28.

Ne temerè ferantur, ne impunè transcendantur leges.

Si velis quod nondum vetitum est, timeas ne vetêre: at si prohibita impunè transcenderis, neque metus ultra, neque pudor est. Annal. III. 54.

Leges in facta constitutæ.

Ideo leges in facta constitui, quia futura in incerto sint: sic à majoribus institutum, ut si anteîssent delicta, pœnæ sequerentur. Annal. III. 69.

Culpa, quàm pœna, tempore prior: emendari, quàm peccare, posterius est. Annal. XV. 20.

Egregiæ leges ex delictis.

Usu probatum est leges egregias, exempla honesta, apud bonos ex delictis aliorum gigni. Annal. XV. 20.

In pœnis jus et modus.

Esse pœnas legibus constitutas, quibus sine judicum sævitiâ, et temporum infamiâ, supplicia decernerentur. Annal. XIV. 48.

Non quidquid nocens reus pati mereretur, id egregio sub Principe, et nullâ necessitate obstricto senatu, statuendum. Annal. XIV. 48.

Legum severitatem excusat utilitas publica.

Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publicâ rependitur. Annal. XIV. 44.

Quandò multæ leges?

Corruptissimâ republicâ, plurimæ leges. Annal. III. 27.

Ut antehàc flagitiis, ita tunc legibus laborabatur. Annal. III. 25.

Acria initia, incuriosus finis.

Acribus, ut fermè talia, initiis, incurioso fine. Annal. VI. 17.

Ubi invalida legum auxilia?

Invalido legum auxilio, quæ vi, ambitu, postremò pecuniâ turbabantur. Annal. I. 2.

XIII. POPULUS.

Qualis populi Romani animus.

Imperaturus es hominibus, qui nec totam servitutem pati possunt, nec totam libertatem. Hist. I. 16.

Ejus studia.

Populus novarum rerum cupiens pavidusque. Annal. XV. 46.

Rivalitate gaudet.

Neminem sine æmulo sinit. Annal. XIV. 29.

Vulgi mores.

Vulgus credulum. Hist. IV. 49.

Fingendi avidum. Hist. II. 1.

Pronum ad suspiciones. Hist. II. 21.

Ad deteriora promtum. Annal. XV. 64.

Cujuscumque motûs novi cupidum. Hist. I. 80.

Mutabile subitis, et tam pronum in misericordiam, quàm immodicum sævitiâ. Hist. I. 69.

Sine rectore præceps, pavidum, socors. Hist. IV. 37.

Ignavum, et nihil ultra verba ausurum. Hist. III. 58.

Vacuum curis, et sine falsi verique discrimine solitas adulationes edoctum. Hist. II. 90.

Cupiens voluptatum, et si eodem Princeps trahat, lætum. Annal. XIV. 14.

Vulgus in judiciis præceps.

Mos vulgo, quamvis falsis reum subdere. Annal. I. 39.

Fortuitis etiam abutitur.

Qui mos vulgo, fortuita ad culpam trahentes. Annal. IV. 64.

Naturâ et Fortunâ querulum.

Octavia, Neronis uxor, in Campaniam pulsa est. Inde crebri questus, nec occulti per vulgum, cui minor sapientia, et ex mediocritate fortunæ pauciora pericula sunt. Annal. XIV. 60.

De annonâ unicè solicitum.

Vulgus, alimenta in dies mercari solitum, cui una ex republicâ annonæ cura. Hist. IV. 38.

Extremorum tamen malorum metu mœstum.

Duos omnium mortalium impudicitiâ, ignaviâ, luxuriâ deterrimos, velut ad perdendum imperium fataliter electos, non senatus modò et eques, queis aliqua pars et cura reipublicæ, sed vulgus quoque palam mœrere. Hist. I. 50.

Vulgi audacia, aut pavor.

Fortioribus remediis agendum: nihil in vulgo modicum: terrere, ni paveant: ubi pertimuerint, impune contemni. Annal. I. 29.

Quod audaciâ turbidum, vi coercendum.

Augustus, rerum potitus, ob magnitudinem populi, ac tarda

legum auxilia, sumsit è consularibus qui coerceret servitia, et quod civium audaciâ turbidum, nisi vim metuat. Annal. VI. 11.

XIV. COLONIÆ.

Condendarum coloniarum optima primùm ratio.

Olim universæ legiones deducebantur cum tribunis, et centurionibus, et suis cujusque ordinis militibus, ut consensu et caritate rempublicam efficerent. Annal. XIV. 27.

Posteà neglecta est.

Deducebantur ignoti inter se, diversis manipulis, sine affectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repentè in unum collecti, numerus magis, quàm colonia. Annal. XIV. 27.

Quæ inde secuta vitia.

Veterani Tarentum et Antium adscripti, non tamen infrequentiæ locorum subvenere, dilapsis pluribus in provincias, in quibus stipendia expleverant. Neque conjugiis suscipiendis, neque alendis liberis sueti, orbas sine posteris domos relinquebant. Annal. XIV. 27.

Coloniis infensi hostes.

Britanni sparsos per castella milites consectati, expugnatis præsidiis, ipsam coloniam invasere, ut sedem servitutis. Vit. Agric. XVI.

Colonia Camulodunum validâ veteranorum manu deducitur in agros captivos, subsidium adversùs rebelles, et imbuendis sociis ad officia legum. Annal. XII. 32.

XV. TRIBUTA, VECTIGALIA.

Tributorum necessitas.

Neque quies gentium, sine armis; neque arma, sine stipendiis; neque stipendia, sine tributis haberi queunt. Hist. IV. 74.

Centesimam rerum venalium post bella civilia institutam deprecante populo, edixit Tiberius militare ærarium eo subsidio niti. Annal. I. 78.

Iis provideat Princeps.

Ne provinciæ novis oneribus turbarentur, utque vetera sine avaritiâ aut crudelitate magistratuum tolerarent, providebat *Tiberius*. Corporum verbera, ademtiones bonorum aberant. Annal. IV. 6.

Temperandæ publicanorum cupidines, non tollenda vectigalia.

Crebris populi flagitationibus immodestiam publicanorum arguentis, dubitavit Nero, an cuncta vectigalia omitti juberet, idque pulcherrimum donum generi mortalium daret. Sed impetum ejus, multùm priùs laudatâ magnitudine animi, attinuere senatores, dissolutionem imperii docendo, si fructus, quibus respublica sustineretur, deminuerentur. Quippe, sublatis portoriis, sequens, ut tributorum abolitio expostularetur. Plerasque vectigalium societates à consulibus et tribunis plebis constitutas, acri etiam populi Romani tum libertate. Reliqua mox ita provisa, ut ratio quæstuum et necessitas erogationum inter se congruerent. Temperandas planè publicanorum cupidines, ne per tot annos sine querelâ tolerata, novis acerbitatibus ad invidiam verterent. Annal. XIII. 50.

Parcimonia sit, ne gliscant scelera.

Ærarium si ambitione exhauserimus, per scelera supplendum erit. Annal. II. 38.

Quibusdam populis non tributa, sed viri indicebantur.

Batavi gloriabantur sibi non tributa, sed virtutem et viros indici: proximum id libertati. Hist. V. 25.

Batavis manet honos, et antiquæ societatis insigne: nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit: exemti oneribus et collationibus, et tantùm in usum præliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur. De Morib. German. XXIX.

Equitum Romanorum societatibus agitabantur vectigalia.

Frumenta, et pecuniæ vectigales, cetera publicorum fructuum, societatibus equitum Romanorum agitabantur. Annal. IV. 6.

XVI. PROVINCIARUM RECTORES.

Provinciæ rector domum suam primùm coerceat.

Julius Agricola à se suisque orsus, primam domum suam coer-

cuit; quod plerisque haud minùs arduum est, quàm provinciam regere: nihil per libertos servosque publicæ rei. Vit. Agric. XIX.

Alienæ famæ consulat.

Rarissimâ moderatione maluit videri invenisse bonos, quàm fecisse. Vit. Agric. VII.

Officiis non peccaturos præponat.

Officiis et administrationibus potiùs non peccaturos præponere, quàm damnare, cùm peccâssent. Vit. Agric. XIX.

Vigil sit, ac cautus.

Omnia scire, non omnia exsequi. Vit. Agric. XIX.

Moderatus in pœnâ.

Parvis peccatis veniam, magnis severitatem commodare: nec pœnâ semper, sed sæpiùs pœnitentiâ contentus esse. Vit. Agric. XIX.

Intempestivis delictorum remediis abstineat.

Felix intempestivis remediis delicta accendebat. Annal. XII. 54.

Nec favorem captet, nec offendat.

Plura sæpe peccantur, dum demeremur, quàm dum offendimus. Annal. XV. 21.

In exigendis tributis æqualis.

Frumenti et tributorum auctionem æqualitate munerum mollire, circumcisis, quæ in quæstum reperta, ipso tributo graviùs tolerabantur. Vit. Agric. XIX.

Idem sit administrationis tenor.

Initia magistratuum nostrorum meliora fermè, finis inclinat. Annal. XV. 21.

Nec necesse est ut emineat, sed par sit negotiis.

Poppæus Sabinus, modicus originis, Principum amicitiâ consulatum ac triumphale decus adeptus; maximisque provinciis per quatuor et viginti annós impositus, nullam ob eximiam artem, sed quòd par negotiis, neque supra erat. Annal. VI. 39.

In Agricolâ egregium exemplar.

Tempora curarum remissionumque divisa: ubi conventus ac judicia poscerent, gravis, intentus, severus, et sæpiùs misericors: ubi officio satisfactum, nulla ultra potestatis persona, tristitiam, et arrogantiam, et avaritiam exuerat; nec illi, quod est rarissimum,

aut facilitas auctoritatem, aut severitas amorem deminuit. Integritatem atque abstinentiam in tanto viro referre, injuria virtutum fuerit. Vit. Agric. IX.

XVII. MILITIA.

Lectus olim miles, non emtus.

Galbæ vox pro republicâ honesta, ipsi anceps, legi à se militem, non emi. Hist. I. 5.

Voluntario militi non eadem virtus.

Voluntarium militem non eâdem virtute ac modestiâ agere: quia plerumque inopes ac vagi sponte militiam sumunt. Annal. IV. 4.

Non ex commendatione, sed optimus, probetur.

Julius Agricola non studiis privatis, nec ex commendatione, aut precibus centurionum, milites adscire, sed optimum quemque fidelissimum putare. Vit. Agric. XIX.

Aliter subvertitur militiæ decus.

Sub Vitellio Principe, convulsum castrorum decus, viginti millibus è toto exercitu permixtis magis, quàm electis. Hist. II. 94.

Cum milite abstinendum contumeliâ.

Militi insolens contumeliæ animus. Hist. II. 8.

Si justa orat, ne contradicas.

Preces erant, sed quibus contradici non posset. Hist. IV. 46.

Ejus libidinem facilitate ne accendas.

Flaccus multa concedendo nihil aliud effecerat, quàm ut acriùs exposcerent, quæ sciebant negaturum. Hist. IV. 19.

Decora militis sedes, castra.

Proprium esse militis decus, in castris: illam patriam, illos penates. Hist. III. 84.

Extra castra corrumpitur.

Inter paganos corruptior miles. Hist. I. 53.

Segnem ac desidem, et circo ac theatris corruptum militem increpabant. Hist. II. 21.

Emtis præsertim vacationibus depravatur.

Vacationes præstari centurionibus solitas gregarius miles, ut tributum annuum pendebat. Quarta pars manipuli per commeatus, aut in ipsis castris vaga, dum mercedem centurioni exsolveret, neque modum oneris quisquam, neque genus quæstûs pensi habebat; per latrocinia et raptus, aut servilibus ministeriis, militare otium redimebant. Tum locupletissimus quisque miles, labore ac sævitiâ fatigari, donec vacationem emeret: ubi sumtibus exhaustus, secordiâ insuper elanguerat, inops pro locuplete, et iners pro strenuo, in manipulum redibat: ac rursus alius atque alius, eâdem egestate ac licentiâ corrupti, ad seditionem et discordias, et ad extremum, bella civilia ruebant. Hist. I. 46.

Otho, ne vulgi largitione, centurionum animos averteret, ex fisco suo vacationes annuas exsoluturum promisit: rem haud dubiè utilem, et à bonis posteà Principibus, perpetuitate disciplinæ firmatam. Hist. I. 46.

Pace longâ mollescit.

Syriâ transmotæ legiones, pace longâ segnes munia Romanorum ægerrimè tolerabant. Annal. XIII. 35.

Satis constitit fuisse in eo exercitu veteranos, qui non stationem, non vigilias inîssent; vallum fossamque quasi nova et mira viserent; sine galeis, sine loricis, nitidi et quæstuosi, militiâ per oppida expletâ. Annal. XIII. 35.

Tum pronus est ad discordias.

Quantum hebes ad sustinendum laborem miles, tanto ad discordias promtior. Hist. II. 99.

Et hoste ipso difficilior.

Corbuloni plus molis adversùs ignaviam militum, quàm contra perfidiam hostium erat. Annal. XIII. 35.

Ducis exemplo et severitate emendatur.

Corbulo, dimissis quibus senecta, aut valetudo adversa erat, supplementum petivit. Et habiti per Galatiam ac Cappadociam delectus. Adjectaque ex Germaniâ legio cum equitibus alariis et peditatu cohortium: retentusque omnis exercitus sub pellibus, quamvis hyeme sævâ adeò ut obducta glacie, nisi effossa, humus tentoriis locum non præberet. Ambusti multorum artus vi frigoris,

et quidam inter excubias exanimati sunt. Annotatusque miles, qui fascem lignorum gestabat, ita præriguisse manus ut oneri adhærentes, truncis brachiis deciderent. Ipse cultu levi, capite intecto, in agmine, in laboribus, frequens adesse: laudem strenuis, solatium invalidis, exemplum omnibus ostendere. Dehinc quia duritiam cœli militiæque multi abnuebant, deserebantque, remedium severitate quæsitum est. Nec enim, ut in aliis exercitibus, primum alterumque delictum venia prosequebatur, sed qui signa reliquerat, statim capite pœnas luebat. Idque usu salubre, et misericordiâ melius apparuit: quippe pauciores illa castra deseruere, quàm ea in quibus ignoscebatur. Annal. XIII. 35.

Divide exercitus, ne corrumpantur.

Longis spatiis discreti exercitus, quod saluberrimum est ad continendam militarem fidem, nec vitiis, nec viribus miscebantur. Hist. I. 9.

Qui infringit virtutem exercitûs, perfidiæ suspectus est.

Perfidiam meditanti, infringere exercitûs virtutem inter artes erat. Hist. II. 99.

Nec difficilis corrumpi miles.

Piso largitione, ambitu, infimos manipularium juvando, cùm veteres centuriones, severos tribunos demoveret, locaque eorum clientibus suis, vel deterrimo cuique attribueret, desidiam in castris, licentiam in urbibus, vagum ac lascivientem per agros militem sineret, eò usque corruptionis provectus est, ut sermone vulgi, parens legionum haberetur. Annal. II. 55.

Decumato quoque exercitu, restituitur virtus.

Cohors Romana in Africâ coram Tacfarinate terga dederat. L. Apronius magis dedecore suorum, quàm gloriâ hostis anxius, raro eâ tempestate, et è vetere memoriâ facinore, decumum quemque ignominiosæ cohortis sorte ductos, fusti necat. Tantumque severitate profectum, ut vexillum veteranorum non ampliùs quingenti numero easdem Tacfarinatis copias fuderint. Annal. III. 21.

Cùm decumatur exercitus, etiam strenui sortiuntur.

Nam et ex fuso exercitu, cùm decimus quisque fusti feritur, etiam strenui sortiuntur. Annal. XIV. 44.

Severitatem legis excusat utilitas publica.

Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos, utilitate publicâ rependitur. Annal. XIV. 44.

Militum obsequio res militaris continetur.

Imus ad bellum. Num omnes nuntios palam audiri, omnia consilia cunctis præsentibus tractari, ratio rerum, aut occasionum velocitas patitur? Tam nescire quædam milites, quàm scire oportet. Ita se ducum auctoritas, sic rigor disciplinæ habet, ut multa etiam centuriones tribunosque tantùm juberi expediat. Si, ubi jubeantur, quærere singulis liceat; pereunte obsequio, etiam imperium intercidit. Hist. I. 83.

Parendo potiùs, commilitones, quàm imperia ducum sciscitando, res militares continentur: et fortissimus in ipso discrimine exercitus est, qui ante discrimen quietissimus. Vobis arma et animus sit: mihi consilium, et virtutis vestræ regimen relinquite. Hist. I. 84.

Sine obsequio ne prodest quidem virtus.

Obsequium et parendi amor solùm partibus Othonianis defuit, cùm virtutis haud pœniteret. Hist. II. 19.

Militum vitia.

Miles periculi, quàm moræ patientior. Quippe ingrata, quæ tuta; ex temeritate spes: omnesque cædes, et vulnera, et sanguis aviditate prædæ pensabantur. Hist. III. 26.

Ignavissimus quisque, et, ut res docuit, in periculo non ausurus, nimii verbis, linguæ feroces. Hist. I. 35.

Illi modò cauti ac sapientes, promti post eventum ac magniloqui erant. Vit. Agric. XXVII.

XVIII. DUX.

Quæ propriæ sint ducis artes?

Ratio et consilium, propriæ ducis artes. Hist. III. 20.

Divisa inter exercitum ducesque munia: militibus cupidinem pugnandi convenire; duces providendo, consultando, cunctatione sæpiùs, quàm temeritate, prodesse. Hist. III. 20.

Militum favorem, sed per bonas artes, quærat.

Militum favorem, ut largitione et ambitione malè adquiri, ita per bonas artes haud spernendum. Hist. I. 17.

Nec nocet tempestiva severitas.

Ferunt militem, quia vallum non accinctus, atque alium, quia pugione tantùm accinctus foderet, à *Corbulone* morte punitos; quæ nimia, et incertum an falsò jacta, originem tamen è severitate ducis traxere; intentumque et magnis delictis inexorabilem scias, cui tantùm asperitatis etiam adversùs levia credebatur. Annal. XI. 18.

Ducem dedecet socordia.

Silvanus socors bello, et dies rerum bello terens. Hist. III. 30.

Exitiosa est avaritia.

Valens, ob lucra et quæstus infamis, eoque alienæ etiam culpæ dissimulator. Hist, II. 56.

Quæ cunctatione peccavit, corrigat virtute.

Si cunctatione deliqui, virtute corrigam. Annal. XV. 2.

Si facundia non adsit, suppleat auctoritas.

Corbulo magnâ auctoritate, quæ viro militari pro facundiâ erat. Annal. XV. 26.

Consulat, ut valeat.

Omnia inconsulti impetûs cœpta, initiis valida, spatio languescunt. Hist. III. 58.

Ne nimis consulat.

Fabius Valens, inutili cunctatione, agendi tempora consultando consumsit: mox utrumque consilium aspernatus, quod inter ancipitia deterrimum est, dum media sequitur, nec ausus est satis, nec providit. Hist. III. 40.

At constans sit in consiliis.

Eludi Parthus tractu belli poterat, si Pæto aut in suis, aut in alienis consiliis constantia fuisset. Verùm ubi à viris militaribus adversùs urgentes casus firmatus erat, rursus, ne alienæ sententiæ indigus videretur, in diversa ac deteriora transibat. Annal. XV. 10.

Ne sit vanus et pervicax.

Lago, ignarus militarium animorum, consiliique quamvis egregii,

quod non ipse afferret, inimicus, et adversùs peritos pervicax. Hist. I. 26.

Consilia exploret.

Paucis decus publicum curæ: plures tuta disserunt. Annal. XII. 48.

Periculo explorantur.

Consilium ab omnibus datum est, periculum pauci sumsere. Hist. III. 69.

Nocet consiliis aulæ distantia.

Ex distantibus terrarum spatiis, consilia post res adferebantur. Hist. III. 8.

Nocent simultates.

Julius Classicianus, Suetonio discors, bonum publicum privatis simultatibus impediebat. Annal. XIV. 38.

Nocent adflictæ res.

In metu consilia prudentium, et vulgi rumor, juxtà audiuntur. Hist. III. 58.

Quod in perditis rebus accidit, omnes præcipere, nemo exsequi. Hist. III. 73.

Cuncta metu extollentes, facili credulitate eorum, qui eadem pavebant. Annal. XV. 11.

Ut evenit in consiliis infelicibus, optima videbantur, quorum tempus effugerat. Hist. I. 39.

Adflictis rebus citò succurrendum.

Vitellius, fractis apud Cremonam rebus, nuntios cladis occultans, stultâ dissimulatione remedia potiùs malorum, quàm mala, differebat. Quippe confitenti consultantique supererant spes viresque cùm è contrario læta omnia fingeret, falsis ingravescebat. Hist III. 54.

Duci infensa semper, adversa.

Iniquissima hæc bellorum conditio est: prospera omnes sib vindicant, adversa uni imputantur. Vit. Agric. XXVII.

Infensa sæpe et prospera.

Militaris gloriæ cupido, ingrata temporibus, quibus sinistra erg

eminentes interpretatio, nec minùs periculum ex magnâ famâ, quàm ex malâ. Vit. Agric. v.

Sunt quoque ducibus sua vitia.

Rebus secundis etiam egregios duces insolescere. Hist. II. 7.

Non tamen culpanda in duce inania.

Corbulo omnium ora in se *verterat*, corpore ingens, verbis magnificus, et super experientiam sapientiamque, etiam specie inanium validus. Annal. XIII. 8.

Studia militum in Cæcinam inclinabant; super benignitatem animi quâ promtior habebatur, etiam vigore ætatis, proceritate corporis, et quodam inani favore. Hist. II. 30.

At odiosa est jactantia.

Antonius, nimius commemorandis quæ meruisset, alios ut imbelles increpat. Unde paulatim levior viliorque haberi. Hist. IV. 80.

Odiosior, et flagitii reus, qui publicâ ruinâ sua dedecora operit.

Cæcina decorâ juventâ, corpore ingens, animi immodicus, cito sermone, erecto incessu, studia militum inlexerat. Hunc juvenem Galba quæstorem in Bæticâ, impigre in partes suas transgressum legioni præposuit: mox compertum pecuniam publicam avertisse, ut peculatorem flagitari jussit. Cæcina ægrè passus, miscere cuncta, et privata vulnera, reipublicæ malis operire statuit. Hist. I. 53.

Lucilius Bassus Ravennati simul ac Misenensi classibus à Vitellio præpositus, quòd non statim præfecturam prætorii adeptus foret, iniquam iracundiam flagitiosâ perfidiâ ulciscebatur. Hist. II. 100.

Tanti flagitii causæ.

Nobis super insitam levitatem, et prodito Galbâ mox vilem fidem, æmulatione etiam invidiâque, ne ab aliis apud Vitellium anteirentur, pervertisse ipsum Vitellium videntur. Hist. II. 100.

Varia ducum ingenia.

Suetonius Paullinus diligens ac moderatus dux, cunctator naturâ, et cui cauta potiùs consilia cum ratione, quàm prospera ex casu placerent. Vit. Agric. v. Hist. II. 25.

Germanicus, optimi ducis imago. Suorum animos explorat.

Nocte cœptâ, egressus augurali, per occulta et vigilibus ignara, comite uno, contectus humeros ferinâ pelle, adit castrorum vias, adsistit tabernaculis, fruiturque famâ sui: cùm hic nobilitatem ducis, decorem alius, plurimi patientiam, comitatem, per seria, per jocos eumdem animum laudibus ferrent: reddendamque gratiam in acie faterentur. Annal. II. 13.

Cuncta hostium noverat.

Nihil ex iis Cæsari incognitum: consilia, locos, promta, occulta noverat, astusque hostium in perniciem ipsis vertebat. Annal. II. 20.

Ardua sibi, leviora aliis seponebat.

Quod arduum sibi; cetera legatis permisit. Annal. II. 20.

Eo extincto, dolor.

Indoluere exteræ nationes regesque; tanta illi comitas in socios, mansuetudo in hostes; visuque et auditu juxtà venerabilis, cùm magnitudinem et gravitatem summæ fortunæ retineret, invidiam et adrogantiam effugerat. Funus sine imaginibus et pompâ, per laudes, et memoriam virtutum ejus celebre fuit. Et erant qui formam, ætatem, genus mortis, ob propinquitatem etiam locorum, in quibus interiit, Magni Alexandri fatis adæquarent. Nam utrumque corpore decoro, genere insigni, haud multùm triginta annos egressum, suorum insidiis externas inter gentes occidisse; sed hunc mitem erga amicos, modicum voluptatum, uno matrimonio, certis liberis egisse: neque minùs præliatorem, etiamsi temeritas abfuerit, præpeditusque sit perculsas tot victoriis Germanias servitio premere: quòd si solus arbiter rerum, si jure et nomine regio fuisset, tanto promtiùs adsecuturum gloriam militiæ, quantùm clementiâ, temperantiâ, ceteris bonis artibus præstitisset. Annal. II. 72. 73.

XIX. PAX.

Bonis artibus indiget.

In turbas ac discordias pessimo cuique plurima vis: pax et quies bonis artibus indigent. Hist. IV. 1.

Eam curet Princeps.

Æquitate, quàm sanguine, causâ, quàm armis, retinere parta majoribus malueram. Annal. xv. 2.

Firmet sapientiâ.

Lætiore Tiberio, quia pacem sapientiâ firmaverat, quàm si bellum per acies confecisset. Annal. ii. 64.

Honesta sit.

Consuluit inter primores civitatis Nero, bellum anceps, an pax inhonesta placeret. Nec dubitatum de bello. Annal. xv. 25.

Miserâ pace potius est bellum.

Miseram pacem vel bello benè mutari. Annal. iii. 44.

Miseram servitutem falsò pacem *vocari*. Hist. iv. 17.

Intuta, quæ indecora. Hist. i. 33.

Ex nimiâ pace periculum.

Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt: idque jucundius, quàm tutius fuit: quia inter impotentes et validos falsò quiescas: ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. De Morib. German. xxxvi.

Ex prœliis pax et securitas.

Langobardos paucitas nobilitat, quòd plurimis ac valentissimis nationibus cincti, non per obsequium, sed præliis et periclitando tuti sunt. De Morib. German. xl.

Eâ franguntur militares animi; corrumpitur disciplina.

Bello Othoniano motæ Urbis curæ: nullus ordo metu, aut periculo vacuus: primores senatûs ætate invalidi, et longâ pace desides; segnis et oblita bellorum nobilitas; ignarus militiæ eques; quanto magis occultare et abdere pavorem nitebantur, manifestiùs pavidi. Nec deerant è contrario, qui ambitione stolidâ, conspicua arma, insignes equos, quidam luxuriosos apparatus conviviorum et irritamenta libidinum ut instrumenta belli, mercarentur. Hist. i. 88.

Invisa est nobilitati.

Cui in pace durius est servitium. Annal. xi. 10.

Nec industriam exerit.

Militares artes per otium ignotæ; industriosque et ignavos pax in æquo tenet. Annal. xii. 12.

XX. BELLUM.

Præcipuæ bellorum causæ.

Opes.

Maximum discrimen, penes quos aurum et opes, præcipuæ bellorum causæ. Hist. IV. 74.

Regum gloria.

Sua retinere, privatæ domûs: de alienis certare, regiam laudem esse. Annal. XV. 1.

Vis.

Id in summâ fortunâ æquius, quod validius. Annal. XV. 1.

Morum diversitas.

Ex diversitate morum crebra bella. Hist. V. 12.

Bellorum necessitas.

Non ignaviâ, magna imperia contineri: virorum armorumque faciendum certamen. Annal. XV. 1.

Alii bellum sumunt, alii gerunt.

Sumi bellum etiam ab ignavis, strenuissimi cujusque periculo geri. Hist. IV. 69.

Quomodò exploranda belli consilia.

Omnes, qui magnarum rerum consilia suscipiunt, æstimare debent, an, quod inchoatur, reipublicæ utile, ipsis gloriosum, aut promtum effectu, aut certè non arduum sit. Simul ipse, qui suadet, considerandus est, adjiciat ne consilio periculum suum: et, si fortuna cœptis adfuerit, cui summum decus adquiratur. Hist. II. 76.

Initia in bellis multùm valent.

Ut initia belli provenissent, famam in cetera fore. Hist. II. 20.

Bella tædio moràque sæpe corrupta.

Multa bella impetu valida, per tædia et moras evanuisse. Hist. II. 32.

Pecuniâ quoque corrumpuntur.

Neminem adeò in arma promtum, ut non idem pretium quietis, quàm periculi malit. Hist. IV. 76.

Sæpe in trahendo bello magna laus.

Corbulo legiones duas cum Verulano Severo et Vettio Bolano

subsidium Tigrani mittit, occulto præcepto, compositiùs cuncta, quàm festinantiùs agerent: quippe bellum habere, quàm gerere, malebat. Annal. xv. 3.

Insidiis utitur Corbulo.

Nec irritæ, aut degeneres insidiæ fuere adversùs transfugam et violatorem fidei. Annal. xi. 19.

Concordiâ agendum.

Commune periculum concordiâ propulsandum. Vit. Agric. xxix.

Rebus turbatis, malum extremum discordia. Annal. iv. 49.

Summa sit annonæ cura.

Exercitum sine copiis retineri non posse. Hist. ii. 32.

Bellorum egregius finis.

Bellorum egregios fines, quoties ignoscendo transigatur. Annal. xii. 19.

Ita majoribus placitum, quantâ pervicaciâ in hostem, tantâ beneficentiâ adversùs supplices utendum: nam triumphos populis regnisque integris adquiri. Annal. xii. 20.

XXI. VICTORIA.

Magnifica sine civium sanguine.

Ingens victoriæ decus citra Romanum sanguine bellanti. Vit. Agric. xxxv.

Provinciarum sanguine quæsita.

Provinciarum sanguine provincias vinci. Hist. iv. 17.

Imperiosa est.

Victoriæ rationem non reddi. Hist. iv. 14.

Omnia ei prona.

Omnia prona victoribus. Hist. iii. 64.

Ne gliscat tamen temeritas.

Quòd inconditam nuper Valentini manum contra spem suam fuderint, alimentum illis ducique temeritatis. Hist. iv. 76.

Diffidat, et victos caveat.

Victos et victores numquam solidâ pace coalescere. Hist. ii. 7.

Haud facilè continentur victi.

Metus et terror, infirma vincula caritatis: quæ ubi removeris, qui timere desierint, odisse incipient. Vit. Agric. XXXII.

Animosa etiam est clades.

Plus impetûs, majorem constantiam penes miseros esse. Vit. Agric. XV.

Unde victis spes?

Unicum victis in consensu levamentum. Hist. II. 84.

Ex discordiâ periculum.

Res adversæ discordiam peperere. Hist. IV. 37.

Quandò occurrendum discrimini?

Si cadere necesse sit, occurrendum discrimini. Hist. I. 33.

Fortiter cadentibus laus est.

Vitelliani, quamquam numero fatoque dispares, inquietare victoriam, morari pacem, domos arasque cruore fœdare. Multi semianimes super turres et propugnacula mœnium exspiravere. Convulsis portis, reliquus globus obtulit se victoribus; et cecidere omnes contrariis vulnéribus, versi in hostem: ea cura etiam morientibus decori exitûs fuit. Hist. III. 84.

Inest et victis sua majestas.

Agmen legionum intrà Bovillas stetit. Nec cunctatus est Vitellius seque et cohortes arbitrio victoris permittere. Et miles infelicia arma, haud minùs irâ, quàm metu abjecit. Longus deditorum ordo, septus armatis, per Urbem incessit: nemo supplici vultu, sed tristes et truces, et adversùm plausus ac lasciviam insultantis vulgi immobiles. Paucos erumpere ausos, circumjecti pressere: ceteri in custodiam conditi. Nihil quisquam locutus indignum, et quamquam inter adversa, salva virtutis fama. Hist. IV. 2.

Temperare victoriæ summa laus est et felicitas.

Rem Romanam huc satietate gloriæ provectam, ut externis quoque gentibus quietem velit. Annal. XII. 11.

XXII. SEDITIONES.

Seditionum causæ.

Cupiditas vel *odium* multos exercitus in discordiam egêre. Hist. I. 83.

Parva sæpe initia.

Parvo initio, unde nihil timebatur, orta seditio, prope Urbi excidio fuit. Hist. I. 80.

Etiam ludicra.

Orta seditio, ludicro initio. Hist. II. 68.

E periculo incitamentum.

In ejusmodi consiliis periculosius est deprehendi, quàm audere. Vit. Agric. XV.

Principiis obsta.

Modicis remediis, primos motus considere. Annal. XIV. 61.

Glisce consiliis.

Incipiens adhuc et nondum adulta seditio, melioribus consiliis flectitur. Hist. I. 31.

Paucorum pœna utilis.

Non aliud gliscentis discordiæ remedium, quàm si unus alterve maximè promti subvertantur. Annal. IV. 17.

Carptim etiam et singulòs punire juvat.

Quibus ætas et justa stipendia, dimissi cum honore, alii ob culpam, sed carptim ac singuli: quo tutissimo remedio consensus multitudinis extenuatur. Hist. IV. 46.

In seditionibus difficilis prima vox.

Quod in re tali difficillimum est, prima vox, dum animo spes, timor, ratio, casus obversantur. Hist. II. 80.

Ubi erupit, fervet.

Plurimùm valet prima indignatio. Hist. I. 33.

Omnium deinde impetus.

Quod in seditionibus accidit, unde plures erant, omnes fuere. Hist. I. 56.

Exemplo vigent.

Legiones, solemni Kalendarum Januariarum sacramento pro Galbâ adactæ multâ cunctatione, et raris primorum ordinum vocibus: ceteri silentio, proximi cujusque audaciam expectantes; insitâ mortalibus naturâ, properè sequi, quæ piget inchoare. Hist. I. 55.

Tunc periculum ex singulis.

Fluxam per discordias militum fidem, et periculum ex singulis.

Quid enim profuturas cohortes alasque, si unus alterque præsenti facinore ex diverso præmium petat?—Faciliùs universos impelli, quàm singulos vitari. Hist. II. 75.

XXIII. BELLA CIVILIA.

Quibus artibus gerantur.

Arma civilia neque parari possunt, neque haberi per bonas artes. Annal. I. 9.

Iis obnoxia nova imperia.

Opportunos magnis conatibus transitus rerum. Hist. I. 21.

Ea aversantur optimi, sectantur pessimi.

Optimus quisque remedium præsentis licentiæ poscit; vulgus seditionibus et ambitioso imperio lætum, per turbas et raptus faciliùs ad civile bellum trahitur. Hist. I. 83.

Sapientibus quietis et reipublicæ cura; levissimus quisque, et futuri improvidus spe vanâ tumens. Multi adflictâ fide in pace, ac turbatis rebus alacres, et per incerta tutissimi. Hist. I. 88.

Egestate ac licentiâ corrupti, ad seditiones et discordias, et ad extremum, bella civilia ruebant. Hist I. 47.

Mobilissimum quemque ingenio, aut pecuniæ indigum, et in novas cupiditates præcipitem alliciendo. Hist. I. 24.

Accenduntur faciliùs, quàm temperantur.

Duces partium, accendendo civili bello acres, temperandæ victoriæ impares: quippe in turbas et discordias pessimo cuique plurima vis: pax et quies bonis artibus indigent. Hist IV. 1.

In iis multa militis licentia.

Civilibus bellis plus militibus, quàm ducibus, licere. Hist. II. 29.

Magna pecuniarum vis.

Pecunias esse belli civilis nervos. Hist. II. 84.

Immensam pecuniam inter civiles discordias ferro validiorem. Hist. II. 32.

Valet primùm fortuna.

Initia bellorum civilium fortunæ permittenda; victoriam consiliis et ratione perfici. Hist. III. 60.

Valet quoque temeritas.

Nec cunctatione opus, ubi perniciosior sit quies, quàm temeritas. Hist. I. 21.

Magnum et famæ pondus.

Mucianus cum expeditâ manu, socium magis imperii, quàm ministrum agens, non lento itinere, ne cunctari videretur, neque tamen properans, gliscere famam ipso spatio sinebat: gnarus modicas vires sibi, et majora credi de absentibus. Hist. II. 83.

Non ita difficilis consensus.

Facilior inter malos consensus ad bellum, quàm in pace ad concordiam. Hist. I. 54.

Bellis civilibus resolvitur severitas disciplinæ.

Severitatem disciplinæ, in pace inexorabilem, discordiæ civium resolvunt, paratis utrimque corruptoribus, et perfidiâ impunitâ. Hist. I. 51.

XXIV. FORTUNA.

Instabilis est fortuna.

Magna documenta instabilis fortunæ, summaque et ima miscentis. Hist. IV. 47.

Fortunæ diffide.

Quanto plura recentium, seu veterum revolvo, tanto ludibria rerum mortalium cunctis in negotiis obversantur. Annal. III. 18.

Cuncta mortalium incerta, quantoque plus adeptus foret, tanto se magis in lubrico *dictitabat Tiberius*. Annal. I. 72.

Magna fortuna multùm periclitatur.

Magnæ fortunæ pericula. Annal. IV. 13.

Minùs, fortuna mediocris.

Ex mediocritate fortunæ, pauciora pericula sunt. Annal. XIV. 60.

Multi fortunam festinatione corrumpunt.

Brutidium, artibus honestis copiosum, et, si rectum iter pergeret, ad clarissima quæque iturum, festinatio exstimulabat, dum æquales, dein superiores, postremò suasmet ipse spes anteire parat: quod multos etiam bonos pessum dedit, qui, spretis quæ tarda cum securitate, præmatura vel cum exitio properant. Annal. III. 66.

Quibusdam loco virtutum est.

Quibusdam fortuna pro virtutibus fuit. Hist. II. 82

Malè parta, sæpe in perniciem vertit.

Læta ad præsens malè parta, mox in perniciem vertêre. Hist. III. 6.

Quò quis altiora cupit, eò magis periclitatur.

Esse privatis cogitationibus regressum; et prout velint, plus minusve sumi ex fortunâ: imperium cupientibus, nihil medium inter summa et præcipitia. Hist. II. 74.

Vel deliberare, crimen est.

Qui deliberant, desciverunt. Hist. II. 77.

ADVERSÆ RES.

Molliunt animos.

Sunt molles in calamitate mortalium animi. Annal. IV. 68.

Mentem turbant.

Res adversæ consilium *adimunt.* Annal. XI. 32.

Solitudinem faciunt.

Prosperis Vitellii rebus certaturi ad obsequium, adversam ejus fortunam ex æquo detrectabant. Hist. II. 97.

Plerumque sunt intutæ.

Fermè intuta sunt adversa. Annal. XII. 36.

Loquaces sunt.

Mœsta, ubi semel prorupere, difficiliùs reticentur. Annal. IV. 69.

Constanter sunt ferendæ.

Majore animo tolerari adversa, quàm relinqui: fortes et strenuos, etiam contra fortunam, insistere spei: timidos et ignavos ad desperationem formidine properare. Hist. II. 46.

Levantur prioris fortunæ memoriâ.

Læta aliqua viderant, et præsentem sævitiam melioris olim fortunæ recordatione allevabant. Annal. XIV. 63.

Nimius honos inter secunda, rebus adversis in solatium cessit. Hist. II. 59.

Corruptæ oraculorum interpretationibus.

Vulgus, more humanæ cupidinis, sibi tantam fatorum magnitudi-

nem interpretati, ne adversis quidem ad vera mutabantur. Hist. v. 13.

SECUNDÆ RES.

Est et secundis rebus discrimen.

Adversas res expertus, cùm maximè discam ne secundas quidem minus discriminis habere. Hist. I. 29.

Explorant animos.

Secundæ res acrioribus stimulis animos explorant: quia miseriæ tolerantur, felicitate corrumpimur. Hist. I. 15.

Felicitas in socordiam *vertit.* Vit. Agric. XXXI.

Non è fortunâ, sed ex usu fortunæ, felicitas aut miseria.

Multos, qui conflictari adversis videantur, beatos; ac plerosque, quamquam magnas per opes, miserrimos: si illi gravem fortunam constanter tolerent, hi prosperâ inconsultè utantur. Annal. VI. 22.

In brevi fortunâ difficilis modus.

Difficilius est temperare felicitati, quâ te non putes diu usurum. Hist. II. 47.

Recens fortuna invidiæ obnoxia, ni sit modesta.

Insita mortalibus natura recentem aliorum felicitatem ægris oculis introspicere, modumque fortunæ à nullis magis exigere, quàm quos in æquo vidêre. Hist. II. 20.

XXV. FAMA.

Virtutem alit.

Optumos mortalium altissima cupere. Annal. IV. 38.

Contemtu famæ contemni virtutes. Annal. IV. 38.

In novis cœptis valida.

Magna motæ rei fama plurimùm in novis cœptis valet. Annal. XV. 59.

Fama in novis cœptis validissima. Annal. XIII. 8.

Negatis honoribus crescit.

Negatus honor gloriam intendit. Annal. IV. 26.

Præfulgebant Cassius atque Brutus, eo ipso quòd effigies eorum non visebantur. Annal. III. 76.

Nocet magnitudine.

Magnitudo famæ exitio erat. Annal. III. 55.

Penes posteritatem famæ arbitrium.

Suum cuique decus posteritas rependit. Annal. IV. 35.

Ex ignoto fama.

Omne ignotum pro magnifico est. Vit. Agric. XXX.

Ut quis ex longinquo revenerat, miracula narrabant. Annal. II. 24.

Crescit absentiâ.

Majora credi de absentibus. Hist. II. 83.

Inania famæ despicienda.

Neque suspiciones imbecillas, aut inania famæ pertimescenda. Annal. II. 76.

Nec de rumoribus curandum.

Non ex rumore statuendum. Annal. III. 69.

Relinquendum rumoribus tempus quo senescant. Annal. II. 77.

Nec obstitit falsis Tiberius, donec tempore et spatio vanescerent. Annal. II. 82.

Veritas visu et morâ, falsa festinatione et incertis valescunt. Annal. II. 39.

Rumorum mendacia.

Vagus primùm et incertus rumor, mox ut in magnis mendaciis, interfuisse se quidam, et vidisse affirmabant, credulâ famâ inter gaudentes et incuriosos. Hist. I. 34.

Atrox est fama erga mortes Principum.

Atrociore semper famâ erga dominantium exitus. Annal. IV. 2.

Quomodò gliscant vetita.

Occultis primùm sermonibus vetita crebrescunt, mox vago sermone apud imperitissimi cujusque aures, aut rursum apud turbidos, eòque nova cupientes. Annal. II. 39.

Ni cautè coercueris, valescent.

Prohibiti per civitatem sermones, eòque plures: ac si liceret, vera narraturi, quia vetabantur, atrociora vulgaverant. Hist. III. 54.

Vagis per Urbem militibus, qui sermones populi coercerent; id præcipuum alimentum famæ erat. Hist. II. 96.

Secreto quoque crescit fama.

Circumsteterat palatium publica expectatio magni secreti impatiens, et malè coercitam famam supprimentes augebant. Hist. I. 17.

Nocte etiam prævalet.

Juvit credulitatem nox, et promtior inter tenebras adfirmatio. Annal. II. 82.

Cuncta exaggerat.

Cuncta, ut mos famæ, in majus credita. Annal. III. 44.

Ex longinquo aucta in deterius adferebantur. Annal. II. 82.

Pessimus, qui famâ malâ lætatur.

Trionis ingenium, avidum famæ malæ. Annal. II. 28.

XXVI. MORES.

Magna vis in bonis moribus.

Plus ibi (*apud Germanos*) boni mores valent, quàm alibi bonæ leges. De Morib. German. XIX.

Ut temporum, sunt et morum vices.

Rebus cunctis inest quidam velut orbis, ut quemadmodùm temporum vices, ita morum vertantur. Annal. III. 55.

Versâ republicâ, versi Romæ mores.

Verso civitatis statu, nihil usquam prisci et integri moris. Annal. I. 4.

Sua tamen cuique ætati laus.

Non tamen adeò virtutum sterile seculum, ut non et bona exempla prodiderit. Hist. I. 2.

Nec omnia apud priores meliora, sed nostra quoque ætas multa laudis et artium imitanda posteris tulit. Annal. III. 55.

Æquitate Deûm erga bona malaque documenta. Annal. XVI. 33.

Perditis moribus, ridentur vitia.

Apud Germanos, nemo vitia ridet: nec corrumpere et corrumpi, seculum vocatur. De Morib. German. XIX.

Prava hæc exempla durant.

Diutiùs durant exempla, quàm mores. Hist. IV. 42.

Lucem hanc maximè invexere Neroniana tempora.

Abolitos paulatim patrios mores, funditùs everti per accitam lasciviam, ut quod usquam corrumpi et corrumpere queat, in Urbe visatur, degeneretque studiis externis juventus, gymnasia et otia, et turpes amores exercendo, Principe et senatu auctoribus: qui non modò licentiam vitiis permiserint, sed vim adhibeant. Annal. XIV. 20.

Sint potiùs ex honesto certamina.

Maneant ex honesto certamina. Annal. III. 55.

XXVII. LUXUS.

Ex opibus rebusque secundis luxus.

Opes, et rerum secundarum luxus. Hist. III. 45.

Est eruditus quidam luxus.

C. Petronio dies per somnum, nox officiis et oblectamentis vitæ transigebatur. Utque alios industria, ita hunc ignavia ad famam protulerat, habebaturque non ganeo et profligator, ut plerique sua haurientium, sed erudito luxu. Ac dicta factaque ejus quanto solutiora, et quamdam sui negligentiam præferentia, tanto gratiùs in speciem simplicitatis accipiebantur. Proconsul tamen Bithyniæ, et mox consul, vigentem se ac parem negotiis ostendit: dein revolutus ad vitia, seu vitiorum imitationem, inter paucos familiarium Neroni adsumtus est, elegantiæ arbiter, dum nihil amœnum et molle affluentiâ putat, nisi quod ei Petronius approbavisset. Unde invidia Tigellini, quasi adversùs æmulum, et scientiâ voluptatum potiorem. Annal. XVI. 18.

Pudendus quoque est luxus.

Vitellius curis luxum obtendebat: non parare arma, non alloquio exercitioque militem firmare; non in ore vulgi agere: sed umbraculis hortorum abditus, ut ignava animalia, quibus si cibum suggeras, jacent torpentque, præterita, instantia, futura pari oblivione dimiserat. Atque illum, in nemore Aricino desidem et marcentem, proditio Lucilii Bassi, ac defectio classis Ravennatis perculit. Hist. III. 36.

Ex luxu torpor.

Scevino dissoluta luxu mens, et proinde vita somno languida. Annal. xv. 49.

Cæcinæ ambitio vetus, torpor recens, nimiâ fortunæ indulgentiâ soluti in luxum. Hist. ii. 99.

Quibus rationibus tueatur se luxus.

Auctu imperii adolevisse etiam privatas opes; idque non novum, sed è vetustissimis moribus. Aliam apud Fabricios, aliam apud Scipiones pecuniam; et cuncta ad rempublicam referri: quâ tenui, angustas civium domos; postquàm eò magnificentiæ venerit, gliscere singulos. Neque in familiâ et argento, quæque ad usum parentur, nimium aliquid, aut modicum, nisi ex fortunâ possidentis: distinctos senatûs et equitum census, non quia diversi naturâ, sed ut locis, ordinibus, dignationibus, antistent et aliis, quæ ad requiem animi, aut salubritatem corporum parentur: nisi fortè clarissimo cuique plures curas, majora pericula subeunda; delinimentis curarum et periculorum carendum esse. Annal. ii. 33.

Invalescente luxu, prævalida orbitas.

Augustus post Julias rogationes incitandis cœlibum pœnis et augendo ærario *legem Papiam Poppæam* sanxerat: nec ideo conjugia et educationes liberûm frequentabantur, prævalidâ orbitate. Annal. iii. 25.

Pecuniæ et orbitati ob luxum magna semper vis.

Calvia Crispinilla potens pecuniâ et orbitate, quæ bonis malisque temporibus juxtà valent. Hist. i. 73.

Magnificentiâ primùm eversæ domus.

Dites olim familiæ nobilium, aut claritudine insignes, studio magnificentiæ prolabebantur. Annal. iii. 55.

Mox luxu agricultura pessumdata, opes ad externos aut hostes translatæ.

Quid enim primum prohibere, et priscum ad morem recidere adgrediar? villarumne infinita spatia, familiarum numerum, et nationes? argenti et auri pondus? æris tabularumque miracula? promiscuas viris et fœminis vestes? atque illa fœminarum propria, queis lapidum causâ pecuniæ nostræ ad externas aut hostiles gentes transferuntur? Annal. iii. 53.

Adversùs luxum invalidæ sunt leges.

Ne corporis quidem morbos veteres, et diu auctos, nisi per dura et aspera coerceas; corruptus simul et corruptor, æger et flagrans animus, haud levioribus remediis restinguendus est, quàm libidinibus ardescit. Tot à majoribus repertæ leges, tot quas divus Augustus tulit, illæ oblivione, hæ (quod flagitiosius est) contemtu abolitæ, securiorem luxum fecere. Nam si velis quod nondum vetitum est; timeas, ne vetêre: at si prohibita impunè transcenderis; neque metus ultra, neque pudor est. Annal. III. 54.

Ei quisque intrà se medeatur.

Egregiè Tiberius: Intrà animum medendum est. Nos, pudor; pauperes, necessitas; divites, satias in melius mutet. Annal. III. 54.

Plurimùm tamen valet Principis exemplum.

Luxus mensæ à fine Actiaci belli ad ea arma queis Ser. Galba rerum adeptus est, per annos centum profusis sumtibus exerciti, paulatim exolevere—Præcipuus adstricti moris auctor Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu victuque. Obsequium inde in Principem, et æmulandi amor, validior quàm pœna ex legibus et metus. Annal. III. 55.

Valet quoque municipalis parcimonia.

Novi homines è municipiis et coloniis, atque etiam provinciis, in senatum crebrò adsumti, domesticam parcimoniam intulerunt: et quamquam fortunâ, vel industriâ, plerique pecuniosam ad senectam pervenirent; mansit tamen prior animus. Annal. III. 55.

Emendatrix etiam calamitas.

Postquàm cædibus sævitum, et magnitudo famæ exitio erat, ceteri ad sapientiora convertêre. Annal. III. 55.

Qui modus in luxu, florente Urbe, habebatur.

Locupletem ac laudatum patremfamiliæ non eo tantùm volo tecto tegi, quod imbrem ac ventum arceat, sed etiam quod visum et oculos delectet: non eâ solùm instrui supellectile, quæ necessariis usibus sufficiat; sed sit in apparatu ejus, et aurum, et gemmæ, ut sumere in manus, et aspicere sæpiùs liceat. Dialog. de Orat. XXII.

XXVIII. SPECTACULA.

Ex victis gentibus accita spectacula.

A Thuscis accitos histriones; à Thuriis equorum certamina; et, possessâ Achaiâ Asiâque, ludos curatiùs editos. Annal. XIV. 21.

Nec statim iis certa sedes.

Anteà subitariis gradibus, et scenâ in tempus structâ ludos edi solitos: vel si vetustiora repetas, stantem populum spectavisse: ne si consideret, theatro dies totos ignaviâ continuaret. Annal. XIV. 20.

Mansuram sedem iis primus posuit Cn. Pompeius.

Erant qui Cn. quoque Pompeium incusatum à senioribus ferrent, quòd mansuram theatri sedem posuisset. Annal. XIV. 20.

Erumpens theatri licentia legibus sub Tiberio coercita.

Adversùs lasciviam fautorum multa decernuntur, ex queis maximè insignia: Ne domos pantomimorum senator introiret: ne egredientes in publicum equites Romani cingerent: aut alibi quàm in theatro spectarentur: et spectantium immodestiam exilio multandi potestas prætoribus fieret. Annal. I. 77.

Eâ nondum satis repressâ, pulsi sunt histriones Italiâ.

Variis dehinc et sæpiùs inritis prætorum questibus, postremò Cæsar, *Tiberius,* de immodestiâ histrionum retulit; multa ab iis in publicum seditiosè, fœda per domos, tentari: Oscum quondam ludicrum levissimæ apud vulgum oblectationis, eò flagitiorum et virium venisse, ut auctoritate patrum coercendum sit. Pulsi tum histriones Italiâ. Annal. IV. 14.

Favit, sed posteà sævire coactus est Nero.

Ludicram quoque licentiam, et fautores histrionum velut in prælia convertit, impunitate et præmiis, atque ipse occultus, et plerumque coram prospectans: donec discordi populo, et gravioris motûs terrore, non aliud remedium repertum est, quàm ut histriones Italiâ pellerentur, milesque theatro rursum adsideret. Annal. XIII. 25.

At ipse histrio in ludorum furorem prorumpit.

Vetus illi copia erat curriculo quadrigarum insistere: nec minùs

fœdum studium citharâ ludicrum in modum canere, cùm cœnaret— Nec jam sisti poterat, cùm Senecæ ac Burro visum, ne utraque pervinceret, alterum concedere: clausumque valle Vaticanâ spatium, in quo equos regeret, haud promiscuo spectaculo: mox ultro vocari populus Romanus, laudibusque extollere, ut est vulgus cupiens voluptatum; et si eòdem Princeps trahat, lætum. Ceterùm evulgatus pudor non satietatem, ut rebantur, sed incitamentum attulit. Ratusque dedecus amoliri, si plures fœdâsset, nobilium familiarum posteros, egestate venales in scenam deduxit: quos fato perfunctos, ne nominatim tradam, majoribus eorum tribuendum puto. Nam et ejus flagitium est, qui pecuniam ob delicta potiùs dedit, quàm ne delinquerent. Notos quoque equites Romanos operas arenæ promittere subegit, donis ingentibus: nisi quòd merces ab eo qui jubere potest, vim necessitatis affert. Annal. XIV. 14.

Mox lasciviâ Urbem perditum iit.

Instituit ludos, Juvenalium vocabulo, in quos passim nomina data: non nobilitas cuiquam, non ætas, aut acti honores impedimento quominùs Græci Latinive histrionis artem exercerent, usque ad gestus modosque haud viriles. Quin et fœminæ inlustres deformia meditari: exstructaque apud nemus, quod navali stagno circumposuit Augustus, conventicula, et cauponæ, et posita veno inritamenta luxûs: dabanturque stipes, quas boni necessitate, intemperantes gloriâ, consumerent. Inde gliscere flagitia et infamia: nec ulla moribus olim corruptis plus libidinum circumdedit, quàm illa colluvies. Vix artibus honestis pudor retinetur; nedum, inter certamina vitiorum, pudicitia, aut modestia, aut quidquam probi moris reservaretur. Annal. XIV. 15.

Illud dedecus sublatum voluit Vitellius.

Cautum severè, ne equites Romani ludo et arenâ polluerentur. Priores id Principes pecuniâ, et sæpiùs vi, perpulerant: ac pleraque municipia, et coloniæ, æmulabantur corruptissimum quemque adolescentium, pretio illicere. Hist. II. 62.

XXIX. VIRTUTES.

Virtus, hominis bonum.

Virtutem proprium hominum bonum. Hist. IV. 17.

Fidem, libertatem, amicitiam, præcipua humani animi bona. Hist. I. 15.

Omnibus insita virtutis admiratio.

Eamdem virtutem admirantibus, cui irascebantur. Hist. I. 71.

Quandò optimè æstimantur virtutes?

Virtutes iisdem temporibus optimè æstimantur, quibus facillimè gignuntur. Vit. Agric. I.

Quædam virtutes odio sunt.

Quædam immo virtutes odio sunt, severitas obstinata, invictus adversùs gratiam animus. Annal. XV. 21.

Virtus ac ferocia subjectorum ingrata imperantibus. Vit. Agric. XXXI.

Cur infensos habet virtus?

Etiam gloria ac virtus infensos habet, ut nimis ex propinquo diversa arguens. Annal. IV. 33.

Ignotæ virtutes reputantur vitia.

Promti aditus, obvia comitas, ignotæ Parthis virtutes, nova vitia. Annal. II. 2.

Non eadem omnibus virtutum incitamenta.

Excitari quosdam ad meliora magnitudine rerum, hebescere alios. Annal. III. 69.

Ipsis virtutibus sit modus.

Inerat *Vitellio* simplicitas ac liberalitas: quæ, nisi adsit modus, in exitium vertuntur. Hist. III. 86.

AMICITIA.

Ex fortunæ similitudine.

Populi Romani imperatoribus magnarumque nationum regibus, primam ex similitudine fortunæ amicitiam. Annal. XII. 19.

Constantiâ morum continentur amicitiæ.

Amicitias dum *Vitellius* magnitudine munerum, non constantiâ morum continere putat, meruit magis, quàm habuit. Hist. III. 86.

CONCORDIA.

Raro stat cum potentiâ.

Arduum eòdem loci potentiam et concordiam esse. Annal. IV. 4.

Disjuncta concordia in iras vertit.

Quæ apud concordes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infensos erant. Annal. I. 55.

DECORUM.

Varium est pro conditione et fortunâ.

Non eadem decora principibus viris et imperatori populo, quæ modicis domibus aut civitatibus. Annal. III. 6.

FIDES.

Inter multos rarò constat.

Frustra silentium et fidem in tot consciorum animis et corporibus sperari. Annal. XV. 59.

Expugnatur cruciatu, aut præmio.

Cruciatu, aut præmio, cuncta pervia esse. Annal. XV. 59.

INNOCENTIA.

Recenti invidiæ diffidat.

Plerumque innocentes, recenti invidiæ impares. Annal. II. 77.

JUDICIUM.

Judicii necessitas.

Sæpe honestas rerum causas, ni judicium adhibeas, perniciosi effectus consequuntur. Hist. I. 83.

MISERICORDIA.

Magnitudine flagitiorum obruitur.

Perculsâ Messalinâ, nulla cujusquam misericordia, quia flagitiorum deformitas prævalebat. Annal. XI. 32.

MODESTIA.

Omnes decet.

Modestiæ fama, neque summis mortalium spernenda est, et à Diis æstimatur. Annal. XV. 2.

In eâ laus magna.

Sciant, quibus moris illicita mirari, posse etiam sub malis Principibus magnos viros esse: obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eò laudis excedere, quò plerique per abrupta, sed in nullum reipublicæ usum, ambitiosâ morte inclaruerunt. Vit. Agric. XLII.

MODERATIO ET PRUDENTIA.

Earum vis.

Domitiani verò natura præceps in iram, et quò obscurior, eò irrevocabilior, moderatione tamen prudentiâque Agricolæ leniebatur: quia non contumaciâ, neque inani jactatione libertatis, famam fatumque provocabat. Vit. Agric. XLII.

VENERATIO ERGA PARENTES.

Quæ sit?

Ferendas parentum iracundias, et placandum animum. Annal. XIV. 4.

XXX. VITIA.

Ex hominum naturâ profluunt.

Vitia erunt, donec homines: sed neque hæc continua, et meliorum interventu pensantur. Hist. IV. 74.

Multi iis similitudine patrocinantur.

Reperies, qui ob similitudinem morum, aliena malefacta sibi objectari putent. Annal. IV. 33.

Evenit inter malos, ut et similes sint. Hist. II. 100.

Quidam quoque vitia pro virtutibus interpretantur.

Vitellius apud severos humilis. Ita comitatem bonitatemque faventes vocabant, quòd sine modo, sine judicio donaret sua, largiretur aliena. Simul, aviditate imperandi, ipsa vitia pro virtutibus interpretabantur. Hist. I. 52.

ADULATIO.

Quibus inest.

Amicis inesse adulationem. Annal. II. 12.

Ex eâ periculum.

Adulatio, moribus corruptis, perinde anceps, si nulla, et ubi nimia est. Annal. IV. 17.

AMBITIO.

Avida et sæpe fallax.

Nova et ancipitia præcolere, avida et plerumque fallax ambitio est. Annal. XIV. 22.

ARROGANTIA ET AVARITIA.

Quorum sunt vitia.

Avaritia et arrogantia, præcipua validiorum vitia. Hist. I. 51.

AUDACIA.

Flagitia in audaciam ruunt.

Insontibus, innoxia consilia; flagitiis manifestis, subsidium ab audaciâ petendum. Annal. XI. 26.

Ex desperatione major.

Desperatione in audaciam accingeretur. Hist. III. 66.

Crescit ex bonorum mœstitiâ.

Præcipuum pessimorum incitamentum, quòd boni mœrebant. Hist. I. 38.

CONVICIA.

Spernenda.

Spreta exolescunt: si irascare, adgnita videntur. Annal. IV. 34.

Ex probi viri iracundiâ, leviùs tolerantur.

Agricola apud quosdam acerbior in conviciis narrabatur, ut bonis comis, ita adversùs malos injucundus: ceterùm ex iracundiâ nihil supererat: secretum et silentium ejus non timeres: honestiùs putabat offendere, quàm odisse. Vit. Agric. XXII.

DELATIONES.

Delatores, fœdum hominum genus.

Delatores, genus hominum publico exitio repertum, et pœnis numquam satis coercitum. Annal. IV. 30.

Invisa eorum præmia.

Nec minùs præmia delatorum invisa, quàm scelera. Hist. I. 2.

Eorum vita et sors.

Romanus Hispo formam vitæ iniit, quam posteà celebrem miseriæ temporum et audaciæ hominum fecerunt: nam egens, ignotus, inquies, dum occultis libellis sævitiæ Principis adrepit, mox clarissimo cuique periculum facessit; potentiam apud unum, odium apud omnes adeptus, dedit exemplum, quod secuti, ex pauperibus divites, ex contemtis metuendi, perniciem aliis, ac postremùm sibi invenere. Annal. I. 74.

FALSITAS.

Quanto major, tanto blandior.

Interfecto Galbâ, Othone Principe, alium crederes senatum, alium populum: ruere cuncti in castra, anteire proximos, certare cum præcurrentibus, increpare Galbam, laudare militum judicium, exosculari Othonis manum: quantoque magis falsa erant quæ fiebant, tanto plura facere. Hist. I. 45.

Viget et in luctu.

Nulli jactantiùs mœrent, quàm qui maximè lætantur. Annal. II. 77.

Non ita viget inter odia.

Falsos in amore, odia non fingere. Annal. VI. 44.

FRAUS.

Quantum ex eâ periculum.

Aperta odia armaque palam depelli: fraudem et dolum, obscura, eòque inevitabilia. Hist. IV. 24.

IMPUDICITIA.

Quàm exitialis.

Impudicitia magnorum reipublicæ malorum initium fecit. Annal. XIII. 45.

Nihil honesti remanet.

Animo per libidines corrupto, nihil honestum inerat. Annal. XI. 37.

In infamiam desinit.

Jam Messalina facilitate adulterorum in fastidium versa, ad incognitas libidines profluebat— Nomen matrimonii *cum Silio* concupivit, ob magnitudinem infamiæ, cujus apud prodigos novissima voluptas est. Annal. XI. 26.

INERTIA.

Ex inertiâ contemtus.

Invalidum senem *Galbam* T. Vinius et Cornelius Laco, alter deterrimus mortalium, alter ignavissimus, odio flagitiorum oneratum, contemtu inertiæ destruebant. Hist. I. 6.

Quandò inertia pro sapientiâ est?

Agricola tribunatûs annum quiete et otio transit, gnarus sub Nerone temporum, quibus inertia pro sapientiâ fuit. Vit. Agric. VI.

INJURIÆ.

In eas proni locupletes provinciales.

Prævalidi provincialium, opibus nimiis ad injurias minorum elati. Annal. XV. 20.

INVIDIA ET IGNORANTIA RECTI.

Quibus vitium est?

Vitium parvis magnisque civitatibus commune, ignorantiam recti et invidiam. Vit. Agric. I.

Minoribus major æmulandi cura. Hist. IV. 48.

IRA.

Magna ira silet.

Quale magni metûs, et magnæ iræ silentium est. Hist. I. 40.

ODIUM.

Quæ sunt odia acerrima.

Acerrima proximorum odia. Hist. IV. 70.

Solita fratribus odia. Annal. IV. 60.

Odiorum causæ acriores, quia iniquæ. Annal. I. 33.

Odia sunt ex injuriis.

Proprium humani ingenii est odisse, quem læseris. Vit. Agric. XLII.

Odia sunt ex beneficiis.

Beneficia eò usque læta sunt, dum videntur exsolvi posse: ubi multùm antevenere, pro gratiâ odium redditur. Annal. IV. 18.

Tanto proclivius est injuriæ, quàm beneficio vicem exsolvere: quia gratia oneri, ultio in quæstu habetur. Hist. IV. 3.

PRODIGENTIA.

Prodigis et mollibus vulgò nihil serii.

Geminius prodigentiâ opum, ac mollitiâ vitæ amicus Sejano, nihil ad serium. Annal. VI. 14.

PRODITIONES.

Omnibus invisæ.

Proditores, etiam iis quos anteponunt, invisi sunt. Annal. I. 58.

SCELUS.

Præceps sceleris votum.

Ad scelus facillimè ab ejus voto transitur. Hist. I. 22.

Præmiis incitantur scelera.

Summa scelera incipi periculo, peragi cum præmio. Annal. XII. 67.

Valescunt impetu.

Scelera impetu, bona consilia morâ valescere. Hist. I. 31.

Valescunt et atrocitate.

Valentinus et Tutor in arma Treveros retrahunt: occisis Herennio ac Numisio legatis, quò minore spe veniæ cresceret vinculum sceleris. Hist. IV. 70.

Patrato scelere, ejus magnitudo intelligitur.

Perfecto demum scelere, magnitudo ejus intellecta est. Annal. XIV. 10.

Scelus inter ancipitia probatum, veris mox pretiis æstimatur Annal. XI. 26.

Sera tum venia quæritur.

In pœnitentiam versus, seram veniam post scelus quærebat. Hist. II. 63.

Pro ipsis etiam præmiis odia rependuntur.

Interfectâ Agrippinâ, Neronis jussu, Maternæ necis patrator Anicetus, levi post admissum scelus gratiâ, dein graviore odio: quia malorum facinorum ministri, quasi exprobrantes aspiciuntur. Annal. XIV. 62.

Puniendi quoque, qui scelera delegant.

Puniendos rerum atrocium ministros, ubi pretia scelerum adepti, scelera ipsa aliis delegent. Annal. XIII. 43.

Sua sunt sceleribus indicia.

Multa sceleris indicia præveniunt. Annal. XIV. 44.

Nec semper integri, qui sceleris arguunt.

Factum esse scelus loquuntur, faciuntque. Hist. III. 25.

SEGNITIA.

Vincitur experientiâ.

Multa experiendo confieri, quæ segnibus ardua videantur. Annal. XV. 59.

SUSPICIONES.

Mutuus è suspicionibus timor.

Ut evenit inclinatis ad suspicionem mentibus, cùm timeret Otho, timebatur. Hist. I. 81.

TERROR.

Nemo expers terroris.

Etiam fortes viros subitis terreri. Annal. XV. 59.

TIMOR.

Magnus timor suas in pœnas atrox.

Quæ natura magnis timoribus, deterius credebant, quod evenerat. Annal. XV. 36.

USURA.

Semper vetita, semper vigens.

Sanè vetus Urbi fœnebre malum, et seditionum discordiarumque creberrima causa: eoque cohibebatur antiquis quoque et minùs corruptis moribus—Multisque plebiscitis obviam itum fraudibus: quæ totiens repressæ, miras per artes rursum oriebantur. Annal. vi. 16.

UTILITAS PRIVATA.

Omnibus fermè dominatur.

Sua cuique utilitas. Hist. i. 15.

Bono publico antehabetur.

Privato usui bonum publicum postponitur. Annal. vi. 16.

Tanto cautior, quanto nocentior.

Pessimus quisque, diffidentiâ præsentium mutationem pavens, adversùs publicum odium, privatam gratiam præparat. Hist. i. 72.

In Muciano virtutum et vitiorum singulare temperamentum.

Licinius Mucianus, vir secundis adversisque juxtà famosus. Insignes amicitias juvenis ambitiosè coluerat: mox attritis opibus, lubrico statu, suspectâ etiam Claudii iracundiâ, in secretum Asiæ repositus, tam propè ab exule fuit, quàm posteà à Principe. Luxuriâ, industriâ, comitate, arrogantiâ, malis bonisque artibus mixtus: nimiæ voluptates, cùm vacaret: quotiens expedierat, magnæ virtutes. Palam laudares, secreta malè audiebant. Sed apud subjectos, apud proximos, apud collegas, variis illecebris potens: et cui expeditius fuerit tradere imperium, quàm obtinere. Hist. i. 10.

XXXI. LITERÆ ET ARTES.

Ingenia opprimuntur faciliùs, quàm revocantur.

Naturâ infirmitatis humanæ, tardiora sunt remedia, quàm mala; et ut corpora lentè augescunt, citò extinguuntur, sic ingenia studiaque oppresseris faciliùs, quam revocaveris. Vit. Agric. iii.

Subit quippe etiam ipsius inertiæ dulcedo: et invisa primò desidia, postremò amatur. Vit. Agric. iii.

Fama in posteros, pulcherrimum studiorum præmium.

Veteres oratores famam in posteros, præmia eloquentiæ cogitavere pulcherrima. Annal. xi. 6.

Pretiis tamen fovenda studia.

Sublatis studiorum pretiis, etiam studia peritura. Annal. xi. 7.

Nihil à quoquam expeti, nisi cujus fructus antè providerit. Annal. xi. 7.

Apud Romanos ingeniis multus honor, et magna pretia.

Testis ipse populus, qui auditis in theatro versibus Virgilii, surrexit universus, et fortè præsentem spectantemque Virgilium veneratus est, sic quasi Augustum. Dialog. de Orat. xiii.

Laudavimus nuper, ut miram et eximiam Vespasiani liberalitatem, quòd quingenta sestertia, *Saleio* Basso, *poetæ*, donâsset. Dialog. de Orat. ix.

Marcello Eprio et Crispo Vibio ter millies sestertiûm, *præstitit eloquentia.* Dialog. de Orat. viii.

Eloquentia, cujus numen et cœlestis vis, multa quidem omnibus seculis exempla edidit, ad quantam usque fortunam homines ingenii viribus pervenerint. Dialog. de Orat. viii.

Per occulta gliscit ingeniorum libido.

Exercent plerique per occultum, atque eò procaciùs, libidinem ingeniorum. Annal. v. 4.

Coercenda, sed cautè.

Veientonis libros exuri jussit *Nero*; conquisitos lectitatosque, donec cum periculo parabantur: mox licentia habendi oblivionem attulit. Annal. xiv. 50.

Sin minùs, crescit celebritas.

Punitis ingeniis, gliscit auctoritas. Annal. iv. 35.

Unde literis et artibus ruina.

Quis enim ignorat et eloquentiam, et ceteras artes, descivisse ab istâ vetere gloriâ, non inopiâ hominum, sed desidiâ juventutis, et negligentiâ parentum, et inscientiâ præcipientium, et oblivione moris antiqui? quæ mala primùm in Urbe nata, mox per Italiam fusa, jam in provincias manant. Dialog. de Orat. xxviii.

XXXII. ARS POLITICA.

Laus ejus magna, providentia futurorum.

Tiberius providus futurorum. Annal. VI. 46.

Ambit magis laudari apud posteros, quàm penes præsentes.

Tiberio non perinde curæ gratia præsentium, quàm in posteros ambitio. Annal. VI. 46.

Spernit rumores.

Tiberius spernendis rumoribus validus. Annal. III. 10.

Cuncta ad gloriam vertit.

Cuncta etiam fortuita ad gloriam vertebat. Annal. II. 84.

Obscuritate se tuetur.

Tiberio etiam in rebus quas non occuleret, seu naturâ, sive adsuetudine, suspensa semper et obscura verba: tunc verò nitenti ut sensus suos penitus abderet, in incertum et ambiguum magis implicabantur. Annal. I. 11.

Vultum, ut expedit, componit.

Nuntiatâ Galliarum defectione, Tiberius tanto impensiùs in securitatem compositus, neque loco, neque vultu mutato, sed, ut solitum, per illos dies egit: altitudine animi; an compererat modica esse, et vulgatis leviora? Annal. III. 44.

Ut lateat, ludibria seriis permiscet.

Tiberius ludibria seriis permiscere solitus. Annal. VI. 2.

Ars egregia, dum falsi vacua.

Breve confinium artis et falsi. Annal. IV. 58.

Viget maximè in rebus externis.

Tiberius destinata retinens, consiliis et astu res externas moliri, arma procul habere. Annal. VI. 32.

Viget quoque in bellis.

Tiberium novies à divo Augusto in Germaniam missum plura consilio, quàm vi, perfecisse. Annal. II. 26.

Ignota est barbaris.

Barbaris cunctatio, servilis: statim exsequi, regium videtur. Annal. VI. 32.

Valet in republicâ.

Olim plebe validâ, vel cùm Patres pollerent, noscenda vulgi

natura, et quibus modis temperanter haberetur; senatûsque et optimatium ingenia, qui maximè perdidicerant, callidi temporum et sapientes credebantur. Annal. IV. 33.

In Principatu, quanto magis neglecta, tanto magis studenda.

Converso statu, neque aliâ re Romanâ, quàm si unus imperitet, hæc conquiri tradique in rem fuerit: quia pauci prudentiâ, honesta ab deterioribus, utilia ab noxiis, discernunt; plures aliorum eventis docentur. Annal. IV. 33.

XXXIII. ELOQUENTIA.

Ejus laus.

Eloquentiam bonarum artium principem. Annal. XI. 6.

Ante Neronem Principes omnes eloquentiâ valuere.

Adnotabant seniores primum ex iis, qui rerum potiti essent, Neronem alienæ facundiæ eguisse. Nam dictator Cæsar summis oratoribus æmulus; et Augusto promta ac profluens, quæ deceret Principem, eloquentia fuit. Tiberius artem quoque callebat, quâ verba expenderet, tum validus sensibus, aut consultò ambiguus. Etiam Caii Cæsaris turbata mens vim dicendi non corrupit. Nec in Claudio, quoties meditata dissereret, eloquentiam requireres. Nero puerilibus statim annis, vividum animum in alia detorsit. Cælare, pingere, cantus, aut regimen equorum exercere: et aliquandò carminibus pangendis, inesse sibi elementa doctrinæ ostendebat. Annal. XIII. 3.

Numquam tamen major eloquentia, quàm ubi plus licentiæ.

Magna illa et notabilis eloquentia, alumna licentiæ, quam stulti libertatem vocabant, comes seditionum, effrænati populi incitamentum, sine obsequio, sine servitute, contumax, temeraria, arrogans, quæ in benè constitutis civitatibus non oritur. Quem enim oratorem Lacedæmonium, quem Cretensem accepimus? quarum civitatum severissima disciplina, et severissimæ leges traduntur. Ne Macedonum quidem ac Persarum, aut ullius gentis, quæ certo imperio contenta fuerit, eloquentiam novimus. Rhodii quidam, Athenienses plurimi oratores extiterunt: apud quos omnia popu-

lus, omnia imperiti, omnia, ut sic dixerim, omnes poterant. Dialog. de Orat. XL.

Inde versâ Romanâ republicâ, mutata est eloquentia.

Cassius Severus sordidæ originis, maleficæ vitæ, sed orandi validus. Annal. IV. 21.

Is est, quem primum adfirmant flexisse à vetere atque directâ dicendi viâ: non infirmitate ingenii nec inscitiâ literarum, sed judicio et intellectu. Vidit namque cum conditione temporum ac diversitate aurium formam quoque ac speciem orationis esse mutandam. Dialog. de Orat. XIX.

Senecæ fuit ingenium amœnum, et temporis ejus auribus accommodatum. Annal. XIII. 3.

Quæstuosa eloquentia, infida est.

Ne fidem quidem integram manere, ubi magnitudo quæstuum spectetur. Annal. XI. 6.

Venalis, perfida est.

Nec quidquam publicæ mercis tam venale fuit, quàm advocatorum perfidia. Annal. XI. 5.

Recens ejus usus.

Lucrosæ hujus et sanguinantis eloquentiæ usus, recens, et malis moribus natus. Dialog. de Orat. XII.

Quid eloquentiam informet?

Infinitus labor, et quotidiana meditatio, et in omni genere studiorum exercitationes. Dialog. de Orat. XXX.

Iis artibus, non voce tantùm, fama in posteros paratur.

Q. Haterius, familiâ senatoriâ, eloquentiæ, quoad vixit, celebratæ: monimenta ingenii ejus haud perinde retinentur. Scilicet impetu magis, quàm curâ vigebat: utque aliorum meditatio et labor in posterum valescit; sic Haterii canorum illud et profluens, cum ipso simul extinctum est. Annal. IV. 61.

XXXIV. HISTORIA.

Quod tempus scribendæ historiæ aptum?

Rarâ temporum felicitate, ubi sentire quæ velis, et quæ sentias dicere licet. Hist. I. 1.

Scriptoris munus.

Consilium mihi pauca de Augusto, et extrema tradere: mox Tiberii principatum, et cetera, sine irâ et studio, quorum causas procul habeo. Annal. I. 1.

Mihi Galba, Otho, Vitellius, nec beneficio, nec injuriâ cogniti. Dignitatem nostram à Vespasiano inchoatam, à Tito auctam, à Domitiano longiùs provectam, non abnuerim: sed incorruptam fidem professis, nec amore quisquam, et sine odio dicendus est. Hist. I. 1.

Scriptoris vitia, adulatio, et malignitas.

Ambitionem scriptoris facilè averseris: obtrectatio et livor pronis auribus accipiuntur. Quippe adulationi fœdum crimen servitutis, malignitati falsa species libertatis inest. Hist. I. 1.

Scriptoris pericula.

Reperies qui ob similitudinem morum, aliena malefacta sibi objectari putent: etiam gloria ac virtus infensos habet, ut nimis ex propinquo diversa arguens. Annal. IV. 33.

Historiæ materia.

Exsequi sententias haud institui, nisi insignes per honestum, aut notabili dedecore: quod præcipuum munus Annalium reor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate et infamiâ metus sit. Annal. III. 65.

Non modò casus eventusque rerum, qui plerumque fortuiti sunt, sed ratio etiam causæque noscantur. Hist. I. 4.

Non sine usu fuerit introspicere illa primo aspectu levia, ex queis magnarum sæpe rerum motus oriuntur. Annal. IV. 32.

Exemplis illustretur.

Hæc aliaque ex veteri memoriâ petita, quoties res locusque exempla recti, aut solatia mali poscet, haud absurdè memorabimus. Hist. III. 51.

Falsis auditionibus ne inquinetur.

Mihi tradendi arguendique rumoris *Drusum veneno à Tiberio enectum* causa fuit, ut, claro sub exemplo, falsas auditiones depellerem, peteremque ab iis, quorum in manus cura nostra venerit, ne divulgata atque incredibilia, avidè accepta, veris, neque in miraculum corruptis, antehabeant. Annal. IV. 11.

Germanici mors, non modò apud illos homines, qui tum agebant,

etiam secutis temporibus vario rumore jactata: adeò maxima quæque ambigua sunt, dum alii quoquo modo audita pro compertis habent; alii vera in contrarium vertunt: et gliscit utrumque posteritate. Annal. III. 19.

Vitanda gentilitatis et antiquitatis studia.

Arminius Græcorum annalibus ignotus, qui sua tantùm mirantur: Romanis haud perinde celebris, dum vetera extollimus, recentium incuriosi. Annal. II. 88.

Quæ fuit apud Romanos historiæ sors?

Veteris populi Romani prospera vel adversa, claris scriptoribus memorata sunt: temporibusque Augusti dicendis non defuere decora ingenia, donec gliscente adulatione deterrerentur. Tiberii, Caiique, et Claudii, ac Neronis res, florentibus ipsis, ob metum falsæ; postquàm occiderant, recentibus odiis compositæ sunt. Annal. I. 1.

Dum stetit respublica, res populi Romani memorabantur, pari eloquentiâ ac libertate. Postquàm bellatum apud Actium, atque omnem potentiam ad unum conferri pacis interfuit; magna illa ingenia cessere. Simul veritas pluribus modis infracta; primùm inscitiâ reipublicæ, ut alienæ, mox libidine assentandi, aut rursus odio adversùs dominantes: ita neutris cura posteritatis inter infensos vel obnoxios. Hist. I. 1.

XXXV. PHILOSOPHIA.

Multiplex fuit et discors.

Nero etiam sapientiæ doctoribus tempus impertiebat post epulas, utque contraria adseverantium discordiæ eruebantur: nec deerant, qui voce vultuque tristi inter oblectamenta regia spectari cuperent. Annal. XIV. 16.

Pervulgata magis Stoicorum placita.

Qui sola bona, quæ honesta; mala tantùm, quæ turpia: potentiam, nobilitatem, ceteraque extra animum, neque bonis, neque malis adnumerant. Hist. IV. 5.

Arrogantiæ tamen et turbarum accusabantur.

Adsumtâ Stoicorum arrogantiâ, sectâque, quæ turbidos, et negotiorum appetentes faciat. Annal. XIV. 57.

Ista secta Tuberones et Favonios veteri quoque reipublicæ ingrata nomina genuit. Ut imperium evertant, libertatem præferunt: si perverterint, libertatem ipsam aggredientur. Annal. XVI. 22.

Certum magis Egnatii scelus.

Egnatius, cliens hic Sorani, et tunc emtus ad opprimendum amicum, auctoritatem Stoicæ sectæ præferebat, habitu et ore ad exprimendam imaginem honesti exercitûs, ceterùm animo perfidiosus, et subdolus, avaritiam ac libidinem occultans. Quæ postquàm pecuniâ reclusa sunt, dedit exemplum præcavendi, quomodò fraudibus involutos, aut flagitiis commaculatos; sic specie bonarum artium falsos, et amicitiæ fallaces. Annal. XVI. 32.

Sapientis vera laus, ex sapientiâ modum retinere.

Memoriâ teneo solitum ipsum, *Agricolam*, narrare, se in primâ juventâ studium Philosophiæ ac juris, ultra quàm concessum Romano ac senatori hausisse; ni prudentia matris incensum ac flagrantem animum coercuisset: scilicet sublime et erectum ingenium, pulchritudinem ac speciem excelsæ magnæque gloriæ vehementiùs, quàm cautè, appetebat: mox mitigavit ratio et ætas: retinuitque, quod est difficillimum, ex sapientiâ modum. Vit. Agric. IV.

Falsum Philosophiæ nomen, Mathematici.[1]

Mathematici, genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostrâ et vetabitur semper, et retinebitur, Hist. I. 22.

Per illicita et infanda irrepunt.

Multos secreta Poppææ mathematicos, pessimum Principalis matrimonii instrumentum, habuerant. Hist. I. 22.

Illudunt obscuritate.

Cupidine ingenii humani libentiùs obscura credi. Hist. I. 22.

[1] Cùm mathematicos hìc legeris, ne cogites viros illos Geometricarum naturaliumque rerum scientiâ percelebres, quales omnis ætas, nostra potissimùm, tulit, studiorum dignitate et utilitate præstantissimos, sed Chaldæos, magos, ariolos, aliasque earum superstitionum pestes, qui se mathematicos dixere.

Sæpe Italiâ pulsi sunt.

Facta et de mathematicis magisque Italiâ pellendis senatusconsulta. Annal. II. 32.

De mathematicis Italiâ pellendis factum senatusconsultum atrox et irritum. Annal. XII. 52.

XXXVI. LIBERORUM EDUCATIO.

Plurimùm valent parentes et locus.

Cn. Julii Agricolæ mater Julia Procilla fuit, raræ castitatis: in hujus sinu indulgentiâque educatus, per omnem honestarum artium cultum pueritiam adolescentiamque transegit. Arcebat eum ab illecebris peccantium, præter ipsius bonam integramque naturam, quòd statim parvulus sedem ac magistram studiorum Massiliam habuerit, locum Græcâ comitate et provinciali parcimoniâ mistum ac benè compositum. Vit. Agric. IV.

Nocet plurimùm urbs princeps.

Propria et peculiaria hujus Urbis vitia pænè in utero matris concipi mihi videntur, histrionalis favor, et gladiatorum equorumque studia; quibus occupatus et obsessus animus quantulum loci bonis artibus relinquit. Dialog. de Orat. XXIX.

Quæ apud Romanos valuit egregia educatio?

Suus cuique filius ex castâ parente natus, non in cellâ emtæ nutricis, sed gremio ac sinu matris educabatur, cujus præcipua laus erat tueri domum, et inservire liberis. Eligebatur autem aliqua major natu propinqua, cujus probatis spectatisque moribus, omnis cujuspiam familiæ suboles committeretur, coram quâ neque dicere fas erat quod turpe dictu, neque facere quod inhonestum factu videretur. Ac non studia modò curasque, sed remissiones etiam lususque puerorum sanctitate quâdam ac verecundiâ temperabat. Sic Corneliam Gracchorum, sic Aureliam Cæsaris, sic Attiam Augusti matrem, præfuisse educationibus, ac produxisse principes liberos accepimus: quæ disciplina ac severitas eò pertinebat, ut sincera et integra et nullis pravitatibus detorta uniuscujusque natura, toto statim pectore arriperet artes honestas: et sive ad rem militarem, sive ad juris scientiam, sive ad eloquentiæ studium

inclinâsset, id solum ageret, id universum hauriret. Dialog. de Orat. XXVIII.

Quomodò posteà corrupta educatio?

At nunc natus infans delegatur Græculæ alicui ancillæ, cui adjungitur unus aut alter ex omnibus servis plerumque vilissimus, nec cuiquam serio ministerio accommodatus: horum fabulis et erroribus, teneri statim et rudes animi imbuuntur. Nec quisquam in totâ domo pensi habet, quid coram infante domino, aut dicat, aut faciat: quandò etiam ipsi parentes nec probitati, neque modestiæ parvulos assuefaciunt, sed lasciviæ et libertati; per quæ paulatim impudentia irrepit, et sui alienique contemtus. Dialog. de Orat. XXIX.

Quid in tradendis præceptis peccatur?

Transeo prima discentium elementa, in quibus et ipsis parùm elaboratur: nec in auctoribus cognoscendis, nec in evolvendâ antiquitate, nec in notitiâ vel rerum, vel hominum, vel temporum satis operæ insumitur. Dialog. de Orat. XXIX.

Cur multas res docenda est juventus?

Ipsa multarum artium scientia etiam aliud agentes nos ornat, atque ubi minimè credas, eminet et excellit. Dialog. de Orat. XXXII.

Militaris educationis egregium specimen in Agricolâ.

Prima castrorum rudimenta in Britanniâ Suetonio Paullino diligenti ac moderato duci approbavit, electus, quem contubernio æstimaret. Nec Agricola licenter more juvenum, qui militiam in lasciviam vertunt, neque segniter ad voluptates et commeatus titulum tribunatûs et inscitiam retulit: sed noscere provinciam, nosci exercitui, discere à peritis, sequi optimos, nihil appetere jactatione: nihil ob formidinem recusare, simulque anxius et intentus agere. Vit. Agric. v.

Philosophicæ, in Helvidio Prisco.

Helvidius Priscus ingenium illustre altioribus studiis juvenis admodùm dedit: non, ut plerique, ut nomine magnifico segne otium velaret, sed quo firmior adversùs fortuita rempublicam capesseret. Hist. IV. 5.

Forensis, in juvene oratore Romano.

Apud majores nostros juvenis ille, qui foro et eloquentiæ parabatur, imbutus jam domesticâ disciplinâ, refertus honestis studiis, deducebatur à patre, vel à propinquis, ad eum oratorem, qui principem locum in civitate tenebat: hunc sectari, hunc prosequi, hujus omnibus dictionibus interesse, sive in judiciis, sive in concionibus adsuescebat, ita ut altercationes quoque excipere, et jurgiis interesse, utque sic dixerim, pugnare in prælio disceret. Magnus ex hoc usus, multùm constantiæ, plurimùm judicii juvenibus statim contingebat, in mediâ luce studentibus atque inter ipsa discrimina: ubi nemo impunè stultè aliquid, aut contrariè dicit, quominùs et judex respuat, et adversarius exprobret, ipsi denique advocati aspernentur. Igitur verâ statim et incorruptâ eloquentiâ imbuebantur. Dialog. de Orat. XXXIV.

Præmaturis honoribus superbiunt adolescentium animi.

Tiberius monuit, ne quis adolescentium animos præmaturis honoribus ad superbiam extolleret. Annal. IV. 17.

XXXVII. FŒMINÆ.

Quomodò apud Germanorum fœminas septa pudicitia?

Septâ pudicitiâ agunt, nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ. De Morib. German. XIX.

Earum fortitudo.

Apud Germanos, quod præcipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, sed familiæ et propinquitates; et in proximo pignora: unde fœminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium: hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. Ad matres, ad conjuges vulnera ferunt: nec illæ numerare, aut exsugere plagas pavent. Cibosque et hortamina pugnantibus gestant. Memoriæ proditur quasdam acies, inclinatas jam, et labantes, à fœminis restitutas, constantiâ precum et objectu pectorum, et monstratâ cominùs captivitate, quam longè impatientiùs fœminarum suarum nomine timent. De Morib. German. VII.

In Agricolâ et ejus uxore egregium matrimonii exemplum.

Agricola Domitiam Decidianam splendidis natalibus ortam sibi junxit: idque matrimonium ad majora nitenti, decus ac robur fuit: vixeruntque mirâ concordiâ, per mutuam caritatem, et invicem se anteponendo, nisi quòd in bonâ uxore tanto major laus, quanto in malâ plus culpæ est. Vit. Agric. VI.

Romæ coercita fœminarum libido.

Gravibus senatûs decretis libido fœminarum coercita, cautumque ne quæstum corpore faceret, cui avus, aut pater, aut maritus eques Romanus fuisset: nam Vistilia, prætoriâ familiâ genita, licentiam stupri apud ædiles vulgaverat; more inter veteres recepto, qui satis pœnarum adversùm impudicas in ipsâ professione flagitii credebant. Annal. II. 85.

Ex corruptis moribus, proditiones.

Drusi secreta, corruptâ uxore, prodebantur. Annal. IV. 7.

Fœminis credulitas ad gaudia.

Facili fœminarum credulitate ad gaudia. Annal. XIV. 4.

Constantia in adversis.

Non tamen adeò virtutum sterile seculum, ut non et bona exempla prodiderit. Comitatæ profugos liberos matres, secutæ maritos in exilia conjuges. Hist. I. 3.

Vigente republicâ, vetitæ fœminæ maritos, qui ob magistratum in provincias proficiscerentur, comitari.

Haud enim frustra placitum olim, ne fœminæ in socios aut gentes externas traherentur: inesse mulierum comitatui, quæ pacem luxu, bellum formidine morentur, et Romanum agmen ad similitudinem barbari incessûs convertant. Non imbecillum tantùm, et imparem laboribus sexum; sed si licentia adsit, sævum, ambitiosum, potestatis avidum. Annal. III. 33.

Id mutatum sub Principibus, graviaque inde damna.

Cogitarent ipsi, quotiens repetundarum aliqui arguerentur, plura uxoribus objectari: his statim adhærescere deterrimum quemque provincialium: ab his negotia suscipi, transigi: duorum egressus coli, duo esse prætoria; pervicacibus magis et impotentibus mulierum jussis, quæ Oppiis quondam aliisque legibus constrictæ, nunc vinclis exsolutis, domos, fora, jam et exercitus regerent. Annal. III. 33.

Excusatum tamen et flagrantibus Urbis flagitiis, et fœminarum Principum exemplis.

Placuisse quondam Oppias leges, sic temporibus reipublicæ postulantibus: remissum aliquid posteà, et mitigatum, quia expedierit. Frustra nostram ignaviam alia ad vocabula transferri: nam viri in eo culpam, si fœmina modum excedat: porrò ob unius aut alterius imbecillum animum, malè eripi maritis consortia rerum secundarum adversarumque. Simul sexum naturâ invalidum deseri, et exponi suo luxu, cupidinibus alienis: vix præsenti custodiâ manere inlæsa conjugia: quid fore, si per plures annos in modum discidii obliterentur? Sic obviam irent iis quæ alibi peccarentur, ut flagitiorum Urbis meminissent. Annal. III. 34.

Addidit pauca Drusus de matrimonio suo: nam Principibus adeunda sæpiùs longinqua imperii. Quotiens divum Augustum in Occidentem atque Orientem meavisse, comite Liviâ? se quoque in Illyricum profectum; et si ita conducat, alias ad gentes iturum, haud semper æquo animo, si ab uxore carissimâ, et tot communium liberorum parente divelleretur. Annal. III. 34.

VARII FŒMINARUM PRINCIPUM MORES.

Livia Augusta, solers fœmina.

Sanctitate domûs, priscum ad morem; comis ultra quàm antiquis fœminis probatum; mater impotens, uxor facilis, et cum artibus mariti, simulatione filii, benè composita. Annal. V. 1.

Agrippina, Germanici uxor, fortissima.

Ingens animi, pudicitiâ impenetrabili, æqui impatiens, dominandi avida, virilibus curis fœminarum vitia exuerat. Annal. I. 69. IV. 12. VI. 25.

Livia, Germanici soror, uxor Drusi, atrox.

Soror Germanici, formæ initio ætatis indecoræ, mox pulchritudine præcellebat. Hanc *Sejanus,* ut amore incensus, adulterio pellexit: et postquàm primi flagitii potitus est, (neque fœmina amissâ pudicitiâ alia abnuerit,) ad conjugii spem, consortium regni, et necem mariti impulit. Atque illa cui avunculus Augustus, socer Tiberius, ex Druso liberi, seque ac majores et posteros

municipali adultero fœdabat; ut pro honestis et præsentibus, flagitiosa et incerta expectaret. Annal. IV. 3.

Lepida et Agrippina, Neronis mater, infames.

Nec forma, ætas, opes multùm distabant, et utraque impudica, infamis, violenta, haud minùs vitiis æmulabantur, quàm si qua ex fortunâ prospera acceperant. Annal. XII. 65.

Poppæa, sub Nerone, magnorum reipublicæ malorum causa.

Huic mulieri cuncta alia fuere, præter honestum animum. Quippe mater ejus, ætatis suæ fœminas pulchritudine supergressa, gloriam pariter et formam dederat. Opes claritudini generis sufficiebant. Sermo comis, nec absurdum ingenium: modestiam præferre, et lasciviâ uti: rarus in publicum egressus; idque velatâ parte oris, ne satiaret aspectum, vel quia sic decebat. Famæ numquam pepercit, maritos et adulteros non distinguens: neque affectui suo, aut alieno obnoxia, unde utilitas ostenderetur, illuc libidinem transferebat. Annal. XIII. 45.

Galeria, uxor Vitellii, Sextilia, ejus mater, laudatæ fœminæ.

Galeria Imperatoris uxor, non immitis tristibus: et pari probitate, mater Vitelliorum Sextilia, antiqui moris. Dixisse quinetiam, ad primas filii sui epistolas, ferebatur, non Germanicum à se, sed Vitellium genitum. Nec ullis posteà fortunæ illecebris, aut ambitu civitatis in gaudium evicta, domûs suæ tantùm adversa sensit. Hist. II. 64.

XXXVIII. FAMILIÆ.

Distinguebantur censu.

Distinctos senatûs et equitum census, non quia diversi naturâ, sed ut locis, ordinibus, dignationibus antistent. Annal. II. 33.

Quæ à Tiberio levatæ aut multatæ?

Ut honestam innocentium paupertatem levavit, ita prodigos et ob flagitia egentes movit senatu, aut sponte cedere passus est. Annal. II. 48.

Juvabat quoque Augustus, ne clarissimæ familiæ extinguerentur.

M. Hortalus, nepos oratoris Hortensii, inlectus à divo Augusto liberalitate decies sestertii ducere uxorem, suscipere liberos ne

clarissima familia extingueretur. Annal. II. 37.

Idem Hortalus, quatuor filiis ante limen curiæ adstantibus, ausus in senatu, præsente Principe, loco sententiæ pecuniam petere, repulsam à Tiberio passus est: leve tamen solamen filiis additum.

Si quantum pauperum est venire huc, et liberis suis petere pecunias ceperint; singuli numquam exsatiabuntur, respublica deficiet: nec sanè ideò à majoribus concessum est egredi aliquandò relationem, et quod in commune loco sententiæ proferre, ut privata negotia, res familiares nostras hìc augeamus, cum invidiâ senatûs et Principum, sive indulserint largitionem, sive abnuerint. Non enim preces sunt istuc, sed efflagitatio intempestiva quidem et improvisa, cùm aliis de rebus convenerint patres, consurgere, et numero atque ætate liberûm suorum urgere modestiam senatûs, eamdem vim in me transmittere; ac velut perfringere ærarium: quod si ambitione exhauserimus, per scelera supplendum erit. Dedit tibi, Hortale, divus Augustus pecuniam, sed non compellatus, nec eâ lege ut semper daretur, languescet alioqui industria, intendetur socordia, si nullus ex se metus, aut spes; et securi omnes aliena subsidia expectabunt, sibi ignavi, nobis graves— *Hæc cùm respondisset Hortalo, addidit Tiberius,* ceterùm si patribus videretur, daturum liberis ducena sestertia singulis, qui sexûs virilis essent. Egêre alii grates; siluit Hortalus, pavore, an avitæ nobilitatis etiam inter angustias fortunæ retinens: neque miseratus est posthàc Tiberius, quamvis domus Hortensii pudendam ad inopiam delaberetur. Annal. II. 38.

Fuit etiam severitas sub Claudio Principe.

Laudati oratione Principis, qui ob angustias familiares ordine senatorio sponte cederent, motique qui remanendo impudentiam paupertati adjicerent. Annal. XII. 52.

Egestas vitiorum ferax.

Ob egestatem et metum ex flagitiis maxima peccandi necessitudo. Annal. III. 40.

Prona in audaciam.

Syllam inopem, unde præcipuam audaciam. Annal. XIV. 57.

Ipse metus paupertatis agit in scelera.

Insigne scelus senatoriâ audaciâ admisit Marcellus, Asinio Pollione proavo clarus, neque morum spernendus habebatur, nisi quòd paupertatem præcipuum malorum credebat—Marcellum memoria majorum, et preces Cæsaris, pœnæ magis, quàm infamiæ exemere. Annal. XIV. 40.

Nero prodigis donationibus imperium exhausit, familias non locupletavit.

Sub Galbâ Principe, proxima pecuniæ cura: et cuncta scrutantibus justissimum visum est, inde repeti, ubi inopiæ causa erat. Bis et vicies millies sestertium donationibus Nero effuderat. Appellari singulos jussit, decumâ parte liberalitatis apud quemque eorum relictâ. At illis vix decumæ super portiones erant: iisdem erga aliena sumtibus, quibus sua prodegerant, cùm rapacissimo cuique ac perditissimo, non agri, aut fœnus, sed sola instrumenta vitiorum manerent. Exactioni triginta equites Romani præpositi, novum officii genus, et ambitu ac numero onerosum: ubique hasta, et sector, et inquieta Urbs auctionibus. Attamen grande gaudium, quòd tam pauperes forent quibus donâsset Neró, quàm quibus abstulisset. Hist. I. 20.

Vitia, et turbarum causas fecit.

Mortuo Nerone, plebs sordida et circo ac theatris sueta, simul deterrimi servorum, aut qui adesis bonis, per dedecus Neronis alebantur, mœsti et rumorum avidi. Hist. I. 4.

Familiis, quæ et usurâ et usuræ remediis laborabant, egregiè subvenit Tiberius.

Multi fortunis provolvebantur: eversio rei familiaris dignitatem ac famam præceps dabat: donec opem tulit Cæsar, disposito per mensas millies sestertio, factâque mutuandi copiâ sine usuris per triennium, si debitor populo in duplum prædiis cavisset. Sic refecta fides, et paulatim privati quoque creditores reperti. Annal. VI. 17.

Eadem Tiberii cura in calamitatibus.

Asperrima in Sardianos lues plurimùm in eosdem misericordiæ traxit: nam centies sestertium pollicitus Cæsar, et quantum ærario, aut fisco pendebant, in quinquennium remisit. Magnetes à Sipylo,

proximi damno ac remedio habiti, Temnios, Philadelphenos—Hierocæsaream, Myrinam, Cymen, Tmolum, levari idem in tempus tributis, mittique ex senatu placuit, qui præsentia spectaret, refoveretque. Delectus est M. Aletus è prætoriis, ne consulari obtinente Asiam æmulatio inter pares, et ex eo impedimentum oriretur. Annal. II. 47.

XXXIX. SERVI, LIBERTI.

Servi, infidum hominum genus.

Fluxa servitiorum fides. Hist. IV. 23.

Tanto magis laudandi, si iis sit fides.

Non tamen adeò virtutum sterile seculum, ut non et bona exempla prodiderit—Contumax etiam adversùs tormenta, servorum fides. Hist. I. 3.

Liberti sunt serviles.

Libertorum servilia ingenia. Annal. II. 12.

Dominorum fortunâ arrogantes.

Libertis quoque ac janitoribus ejus (*Sejani*) notescere, pro magnifico accipiebatur. Annal. VI. 8.

Adulationibus corrupti.

Pallanti prætoria insignia, et centies quinquagies sestertium censuit consul designatus Barea Soranus: additum à Scipione Cornelio, grates publicè agendas, quòd regibus Arcadiæ ortus, veterrimam nobilitatem usui publico postponeret, seque inter ministros Principis habere sineret. Adseveravit Claudius, contentum honore Pallantem, intrà priorem paupertatem subsistere. Et fixum est ære publico senatusconsultum, quo libertinus sestertii ter millies possessor, antiquæ parcimoniæ laudibus cumulabatur. Annal. XII. 53.

Imperiosi.

Claudius libertos, quos rei familiari præfecerat, sibique et legibus adæquavit. Annal. XII. 60.

Vani.

Nam et hi malis temporibus partem se reipublicæ faciunt. Annal. I. 76.

Venales.

Afferebant venalia cuncta præpotentes liberti. Hist. I. 7.

In Tigellino magnum documentum quàm fœda obscuris pravisque hominibus studia, fortuna, sors.

Sophonius Tigellinus obscuris parentibus, fœdâ pueritiâ, impudicâ senectâ, præfecturam vigilum et prætorii, et alia præmia virtutum, quia velociùs erat vitiis adeptus, crudelitatem mox, deinde avaritiam, et virilia scelera exercuit: corrupto ad omne facinus Nerone, quædam ignaro ausus, ac postremò ejusdem desertor ac proditor. Unde non alium pertinaciùs ad pœnam flagitavere, diverso affectu, quibus odium Neronis inerat, et quibus desiderium. Apud Galbam T. Vinii potentiâ defensus, prætexentis servatam ab eo filiam: et haud dubiè servaverat, non clementiâ (quippe tot interfectis) sed effugio in futurum; quia pessimus quisque, diffidentiâ præsentium mutationem pavens, adversùs publicum odium, privatam gratiam præparat: unde nulla innocentiæ cura, sed vices impunitatis. Eò infensior populus, additâ ad vetus Tigellini odium recenti T. Vinii invidiâ, concurrere è totâ Urbe in palatium ac fora, et ubi plurima vulgi licentia, in circum ac theatra effusi, seditiosis vocibus obstrepere: donec Tigellinus, accepto apud Sinuessanas aquas supremæ necessitatis nuntio, inter stupra concubinarum, et oscula, et deformes moras, sectis novaculâ faucibus, infamem vitam fœdavit etiam exitu sero et inhonesto. Hist. I. 72.

XL. *VITA.*

Egregia vita, quæ incorrupta.

Meminissent C. Asinii et Messalæ, ac recentiorum Arruntii et Æsernini ad summa provectorum incorruptâ vitâ et facundiâ. Annal. XI. 6.

Beata, non ex opibus, sed ex morum constantiâ.

Neque mala, vel bona, quæ vulgus putet: multos qui conflictari adversis videantur, beatos; ac plerosque, quamquam magnas per opes, miserrimos: si illi gravem fortunam constanter tolerent, hi prosperâ inconsultè utantur. Annal. VI. 22.

Vitæ claritatem imminuit nimia vivendi cupido.

Maraboduus consenuit, multùm imminutâ claritate ob nimiam vivendi cupidinem. Annal. II. 63.

Magni etiam animi spe vitæ franguntur.

Super tædium malorum, etiam spe vitæ, quæ plerumque magnos animos infringit. Hist. V. 26.

Quò duriora sunt tempora, eò magis firmandus animus.

Specta juvenis—in ea tempora natus es, quibus firmare animum expediat constantibus exemplis. Annal. XVI. 35.

XLI. M O R S.

Vita per virtutem acta, mortis solamen.

Seneca moriens uxorem rogat oratque temperaret dolori, ne æternùm susciperet, sed in contemplatione vitæ per virtutem actæ desiderium mariti solatiis honestis toleraret. Annal. XV. 63.

Est mortis distinctio.

Mortem omnibus ex naturâ æqualem, oblivione apud posteros, vel gloriâ distingui. Hist. I. 21.

Est quoque opportunitas.

Felix Agricola non vitæ tantùm claritate, sed etiam opportunitate mortis. Vit. Agric. XLV.

Vitâ etiam potior.

Honesta mors turpi vitâ potior. Vit. Agric. XXXIII.

Virtus morti superstes.

Multos veterum velut inglorios et ignobiles oblivio obruet, Agricola posteritati narratus et traditus, superstes erit. Vit. Agric. XLVI.

Ea non imaginibus, sed moribus exprimitur.

Ut vultus hominum, ita simulacra vultûs imbecilla ac mortalia sunt; forma mentis æterna, quam tenere et exprimere per alienam materiam et artem, sed tuis ipse moribus possis. Vit. Agric. XLVI.

Quæ defunctis amicis præstanda.

Non hoc præcipuum amicorum munus est, prosequi defunctum ignavo questu: sed quæ voluerit, meminisse; quæ mandaverit, exsequi. Annal. II. 71.

LITERARIA NOTITIA

IN

C. CORN. TACITUM.

INDEX

CODICUM MSS.

C. CORN. TACITI

NOVA RATIONE DIGESTUS.

I. 1. CODEX *Corbeio Mediceus* sc. *Florentinus,* quod ad Tiberii Annales attinet, unicus: quos *Beroaldus* primùm edidit Romæ 1515. cum reliquis Taciti libris. Diligentiùs Codicem contulit *Pichena,* sospitator Taciti alter, novissimèque Jac. *Gronovius.*

2. Hujus Codicis apographum, certè quod ad libros priores attinet, à *Jo. Jocundo,* Veronensi, propriâ manu scriptum tractâsse se *Fulvius Ursinus* profitetur ad Ann. I. 4. idem credo, quem *P. Danesius* contulit, teste passim Ursino in notis ad Tac. Cf. eum ad Ann. IV. 20. et ad lib. XI. sæpiùs.

3. Codex *Hispanus* Didaci de *Covarruviâ,* ICti, quem contulit Andr. *Schottus;* collationes Lipsio transmisit.

II. 4. *Florentinus* Codex *antiquus,* ex antiquiori sec. IV. exeuntis descriptus seculo VII. vel VIII. literis Longobardicis; à Curtio *Pichenâ* diligenter collatus, et Jac. *Gronovio* existimante *parens omnium MSS.* inde à lib. XI. Annal.

5. 6. 7. *Florentini recentiores duo* membr. alter à lib. XI. Annal. ad Hist. lib. II. alter eosdem Annalium et V. Historiarum libros complectitur. *Tertium* quandòque memorat *Pichena*.

III. 8. Codex *Farnesianus* sc. *Vaticanus*, quem se beneficio Fulvii *Ursini* adeptum dicit *Lipsius* contulitque; ex Bibl. Farnesianâ illatus in Vaticanam (hodie inter MSS. n. 1864) complectitur Annal. ab XI. et Histor. libros, exaratus sec. XIV. aut ineunte XV. Optimæ notæ. Contulit etiam, Broterio censente, Jac. *Corbinelli*, lectionesque adscripsit exemplo Beroaldino: novissimè Jac. *Gronovius* inspexit.

IV. 9. Codex *Vaticanus* alter, ejusdem fermè cùm priori ætatis, Lipsio Judice, bonus et sincerus; n. 1863.

10. Illi non dissimilis videtur Broterio Cod. Bibl. *reg. Paris.* chartaceus, anteà *du Fresnianus*, ut inde profectus credatur: cujus lectiones attulere *Ryckius* et *Broterius*.

V. 11. * *Venetus* olim bibliothecæ S. Marci laudatus *P. Victorio* ad Cic. Ep. II. 12. qui hodie in eâ non superesse fertur; unde l. deperditus, l. ille ipse Vaticanus alter putatur; cui certè similis est *editio princeps*, probabiliter à Veneto profecta, et instar Codicis habita.

VI. 12. Codex *Genuensis*, qui non solùm, aut ejus similis, adhibitus *Puteolano* in editione suâ pro Codice habendâ, sed etiam apographorum plurium parens factus. Ex eo enim descripti:

13. *Vaticanus III.* recentior, num. 2965. Genuæ 1449.

14. *Vaticanus IV.* recentior, n. 1958.

15. Cod. *Oxon. Harleianus* 1452. præterea collatus cum MS. Vatic. n. 1863. aut simili.

16. — — — — *Bodleianus* 1463.

17. — — — — *Colleg. Soc. Jesu* 1458.

VII. 18. Codex *Budensis,* Matthiæ *Corvini Regis,* inde Rhenano subinde dictus *Regius.* Vocatur idem Codex *Sambuci,* et in Bibl. Vindobonensem delatus. Is Codex, quo *Rhenanus* usus est, quamquam Lipsio et J. Gron. haud optimæ notæ visus, multum tamen profuit Tacito, judice Ernestio.

VIII. 19. Codex *Guelferbyt.* membr. sed recens, à Pant. *Candido* emtus Ferrariæ 1461. dein à Franc. *Mediabarba* Birago donatus Marq. *Gudio,* tum ex hujus bibl. pervenit in Guelferbytanam principalem; cujus lectiones dedere Chr. *Haufius* et clar. *Ernestius.*

20. Cod. *MS.* membr. *Parisiis* in Bibl. Instit. *Oratorii* Jesu. Broterio seriùs oblatus, sed forsan à Jac. *Corbinelli* collatus.

21. MS. *Agricolæ* s. ab ipso Rud. *Agricola* interpolatus conjecturis. Excerptis inde à Franc. *Modio* usus est *Lipsius,* tum Nic. *Heinsio* et Th. *Ryckio* adhibitus. Sed hi illi plus justo tribuerunt.

Occurrunt præthereà alii recentes, inde à lib. XI. Annal.

22. Codex *Bessarionis,* scriptus Bononiæ 1453.

23. *Ottobonianus.*

24. *Neapolitanus;* quem habuit Jo. Valetta.

25. *S. Johannis* in *Carbonariâ.*

26. *Cæsenatensis.*

* Codex *Herbipol.* ab J. *Scheghio* laudatus ad Vellei. p. 504. hodie nullus reperitur, testante Ern. Neque etiam extat *Bambergæ* Codex, quem olim fama tulerat falsa.

† Codex *Mirandulanus* non verus, sed fictus à Pomponio Lampugnano, Lipsii adversario.

INDEX

EDITIONUM

C. CORN. TACITI

IN VIII. ÆTATES DIGESTUS.

ÆTAS I. *NATALIS.*

.... Editio princeps *Veneta,* fol. sine titulo, et sine anni locique notâ, per *Vindelinum Spiram,* cum hoc ad calcem tetrasticho:

Cæsareos mores scribit Cornelius: esto
Iste tibi codex: historiæ pater est.
Insigni quem laude feret gens postera: pressit
Spira premens, artis gloria prima suæ.

Prodiit an. 1468. suspicante illustriss. Comite *de Reviczky* in Catal. cap. 101. sq. vel 1469. quod vult Maittarius, qui idem putat editam per *Jo. Spiram.* Habet libros Annal. ab XI. ad XVI. Histor. libr. I-V. libellum de Germaniâ et Dial. de claris oratoribus ex MS. qui hodie in biblioth. Venet. non reperitur. Unde ipsa hæc editio instar Cod. habetur, et est rarissima. Ex eâ tres filiæ certæ:

.... *Mediolanensis,* fol. s. l. et a. *Francisci Puteolani,* à Bernardino Lanterio adjuti. Basin fecit Venetam, coll. cum MSS. præstante chartâ et typis. Puteolanus addidit vitam Julii Agricolæ.

(Editionem Venetam an. 1484. et Romanam an. 1485. memorat Maittarius Ann. typ. Vol. v. p. ii. p. 293. sed sine auctore ac teste: unde nihil ejus traditioni tribuit Ernestius. Lipsius se ed. Venetâ 1494. usum ait, nemini præter eum visa, eòque etiam Ernestio dubia. Vix tamen dubitaverim, quin ex vero eam significaverit Lipsius. Ita in Præf. Lipsii ed. 1574. *His tribus* (Codd. Farnes. et duobus Vatic. alteri optimo ac vetusto, alteri minùs bono) *accessit editio Veneta vetus anni* ∞. cccc. xciiii. *quam adhibere vice libri scripti ideo non piguit, quod inter studiosos harum rerum constet, Taciti MSS. exemplaria spisso et vix in Europâ inveniri. In his autem libris citandis usum me fide antiquâ et verè Romanâ, ex animi mei sententiâ juro.)*

1497 *Venetiis,* fol. ed. *Puteolani* repetita. In fronte titulus: *Cornelii Taciti Historiæ Augustæ.* In fine: *Cornelii Taciti historiæ Augustæ: nec non de situ moribus et populis Germaniæ libellus: ac de Oratoribus dialogus feliciter expliciunt. Venetiis fideliter impressi ac diligenter emendati per Philippum pinci sumtibus nobilis viri dni Benedicti fontana. Anno dni* MCCCCXCVII. *die* XXII. *Marcii. Imperante sapientissimo dno Augustino Barbadico prudentissimi ac Invictissimi Senatûs Venetiarum duce serenissimo.* Editio rarissima, elegans, et nitida.

1512 *Riviana. Venetiis,* fol. ex priori recusâ; cujus quidem vitia typographica correxit Jo. Rivius, ceterùm in mutando textu de suo judicio parùm feliciter versatus.

ÆTAS II. *BEROALDINA.*

1515 *Romæ,* fol. *P. Cornelii Taciti libri quinque noviter inventi, atque cum reliquis ejus operibus editi* cet. (c. præf. Phil. *Beroaldi* jun. Acad. Rom. præpositi ad Leonem x. p. m.) In fine: *Romæ, per Magistrum Stephanum Guillereti de Lotharingia,* 1515. *Kal. Martii.* Editio rara et nitida chartis ac typis. Editor libros v. ex Codice Corbei. edidit, in reliquis Puteolanum secutus. Cf. Maittaire Annal. typ. Vol. II. p. 266. Ex hâc matre ed. natæ sunt 4. filiæ:

1517 *Mediolanensis,* 8. quam ex priori dedit Alex. *Minucianus,* Apulus, typogr. et hist. Prof. Mediol. passim emendatam et Andr. Alciati notis auctam.

1519 *Basileensis* I. fol. *P. Cornelii Taciti Historia Augusta actionum diurnalium: additis quinque libris noviter inventis. Andreæ Alciati Mediolanensis in eundem annotationes. De situ, moribus et populis Germaniæ libellus: eodem Corn. Tacito auctore. Ejusdem dialogus, an sui seculi oratores antiquioribus et quare concedant. Cn. Julii Agricolæ vita per eundem. Apud inclytam Basileam ex officinâ Jo. Frobenii, mense Aug. A.* 1519. Editio elegantior prioribus. Curavit quidem Beatus Rhenanus, sed Alciati nonnullis dicitur ob additas ejus et Beroaldi observatt. Imitatur ea Beroaldinam; sed libellus de Germaniâ dicitur à prodigiosis mendis repurgatus per Beatum Rhenanum beneficio Codicis vetustioris. Cf. Maittaire Annal. T. V. Vol. II. p. 273.

1527 *Juntina*, 8. *P. Corn. Taciti ab excessu divi Augusti historiarum libri quinque nuper inventi, atque cum reliquis ejus operibus maximâ diligentiâ excusi. Florentiæ per heredes Philippi Juntæ, A. D.* 1527. *mensis Maii die XXII.* Textus Beroaldi interdum correctus ab *Ant. Franc. Varchiensi.*

1552 *Florentina*, 8.

ÆTAS III. *RHENANI.*

1533 *Rhenani* I. et *Basil.* II. fol. *P. Corn. Taciti equitis Rom. Annalium ab excessu Augusti, sicut ipse vocat, sive Historiæ Augustæ, qui vulgò receptus titulus est, libri sedecim, qui supersunt, partim haud oscitanter perlecti, partim, nempe posteriores, ad exemplar manuscriptum recogniti magnâ fide, nec minore judicio, per* Beatum Rhenanum. *Nihil hic fingi, docebunt castigationes suis quæque libris additæ. Libellus de Germanorum populis, Dialogus de Oratoribus, denique de vitâ Agricolæ non solùm emaculatiùs prodeunt, sed et explicatiùs, adjunctis in hanc rem scholiis. Basileæ in officinâ Frobenianâ per Hieron. Frobenium et Nic. Episcopium,* 1533. Rhenanus textum Basileensis I. quem *vulgatum* dicit, cum MS. Budensi collatum dedit, et in Germaniâ adhibuit editionem aliam veterem Italicam. In Agricolâ et Dial. de Oratoribus solo ingenio usus est. Beroaldii et Alciati notæ ex ed. superiori Basileensi repetitæ: ipse Rhenanus scholia adjunxit, et

thesaurum constructionum, et locutionum et vocum Tacito solemnium præmisit utiliorem.

Hujus textum ut vulgatum sequuntur :

1534 *Aldina,* 8. *Cornelius Tacitus, recognitus et emendatus* etc. *Varia lectio in calce operis impressa. Venetiis, in ædibus heredum Aldi Manutii Romani, et Andreæ Asulani Soceri, mense Novembri* 1534. Elegans.

1541 *Gryphiana* I. Cornelii Taciti Annales ex castig. et cum annott. Æm. Ferreti, B. Rhenani, Alciati et Beroaldi. Lugduni, 8. Bibl. Ernest. p. 196. n. 2878.

1542 *Francofurtensis* I. 8. *P. Cornelii Taciti Eq. Rom. Annalium sive Historiæ Augustæ Libri, quantum quidem eorum restat, Sedecim. Ejusdem libellus de moribus et populis Germanorum. Item Vita Julii Agricolæ, oratoris. Item Dialogus de claris oratoribus. Cum Indice. Francofurti ex officinâ P. Brubachii, anno XLII.*

1543 *Gryphiana* II. *Lugduni,* 8. cum notis Æm. Ferreti et Thesauro Rhenani. Haud accurata.

1544 *Rhenani* II. sc. *Basil.* III. fol. c. annott. Rhen. et Alciati.

1551 *Gryphiana* III. *Lugduni,* 12. Æm. Ferretus præfatus est, sed ejus notæ et thes. Rhenani absunt.

1554 *Veneta,* 4. Fabricio memoratur.

1559 *Gryphiana* IV. *Lugduni.* 12. apud heredes Seb. Gryphii. Bibl. Ludewig. n. 7641.

ÆTAS IV. *LIPSIANA.*

1574 *Lipsii* I. 8. *Corn. Taciti Hist. et Annal. libri, qui extant, à* J. Lipsio *emendati et illustrati. Antverpiæ, ex offic. Chr. Plantini,* 1574. Commentarii seorsim prodierunt an. 1580. et curæ secundæ 1581. ex eâdem offic. Is verò, Tacito denuo post Rhenanum ex MSS. et edd. vett. recognoscendo et commentariis illustrando, immortalis, prævenit *Muretum,* cujus notæ in libros priores Annal. prodierunt Romæ 1580. et Ingolst. 1604 et 1608. 8.

1576 *Gryphiana* v. 12. ex primâ Lipsii expressa. *Corn. Taciti Annal. et Hist. libri, qui extant,* Justi Lipsii *studio emendati et illustrati. Ejusd. Tac. liber de mor. Germ. Julii Agricolæ vitâ. Incerti scriptoris Dial. de Oratt. sui temporis. Cum notis Justi Lipsii et Vertranii Mauri. Acc. huic ed. apell. nationum et provinciarum Germaniæ. Lugduni, ap. Ant. Gryphium,* 1576. Notæ Vertranianæ admixtæ sunt Lipsianis.

1581 *Parisiis,* fol. *Corn. Taciti Equitis Romani ab excessu Divi Augusti Annalium libri quatuor priores, et in hos observationes Caroli Paschalii Cuneatis. Paris. ap. Robertum Colombellum in Aldinâ Bibliothecâ.* Catalogue raisonné de la Collection de livres de P. A. Crevenna, Vol. v. p. 162.

——*Lipsii* II. 8. *Corn. Taciti Opera omnia, quæ extant, quorum Index paginâ sequenti:* J. Lipsius *denuo castigavit*

et recensuit.—Antverpiæ, ex offic. Christoph. Plantini Architypographi regii, MDLXXXI.—Pagina 3. sq. *Justus Lipsius Christophoro Plantino S. Dico. Tacitum, quem iterum vulgare paras clarissimè Typographorum, mitto ecce Tibi. Relegi, recensui, et sine dolo dicam, multa in eo quæ à scripturâ, quæ ab interpunctis, feci meliora. Addidi etiam ad oram Notas variantis lectionis aut conjecturæ meæ: sed paucas, brevesque. Nam cetera haurire è Commentariis meis lectorem jus est. qui Tacitum ipsum sequentur, imo adsequentur. Ego, mi Plantine, etsi in variis molestisque occupationibus nunc meis, valetudine etiam non firmâ, tamen curæ habui hanc curam; uti publica privataque res fructum caperet è saluberrimo et optimo scriptore ad hoc ævum. Ævum calamitosum, sed ad quod tolerandum, multum, me judice, historia ista faciet: solatio, consilio, exemplo. Vale.* Extat in bibl. Bipont. Eodem volumine continentur: *Justi Lipsii ad Annales Corn. Taciti liber commentarius sive Notæ. Antverp. ex offic. Christoph. Plantini. MDLXXXI.*

1584 *Gryphiana* VI. 12. *Lugduni,* per Ant. Gryphium.

1585 *Lipsii* III. fol. *Ludg. Bat.* quâ Pichena dein usus est.

1588 *Lipsii* IV. 8. ibid. ap. Plantin.
——*Francofurti,* fol. inter historiæ Romanæ scriptores à Frid. *Sylburgio* editos III. voll.

1589 *Lipsii* V. fol. Ernestio omissa, sed in bibl. hist. Struv. et Hanckio memoratur. En titulum: *Corn. Taciti Opera, quæ extant.* Justus Lipsius *quintùm recensuit. Additi Commentarii meliores plenioresque cum curis secundis. Lugd. Bat. ex off. Plant. ap. Fr. Raphelengum.* CIϽIϽLXXXIX.

1592 *Francofurti,* fol. *Annib.* Scoti *in C. Taciti Annales et*

Historias Commentarii politici. Addita etiam Taciti Opera, cum Indice. Catal. bibl. Ludewig. n. 11720.

1595 *Lipsii* VI. 8. è priori repetita, ap. Hieron. Commelinum. *Engelio* bibl. selectiss. p. 154. præstans admodùm dicitur. Extat in bibl. Francof. et Ludewigianâ n. 7642.
——eodem, apud eundem, 24. Catal. bibl. Thuan. P. I. p. 290.

1598 *Gryphiana* VII. 16. *Lugd.* per Ant. Gryph.
——*Lipsii* VII. 8. *Antverpiæ*, ap. Plantin.
——*Lipsii* VIII. *Lugduni Bat.* 8. *Corn. Taciti Opera, quæ extant.* Justus Lipsius *quintùm recensuit. Seorsim excusi Commentarii cum curis secundis.*

1600 *Lipsii* IX. fol. et 4. *Corn. Taciti Opera, quæ extant.* Justus Lipsius *postremùm recensuit. Additi Commentarii meliores plenioresque, cum Curis secundis. Accessit seorsim C. Velleius Paterculus cum ejusdem Lipsii auctioribus Notis. Antverpiæ, ex officinâ Plantinianâ, apud Joannem Moretum.* CIↃ. IↃC. *Cum privil. Cæs. et Regio.*—In Præf. Comm. novâ VI. Idus Febr. 1600 scripta: *Itaque ante annos duodecim Curas secundas dederam; et easdem posteà operi injunxeram, ut suis quæque locis et ordine possent legi. At nunc denique Tertias etiam damus: et, nisi fallor, ultimas. quia et occupatio alia me abstrahit, et sine culpâ fortasse non sit (certè sine laude) assiduum hoc satagere in re et scriptore uno. Vale ergò, mi Corneli, et per me, audacter dicam, notior et illustrior orbem perambula; amande ab eo, quamdiu boni honestique amor erit.*

1604 *Ingolstadii*, 8. Taciti Annalium libri XVI.
——*Monachii*, 8. non nisi textum Lipsii habet.

1606 *Parisiis*, 4. Tacitus cum notis Lipsii et Merceri.

ÆTAS V. *LIPSIO - PICHENIANA.*

Cujus diluculum incepit, cùm Curtius Pichena, magni Etruriæ Ducis à secretis, notas in Tacitum, quamvis absque capite, edidisset, quæ auctori novam lucem affunderent ex diligentiori collatione edit. Lipsianæ 1585. cum codice utroque Florentino. Prodierunt primùm Florentinæ, et recusæ Francofurti 1600. 8. typis Wechelianis. Has et binæ edd. sqq. insertas habent:

1607 *Francofurti*, 8. *Corn. Taciti Opera, ex recogn.* Jani Gruteri, *cum Indice rerum accuratissimo. Acc. seorsim ad eundem emendatt. castigg. obss. notæ Alciati, Ferreti, Ursini, Merceri, Coleri, Rhenani, Vertranii, Donati, Pichenæ, Gruteri. Francofurti, è coll. Palthen. sumtibus Jonæ Rhodii.* In capita primùm divisit Gruterus.

1608 *Parisiis*, fol. *Corn. Taciti, et C. Velleii Paterculi scripta, quæ extant, recognita, emaculata, additique commentaris copiosissimi, et notæ non anteà editæ. Parisiis, è typogr. P. Chevalier.*—Editor est *Car. Aubertus.* Commentatores, quorum notas exhibet, sunt XVI. *A. Alciatus, B. Rhenanus, V. Luxanus, F. Ursinus, M. A. Muretus, J. Mercerus, Christoph. Colerus, V. Acidalius, Ph. Beroaldus, Æm. Ferretus, M. Vertranius, M. Donatus, Fr. Modius, C. Pichena, J. Gruterus et Paschalius.*

1607 *Lipsii* x. fol. *Corn. Taciti Opera, quæ extant,* Justus Lipsius *postremùm recensuit. Additi commentarii aucti*

emendatique ab ultimâ manu. Accessit C. Velleius Paterculus, cum ejusdem Lipsii auctioribus notis. Antverpiæ, ex offic. Plantinianâ, ap. Jo. Moretum. Hæc tum consultis Pichenæ notis emendatior, tum præter commentarios et excursus habet dispunctionem notarum Mirandulani Codicis (ficti).

Plenior dies advenit cum ipsâ Taciti editione à Pichenâ recognitâ, notisque auctioribus illustratâ, in quibus præparandis ipsi adfuit Franc. *Venturius,* Patricius Florentinus.

1607 *Francofurti,* 4. *Corn. Taciti Opera, quæ extant, juxta veterrimos Manuscriptos emendata, notisque auctioribus illustrata, per* Curtium Pichenam, *Ser. magni Ducis Etr. à secr. Adjectus Index nominum, verborum ac sententiarum locupletissimus. Francof. ap. Cl. Marnium et heredes Jo. Aubrii.* 1607. Capita ex Gruteri ed. adscripta.

Notæ hæ auctiores seorsim prodiere Hanov. typis Wechel. an. 1608. 8.

1609 *Aurel. Allobrog.* 8. Picheniana recusa.

— *ibid.* fol. Tacitus prodiit inter historiæ Romanæ scriptores Latinos vett. omnes, per Petrum de la Rovière, II. voll.

1614 *Francofurti,* 12. Picheniana repetita.

1622 Eadem *Mussiponti* in vicinâ nobis Lotharingiâ, 8.

Id temporis Tacitus Francofurti prodiit ter Latinus cum versionibus :

1612 *Taciti* Opera, Latinè, cum versione Ital. *Georgii Dati,* Francof. typis N. Hofmanni, sumtibus Jon. Rhodii. 1612. 8. maj.

——Eadem Latinè cum vers. Gall. *Stephani de la Planche* et *Cl. Fauchet.* ibid. eod. 8.

——Eadem Latinè cum vers. Germ. *Jac. Micylli.* ibid. eod. fol.

Auctoritas Lipsiani nominis maximè prævaluit in sequentibus:

1612 *Parisina* Morelli, 12.

1614 *Colon. Allobr.* 12. *Corn. Taciti Opera, quæ extant* etc. *Gnomologia et distinctis breviariis aucta. Colon. Allobrog. sumtibus Sam. Crispini.* In fine voluminis additas habet varias lectiones, ex Lipsii notis excerptas.

1619 *Lugduni Bat.* 8. *Lipsii* XI. *Corn. Taciti Opera:* J. Lipsius *recensuit et commentarios adjecit.* Catal. bibl. Ludewig.

1621 *ibid.* 12. Eadem ap. *Elzevir.* Cuique libro subjuncta lectionum selecta varietas. Præmittitur ultimum Lipsii de Tacito judicium.

1622 *Parisiis,* fol. *Novæ cogitationes in libros Annalium Corn. Taciti, qui extant. Auctore* Ludovico D'Orleans. *Quibus addita sunt reliqua ejusdem Taciti opera. Cum Indicibus copiosissimis. Parisiis, sumt. ac impens. Tho. Blasii.*

——*Rothomagi,* 8. C. Corn. Taciti Opera. Catal. bibl. S. I. Mont. p. 204.

1623 *Parisiis,* 24. *Cæsii.*

——*Aurel. Allobrog.* fol. inter historiæ Romanæ scriptores Latinos, repetitos ex ed. 1609. ap. Roverii viduam et heredes.

1627 *Antverpiæ,* fol. *Lipsii* XII. cum Comm. ejusdem. Catal. bibl. Francof.

1634 *Lugduni Bat.* 16. *Cornelius Tacitus ex* Justi Lipsii *editione. Lugd. B. ex offic. Elzevirianâ.*

1637 *Amstelodami,* 24. ex rec. Lips. et Is. Pontani. Ap. Jo. Jansonium. Futilis.

——*Antverpiæ,* fol. *Lipsii* XIII. ex offic. Plant.

——*Florentiæ,* fol. Latinè et Italicè per *Bernh. Davanzati.*

1648 *Antverpiæ,* fol. ap. Plantin. *Lipsii* XIV. cum Velleio Paterculo. In chartâ subflavi coloris pulchrè exscripta; additamque habet disp. Cod. Mirandul. etc.

1667 et 1668 *ibid.* fol. *Lipsii* XV. ultima. *Corn. Taciti Opera, quæ extant, à* J. Lipsio *postremùm recensita, ejusque auctis emendatisque commentariis illustrata. Item C. Velleius Paterculus cum ejusd. J. Lipsii auctioribus notis. Antverpiæ, ex off. Plantinianâ Balthasaris Moreti.* Catalogue raisonné de P. A. Crevenna, Vol. V. p. 160.

ÆTAS VI. *PICHENO — BERNEGGERIANA* sc. *FREINSHEMIANA.*

Tres ea tulit egregios Taciti recognitores, *Berneggerum, Freinshemium,* et *Grotium.*

1638 *Argentorati,* 8. *Corn. Tacitus accurante* Matthiâ Bernegger o.—Quæ Pichenæ textum ferè totum servavit, pravis de conjecturâ doctorum, etiam Jo. Freinshemii, mutatis. Atque

hic (Berneggeri gener) expositionem locorum ab interpretibus intactorum aut secus acceptorum adjunxit. Ceterùm argumenta in summâ paginâ inscripta; marginem obsident, ab aliâ parte parallelismus, ab alterâ numerus versuum, ad quos etiam refertur Index copiosissimus et rerum et verborum à Melch. Freinsh. confectus. Editio præstans bonitate magis, quàm elegantiâ.

Jo. Freinshemius etiam Argentorati an. 1641. paraphraseos Cornelianæ specimen Annal. libros VI. complectens edidit.

1640 *Lugduni Bat.* 12. *Corn. Tacitus ex J. Lipsii editione, cum notis et emendd.* Hug. Grotii. *Lugd. B. ex officinâ Elzevirianâ.* Cui et ob Grotii recensionem notasque, et ob typorum nitorem primæ inter minoris formæ edd. debentur.

1643 *Amstelodami,* 12. *Boxhornii* I. *Corn. Tacitus, et in eum* M. Zuerii Boxhornii *observationes. Amstel. ex offic. Janson.*

1645 *Venetiis,* 12. *Corn. Tacitus, et in eum* M. Z. Boxhornii *et* H. Grotii *obss. Venetiis, ap. Juntas et Baba.*

1649 *Amstelodami,* 12. *Corn. Tacitus cum optimis exemp. collatus. Adi. capitulorum numeri. Amstelod. ap. Ludovicum Elzevirium.*—Sequitur textum Berneggeri et Freinsh.

Eod. anno ap. eundem prodiit: *H. Savilius in Taciti Histor. Agricolæ vitam; et commentarius de Militiâ Romanâ,* 12. Catalogue raisonné de la Collection de livres de P. Ant. Crevenna, Vol. v. p. 160.

1650 *ibid.* 12. ap. Janson.

1652 *Aurel. Allobrog.* fol. Historiæ Romanæ scriptores Latini veteres etc. per Sam. *Chouet* II. vol. quorum alterum exhibet Tacitum ad exemplum Lipsii.

1653 *Amstelodami,* 12. *Boxhornii* II. auctior. *Corn. Taciti quæ extant,* M. Z. Boxhornius *recensuit et animadversionibus nonnullis illustravit. Amst. apud Jo. Jansonium.*

1658 *Venetiis,* 4. C. Corn. Taciti Opera, cum vers. Italicâ *Bernh. Davanzati.*

1660 *Amstelodami,* ex rec. Lipsii, Pontani et aliorum.

1664 *ibid.* 12. *Boxhornii* III. c. ejusd. comm. polit. in Agricolam. Amstel. ap. Casp. Commelinum.

Boxhornianæ hodie parum laudis habent; et tertia, quamvis elegantior, mendosior tamen reperitur.

—— *Argentorati,* 8. *Corn. Tacitus. Accurante* Matthiâ Bernegger. *Argentor. ap. J. G. Dolhopf et J. Eberh. Zetzner.* Iisdem præsidiis instructa, quæ ad 1638. diximus. Atque hæc posteris editoribus basis facta est.

1672 *Venetiis,* 12.

ÆTAS VII. *GRONOVIO — RYCKIANA.*

1672 *Amstelodami,* 8. maj. *Corn. Taciti Opera, quæ extant, integris J. Lipsii, Rhenani, Ursini, Mureti, Pichenæ,*

Merceri, Gruteri, Acidalii, Grotii, Freinshemii, et selectis aliorum commentt. illustrata. Jo. Frid. Gronovius *recensuit, et suas notas passim adjecit. Accedunt Jac. Gronovii excerpta ex variis lectionibus MS. Oxoniensis. Amstelod. apud Dan. Elzevirium* II. vol. 1672. (alterum Vol. signatur a. 1673.) Elzevirianorum typorum elegantia et chartæ nitor præstat, sed non æquè accurata, ac illa Freinshemii.

1676 *Venetiis,* 12. maj. Tacitus, et in eum *M. Z. Boxhornii* et *H. Grotii* observationes.

1678 *Amstelodami,* 12. ap. Elzevir.

1682 - 1684 - 1687 *Parisiis,* 4. *Corn. Taciti Opera, interpretatione perpetuâ et notis illustravit* Julianus Pichon *Abbas. Jussu Christianissimi regis in usum serenissimi Delphini. Paris. ap. vid. Claudii Thiboust, et P. Esclassan.* IV. vol.— Editio Broterio, ipsi Gallo, illaudata, quippe quæ nullâ MSS. Codicum collatione grandis tamen sit, et indigestâ notarum mole gravida.

1683 *Venetiis,* 12.

1684 *Lugduni,* 12. ex rec. Lipsii et Pontani.

1685 *Lugduni Bat.* 8. II. vol. Gronovianam ed. recusam dedit *Jacobus Gronovius,* patre minor ; eamque vitiis operarum auctiorem.

Meliora in Tacitum beneficia mox præstitit *Theod. Ryckius,* olim J. F. Gronovio præceptore usus.

1687 *Lugduni Bat.* 12. maj. *Cornelii Taciti Opera, quæ extant, ex recensione et cum animadversionibus* Theodori Ryckii.

Lugd. B. apud Jac. Hackium. Cui conjunctum volumen animadversionum anno antè prodiit.

1701 *Amstelodami,* 16. cum capitulis.

1708 *Venetiis,* 4. *Pichonii* editio in usum Delphini ineptè repetita.

1714 *Lipsiæ,* 8. II. vol. *Corn. Taciti Opera, notis grammatico—philologico—criticis illustrata ad modum Jo. Minellii à* Christiano Haufio, *Gymn. Gorlic. Prorect. quibus præmissa est Jo. Georg. Walchii diatribe critica de Tacito ejusdemque stilo ad Jac. Perizonium.*—Quamvis varias lectt. MS. Guelferbytani habeat, notis tamen in modum Minellii scriptis laudis nihil tulit.

1721 *Trajecti Bat.* 4. *Corn. Taciti Opera, quæ extant, integris B. Rhenani, Fulv. Ursini, M. Ant. Mureti, Jos. Merceri, J. Lipsii, Val. Acidalii, Curt. Pichenæ, Jan. Gruteri, H. Grotii, J. Freinshemii, J. F. Gronovii, et selectis aliorum commentariis illustrata. Ex recensione et cum notis* Jacobi Gronovii. *Traject. Bat. ap. Jac. à Poolsum et Jo. Visch.* II. vol. Paternæ editionis textum quidem cum Codd. Flor. denuo contulit, suisque notis auxit Jac. Gronovius. Sed ipse absolvere opus atque edere non potuit, morte præventus. Edidit *Abr. Gronovius,* Jacobi filius, adj. integris notis XIII. virorum, et selectis XVIII. virorum cet. Additæ ab editore varr. lectt. Cod. Bodlei. etc. Convicia in Ryckium jacta huic non obfuerunt, sed Gronoviorum, Jac. et Abr. judicium et animum minutum produnt.

1730 *Dublini,* 8. *Ryckii* editio recusa III. vol. Notæ subjectæ textui.

1733 *Parisiis,* 16. sine notis.

1734 *Amstelodami,* 12. ap. Jansonio—Wæsbergios.

——*ibid.* 16. ap. J. Wetstenium et G. Smith. (c. capit. et serie chronol.) ad fidem optt. MSS. castigata. Bona et elegans.

1735 *ibid.* 12.

1737 *Francofurti ad Viadr.* 8. ed. *Berneggeri* et *Freinshemii* recusa c. n. et Indd.

1743—1748 *Heidelbergæ,* fol. maj. Historiæ Romanæ scriptores Latini etc. edente et accurante *Ben. Casp. Haurisio.* III. vol. c. figg. æn. Tertium volumen habet Tacitum, subditis varr. (ex Lipsio, Pichenâ) sine auctorum nomine. Editio splendida, neque accurata.

1753 *Glasguæ,* 12. *Corn. Taciti Opera, quæ supersunt. Ex editione* Jacobi Gronovii. *Glasguæ, in ædib. Acad. excudebant Rob. et And. Foulis.* IV. vol.

1754 *Londini,* 12. ap. Brindley. IV. vol.

1760 *Londini,* 8. *Ryckiana* repetita.

ÆTAS VIII. *GRONOVIO-ERNESTIANA.*

1752 *Lipsiæ,* 8. *Ernestii* I. *Corn. Taciti Opera, ex recensione* Jo. Aug. Ernesti, *cum notis integris Justi Lipsii et J. F. Gronovii, quibus et suas adjecit. Lipsiæ, ex offic. Weidman-*

nianâ. II. vol. Textum J. F. Gronovii cum edd. vett. et Jac. Gronovii novis obss. collatum dedit, pluribusque et Heinsii et suis conjecturis auxit; textum passim emendavit, neque tamen ubique in melius restituit, vel menda Gronoviani textûs devitavit; interpunctionem verò inde à Gronovio auctiorem subinde direxit, cumulavit. Asseclam inter Gallos invenit Nic. Lallemand.

1755 *Patavii,* 4. Latinè et Italicè per *Bern. Davanzati.*

1755 - 1774. *Parisiis,* 12. IX. vol. Taciti opera Latinè et Gallicè prodierunt hoc ordine: 1) C. J. Agricolæ vita, et de situ, mor. et pop. Germaniæ libellus, interprete *de la Bleterie,* 1755. II. vol. 2) Annalium libri VI. priores, cum ejusd. versione, et supplemento libri quinti, ab ipso ex historicis aliis composito, 1768. III. vol. 3) Historiarum libri, interprete *Dottevillio,* 1772. II. vol. 4) Annalium libb. XI—XVI. eodem interprete, 1774. II. vol. Singulis libris additæ sunt notæ, partim criticæ, partim ad historiam, antiquitates et loca difficiliora explicanda, pertinentes.

1760 *Parisiis* 12. *Corn. Taciti quæ extant Opera. Recensuit* J. N. Lallemand. *Paris. typis J. Barbou.* III. vol. Recepit is lectiones plerasque MS. Regii, præsertim quæ cum ed. omnium principe conspirabant, suisque auctorem notis illustravit. Omisit Dial. de Oratoribus.

1769 *ibid.* Eadem repetita ap. eund.

1771 *Parisiis,* 4. maj. *Corn. Taciti Opera, quæ extant. Recognovit, emendavit, supplementis explevit, notis, dissertationibus, tabulis geographicis illustravit* Gabriel Brotier. IV. vol. Quamvis hæc editio magno conatu instituta videatur, omnesque elegantiâ et pretio superet, haud tamen eò desiderabilior facta,

nisi iis, quibus divitiæ abundant. Textum Ernestii subinde sequitur, subinde veterem ab eo tuetur lectionem, subinde mutat audentiùs. *Notæ sub textu sunt,* Judice Ernestio, *sicut Alemanni pleræque, tironibus scriptæ : ad calcem operis sunt longiores de rebus, sæpe per longas disputationes tractatis, in quibus pleræque, sunt loci de antiquitatibus, item criticæ, in quibus varietas lectionum traditur, et judicium de iis proponitur.* Utut verò notæ subinde minùs dignæ videantur, haud tamen semper, præsertim in judicio, vel nescio quo sensu de lectt. var. cedit iis, quibus nimium reprehenditur. Sed in tam splendido opere oportuit nihil reliqui fieri ad diligentiam emendandi. Tacemus alia.

—— *Berolini,* 8. ex rec. Ernest. cum Indd. verb. et rerum.

1772 *Lipsiæ,* 8. maj. *Corn. Taciti Opera, iterum recensuit, notas integras J. Lipsii, J. F. Gronovii, Nic. Heinsii et suas addidit* Jo. Aug. Ernesti. *Lips. ap. Weidmanni hered. et Reichium.* II. vol. Quid quantumve boni denuo contulerit in Tacitum, et supra jam attigimus, et ipse docuit in Præf. p. 34 - 47. Doctrinæ certè plenissima, sed non pariter ac decuit à mendis repurgata.

1776 *Parisiis,* 12. *Corn. Taciti Opera, supplementis, notis et dissertatt. illustravit* Gabr. Brotier. *Paris. ap. Merigot jun.* VII. vol.

1777 *Herbipoli et Fuldæ,* 8. *Corn. Taciti Opera, ad optimas recentissimasque editiones accuratissimè collatas recusa. Herbipol. et Fuldæ, imp. et typis Jo. Jac. Stahel, Univ. Bibliop. et Typogr.*—Editio castigationis, quam titulus mentitur, planè expers : operarum vitiis scatet : turpioris chartæ.

1779 et 1780 *Bipontina* I. 8. maj. *Corn. Taciti Opera, cum varietate lectionum selectâ novisque emendationibus. Acce-*

dunt notæ et Index historicus. Studiis societatis Bipontinæ. Bipont. IV. vol. Crollius multâ cum laude edidit.

1780 et 1781 *Mannhemii,* 8. min. *Corn. Taciti Opera, recognovit, emendavit, supplementis explevit* Gabriel Brotier. V. vol. Quorum quatuor priora textum Taciti habent; quintum supplementa exhibet. Notæ Broterii desiderantur.

1790 *Londini,* 8. maj. *Corn. Taciti Opera, ex recensione* Broterii, *accuratissimè edidit.* Henr. Homer, Cantabrigiensis, IV. Vol.

1795 *Parmæ,* 4. maj. *Corn. Taciti Opera, typis Bodonii splendidissimè excusa.* IV. Vol.

1796 *Edinburgi,* 4. et 8. *Corn. Taciti Opera, ex recensione* Broterii, *et cum omnibus ejus notis, supplementis et dissertatt. typis Jacobi Mundell excusa.* IV. Vol.

1797 *Tubingæ,* 8.

1801 *Lipsiæ,* 8. *Corn. Taciti Opera, ope Codicis Budensis illustrata,* II. Vol.

1804 *Gottingæ,* 8. *Corn. Taciti Opera,* Ruperti *curâ collata et accuratè edita,* II. Vol.

EDITIONES

LIBRORUM TACITI MINORUM.

1472 *Bononiæ*, fol. *Germania*. Laudata Pichenæ ad c. 2. sed dubia Ernestio.

s. a. et l. 4. (*Romæ*, fortè ap. Gensberg. circa an. 1473 aut 1474. Vid. Audiffredi Cat. edd. Rom. sec. xv. p. 385. et cl. Harles. in Not. brev. Literat. Rom. p. 397.) *Germania*. Quem Codicem Artolphi vocat Rhenanus: ex quâ pleræque lectiones in textu Rhenani fluxere, quibus ille à superioribus exemplis differt. Vid. Fabricii Bibl. Lat. Vol. II. p. 393.

1476 *Venetiis*, fol.—*de situ, moribus et populis Germaniæ libellus*. Ad calcem Diodori Siculi, Lat. *Venetiis per Andream Jacobi, Katharensem*. Quâ usus est Ernestius.

s. a. l. et typ. 4. (*Mediolani*, 1482.) *J. Agricolæ vita*, cum Panegyricis veteribus. Cf. Notitiam nostram literariam de C. Plinio Sec. p. 39.

1493 *Venetiis*, fol. *Germania*, Diodoro Siculo adjuncta à Poggio Florentino.

1497 *ibid.* fol. *Agricolæ vita* separatim edita à *Franc. Puteolano.* In fine: *Venetiis per Philippum Pinci sumtibus dni Benedicti de fontana. Anno dni MCCCCXCVII. die XXII. Marcii.*

1509 *Lipsiæ,* 4. *Corn. Taciti de situ, moribus et populis Germaniæ libellus,* à *Rhagio Æsticampiano* editus.

1511 (*Parisiis,* 4. *Cornelii Taciti de origine et situ Germanorum opusculum.* Cum Berosi, Myrsili et al. fragg. Vid. cl. Harlesii Introduct. in not. literat. Rom. Vol. I. p. 74.

1517 *Mediolani. Germania,* ab Alex. Minuciano separatim edita.

1519 *Basileæ,* 8. *Germania,* cum commentariolo. A Rhenano curata.

1529 *Noribergæ,* 4. *Germania* cum comment. *Althameri.* Qui liber à Theologis Paris. in Catal. librorum prohibitorum est relatus. v. Argentr. Vol. II. p. 167.

1551 *Francofurti ad Viadr.* 8. *Germania,* cum notis *Willichii, Glareani et Melanchthonis.*

1557 *Wittebergæ,* 8. *Germania Cornelii Taciti. Vocabula regionum enarrata. Harminius Ulrici Hutteni. Germania Conr. Celtis. Dialogus, cui titulus est: Julius. Recens edita à Philippo Melanchthone.*

1574 *Basileæ,* fol. *Germania.* In Simonis Schardii rerum Germanicarum Scriptoribus Vol. I. cum Melanchthonis enarratione vocabulorum, regiones et gentes indicantium, ad recentes

earum appellationes accommodata, Althameri Scholiis, Glareani et Willichii commentariis. Repet. Gissæ 1673. fol. curâ Hieronymi Thomæ, Augustani.

1580 *Augustæ Vind.* 8. *Germania,* cum comment. *Althameri,* aliorumque observatt. editore Sim. *Fabricio.* II. vol. Althameri commentaria separatim edita Ambergæ 1609. 8.

1594 *Argentorati,* 8. *Germania,* curante *Mich. Beuthero.*

1602 *Hanoviæ,* 8. *Corn. Taciti de situ, moribus et pop. Germaniæ, libellus,* à Christ. *Colero* editus.

1610 *Argentorati,* 8. *Germania,* Beati Rhenani rerum Germanicarum libris addita, cum ejusd. Rhenani castigationibus et Willichii commentariis. Repet. ibid. 1670. 8.

1631 *Lugduni Bat.* fol. *Corn. Taciti de situ, moribus et populis Germaniæ libellus, à mendis quamplurimis purgatus, et locis aliquot transpositus, novisque interpunctionibus in verum sensum distinctus per* Phil. Cluverium. *Adjecta est ex adverso ejusdem libri editio Lipsiana.* Præfixus Cluverii Germaniæ antiquæ. Lugd. Bat. 1631.

1637 *Noribergæ,* 8. *Agricola,* c. n. *Mich. Virdungi.*
——*ibid.* 8. *Germania,* curante eodem Virdungo.

1642 *Lugduni Bat.* 12. *Corn. Taciti Agricola, et in eum* M. Zuer. Boxhornii *commentarius.*

1647 *Coburgi,* 8. Taciti *Germania.*

1652 *Helmstadii,* 4. Tacitus de situ, mor. et pop. Germaniæ ex ed. *H. Conringii.*

1656 *Jenæ*, 8. *Agricola*, c. n. Jo. Andr. Bosii.

1664 *Jenæ*, 8. *Agricola*, cum n. Bosii, additis Boxhornii commentt.

——*Wittebergæ*, 8. *Germania*, cum notis Ge. Casp. Kirchmaieri.

1678 *Helmstadii*, 4. *Germania*, cum notis crit. et aliis monum. curâ Herm. Conringii. Editio tertia.

1683 *Lipsiæ*, 8. *C. Jul. Agricolæ vita*, scriptore Corn. Tacito, cum notis Aug. Buchneri primùm editis curâ Ge. Schubarti. Lips. impensis M. G. Hubneri.

1714 *Erlangæ*, 8. *Germania*, cum notis perpetuis Jo. Christoph. Vetteri.

1720 *Halæ Magd.* 12. *Germania*, c. n. Germ.

1725 *Francofurti ad Viadr.* 8. *Corn. Tacitus de situ, mor. et pop. Germaniæ* etc. cum comm. Just. Christoph. Dithmari. Pleniorem titulum vid. ad an. 1749

1744 *Halæ Magd.* 12. *Germania*, cum notis Germ.

1745 *Gottingæ*, 12. *C. Jul. Agricolæ vita.* In Jo. Matth. Gesneri Enchiridio.

1747 *Lipsiæ*, 8. *Corn. Taciti de situ, mor. et pop. Germaniæ libellus*. c. not. Hauptmanni.

1749 *Francofurti ad Viadr.* 8. *Corn. Tacitus de situ, mor. et pop. Germaniæ*, cum perpetuo et pragmatico commentario, quo

populorum Germaniæ nomina, situm, res gestas, coitiones in societates magnas, atque ex eorundem moribus variorum in Germaniâ publicorum ac privatorum jurium et consuetudinum originem et progressum exposuit Justus Christoph. Dithmarus. Accedunt in adpendice notæ Conringii, Lacarrii et Leibnitii, cum excerptis ex cl. Jac. Gronovii oratione de tempore immigrationis Batavorum in insulam suam. Editio altera priori emendatior. Frcf. ad Viadr. impens. Jo. Christ Kleybii.

1766 *ibid.* 8. *Corn. Tacitus de situ, mor. et pop. Germaniæ* etc. Editio Dithmari recusa.

1771 *Londini,* 8. *Agricola,* Lat. et Angl. interprete Jo. Aikinio.

1777 *Gothæ,* 8. *Agricola,* Lat. et Germ.

1783 *Berolini,* 8. *Germania,* cum selectis variorum notis suisque edidit Car. Henr. Joerdens.

1786 *Altenburgi,* 8. *Corn. Taciti de situ, mor. et pop. Germaniæ, ex rec. Ernesti et Gruteri, cum versione Germanicâ et adnott.*

1788 *Lipsiæ,* 8. *Corn. Tacitus de situ, mor. et pop. Germaniæ,* ex rec. et cum selectis observationibus huc usque anecdotis Paulli Dan. Longolii, ex MS. editus à Jo. Kappio.

——*Londini,* 12. *Tacitus de Mor. Germanorum et de Vitâ Agricolæ,* ex edit. G. Brotier ad alteram J. A. Ernesti collatâ, studio H. Homer.

——*Lipsiæ,* 8. maj. *Corn. Taciti Agricola.* Ad exemplar Bipontinum recudendum curavit, animadversiones et novam versionem Germanicam adjecit, Michaël Engel.

1789 *Londini,* 12. *Taciti Dialogus de Oratoribus,* ex edit. G. Brotier ad alteram J. A. Ernesti collatâ, studio H. Homer.

1790 *Norimbergæ,* 8. min. *Corn. Taciti de situ, mor. et pop. Germaniæ libellus, et J. Agricolæ vita, ad exemplar Bipontinum.*

1791 *Gottingæ,* 8. *Corn. Taciti de situ, mor. et pop. Germ. libellus,* cum annotationibus et vocabulorum explicatione in usum juventutis editus à J. H. Emmert.

VERSIONES.

GERMANICÆ.

1535 *Moguntiæ,* fol. Taciti opera (exceptâ tamen vitâ Agricolæ) à Jacobo Mycillo Germanicè versa primùm prodiere; repetita dein Francofurti 1612. fol. Cf. Præf. Taciti Bernegger - Freinshem.

1675 (1657) *Franckfurt,* 8. Dess Cornel. Tacitus Beschreibung I. etlicher der ersten Rœmischen Keiser, samt einem Zusatz derer daran ermangelnden Bücher. II. der teutschen Vœlcker Ursprunges etc. der Landschafften, Wohnœrter und uralte Nahmen in ietzige hin und wieder gebræuchliche Nennart verændert. III. der Rœmer weiland in Engel - und Schotlande geführte Kriege, unter dem Titel: Von des Agrikola Leben und Thaten etc. in ungezwungne verstændliche teutsche Sprache gebracht durch Carl Mellchior Grotnitzen von Grodnou.

1724 *Berlin,* 8. Das alte Teutschland, oder Corn. Tacitus Germanien, neu übersetzt und erlæutert (von Joh. Theod. Jablonsky.)

1725 *Halæ Magd.* 12. Germania, cum notis Lat. auctore Anonymo. Repetita ibid. 1728.

1729 Jo. Chr. Gottschedius vertit Dialogum de causis corr. eloq. Versio præmissa ejusdem Grundriss zu einer vernunftmæssigen Redekunst. Hannover 1729. 8.

1755 *Bresslau und Leipzig,* 8. Das Leben des berühmten Feldherrn Julius Agricola, aus dem Buche des Corn. Tacitus übersetzt (von Chr. Gottl. Gebauer, in Druck befœrdert von Joh. Jac. Hagen.)

1765 et 1766 *Hamburg,* 8. maj. Des Cornelius Tacitus sæmtliche Werke. Uebersezt durch Joh. Samuel Muellern. Hamb. bey Joh. Carl Bohn. III. Theile.

1765, 1771 et 1777 *Magdeburg* und *Halle,* 8. maj. Corn. Tacitus Werke aus dem Lateinischen übersezt, und mit nœthigen Anmerkungen begleitet, (von Patzke und Goldhagen.) 6. Theile.

1773 *Basel,* 8. *Das Leben des Agricola.* Inserta Collectioni scriptt. varii argumenti, cui titulus : Verse und Prose.

1777 *Bamberg,* 8. Corn. Tacitus von der Lage, den Sitten und Vœlkern Deutschlands, mit Anmerkungen von Holl.
——*Gothæ,* 8. Agricolæ vita, cum textu Lat.

1779 *Leipzig,* 8. Corn. Tacitus von den Sitten der alten Teutschen, aus dem Lateinischen, nebst einigen Anmerkungen. (von Kretzschmann.)

1780 *Leipzig,* 8. Tacitus über Lage, Sitten und Vœlkerschaften Germaniens, aus dem Lat. nebst einem Kommentar von K. Gottl. Anton. — Repetita ibid. 1781.

1781 *Halle*, 8. *Tacitus Werke*, übersezt von Carl Friedr. Bahrdt. 2. Theile.

1786 *Altenburgi*, 8. Germania, cum textu Lat.
— — *Carlsruhe*, 8. Corn. Tacitus Leben des Rœmischen Feldherrn C. Jul. Agricola.

1788 *Lipsiæ*, 8. maj. Agricola, Lat. et Germ. interprete Mich. Engel, Prof. Mogunt.

1791 *Nürnberg* und *Altdorf*, 8. maj. Corn. Tacitus von Deutschlands Lage, Sitten und Vœlkern. Mit. erklærenden Anmerkungen, eigenen Ausführungen und Abhandlungen, und einem grographisch - historischen Wœrterbuche von J. H. M. Ernesti.

ITALICÆ.

1544 *Venetiis*, 4. *Hieron. Canini* versio Italica Annalium lucem vidit, teste Fabricio.

1563 *Venetia*, 4. Gli Annali di Gaio Cornelio Tacito tradotte da G. Dati.

1582 Eadem, ibid. 4.

1589 Eadem, ibid. 4.

1600 *Fiorenza*, 4. L'Imperio di Tiberio Cesare scritto da Cornelio

Tacito nelli Annali, espresso in lingua Fiorentina propria da Bernardo Davanzati Bostichi. Fiorenza, per Filippo Giunti.

1603 *Romæ,* 12. Tacitus à Paulino Arnolfino, Florentino, versus, memoratur Fabricio in bibl. Lat.

1604 *Venetiis,* 12. Versio Historiarum Hetrusca Adriani Politi Senensis prodiit, cum notis Horatii Gianetti.

1607 *Venetia,* 4. Gli Annali di Corn. Tacito de fatti è guerre de Romani trad. da G. Dati.

1611 *Roma,* 4. Gli Annali è Historie di Corn. Tacito.

1612 *Francofurti,* 8. maj. Latinè et Ital. ex versione G. Dati.

1620 *Venetia,* 4. Opere di G. Corn. Tacito trasp. da G. Canini d'Anghiari etc.

1625 *Romæ,* 4. Vita Agricolæ ex Christ. Rosarii versione.

1628 *Venetia,* 4. Opere di G. Cornelio Tacito, Annali, Historie, Costumi de' Germani, è Vita d'Agricola (tradotte da Adriano Politi,) illustrate con Aforismi di Baldassar Alamo Varienti, trasportati dalla lingua Castigliana nella Toscana da Girol. Canini d'Anghiari etc. Con la vita di Tacito etc. le Postille del Lipsio, la Cronologia dell' Auberto, è la distinzione del Testo del Grutero etc. Venetia, appresso i Giunti.

1637 *Fiorenza,* fol. Opere di G. Corn. Tacito con la Traduzione in volgar Fiorentino di Bernardo Davanzati posta ricontro al Testo Latino. Con le Postille del medesimo etc. Fiorenza, nella stamperia di Pietro Nesti.

1644 *Venetia,* 4. Opere di Corn. Tacito etc. trasportati da Gio. Canini etc. — Recusa ex ed. 1628.

1658 *ibid.* 4. Lat. et Ital. per Bern. Davanzati.

1670 *ibid.* 4. Hieronymi Canini versio operum Taciti ex ed. 1628. repetita.

1677 *ibid.* 4. Taciti opera, interprete Bern. Davanzati.

1755 *Padova,* 4. Opere di Gaio Cornelio Tacito con la Traduzione in volgar Fiorentino di Bernardo Davanzati posta ricontro al Testo Latino. Con le Postille del medesimo. Padova, presso Giuseppe Comino.

1760 *Parigi,* 8. Opere di Corn. Tacito tradotte da Bernardo Davanzati. II. vol.

1790 *Venetia,* 4. III. vol. Opere di Cornelio Tacito Tradotte in volgar Fiorentino da Bernardo Davanzati, con Insieme le Giunte, e i Supplementi a Tacito, dell' Abate Gabriele Brotier, dell' Accademia delle Iscrizioni, e Belle Lettere Tradotti sullo stile del Davanzati dall' Ab. Raffaele Pastore tutto col Testo Latino a Fronte. Novissima Edizione, diligentemente emendata, è fornita di quanto può renderla perfetta, e comoda a' Lettori.—Bassano.

BELGICÆ.

1616 *Delft,* 4. De Historien van Corn. Tacitus. (interprete Grœnewegeno.)

1645 *Amsterd.* 8. Corn. Tacitus van de Geschiedenissen der Romeinen, uyt het Latijn vertaalt dor Jo. Fenacolius. Vid. Bibl. Burckhardiana, P. II. Append. I. n. 378.

Sed neutra harum versionum hodie legitur, nec ab ipsis Belgis intelligi potest. Politior fideliorque est, quæ prodiit omnium plausu excepta anno.

1684 Operum Taciti versio Belgica à Petro Cornelio Hofdio adornata, editore Gerardo Brand, pòst operibus Hofdii junctim editis Amstelod. 1704. fol. Tomo quarto sive ultimo inserta. Confer de nobili hoc scriptore, et Belgarum Tacito, Petrum Francium Orat. XXIII. quæ est de laude Amstelodami. Inter alia p. 305. refert, quod incredibile possit videri, et à Gerardo Brand in Hofdii vitâ confirmatur, Tacitum ab eo, ut dictionem ejus planè sibi redderet familiarem, perlectum esse totum bis et quinquagies. Cf. Fabric. *l.* I. p. 405.

ANGLICÆ.

1604 *London,* fol. *The Annals of Cornelius Tacitus, and the Description of Germany.* (per Ricardum Greenwey.) Repetita ibid. 1640. fol. Usus est hâc interpretatione Jo. Freinshemius in comparatione versionum Taciti Angl. Hispan. Germ. Gall. et Ital. per quatuor primos Annalium libros, subjecta specimini paraphraseos Cornelianæ, sive paraphrasi eorundem IV. librorum. Argentor. 1641. 8.

1612 *ibid.* fol. Historiarum libri et vita Agricolæ ex versione Henrici Savilis, additis ejusdem notis criticis. Cum Annalibus versis à Greenweyo.

1698 *ibid.* 8. *The Annals, History, Germany and Agricola, of Corn. Tacitus:* made English by several hands. With the

Political Reflections and Historical notes of M. Amelot de la Houssaye, and Sir Henry Savile. III. Vol. In the third Volume is a view of Military affairs relative to the Roman History, by Sir Henry Savile.

1728 et 1731 *ibid.* fol. *The Works of Tacitus. Vol. I. Containing the Annals.* To which are prefixed political Discourses upon that Author. London, print. for Th. Woodward and John Peele, 1728. — *II. Cont. the five Books of History &c. with political Discourses.*
1731 Auctor versionis et comment. est Thomas Gordon.

1737 *ibid.* 8. *The Works of Tacitus in four Volumes, by* Th. Gordon.

1771 *ibid.* 8. *Agricola,* Lat. et Angl. auctore Jo. Aikin.

1778 *ibid.* 8. *A Treatise on the Situation, Manners, and Inhabitants of Germany* etc. *transl. by* Jo. Aikin.

1793 *ibid.* 4. *The Works of Tacitus,* with various notes and a Geographical Index, by Arthur Murphy. IV. Vol.

1810 *ibid.* repeated in VIII. Vol. 8vo.

HISPANICÆ.

1613 *en Anvers,* 4. Las Obras de Cornelio Tacito traducidas de Latin en Castellano por Emanuel Sveyro, natural de la ciudad de Anvers. Dirigidas à Su Alteza Serenissima. En Anvers, en casa de los Herederos de Pedro Bellero. — Recusa ibid. 1619. 8. teste Fabricio.

1614 *en Madrid,* fol. Tacito Espanol illustrado con aforismos por Don Balthasar Alamos de Barrientos.

1629 *en Douay,* 4. Las Obras de Cornelio Tacito, (por Em. Sveyro.)

GALLICÆ.

....*Angeli Capelli* versionem post Crucimanium in Bibl. Gallicâ p. 9 sq. laudat Fabricius in Bibl. Lat. ab Ernestio rectiùs digestæ et auctæ, Vol. II. p. 402.

1555 *à Paris,* 4. Les annales de Tacite trad. par Etienne de la Planche.

1581 *ibid.* 4. Stephani Plancæi versio repetita.

1582 *Parisiis,* fol. prodiit Claudii Faucheti sive Falceti versio. Repetita ibid. an. 1583. 4. et 1584. 8. Nec non Francofurti 1612. 8. Cf. Sorelli Bibl. Gall. p. 200. et Crucimanii p. 57 et 80.

1599 *ibid.* 4. Les Œuvres de Tacite.

1609 *à Douai,* 8. Eadem.

1610 *à Paris,* 4. Eadem.

1628 ....4. Eadem, interprete Jo. Balduino.

1636 ....fol. per Rudolphum Magistrum.

1644 *Parisiis,* fol. per Achillem Harlæum Campovallonensem Marchionem, patrem Francisci Harlæi, Archiepisc. Parisiensis.

1651 *ibid.* 8. ex interpretatione Perotti Ablancurtii.

1660 *à Paris,* 4. Les Œuvres de Corn. Tacitus, illustrées de Chronologie et annotations, avec l'histoire Romaine de C. Velleius Paterculus.

1670 *à Amsterdam,* 8. II. vol. Les Œuvres de Tacite, de la traduction de N. Perrot Sieur d'Ablancourt.

1674 *à Paris,* 8. II. vol. Les Annales de Tacite par Mr. d'Ablancourt.

1681 *ibid.* 8. III. vol. Les Œuvres de Tacite trad. du Latin en François, avec des Remarques, par N. P. S. d'Ablancourt.

1688 *ibid.* 12. III. vol. Eadem, eodem auctore.

1690 *à Paris,* 4. Tacite, avec des notes polit. et histor. par Amelot de la Houssaye. — Is verò non nisi primos sex Annalium libros Gallicâ veste induit.

1691 *à Amsterdam,* 8. maj. II. vol. Les Œuvres de Tacite de la traduction de N. Perrot S. d'Ablancourt.

1692 et 1709 *Hagæ Comitum,* 12. IV. vol. Amelotii versio recusa.

1693 *Lugduni,* 8. II. vol. Tacitus, interprete Ablancurtio.

1709 *Roterodami,* 12. IV. vol. Amelotii versio repetita, teste Fabricio.

1716 *à Amsterdam,* 12. IV. vol. Les Annales de Tacite, traduites du Latin en François, et illustrées des Notes historiques et politiques, et d'un Discours critique des Auteurs modernes, qui ont traduit ou commenté Tacite, par Abraham Nicolas Amelot de la Houssaye.

1730—1734 *ibid.* 12. Eadem, VIII. vol. Accessit nempe huic ed. versio libri XI. XII. XIII. Annalium, sed interprete alio *M. L. C. D. G***.*

1742 alia prodiit Annalium et Agricolæ versio, facta à Guerino, III. vol. 12. Sed is magis paraphrasten, quàm interpretem vertendo egit.

1748 *à Amsterdam,* 8. X. vol. Les Œuvres de Tacite, traduites en François, avec des notes historiques et politiques, par Mr. Amelot de la Houssaye.

1755 *à Paris,* 12. II. vol. La Vie d'Agricola et les mœurs des Germains, traduits par l'Abbé de la Bleterie.

1768 *ibid.* 12. III. vol. Tibere, ou les premiers livres des Annales de Tacite, trad. par l'Abbé de la Bleterie.

1772 *ibid.* 12. II. vol. L'Histoire de Tacite, trad. par le Pere Dotteville.

1774 *ibid.* 12. II. vol. Les six derniers livres des Annales de Tacite, trad. par le Pere Dotteville.

1790 *ibid.* 8. V. vol. Tacite, nouvelle traduction par J. B. J. R. Dureau de Lamalle.

1808 *ibid.* 8. V. vol. repetita.

TESTIMONIA VETERUM

IN C. CORN. TACITUM.

TESTIMONIA
VETERUM SCRIPTORUM
DE C. CORNELIO TACITO.

EX EPISTOLIS
C. PLINII CÆCILII SECUNDI.

LIBR. I. Ep. vi.

C. Plinius Cornelio Tacito suo S.

Ridebis, et licet, rideas. Ego ille, quem nôsti, apros tres, et quidem pulcherrimos, cepi. Ipse, inquis? Ipse: nòn tamen ut omnino ab inertiâ meâ et quiete discederem. Ad retia sedebam: erant in proximo, non venabulum aut lancea, sed stilus et pugillares. Meditabar aliquid enotabamque, ut si manus vacuas, plenas tamen ceras reportarem. Non est quòd contemnas hoc studendi genus. Mirum est, ut animus agitatione motuque corporis excitetur. Jam undique sylvæ et solitudo, ipsumque illud silentium, quod venationi datur, magna cogitationis incitamenta sunt.

Proinde cùm venabere, licebit, auctore me, ut panarium et laguncūlam, sic etiam pugillares feras. Experieris non Dianam magis montibus, quàm Minervam inerrare. Vale.

LIBR. I. EP. XX.

C. PLINIUS CORN. TACITO SUO S.

FREQUENS mihi disputatio est cum quodam docto homine et perito, cui nihil æquè in causis agendis, ut brevitas placet. Quam ego custodiendam esse confiteor, si causa permittat: alioquin prævaricatio est, transire dicenda; prævaricatio etiam, cursim et breviter attingere, quæ sint inculcanda, infigenda, repetenda. Nam plerisque longiore tractatu vis quædam et pondus accedit. Utque corpori ferrum, sic oratio animo non ictu magis, quàm morâ imprimitur. Hìc ille mecum auctoritatibus agit, ac mihi ex Græcis orationes Lysiæ ostentat; ex nostris Gracchorum Catonisque, quorum sanè plurimæ sunt circumcisæ et breves: ego Lysiæ Demosthenem, Æschinem, Hyperidem, multosque prætereà; Gracchis, et Catoni, Pollionem, Cæsarem, Cœlium, in primis Marcum Tullium, oppono, cujus oratio optima fertur esse, quæ maxima. Et hercule, ut aliæ bonæ res, ita bonus liber melior est quisque, quò major. Vides ut statuas, signa, picturas, hominum denique, multorumque animalium formas, arborum etiam, si modò sint decoræ, nihil magis quàm amplitudo commendet. Idem orationibus evenit: quin etiam voluminibus ipsis auctoritatem quamdam et pulchritudinem adjicit magnitudo.

Hæc ille, multaque alia, quæ à me in eamdem sententiam solent dici, ut est in disputando incomprehensibilis et lubricus, ita eludit, ut contendat, hos ipsos, quorum orationibus nitar, pauciora dixisse quàm ediderint. Ego contra puto. Testes sunt multæ multorum orationes, et Ciceronis pro Murenâ, pro Vareno; in quibus brevis et nuda quasi subscriptio quorundam criminum solis titulis indicatur. Ex his apparet, illum permulta dixisse; cùm ederet, omisisse. Idem pro Cluentio ait, se totam causam veteri instituto solum perorâsse, et pro Cornelio quatriduo egisse: ne dubitare possimus, quæ per plures dies, ut necesse erat, latiùs dixerit, posteà recisa ac purgata in unum librum, grandem quidem, unum tamen, coarctâsse. At aliud est actio bona, aliud oratio. Scio nonnullis ita videri: sed ego (forsitan fallor) persuasum habeo, posse fieri, ut sit actio bona, quæ non sit bona oratio; non posse non bonam actionem esse, quæ sit bona oratio. Est enim oratio actionis exemplar, et quasi ἀρχέτυπον.[1] Ideo in optimâ quâque mille figuras extemporales invenimus: in his etiam, quas tantùm editas scimus, ut in Verrem: *Artificem quem? quemnam? Rectè admones: Polycletum esse dicebant.* Sequitur ergò, ut actio sit absolutissima, quæ maximè orationis similitudinem expresserit, si modò justum et debitum tempus accipiat: quod si negetur, nulla orationis, maxima judicis culpa est. Adsunt huic opinioni meæ leges, quæ longissima tempora largiuntur, nec brevitatem dicentibus, sed copiam, hoc est, diligentiam, suadent; quam præstare, nisi in angustissimis causis, non potest brevitas. Adjiciam quod me docuit usus, magister egregius. Frequenter egi, frequenter judicavi,

[1] *Imago primigenia.*

frequenter in consilio fui. Aliud alios movet; ac plerumque parvæ res maximè trahunt. Varia sunt hominum judicia, variæ voluntates: inde qui eamdem causam simul audierunt, sæpe diversum, interdum idem, sed ex diversis animi motibus sentiunt. Præterea suæ quisque inventioni favet, et quasi fortissimum amplectitur, cùm ab alio dictum est, quod ipse prævidit. Omnibus ergò dandum est aliquid, quod teneant, quod agnoscant. Dixit aliquandò mihi Regulus, cùm simul adessemus: *Tu omnia, quæ sunt in causâ, putas exsequenda; ego jugulum statim video, hunc premo.* Premit sanè quod elegit, sed in eligendo frequenter errat. Respondi posse fieri, ut genu esset, aut tibia, aut talus, ubi ille jugulum putaret. At ego, inquam, qui jugulum perspicere non possum, omnia pertento, omnia experior, πάντα denique λίθον κινῶ.[1] Utque in agriculturâ non vineas tantùm, verùm etiam arbusta; nec arbusta tantùm, verùm etiam campos curo et exerceo; utque in ipsis campis non far aut siliginem solam, sed hordeum, fabam, ceteraque legumina sero: sic in actione plura quasi semina latiùs spargo, ut, quæ provenerint, colligam. Neque enim minùs imperspicua, incerta, fallaciaque sunt judicum ingenia, quàm tempestatum terrarumque, Nec me præterit, summum oratorem Periclem sic à comico Eupolide laudari,

Πρὸς δέ γ' αὐτοῦ τῷ τάχει
Πειθώ τις ἐπεκάθητο τοῖς χείλεσιν.
Οὕτως ἐκήλει, καὶ μόνος τῶν ῥητόρων
Τὸ κέντρον ἐγκατέλιπε τοῖς ἀκροωμένοις.[2]

[1] *Omnem lapidem moveo.*

[2] Versus illos, ex Eupolide comico in Δήμοις excerptos, recitat Scholiastes Aristophanis, ΑΧΑΡΝΗΣ,

Verùm huic ipsi Pericli nec illa πειθὼ, nec illud ἐκήλει brevitate, vel velocitate, vel utrâque (differunt enim) sine facultate summâ contigisset: nam delectare, persuadere, copiam dicendi spatiumque desiderant: relinquere verò aculeum in audientium animis is demum potest, qui non pungit, sed infigit. Adde, quæ æquè de eodem Pericle comicus alter,[1]

Ἤστραπτ', ἐβρόντα, ξυνεκύκα τὴν Ἑλλάδα.

Non enim amputata oratio et abscissa, sed lata, et magnifica, et excelsa tonat, fulgurat; omnia denique perturbat ac miscet. Optimus tamen modus est: quis negat? Sed non minùs non servat modum, qui infra rem, quàm qui supra: qui adstrictiùs, quàm qui effusiùs dicit. Itaque audis frequenter, ut illud immodicè et redundanter, ita hoc jejunè et infirmè. Alius excessisse materiam, alius dicitur non implêsse, Æquè uterque; sed ille imbecillitate, hic viribus peccat. Quod certè etsi non limatioris, majoris tamen ingenii vitium est. Nec verò, cùm hæc dico, illum Homericum ἀμετροεπῆ[2] probo, sed hunc,

Καὶ ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν.[3]

Non quia non et ille mihi validissimè placeat,

Παῦρα μὲν, ἀλλὰ μάλα λιγέως.[4]

Act. II. Scen. V. vers. 529.

Præter illius celeritatem,
Suadela quædam insidebat labris:
Adeò delectabat; et solus rhetorum
Aculeum relinquebat auditoribus.

[1] Aristophanes, loc. cit. vers. 531. ed. Br.

Tonabat, fulgurabat, miscebat Græciam.

[2] *Immodica loquentem.* Homerus, Iliad. II. 212. de Thersite.

[3] *Et verba nivibus similia hibernis.* Homer. Iliad. III. 222. de Ulysse.

[4] *Pauca quidem, sed valdè argutè.* Homer. Iliad. III. 214. de Menelao.

Si tamen detur electio, illam orationem similem nivibus hibernis, id est, crebram, assiduam, et largam, postremò divinam et cœlestem volo. At est gratior multis actio brevis. Est; sed inertibus, quorum delicias desidiamque, quasi judicium, respicere ridiculum est. Nam si hos in consilio habeas, non solùm satius est breviter dicere, sed omnino non dicere. Hæc est adhuc sententia mea, quam mutabo, si dissenseris tu: sed planè cur dissentias, explices rogo. Quamvis enim cedere auctoritati tuæ debeam, rectiùs tamen arbitror, in tantâ re, ratione quàm auctoritate superari. Proinde, si non errare videor, id ipsum quàm voles brevi epistolâ, sed tamen scribe; confirmabis enim judicium meum: si errâro, longissimam para. Num corrupi te, qui tibi, si mihi accederes, brevis epistolæ necessitatem; si dissentires, longissimæ, imposui? Vale.

LIBR. II. Ep. I.

C. Plinius Romano suo S.

Post aliquot annos insigne, atque etiam memorabile populi Romani oculis spectaculum exhibuit publicum funus Virginii Rufi,[1] maximi et clarissimi civis, et perinde felicis. Triginta annis gloriæ suæ supervixit. Legit scripta de se carmina, legit historias, et posteritati suæ interfuit. Perfunc-

[1] De Virginio Rufo ejusque morte dictum est in Præfatione. Vide quoque supra in Append. Chronol.

tus est tertio consulatu, ut summum fastigium privati hominis impleret, cùm Principis noluisset. Cæsares, quibus suspectus, atque etiam invisus virtutibus fuerat, evasit: reliquit incolumem optimum atque amicissimum, tamquam ad hunc ipsum honorem publici funeris reservatus. Annum tertium et octogesimum excessit in altissimâ tranquillitate, pari veneratione. Usus est firmâ valetudine; nisi quòd solebant ei manus tremere, citra dolorem tamen: aditus tantùm mortis durior longiorque, sed hic ipse laudabilis. Nam cùm vocem præpararet, acturus in consulatu Principi gratias, liber, quem forte acceperat grandiorem, et seni et stanti ipso pondere elapsus est. Hunc dum consequitur colligitque, per leve et lubricum pavimentum, fallente vestigio, cecidit, coxamque fregit, quæ parùm aptè collocata, reluctante ætate, malè coiit. Hujus viri exsequiæ magnum ornamentum Principi, magnum seculo, magnum etiam foro et rostris attulerunt. Laudatus est à consule Cornelio Tacito: nam hic supremus felicitati ejus cumulus accessit, laudator eloquentissimus. Et ille quidem plenus annis abiit, plenus honoribus, illis etiam quos recusavit. Nobis tamen quærendus ac desiderandus est, ut exemplar ævi prioris: mihi verò præcipuè, qui illum non solùm publicè, sed etiam privatim, quantum admirabar, tantum diligebam; primùm quòd utrique eadem regio, municipia finitima, agri etiam possessionesque conjunctæ: prætereà quòd ille tutor mihi relictus, adfectum parentis exhibuit. Sic candidatum me suffragio ornavit; sic ad omnes honores meos ex secessibus adcucurrit, cùm jampridem ejusmodi officiis renuntiâsset; sic illo die, quo sacerdotes solent nominare quos dignissimos sacerdotio judicant, me semper nominabat. Quin etiam in hâc novissimâ valetudine

veritus, ne fortè inter quinqueviros crearetur, qui minuendis publicis sumtibus judicio senatûs constituebantur, cùm illi tot amici senes consularesque superessent, me hujus ætatis, per quem excusaretur, elegit, his quidem verbis: *Etiamsi filium haberem, tibi mandarem.* Quibus ex causis necesse est, tamquam immaturam mortem ejus in sinu tuo defleam; si tamen fas est aut flere, aut omnino mortem vocare, quâ tanti viri mortalitas magis finita quàm vita est. Vivit enim, vivetque semper, atque etiam latiùs in memoriâ hominum et sermone versabitur, postquàm ab oculis recessit. Volui tibi multa alia scribere, sed totus animus in hâc unâ contemplatione defixus est. Verginium cogito, Verginium video, Verginium jam vanis imaginibus, recentibus tamen, audio, adloquor, teneo: cui fortasse cives aliquos virtutibus pares et habemus, et habebimus, gloriâ neminem. Vale.

LIBR. II. Ep. xi.

C. Plinius Arriano suo S.

Solet esse gaudio tibi, si quid actum est in senatu dignum ordine illo. Quamvis enim quietis amore secesseris, insidet tamen animo tuo majestatis publicæ cura. Accipe ergò quod per hos dies actum est, personæ claritate famosum, severitate exempli salubre, rei magnitudine æternum. Marius Priscus,[1] accusantibus Afris, quibus consul præfuit, omissâ defensione, judices petiit. Ego et

[1] Marius Priscus memoratus est supra in Præfatione.

Cornelius Tacitus adesse provincialibus jussi, existimavimus fidei nostræ convenire, notum senatui facere, excessisse Priscum immanitate et sævitiâ crimina, quibus dari judices possent; cùm ob innocentes condemnandos, interficiendos etiam, pecunias accepisset. Respondit Fronto Catius, deprecatusque est ne quid ultra repetundarum legem quæreretur, omniaque actionis suæ vela vir movendarum lacrymarum peritissimus, quodam velut vento miserationis implevit. Magna contentio, magni utrimque clamores: aliis cognitionem senatûs lege conclusam, aliis liberam solutamque dicentibus; quantumque admisisset reus, tantum vindicandum. Novissimè consul designatus Julius Ferox, vir rectus et sanctus, Mario quidem judices interim censuit dandos; evocandos tamen, quibus diceretur innocentium pœnas vendidisse. Quæ sententia non prævaluit modò, sed omnino post tantas dissensiones fuit sola frequens: adnotatumque experimentis, quòd favor et misericordia acres et vehementes primos impetus habent, paulatim consilio et ratione, quasi restincta, considunt. Unde evenit, ut quod multi clamore permisto tuentur, nemo tacentibus ceteris dicere velit: patescit enim, cùm separaris à turbâ, contemplatio rerum, quæ turbâ teguntur. Venerunt qui adesse erant jussi, Vitellius Honoratus, et Flavius Martianus, ex quibus Honoratus trecentis millibus[1] exilium equitis Romani, septemque amicorum ejus ultimam pœnam; Martianus unius equitis Romani septingentis millibus[2] plura supplicia arguebatur emisse: erat enim fustibus cæsus, damnatus in metallum, strangulatus in carcere. Sed Honoratum cognitioni senatûs mors oppor-

[1] *Anglicè*, 2,500*l.*

[2] *Anglicè*, 6,000*l.*

tuna subtraxit: Martianus inductus est, absente Prisco. Itaque Tuccius Cerealis consularis jure senatorio postulavit, ut Priscus certior fieret: sive quia miserabiliorem, sive quia invidiosiorem fore arbitrabatur, si præsens fuisset: sive (quod maximè credo) quia æquissimum erat commune crimen ab utroque defendi, et si dilui non potuisset, in utroque puniri. Dilata res est in proximum senatum, cujus ipse conspectus augustissimus fuit. Princeps præsidebat (erat enim consul): ad hoc Januarius mensis cùm cetera, tum præcipuè senatorum frequentiâ celeberrimus: præterea causæ amplitudo, auctaque dilatione expectatio et fama, insitumque mortalibus studium magna et inusitata noscendi, omnes undique exciverat. Imaginare quæ solicitudo nobis, qui metus, quibus super tantâ re in illo cœtu, præsente Cæsare, dicendum erat. Equidem in senatu non semel egi: quin immo nusquam audiri benigniùs soleo: tunc me tamen, ut nova omnia novo metu permovebant. Obversabatur præter illa, quæ supra dixi, causæ difficultas: stabat modò consularis, modò septemvir epulonum, jam neutrum. Erat igitur perquàm onerosum, accusare damnatum, quem, ut premebat atrocitas criminis, ita quasi peractæ damnationis miseratio tuebatur. Utcumque tamen animum cogitationemque collegi. Cœpi dicere non minore audientium adsensu, quàm solicitudine meâ: dixi horis pœnè quinque; nam duodecim clepsydris, quas spatiosissimas acceperam, sunt additæ quatuor:[1] adeò illa ipsa, quæ dura et adversa

[1] Ex hoc Plinii loco intelligere est sexdecim illas clepsydras fuisse singulas quadrantis unius horarii, aut quinûm denûm temporis minutorum, ut vulgò scribimus 15′. Quinque horas implevere, quòd hæc causa acta sit mense Januario, cùm breves sunt dies, breves quoque horæ Romanæ. Juxta nostrum autem computandi modum, Plinius dixit per horas quatuor; quod sanè fuit spatiosissimum dicendi tempus.

dicturo videbantur, secunda dicenti fuerunt. Cæsar quidem mihi tantum studium, tantam etiam curam (nimium est enim dicere solicitudinem) præstitit, ut libertum meum post me stantem, sæpiùs admoneret, voci laterique consulerem: cùm me vehementiùs putaret intendi, quàm gracilitas mea perpeti posset. Respondit mihi pro Martiano Claudius Marcellinus. Missus deinde senatus, et revocatus in posterum: neque enim jam inchoari poterat actio, nisi ut noctis interventu scinderetur. Postero die dixit pro Mario Salvius Liberalis, vir subtilis, dispositus, acer, disertus; in illâ verò causâ omnes artes suas protulit. Respondit Cornelius Tacitus eloquentissimè, et, quod eximium orationi ejus inest, σεμνῶς.[1] Dixit pro Mario rursus Fronto Catius insigniter; utque jam locus ille poscebat, plus in precibus temporis, quàm in defensione consumsit. Hujus actionem vespera inclusit, non tamen sic ut abrumperet: itaque in tertium diem probationes exierunt. Jam hoc ipsum pulchrum et antiquum, senatum nocte dirimi, triduo vocari, triduo contineri. Cornutus Tertullus cos. designatus, vir egregius, et pro veritate firmissimus, censuit septingenta millia,[2] quæ acceperat Marius, ærario inferenda: Mario Urbe Italiâque interdicendum: Martiano hoc ampliùs, Africâ. In fine sententiæ adjecit, quòd ego et Tacitus injunctâ advocatione diligenter fortiterque functi essemus, arbitrari senatum, ita nos fecisse, ut dignum mandatis partibus fuerit. Adsenserunt consules designati, omnes etiam consulares usque ad Pompeium Collegam: ille et septingenta millia, quæ acceperat Marius, ærario inferenda, et

[1] *Graviter, splendidè.*

[2] *Anglicè,* 6,000*l.*

Martianum in quinquennium relegandum: Marium repetundarum pœnæ, quam jam passus esset, censuit relinquendum. Erant in utrâque sententiâ multi, fortasse etiam plures in hâc vel solutiore, vel molliore: nam quidam ex illis quoque, qui Cornuto videbantur adsensi, hunc qui post ipsos censuerat, sequebantur. Sed cùm fieret discessio, qui sellis consulum adstiterant, in Cornuti sententiam ire cœperunt. Tum illi, qui se Collegæ adnumerari patiebantur, in diversum transierunt: Collega cum paucis relictus. Multùm posteà de impulsoribus suis, præcipuè de Regulo, questus est, qui se in sententiâ, quam ipse dictaverat, deseruisset. Est alioquin Regulo tam mobile ingenium, ut plurimùm audeat, plurimùm timeat. Hic finis cognitionis amplissimæ: superest tamen λειτούργιον [1] non leve, Hostilius Firminus, legatus Marii Prisci, qui permistus causæ, graviter vehementerque vexatus est. Nam et rationibus Martiani, et sermone, quem ille habuerat in ordine Leptitanorum, operam suam Prisco ad turpissimum ministerium commodâsse, stipulatusque de Martiano quinquaginta millia denariûm [2] probabatur: ipse prætereà accepisse sestertiûm decem millia,[3] fœdissimo quidem titulo, nomine unguentarii, qui titulus à vitâ hominis comti semper et pumicati non abhorrebat. Placuit, censente Cornuto, referri de eo proximo senatu: tunc enim, casu incertum, an conscientiâ, abfuerat. Habes res urbanas: invicem rusticas scribe: quid arbusculæ tuæ, quid vineæ, quid segetes agunt, quid oves delicatissimæ? In summâ, nisi æquè longam epistolam reddes, non est quòd posteà, nisi brevissimam, expectes. Vale.

[1] *Negotium publicum.*
[2] *Anglicè*, 1,700*l.*
[3] *Anglicè*, 85*l.*

LIBR. III. Ep. XVI.

Plinius Nepoti suo S.[1]

Adnotasse videor facta dictaque virorum fœminarumque illustrium, alia clariora esse, alia majora. Confirmata est opinio mea hesterno Fanniæ sermone. Neptis hæc Arriæ illius, quæ marito et solatium mortis et exemplum fuit. Multa referebat aviæ suæ non minora hoc, sed obscuriora; quæ tibi existimo tam mirabilia legenti fore, quàm mihi audienti fuerunt. Ægrotabat Cæcina Pætus, maritus ejus; ægrotabat et filius, uterque mortiferè, ut videbatur. Filius excessit eximiâ pulchritudine, pari verecundiâ, et parentibus non minùs ob alia carus, quàm quòd filius erat. Huic illa ita funus paravit, ita duxit exsequias, ut ignoraret maritus. Quin immo quoties cubiculum ejus intraret, vivere filium, atque etiam commodiorem esse simulabat: ac persæpe interroganti *quid ageret puer*, respondebat, *Benè quievit, libenter cibum sumsit.* Deinde cùm diu cohibitæ lacrymæ vincerent prorumperentque, egrediebatur: tunc se dolori dabat: satiata, siccis oculis, composito vultu redibat, tamquam orbitatem foris reliquisset. Præclarum quidem illud ejusdem, ferrum stringere, perfodere pectus, extrahere pugionem, porrigere marito, addere vocem

[1] Hanc epistolam, cùm Tacitum Annal. XVI. 21 et seq. et Supplementum Annal. IX. 40 et seq. illustret, hìc reperire lectoribus utile ac gratum erit.

immortalem ac poenè divinam, *Pæte, non dolet.* Sed tamen facienti ista dicentique gloria et æternitas ante oculos erant: quò majus est sine præmio æternitatis, sine præmio gloriæ abdere lacrymas, operire luctum, amissoque filio matrem adhuc agere. Scribonianus arma in Illyrico contra Claudium moverat: fuerat Pætus in partibus, et occiso Scriboniano, Romam trahebatur. Erat adscensurus navem: Arria milites orabat ut simul imponeretur. *Nempe enim*, inquit, *daturi estis consulari viro servulos aliquos, quorum è manu cibum capiat, à quibus vestiatur, à quibus calcietur: omnia sola præstabo.* Non impetravit. Conduxit piscatoriam naviculam, ingensque navigium minimo secuta est. Eadem apud Claudium, uxori Scriboniani, cùm illa profiteretur indicium, *Ego*, inquit, *te audiam, cujus in gremio Scribonianus occisus est, et vivis?* Ex quo manifestum est ei consilium pulcherrimæ mortis non subitum fuisse. Quin etiam cùm Thraseà gener ejus deprecaretur ne mori pergeret, interque alia dixisset, *Tu vis ergò filiam tuam, si mihi pereundum fuerit, mori mecum?* respondit, *Si tam diu tantâque concordiâ vixerit tecum, quàm ego cum Pæto, volo.* Auxerat hoc responso curam suorum. Attentiùs custodiebatur: sensit, et, *Nihil agitis*, inquit. *Potestis enim efficere ut malè moriar; ne moriar, non potestis.* Dum hæc dicit, exiluit cathedrâ, adversoque parieti caput ingenti impetu impegit, et corruit. Focillata, *Dixeram*, inquit, *vobis inventuram me quamlibet duram ad mortem viam, si vos facilem negâssetis.* Videnturne hæc tibi majora illo, *Pæte, non dolet*, ad quod per hæc perventum est? Cùm interim illud quidem ingens fama, hæc nulla circumfert. Unde colligitur, quod initio dixi, alia esse clariora, alia majora. Vale.

LIBR. IV. Ep. XIII.

C. Plinius Cornelio Tacito suo S.

Salvum te in Urbem venisse gaudeo. Venisti autem, si quandò aliàs, nunc maximè mihi desideratus. Ipse pauculis adhuc diebus in Tusculano commorabor, ut opusculum, quod est in manibus, absolvam. Vereor enim ne, si hanc intentionem jam in finem laxavero, ægrè resumam: interim, ne quid festinationi meæ pereat, quod sum præsens petiturus, hoc quasi præcursoriâ epistolâ rogo. Sed priùs accipe causas rogandi, deinde ipsum, quod peto. Proximè cùm in patriâ meâ fui, venit ad me salutandum municipis mei filius prætextatus. Huic ego, *Studes?* inquam. Respondit, *Etiam. Ubi? Mediolani. Cur non hìc?* Et pater ejus (erat enim unà, atque etiam ipse adduxerat puerum): *Quia nullos hìc præceptores habemus. Quare nullos? Nam vehementer intererat vestrâ, qui patres estis*, (et opportunè complures patres audiebant) *liberos vestros hìc potissimùm discere.* Ubi enim aut jucundiùs morarentur, quàm in patriâ? aut pudiciùs continerentur, quàm sub oculis parentum? aut minore sumtu, quàm domi? Quantulum est ergò, collatâ pecuniâ, conducere præceptores? quodque nunc in habitationes, in viatica, in ea quæ peregrè emuntur, (omnia autem peregrè emuntur) impenditis, adjicere mercedibus? Atque adeò ego, qui nondum liberos habeo, paratus sum pro republicâ nostrâ, quasi pro filiâ, vel parente, tertiam

partem ejus, quod conferre vobis placebit, dare. Totum etiam pollicerer, nisi timerem, ne hoc munus meum quandòque ambitu corrumperetur, ut accidere multis in locis video, in quibus præceptores publicè conducuntur. Huic vitio uno remedio occurri potest, si parentibus solis jus conducendi relinquatur, iisdemque religio rectè judicandi necessitate collationis addatur. Nam qui fortasse de alieno negligentes, certè de suo diligentes erunt: dabuntque operam, ne eam à me pecuniam non nisi dignus accipiat, si accepturus et ab ipsis erit. Proinde consentite, conspirate, majoremque animum ex meo sumite, qui cupio esse quàm plurimum, quod debeam conferre. Nihil honestius præstare liberis vestris, nihil gratius patriæ potestis. Educentur hìc, qui hìc nascuntur, statimque ab infantiâ natale solum amare, frequentare consuescant. Atque utinam tam claros præceptores inducatis, ut finitimis oppidis studia hinc petantur, utque nunc liberi vestri aliena in loca, ita mox alieni in hunc locum confluant! Hæc putavi altiùs et quasi à fonte repetenda; quo magis scires, quàm gratum mihi foret, si susceperis, quod injungo. Injungo autem, et pro rei magnitudine rogo, ut ex copiâ studiosorum, quæ ad te ex admiratione ingenii tui convenit, circumspicias præceptores, quos solicitare possimus; sub eâ tamen conditione, ne cui fidem meam obstringam. Omnia enim libera parentibus servo. Illi judicent, illi eligant: ego mihi curam tantùm et impendium vindico. Proinde si quis fuerit repertus, qui ingenio suo fidat, eat illuc eâ lege, ut hinc nihil aliud certum, quàm fiduciam suam ferat. Vale.

LIBR. IV. Ep. xv.

C. Plinius Fundano suo S.

Si quid omnino, hoc certè judicio facio, quòd Asinium Rufum singulariter amo. Est homo eximius et bonorum amantissimus. Cur enim non me quoque inter bonos numerem? Idem Cornelium Tacitum (scis quem virum) arctâ familiaritate complexus est.[1] Proinde si utrumque nostrûm probas, de Rufo quoque necesse est idem sentias, cùm sit ad connectendas amicitias vel tenacissimum vinculum, morum similitudo. Sunt ei liberi plures. Nam in hoc quoque functus est optimi civis officio, quòd fœcunditate uxoris largè frui voluit eo seculo, quo plerisque etiam singulos filios orbitatis præmia graves faciunt: quibus ille despectis, avi quoque nomen adsumsit. Est enim avus, et quidem ex Saturio Firmo, quem diliges ut ego, si, ut ego, propiùs inspexeris. Hæc eò pertinent, ut scias, quàm copiosam, quàm numerosam domum uno beneficio sis obligaturus: ad quod petendum, voto primùm, deinde bono quodam omine adducimur. Optamus enim tibi ominamurque in proximum annum consulatum. Ita nos virtutes tuæ, ita judicia Principis augurari volunt. Concurrit autem, ut sit eodem anno quæstor, maximus ex liberis Rufi, Asinius Bassus, juvenis, (nescio an dicam, quod me pater et sentire

[1] Inde, ut ex multis aliis argumentis, patet quales amicos habuerit Tacitus.

et dicere cupit, adolescentis verecundia vetat) ipso patre melior. Difficile est, ut mihi de absente credas, quamquam credere soles omnia, tantum in illo industriæ, probitatis, eruditionis, ingenii, studii, memoriæ denique esse, quantum expertus invenies. Vellem tam ferax seculum bonis artibus haberemus, ut aliquos Basso præferre deberes: tum ego te primus hortarer moneremque, circumferres oculos, ac diu pensitares, quem potissimum elegeris. Nunc verò: sed nihil volo de amico meo arrogantius dicere: hoc solùm dico, dignum esse juvenem, quem more majorum in filii locum adsumas. Debent autem sapientes viri, ut tu, tales quasi à republicâ liberos accipere, quales à naturâ solemus optare. Decorus erit tibi consuli quæstor patre prætorio, propinquis consularibus; quibus, judicio ipsorum, quamquam adolescentulus adhuc, jam tamen invicem ornamento est. Proinde indulge precibus meis, obsequere consilio; et ante omnia, si festinare videor, ignosce; primùm, quòd in eâ civitate, in quâ omnia quasi ab occupantibus aguntur; quæ legitimum tempus expectant, non matura, sed sera sunt; deinde quòd rerum, quas adsequi cupias, præsumtio ipsa jucunda est. Revereatur jam te Bassus ut consulem; tu dilige eum ut quæstorem: nos denique, utriusque vestrûm amantissimi, duplici lætitiâ perfruamur. Etenim cùm sic te, sic Bassum diligamus, ut et illum cujuscumque, et tuum quemcumque quæstorem in petendis honoribus omni ope, labore, gratiâ simus juvaturi; perquàm jucundum nobis erit, si in eumdem juvenem studium nostrum, et amicitiæ meæ et consulatûs tui ratio contulerit: si denique precibus meis tu potissimus adjutor accesseris, cujus senatus et suffragio libentissimè indulgeat, et testimonio plurimùm credat. Vale.

LIBR. V. Ep. VIII.

Plinius Capitoni suo S.[1]

Suades ut historiam scribam, et suades non solus: multi hoc me sæpe monuerunt, et ego volo; non quia commodè facturum esse confidam (id enim temerè credas, nisi expertus) sed quia mihi pulchrum in primis videtur, non pati occidere, quibus æternitas debeatur, aliorumque famam cum suâ extendere. Me autem nihil æquè ac diuturnitatis amor et cupido solicitat, rei homine dignissimæ, præsertim qui nullius sibi conscius culpæ, posteritatis memoriam non reformidet. Itaque diebus ac noctibus cogito, *si quà me quoque possim tollere humo* (id enim voto meo sufficit) illud supra votum, *victorque virûm volitare per ora. Quamquam ô!* Sed hoc satis est, quod prope sola historia polliceri videtur. Orationi enim et carmini parva gratia, nisi eloquentia est summa: historia quoquo modo scripta delectat. Sunt enim homines naturâ curiosi, et quamlibet nudâ rerum cognitione capiuntur, ut qui sermunculis etiam fabellisque ducantur. Me verò ad hoc studium impellit domesticum quoque exemplum. Avunculus meus, idemque per adoptionem pater, historias, et quidem religiosissimè

[1] Teste Savarone, hæc epistola in emendatioribus libris non *Capitoni*, sed *Tacito* inscribitur. Favet Sidonius Apollinaris, Epist. IV. 22. Vide et supra Præfationem.

scripsit. Invenio autem apud sapientes honestissimum esse majorum vestigia sequi, si modò recto itinere præcesserint. Cur ergò cunctor? Egi magnas et graves causas. Has (etiamsi mihi tenuis ex eis spes) destino retractare, ne tantus ille labor meus, nisi hoc, quod reliquum est, studii addidero, mecum pariter intercidat. Nam si rationem posteritatis habeas, quidquid non est peractum, pro non inchoato est. Dices, Potes simul et rescribere actiones, et componere historiam. Utinam! sed utrumque tam magnum est, ut abundè sit alterum efficere. Undevicesimo ætatis anno dicere in foro cœpi, et nunc demum quid præstare debeat orator, adhuc tamen per caliginem video. Quid si huic oneri novum accesserit? Habent quidem oratio et historia multa communia, sed plura diversa in his ipsis, quæ communia videntur. Narrat sanè illa; narrat hæc, sed aliter. Huic pleraque humilia et sordida, et ex medio petita; illi omnia recondita, splendida, excelsa conveniunt. Hanc sæpiùs ossa, musculi, nervi; illam tori quidam et quasi jubæ decent. Hæc vel maximè vi, amaritudine, instantiâ; illa tractu et suavitate, atque etiam dulcedine, placet. Postremò alia verba, alius sonus, alia constructio. Nam plurimùm refert, ut Thucydides [1] ait, *κτῆμα* [2] sit, an *ἀγώνισμα*, [3] quorum alterum oratio, alterum historia est. His ex causis non adducar ut duo dissimilia, et hoc ipso diversa quòd maxima, confundam misceamque, ne tantâ quasi colluvie turbatus, ibi faciam quod hìc debeo. Ideoque interim veniam (ut ne à meis verbis discedam) advocandi peto. Tu tamen jam nunc cogita quæ potissimùm tempora

[1] Thucydides Hist. I. 22. hæc accuratè distinguit.

[2] *Perpetuum monumentum.*

[3] *Ludicrum certamen.*

aggrediamur. Vetera et scripta aliis? parata inquisitio, sed onerosa collatio. Intacta et nova? graves offensæ, levis gratia. Nam præter id quòd in tantis vitiis hominum plura culpanda sunt, quàm laudanda; tum si laudaveris, parcus; si culpaveris, nimius fuisse dicaris; quamvis illud plenissimè, hoc restrictissimè feceris. Sed hæc me non retardant; est enim mihi pro fide satis animi. Illud peto; præstruas ad quod hortaris, eligasque materiam, ne mihi jam scribere parato, alia rursus cunctationis et moræ justa ratio nascatur. Vale.

LIBR. VI. Ep. ix.

C. Plinius Tacito suo S.

Commendas mihi Julium Nasonem candidatum. Nasonem mihi? quid si me ipsum? Fero tamen et ignosco. Eumdem enim commendâssem tibi, si, te Romæ morante, ipse abfuissem. Habet hoc solicitudo, quòd omnia necessaria putat. Tu tamen, censeo, alios roges; ego precum tuarum minister, adjutor, particeps ero. Vale.

LIBR. VI. Ep. xvi.

Plinius Tacito suo S.

Petis ut tibi avunculi mei exitum [1] scribam, quò veriùs tradere posteris possis: gratias ago: nam video morti ejus,

[1] De hoc C. Plinii exitu dictum est in Appendice Chronologicâ.

si celebretur à te, immortalem gloriam esse propositam. Quamvis enim pulcherrimarum clade terrarum, ut populi, ut urbes, memorabili casu, quasi semper victurus, occiderit: quamvis ipse plurima opera et mansura condiderit; multum tamen perpetuitati ejus scriptorum tuorum æternitas addet. Equidem beatos puto, quibus Deorum munere datum est aut facere scribenda, aut scribere legenda; beatissimos verò quibus utrumque. Horum in numero avunculus meus et suis libris et tuis erit. Quò libentiùs suscipio, deposco etiam quod injungis. Erat Miseni,[1] classemque imperio præsens regebat. Nonum Calend. Septembres,[2] horâ ferè septimâ, mater indicat ei, apparere nubem inusitatâ et magnitudine et specie. Usus ille sole, mox frigidâ,[3] gustaverat jacens, studebatque: poscit soleas, adscendit locum, ex quo maximè miraculum illud conspici poterat. Nubes (incertum procul intuentibus ex quo monte, Vesuvium fuisse posteà cognitum est) oriebatur, cujus similitudinem et formam non alia magis arbor[4] quàm pinus expresserit. Nam longissimo velut trunco elatâ in altum, quibusdam ramis diffundebatur; credo, quia recenti spiritu evecta, deinde senescente eo destituta, aut etiam pondere suo victa, in latitudinem vanescebat; candida interdum, interdum sordida et maculosa, prout terram cineremve

[1] Nunc *Capo di Miseno.* Ibi Romanorum classis. Vide Annal. v. 4.

[2] In veteribus editionibus et quibusdam MSS. codicibus *Calendas Novembres.* Eruditus Doduellus conjicit emendandum *nonum Calendas Octobres;* quod verum puto. Idque satis innuit Dio, LXVI. p. 755. cùm ait illud Vesuvii incendium contigisse sub autumni tempus, *κατ' αὐτὸ τὸ φθινόπωρον.*

[3] Æstate Plinius jacebat in sole: post solem frigidâ lavabatur. Vide Plinium, Ep. III. 5.

[4] Eadem arboris imago iterum observata, cùm Vesuvius ante aliquot annos conflagravit.

sustulerat. Magnum propiùsque noscendum, ut eruditissimo viro, visum. Jubet liburnicam aptari: mihi, si venire unà vellem, facit copiam. Respondi studere me malle; et fortè ipse quod scriberem dederat. Egrediebatur domo, accipit codicillos. Retinæ [1] classiarii, imminenti periculo exterriti, (nam villa ea subjacebat, nec ulla nisi navibus fuga) ut se tanto discrimini eriperet, orabant. Vertit ille consilium, et quod studioso animo inchoaverat, obit maximo. Deducit quadriremes, ascendit ipse non Retinæ modò, sed multis (erat enim frequens amœnitas oræ) laturus auxilium. Properat illuc unde alii fugiunt; rectumque cursum, recta gubernacula in periculum tenet, adeò solutus metu, ut omnes illius mali motus, omnes figuras, ut deprehenderat oculis, dictaret enotaretque. Jam navibus cinis incidebat, quò propiùs accederent, calidior et densior; jam pumices etiam, nigrique et ambusti et fracti igne lapides; jam vadum subitum, ruinâque montis littora obstantia. Cunctatus paulum an retro flecteret, mox gubernatori ut ita faceret monenti, *Fortes*, inquit, *fortuna juvat: Pomponianum* [2] *pete.* Stabiis erat, diremtus sinu medio. Nam sensim circumactis curvatisque littoribus mare infunditur. Ibi, quamquam nondum periculo appropinquante, conspicuo tamen, et cùm cresceret, proximo, sarcinas contulerat in naves, certus fugæ, si contrarius ventus resedisset, quo tunc avunculus meus secundissimo invectus, complectitur trepidantem, consolatur, hortatur; utque timorem ejus suâ securitate leniret, deferri se in balineum jubet, lotus accubat, cœnat,

[1] Hodie *Resina.*

[2] Pomponianus, Plinii amicus, erat Stabiis, nunc *Castel a mare di Stabbia,* diremtus sinu medio, qui est inter Misenum et Stabias.

atque hilaris, aut, quod æquè magnum, similis hilari. Interim è Vesuvio monte pluribus locis latissimæ flammæ, altaque incendia relucebant, quorum fulgor et claritas tenebris noctis excitabatur. Ille agrestium trepidatione ignes relictos, desertasque villas per solitudinem ardere, in remedium formidinis, dictitabat; tum se quieti dedit, et quievit verissimo quidem somno. Nam meatus animæ, qui illi propter amplitudinem corporis gravior et sonantior erat, ab iis qui limini obversabantur, audiebatur. Sed area, ex quâ diæta [1] adibatur, ita jam cinere, mixtisque pumicibus oppleta surrexerat, ut, si longior in cubiculo mora, exitus negaretur. Excitatus procedit, seque Pomponiano, ceterisque qui pervigilârant, reddit. In commune consultant, intrà tecta subsistant, an in aperto vagentur. Nam crebris vastisque tremoribus tecta nutabant, et quasi emota sedibus suis, nunc huc, nunc illuc abire aut referri videbantur. Sub dio rursus, quamquam levium exesorumque pumicum casus metuebatur, quod tamen periculorum collatio elegit; et apud illum quidem ratio rationem, apud alios timorem timor vicit. Cervicalia capitibus imposita linteis constringunt. Id munimentum adversùs incidentia fuit. Jam dies alibi, illic nox omnibus noctibus nigrior densiorque, quam tamen faces multæ variaque lumina solabantur. Placuit egredi in littus, et è proximo aspicere ecquid jam mare admitteret, quod adhuc vastum et adversum permanebat. Ibi super abjectum linteum recubans, semel atque iterum frigidam poposcit, hausitque: deinde

[1] Diæta, pars erat domûs, in quâ cœnaculum.

flammæ, flammarumque prænuntius odor sulfuris, alios in fugam vertunt, excitant illum. Innitens servulis duobus assurrexit, et statim concidit, ut ego conjecto, crassiore caligine spiritu obstructo, clausoque stomacho, qui illi naturâ invalidus, angustus, et frequenter interæstuans erat. Ubi dies redditus (is ab eo, quem novissimè viderat, tertius) corpus inventum integrum, illæsum, opertumque, ut fuerat indutus: habitus corporis quiescenti quàm defuncto similior. Interim Miseni ego et mater. Sed nihil ad historiam, nec tu aliud quàm de exitu ejus scire voluisti. Finem ergò faciam: unum adjiciam, omnia me, quibus interfueram, quæque statim, cùm maximè vera memorantur, audiveram, verè persecutum: tu potissima excerpes. Aliud est enim epistolam, aliud historiam; aliud amico, aliud omnibus scribere. Vale.

LIBR. VI. Ep. xx.

Plinius Cornelio tacito suo S.

Ais te adductum literis, quas exigenti tibi de morte avunculi mei scripsi, cupere cognoscere, quos ego Miseni relictus (id enim ingressus abruperam) non solùm metus, verùm etiam casus pertulerim. *Quamquam animus meminisse horret* *Incipiam.* Profecto avunculo, ipse reliquum tempus studiis (ideo enim remanseram) impendi; mox balineum, cœna, somnus inquietus et brevis. Præcesserat per

multos dies tremor terræ minùs formidolosus, quia Campaniæ solitus: illâ verò nocte ita invaluit, ut non moveri omnia, sed verti crederentur. Irrumpit cubiculum meum mater: surgebam invicem, si quiesceret, excitaturus. Residimus in areâ domûs quæ mare à tectis modico spatio dividebat. Dubito constantiam vocare an imprudentiam debeam: agebam enim duodevicesimum annum. Posco librum Titi Livii, et quasi per otium lego, atque etiam, ut cœperam, excerpo. Ecce amicus avunculi, qui nuper ad eum ex Hispaniâ venerat, ut me et matrem sedentes, me verò etiam legentem, videt, illius patientiam, securitatem meam corripit: nihilo segniùs ego intentus in librum. Jam hora diei prima,[1] et adhuc dubius et quasi languidus dies; jam quassatis circumjacentibus tectis, quamquam in aperto loco, angusto tamen, magnus et certus ruinæ metus. Tum demum excedere oppido visum. Sequitur vulgus attonitum, quodque in pavore simile prudentiæ, alienum consilium suo præfert, ingentique agmine abeuntes premit et impellit. Egressi tecta consistimus: multa ibi miranda, multas formidines patimur. Nam vehicula quæ produci jusseramus, quamquam in planissimo campo, in contrarias partes agebantur, ac ne lapidibus quidem fulta, in eodem vestigio quiescebant. Prætereà mare in se resorberi, et tremore terræ quasi repelli videbamus. Certè processerat littus, multaque animalia maris siccis arenis detinebat. Ab altero latere nubes atra et horrenda, ignei spiritûs tortis vibratisque discursibus rupta, in longas flammarum figuras dehiscebat: fulgoribus illæ et similes et majores erant.

[1] Hora fermè sexta matutina, ut nunc numeramus.

Tum verò ille idem ex Hispaniâ amicus acriùs et instantiùs, "Si frater," inquit, "tuus, tuus avunculus, vivit, vult esse vos salvos: si periit, superstites voluit: proinde quid cessatis evadere?" Respondimus, "Non commissuros nos, ut de salute illius incerti, nostræ consuleremus." Non moratus ultra proripit se, effusoque cursu periculo aufertur: nec multo pòst, illa nubes descendere in terras, operire maria. Cinxerat Capreas,[1] et absconderat: Miseni quod procurrit, abstulerat. Tum mater orare, hortari, jubere, quoquo modo fugerem; posse enim juvenem: "se et annis et corpore gravem benè morituram, si mihi causa mortis non fuisset." Ego contra, "salvum me, nisi unà, non futurum:" dein manum ejus amplexus, addere gradum cogo: paret ægrè, incusatque se quòd me moretur. Jam cinis, adhuc tamen rarus: respicio: densa caligo tergis imminebat, quæ nos, torrentis modo infusa terræ, sequebatur. "Deflectamus," inquam, "dum videmus, ne in viâ strati, comitantium turbâ tenebris obteramur." Vix consideramus, et nox non quasi illunis aut nubila, sed qualis in locis clausis lumine extincto: audires ululatus fœminarum, infantium quiritatus, clamores virorum: alii parentes, alii liberos, alii conjuges vocibus requirebant, vocibus noscitabant: hi suum casum, illi suorum miserabantur: erant qui metu mortis mortem precarentur. Multi ad Deos manus tollere, plures nusquam jam Deos ullos, æternamque illam et novissimam noctem mundo interpretabantur. Nec defuerunt qui fictis mentitisque terroribus vera pericula augerent. Aderant qui Miseni illud ruisse, illud ardere, falsò, sed

[1] Capreæ, insula Tiberii secessu et libidinibus notissima, nunc *Capri*.

credentibus nuntiabant. Paulum reluxit, quod non dies nobis, sed adventantis ignis indicium videbatur: et ignis quidem longiùs substitit; tenebræ rursus, cinis rursus multus et gravis: hunc identidem assurgentes excutiebamus; operti alioquin, atque etiam oblisi pondere essemus. Possem gloriari non gemitum mihi, non vocem parùm fortem in tantis periculis excidisse, nisi me cum omnibus, omnia mecum perire, misero, magno tamen mortalitatis solatio, credidissem. Tandem illa caligo tenuata quasi in fumum nebulamve decessit: mox dies verus; sol etiam effulsit, luridus tamen, qualis esse cùm deficit, solet. Occursabant trepidantibus oculis mutata omnia, altoque cinere tamquam nive obducta. Regressi Misenum, curatis utcumque corporibus, suspensam dubiamque noctem spe ac metu exegimus: metus prævalebat. Nam et tremor terræ perseverabat, et plerique lymphati terrificis vaticinationibus, et sua et aliena mala ludificabantur. Nobis tamen ne tunc quidem, quamquam et expertis periculum, et expectantibus, abeundi consilium, donec de avunculo nuntius. Hæc nequaquam historiâ digna non scripturus leges: et tibi scilicet qui requisisti imputabis, si digna ne epistolâ quidem videbuntur. Vale.

LIBR. VII. Ep. XX.

Plinius Tacito suo S.

Librum tuum legi, et, quàm diligentissimè potui, adnotavi quæ commutanda, quæ eximenda arbitrarer. Nam et

ego verum dicere assuevi, et tu libenter audire. Neque enim ulli patientiùs reprehenduntur, quàm qui maximè laudari merentur. Nunc à te librum meum cum adnotationibus tuis expecto. O jucundas, ô pulchras vices! Quàm me delectat, quòd, si qua posteris cura nostri, usquequaque narrabitur quâ concordiâ, simplicitate, fide, vixerimus! Erit rarum et insigne, duos homines ætate, dignitate propemodùm æquales, nonnullius in literis nominis (cogor enim de te quoque parciùs dicere, quia de me simul dico) alterum alterius studia fovisse. Equidem adolescentulus, cùm jam tu famâ gloriâque floreres, te sequi, tibi *longo, sed proximus, intervallo* et esse et haberi concupiscebam. Et erant multa clarissima ingenia; sed tu mihi (ita similitudo naturæ ferebat) maximè imitabilis, maximè imitandus videbaris. Quo magis gaudeo quòd, si quis de studiis sermo, unà nominamur; quòd de te loquentibus statim occurro. Nec desunt qui utrique nostrûm præferantur. Sed nihil interest meâ quo loco jungimur: nam mihi primus, qui à te proximus. Quin etiam in testamentis debes adnotâsse; nisi quis fortè alterutri nostrûm amicissimus, eadem legata, et quidem pariter, accipimus. Quæ omnia huc spectant, ut invicem ardentiùs diligamus, cùm tot vinculis nos studia, mores, fama, suprema denique hominum judicia, constringant. Vale.

LIBR. VII. Ep. xxix.

Plinius Montano suo S.[1]

Ridebis, deinde indignaberis, deinde ridebis, si legeris, quod nisi legeris, non potes credere. Est viâ Tiburtinâ intrà primum lapidem (proximè adnotavi) monumentum Pallantis ita inscriptum: "Huic senatus, ob fidem pietatemque erga patronos, ornamenta prætoria decrevit, et sestertiûm centies quinquagies;[2] cujus honore contentus fuit." Equidem numquam sum miratus quæ sæpiùs à fortunâ, quàm à judicio proficiscerentur: maximè tamen hic me tumulus admonuit, quàm essent mimica et inepta, quæ interdum in hoc cœnum, in has sordes abjicerentur: quæ denique ille furcifer et recipere ausus est, et recusare, atque etiam, ut moderationis exemplum, posteris prodere. Sed quid indignor? Ridere satius, ne se magnum aliquid adeptos putent, qui huc felicitate perveniunt, ut rideantur. Vale.

[1] Hanc epistolam hìc retulisse haud pigebit, quòd eâ maximè illustretur Tacitus Annal. xii. 53. Eâdem quoque de re vide Plinii epistolam, viii. 6. quæ mox infra subjungetur.

[2] *Angl.* 145,000*l.*

LIBR. VII. Ep. xxxiii.

Plinius Tacito suo S.

Augurор (nec me fallit augurium) historias tuas immortales futuras; quò magis illis (ingenuè fatebor) inseri cupio. Nam si esse nobis curæ solet, ut facies nostra ab optimo quoque artifice exprimatur, nonne debemus optare, ut operibus nostris similis tui scriptor prædicatorque contingat. Demonstro ergò, quamquam diligentiam tuam fugere non possit, cùm sit in publicis actis; demonstro tamen, quò magis credas jucundum mihi futurum, si factum meum, cujus gratia periculo crevit, tuo ingenio, tuo testimonio ornaveris. Dederat me senatus cum Herennio Senecione advocatum provinciæ Bæticæ contra Bæbium Massam;[1] damnatoque Massâ censuerat, ut bona ejus publicè custodirentur. Senecio, cùm explorâsset consules postulationibus vacaturos, convenit me: et, "Quâ concordiâ," inquit, "injunctam nobis accusationem executi sumus, hâc adeamus consules, petamusque ne bona dissipari sinant, quorum esse in custodiâ debent." Respondi: "Cùm simus advocati à senatu dati, dispice num peractas putes partes nostras, senatûs cognitione finitâ." Et ille: "Tu quem voles tibi terminum statues, cui nulla cum provinciâ necessitudo,

[1] Id memoravimus in Appendice Chronologicâ.

nisi ex beneficio tuo, et hoc recenti: ipse et natus ibi, et quæstor in eâ fui." Tum ego, "Si fixum tibi istud ac deliberatum, sequar te, ut si qua ex hoc invidia, non tua tantùm sit." Venimus ad consules: dicit Senecio quæ res ferebat: aliqua subjungo. Vixdum conticueramus, et Massa questus Senecionem non advocati fidem, sed inimici amaritudinem implêsse, impietatis reum postulat. Horror omnium: ego autem, "Vereor," inquam, "clarissimi consules, ne mihi Massa silentio suo prævaricationem objecerit, quòd non et me reum postulavit." Quæ vox et statim excepta, et posteà multo sermone celebrata est. Divus quidem Nerva (nam privatus quoque attendebat his, quæ rectè in publico fierent) missis ad me gravissimis literis, non mihi solùm, verùm etiam seculo gratulatus, cui exemplum (sic enim scripsit) simile antiquis contigisset. Hæc, utcumque se habent, notiora, clariora, majora tu facies: quamquam non exigo ut excedas actæ rei modum. Nam nec historia debet egredi veritatem, et honestè factis veritas sufficit. Vale.

LIBR. VIII. Ep. vi.

Plinius Montano suo S.[1]

Cognovisse jam ex epistolâ meâ debes adnotâsse me nuper monumentum Pallantis sub hâc inscriptione: "Huic

[1] Hæc epistola, ut et ea, quam supra attulimus ex libro, VII. 29. illustrat Tacitum Annal. XII. 53. et infamiam Claudianorum temporum incredibilemque libertorum potentiam demonstrat.

senatus ob fidem pietatemque erga patronos, ornamenta prætoria decrevit, et sestertiûm centies quinquagies;[1] cujus honore contentus fuit." Posteà mihi visum est pretium operæ ipsum senatusconsultum quærere. Inveni tam copiosum et effusum, ut ille superbissimus titulus, modicus atque etiam demissus videretur. Conferant se, non dico illi veteres Africani, Achaïci, Numantini, sed hi proximi, Marii, Sullæ, Pompeii (nolo progredi longiùs) infra Pallantis laudes jacebunt. Urbanos, qui illa censuerunt, putem, an miseros? Dicerem urbanos, si senatum deceret urbanitas. Miseros ergò? sed nemo tam miser est, ut illa cogatur. Ambitio ergò, et procedendi libido? sed quis adeò demens, ut per suum, per publicum dedecus procedere vellet in eâ civitate, in quâ hic esset usus florentissimæ dignitatis, ut primus in senatu laudare Pallantem posset? Mitto quòd Pallanti servo "prætoria ornamenta offeruntur:" quippe offeruntur à servis: mitto quòd censent, "Non exhortandum modò, verùm etiam compellendum ad usum aureorum anulorum." Erat enim contra majestatem senatûs, si ferreis prætorius uteretur. Levia hæc et transeunda: illa memoranda, quòd "nomine Pallantis senatus (nec expiata posteà curia est) Pallantis nomine senatus gratias agit Cæsari, quòd et ipse cum summo honore mentionem ejus prosecutus esset, et senatui facultatem fecisset testandi erga eum benevolentiam suam." Quid enim senatui pulchrius, quàm ut erga Pallantem satis gratus videretur? Additur, "Ut Pallas, cui se omnes pro virili parte obligatos fatentur, singularis fidei, singularis industriæ fructum meri-

[1] *Angl.* 145,000*l.*

tissimò ferat." Prolatos imperii fines, redditos exercitus reipublicæ credas. Adstruitur his, "Cùm senatui populoque Romano liberalitatis gratior repræsentari nulla materia possit, quàm si abstinentissimi fidelissimique custodis Principalium opum facultates adjuvare contigisset." Hoc tunc votum senatûs, hoc præcipuum gaudium populi, hæc liberalitatis materia gratissima, si Pallantis facultates adjuvare publicarum opum egestione contingeret. Jam quæ sequuntur, "Voluisse quidem senatum censere dandum ex ærario sestertiûm centies quinquagies; et quanto ab ejusmodi cupiditatibus remotior ejus animus esset, tanto impensiùs petere à publico parente, ut eum compelleret ad cedendum senatui." Id verò deerat, ut cum Pallante auctoritate publicâ ageretur; Pallas rogaretur ut senatui cederet; ut illi superbissimæ abstinentiæ Cæsar ipse advocatus esset, ne sestertiûm centies quinquagies sperneret. Sprevit, quod solum potuit, tantis opibus publicè oblatis, arrogantiùs facere, quàm si accepisset. Senatus tamen id quoque, similis querenti, laudibus tulit, his quidem verbis: "Sed cùm Princeps optimus, parensque publicus, rogatus à Pallante, eam partem sententiæ, quæ pertinebat ad dandam ei ex ærario centies quinquagies sestertiûm, remitti voluisset, testari senatum et se libenter ac meritò hanc summam inter reliquos honores, ob fidem diligentiamque, Pallanti decernere cœpisse: voluntati tamen Principis sui, cui in nullâ re fas putaret repugnare, in hâc quoque re obsequi." Imaginare Pallantem velut intercedentem senatusconsulto, moderantemque honores suos, et sestertiûm centies quinquagies, ut nimium, recusantem, cùm prætoria ornamenta, tamquam minùs recepisset. Imaginare Cæsarem liberti precibus, vel potiùs imperio,

coram senatu obtemperantem. Imperat enim libertus patrono, quem in senatu rogat. Imaginare senatum usquequaque testantem, meritò libenterque se hanc summam inter reliquos honores Pallanti cœpisse decernere; et perseveraturum fuisse se, nisi obsequeretur Principis voluntati, cui non esset fas in ullâ re repugnare. Ita, ne sestertiûm centies quinquagies Pallas ex ærario ferret, verecundiâ ipsius, obsequio senatûs opus fuit, in hoc præcipuè non obsecuturi, si in ullâ re putâsset fas esse non obsequi. Finem existimas? Manedum et majora accipe. "Utique, cùm sit utile, Principis benignitatem promtissimam ad laudem præmiaque merentium illustrari ubique, et maximè his locis, quibus incitari ad imitationem præpositi rerum ejus curæ possent, et Pallantis spectatissima fides, atque innocentia exemplo provocare studium tam honestæ æmulationis possit, ea quæ quarto Kalendas Februarias, quæ proximæ fuissent, in amplissimo ordine optimus Princeps recitâsset, senatûsque consulta de iis rebus facta in æs inciderentur, idque æs figeretur ad statuam loricatam Divi Julii." Parùm visum, tantorum dedecorum esse curiam testem: delectus est celeberrimus locus, in quo legenda præsentibus, legenda futuris proderentur. Placuit ære signari omnes honores fastidiosissimi mancipii, quosque repudiâsset, quosque quantum ad decernentes pertinet, gessisset. Incisa et insculpta sunt publicis æternisque monumentis prætoria ornamenta Pallantis, sic quasi fœdera antiqua, sic quasi sacræ leges. Tanta Principis, tanta senatûs, tanta Pallantis ipsius · · quid dicam nescio, ut vellent in oculis omnium figi, Pallas insolentiam suam, patientiam Cæsar, humilitatem senatus. Nec puduit rationem turpitudini obtendere; egre-

giam quidem pulchramque rationem, ut exemplo Pallantis præmiorum ad studium æmulationis ceteri provocarentur. Ea honorum vilitas erat, illorum etiam, quos Pallas non se dignabatur. Inveniebantur tamen honesto loco nati, qui peterent cuperentque, quod dari liberto, promitti servis videbant. Quàm juvat quòd in tempora illa non incidi, quorum sic me, tamquam illis vixerim, pudet! Non dubito similiter affici te. Scio quàm sit tibi vivus et ingenuus animus: ideo facilius est, ut me, quamquam indignatione quibusdam in locis fortasse ultra epistolæ modum extulerim, parùm doluisse, quàm nimis, credas. Vale.

LIBR. VIII. Ep. vii.

Plinius Tacito suo S.

Neque ut magistro magister, neque ut discipulo discipulus (sic enim scribis) sed ut discipulo magister (nam tu magister, ego contra; atque ideo tu in scholam revocas, ego adhuc Saturnalia extendo) librum misisti. Num potui longiùs hyperbaton[1] facere, atque hoc ipso probare eum esse me, qui non modò magister tuus, sed ne discipulus quidem debeam dici? Sumam tamen personam magistri;

[1] Hyperbaton est parenthesis, cujus frequens longusque usus tironum est, non verò magistrorum in arte scribendi.

exeramque in librum tuum jus, quod dedisti; eò liberiùs, quòd nihil ex meis interim missurus sum tibi, in quo te ulciscaris. Vale.

LIBR. IX. Ep. x.

Plinius Tacito suo S.[1]

Cupio præceptis tuis parere; sed aprorum tanta penuria est, ut Minervæ et Dianæ, quas ais pariter colendas, convenire non possit. Itaque Minervæ tantùm serviendum est, delicatè tamen, ut in secessu, et æstate. In viâ planè nonnulla leviora, statimque delenda, eâ garrulitate, quâ sermones in vehiculo seruntur, extendi. His quædam addidi in villâ, cùm aliud non liberet. Itaque poemata quiescunt, quæ tu inter nemora et lucos commodissimè perfici putas. Oratiunculam unam, alteram retractavi; quamquam id genus operis inamabile, inamœnum, magisque laboribus ruris, quàm voluptatibus simile. Vale.

[1] Hæc est epistola, quam quidam Tacito vindicant, ut jam monui in Præfatione, voluntque eam à Tacito fuisse scriptam, ut responderet Plinii epistolæ, I. 6. quam supra retuli. Inde Stephanus, Gryphius, Catanæus, epistolam inscripsere: *Cornelius Tacitus C. Plinio suo S.* Contra Casaubonus, quem Cellarius aliique sunt secuti, existimant hâc epistolâ Plinium respondisse Taciti epistolæ, quæ non extat. Perperam in quibusdam editionibus inscriptum: *Cornelio Tacito C. Plinius.*

LIBR. IX. Ep. xiv.

Plinius Tacito suo S.

Nec ipse tibi plaudis, et ego nihil magis ex fide, quàm de te scribo. Posteris an aliqua cura nostri, nescio: nos certè meremur, ut sit aliqua; non dico ingenio (id enim superbum) sed studio, et labore, et reverentiâ posterorum. Pergamus modò itinere instituto, quod ut paucos in lucem famamque provexit, ita multos è tenebris et silentio protulit. Vale.

LIBR. IX. Ep. xxiii.

Plinius Maximo suo S.

Frequenter agenti mihi evenit, ut centumviri, cùm diu se intrà judicum auctoritatem gravitatemque tenuissent, omnes repentè quasi victi coactique consurgerent laudarentque. Frequenter è senatu famam, qualem maximè optaveram, retuli: numquam tamen majorem cepi voluptatem, quàm nuper ex sermone Cornelii Taciti. Narrabat sedisse se cum quodam Circensibus proximis: hunc post varios eruditosque sermones requisisse, "Italicus es, an provinci-

alis?" se respondisse, "Nôsti me, et quidem ex studiis." Ad hoc illum: "Tacitus es, an Plinius?" Exprimere non possum, quàm sit jucundum mihi, quòd nomina nostra, quasi literarum propria, non hominum, literis redduntur; quòd uterque nostrûm his etiam ex studiis notus, quibus aliter ignotus est. Accidit aliud ante pauculos dies simile. Recumbebat mecum vir egregius Fabius Rufinus, super eum municeps ipsius, qui illo die primùm venerat in Urbem: cui Rufinus, demonstrans me, "Vides hunc?" Multa deinde de studiis nostris. Et ille, "Plinius est," inquit. Verum fatebor, capio magnum laboris mei fructum. An si Demosthenes jure lætatus est, quòd illum anus Attica ita noscitavit, *Οὗτός ἐστι Δημοσθένης*! ego celebritate nominis mei gaudere non debeo? Ego verò et gaudeo, et gaudere me dico. Neque enim vereor, ne jactantior videar, cùm de me aliorum judicium, non meum profero; præsertim apud te, qui nec ullius invides laudibus, et faves nostris. Vale.

SCHOLIASTES JUVENALIS.

Juvenal. Satyr. ii. 99.

"Ille tenet speculum pathici gestamen Othonis."

Scholiastes: Occiso Galbâ Imperatore, Otho invasit imperium: qui tam probrosæ curæ in poliendâ formâ fuit, ut humecto pane faciem liniret ad solicitandum candorem:

utebatur et speculo. Hunc incomparabilis vitæ bello civili Vitellius vicit apud Bebryaci campum. Horum bellum scripsit Cornelius;[1] scripsit et Pompeius Planta, qui ait Bebryacum vicum esse à Cremonâ vicesimo lapide.

Juvenal. Satyr. v. 108.

"Nemo petit, modicis quæ mittebantur amicis
A Senecâ, quæ Piso bonus, quæ Cotta solebat
Largiri."

Scholiastes in hæc verba, à Senecâ: Hic sub Claudio quasi conscius adulteriorum Juliæ, Germanici filiæ, in Corsicam relegatus, post triennium revocatus est. Qui etsi magno desiderio Athenas tenderet, ab Agrippinâ tamen erudiendo Neroni in palatium adductus, sævum immanemque natum et sensit citò, et mitigavit: inter familiares solitus dicere: "Non fore sævo illi leoni, quin gustato semel hominis cruore, ingenita redeat sævitia." Huic postremò, quòd habitus esset inter conscios conjurationis Pisonianæ, Nero per tribunum ultimam necessitatem denuntiavit. Hic interritus, amicorum animos, quibus jam ejus casus lacrymas exciverat, ad firmitudinem revocavit, rogitans: "Ubi præcepta sapientiæ? ubi tot per annos meditata ratio adversùs imminentia? cui prætereà ignota fuerit Neronis sævitia? neque aliud esse post matrem fratremque interfectos, quàm ut educatoris præceptorisque necem

[1] Cornelius Tacitus.

adjiceret."[1] Deinde sibi venas præsecans, crurumque venas abrumpens, et durante tractu lentitudineque mortis, hausto veneno, et postremò calidæ aquæ stagnum introiens, exanimatus est.

Juvenal. Satyr. xiv. 101.

"Tradidit arcano quodcumque volumine Moses."

Scholiastes : Moyses sacerdos, vel rex ejus gentis, aut ipsius quidem religionis inventor: cujus Cornelius etiam Tacitus meminit.[2]

POMPONIUS SABINUS, Grammaticus.

Cornelius Tacitus appellat scripta Mæcenatis calamistros.[3]

FULGENTIUS PLANCIADES, Grammaticus.

Elogium est hereditas in malo. Cornelius Tacitus libro Facetiarum :[4] "Cæsi itaque morum elogio in filiis relicto."

[1] Scholiastes hæc exscripsit ex Taciti Annal. xv. 62.

[2] Tacit. Hist. v. 3 et seq.

[3] Ita appellantur à Tacito in Dialog. de Oratoribus, cap. 26.

[4] Liber ille periit, ut jam monuimus in Præfatione. Julius Cæsar aliique viri præstantissimi Facetias quoque collegerant. Haud miror idem Tacito placuisse.

TERTULLIANUS

Apologetic. adversus Gentes cap. 16.

Somniastis caput asininum esse Deum nostrum. Hanc Cornelius Tacitus suspicionem ejusmodi inseruit. Is enim in quintâ Historiarum suarum bellum Judaicum exorsus ab origine gentis, etiam de ipsâ tam origine, quàm de nomine et religione gentis, quæ voluit, argumentatus, Judæos refert Ægypto expeditos, sive, ut putavit extorres, vastis Arabiæ in locis aquarum egentissimis, cùm siti macerarentur, onagris, qui fortè de pastu potum petituri æstimabantur, indicibus fontis usos, ob eam gratiam consimilis bestiæ superficiem consecrâsse.[1] Atque ità inde præsumtum opinor, nos quoque ut religionis Judaicæ propinquos, eidem simulacro initiari. At enim idem Cornelius Tacitus, sanè ille mendaciorum loquacissimus, in eâdem Historiâ refert Cn. Pompeium, cùm Hierusalem cepisset, proptereàque templum adîsset speculandis Judaicæ religionis arcanis, nullum illic reperisse simulacrum:[2] et utique, si id colebatur, nusquam magis quàm in sacrario suo exhiberetur, eo magis, quia nec verebatur extraneos arbitros quamquam vana cultura. Solis enim sacerdotibus adire licitum, et conspectus ceterorum velo oppasso interdicebatur.

[1] Tacit. Hist. v. 3 et 4.

[2] Tacit. Hist. v. 9.

FLAVIUS VOPISCUS

IN AURELIANO CAP. 2.

QUONIAM sermo nobis de Trebellio Pollione, qui à duobus Philippis usque ad Divum Claudium, et ejus fratrem Quintillum, Imperatores tam claros quàm obscuros memoriæ prodidit, in eodem vehiculo fuit, asserente Tiberiano quòd Pollio multa incuriosè, multa breviter prodidisset: me contra dicente, neminem scriptorum, quantum ad Historiam pertinet, non aliquid esse mentitum: prodente quin etiam in quo Livius, in quo Sallustius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trogus manifestis testibus convincerentur: pedibus in sententiam transitum faciens, ac manum porrigens, jocando præterea: Scribe, inquit, ut libet: securus, quod velis dicas, habiturus mendaciorum comites, quos historicæ eloquentiæ miramur auctores.

IDEM IN TACITO CAP. 10.

CORNELIUM TACITUM, scriptorem Historiæ Augustæ, quòd parentem suum eumdem diceret, in omnibus bibliothecis collocari jussit *Tacitus* Imperator. Et ne lecto-

rum incuriâ deperiret, librum per annos singulos decies describi publicitùs in evicis[1] archiis jussit, et in bibliothecis poni.

IDEM in Probo cap. 2.

Mihi quidem id animi fuit, non ut Sallustios, Livios, Tacitos, Trogos, atque omnes disertissimos imitarer viros in vitâ Principum et temporibus disserendis, sed Marium Maximum, Suetonium Tranquillum, Fabium Marcellinum, Gargillium Martialem, Julium Capitolinum, Ælium Lampridium, ceterosque qui hæc et talia non tam disertè, quàm verè memoriæ tradiderunt.

S. HIERONYMUS

in Commentar. in caput xiv. Zachariæ.

Hæc omnia plenissimè Josephus, qui Judaicam scripsit Historiam; et multo majora, quàm legimus in Prophetis, eos sustinuisse commemorat. Cornelius quoque Tacitus, qui post Augustum usque ad mortem Domitiani vitas Cæsarum triginta voluminibus[2] exaravit.

[1] Corruptè pro *cunctis* vel *civicis*.

[2] Inde patet quanta Taciti pars perierit. Ex hoc quoque loco intelligere est Tacitum xvi. Annalium, et xiv. Historiarum libros scripsisse. Ob civilium quidem bellorum motus longiora fuere Historiarum initia: brevior autem finis, ut illorum temporum tranquillitas ferebat.

PAULUS OROSIUS

Histor. i. 5.

Ante A. U. C. mille centum sexaginta, confinem Arabiæ regionem, quæ tunc Pentapolis vocabatur, arsisse penitus igne cœlesti, inter alios etiam Cornelius Tacitus refert, qui sic ait: "Haud procul inde campi, quos ferunt olim uberes, magnisque urbibus habitatos, fulminum jactu arsisse: sed et adhuc manere vestigia; terramque ipsam specie solidam, vim frugiferam perdidisse."[1] Et cùm hoc loco nihil de incensis propter peccata hominum civitatibus, quasi ignarus, expresserit, paulo pòst, velut oblitus consilii, subjicit et dicit: "Ego sicut inclytas quondam urbes igne cœlesti flagrâsse concesserim, ita halitu lacûs infici terram et corrumpi reor."[2] Quo dicto, invitus licèt, de exustis urbibus, quæ procul dubio peccatorum noxâ conflagraverunt, et scîsse se, et concessisse confessus, palam prodidit non sibi cognitionis fidem defuisse, sed exprimendæ fidei voluntatem.

[1] Tacit. Hist. v. 7.

[2] Tacit. ibid.

IDEM Histor. i. 10.

Anno ante Urbem conditam octingentesimo quinto, infanda Ægyptiis mala, atque intolerabiles plagas incubuisse Pompeius Corneliusque testantur: qui quidem, cùm hæc ambo de Judæis referenda proponant, aliquantulum me pro suâ diversitate moverunt. Ait enim Pompeius, sive Justinus,[1] hoc modò: "Ægyptii cùm scabiem et vitiliginem paterentur, responso moniti, Moysen cum ægris, ne pestis ad plures serperet, terminis Ægypti pellunt. Dux igitur exulum factus sacra Ægyptiorum furto abstulit: quæ armis repetentes Ægyptii, domum redire tempestatibus compulsi sunt." At verò Cornelius de eâdem re sic ait: "Plurimi auctores consentiunt, ortâ per Ægyptum tabe, quæ corpora fœdaret, regem Bocchorim, adito Ammonis oraculo, remedium petentem, purgare regnum, et id genus hominum, ut invisum Diis, alias in terras avehere jussum: sic conquisitum collectumque vulgus, postquàm vastis locis relictum sit, ceteris per lacrymas torpentibus, Moysen, unum exulum, monuisse, ne quam Deorum hominumve opem expectarent; sed sibimet duci cœlesti crederent, primo cujus auxilio præsentes miserias pepulissent."[2] Itaque Cornelius dicit, quòd, ipsis Ægyptiis cogentibus, Judæi in deserta propulsi sint:

[1] Justinus, qui Historias Trogi Pompeii breviores fecit, hæc prodidit libr. xxxvi. 2.

[2] Tacit. Hist. v. 3.

et posteà subjungit incautè quòd ope Moysis, ducis in Ægypto, miserias pepulissent. Quâ re ostenditur quædam, quæ per Moysen strenuè acta sunt, fuisse celata. Item Justinus asserit pulsum æquè cum populo Moysen sacra Ægyptiorum fuisse furatum: quæ Ægyptios armis recipere molientes, coactos tempestatibus ac repulsos domum redîsse. Et hìc aliquid amplius, etsi non totum, prodidit, quod ille celavit. Quâpropter quia Moysi, magno illi duci, testimonium ambo dixerunt, ab ipso sicut per eum et gesta et dicta sunt, proferentur.

IDEM Histor. vii. 3.

Anno imperii Cæsaris *Augusti* quadragesimo octavo, adeò dira Romanos fames consecuta est, ut Cæsar lanistarum familias, omnesque peregrinos, servorumque maximas copias, exceptis medicis et præceptoribus, trudi Urbe præceperit. Ita peccante Principe in sanctum Dei, et correpto per famem populo, quantitatem offensionis qualitas ultionis ostendit. Deinde ut verbis Cornelii Taciti [1] loquar: "Sene Augusto, Janus patefactus, dum apud extremos terrarum terminos novæ gentes sæpe ex usu, et aliquandò cum

[1] Verba hæc Taciti Orosius excerpsit ex deperditis Historiarum libris. Janum à Vespasiano clausum diximus in Appendice ad librum Historiarum, v. 52.

damno quæruntur, usque ad Vespasiani duravit imperium."[1] Huc usque Cornelius. Ceterùm tunc captâ eversâque urbe Hierosolymorum, sicut Prophetæ prænuntiaverunt, extinctisque Judæis, Titus, qui ad vindicandum Domini nostri Jesu Christi sanguinem judicio Dei fuerat ordinatus, victor triumphans cum Vespasiano patre Janum clausit.

IDEM HISTOR. VII. 9.

DC. millia Judæorum eo, *Judaico*, bello interfecta[2] Cornelius et Suetonius referunt.

IDEM HISTOR. VII. 10.

BELLUM adversùm Germanos et Dacos per legatos gessit *Domitianus* pari reipublicæ pernicie; cùm et in Urbe ipse senatum populumque laniaret, et foris malè circumactum exercitum assiduâ hostes cæde conficerent. Nam quanta fuerint Diurpanei, Dacorum regis, cum Fusco duce

[1] Janum Nero clauserat, ut testantur ejus nummi inscripti PACE PR TERRA MARIQ PARTA IANVM CLVSIT. At hæc adulatoria esse fortè monuerat Tacitus; ni fortè id tacuisset, quòd *tam nullo quàm residuo bello* Janum Nero clauserat. Vide Suetonium in Nerone, cap. 13.

[2] Sexcenta millia obsessorum, non interfectorum, dixit Tacitus, Hist. v. 13. Illum autem interfectorum numerum habet Eusebius, non Suetonius. Fortè et illum habebat Tacitus in amissis Historiarum libris.

prælia, quantæque Romanorum clades, longo contextu evolverem, nisi Cornelius Tacitus, qui hanc historiam diligentissimè contexuit, "de reticendo interfectorum numero, et Sallustium Crispum, et alios auctores quamplurimos sanxisse, et se ipsum idem potissimùm elegisse"[1] dixisset.

SULPITIUS SEVERUS

HISTOR. SACRÆ LIBR. II.

Id tantùm annotâsse contentus sum hunc *Neronem* per omnia fœdissima et crudelissima eo processisse, ut matrem interficeret: pòst etiam Pythagoræ cuidam[2] in modum solemnium conjugiorum nuberet. Inditumque imperatori flammeum: dos et genialis thorus, et faces nuptiales, cuncta denique, quæ vel in fœminis non sine verecundiâ conspiciuntur, spectata.

IDEM IBID.

Interea abundante jam Christianorum multitudine, accidit ut Roma incendio conflagraret, Nerone apud Antium

[1] Hæc adhuc Orosius excerpsit ex deperditis Historiarum libris, quibus Tacitus res Domitiani composuerat. De Diurpanei bello diximus supra in Append. Chronol.

[2] Hæc fermè totidem verbis Tacitus Annal. xv. 37.

constituto. Sed opinio omnium invidiam incendii in Principem retorquebat; credebaturque Imperator gloriam innovandæ Urbis quæsîsse. Neque ullâ re Nero efficiebat, quin ab eo jussum incendium[1] putaretur. Igitur vertit invidiam in Christianos, actæque in innoxios crudelissimæ quæstiones: quin et novæ mortes excogitatæ, ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent. Multi crucibus affixi, aut flammâ usti. Plerique in id reservati, ut cùm defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur.

APOLLINARIS SIDONIUS

EPIST. IV. 14.

SIDONIUS Polemio[2] suo salutem. C. Tacitus unus è majoribus tuis, Ulpianorum temporum consularis, sub verbis cujuspiam Germanici ducis in Historiâ suâ retulit, dicens: "Cum Vespasiano mihi vetus amicitia, et, dum privatus esset, amici vocabamur."[3]

[1] Hæc omnia depromta è Tacito Annal. xv. 40 et 44.

[2] De Polemio jam dictum in Præfatione. Vir fuit plurimarum literarum et Platonicæ philosophiæ studiosus. Vide Sidonium in carminibus xiv et xv.

[3] Tacit. Hist. v. 26.

IDEM Epistol. iv. 22.

Sidonius Leoni[1] suo salutem. Vir magnificus Hesperius, gemma amicorum literarumque, nuper urbe cùm rediit è Tolosatium, præcipere te dixit, ut epistolarum curam, jam terminatis libris earum, converteremus ad stylum Historiæ. Reverentiâ summâ, summo et affectu, talem atque tantam sententiam amplector. Idoneum quippe pronuncias ad majora opera, quem mediocria putas deserere debere. Sed quod fatendum est, faciliùs audeo hujusmodi suspicere judicium, quàm suscipere consilium. Res quidem digna, quam tu juberes: sed non minùs digna, quam faceres. Namque, et antiquitùs, cùm C. Cornelius C. Secundo[2] paria suasisset, ipse postmodum, quod injunxit, arripuit. Idque ab exemplo nunc me meliùs aggredēris, quia et ego Plinio, ut discipulus assurgo, et tu vetusto genere narrandi jure Cornelium antevenis; qui seculo nostro si revivisceret, teque, qualis in literis et quantus habeare, conspicaretur, modò veriùs Tacitus esset.

[1] Leo Eurici et Alarici, regum Gothorum, consiliarius, eloquentiæ, poeticæ et politicæ artis studiis clarus, ut ferebant hæc tempora; ideoque laudatissimus.

[2] Plinio. Hàc de re dictum in Præfatione.

IDEM in Panegyrico ad Anthemium Augustum.

CARMINE II. v. 190.

Quâ Crispus brevitate placet, quo pondere Varro,
Quo genio Plautus, quo fulmine Quintilianus,
Quâ pompâ Tacitus numquam sine laude loquendus.

IDEM ad Consentium V. C. civem Narbonensem, in laudibus urbis Narbonis.

CARMINE XXIII. v. 146.

Quid vos eloquii canam Latini,
Arpinas, Patavine, Mantuane,
Et te comica qui doces, Terenti?
Et te, tempore qui satus severo,
Graïos, Plaute, sales lepore transis?
Et te multimodâ satis verendum
Scriptorem numerositate, Varro?
Et te, qui brevitate, Crispe, polles?
Et te, qui pro ingenio fluente, nulli,
Corneli Tacite, es tacendus ori?

CASSIODORUS

Variarum Epist. v. 2.

Hæstis[1] Theodericus rex.[2] Illo et illo[3] legatis vestris venientibus, grande vos studium notitiæ nostræ habuisse cognovimus; ut in Oceani littoribus constituti, cum nostrâ mente jungamini; suavis nobis admodùm et grata petitio; ut ad vos perveniret fama nostra, ad quos nulla potuimus destinare mandata. Amate jam cognitum, quem requisistis ambientes ignotum. Nam inter tot gentes viam præsumere, non est aliquid facile concupîsse. Et ideo salutatione vos affectuosâ requirentes, indicamus succina, quæ à vobis per harum portitores dicta sunt,[4] grato animo fuisse suscepta: quæ ad vos Oceani undâ descendens, hanc levissimam substantiam, sicut et vestrorum relatio continebat, exportat: sed unde veniat, incognitum vos habere dixerunt, quam ante omnes homines, patriâ vestrâ offerente, suscipitis. Hoc, quodam Cornelio[5] scribente, legitur in interioribus insulis Oceani ex arboris succo defluens, unde et succinum dicitur,

[1] Ii sunt Æstii, Suevici maris accolæ, quos memorat Tacitus de moribus Germanorum, cap. 45.

[2] Theodericus, aut Theodoricus, Gothorum in Italiâ regnum instituit anno 493.

[3] Hæc posita pro legatorum nominibus.

[4] Meliùs: *per horum portitores ducta sunt.*

[5] Hanc quidem succini originem, sed multo elegantiùs, prodidit Tacitus de Moribus Germanorum, cap. 45. Pro *quodam* fortè legendum *quondam.*

paulatim solis ardore coalescere. Fit enim sudatile metallum teneritudo perspicua: modò croceo colore rubens, modò flammeâ claritate pinguescens: ut cùm in maris fuerit delapsa confinio, æstu alternante purgata, vestris littoribus tradatur exposita. Quod ideo judicavimus indicandum, ne omnino putetis notitiam nostram fugere, quod occultum creditis vos habere. Proinde requirite nos sæpiùs per vias, quas amor vester aperuit. Quia semper prodest divitum regum acquisita concordia; qui dum parvo munere leniuntur, majore semper compensatione prospiciunt. Aliqua vobis etiam per legatos vestros verbo mandavimus; per quos quæ grata esse debeant, nos destinâsse declaramus.

JORNANDES

De Rebus Geticis, I. 2.

Refert Strabo,[1] Græcorum nobilis scriptor, tantas illam, *Britanniam*, exhalare nebulas, madefactâ humo Oceani crebris excursibus, ut subtectus sol per illum pœnè totum fœdiorem, qui serenus est, diem negetur aspectui, noctemque clariorem. In extremâ ejus parte Memmâ,[2] quam Cornelius[3] etiam Annalium scriptor narrat metallis

[1] Strabo, iv. p. 138.

[2] Juxta eruditum Camden, *Britannia, by* Gough, Edit. 1806. Vol. i. p. 4. Memma est pars illa provinciæ Cornubiæ, *Cornwall,* quæ nunc *Meneg* dicitur, prope Ocrinum promontorium, nunc *Lizard Point.*

[3] Nonnulla ex his refert Tacitus in Vit. Agric. cap. 11 et 12. Cetera, ut opinor, Jornandès exscripsit ex deperditis Annalium libris, quibus Tacitus Britannicam Claudii expeditionem narraverat.

plurimis copiosam, herbis frequentem, et his feraciorem omnibus, quia pecora magis, quàm homines alat. Labi verò per eam et multa quàm maxima, relabique flumina, gemmas, margaritasque volventia. Sylorum[1] colorati vultus, torto plerique crine et nigro nascuntur. Calidoniam[2] verò incolentibus rutilæ comæ, corpora magna, sed fluida; qui Gallis, sive Hispanis, quibusque attenduntur, assimiles. Unde conjectavere nonnulli, quòd ex his accolas continuò vocatos acceperit. Inculti æquè omnes populi regesque populorum. Cunctos tamen in Calidoniorum Memmatarumque nomina concessisse auctor est Dio[3] celeberrimus scriptor Annalium.

JOANNES SARESBERIENSIS

IN POLYCRATICO, VIII. 18.

QUÆ si quis diligentiùs recenseri voluerit, legat ea quæ Trogus Pompeius, Josephus, Egesippus, Suetonius, Q. Curtius, Cornelius Tacitus, T. Livius, Serenus, et Tranquillus, et alii Historici, quos enumerare longum est, suis comprehenderunt Historiis.

[1] Veriùs *Silurum*. Vide Vitam Agricolæ, cap. 11.

[2] Potiùs *Caledoniam*. Vide Tacitum, ibid.

[3] Hæc quidem habet Dio, LXXVI. p. 866. Sed Mæatæ, non verò Memmatæ ab illo vocantur Καληδόνιοι καὶ Μαιάται.

C. PLINIUS SECUNDUS

Hist. Nat. vii. 16.

De Cornelio Tacito, *ut videtur, patre C. Cornelii Taciti, Historici.*

Invenimus in monumentis, Salamine Euthymenis filium, in tria cubita triennio adolevisse,[1] incessu tardum, sensu hebetem, et jam puberem factum voce robustâ, absumtum contractione membrorum subitâ, triennio circumacto. Ipsi non pridem vidimus eadem fermè omnia præter pubertatem in filio Cornelii Taciti, equitis Romani, Belgicæ Galliæ rationes procurantis.[2] *'Εκτραπέλους* Græci vocant eos: in Latio non habent nomen.

[1] Mallem, *accrevisse*, ut legitur in MS. codice optimæ notæ.

[2] Reinesius, *Inscript. Antiq.* p. 103. memorat veterem Inscriptionem in agro Juliacensi prope *Pattenes* repertam:

APOLLINI.....
RATIONATORIS. HONORE
VSVRVS. SECVNDVM
CORNELIVS VERVS. TACITVS
EREXIT. MONVMENTI. LOCO

Incertum utrùm hæc inscriptio ad Tacitum, de quo agit Plinius, sit referenda. Certè non pertinet ad Tacitum, Historiæ scriptorem, ut voluit Reinesius.

QUINTILIANUS

De Institutione oratoria, x. 1.

"Cum Servilium Nonianum et Bassum Aufidium memorâsset, addit:" Superest adhuc, et exornat ætatis nostræ gloriam, vir seculorum memoriâ dignus,[1] qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Habet amatores, nec imitatores, ut libertas, quamquam circumcisis quæ dixisset, ei nocuerit. Sed elatum abundè spiritum et audaces sententias deprehendas etiam in iis, quæ manent.

[1] Sunt qui ad Tacitum hæc referant. Quod tamen probabile minimè crediderim. Quintilianus enim sub Domitiano Principe scripsit, cùm neque Annales, neque Historias Tacitus condiderat. Haud feliciores sunt, qui ea de Plinio intelligunt. Ad aliquem horum temporum scriptorem cujus opera perierint, pertinere potiùs [mihi] videntur.

INSCRIPTIO

TABULÆ TRAJANÆ EX ÆRE,

PRO PUERIS PUELLIS ULPIANIS ALIMENTARIIS

REIPUBLICÆ VELEIATUM.

Inscriptionem illam, rerum novitate et utilitate multiplicique eruditione insignissimam, quam supra me hìc repræsentaturum esse promisi, proponam, et, quantùm satis est, explanabo. Sequar autem accuratissimum exemplar, quod explicatione suâ illustravit eruditus Muratori, et edidit Cl. Gori, *Symbolæ literariæ opuscula varia.* Vol. v. p. 33. Præter insignem Trajani liberalitatem, multa eruditis viris offeret, qui in eâ deprehendent formam aliquam Romani censûs, cùm quisque bona sua profiteretur. Initia quidem Tabulæ majoribus literis describam, reliqua minoribus, ne nimis turgeat pagina.

Hic autem titulus super septem columnas tabulæ æneæ excurrit :

1. OBLIGATIO. PRAEDIORVM. OB. H-S. DECIENS. QVADRAGINTA. QVATTVOR. MILLIA. VT. EX. INDVLGENTIA. OPTIMI. MAXIMIQVE. PRINCIPIS. IMP. CAES. NERVAE. TRAIANI. AVG. GERMANICI. DACICI. PVERI. PVELLAEQVE. ALIMENTA. ACCIPIANT. LEGITIMI. N. CCXLV. IN. SINGVLOS. H-S. XVI. N. F. H-S. $\overline{\text{XLVII}}$. XL. N. LEGITIMAE. N. XXXIV. SING. H-S. XII. N. F. H-S. IV. DCCCXCVI. SPVRIVS. I. H-S. CXLIV. SPVRIA. I. H-S. CXX. SVMMA. H-S. $\overline{\text{LII}}$. CC. QUAE. FIT. VSVRA. S S S SORTIS. SVPRA SCRIBTAE.

Ut cuivis facile sit hanc Inscriptionem cursim et sine remorâ legere, sufficit unum alterumve ejus numerum illustrare et explicare : tunc nulla supererit difficultas. Sic autem legendus est titulus :

Obligatio prædiorum ob sestertiûm decies quadraginta quatuor millia, ut ex indulgentiâ optimi maximique Principis, Imperatoris Cæsaris Nervæ, Trajani, Augusti, Germanici, Dacici,

pueri puellæque alimenta accipiant. Legitimi numero 245. *in singulos* accipiant *sestertios* 16. *numero*, cum assibus 2. *faciunt sestertiûm* 47,040. cum assibus 6. *Legitimæ numero* 34. *singulæ* accipiant *sestertios* 12. *numero*, cum assibus 2. *faciunt sestertiûm* 4896. cum assibus 6. *Spurius I* accipiat *sestertios* 144. cum assibus 12. *Spuria I* accipiat *sestertios* 120. cum assibus 6. *Summa* est *sestertiûm* 52,202. *quæ fit usura quincunx*, sive per cent. *sortis supra scriptæ*. Nempe sestertiûm decies quadraginta quatuor millia est sors supra scripta.

COLUMNA PRIMA.

2. C. VOLVMNIVS. MEMOR. ET. VOLVMNIA. Alce per Volum, Diadumenum. libertum suum. professi sunt fundum Quintiacum. Aurelianum. collem. Muletatem. cum sylvis. qui est in Veleiate pago Ambitrebio. ad finibus. M. Mommeio. Persico. Satrio. Severo. et Pop. H-S CVIII. accipere debet H-S VIII DCLXXXXII. N. et fundum. s. s. obligare.

Alterum hunc numerum sic lege: *Caius Volumnius Memor et Volumnia Alce per Volumnium Diadumenum libertum suum professi sunt fundum Quintiacum Aurelianum, collem Muleiatem cum sylvis, qui est in Veleiate pago Ambitrebio, adfinibus Marco Mommeio Persico, Satrio Severo, et populo sestertiûm* 108,000. *accipere debet sestertiûm* 8692. *numero, et fundum supra scriptum obligare.*

3. M. Virius. Nepos. professus est prædia rustica deducto vectigali H-S CCCXDXXXXV N. accipere. debet H-S XXVCCCLIII N. et. obligare fundum. Planianum. qui est in Veleiate pago Junonio. adfinibus Prisco. Palameno. et. Velleio. Severo. et pop. quem professus est H-S XIIII et. fundum Suigianum. cum. casis III. pago. s. s. ad. fine. C. Calidio et Velleio. Proculo et. pop. quem. professus. est. H-S. XX. et fundum Petronianum. pago. et ad f. s. s. quem professus est H-S IIII et fundum Manlianum Hostilianum cum casa pago s. s. ad f. Cœlio Vero et Bæbio Vero et pop. quem professus est H-S XI in H-S IIICCCL III. N. item fundum Manlianum Storacianum. Calpurnianum pago s. s. ad f. Ulvis Stolicinis. fratribus. et Vettis. fratribus quem. professus. est. H-S XX et fund. Munatianum. Attianum. cum. casis. III. pago s. s. ad f. Valerio Adulescente. et Bæbio. Vero et pop. quem. professus. est. H-S XXVIII. et. fundum Munatianum Attianum. cum casis. pago. s. s. ad f. Nævis fratribus et. Syllælis. fratribus. quem professus est H-S XIII. in H-S V. item fund. Arsuniacum. cum casis. pro. parte dimidia. et. tertia. et. duodecima. pago. s. s. ad f. Cœlis. fratribus. et. pop. quem. professus. est H-S XXCIIIICCCX-XXIII. N. in H-S VI. Item. fundum Propertianum. pago. s. s. cum. casa ad f. Atilio. Palameno. et. Aiasis. fratribus. et. pop. quem. professus. est. H-S XXICCCCX. N. et fundum. Messianum Alleianum. pro parte. quarta. qui est in Veleiate. pago. Domitio. ad. f. Volumnio. Crescente. et Novellis frat. et pop. quem. professus. est. XIIII. et fundum Licinianum Verianum. pro parte. dimidia. qui est. in Veleiate. pago. Junonio ad. f. Palameno. Prisco et Pullieno. Prisco. quem. professus. est. H-S VIIDC. N. in H-S III. Item fund. sive. saltus. Narianos Catusanianos. pro. parte. dimidia. et. III. qui. sunt. in Veleiate. pago. Junonio. ad. f. C. Cœlio. Vero. et. Dellio. Proculo. quos. professus. est H-S LXIIII. in. H-S IIII. Item fundum Munatianum. Præstanum. Vibianum. Vaculeianum. pago. s. s. ad f. Stonicelis fratribus. et. pop. quem. professus est H-S XIIII et fund. Cornelianum. Colacterianum. Flacceliannm. cum colonia Munatiana Artesigia pro. parte dimidia. et coloniam Vettia-

nam Cornelianam. pro parte. quarta pago s. s. ad f. Cœlio. Vero. et. Catunio Pupilio et. pop. quem professus est H-S $\overline{XXVI}$CCC. N. Item fund. Accilianum. Albonianum. Caninianum. pro part. dimidia. pago s. s. ad f. Dellio Proculo. et Æbutis. frat. et pop. quem professus est H-S. $\overline{X}$CD-XXXII. N. in H-S $\overline{IIII}$.

Tertium quoque hunc numerum haud inutile erit explanare, cùm quædam fortè non ita omnibus comperta et pro sequentibus numeris in exemplum profutura contineat. *Marcus Virius Nepos professus est prædia rustica, deducto vectigali, sestertiûm* 310,545. *numero, accipere debet sestertiûm* 25,333. *numero; et obligare fundum Planianum qui est in Veleiate pago Junonio, adfinibus Prisco Palameno, et Velleio Severo, et populo, quem professus est sestertiûm* 14,000. *et fundum Suignianum cum casis tribus, pago supra scripto, adfine Caio Calidio, et Velleio Proculo et populo, quem professus est sestertiûm* 20,000. *et fundum Petronianum pago et adfinibus supra scriptis, quem professus est sestertiûm* 4,000. *et fundum Manlianum Hostilianum cum casâ, pago supra scripto, adfinibus Cœlio Vero et Bœbio Vero et populo, quem professus est sestertiûm* 11,000. *in sestertiûm,* 3,353. *numero* (nempe Virius professus est fundum Manlianum Hostilianum in sestertiûm 11,000. sed illum obligavit tantùm in sestertiûm 3,353. *item fundum Manlianum, Storacianum, Calpurnianum, pago supra scripto, adfinibus Ulvis Stolicinis fratribus, et Vettiis fratribus, quem professus est sestertiûm* 20,000. *et fundum Munatianum Attianum cum casis tribus, pago supra scripto, adfinibus Valerio Adolescente et Bœbio Vero et populo, quem professus est sestertiûm* 28,000. *et fundum Munatianum Attianum, cum casis, pago supra scripto, adfinibus Næviis fratribus, et Sillælis fratribus, quem professus est sestertiûm* 13,000. *in sestertiûm* 5,000. *item fundum Arsuniacum cum casis, pro parte dimidiâ, et tertiâ, et duodecimâ* (Angl. dicimus *one half, one third, and one twelfth), pago supra scripto, adfinibus Cœliis fratribus, et populo, quem professus est sestertiûm* 84,333. *numero in sestertiûm* 6,000. *item fundum Propertianum, pago supra scripto, cum casâ, adfinibus Atilio Palameno, et Aiasis fratribus, et populo, quem professus est sestertiûm* 21,410. *numero; et fundum Messianum Allelianum, pro parte quartâ, qui est in Veleiate pago Domitio, adfinibus Volumnio Crescente, et Novellis fratribus, et populo, quem professus est sestertiûm* 14,000. *et fundum Licinianum, Verianum, pro parte dimidiâ, qui est in Veleiate pago Junonio, adfinibus Palameno Prisco, et Pullieno Prisco, quem professus est sestertiûm* 7,600. *numero, in sestertiûm* 3,000. *item fundum, sive saltus Narianos, Catusanianos, pro parte dimidiâ, et tertiâ, qui sunt in Veleiate pago Junonio, adfinibus Caio Cœlio Vero et Dellio Proculo, quos professus est sestertiûm* 64,000. *in sestertiûm* 4,000. *item fundum Munatianum, Præstanum, Vibianum, Vaculeianum, pago supra scripto, adfinibus Stonicelis fratribus et populo, quem professus est sestertiûm* 14,000. *et fundum Cornelianum Colacterianum, Flacceliacum cum coloniâ Munatianâ Artesigiâ pro parte dimidiâ, et coloniam Vettianam, Cornelianam, pro parte quartâ, pago supra scripto, adfinibus Cœlio Vero, et Catunio Pupilio, et populo, quem professus est sestertiûm* 26,300. *numero: item fundum Accilianum, Albonianum, Caninianum, pro parte dimidiâ, pago supra scripto, adfinibus Dellio Proculo, et Æbutis fratribus, et populo, quem professus est sestertiûm* 10,432. *in sestertiûm* 4,000.

4. T. Nævius. Verus. per Nævium Nepotem. f. professus est prædia rustica deducto vectigali H-S $\overline{LXXVII}$ CXCII. accipere debet H-S $\overline{VI}$ CXCVII. N. et obligare colonias I I I in Veleiate pag. Bagienno vico Ivanelio ad f. C. Nævio. et. M. Appio. et pop. quas. professus est H-S $\overline{X}$ et coloniam. pago. s. s. vico Nitelio. ad f. Licinio. Catone. et. populo quem professus est. H-S $\overline{IX}$. et. fundum. Ebureliam.

cum sylvis p. p. quarta in Veleiate. pag. Domitio. ad f. Sulpicia. Priscilla et pop. quem. professus est. H-S. XIIDCCCXXIX. N. et. fundum Messianum. pago. s. s. ad f. Apthoro. et C. Volumnio. et pop. quem. professus. est. H-S XI. in H-S III. N. Item fund. Ivanelium. qui. est. in Veleiate. pag. Bagienno. ad f. Nævio Firmo. et Appio Vero. et Virio. Firmo et pop. quem. professus. est. H-S LXX. in H-S IIICLXXXX-VII. N. (*Nævius Verus professus est prædia rustica* H-S LXXVIICXCII. *Accepit* H-S VI C X C V I I.)

5. C. Valerius. Verus. professus est. suo. nomine. et. T. Valeri. fratris. sui. et. P. Valeri. Ligurini. prædia. rustica. H-S C... I I C D. N. (*corrigendum, ut patet ex singulis summis,* H-S CCXXIII D C. N.) Accipere debent. H-S XIICCXXXIII. N. et. obligare fundos. Terentianos. et. Malapacios. qui. sunt. in Veleiate pag. Statiello. ad f. re. p. Lucensium. et. Licinio. Ruparcellio. et. pop. quos. professus. est. H-S L I I I D. N. (*legendum* LIII D. N.) in H-S V. Item. fund. Ibittam pag. et. ad f. s. s. quem professus est H-S XX DIII. N. Item. fundum. Crossiliacum pag. et. ad f. s. s. quem professus est H-S IIC. N. in H-S II. Item fund. Buelabras. et Jusculuatum. pro. parte. dimid. qui sunt. in Veleiate. pag. Salutare. ad. f. M. Vario. et. Cœlio. Pudente. et. pop. quem. professus. est. H-S XXX. (*legendum,* H-S XXX) in H-S IICCXXXIII. N. Item. fund. Mettunia. pag. s. s. ad f. rep. Veleiatum. quos. professus est H-S XXXI DC N. in H-S III. (*Valerius professus est prædia rustica* H-S CCXXIIIDC. *Accepit* H-S XIICCXXXIII.)

6. M. Antonius. Priscus. professus. est. prædia. rustica. H-S CCXXLIII. XXC. N. (*Corrigendum,* CCXXICD. XXC. *Nam singulæ summæ* 221.488.) . . pere. (*Supplendum,* accipere) debet H-S XVIII. XXVIII. N. et. obligare. fundos II. An . . . . anum (*supple,* Antonianum, ut infra num. 42.) et Cornelianum. qui. sunt. in. Veleiate. pag. Albe . . . e (*Supple,* Albense, *ut infra num.* 17 *et* 22.) vico. Seceniæ. ad f. Antonia. Vera. et. se ipso. quos. professus est H-S XXIII. in H-S II. Item fundos. II. Albonianos. Vib . . . . . lianos. loco . . s. (*Supplendum,* s. s.) ad f. Aulio. Prisco. et s. s. et fundos. Antonianos II. loco. s. s. ad. f. Antonia. Sabina. et Vera. et popul. quos. professus H-S XVIII. et. Vettucianum. Auctianum. ad. f. Calidio. Proculo. et. pop. loco. s. s. et fund. Ancarianum. loco s. s. ad. f. Calidio. Prisco. et Antonia. Vera. et pop. quos. professus. est. pluribus. summis. H-S XLIII DCLVIII. N. in H-S IIII. Item. fund. Calidianum. Licinianum. pag. s. s. vico. Blondeliæ. ad. f. Antonio. Sabino. et. Calidio. Prisco. et. fundum. Calidianum, Sarvelianum. Papirianum. loco. s. s. ad. f. Calidis. Vero. et. Proculo. et. pop. et. fundos. Virianos, Calidianos. Salvianos. duos. loco. s. s. ad. f. Antonio. Sabino. et. Calidio. Vibio, quos. pluribus. summis. professus est H-S XXIII DCCCXXX. N. in XII XXVIII. N. Item. fund. duos. Valianos. Antonianos. Messianos. Caturnianos. loco. s. s. ad. f. Virio. Sivero, (*Lege,* Severo, *ut infra.*) et Albio. Secundo. et. C. Cominio. et. pop. quos. professus. H-S XXXII. in H-S III. Item. fund. Bassilianum. Caturnianum. loco. s. s. ad f. Atilio. Firmo. et. pop. It. (*lege,* item) fund. Saccuasicum. Sextianum. loco. s. s. ad. f. Annis. (*Lege,* Anniis) fratrib. L. et. C. et. fund. Atilianum. cum. sylvis. communionibus. Annis. frat. et Atilio. Firmo. quos pluribus. summis. professus. est. H-S XLVI. in. H-S IIII. Item fund. Ennianum. loco. s. s. sive. pag. Domitio. ad. f. Virio Severo. et. Albio. Secundo. et. pop. quem. professus. est. H-S XXXV. in. H-S III (*Antonius Priscus professus est prædia rustica* H-S CCXXI CD. XXC. Accepit H-S XVIII. XXVIII).

7. P. Afranius. Apthorus. professus est. prædia. rustica. H-S CDXXV. Accipere. debet. H-S XXXIIII. CCVI. N. et. obligare saltum. Hilnonum. qui. est. in Veleiate. pag. Domitio. ad f. Annis. fratribus. et. Volumnio. Crescente. et. pop. quem. professus. est. H-S CCLXXV. in. H-S XXV. Item coloniam. Solicelos. pag. s. s. ad f. Sulpicia. Prisca. et. s. s. quem. professus. est. H-S XXV. in H-S II. Item. saltum. Atilian. pag. s. s. ad. f. Licinio. Catone. et. Antonio. Prisco. et. pop. quem. professus. est. H-S CXXV. in. H-S VII CCVI. N. (*Apthorus professus est prædia rustica* H-S CDXXV. *Accepit* H-S XXXIIII. CCVI.)

8. L. Cornelius. Onesimus. professus est. saltum. Tuppeiium. Volumnianum. pro. parte. dimidia. qui est. in. Veleiate. pag. Domitio. ad f. Cornelio. Helio. et. Sulpicio. Nepote. et. pop. H-S LI. Accipere. debet. H-S IIII CIIII. N. et. pro. parte. saltum. s. s. obligare. (*Onesimus professus est partem dimidiam saltûs,* H-S LI. *Accepit* H-S IIII CIIII.)

COLUMNA SECUNDA.

9. P. ATILIUS SATURNINUS. per. Castricium. Secundum. professus. est. fund. Fontelanum qui est in Veleiate pago Junonio. ad f. Atilio adulescente et M. Ælio Severo et pop. H-S L. Accipere debet H-S IIIIXXV. N. et obligare fund. s. s. (*Saturninus professus est fundum Fontelanum* H-S L. *Accepit* H-S IIIIXXV.)

10. Sulpicia. Priscilla. per. Sulpicium. Subarum. lib. suum. professa. est. præd. rustica CCCCLXXXX. Accipere. debet. H-S XXXVIIID-CXXX. N. et. obligare. salt. sive. fund. Rubacotium. et. Solicelo. in. solidum. et. saltum. Eboreliam. pro. parte. dimidia. qui est. in Veleiate pago Domitio sive Ambitrebio. ad f. Afranio. Apthoro. et. Cœlio. Vero. et. pop. quem. professa. est. H-S CCCC. in H-S XXXIIII. Item saltum Rubacaustos. in Veleiate. pag. Domitio. ad f. Afranio. Apthoro. et. Sulpicia. Prisca. et. populo. quem. professa. est. H-S XC in H-S IIIIDCXXX. N. (*Priscilla professa est prædia rustica* H-S CCCCLXXXX. *Accepit* H-S XXXVIIIDCXXX.)

11. M. Vibius. Q. f. (*lege,* Quinti filius) per M. Vibium. Verum. f. suum. professus. est. prædia. rustica. H-S XXC. Accipere. debet. H-S VI CCCCXXXVIII. N. et. obligare fund. Mucian. Veturianum. cum meride. qui est in Veleiate. pag. Florito. ad. f. Petron. Epimele. fratribus Atedis. et. pop. quem. professus. est. H-S LVI in H-S V. Item. fund. Gellianum. Flavianum. pag. s. s. ad. f. Atedis. fratribus. et se ipso et pop. quem. professus. est H-S XXIIII. in H-S ICDXXXVIII. N. (*Vibius professus est prædia rustica* H-S XXC. *Accepit* H-S VICCCC-XXXVIII.)

12. L. Sulpicius. Verus. professus. est prædia. rustica H-S LXXIDX-XII. N. Accipere. debet. H-S VDC-CXIIII. N. et. obligare fundos. Lubautinos Obsidianum Arrianum qui est. in Veleiate pag. Valerio. ad f. re. p. Lucensium. et Minicio Vero. et Vicrio Sabino. et. L. Atilio et. fund. Marianum. in Veleiate pag. Salvio. ad. f. Granio Prisco. et Jarsunio et Sulpicio Baccho quas (*corrige,* quos) duabus summis. professus. est. H-S XXVIII-DC N. (*Erratum est in numeris. Summæ enim singulæ non concordant cum summâ totâ. Concordabunt, si hîc emendetur* XXXIDXXII.) in H-S IICCXIIII. N. Item. fund. Lucilianos Didianos. qui sunt. in Veleiate. pago Valerio ad f. Lucensibus et. Valeria. Polla. quos. professus est. H-S X L in H-S III D. N. (*Verus professus est prædia rustica* H-S LXXI-DXXII. *Accepit* H-S VDCCXIIII.)

13. C. Vibius. Probus. per. Vibium. Sabinum professus est. prædia rustica.

H-S LVIIIDCCC N. Accipere. debet. H-S IIII DCLXVIII. (*Deest, et*) obligare fund. Maticianos. cum casis. in Veleiate pago Salutare. ad f. Attielio et Nævis fratrib. quos. professus est H-S XXIIII. in H-S II. Item fund. Geminianos. Pisuniacum pag. s. s. ad. f. Atilio. Attielao. et pop quos professus est. H-S XIIDCC. N. (*Emendandum.* XIID-CCC. *ni fortè centenarius unus numerus in summâ totâ redundet.*) in H-S ∞. Item, casas pag. et ad f. s. s. et fund. Veccalenium Cotasianum pro parte dimidia. pag. s. s. ad f. Atilio. Attielao. et Velleio. Ingenuo quos duabus. summis professus. est. H-S XXII in H-S ∞ DCLXVIII. N. (*Probus professus est prædia rustica* H-S LVI-IIDCCC. *Accepit* H-S IIIIDCLX-VIII).

14. M. Mommeius. Persicus professus est. præd. rustica. in Veleiate. et Placentino. deducto vectigali et eo quod. Cornelius Gallicanus obligavit IXI CLXXXDC. N. Accip. debet H-S XCIIIIDCCLXV. N. et. oblig. fundum. Attianum. in. Veleiate pago Ambitrebio ad f. Pontis frat. (*Lege,* Pontiis fratribus.) et fundum Albianum. pag. s. s. et fund. Furianum. pro parte. quarta. pag. s. s. et fund. Metelianum. pro parte dimid. et VI. (*Lege,* pro parte dimidiâ et sextâ.) pag. s. s. ad f. Battis. fratribus. et fund. Mucianum Vettianum. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. Virio. Severo. et Minicia Polla. quos. professus est. pluribus summis H-S LVI-CDLX. N. in H-S III. Item. fund. Statianum. cum colonia Gentiana pag. s. s. ad f. Licinio Catone. et Vibio. Severo. quem. professus. est. H-S XL. in H-S IIID. N. Item fund. Lereianum p. p. dimid. pag. s. s. ad f. re. p Placentinorum. quem professus. est H-S XXIIID. N. et fund. Æstinianum Antistianum Cabardiacum p. p. dimid. pag. et ad f. s. s. quem. professus est H-S XLV. in. H-S V. Item fund. Vellium pag. s. s. ad f. M. Bæbio quem professus est. H-S LVI in H-S V. Item fund. Vibianum Bæbianum pag s. s. ad f. L. Atilio quem professus. est H-S L. in H-S IIID. N. Item fund. Olympianum. pro. p. dimid. pag. s. s. ad f. Virio Severo. et Volumnio. Memore quem. professus est H-S XXVI. in H-S II. Item. saltum Atianum cum. fundo. Flaviano Vipponiano. p. p. dimidia. Item. fund. Messianum. p. p. III. et XXIIII. (*Lege,* pro parte tertiâ et vigesimâ quartâ) pag. s. s. ad f. Cornelia. Severa. et. Licinio. Catone. quos professus est H-S LX-XVIID in H-S VIID N. Item. fund. Castricianum pag. s. s. vico. Flania ad f. se. et. alis. (*Lege,* aliis.) quem professus est H-S XL. in H-S VCC-CCXL. IV. N. Item fund. Calventianum. quem professus est H-S XL. in H-S IIID N. Item fund. Calidianum. quem professus est H-S XXXV. in H-S III. Item fund. Gallianum. quem. professus. est. H-S XII. in H-S ∞. Item fund. Murrianum quem professus est H-S XXCV in H-S VII. D N. Item fund. Ligusticum. quem professus est H-S XL in H-S IIII D. N. Item fund. Ennianum. p. p. dim. quem. professus est H-S XV. in H-S ∞. Item fund. Valerianum quem professus est H-S LXXXV. in H-S VII D. N. Item saltum. Canianum. quem professus est H-S XVI. in H-S ∞. Item fund. Carbardiacum. Veterem in Veleiate pag. s. s. ad f. C. Volumnio Memore. et. re. p. Placentinorum et Metello. Firmino. quem. professus. est. H-S CCXI in H-S XVII. Item fund. Licinianum. p. p. dimidia. qui. est. pag. s. s. ad f. Licinio Vero. quem. professus. est. H-S VIII. et. fund. Dellianum. cum. colonia. qui. est. in. Veleiate. pag. Floreio ad f. Granio. Prisco. et. Bæbio. Vero. quem. professus. est. H-S XXIIIDC. N. in H-S IICCCXXI. N. Item fundum Attilianum qui est. in. Placentino. pago.

Venerio. ad f. L. Atilio. quem. professus. est. H-S XXX. in H-S IID. Item. fund. Clennanum. p. p. dimid. pag. s. s. quem. professus est. H-S XXV. in H-S II. Item. fund. Granisium. Furianum. Munatian. in. Placentino. pag. s. s. ad f. Licinio Catone quem. professus est. H-S XII. in H-S ∞. Idem (*corrige*, item.) fund. Cinnianum. pag. s. s. ad f. fund. s. s. et. fund. Bittianum. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. L. Atinio et fund. Caninianum. pag. s. s. ad f. fundis. s. s. quos professus est. pluribus summis H-S XVI LVI. N. in H-S ∞. Item fund. Satrianum. in Veleiate pag. Vercellense. ad fin Domitio Primo. et. Atilio. Saturnino. quem professus. est H-S LVI. in H-S V. Item. fund. Venuleianum pag. Vercellensi. ad f Clodio Grapio. et. fundi. (fortè, fund. *vel* fundum.) Solianum et fundi. Avilliani partem. dimidiam. in Placentino. pag. Veronense ad f. P. Atilio. et Arruntio. Nepote. et fund Biassianum. p. p. V I. pag. Lurate. ad f Mirulinis. quos. pluribus. summis. professus est. H-S XIIX in H-S ∞. N. (*Persicus professus est prædia rustica* H-S IXI CLXXXDC N. *Accepit* H-S XCIIII DCCLXV. *De obligationibus Gallicani vide infra num.* 48. *columnâ septimâ.*

15. P. Albius. Secundus. per. Albium. Severum. fil. suum. professus præd. rustica H-S CLI. C C. N. Accipere debet H-S XII. C I I I I. N. et obligare. fundum. Julianum cum figlinis. et coloniis V I I I I. pagis I V. Nonio et Domitio. ad f. Mælio. Severo. M. Velleio. Fisio Dioga et pop. quem professus est H-S CXX. in H-S X. C I I I I. N. Item. fund. sive saltum. Bettutianum. p. p. tertia. que. (*Lege*, quæ.) est. in. Veleiate. pag. Domitio. vico Caturniaco. ad f. Antonio Prisco. et. C. Antonio. et. pop. quem professus. est. H-S XXVICC N. (*Emendandum* XXXI CC N.) in H-S II. N. (*Albius professus est prædia rustica* H-S CLI C C. *Accepit* H-S XII. C I I I I).

16. C. Delius Proculus per C. Delium Hermen. lib. suum. professus est prædia. rustica. deducto. vectigali H-S CCXCIIDCCC. N. Accipere debet H-S XXIII D I. N. et. obligare. fund. Mucianum. p. p. dimid. qui est in Veleiate. pag. Floreio. ad f. M. Petronio Epimele et L. Granio Proculo. et. pop. et. fund. Cornelianum. Terentianum. pag. s. s. ad f. Calidio. Censore. et. L. Granio. et. pop. et. fundum Vitilianum. Rufianum pro. parte. III. pag. Floreio ad f. se. et. Valeris fratr. et. fund. Pulleliacum. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. Æbutio Secundo. et. Dama et fund. Virogæsium. pro. parte. sexta. in Veleiate. pag. Salutare ad f. Vetelatibus. quos, pluribus. summis. profes-

COLUMNA TERTIA.

SUS EST H-S XLIV DCXXX N. IN H-S IIII. ITEM fund. Aselianum. Egnatianum. p. p. dimidia. cum. meridibus. qui est in Valeiate. pag. Junonio. ad f. Vibio Proculo. et pop. quem. professus est H-S XXXIII. in H-S III. Item. fund. Afranianum. Mantianum. Bittellum. Arruntianum. pag. s. s. ad f. re. p. Lucensium. et Minicia Polla et pop. quem. professus est H-S CLV in H-S XIII. Item . . . nd. (*Lege*, item fund.) sive saltum Narianum Catucianum p. p. I I I I. qui est. in Veleiat . . . (*Lege*, Veleiate) pag. Junonio ad f Virio Nepote et pop. quem. professus est H-S XXI. D N e·· (*Lege*, et) fund. Corbellianum Aselianum Egnatianum cum. meridib. pag. s. s. ad f. Avillio Optato. et. Vibio. Proculo et pop. quem. professus. est. H-S LIII . . . (*Corrigendum est*,

LXCC. N. in) H-S III. DI. N. (*Proculus professus est prædia rustica* H-S CCXCII DCCC. *Accepit* H-S XXIII DI).

17. C. Cœlius. Verus. per. Oncsimum. ser. suum. prof. est. præd. rustica. in Plac. (*Lege*, Placentino.) et Veleiate. et Libarnensi. deducto vectigali. et is (*Lege*, iis) quæ ante . . . . rnelius. (*Supple*, Cornelius.) Gallicanus. et Pomponius Bassus. obligaverunt H-S DCCCX-LII. D C C C L X X V I I I I. N. Accipere debet H-S LXVII DCCCL. N. et oblig. fund. Coliacterum p · · (*Supple*, p. p. *id est*, pro parte.) dim. et. colonia. Cinnerum p. I I I I. (*Supple*, p. p. I I I I. *id est*, pro parte quarta.) qui sunt. in. Veleiate. pag. Junonio. ad f. V . . . rio. (*Supple*, Virio.) adulescente et Virio. Nepote. et pop. et fund. Antonianum. in Veleiate pag. Medutio. ad f. Attis fratrib. et Atilio. Expectato. et pop. quos duab. summis . . . of. (*Supple*, prof.) est. H-S XXXVII CD. N. in H-S III CCCL. Item. fund. Vembrunium. Paternum . . . T. in Veleiate. pag. Domitio. ad. f. Licinio. Catone. et Sulpicia. Priscilla . . . quem. professus est H-S LXXI CD. in H-S VI. N. Item fund. Satrianum · · · · in Veleiate. pag. Velleio. ad f Lucensib. et. Annis fratrib. et pop. quem. prof. est. H-S XXXII in H-S III. Item. fund. Vibianum. Librelium in Veleiate pag. Statielo ad f. s. s. quem professus est. H-S XXX CC N. in H-S II. Item. fund. Citianum Roudelium. p. p. dimid. qui est. in Veleiate. pag. Albense. ad f. s. s. quem professus est. H-S XXXVI. in. H-S III. Item. fund. Dirrianum. in Veleiate. pag. Junonio. ad f. Virio. Nepote. et. Annis. fratrib. in (*corrige*, et) fund. Græcanasium. totum. et fund. Patern. p. p. quinta. et parte. X. et Claris. p. p. I I I. et fund. Atrelanum. p. p. I I I I. qui sunt in Veleiate. pag Domitio ad f. Vibio Severo. et. Attis frat. et pop. et fund. Mucianum. cloustrum. Tullare. p. p. dimid. qui est. in Veleiate. pag. Albense. ad f. Æbutio. Saturnino. et Annis. et pop. et. fund. Antonianum. Seuvonianum. Tullar. p. p. dimid. in Veleiate. pag. Albense. ad f. Æbutio. Saturnino et. pop. quos. pluribus. summis. prof. est. H-S XXXI. LX. in H-S III. Item. saltum. Bittuniam. Albitemium. qui est. in Veleiate. et in Lucensi. pagis Albense. et. Minervio. et. Statiello. ad. f. re. p. Lucensium. et Annis frat. et. pop. quem. professus. est H-S CCCL in H-S XXX. Item. fund. Atilianum. Anitielium. qui est. in Veleiate. p. p. V I I I. pag. Bagienno. ad f. Licinio. Catone. et. Cornelia Severa. et. fund. Valerianum. Amudis. in Veleiate. et. Parmensi. pagis. Salutari et. Salvio. ad. f. Lucensib. et Vettis. frat. et pop. en. (*corrige*, et.) Senianum in Velei. pag. Midutio. ad f. Flavis. frat. et L. Attio. et pop. quos. plurib. summis. professus est. H-S XXIIII in H-S II. Item. fund. Bæbianum. Flavianum. qui est in Placentino. pag. Vercellense ad f Appio Sabino. et M. Minicio. et pop. quos. professus est H-S XI H-S C C C C N (*Corrupti sunt numeri. Corrigendum est, ut patet, ex singulis summis cum totâ collatis*, quos professus est H-S XVI L X X V N.) in H-S III C D L X. V I I I. N. Item fund. Calidianum. Epicandrianum. Lospistum. Valerianum. cum. Allia. (*Lege*, Cumallia. *id est*, Cumallianum, ut infra.) p. p. dimid. et I I I I. pag. s. s. ad f. Virio Nepote et. Smaclio. Severo et Atilio. Successore. et pop. quos. professus. est. H-S LVIIII X X I V. N. in H-S V. D. N. Item. fund. Cærellianum. Cumallian. p. p. dimid. et I I I I. pag. s. s. ad f. Volumnio. Crescente. et. fundo. Messiano. et. Berullianum. in. Placentino. pag. Herculanio. ad. f. M. Minicio. quem. professus. est. duab. summis. H-S XXIIIDCCXXC. in H-S II. Item fund. Polionianum.

in Plac. pag. Farraticano. ad f. L. Delio. Publicio. Stephano. p. p. III. quem professus est H-S X. et. fund. Dellianum. Afranianum. et. fund. Dellianum. p. p. dimid. qui sunt. in Veleiate pag. Floreio. ad. f. Q. Bæbio. Æbutio. Pudente. et. pop. quos. duab. summis. professus est. H-S CXXII. in. H-S IV DXXXII. N. (*Verus professus est prædia rustica* H-S DCCCXLII. DCCC. LXXVIIII. *Accepit* H-S LXVIIDCCCL).

18. L. Annius. Rufinus. nomine. suo. et. C. Anni. Veri. frat. professus. est. præd. rustica. deducto. vectigali. et. quod. Pomponius. Bassus. obligavit. H-S IXI XIIII CX. N. Accipere. debent. H-S XXCIII. DCCCCL. et. obligare. fundos. Solianum cum. communionibus. qui. est. in Veleiate. pag. Bagiennio. ad f. Nævis. (*Lege,* Næviis) Firmo. et. Memore. et. pop. quem. professus. est. H-S LXXIIII. in H-S II. Item. fund. Bivelium cum communionib. pag. s. s. ad f. Antonio. Prisco. et. pop. quem. prof. est. H-S CXXIII. CD. N. in H-S X. Item. fund. Spenellam cum. communionibus. qui. est in Veleiate pag. Domitio ad f. Cn. Antonio. Prisco et Licinio Capitone quem professus est H-S XXVI. in H-S II. Item. fund. Bocelis pag. s. s. cum communionib. ad f. Cn. Antonio. et. Atilis. et. pop. quem. professus est H-S XX. in H-S I. CDL. Item Vatinanos. Tovianos. p. p. dimid. qui sunt. in. Veleiate. pag. Statiello. ad f. re. p. Lucensium. et. Annia. Vera. et. pop. quos. professus est H-S CL. in H-S XI D. N. Item. fund. Atidianum. Tovianis. cum. communionib. qui est. in Veleiate pag. s. s. ad f. Cœlio. Vero. quem. professus est H-S XXV. in H-S II. Item fund. Undigenis. cum. communionib. pag. s. s. ad f. Lucensibus. et. C. Cœlio. et. pop. quem professus. est. H-S XLIV. in H-S IIII. Item. fund. Roudelium. Glitianum. cum. communionib. qui est in Veleiate. pag. Albense. ad. f. re. p. Lucensium. et. popul. quem. professus est H-S XXXVI. in H-S III. Item. fund. Mucianum. cloustrum. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. Æbutio. Saturnino. et. Cœlio. Vero et. pop. et fund. Antonianum. Sevonianum. Tullare. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. s. s. quos. duabus. s. (*Lege,* summis.) professus est H-S XIIX. N. in H-S ∞. Item saltum. sive fundos. Avegam. Veccium. Debelis. et saltum. Velvias. Leucumelium. Q. s. in Veleiate. pag. Albense. et. Velleio ad f. re. p. Lucensium et Veleiatum. et. Æbutio. Saturnino. quos. professus est H-S CLXXIIX N in H-S XVI. Item saltum. Bituniam. et Albitemium. Betutianum. qui est. in Veleiate. et Lucense. pagis. Albense. et. Minervio. et Statielo. ad f. r. p. Lucensium. et. Cœlio. Vero. quem. professus est. H-S CCCL in H-S XXX. (*Rufinus et Verus professi sunt prædia rustica* H-S IXI XIIII CX. *Acceperunt* H-S XXCIII. DCCCCL).

19. L. Lucilius. Colinus. prof. est. præd. rustica. H-S LXXV DCCCCLXXV. N. Accipere debet. H-S VI. XXXVI. N et. obligare. fund. Minicianum. Vettianum. p. p. dimidia. qui sunt in Veleiate. pag. Ambitrebio. ad f. Mommeio. Persico. et Virio. Severo. et. pop. et fundo. Olympianum. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. Licinio. Firm. Salmetelio. Firmino. Volumnio. Memore. et pop. quos. professus est. duabus summis H-S XLIV. DCCCCLXXV. N. in H-S IIII. Item. fund. Minicianum. cum. sylv. Herenianis. p. p. III. pag. s. s. ad f. Vibio. Severo. Mommeio. Persico. et. fund. Passenniano. pag. s. s. ad f. Volumnio. Epaphrodito. Attio. Sabino. quos. pluribus summis. professus est. H-S XXVIII. in H-S II. VI. N. (*Erratum est in numeris. Corrigendum est,* professus

est H-S XXXV. in H-S II. X X X V I. N. *Colinus autem professus est prædia rustica* H-S LXXV D C C C C L X-X V. *Accepit* H-S VI X X X V I).

20. L. Granius. Persicus. per Victorem servum prof. est. præd. rustica. deducto. vectigali CXLIIX D X X. *(Erratum est in summâ totâ, ut patet ex singulis summis. Emendandum est,* CLXXVII D C C-C.) Accipere. debet. H-S XI. D C C-C C. X I I. N. et obligare fund. Junianum. p. p. dimid. et III. *(Lege,* tertia) qui est. in Veleiate. pag. Floreio. ad f. Petron. Epimele. et. Avilis. frat. et. pop. et. fund. Latinianum. qui est. in Velei. pag. Junonio. ad f. Delio. Senino. Publicio. sene. et. pop. quos. duabus. summis. professi. H-S XXIII. C C C C. N. in H-S II. Item. fund. Metilianum. in Veleiate. p. p. dimid. et. I I I. pag. Floreio. ad f. fundo Juniano et. fundos. Summetis. Valerianis. in Veleiate. pag. Statielo. p. p. dimid. ad f. re. p. Lucensium. et Veturis. fratrib. quos. duabus summis. professus est H-S XLIII C C C C. N. in H-S III D C C C C N. Item fundos Cæsianos. Nævianos. Firmianos. Arranian. Cariegnum qui. sunt. in Veleiate. pag. Salvio. ad f. P. Terentio Floro. et. P. Sulpicio. Baccho. et. Cassio. et. pop. et. fund. Atilianum. Arruntian. Innielium. Antiate. et. Veleiate. pag. Floreio. ad f. Afranio. Prisco. et. Valerio. Parra quos duabus. summis. professus est H-S XXXVII. in H-S III. X I I. N. Item. fund. Calidianum et Tricellianum. pag.

COLUMNA QUARTA.

S. S. AD F. Cœlio Vero. et. Æbutio. Secundo. et. fund. Mucianum. pag. s. s. ad f. Virio. Fusco. et. Dellio. Senino. et. Minicia. Polla. et. fund. Cassianum. pag. s. s. ad f. Avillis. fratrib. et sylvas Suffitanas. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. Petronio Epimele. quos pluri. summis. professus. est H-S XXXI. in H-S ∞. Item. fundos. Granianos. Afranianos. cum. Apennino. Lævia. p. p. dimidia. Item fund. Valerianum. Læviam. in Veleiate pag. s. s. ad f Cœlio Vero. et. Cærellio Vero. et. pop. et. fund. Marianum. qui est. in Placentino. pag. Herculan. ad. f. M. Minicio. et. Terentio. Sabino. et. pop. quos plurib. summis. prof. est H-S II. N. *Persicus professus est prædia rustica* H-S CLXXVII DCCC. *Accepit* H-S XI D C C C C X I I).

21. P. Antonius. Sabinus. prof. est. præd. rustica. H-S CXXXII C C C C L. Accipere debet H-S X. D C X X I V. N. et obligare fund. Valerianum. qui est. in Veleiate. pag. Albense. ad f. Antonia Vera. et. Antonio. Prisco. et pop. quem prof. est H-S LXXIII D C L. *(Emendandum* H-S LXXV D C L, *ut conjicere est ex summâ totâ.)* in H-S VI. C ∞. I I. N. Item. fund. Ancarianum p. p. dimid. pag. s. s. ad f. M. Antonio. et. Calidio. Proculo. et. fund. Virtianum. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. Cœlio. Vero. et L. Annio. et. pop. et fund. Callidianum. pag. s. s. ad f. M. Anton. Decimio. Basso. et. pop. et. fund. Serranilianum. p. p. dimidia. pag. s. s. ad f. Sextis. fratrib. et Antonio Prisco. et. pop. et. fund. Virianum. Vicanianum. Mammuleianum. p. p. dimid. et. fund. Mammuleianum. p. p. V I I I. in Veleiate. pag. Domitio. ad f. Antonio Prisco. et. Afranio. Apthoro. quos. plurib. summis. prof. est H-S LVI. D C C C N in H-S III D C C X X I I. N. *(Sabinus professus est prædia rustica* H-S CXXXII CCCCL. *Accepit* H-S X D C X X I V).

22. C. Calidius. Proculus. prof. est. præd. rustica. H-S CCXXXIII. D X X X. N. Accipere deb. H-S XVI C C C X X X V I I I. N. et. obligare. fund. Paternum. in Veleiate. pag. Albense Blondeliæ. Secceniæ. ad f.

Calidio Vero. et. Antonis Vera. et. Prisco quem professus. est H-S XCIV D C. N. (*Emendandum*, CXIV D C. N.) in H-S VIIII. Item. fund. Maternum Munatianum. pag. s. s. ad f. Antonis Prisco. et. Vera. et. fund. Decimianum. pag. s. s. ad f. Calidio. Vero. et. fund. sive agros. Acutianos. Vetutianos. Virianos pag. et ad f. s. s. quos. plurib. summis. professus est H-S XXXI C C X N in H-S III. Item. fund. Calidian. Lætianum. pag. s. s. ad f. Sextio. Secundo. et Virtio. Vero. et. fund. Antonian. pag. s. s. ad f. Virtis. Pollione. et. Vero. et. fund. Crestianum. pag. s. s. ad. f. Albonio. Pusillo. et. Virio. Basso. et. fund. Cornelianum. Meppedianum. Vetulianum. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. Calidio. Vero. et fund. Vetutianum. Secundianum. pag. s. s. ad f. M. Antonio. et fund. Virtianum. Lucianum. pag. s. s. ad f. Vettis. Vero. et. Secundo. quos. plurib. summis. prof. est. H-S XL. (*Erratum certè in numeris; et, ut singulæ summæ cum totâ consentiant, corrigendum*, LXIV C X X N.) in H-S III. Item. fund. Aurelian. Virtianum. Cornelianum. qui. est. in. Veleiate. et. Libarn. pag. Moninate. ad f. M. Ennio. et. P. Albio. quem. prof. est H-S XXIII D C N. in H-S I C C C X X X I I X. (*Proculus professus est prædia rustica* H-S CCXXXIII D X X X. *Accepit* H-S XVI C C C X X X V I I I).

23. M. Volumnius. Epaphroditus prof. est. in Veleiate per C. Fisium. Diogan. et in. Placentin. et in. Veleiate. per. Volumnium Grapium. præd. rustica. deducto. vectigali. H-S CDXIIX CCL. N. Accipere. debet. H-S XXXIII D L X I I. N. (*Emendandum*, H-S XXXIII D L X X I I. N.) et obligare fund. Metilianum. Lucilianum. Anneianum. cum. casis. et. sylvis. et. meridib. et. debelis. qui. est. in Veleiate. pag. Ambitrebio. ad f. Cornelia. Severa. Lucillio. Collino. Q. Appio Vibio Severo. quem prof. est. H-S L. (*Supplendum*, H-S XXXIV D C C L. N.) in H-S IV D. Item. fundum. Alsiam. Munatianum. Ancarianum. cum. fundo. Paspidiano. et Rosiano. et Mariano. et. Aconiano. et Tarquitiano cum casis in carricino. et sylvis Sagatis. et. loco agri Nasulliani. in Placentino. pag. Vergellense. et Veleiate. pag. Ambitrebio. ad f. Cornelia. Severa. et Olia Calliope. Lucilio Collino. et. pop. Item. fund. Cæcilianum. in Placentino. pag. Vergellense. ad f. Castricio Nepote. Olia Calliope. C. Decimio. et pop. quos. prof. est H-S CCL in H-S XXII D C C X X X V I N. Item fund. Paternum qui est. Placentino. pag. Vergellense. ad f. Castricio Nepote. et pop. quem. professus est H-S XXXII. in H-S III. et. fund. Fabianum in Placentino. pag. s. s. ad f. Licinia. Tertullina. P. Albio. et. pop. quem. prof. est. H-S XXIV in H-S II. Item fund. Anneianum. cum. casa. et. præd. Valerianis. ex. parte. dimid. in Plac. pag. Vergellense. et. in Velleiate. pag. Ambitreb. ad f. P. Olio. Hymno. et pop. quem prof. est. H-S XXVII D. in ∞ C C C X X V I. N. (*Epaphroditus professus est prædia rustica* H-S CDXIIX CCL. *Accepit* H-S XXXIII D L X X I I).

24. L. Licinius. L. f. per Veturium Severum. prof. est. fund. Valerianum. et Metilian. et Tudinum. et. Clodianum et Veturianum in Veleiate. pag. Dianio. H-S L. C C C L N. Accipere debet. H-S IV. AAV. N. (*Supplendum, ut videtur*, H-S IV. X X V. N.) et. fund. s. s. obligare. (*Licinius professus est fundos* H-S L. C C C L. *Accepit* H-S IV XXV).

25. L. Mælius. Severus. prof. est præd. rustica. deducto. vectigali H-S CDXX. N. Accip. debet. H-S XXXIII D C C C I I I I N. et. obligare. fund. Julianum. Tursianum. Cumbelian. Lucilianum. Nævianum. Varianum. Vippunianum. q. s. (*Lege*, qui sunt.) in Veleiate pag. Medutio ad f. imp. N. (*Lege*, Imperatore nostro, *Trajano*.) et re. p. Lucensium. et re. p. Veleiatium.

et. Vibullis. fr. et C. Novellio. et. pop. quos plurib. summis prof. est. H-S CXXVI DCC. N. in H-S XII CCCXXXIV. Item fund. Bætianum. p. p. IIII. pag. s. s. ad f. Vibio Severo. et. C. Novellio. quem. prof. est H-S X in H-S ∞. Item. fund. Vettianum. in Veleiate pag. Velleio. ad f. r. p. Lucensium et re. p. Veleiat. et. Nævis. frat. et fund. Petronianum p. p. dim. pag. Junonio ad f. Vettio Fortunato quos duab. summis prof. est. H-S XII in H-S ∞ CC N. Item fund. Varronium. pag. s. s ad. f. C. Calidio et C. Vettio Secundo et pop. quem. prof. est H-S XII C N in H-S ∞ CCC. N. Item. fund. II leliac. p. p. III. pag. Floreio. ad f. Cœlio Vero. et. Virio Nepote. et. Dellio. Proculo. et fund. Bræstianum. Caninianum. p. p. IIII. ad f. C. Vibio. Severo. et. C. Novellio quos duab. summis prof. est H-S XVIII. D N. in H-S ∞ DCCCL. N. Item. fund Cassianum. Novianum Rutilianum. Plautianum Antonianum Coceiasium. ad f. Albio. Secundo. et Volumnio Verecundo. pag. Junonio. sive quo alio in Veleiate quem prof. est. H-S CXXX in H-S XIII. Item. fund. Domitianum. p. p. IIII. pag. Junonio. ad f. Virio Nepote. et. T. Blaiunio. et fund. Demetrianum. Cassianum. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. C. Volumnio Verecundo et pop. Item. fund. Marianum. pag. Floreio in Veleiate. ad f. imp. N. et. Minicia. Polla. et C. Sulpicio et pop. Item fund. Petronianum. in Veleiate. pag. Junon. ad f. Vettio. Fortunato et Cæcilio. Gallo. et. pop. Item. fund. Novellian. Petronianum. p. p. dimid. pag. s. s. sive alio. ad f. C. Volumnio Verecundo et se. quos. professus est. plurib. summis H-S XXC L N. in H-S II. Item. fund. Ascevam. p. p. III. qui est in Veleiate. pag. Floreio. ad f. Minicia Polla. et Dellio Proculo. quem. prof. est. H-S XVIIII. in H-S ∞ CXX N. (*Severus professus est prædia rustica* H-S CDXX. *Accepit* H-S XXXIII DCCC III).

26. Annia. Vera. per. Annium. Rufinum. prof. est. præd. rustica H-S CCX DCCCLXVI. Accipere deb. H-S XVI DCCCCII. N. et oblig. fund. Antonianum. Collianum Valerianum. Cornelianum. cum. communionib. Communiones, id est, quod commune est, et nondum divisum.) qui est in. Veleiate. et. in Libarnensi. pagis. Martio et Albense. ad f. Calidis. Proculo. et Prisco. et pop. quem prof. est. H-S CXXC. (*Emendandum*, H-S CXCCC.) in H-S XVI. Item fund Antonianum. p. p. dim. et VI. cum communionib. in Veleiate. pag. Albense. ad. f. Antonio Sabino. et Calido Proculo. quem prof. est XXVI. DCLXVI. N. in H-S DCCCCII. N. (*Annia professa est prædia rustica* H-S CCX DCCCLXVI. *Accepit* H-S XVI DCCCCII).

27. C. Vibius C. f. prof. est prædia rustica. H-S CLV D. CCCXLII. N. Accipere deb. H-S XII CDLXXV. N. et oblig. fund. Satrianum. Paternum qui est. in Veleiate pag. Bagienno ad f. Cornelia. Severa. C. Nævio. Firmo. et. pop. quos. prof. est. H-S XL. in H-S III CDII. Item. fund. Aurelianos. Vettianos p. p. III. pag. s. s. ad. f. s. s. et. fund. Muttienanos. Vibianos. q. f. pago. et ad. f. s. et fund. Vibullianum Calidianum pag. s. s. ad f. P. Licinio Catone. et. pop. et. fundos. Bettutianos. Aurelianos. p. p. IIII pag. s. s. quos duab. summis prof. est. H-S LII DCCCXXCII. N. in H-S IV LXXIII N. Item fund. Vibullianum Callidianum p. p. dimid. pag. s. s. ad f. Meturicialis. et. Vicrio. Firmo. quem prof. est. H-S XV in H-S I. (*Vibius professus est prædia rustica* H-S CLV DCCCXLII. *Accepit* H-S XII CDLXXV).

28. M. Varius Felix. prof. est. præd. rustica H-S LIIX CCCL. N. Accip. deb. H-S IV DCLXIIX.

COLUMNA QUINTA.

ET. OBLIGARE. IN VELEIATE. PAG. DIANIO. ad f. Valerio Probo. et Vera. et Allelis fratrib. et. sociis. Textanulatibus. et Bæbia. Tertulla. et Valerio. Veccunio. et. pop. fundos. Nævianos. duos. quos. prof. est. H-S XXIV in H-S II. Item fund. Orbianiacum quem prof. est. H-S XII in H-S ∞. Item. fund. Textanulas. et Budacelium. pro indiviso ex parte sexta quos prof. est H-S XVI L. N. et fund. Ju . . . unatum. p. p. IIII. quem. prof. est. H-S VI. CCC. N. in H-S ∞ DCLXVIII. N. (*Varius professus est prædia rustica* H-S LVIII. CCCL. *Accepit.* H-S IV DCLXVIII).

29. C. Antonius Priscus. prof. est. præd. rustica H-S CCCL∞ DCXXXIII. N. (*Lege,* H-S CCCLV DCXXXIII. N.) Accipere debet H-S XXVIII. CCL. N. et obligare. fund. Vicirianum. Mammuleianum cum communionib. p. p. dimid. qui est. in Veleiate. pag. Domitio ad f. Afranio Apthoro. et Licinio Catone. et. L. Licinio. et. pop. quem prof. est H-S XXX. in. H-S ∞ CDLXXVII. Item fund. Muttianum Cornelianum. cum sylvis p. p. dimidia. pag. s. s. ad f. Licinio. Catone. et. Cornelia. Severa. et. pop. quem prof. est. H-S XXXX. (*Lege,* XXXX) in H-S III D. N. Item. fund. Calidianum. Atedianum. Maternum. pro. p. dimid. p. p. s. s. (*Lege,* pago supra scripto. *Redundare videtur geminata litera* p.) ad f. Lucio et C. et *Particula* et *reddundat.*) Annis. et. pop. quem. prof. est. H-S XX. et fund. Trantianum. p. p. dimid. pago. et. ad f. s. s. quem. prof. est. H-S X. in H-S II CCLXXIII N. Item. fund. Licinianum. p. p. dimid. et. IIII. et. VIII. qui. est. pag. s. s. ad f. Antonio. Sabino et. Afranio. Apthoro et. pop. et fund. Petilianum. p. p. dimid. pag. s. s. ad f. Antonio. Prisco. et pop. quos. duabus. summis. prof. est. H-S XIII. in H-S ∞. Item fund. Veturianum Virianum. Vibianum. Satrianum. Paternum. pag. s. s. ad f. L. et C. Annis. et. Afranio. Apthoro. et. pop. quem. prof. est H-S CXXXIII. in H-S XII. Item. fund. Vorminianum. Precele cum jure. Appennini. Areliasci. et. Caudalasci. et communionibus qui. est. in Veleiate. et in Libarnensi. pag. Domitio Eboreo. ad. f. C. et. L. Annis. et. Licinio Catone. et Valerio. Nepote. et. pop. quem prof. est H-S XX. et fund. Vibianum. Syrellianum. in Veleiate. pag. Domitio ad f. s. s. quos. prof. est H-S VII. in H-S II D N. Item. fund. Macatianum. Ennianum. pag. et. ad. f. s. s. et fund. Valerianum. p. p. IIII. pag. et ad f. s. s. et Valerio Nepote quem. duab. summis. prof. est H-S XVII. in H-S ∞ D N. Item. fund. Antonian. p. p. III. cum. communionib. in. Veleiate. pag. Albense ad f. Antonis Sabino et Prisco. et fund. Minicianum. Lapponianum Histrianum Paternum in Veleiate. pag. Bagienno. ad. f. L. et C. Annis. et. pop. et. fund. Attianum. pag. et. ad f. s. s. quos. plurib. summis. prof. est. H-S XLV DXXXIII in H-S IIII. (*Persicus professus est prædia rustica* H-S CCCLV DCXXXIII. *Accepit* H-S XXVIII. CCL).

30. L. Cornelius. Helius. per. Fortunatum. ser. suum. prof. est. fund. Tuppiliam. Vibullianum. Volumnianum. p. p. dimid. in Veleiate pag. Domitio. ad. f. Sulpicio. Nepote. et. Licinio Catone. et. pop. H-S L. Accipere debet H-S III. LXXV. N. et fund. s. s. obligare. (*Helius professus est fundum* H-S L. *Accepit* H-S III LXXV).

31. C. Vibius Severus. per. Vibium. Calvom. lib. suum. prof. est. præd. rustica. H-S DCLXXIII DCLX. N. in Veleiate. et in Placentino. deducto. vectigali. et quod

Cornelius Gallicanus obligavit. Accipere debet. H-S LIII CCCLXII. N. et. obligare. fund. Æschinianum. p. p. dimid. qui est. in Veleiate pag. Ambitrebio. ad f. Lucilio Collino et Minicia. Polla. et. pop. quem. prof. est. H-S XLV in H-S IV. Item. saltum. sive. fundos. Ulilam. sive. Velabras. et. Credelium. qui. sunt. in Veleiate. pag. Medutio. ad f. Licinio. Catone. et Cœlio. Vero. et Cærellio Vero. quem. prof. est H-S CCCI in H-S XX. Item. fund. Collianum. qui. est in Veleiate. pag. Ambitrebio. ad f. Licinio Firmino. quem. prof. est H-S XXVI. in H-S. II LXII. Item. fund. Vettutianum. Scantiniacum. qui. est. in. Veleiate. pag Domitio. ad f. Antonio. Prisco quem. prof. est H-S XXVI. DCLX. N. in H-S II. Item fund. Virianum. qui est in Placentino. pag. Valerio. ad f. Licinia Tertullina. et. Vibio Favore. et. pop. quem. prof. est. H-S LXXII. in H-S VII. Item. fund. Statianum. pag. et. ad f. s. s. quem. prof. est. H-S LXXII. in H-S VII. Item. fund. Tresianum. pag. et ad f. s. s. quem prof. est. H-S XXXVII. et fund. Antonianum. in Veleiate. pagis Venerio. et. Lurate. ad f. Atilio Saturnino. et. P. Atilio. Adjutore. et. pop. quem. prof. est. H-S XII. utrosque in H-S IIII D. N. Item. fund. Caturniacum. pag. s. s. quem prof. est. H-S XLI CL. N. in H-S III DC. N. et fund. Cornelianum. qui. est. in Placentino. pag. Venerio. ad f. Licinio. Firmino. quem. prof. est. H-S XL. in H-S III. CC N. (*Severus professus est prædia rustica* H-S DCLXXIII DCLX. *Accepit* H-S LIII CCCLXII).

32. Cornelia. Severa. prof. est. præd. rustica. in Veleiate. per. Primigenium. ser. suum. et. in Placentino. (*Supple*, per.) Zosimum. ser. suum deducto. vectigali. et. quod. Cornelius Gallicanus. obligavit H-S undeciens LVIII CL. N. Accipere debet H-S LXXXI. CX. N. et. obligare fund. Covanias. et ovilia in Veleiate pag. Ambitrebio. ad f. Mommeio. Persico. Vibio. Severo. et. pop. quem. prof. est. H-S CC. in H-S XVIII. (*Lege*, XVIII.) Item fund. Ollianos. Pomponianos. Sulpicianos. Covanias Veconitanum. pag. et. ad f. s. s. quos. prof. est. H-S XXCVIII. in. H-S VI DCCCXXCV. N. Item. fund. Bettonianum. pag. et ad f. s. s. quem. prof. est. H-S XXXII D. N. in H-S III. Item. fund. Protianum. pag. et ad f. s. s. quem. prof. est. H-S XLVIII. in H-S IIII. D N. Item fund. Aulianum. Tituronianum. pro. p. trib. (*Lege*, pro partibus tribus.) qui. est in. Veleiate. pag. Domitio. ad f. Afranio. Apthoro. et. Trebellio Memore. et fund. Ulamunium p. p. s. (*Lege*, pro parte supra scriptâ.) qui est. in Veleiate. pag. Bagienno. ad f. Fabio. Firmo. et C. Vibio quos duab. summis prof. est. H-S CXII in H-S V. Item fund. Moschianum. et. pop. quem. prof. est H-S XXIV in H-S II. Item fund. Scrufolanum. et. Succonianum. in Placentino. pag. Minervio. ad f. Cassis fratrib. L. Labinio. quem. prof. est H-S CLXXX. in H-S XII. Item. fund. Pomponianum. Antonianum. p. p. dim. in Placentino. pag. Cereale ad f. Afrania. Musa. et. pop. et. fund. Littonianum. Appianum. Ucubatianum. qui. est. in. Placentino. pag. Julio. ad f. Vibullio Severo. et. pop. et. sylvas Castricianas et Picianas. qui sunt in Plac. pag. Vergellense. ad f. Cornelia. Severa. Item. agellos. Vibullianos. in Placentino. pag. Apollinare. ad f. Afranio Prisco. et. pop. quos plurib. summis prof. est H-S XXVI. in H-S ∞ ∞. Item fund. Egnatianum. Safinianum. Pupianum. Mestrianum. Biturritam. in Placentino pag. Herculanio. ad f. Munnio. Severo. et. Cassio. juvene. et. pop. quem. professa est. H-S LIII in H-S III D N. (*Severa professa est prædia rustica* H-S *undeciens* LVIII CL. *Accepit* H-S

LXXXXI ᴶc x).

33. Minicia. Polla. prof. est præd. rustica H-S LXV C C C C N. Accipere debet.

COLUMNA SEXTA.

H-S L S S C C X X X I. N. (*Lege,* H-S V C C X X X I. N.) et. obligare fund. Veneciamum. Terentianum. Domitianum. Petronianum. qui est. in Veleiate. pag. Floreio. ad f. imp. N. (*Lege,* Imperatore nostro, *Trajano.*) et re. p. Lucensium quem. prof. est H-S XXXV. (*Emendandum videtur,* XXXXV.) in H-S III. C C. N. Item. fund. Sextianum. pag. s. s. ad. f. L. Sulpicio et C. Dollio. et. pop. quem. prof. est H-S XXIIII. (*Emendandum,* XX C C C C.) in. H-S II X X X I. N. (*Polla professa est prædia rustica* H-S LXV C C C C. *Accepit* H-S V C C X X X I).

34. T. Nævius. Titullus. per Nævium. Cinnamum. prof. est. prædia rustica. H-S LIII D C C C C. N. Accipere debet H-S IIII C C L X V. N. et. obligare. fund. Tria . . . . rquitianos Locresian. in Veleiate. pag. Domitio. ad . . . . . io Catone. (*Supple,* adfine Licinio Catone. *Vide supra, num.* 29.) quem. prof. est H-S XIII D C C C N (*Corrige,* XIII D C C C C N.) in H-S ∞ L X·· (*Supple,* L X V.) Item fund. Tarquitianum. ad. f . . . . lis. (*Supple,* Cornelis) Helio et Onesimo. et. pop. quem. prof. est. H-S XL in H-S III. C C. N. (*Titullus professus est prædia rustica* H-S LIII D C C C C. *Accepit* H-S IIII C C L X V).

35. C. Pontius. Ligus. per L. Pontium. fil. prof. est fund. Aulianos. Cærelianos. Pullinianos. Sornianos. et. fund. Paternum. et fund. Nævianum. Titianum. et fund. Metilianum Velleianum Helvianum Granianum in Veleiate pag. Salvio. Sup. Vic. Iracco. (*Legendum videtur,* superiore vico Iracco.) H-S LXII D C C C C X X. N. Accipere debet. IIII. D C C C C L X X X X. N. et fund. s. s. obligare. (*Pontius professus est fundos* H-S LXII D C C C C X X. *Accepit* H-S IIII D C C C C X X X X).

36. Valeria. Ingenua. per. Valerium. Lurionem. lib. suum prof. est præd. rustica H-S C V I I I I C C L X. N. Accipere debet. H-S VDLIII N. et obligare fund. Varpros in Veleiate pag. Statiello. ad f. re. p. Lucensium. et pop. quem prof. est H-S XII C C L. N. in H-S ∞. Item fund. Æmilianum Arruntianum in Veleiate pag. Velleio. Vic. Veciæ. ad f. re. p. Lucensium. et. pop. quem. prof. est H-S LVII N. in H-S IIII D L I I I. N. (*Ingenua professa est prædia rustica* H-S LVIIII C C L X. *Accepit* H-S V D L I I I).

37. L. Veturius. Severus. prof. est præd. rustica H-S L V D C C C. N. Accipere debet H-S IV C C C C X X V I. N. et. obligare. fund. Valerianum. Genaviam. p. p. dimid. et. fund. Licoteucum. p. p. quarta in. Veleiate. pag. Dianio. ad f. Clodis. et. Licinio. quos duabus summis prof. est H-S XVIII D C C C. N. in H-S ∞ C C X X V I. N. Item fund. Caudiacas p. p. dim. in Veleiate. pag. Statiello. ad f. Cœlio Vero. et. Cornelio Proto. quem prof. est. H-S XXXVI. in H-S III. C C N. (*Severus professus est prædia rustica* H-S LV D C C C. *Accepit* H-S IV C C C C X X V I).

38. L. Valerius. Parra per Valerium Acceptum. fil. suum. prof. est. præd. rustica. deducto. vectigali H-S. XCVIII. Accipere debet H-S VII D C C C L X X X V I I. N. et obligare. fund. Aminianum. Attilianum. Propertianum. cum casis vectigalia Eburcianis. Pollianum. Ferramianum. pag. Floreio ad f. Petronio Epimele et Herennio Nepote. et. Arruntia-

Tertullina quem prof. est. H-S XXC. in H-S VII. Item fund. Velebras. p. p. dimid. qui est. in Placentino. pag. Herculanio ad f. Dellio. Proculo. et Volumnino. Carpo. quem prof. est. H-S XX. in H-S DCCCLXXXVII. N. (*Valerius Parra professus est prædia rustica* H-S XCVIII. *Accepit* H-S VII DCCCLXXXVII).

39. Betutia. Fusca. per. Betutium. lib. suum. prof. est. deducto. vectigali. fund. Pupilianum. et Valerianum. in Veleiate pag. Medutio. ad f. imp. N. (Imperatore Trajano, *ut jam monuimus.*) et. re. p. Lucensium. et Ælio. Severo. et Satrio Severo H-S XC. CC. N. Accipere debet. H-S VII. CC. XLIII N. (*Corrige,* H-S VII CCXLIII. N.) et fund. s. s. obligare. (*Betutia professa est fundos* H-S XC. CC. *Accepit* H-S VII CCXLIII).

40. Glitia. Marcella. prof. est. saltum. Drusianum. cum. colonis. duabus. Magi Magiana. (Magi, *redundat.*) et Ferrania in Veleiate pag. Salvio ad f. Antonio Vero et Popilio Agente et C. et L. Herennis. Nævis. fratrib. qui ex reditu æstimatus est H-S C. Accipere debet H-S VIIIL. N. (*Marcella professa est saltum et colonias* H-S C. *Accepit* H-S VIII L).

41. Petronius. Epimeles. prof. fund. Carrveanianum. et Ventilianum cum casis. in Veleiate. pag. Floreio. et. in Placentino. pag. Herculanio ad f. Q. Bæbio. Vero. et Virio Nepote et pop. deducto. vectigali. H-S LXXI CCLVI N. Accipere debet. H-S V DCCXIIII N. et oblig. fund. s. s. (*Epimeles professus est fundos* H-S LXXI CCLVI. *Accepit* H-S V DCCXIIII).

42. Q. Accæus. Æbutius Saturninus. per Æbutium Hermen. lib. suum. prof. præd. rustica. deducto vectigali H-S CLVIII DCCC N. Accipere debet. H-S XII DCCXVI. N. et obligare fund. Anionianos. in Veleiate. pag. Albensi vico Lubelio ad f. Cœlio. Vero. Annis. Arruntis. et re. p. Lucensium quos prof. est. H-S CC *Æbutius professus est prædia rustica* H-S LVIII DCCC. *Accepit* H-S XII DCCXVI).

43. C. Nævius. Firminus. et pupili. Nævius Memor. per. L. Nævium. prof. sunt. præd. præd. (*Alterum præd. redundat.*) rustica deducto vectigali. H-S CXIII DC. N. Accipere debent. Nævius. Firmus. et. Nævius. pupillus. tutore auctore H-S VIIII XCIV. N. et. obligare. fund. Didianum. Albianum. Vibianum. in Veleiate. pag. Bagienno ad f. L. et C. Annis. et Nævis. Vero. et. Prisco. et Sulpicia. Priscilla. et pop. quos prof. sunt H-S LXXIIII. DCC N. in H-S IIIIX-CIIII. N. Item. fund. Betutianum. Ulamonium. pag. s. s. ad f. Nævis. Vero. et. Prisco. et. Appis. Vero. et. Marcello. et. Licinio. Catone. et. Antonio. Prisco. et pop. quos. prof. sunt H-S XCIIX D. in H-S V. (*Firminus et Memor professi sunt prædia rustica* H-S CXIII DC. *Accepit* H-S VIIII XCIV).

44. Coloni Lucenses. publice. professi. sunt. saltus. prædia. quæ. Betunias. sive quo. alio. vocabulo. sunt. pro. indiviso. pro parte. tertia. quæ. pars. fuit. C. Atti. Nepotis. et quascumque. partes. habuit. Attius Nepos. cum. Annis fratrib. et. re. p. Lucensium. et Cœlio. Vero. Item. saltus. prædiaque. juncta. qui. montes. appellantur. quæ. fuerunt. Atti Nepotis. propria. universaque. Item. saltus. prædiaque. Jesis. et. saltus. prædiaque. Dinium. et. saltus. prædiaque. Poptis. et. saltus. prædiaque. Bargæ. et. saltus. prædiaque. Boielis. et. saltus. prædiaque. Tarboniæ. et. saltus prædioque. Vellanium vectigal. et. non. vectigali. sive alis. nominib. vocabulis. quæ sunt. in Lucense. et. in. Veleiate. et in

Parmense. et in Placentino. et Montibus ad f. compluribus. exceptis prædis. Carelliano. colie. et. prædis. quæ Attius. Nepos. cum. Priscilla. aliquando. possedit H-S vicies quinquies deductis reliquis. colonorum et usuris. pecuniæ. et. pretis. mancipiorum. quæ. in. in. *(Alterum* in, *redundat.)* emptione. eis cesserunt. habita. ratione. etiam vectigalium. H-S Ixvii. Accipere debent. H-S CXXVIII. D C C. L X X X. N. et. obligare. saltus. sive. prædia. quæ. s. s. s. deducta parte quarta. *(Coloni Lucenses possederunt* H-S *vicies quinquies. Deductis reliquis colonorum, usuris pecuniæ, pretiis mancipiorum, et vectigalibus, professi sunt.* H-S Ixvii. *Acceperunt* H-S CXXVIII. D C C. L X X X).

45. T. Valius. Verus. prof. est. præd. rustica deducto. vectigali H-S CCXLVI. D C C C X X X X I I. N. Accipere debet. H-S XVIIII. et obligare. fund. Caninianum. in. Placentino. pag. Vergellense. ad f. Fisio. Yacinto. et. Petronis. fratribus quos. prof. est H-S XL. in. H-S III. Item fund. Cornelianum. Deiianum. pag. Ceriale. ad f. Valeris. fratrib. et. alis. quos. prof. est. H-S XXXVIII D C C. N. in. H-S III. Item fund. sive. saltum. Calventianum. Sextianum. cum vadis. et. fund. Salvianum. et. campum. vectigal. et. non. vectigali. et. fund. Eppiano. Titiolano. Histriodnno. et. fund. Salvianum. et. campum. vectigal. et. non. vectigali. et. fund. Eppiano. Titiolano. Histrioduno. et. fund. Taurianis. duob. et fund. Æriano. dextriano. cum meridib. omnib. et. allovionib. junctis prædis. s. s. quæ. sunt. in. Placentino. pag. Sinnense. ad f. Gallis. fratrib. et. Quarto. Modesto. et. re. p. Placentinorum. et alis. quos. prof. est. H-S CL C C. N. in H-S VIII. Item fund. Vitulianum. in. Placentino. pag. Vercellense. ad f. Licinia. Tertullina. et. paganis. pagi. Ambitrebi. quem. prof. est. H-S XXC. in. H-S Lss. *(Lege,* in H-S V. *Verus autem professus est prædia rustica* H-S CCXLVI D C C C X X X X I I. *Accepit* H-S XVIIII).

46. P. Publicius Senex. prof. est. prædia. rustica H-S CCLXXI C. N. Accipere debet. H-S XXI C C ∞ XI. et. obligare. fund. Numerianum qui. est. in Placentino. pag. Herculanio. ad f. Novellio. Fusco. et. Sulpicia. Erato. quem prof. est. H-S XXXVII. et. fund. Petronianum. pag. s. s. Cornelis. fratrib. et fund. s. s. quem. prof. est. H-S XI. in H-S IV. Item fund. Stanlacum. totum. cum. casa. Valeriana. p. p. sexta. pag. s. s. ad f. s. s. et. Novellio. Fusco. et. pop. quem. prof. est H-S VI. et. fund. Birrianum. Velleianum. cum meridib. qui. est. pag. s. s. ad f. C. Lucilio. L. Virio. et. pop. quem. prof. est. H-S XLVI. in. H-S I I I I D. D. N. *(Alterum* D *redundat.)* Item. fund. Bæbianum. pag. s. s. ad f. Aurelia. Exorata. et. P. Aurelio. et. pop. quem. prof. est. H-S VI. et. fund. Pescennianum. pag. s. s. ad f. Minicia. Polla. et. Callidia. Vibia. et. populo. quem. prof. est H-S XX in H-S ∞ ∞. Item. fund. Vicrianum. pag. s. s. ad f.

COLUMNA SEPTIMA.

VELLEIO INGENUO. ET CÆRELIO Vero et pop. quem. prof. est. H-S VIII. et fund. Balbinianum. pag. s. s. ad f. pop. quem. prof. est. H-S XL in H-S IIII. Item fund. Lucillianum. pag. s. s. ad f. L. Marcilio. Avillia Philena. et. fundi. Suevoniani. partem. quartam. pag. s. s. ad f. Sulpicia. Erato. et. fund. Calidianum. pag. s. s. ad f. C. Marcilio. L. Ennio. et. fund. Marcilianum. pag. s. s. ad f. Marcilio. Pietate. et. Sulpicia. Erato. et. fund. Homusianum. pag. s. s. ad f Sulpicia. Erato. et. Sertoria. Polla. quos. pluribus. summis. prof. est. H-S XLII D C C. N. in H-S III D. N. Item.

fund. Papirianum ... g. (*Supple, pag. id est* pago.) s. s. ad f. M. Vibio. et pop. et fund. Mateilianum. pag. s. s. ad f. M. Vibio. et fund. Elleianum. pag. s. s. ad f. Sitrio. et Sulpicia. Erato. et fund. Calpurnianum. pag. s. s. ad l. (*Corrige*, ad f.) Dellio Vero et. Valerio Vero quos. pluribus summis. profes. est. H-S XXVIII. in H-S ∞ DCCC-XI. N. Item. fund. Plautian. qui est. in Placentino. pag. Veronensi. ad f. Pompeio. Primigenio. et pop. et fund. Philetianum. cum meride. Vicriana. in Placentino. pag. Herculanio. ad f. Cærellio. Vero. et. pop. quem. duabus. summis. prof. est. H-S XXIII DC. N. in H-S II. (*Publicius professus est prædia rustica* H-S CCLXXI C. *Accepit* H-S XXI DCCC XI).

47. L. Virius. Fuscus. prof. est præd. rustica H-S CCLXVIIII. Accipere debet. H-S XXI DCL. M. et obligare. fund. Oclavianum. qui est. in Placentino pag. Herclanio. ad f. Glitia. Marcellina. Albio Prisco. et. pop. quem prof. H-S XXXVI. in H-S III CLN. Item. fund. Virtianum qui est. in Placentino. pag. s. s. ad f. Velleio Ingenuo. Licinio. Senino. et. pop. quem prof. est H-S XL. in H-S III D N. et fund. Numisianum. pag. s. s. ad f. Petronio Servando et Ræcio Fortunato et pop. quem prof. est. H-S LXV. (*Lege*, H-S LXV) in H-S VI D N. Item fund. Hostilianum. pag. s. s. ad f. T. Avillio. et. Licinio. Senino. et. pop. quem. prof. est H-S X. Item. fund. Virtianum. pag. s. s. ad f. Publicio Senino et Pomponia Procula. quem prof. est. H-S XXXVI in H-S IIII. Item. fund. Pistel. et fund. Calvianum. pag. s. s. ad f. Tullio Primigenio. et. Olio. Pudente quem prof. est. H-S XX in H-S IIII. D. N. (*Fuscus professus est prædia rustica* H-S CCLXIX. *Accepit* H-S XXI D C L).

48. Item obligatio prædiorum facta per Corium Gallicanum ob H-S LXXII. ut. ex. indulgentia. optimi. maximique. principis Imp. Cæs. Nervæ. Trajani. Augusti. Germanici. pueri. puellæq. alimenta. accipiant. legitimi. N. XIIX. in. singulos. H-S XVI. N. fiunt. H-S III. CCCC-LVI. legitima. H-S XII. fit summa utraque H-S III DC. quæ sit usura ∞ ∞ ∞ summæ s. s. (*Cornelius Gallicanus obligavit prædia ob* H-S LXXII. *Ex quincunce usurâ fiebat annua summa* H-S III DC. *Inde alimenta accipiebant pueri legitimi* XVIII, *in singulos menses* H-S XVI *puella legitima, in singulos menses* H-S XII).

49. C. Cœlius. Verus. professus est saltus Avegam Veccium Debelos cum figlinis saltus Velvias Leucomelium qui sunt in Veleiate pag. Albense et Velleio. ad f. re. p. Lucensium et re. p. Veleiatum H-S X C. Accipere debet H-S IX. Item prof. est. fund. Valerianum t (*Supple*, et) Ovianas. Adrusiacum Luciliacum. p. p. dim. et fundum Noniacum. pro. p. IIII qui sunt in Veleiate pag Statiello ad f. Annia. Vera. re. p. Lucensium. et pop. H-S LX. Accip. debet H-S VI. (*Verus professus est saltus et fundos* H-S CL. *Accepit* H-S XV).

50. L. Cornelius. Severus. professus. est. saltum. Blæsiolam. qui est. in Libarnense. et Veleiate pagis. Bagienno et Moninate ad f. Vibio Severo. et pop. H-S CCCL. Accipere debet H-S XXXV. (*Severus professus est saltum* H-S CCCL. *Accepit* H-S XXXV).

51. C. Vibi. Severi. profitente. ipso. fundi. Aurelianus. Cœlianus. qui. s (*Lege*, sunt) in Veleiate pag. Ambitrebio ad f. C. Volumnio Memore et p (*Lege*, populo) H-S XXI. (*Corrige*, H-S XXX) Accipere debet H-S III. (*Fundi Aurelianus et Cœlianus, quos Vibius Severus professus est, fuere* H-S XXX. *Accepit* H-S III).

52. Item saltus Attinava cum fundo Flaviano. Messiano. Vipponiano qui est. in Veleiate. pag. Ambitrebio. ad f. L. Cornelio Severo et pop. H-S $\overline{\text{XXX}}$. Accipere debet H-S $\overline{\text{III}}$. (*Vibius Severus professus quoque est saltum Attinavam, æstimatum, ut supra,* H-S $\overline{\text{XXX}}$. *Accepit quoque* H-S $\overline{\text{III}}$).

53. M. Mommei. Persici profitente. ipso. saltus Nevidunus. in Veleiat. pag. Sulco. ad f. Licinio Catone. Vettis. fratribus. et pop. H-S $\overline{\text{LX}}$. Accip. debet H-S $\overline{\text{V}}$. (*Mommeius Persicus professus est saltum Nevidunum* H-S LX. *Accepit* H-S $\overline{\text{VI}}$).

54. Vibiæ Sabinæ. profitente. Vibio. Idæo. saltus Carucia et Velius et fund. Nævian. p. p. dim. pagis. Salvio. et. Valerio inter ad fines rem . . . censium. (*Supple,* rem p. Lucensium.) et. P. Nævium. Probum. et. C. Titium Graphicum et Q. Cassium. Faustum. et. pop. H-S $\overline{\text{C}}$. Accip. debet H-S $\overline{\text{X}}$. *Vibiæ Sabinæ saltus fundusque æstimatus* H-S $\overline{\text{C}}$. *Accepit* H-S $\overline{\text{X}}$).

Hæc est insignis Inscriptio Tabulæ Trajanæ ex ære, pondo librarum 600. in quâ videre est egregium optimi Principis monumentum : simul quoque pronum est intelligere quomodò apud Romanos terræ describerentur. Inde quoque accipimus multa adhuc apud nos manere in agrorum nostrorum divisionibus et appellationibus antiquitatis vestigia. Denique haud supervacuum erit observare illas agrorum descriptiones, quæ nobis ita difficiles, ita dispendiosæ, videntur, fuisse Romanis facillimas et saluberrimas.

INDEX

IN

C. CORN. TACITUM.

INDEX

IN

C. CORN. TACITUM.

Absolutè positi numeri ad Annales *referuntur:* H. *præfixum habentes, ad* Historias: G. *ad* libellum de moribus Germanorum: A. *ad* vitam Agricolæ; O. *ad* Dialogum de Oratoribus.

B.

D.

E.

F.

G.

L.

N.

O.

P.

Q.

R.

T.

V.

X.

Z.

INDEX

IN SUPPLEMENTA ET NOTAS.

Numeri Romani, ad Volumina; *Arabici, ad* Paginas *referuntur.*

B.

C.

I.

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

FINIS.